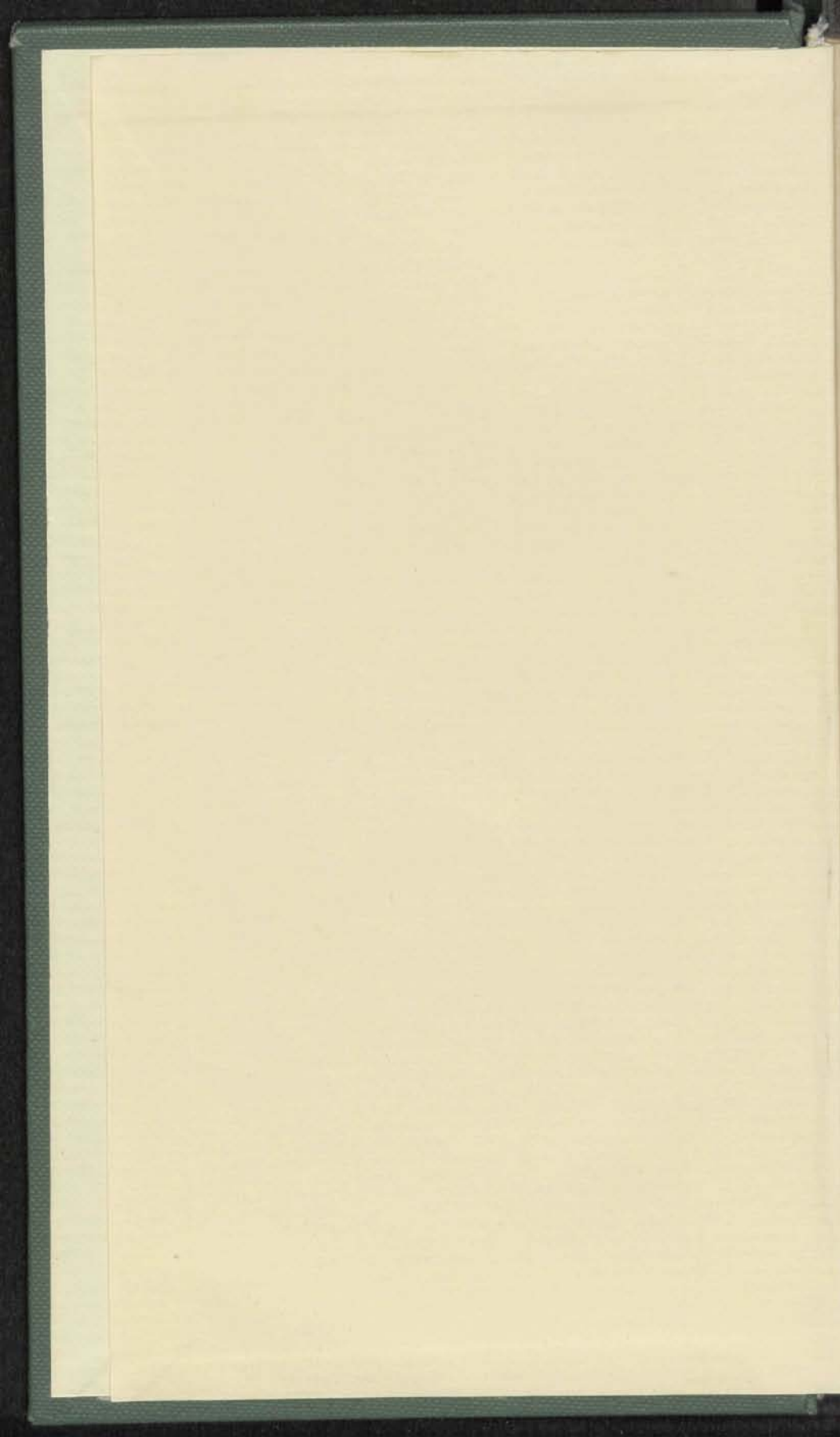

LZ

54

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

PAUL LEONARD VOLKERT

1911

UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

PAUL LEONARD VOLKERT

1911

1911

PAUL LEONARD VOLKERT

UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN,

ONDER REDAKTIE VAN

Mr. W. STORTENBEKER, Jr.

DOKTOR IN DE REGTEN EN LETTEREN,

EN

W. P. GROENEVELDT.

INDIËSCH
GENOOTSCHAP

DEEL XXI.

BATAVIA,
BRUINING & WIJT.

's HAGE
M. NIJHOFF.

1875.

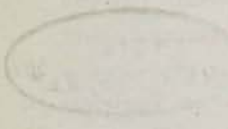
TITELBLATT

VERLAG

LEIPZIG

W. F. GROSSEVELD

W. F. GROSSEVELD

DEUTSCH

BRUNNEN

INHOUD.

BLADZ.

Geschiedenis der Pandawa's, naar een Maleisch handschrift van de Royal Asiatic society, door H. N. VAN DER TUUK.	1
Geschiedenis van Boma, naar een Maleisch handschrift van de Royal Asiatic society, door H. N. VAN DER TUUK.	91
De grafteekenen der Alfoeroe in het district Tonsawang (Minahasa), door F. S. A. DE CLERCQ.	102
Balineesche lontarbrieven met vertaling en aanteekeningen, door J. DE VROOM, vervolg op deel XVII pag. 239.	104
Eine Correction zur Seite 459 von Theil XX. von N. von MACLAY.	120
Balineesche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen van R. VAN ECK.	122 ✓
Het Hindoe-rijk van Doho, door H. HOEPMANS.	146
De telwoorden in 't Balineesch, door J. DE VROOM.	169 ✓
Soendasche spreekwoorden, door J. A. UILKENS.	183
De pateda-hoelawa of de gouden armband, eene Holontalosse vertelling in het oorspronkelijke medegedeeld, vergezeld van eene Nederlandsche vertaling en aanteekeningen, door J. G. F. RIEDEL.	209 ✓
Aanteekeningen over de Anambas-, Natoena- en Tambelan-eilanden, door den Controleur R. C. KROESSEN.	235
Eenige opmerkingen betreffende Coolsma's handleiding bij de beoefening der Soendaneesche taal, door J. A. UILKENS.	248
Tjoerito Palasik, proef van Menangkabau'sch dialect, medegedeeld door J. J. VAN LIMBURG BROUWER.	288
Woordenlijst van de taal der Alfoeren op het eiland Boeroe, benevens eenige grammaticale aanteekeningen omtrent die taal, door E. J. JELLESMA.	295
Trouwefijde beloond; een balineesch verhaal, door J. DE VROOM.	323

Het afplatten van het voorhoofd bij de Alfoeren van de Minahasa, door G. A. WILKEN.	374
Balineseehe spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen door R. VAN ECK (vervolg van blz. 122).	377
Hi Lingga P'ta (Balineesch volksgedicht) eerste gedeelte, door J. DE VROOM.	403
Woordenlijst, Maleisch-Koeboesch, door J. H. DEIBERT.	447
Aanteekeningen van H. N: VAN DER TUUK op Deibert's woordenlijst.	458
Woordenlijst van J. M. VAN BERCKEL, houdende eenige verbeteringen in de Maleisch-Koeboesche woordenlijst van J. H. DEIBERT.	464
'Vijftig Menangkabausche pantoens met eene verklarende woordenlijst, door L. K. HARMSSEN.	480
Hi Linga P'ta, Balineesch volksgedicht — Tweede gedeelte, — door J. DE VROOM.	534 580

GESCHIEDENIS
DER
PANDAWA'S,
NAAR EEN
MALEISCH HANDSCHRIFT

DER
Royal Asiatic Society.

No. 2 IN FOL.

Het handschrift bevat 288 bladz. in proza. Daarop volgen 4 bladz. geleuter in kreupelrijmen van den afschrijver, een inboorling van Java, zooals blijkt uit de laatste verzen, waarin hij zegt: *Sahadān lagi hamba bārpāsān, kapada ėntjeq toewan, djikalan ada rasanja bosan* (*), *djanganlah lagi di hikajatkan. (Dan heb ik u allen, Heeren! te zeggen, als het u mogt vervelen, laat het dan niet meer verhaald worden).* Ofschoon het uit de taal blijkt, dat het vertaald is naar een Javaansch origineel, ontbreekt de geheele inleiding van het Javaansche gedicht, waarin de koning *Djaja Baja*, onder wiens regering de Javaansche schrijver, *Mpoe Sĕdah*, leefde, vermeld wordt. Na de inleiding begint het Javaansche origineel met het verhaal, dat de zoons van *Pandoe Krĕsna* naar de *Korawa's* zenden om de helft van het koningrijk terug te

(*) In pl. v. *bosĕn* (Jav. en Batav. Mal.)

vragen. In de Maleische redactie wordt dit niet vermeld vóór bl. 134, van waar af zij tot op bl. 207 den inhoud van het Javaansche gedicht volgt. De laatste bladzz. van bl. 208 tot aan het einde wijken af van het Jav. dichtstuk. De Maleische auteur zegt op bl. 1, dat zijn werk, hoezeer de geschiedenis der *Pandawa Pantja kalima* (vertaling van *pantja: vijf*) bevattende, in het begin een groot aantal schoone verhalen, en later de geschiedenis, genaamd *Hikajat Pandawa Djaja*, behelst. Die schoone verhalen noemt hij eene verzameling van *lalakon's* (dramatische stukken), waarvan hij den bijzonderen naam opgeeft. Ik zal in mijn verslag het Ms. volgen en derhalve eerst den inhoud van pag. 1—134 opgeven, eer ik het tweede gedeelte behandel, dat de *Bháratajoedha* bevat.

I.

Bärma Säkti, een bewoner van *Indra's* hemel, die zelfs in magt met *Brahma* wedijverde, daalt neder in het verblijf van *Dewi Poespa Manijaka* (*), die door hem bezwangerd wordt en een zoon zal baren, van wien hij de grootste verwachting heeft. Hij beveelt haar aan, zorg voor haren zoon te dragen, en hem aan een *Angsokaboorn* te laten kloppen, waaruit een dier, genaamd *Nala Angkara* (*naga angaran, draakrijdier*), zou te voorschijn komen, dat vele wapens heeft en 1000 talen kent. Op dezelfde wijze zal hij zijn voertuig verkrijgen, n. l. een dier, genaamd: *سینگ کلاند* (*singhakalana, Leeuwgedrocht?*) (†) De prinses bevalt van twee zonen, en uit den navel en de nageboorte ontstaan vier reuzen, terwijl het bloed een talrijk leger wordt.

(*) *Manijaka* wordt vaak in 't Mal. gebezigd in pl. v. *Menaka* (naam v. e. *bidadari*). Eens vooral zij gezegd, dat de eigennamen in het hds. niet gelijk gespeld worden. Men heeft dus de vrijheid om er alles uit te lezen.

(†) Van dit beest wordt naderhand geen melding meer gemaakt.

Hier gaat het verhaal in eens over tot een strijd tusschen *Indra* en *Maharadja Warga Dewa* (وارث دیو), wiens paleis in de asch gelegd wordt door de tjakra van *Indra*, maar door *Batara Loedra* herbouwd. Nu is *Sang Mangoenang*, die een van die kortelings geboren kinderen schijnt te zijn, van plan de stad van *Warga Dewa* in te nemen. Hij wordt door *Nala Angkara* vóór dien koning gevoerd. *Sang Mangoenang* overwint *Warga Dewa*, die hem al zijne bezittingen afstaat en verlof vraagt zijne residentie met vrouw en twee dochters te mogen verlaten. Dit wordt toegestaan, doch alleen op voorwaarde, dat hij ook zijn naam aan *Sang Mangoenang* zal overgeven. Hij zelf neemt daarop den naam aan van *Sang Kantjana Dewa*. Bij het vertrek worden zijne dochters door *Sang Mangoenang* gezien, die beiden tot zijne vrouwen verlangt. *Sang Kantjana Dewa* gaat naar *Angsoka Pantja* (*) waar hij de *Korawa's* en *Pandawa's* vindt in tegenwoordigheid van *Drona* (سغ درنا). *Kantjana Dewa* vertelt aan *Drona*, dat hij van *Martjoe Djantaka* komt en hoe hij van al zijne bezittingen beroofd is geworden. Hij wordt voorts in bescherming genomen door *Doerjodana*.

De zoon van *Warga Singa* (†) is verliefd op *Dewi Aras-kandi*, eene der vrouwen van *Warga Dewa*. Hij tracht haar door verraad te verkrijgen, maar dit mislukt hem, daar *Warga Dewa* onkwetsbaar blijkt te zijn. Nadat hij hem van achteren heeft gestoken en er niet in geslaagd is hem te doden, geeft hij voor, 's konings onkwetsbaarheid te hebben willen beproeven.

Nu wordt gesproken over *Sang Mangoenang* of *Warga Dewa*, koning van *Martjoe Djantaka*, die, na aldaar eenigen tijd geregeerd te hebben, *Wirsapati*, koning van den naburigen staat *Mértjoe Nagara*, aanvalt. Hij verwoest daarop

(*) Jav. *Soka-lima*.

(†) Met name کاندستار.

de kluisenarijen van *Goeha Imagoenah*. De kluisenaars vlieden naar *Poera gapoera* (قورگاپورا) en wenden zich tot *Warga Singa* om bijstand tegen de *Boeta's* en *Raksasa's*. De koning zendt zijne 8 zoons, van welke de oudste *Kadatadastara* (?) heette. Vier van hen worden gedood. De *Raksasa's* blijken te magtig te wezen, daar zij niet alleen onkwetsbaar zijn, maar bovendien bovennatuurlijke magt bezitten. De koning vraagt daarop om bijstand aan *Bärma Säkti*. De twee bevelhebbers van het leger van *Warga Dewa* keeren terug, om hunnen meester te berigten, dat *Warga Singa Bärma Säkti* om hulp heeft laten vragen. *Warga Dewa* is daarop van plan om zijnen vader te *Poera gapoera* te ontmoeten; maar dit wordt hem afgeraden door een zijner onderdanen; die hem aanraadt, iemand naar de *Kajangan* te zenden om den tijd van de aankomst zijns goddelijken vaders te *Poera gapoera* te weten. Hij bezoekt zijne vrouw, die echter afkeerig is van zijne liefkozingen, daar zij sterk naar hare ouders verlangt.

(Pag. 22). Hier wordt gesproken van *Toegoek* (*) en *Sambiloeng*, de twee boden, die *Warga Singa* met een brief naar *Bärma Säkti* heeft gezonden. Deze vertrekt daarop met 4 zijner discipels in een *djampana* naar *Poera gapoera*, *Toegoek* en *Sambiloeng* met zich mede nemende. Onderweg ontmoet hij *Narada*, die hem onderrigt, dat *Warga Dewa* zijn eigen zoon is bij *Dewi Poespa Manijaka*, toen hij zijne magt tegen *Batara Loedra* beproefde.

(Pag. 23). De Titan *Kala Goemba* (†) onderrigt nu *Warga Dewa* van *Bärma Säkti's* komst te *Poera gapoera*. *Warga Dewa*, vergezeld van zijne vrouw *Araskandi*, bestijgt *Nala Angkara* en bezoekt zijn vader. — Beschrijving van de schoonheden, die zij op weg ontmoeten. — Zij blijven een

(*) Verg. Verslag van de Mal. kk. der Royal Asiatic Society onder No. 7 II. In de Balinesche wajang is *Togog* een der komische figuren.

(†) سغ دانى كال گمب .

dag in de kluis van *Sang kili* (*) *Wardika*, wier dochter (*Kèn Mawar di Toerida*) de koningin met haar dansen vermaakt. *Bürma Säkli*, van *Warga Dewa's* komst onderrigt, stelt *Warga Singa* voor, hem wel te ontvangen. *Kadatadastara* is vertoornd, omdat zijn gevallen broeders niet gewroken zijn, en besluit hen heimelijk te wreken. Toen *Bürma Säkli* de beide prinsen met elkander had verzoend, keerde hij naar zijne residentie (*Djati Djadjar*) terug. Nu neemt *Kadatadastara* afscheid van zijn vrouw *Dewi Nilawati*, daar hij van plan is naar *Batara Därga* (*Doerga*) te gaan, om de *ölmü kasaktijan* te leeren. *Nilawati* wil zich met een *patrëm* doorsteken, maar wordt door haren man tot bedaren gebracht, die belooft haar mede te nemen. Zij ontmoeten een geest, die hen naar *Doerga* belooft te brengen, maar die hen in een hol gevangen zet, welks ingang hij met aarde toesluit. *Kada* trapt den uitgang open, en er uit zijnde, zien zij, dat zij aan den voet van den berg *Parbantan* zijn. Oversteltpt van schrik, nkeere beiden echter gedurende den nacht naar huis terug.

Kada schaakt de vrouw van *Warga Dewa* (*Dewi Aras-kandi*) gedurende den nacht, door haar van haar bed op te ligten. Hij verklaart haar naderhand zijne liefde. Zij stelt hem voor, een *boenga raja* en brandhout te halen, ten einde met hem vereenigd te worden. Een vuur wordt ontstoken, waardoor beiden worden verteerd. Zij incarneren zich daarop in de zwangere vrouw van *Maharadja Mangsijapati* (†), die daarop van tweelingen van verschillend geslacht bevalt. De zoon ontvangt den naam van *Sang Oetara* en de dochter dien van *Dewi Oetari*.

(*) In de Mal. en Jav. verhalen komt *kili* in eigennamen van kluisenaressen voor. In 't Kawi bet. het *kluisenares* (zie *Bhaumakawija*, bl. 19, r. 10 v. onder).

(†) Jav. *Mangswapati* (verbasterd uit *Matsijapati*).

Warga Dewa, zijne vrouw missende, geeft last, haar op te zoeken. *Warga Singa* laat *Kada* opsporen. *Warga Dewa* verovert de residentie van *Warga Singa*. *Dewi Asmarakandi*, zuster van *Kada*, doorsteekt zich, en incarneert zich in de zwangere vrouw van *Batara Käsna*, (*) die daarop van een dochter bevalt, die den naam ontvangt van *Dewi Siti Soendari*, en door *Baladewa* aangenomen wordt. *Warga Dewa* is voornemens de dochter van *Langga Satra* te huwen, die zijne dochter alleen wil geven op voorwaarde dat hem 40 *bidadari's* gebragt worden. *Warga Dewa* maakt zich gereed tot een aanval op den hemel van *Indra*. *Indra* biedt hem echter het vereischte getal *bidadari's* aan en raakt op die wijze van hem bevrijd. *Poespa Indra Dewi* wordt dan naar den voor haar bestemden echtgenoot gevoerd.

(Pag. 44). Nu wordt er gesproken van de *Pandawa's* en *Korawa's*. *Darmawangsa* (*Joedist'hira*) en *Doerjodana* zitten te dobbelen; het spel schijnt een soort van triktrak te zijn, welks stukken volgens den worp der dobbelsteenen worden verplaatst. *Doersasana* (*Doe's'sana*) dient tot bord, en *Arija Manggala* en *Patih Sangkoeni* beiden als dobbelsteenen. *Darmawangsa*, alles verloren hebbende, zet zijn paleis met alles wat het bevat, *Därpadi* (†) alleen uitgezonderd, op het spel. Hij verliest weder en het paleis komt aan den winner. Toen *Därpadi* het paleis verliet, trachte *Darsasana* haar te betasten, maar grijpt alleen haar haarwring. Zij wordt toornig en doet eene gelofte *Djaka akoe bëloem bëlangirkan darah sang Darsasana bëloem akoe bersanggoel, dan bëloemlah lëpas káoelkoe*. (*Eer ik het bloed krijg van D. om mijn haar er mede te reinigen, zal ik het niet opnaken, vóór dat mijne gelofte vervuld zij*). De Goden keuren deze gelofte door een bloemeregen goed. *Bima*, die *Darsasana* voor zijne onbeschaamdheid wil straffen, wordt door *Darmawangsa*

(*) In pl. v. *Krëina*.

(†) *Drapadi*.

weêrhouden, die dan aan *Patih Rata* en *Patih Djujarata* gelast om *Dûrpadî* naar *Îndrapâsta* (*) te geleiden. De vijf *Pandawa's* blijven te *Astinapoera* met *Doerjodana* dubbelen. *Darmawangsa*, niets meer te verliezen hebbende, verbindt zich zelve en zijn broeders als slaven van den winner, indien hij op nieuw verliest. Daar *Doerjodana* weder wint, vertrouwt *Bima* het bord niet en grijpt het aan, waarop het weder in *Sangkoeni* en *Arija Manggala* verandert. Beiden vlugten. *Bima* vervolgt hen en *Manggala*, ingehaald zijnde, wordt gedood. *Bima* weigert de slaaf van *Doerjodana* te worden, daar het niet eerlijk toeging en menschen als werktuigen voor het spelen gebruikt zijn. *Darmawangsa* verzoent *Bima* met hetgeen door het fatum beslist is. De *Pandawa's* worden de slaven van *Doerjodana*; *Darmawangsa* wordt stalknecht, *Bima* portier, *Râdjoena* (†) tuinman, terwijl *Sakoela* (*Nakoela*) en *Sadewa* (*Sahadewa*) gewone slaven worden. De overblijfselen van *Doerjodana's* maaltijd zijn voor *Radjoena* en *Darmawangsa*, die van *Sangkoeni* voor *Sakoela* en *Sadewa*, terwijl *Bima* die van *Darsasana* als zijn aandeel bekomt. Hij doet daarop de gelofte het bloed van *Darsasana* te zullen drinken (منجارق) en hem de ingewanden uit te rukken, wanneer de groote strijd, genaamd *pârang Pandawa Djaja* (§), begonnen zal zijn. De goden keuren door een bloemeregen zijn belofte goed. *Darmawangsa* is een uitmuntende stalknecht en de stoeterij bloeit onder zijn toezigt. *Bima* echter als portier opent nooit de deur vóór dat de schel der Bramanen geluid heeft. Hij staat nooit toe, dat het volk, hetwelk in den morgen naar de rivier wenscht te gaan, (**)

(*) *Îndraprastha*.

(†) Ook *Randjoena* (*Ardjoena*).

(§) Aldus heet in 't Mal. de groote oorlog, zoo dikwijls er in andere verhalen op gezinspeeld wordt. De naam *Bratajoeda* (*Bhâratajoedha*) is mij in 't Mal. nooit voorgekomen.

(**) Om naar inlandsche wijze hun behoefte te doen.

vóór dien tijd het paleis verlaat. Ten gevolge daarvan wordt het paleis vol van 't vuil der menschen. *Radjoena* is als tuinier zeer vriendelijk jegens de dames van het paleis, die alle beurtelings door hem als vrouwen worden gebruikt. *Sakoela* en *Sadewa* worden als gewone slaven behandeld, en schreijen zelfs dikwijls van honger, daar hunne portie slechts uit één kop bestaat. *Banoewati*, de gemalin van koning *Doerjodana*, heeft medelijden met hen en noodigt hen uit, haren maaltijd met haar te deelen. *Doerjodana*, dit bemerkende, werpt hun een waterkruik (*këndi*) naar het hoofd, waardoor zij gewond worden en om bijstand naar *Arđjoena* vlugten, die hun wraak belooft. Hij gaat naar den tuin, waar *Banoewati* wandelt en verleidt haar. *Doerjodana*, hiervan verwittigd, wendt zich tot *Dangjang Drona* om wraak. *Drona* raadt hem aan, de *Pandawa's* door eene krijgslid te doodden. De koning noodigt hen daarop uit, hem naar de rivier *Mahadarda* te vergezellen. In het diepe gedeelte dezer rivier woonde de *Naga Ardoelika*. (*) Den volgenden dag gaat *Doerjodana* met een groot gevolg naar de rivier en beveelt daar *Bangbang Sotama* (*Aswathama*) een pijl op de diepe kil, waar zich *Ardoelika*, ophield, af te schieten, ten einde dit monster te doodden. De pijl treft alleen den staart en breekt. *Bangbang Sotama*, den uitslag niet kennende, stelt den koning voor, iemand naar den pijl te laten duiken. De koning belooft de helft van zijn koninkrijk aan den man, die er in slaagt den pijl terug te brengen. *Darmawangsa* onderneemt het, en daar hij niet terug keert, haalt *Drona* de andere *Pandawa's* over, hun broeder te gaan zoeken. Zij duiken naar hem, maar deelen zijn lot en worden door het monster verslonden. Al de *Korawa's* verheugen zich, alleen *Salja* is ontevreden.

(Pag. 49). *Bima* krabt den buik van 't monster met zijn

(*) *Arđwalika*.

nagels, die hier *pantjakanaka* genoemd worden, open en veroorzaakt het zulk eene pijn, dat het, de rivierdiepte verlatende, op het water komt drijven, den loop van stroom en wind volgt en daarna sterft. Zijn buik wordt openge-sneden en de broeders komen er uit. Ziende, dat zij bij eene rivier zijn, baden zij zich. Zij komen eindelijk te *Marijoe Nagara*, de residentie van *Warga Dewa*. Zij wenschen daar in dienst te treden, maar veranderen hunne namen. *Darmuwangsa* noemt zich *Rèsan Brahmana*, *Bima Soerah Djanggala* (Jav. *Djajalaga*), *Ardjoena*, die zich het uiterlijk van eene vrouw geeft, *Gamba Tarida*, *Sakoela Sang Rapaja* en *Sadewa Sang Roemaja* (*). *Rèsan Brahmana* krijgt eene aanstelling als hofkapelaan en eene woning, waar hij voor den koning moet bidden en zijn voedsel ontvangt, terwijl de koning hem eert. *Soera Djanggala* wordt het opperhoofd der slagters. *Gamba Tarida* wordt opzigter over de versierselen en kleederen der dames van het paleis, terwijl *Roemaja* en *Rapoja* over de paarden gesteld worden. *Gamba Tarida* verleidt de vrouw van den koning, genaamd *Dewi Nilawati*, door haar een *sèpah* te geven, waarover hij een verleidingsformulier (كفغ سغكل ل ولس نال ايس ساي است) (†) heeft uitgesproken, waarvan de woorden Javaansch zijn (بابو مدف ايدف تك ولس تك اسة سيغ انغال اغ اسون).

Hij verleidt later *Ken mawar ditoerida* en ook nog eene andere vrouw des konings, genaamd *Dewi Kasoemawati*, die hem begiftigt met de *manik astagina*, een kostbaren steen, die, in den mond genomen, den eigenaar de hitte van het vuur, waarin hij zich begeeft, doet verdragen zonder verschroeid te worden, en hem in het water doet blijven

(*) Deze aangenomen namen, die in de *Wirâtaparwa* geheel anders luiden, zijn in 't hds. رسن برهمان, سغ رفاي, سغ روماي, en سغ رفاي, سورة جفگاله, گمب تويدا, سغ رفاي, رسن برهمان.

(†) Van deze woorden zijn alleen de laatste duidelijk (*lêka wêlas lêka asih sing aningali ing isoen*).

zonder te verdrinken. Vele vrouwen worden door hem verleid, daar hij, voor eene vrouw aangezien, vrijen toegang tot haar heeft. Hij wordt door zijnen oudsten broeder wegens zijn gedrag berispt, maar hij maakt zich met eene leugen van hem af. — Verscheidene jaren brengen de broeders aan het hof van *Warga Dewa* door.

(Pag. 59). *Batara Kēsna* doet onderzoek naar de *Pandawa's*, die naar *Indrapāsta* zijn vertrokken, maar verneemt, dat na de dobbelpartij met *Doerjodana* niets van hen is gehoord, daar niemand weet wat er van hen geworden is. *Batara Kēsna* neemt *Dewi Soebadra* met hare twee kinderen, *Abimanjoe* en een ander, dat niet genoemd wordt, met zich mede naar *Darawati* (*Dwarawati*). *Abimanjoe* was toen een veel belovende knaap van 12 jaar, die in elk opzigt op zijn vader (*Ardjoena*) geleeke. *Kēsna* was voornemens zijne dochter *Siti Soendari* aan *Abimanjoe* ten huwelijk te geven. Beschrijving van de schoonheid van *Soendari*, die door *Baladewa* was aangenomen en aan *Doerjodana* beloofd was, om de vrouw van *Laksmāna Koemara*, den aangenomen zoon van *Doerjodana*, te worden. *Abimanjoe* raakt verliefd op *Soendari*, die hij in het huis van *Dewi Rūkmāni* (*Roekmini*), *Kēsna's* vrouw, ontmoet. *Soendari* wordt later ook op *Abimanjoe* verliefd. Beiden trachten elkander door uitstapjes in de bosschen te vergeten, maar te vergeefs. Een lange en vervelende beschrijving van hunne liefdesmart en van hunne vertrouwelijke gesprekken met hunne begunstigde bedienden (*). *Abimanjoe* bidt tot *Batara Mārpata* (†), die hem openbaart, dat zijn wensch om *Soendari* te verkrijgen vervuld zal worden. *Batara Doerga* verschijnt daarop in een droom aan *Abimanjoe*, wien zij een krachtig middel (§) geeft, waardoor hij onzichtbaar

(*) *Darpāna* is de naam van de voedster van *Soendari*, en de vrouwde knecht van *Abimanjoe* heet *Djaroedi* (Jav. *Djoeroedeh*).

(†) 't Jav. *Marmata* (Sancr. *Manmatha*), de *Liefdegod*.

(§) *بیس* (Sans. *wisa*)

wordt. *Abimanjoe* heeft dan gedurende den nacht eene samenkomst met *Soendari*. *Baladewa* wordt hiervan onderrigt, en *Abimanjoe*, dien hij voornemens is te dooden, niet vindende, gaat hij naar *Dewi Rakmëni* en doet haar verwijten. Hij zendt daarop een bode naar *Doerjodana*, om hem aan te sporen het huwelijk van *Soendari* met zijnen zoon te bespoedigen. *Doerjodana* komt dan en opent de feestelijkheden. *Baladewa* is van plan *Abimanjoe* in dien zelfden nacht te dooden, maar *Dewi Soebadra* en *Rakmëni* worden bij tijds gewaarschuwd. Zij raden *Abimanjoe* te vlugten. *Abimanjoe* vlucht met *Djaroedi* in de bosschen, waar hij veel gebrek lijdt. Daar ontmoeten zij een reus, *Kala Waktra*, die hen wil verslinden, daar beiden, *Abimanjoe* door zijn schoonheid en *Djaroedi* door zijn dikte, zijn eelust opwekken. Na een gevecht tusschen *Abimanjoe* en den reus blijken beiden ontkwetsbaar te zijn.

(Pag. 80.) *Abimanjoe* stelt daarop den reus voor om de Godin *Doerga* te bezoeken. De reus voert *Abimanjoe* en zijn knecht *Djaroedi* naar de residentie van *Doerga*. Beschrijving van de gruwelen, die zij daar zien, en van de verschijning van die Godin. *Doerga* zegt aan *Abimanjoe*, dat *Gatotkatja*, *Bima's* zoon, hem zal bijstaan en beveelt *Kala Waktra* *Abimanjoe* naar *Poerabaja* (*Kawi Porabhaja*), de residentie van *Gatotkatja* te brengen. *Abimanjoe* en zijn knecht worden in een tuin nedergelaten, welke aan *Gatotkatja* toebehoort. Deze van de aankomst zijns neefs onderrigt, ontvangt hem hartelijk. *Abimanjoe* wordt naar *Dewi Radämi* (*Hidimbi*), *Gatotkatja's* moeder, geleid en *Gatotkatja* verzamelt een leger om *Abimanjoe* bij te staan.

(Pag. 87.) Beschrijving van den toestand van *Soendari*, die wegwijnt en zeer mager wordt, dreigende zich te doorsteken, indien een ander echtgenoot dan *Abimanjoe* haar nadert. Dit alles wordt van uit de lucht door *Gatotkatja* en zijn neef opgemerkt. *Abimanjoe*, daarop met zijn neef in den tuin, waarin *Soendari* zich heeft te-

ruggetrokken, ontdekt zijnde, doet al het volk in slaap vallen en voert *Soendari* weg. *Gatokatja* neemt zelf het voorkomen van *Soendari* en een zijner dienaren dat van *Darpana*, *Soendari's* voedster, aan. Hij wil *Laksmana Koemara* dooden. Deze prins wordt echter gewaarschuwd door een Raksasa, genaamd *Bradjadanta*, die, na het voorkomen van *L. Koemara* te hebben aangenomen, in zijne plaats naar den tuin gaat, waar de gewaande prinses bezocht kan worden. De bruid en bruidegom ontmoeten elkander des nachts en, hunne ware gedaante weder aannemende, bevechten zij elkander.

(Pag. 90.) *Gatokatja* blijft eindelijk overwinnaar en slingert het lijk van *Bradjadanta* naar de krijgslieden van *Baladewa* en *Doerjodana*. Het hoofd van zijn slagtoffer slingert hij naar *Doerjodana*, die op de vlugt gaat. Na eene groote ontsteltenis verspreid te hebben, springt hij met twee zijner volgelingen weg in de lucht.

(Pag. 90). De *Korawa's* verzamelen zich om *Darwati* te verdelgen, daar zij *Käsna* verdenken, de geheime bewerker van dat alles te zijn. *Baladewa* is in een onaangename toestand, daar *Käsna* zijn broeder is en hij dus niet weet wiens zijde hij zal kiezen.

De *Korawa's* maken eene groote verwoesting op het grondgebied en in de stad van *Darwati*, daar *Käsna* afwezig is en als kluizenaar leeft. Zij ontmoeten eenen dapperen tegenstand van *Baladewa* (?) *Ambakarna*, *Oegrasena*, *Sang Santika*, *Satijaka* (een prins van de *Jadawa's*) en *Patih Oedoewirah*, die om hulp zendt naar *Gatokatja*, daar de magt der vijanden te groot voor hen blijkt te zijn. *Gatokatja* verlaat met zijn leger den berg *Bandjaran* en dwingt de *Korawa's* de stad te verlaten. *Basoedewa*, *Käsna* roema (?), *Oegrasena*, *Pantaka* en *Oedoewati* (*) verlaten ook de stad om de *Korawa's* te vervolgen, ter-

(*) Lees: *Oedawa* (*oeddhawa*, zie *Bhaumakawija*, bl. 8).

wijl *Gatokatja* hen volgt met *Abimanjoe* en *Dewi Oetari*, die niet wilden achterblijven. *Doerjodana* stelt zich in slagorde en plaatst zich zelve en zijn zoon *Laksmana Koemara* in het midden. *Basoedewa* vormt de slagorde *Kanara Darga* (*) *Sajoe* of „het uitgestrekte woud”. *Doerjodana* is ongerust. *Baladewa* wil wel zelf de slagorde des vijands verbreken, maar vreest zijnen vader *Käsna* (?) te bevechten. *Doerjodana* zendt toen *Baladewa* naar *Basoedewa* met verzoek om *Oetari* uit te leveren. *Basoedewa* zegt, dat hij *Oetari* zal houden totdat *Käsna* aankomt, daar deze alleen moet beslissen, aan wien zij moet toebehooren. *Doerjodana* valt daarop het leger van *Darwati* aan. Beschrijving van den slag (pag. 93). *Gatokatja* maakt eene geweldige slagting onder den vijand. *Bisma* wil hem bevechten, maar *Narada* komt en zegt, dat alleen *Baladewa Gatokatja* bestrijden moet. Nadat het nacht is geworden, bezoekt *Doerjodana* *Baladewa* en verwijt hem zijne werkeloosheid gedurende den strijd, zeggende, dat, als hij had geweten, dat *Baladewa* op die wijze zou handelen, hij niet op zijne uitnoodiging gekomen zou zijn om *Laksmana Koemara* met *Soendari* te doen trouwen. Ten gevolge hiervan gaat *Baladewa Gatokatja* bevechten. Beschrijving van hun gevecht met vuur en water.

Indra zendt *Narada* naar *Käsna*, daar hij vreest, dat de wereld door de beide strijders vernietigd zal worden. *Käsna* leidde het leven van een hermiet, maar verlaat zijn kluizenarij op het hooren van de tijding, die *Narada* hem brengt. *Käsna* bevredigt daarop zijn ouderen broeder *Baladewa*, en bepleit zijne onschuld, zeggende, dat hij niet wist, dat *Soendari* aan *Doerjodana's* zoon toegezegd was. Nadat *Käsna* alle verschillen uit den weg geruimd en *Soendari* aan *Abimanjoe* gelaten heeft, trekken de *Korawa's* naar *Astinapoera* terug. *Käsna* beveelt dan *Gatot-*

(*) *Kanana Dirgha*.

katja, *Abimanjoe*, *Basoedewa*, *Satijaki*, *Kärtadärma*, *Oegrasena* en *Patih Oedawa* tot hem te komen. Zij zijn verheugd *Kësna* te zien, die daarop *Abimanjoe* en *Gatotkatja* gelast aan *Baladewa* vergiffenis te vragen. Nu de zaak dus geregeld is, viert men gedurende drie dagen en drie nachten te *Dwarawati* feest. *Gatotkatja* keert met zijn leger naar *Poerabaja* terug. (*)

(Pag. 99.) *Narada*, door *Indra* gezonden, bezoekt *Darmawangsa* en haalt hem over om *Marljoe Nagara* met zijn broeders te verlaten. De *Pandawa's* nemen afscheid van *Warga Dewa*, en hernemen hunne vroegere namen, nadat zij de stad verlaten hebben. Zij komen te *Indrapästa* en ontmoeten weder *Darpadi* en *Sirikandi* (*Šikaniti*).

Allen zijn verheugd de *Pandawa's* terug te zien. *Sirikandi* legt bij deze gelegenheid de gelofte af, *Drona* te zullen dooden. *Darmawangsa* doet onderzoek naar zijne moeder *Koenti*. *Därpadi* verhaalt hem, dat *Koenti* door *Karna* naar *Astinapoera* is gebragt, toen het berigt kwam, dat de *Pandawa's* door *Ardawalika* verslonden waren. *Darmawangsa* zendt *Ardjoena* om *Batara Karna* en *Wangsapati* te halen. *Ardjoena* vertrekt met *Sëmar* en *Tjamoeris* als zijne dienaren, die voorgesteld worden als rare kerels en groote lafaards. *Ardjoena* speelt hun menige poets om zich gedurende den togt te vermaken. *Ardjoena* ziet *Kësna*, en maakt hem bekend met zijne lotgevallen en de begeerte van *Darmawangsa* om hem en *Wangsapati* te zien. *Kësna* beveelt hem *Wangsapati* van *Wirata* te halen. Aankomst van *Kësna* en *Wangsapati* te *Indrapästa*. Feesten aldaar gedurende 3 dagen en 3 nachten. *Kësna* raadt *Darmawangsa* aan om den oorlog tegen de *Korawa's* niet te ondernemen, vóór dat hij de noodige wapens heeft, die

(*) Deze liefdegeshiedenis van *Abimanjoe* en *Soendari*, waarbij *Gatotkatja* zijn neef helpt, is bijna geheel de inhoud van 't Kawi-gedicht *Ghatotkatjaçarana* (ook: *Ghatotkatjájgraja*).

door boetedoening verkregen moeten worden. Niemand van de 5 *Pandawa's* wordt geschikt geacht kluzenaar te zijn behalve *Ardjoena* (*). Na eenigen tijd komt *Karna* (of *Ambakärna*), door *Doerjodana* gezonden, om de familie der *Pandawa's* te halen. Hij verwondert zich te hooren, dat de *Pandawa's* teruggekeerd zijn. *Karna* keert terug naar *Astina* en deelt aan *Doerjodana* mede wat hij te *Indrapästa* gezien heeft. De *Korawa's* zijn verbaasd. *Doerjodana* onderrigt *Koentli* van het nieuws en tevens van zijn voornemen om de *Pandawa's* als zijne vijanden te behandelen.

(Pag. 106.) *Abimanjoe* wordt verliefd op *Oetari*, de dochter van *Wangsapati*, die hij op een bezoek bij *Drèpadi* ontmoet. Huwelijk van *Abimanjoe* en *Oetari* en jaloerschheid van *Soendari*, die haren echtgenoot verlaat maar door middel van een *mantra* teruggebracht wordt en de vriendin wordt van hare medevrouw.

Darmawangsa telt de helden aan den kant der *Korawa's* op, en *Karna* die aan den kant der *Pandawa's*. Zij besluiten daarop naar *Doerjodana* te zenden, ten einde de helft van het koninkrijk van *Astina* te eischen, die aan de *Pandawa's* beloofd is, toen zij naar den pijl van *Bangbang Sotama* doken. *Arija Darbala* wordt gezonden. *Doerjodana* belooft de helft van zijn koninkrijk aan de *Pandawas* af te staan op voorwaarde dat zij zich gedurende 12 jaren, 12 maanden en 12 dagen zullen verbannen. *Darmawangsa*, hiervan onderrigt, vraagt het gevoel van *Késna*, die hem aanraadt zich te onderwerpen, ten einde zich geene afkeuring van de wereld op den hals te halen en het medelijden der Goden op te wekken.

(Pag. 110.) *Dewi Anggaran Majang*, *Dewi Toendjoeng Toetoe* (†)

(*) Deze afzondering van *Ardjoena*, om in 't bezit te geraken van goddelijke wapens, wordt bezongen in de *Wiwaha*.

(†) Op Bali is *toendjoeng toetoe* een niet in potten gekweekte lotussoort. Dat *toendjoeng* in eigenn. van hemelsche vrouwen vaak gebezigd wordt, mag als bekend verondersteld worden.

en de 40 *bidadari's*, die aan het hof van *Warga Dewa* leven, spreken er over, dat zij geen vooruitzicht hebben van naar *Indra's* hemel terug te gaan, zoo lang *Warga Dewa* leeft. Zij nemen 't besluit, den koning met den oorsprong van *Oetari* en *Soendari* bekend te maken, ten einde hem in eenen oorlog te wikkelen tegen *Kēsna* en *Wangsapati*. Afgezanten worden naar *Darmawangsa* gezonden, die hem verzoeken *Oetari* en *Soendari* uit te leveren, daar deze slechts de veranderde prinsessen *Araskandi* en *Smarakandi* zijn. Daar de afgezanten eene weigering bekomen, maakt *Warga Dewa* zich gereed de *Pandawa's* aan te vallen. *Darmawangsa* door *Warga Dewa* bedreigd ziende, snellen al zijne bondgenooten aan, zonder opgeroepen te zijn.

(Pag. 113.) Eene lange beschrijving van de helden in het leger van *Warga Dewa*. De *Pandawa's*, de aankomst van *Warga Dewa* vernemende, maken zich gereed hem met hun leger te ontmoeten. Beschrijving van het leger der *Pandawa's*, die de slagorde *Garoeđa Bijoeđa* (*garoedabijoeđa*) vormen. *Warga Dewa* vormt de slagorde *Biram matta* (*) of „de woedende olifant”. Beschrijving van den slag. De slagorde *Biram matta* wordt eindelijk verbroken en *Bimā* rigt met zijn knods, *lijoeta* (†) genaamd, eene geweldige slagting (pag. 125) aan; wondt zelfs olifanten met zijne nagels (*pantjakanaka*) (§). Nadat zijne voornaamste helden gedood zijn, mengt *Warga Dewa* zelf zich in den strijd, op *Nala Anggara* rijdende. De *Tjakrabijoeđa* slagorde wordt verbroken. De *bramastra* wordt door *Ardjoena* op *Warga Dewa* afgeschoten, maar zonder eenig effect. *Warga Dewa* beveelt dan aan *Nala Anggara* zich op *Ardjoena* te werpen, die in de lucht stijgt. *Warga Dewa* spoort hem aan, door hem de helft van zijn koninkrijk te beloven, indien hij *Ardjoena*

(*) 't Hnds.: بیرومتا (بیرومتا).

(†) Zal *lohita* moeten zijn.

(§) Zie boven bl. 8.

ontdekt. Deze echter daalt neder en begint den strijd met *Warga Dewa*. Beiden putten hunne bovennatuurlijke krachten uit. Eindelijk worden *Warga Dewa* en *Nala Anggara* door *Ardjoena* gedood, ten gevolge waarvan de *Pandawa's* overwinnaars blijven.

(Pag. 130.) *Bärma Säkti* en *Narada* dalen neder om *Kësna* en *Darmawangsa* te bezoeken. *Narada* zegt, dat hij door *Batara Goeroe* gezonden is om *Bärma Säkti's* zoon, *Warga Dewa*, en de andere helden, die aan beide zijden der strijdende partijen gevallen zijn, in het leven terug te roepen. Daartoe heeft hij uit den hemel het levenswater, *Sangjang Mërtadjiwa* (Kawi: *amrëta sandjïwana*) genaamd, medegebragt. Al de verslagenen worden daarmede besprenkeld en herleven met hunne paarden, olifanten, enz. Zij zijn voornemens den strijd voort te zetten, maar *Bärma Säkti* en *Narada* houden hen daarvan terug, zeggende, dat het de bedoeling van *Batara Goeroe* is, dat beide partijen voortaan als vrienden zullen leven, en dat *Warga Dewa* en al zijne krijgers *Darmawangsa* als oppersten koning zullen erkennen, terwijl deze hen als zijne bondgenooten moet beschermen. *Warga Dewa* wordt verzocht *Dewi Anggaran Majang* en de andere dienstbare vrouwen uit *Indra's* hemel, die aan zijn hof leven, te ontslaan, opdat zij naar hare oorspronkelijke woonplaats terugkeeren. Allen trekken daarop de stad *Indrapüsta* binnen. Na door *Darmawangsa* onthaald te zijn, gaan allen naar huis, *Gatotkalja* naar *Poerabaja*, *Warga Dewa* naar *Mërtjoenagara*, enz. *Warga Dewa* ontslaat de vrouwen uit *Indra's* hemel, die afscheid van hem nemen en naar huis vliegen. Zijn vrouwen echter, onder welke *Indrapoespa Dewi* genoemd wordt, zijn bedroefd over haar vertrek, en *Ardjoena* als den held, die haren gemaal overwonnen heeft, bewonderende, raken allen op hem verliefd. De liefkozingen des konings worden haar van dien tijd af lastig. Hier zegt de schrijver, die van zich zelve spreekt onder den naam van *poen*

dalang: Ik ga met stilzwijgen voorbij wat nu door den oorspronkelijken verhalen verteld wordt.

II (*).

Op zekeren dag sprak *Darmawangsa* in zijn paleis te *Indrapĕsta*, door zijne broeders, bloedverwanten en onderdanen omgeven, tot *Batara Kĕsna*, zeggende: „Indien het mogelijk is, zou ik u gaarne naar *Doerjodana* zenden om de vervulling van zijne belofte te vorderen; indien hij de helft van het koningrijk afstaat, zal dit een teeken zijn van zijn voornemen om op vriendschappelijken voet met ons te leven.” *Batara Kĕsna* stemt hierin toe, zeggende: „Uwe belangen zijn de mijne.” Hij neemt daarop afscheid van *Darmawangsa*, terwijl *Satijaki* (†) door *Darmawangsa* belast wordt *Batara Kĕsna* als dienaar te vergezellen. Zij bestijgen den wagen en vliegen naar hunne bestemming. Daarop doet de stad *Astinapoera* zich onduidelijk voor (سامرہ، رؤفان), gelijk het gelaat van eene vrouw, dat met rijstpoeder bedekt is en van achter eene deur gluurt. De kostbare steenen op den top van het paleis schitteren als de zon, die schijnt. Het vliegen van den wagen nam toe in snelheid en zij zagen de boomen door den wind bewogen als lieden, die *Kĕsna* wenkten. De dieren lieten geluiden hooren alsof zij dien God verwelkomden. De *barow-barow* sjilpte alsof hij naar *Ardjoena* vroeg. De visschen in de vijvers van *Doerjodana* kwamen naar boven als om *Batara Kĕsna* te verwelkomen. Terwijl de wagen voortvlood, haastten de visschen zich voort, alsof zij onder de tandjoengboomen dansten; terwijl sommigen zich onder de lotusbloemen verscholen, alsof zij gekleurde zonnescermen gebruikten. De tuinen van *Doerjodana* zagen er uit

(*) Bij dit gedeelte, dat de *Bhārata-Joeddha* bevat, meen ik uitvoeriger te mogen zijn. Men zal zien, dat 't verhaal alhier 't *Kawigedicht* bijkans op den voet volgt, en niet zoo soeperig is als de *Jav. omwerking*.

(†) Het Ms. van 't *Indian-Office* heeft *Wirasangka* en *Satijaka*.

als uitgespreide kostbare matten, de steenen daarin als kussens. De boomen, bloemen en vogels hijgden als het ware uit verlangen om *Ardjoena* te zien. *Kěsna*, de velden buiten de stad naderende, ontmoette de *Bagawan's Kozwara*, *Kanäpi*, *Baroesi* en *Bärma* (*). De 4 heilige mannen werden door *Kěsna* in zijnen wagen medegenomen. Zij vroegen hem naar de reden van zijne komst aldaar, en hij verhaalde met welk doel hij kwam. De heilige mannen zeiden, dat zij hem wilden vergezellen, omdat *Doerjodana* zijne belofte in hunne tegenwoordigheid gedaan had, en zij rieden hem aan om bij het aandringen op de vervulling vriendelijke woorden te bezigen. De wagen vliegt hoe langer hoe sneller, tot hij de poort bereikt. *Doerjodana* en *Dăstarăta* waren van *Kěsna's* aankomst onderrigt. *Sangkoeni* wordt gelast de *Korawa*-onderdanen te verzamelen, en den verschillenden koningen hiervan berigt te geven. De eersten, die kwamen, waren *Arja Widoera*, *Sang Sandjaja*, *Bagawan Bisma*, *Sangjang* (of *dangjang*) *Drona*, *Bagawan Kěrpa*, *Maharadja Salja*, *Ambakarna* (*Karna*), *Djajadrăta*, *Maharadja Bahgadata* en *Maharadja Rahma* (†), en ook de 107 broeders van den koning, elk met hunne edelen en onderdanen. *Arija Dastarata* beveelt den verschillenden krijgslieden, *Kěsna* eerbiedig te behandelen en met muziek te verwelkomen. Op het hooren van de muziek gaat *Kěsna's* wagen langzaam voort. De vrouwen der stad snellen toe om *Kěsna* te zien aankomen. Sommigen droegen het haar loshangend en nog niet in een knoop opgebonden; anderen kwamen met hare kleederen nog niet geheel in orde gebragt, anderen met een gelaat, dat slechts voor de helft met rijstpoeder bedekt was, anderen met

(*) Andere HH. hebben: *Rama Parasos*, *Narada*, *Tjantika* en *Tjarkarka* of *Djanaka* (vgl. mijn verslag der Mal. Hnds. v. de Royal Asiatic Society.)

(†) Al deze eigennamen kan men in den Index van Cohen Stuart's *Brătajoeda* terugvinden. Telkens de verhaspeling van den Mal. afschrijver op te teekenen kost mij te veel tijd.

half zwart gemaakte tanden, anderen met oogen, die half van smeersel voorzien waren, daar zij zich den tijd niet hadden gegund haar toilet te voltooijen. De waronghouders verlieten hunne kramen, de kooplieden hunne waren, zeggende: „Het is mij onverschillig of mijne goederen gestolen worden, als ik *Batara Kēsna* maar zie.” Sommigen hadden heur haar slechts half geolied en haar ligchaam slechts voor de helft met rijstpoeder besmeerd. Mannen en kinderen werden achtergelaten, terwijl sommige vrouwen hare borsten ophielden, zeggende: „Deze mijne borsten bestem ik als een geschenk om *Batara Kēsna* mede te verwelkomen.” Al de vrouwen snelden aan, als werden zij door den vijand vervolgd. Sommigen bragten hare ivoren poppen mede, zeggende: „Ginds is uw vader *Batara Kēsna*.” Sommigen vochten om eene verhevene schouwplaats te bereiken, die ineens stortte. Al het volk viel over elkander, sommigen met gebroken, sommigen met gezwollene, sommigen met ontwrichte ledematen, en anderen bloedend. *Kēsna* ging niet in het paleis van *Doerjodana*, maar in dat van *Dāstarata*, en werd door hem op eerbiedige wijze begroet, zooals ook door de andere aldaar verzamelde vorsten. Hij werd door zijnen gastheer van een kostbaar stel kleederen voorzien. Toen hij zijn gewaad verwisseld had, werden alle soorten van lekkernijen vóór hem geplaatst. Het verheugde hem het eerbiedige gedrag der vorsten jegens hem te zien; maar toen *Doerjodana* kwam en hem uitnoodigde te eten en te drinken, sloeg *Kēsna* het aanbod af. *Doerjodana* zeide: „Uwe gezindheid jegens mij is veranderd; gebruik wat ik u, als mijnen gast, aanbied, onverschillig of gij het goed of slecht vindt, als gij slechts mijn aanbod aanneemt.” *Kēsna* antwoordde: „Dat kan niet; voor een' man, die met eens anders belangen belast is, past het niet te eten en te drinken, vóór dat hij geslaagd is.” *Kēsna* neemt dan afscheid van *Dāstarata* en gaat naar *Arja Widoera*. *Koenti* zendt dan om *Kēsna*, die

naar haar paleis gaat. Hij kust haar de voeten en wordt door haar omhelsd en gekust. Zij is buitengewoon blij, denkende dat de *Pandawa's* met *Kēsna* gekomen zijn. *Kēsna* verhaalt haar het tegendeel, zeggende, dat hij hen te *Wirata* heeft achtergelaten. Zij schreit en zegt hem in woorden, door tranen afgebroken, dat zij zich gevoelt alsof zij de *Pandawa's* zag. *Kēsna* biedt zich aan om haar te geleiden bij een bezoek aan hare zonen en neemt alle moeilijkheden op zijne verantwoordelijkheid. *Koenti* onthaalt *Kēsna*, die dan afscheid van haar neemt en naar *Arja Widoera* terugkeert, waar hij weder onthaald wordt, en gaat vervolgens naar zijne tijdelijke woning.

(Pag. 137). Na het vertrek van *Kēsna* liet *Doerjodana Ambakarna*, *Doersasana* en *Sangkoeni* halen, want deze prinses was hij gewoon te raadplegen. *Ambakarna*, het hoofd van konings raad zijnde, ried hem af de helft van het koningrijk af te staan, daar het den schijn zou geven alsof hij door de *Pandawa's* daartoe veroordeeld was, en ried hem aan liever oorlog te voeren. *Kēsna*, zeide hij, moest beschouwd worden als de helft der *Pandawa's*, en had bovendien zijne uitnoodiging om het voedsel, dat hij hem aan bod te gebruiken, onheusch afgewezen. Wat *Ardjoena* aangaat, ik zelf zal hem bevechten, hetzij hij door mijne hand sterve of ik door de zijne. *Sangkoeni* en *Darsasana* zeiden, dat zij *Bima* zouden bestrijden. De raadsvergadering eindigde en elk van hen ging naar huis.

Doerjodana ging naar zijne vrouw *Banoewati*, welker schoonheid niet geëvenaard was. De koning is ongerust; want indien hij de helft van zijn koningrijk niet afstaat, veroorzaakt hij misschien zijn geheelen ondergang; maar daar hij zijn woord gegeven heeft om de *Pandawa's* te bevechten, is het nu te laat voor berouw.

Toen het avond werd, namen de wolken verschillende gestalten aan, en de lucht geleek een wit gewaad met bloed bevlekt. Toen het nacht was geworden, ging *Banoewati*

met hare vrouwelijke bedienden uit om het maanlicht te genieten in den tuin *Panglipoe Lara*. De vrouwen vermaakten zich op verschillende wijzen, zingende, dansende en muziekinstrumenten bespelende, terwijl sommigen een liefdesverhaal fluisterden, en daar zij wisten, dat *Ardjoena* niet gekomen was, was haar hart gebroken als glas, dat op steen valt. Uit zwaarmoedigheid maakte *Banoewati* muziek, waarvan de klank op het kreunen van eene maagd geleek, die door een man verkracht wordt. Hare vrouwelijke bedienden maakten ook muziek, en zagen er zoo schoon als schilderijen uit; hare bewegingen waren liefelijk als manggis, met honig gemengd. Toen de *taboeh* (*) het tweede uur geslagen had, ging *Banoewati* het paleis binnen om te slapen. Beschrijving van den tuin des konings, welks schoonheid zoo groot was, dat de zon bij het opgaan verbaasd keek en zelfs de hemelsche tuinen van *Indra* daardoor werden overtroffen; de menschen zagen er naar, gelijk een jongman naar een schoon meisje. Omstreeks middernacht werd een teeken gezien, dat de verdelging van het koninkrijk voorspelde; alles was stil en de maan met wolken omsluijerd gelijk eene vrouw, die achter eene deur gluurt. Het motregende en de wind was bijna onmerkbaar, terwijl de vogels onrustig waren en heen en weder vlogen gelijk twee personen, die om eene vrouw strijden. 't Gezang van den *tjoetjoervogel* klonk als de armband (*gëlang*) eener vrouw, die op de nadering van een man schreit. De hommels gonsden in hunne holen (†) als een man, die zijne vrouw achter de gordijnen liefkoost. Toen de dag aanbrak, kraaide de haan en de bel der Brahmanen klonk ter eere hunner afgoden, voor wie zij reukwerken ontstaken en welriekende bloemen strooiden.

(Pag. 139). Op den volgenden dag kwamen *Ambakarna*, *Doersasana*, *Sangkoeni* in tegenwoordigheid van *Doerjodana* te

(*) Kawi *tabèh*.

(†) De *koembang* maakt in 'thout gaten, waarin hij zich gonzende begeeft.

zamen met de andere *Korawa's*. Toen kwam *Dāstarāta* (*). geleid door *Sandjaja*. De koning zette zich neder met *Dastarata*, *Bagawan Bisma* en *Dangjang Drona*, duizend der leenheeren, edelen, enz. in hunne tegenwoordigheid zijnde. *Doerjodana* beval aan *Labijjoesah* (†) om *Kēsna* uit het huis van *Arja Widoera* te roepen. *Kēsna* kwam met *Widoera*, gevolgd door *Labiqsah* (†) en *Satijaki*. Nadat *Kēsna* door allen begroet is, verkondigen de *Indragoden Kēsna's* oorsprong. Allen zagen opwaarts, terwijl *Bisma* aan *Doerjodana* aanwees waar de *Indra's* waren. *Doerjodana* boog zich voor hen neder, zijne armen kruisende (برفلق توبه). *Kēsna* verhaalde daarna waarom hij gekomen was. *Dāstarata* beval hun aan, het verzoek van *Kēsna* in te willigen, dat hij ten behoeve der *Pandawa's* deed; maar *Doerjodana*, naar *Ambakarna*, *Doersasana* en *Sangkoeni* ziende, zag, dat het voorstel hun niet smaakte. Toen *Bisma*, *Drona* en de 4 *Bagawans*, die met *Kēsna* gekomen waren, *Dastarata's* woorden goedkeurden, weigerde *Doerjodana* op een wenk van *Karna* kortaf, de helft van zijn koninkrijk af staan en verliet in toorn de vergaderzaal.

(Pag. 140). *Doerjodana* komt dan met *Karna* en zijne andere raadslieden overeen om *Kēsna* te dooden. *Satijaki* verhaalde dezen wat hij van *Doerjodana's* voornemen wist. *Kēsna*, die niets gaf om de *Korawa's*, stond op en toonde zijne goddelijke magt. Hij kreeg 1000 hoofden, alleen gekroond, 2000 handen en voeten, elke hand met een wapen. Zijn gelaat was rood gelijk de opgaande zon, zijn mond gaapte gelijk een spelonk, het haar op zijn ligchaam was zeer lang, terwijl aan elk haar een monster hing. Zijne stem vervulde de wereld en verschrikte alle schepselen *Doerjodana* en al zijne volgelingen vloten. Ba-

(*) Die blind was.

(†) of *Lobiksah* (?) 't Hds. heeft لبيكسه en لبيكسه

gawan Bisma, *Sangjang Drona* en *Bagawan Rama* (*) stonden op om *Batara Karna* te bevredigen, door hem met welriekende bloemen te bestrooijen.

„Uw toorn is voldoende; laat hij den ondergang der wereld niet veroorzaken. Indien het uw voornemen is om *Doerjodana* te dooden, dan vinden wij het goed; maar dan zal de gelofte van *Bima* om *Doerjodana* te verslaan nutteloos worden, en ook die van *Děrpadi* (*Dropadi*) om heur haar met *Doersasana's* bloed te reinigen. „*Kěsna's* toorn bedaart, en zijne vorige gedaante aannemende, gaat hij naar het verblijf van *Koenti*.

Deze vorstin draagt hem op, aan hare zonen te zeggen, dat zij het koningrijk met geweld moeten nemen. *Kěsna* vertrekt en bestijgt zijn strijdswagen met *Satijaki* en *Arija Widoera*, terwijl *Karna* den god vergezelt, die hem aanraadt de zaak der *Pandawa's* te ondersteunen, daar zij zijne eigene broeders zijn.”

„Wat zal ik doen,” zegt *Karna*, „daar ik gezworen heb *Ardjoena* te bestrijden?” *Karna* en *Widoera* nemen dan afscheid van *Kěsna* en keeren terug. *Karna* begeeft zich naar het verblijf van *Koenti*, die hij schreiend vindt en die onderrigt is, dat tot den oorlog is besloten.

(Pag. 141.) *Kěsna* komt te *Wirata* aan, waar hij de vergaderde *Pandawa's* vindt. Hij deelt hun zijn wedervaren te *Astinapoera* mede.

(Pag. 142). Op den volgenden dag trekken de *Pandawa's* op. Eerst van allen kwam *Bima*, wiens strijdswagen van staal was, door olifanten voortgetrokken. Zijn banier was zwart fluweel. Hij prevelde de *pěksabanjoe*, waardoor een stormgelijke wind uit zijn ligchaam kwam. Hij treedt vooruit, zijn knods, *Loewaroe dan* (†) genaamd, opwerpende en weêr opvangende. Wanneer de zee daar

(*) Uit de vergelijking met 't Kawi en Jav. gedicht blijkt het, dat hier deze eigennamen niet hooren.

(†) Schijnt verbasterd te zijn uit *lohita wadana*.

mede geslagen wordt, droogt zij op; een berg stort neder en een mensch wordt stof. Wanneer zij geslingerd wordt, ontstaat duisternis. Hij ziet er uit als een dolle olifant, die zich niet om zijne tegenpartij bekommert. Den geheelen weg langs galmt hij zijn wapenkreet uit, en als hij een dal of eene rivier aantreft, zet hij zich met één sprong daarover heen; en ontmoet hij een olifant, leeuw of tijger, dan verslaat hij het dier onmiddelijk. Zijne volgelingen zijn talrijk.

Dan komt *Ardjoena* met een gouden wagen met edelgesteenten, getrokken door 14 paarden, zoo snel als de wind. Zijn wagenmenner heet *Amapoeknjawa* (*) en zijn banier is wit met een witten aap, genaamd *Kapivara* ('t puikje der apen). Hij ziet er uit als een vulkaan, die de wereld verbrandt, en zijn zonnescherf is groen. Talloos zijn zijne volgelingen. Dan komen *Sakoela* (*Nakoela*) en *Sadewa* (*Sahadewa*), die er als Indra-tweelingen uitzien. Hun wagen is verguld, enz. Dan komen *Dësta Djamina*, (†) *Sang Oetara*, *Wirasangka* met hunne wagens, banieren, enz. Daarna *Sang Seta* (§) en dan *Dewi Sirikandi* (**), *Ardjoena's* vrouw. Dan *Gatolkatja*, die er uitziet als een reus en eene knods gebruikt, genaamd *Sang Saboeni*. Zijne voerlieden zijn twee in getal; de een heet *Wilda*, de andere *Djilar*. Dan komt *Dërpadi* op een wagen van ivoor, met goud en juweelen versierd. Haar zonnescherf is van paauwevederen en de steel van rood goud. Zij ziet er uit als een ivoren pop, terwijl haar haar, onopgebonden, er uitziet als een wolk, die van regen zwanger is. Dit is ten teeken van hare gelofte, om zich met *Doersasana's* bloed 't hoofd te zullen reinigen. Haar banier, groen en verguld, draagt den naam *Soerawanara*.

(*) اماقوہ پاوا

(†) *Drestadyoenna*.

(§) *Kawi Seta*.

(**) *Sikandi*. In 't Mal. zal *Sërikandi* gelezen moeten worden. Als vrouw van *Ardjoena* is zij niet anders dan in de Jav. omwerkingen bekend.

Dan komt *Dërmawangsa* op een gouden wagen, die met verschillende soorten van edelgesteenten is ingelegd, en met een groen zonnescerm. Hij draagt in zijnen schoot de *poestaka Kalimasada* (*), welks glans gelijk is aan den bliksem en die in een *tomara* verandert, wanneer de koning strijdt. Dan komt *Patard Kësna* op een vliegenden wagen, genaamd *Nilasadarsa* (†), en met een witte pajong. Zijn wapen is de *tjakra*, genaamd *Radaksa*. Dan komen *Droepada* (§) en *Wangsapati* met hunne oorlogswerktuigen, gevolg, enz.

Dan komen *Abimanjoe* en *Sang Rawan Koemara* (**), hier de zoon van *Dërmawangsa* genoemd. Dan komen *Salijaki* en *Arija Doerbala*, die gevolgd wordt door *patih Djaja* en *patih Ratoe* en den *demang Samilar Lemboe*, en *baginda Ardakan Gangga*. (††)

Talloos was het leger der *Pandawa's*, en het geraas, dat de krijgslieden maakten, deed de aarde schudden. De goden laten een bloemenregen op hen nederdalen, hun de overwinning toezeggende, terwijl gunstige voortekenen (een regenboog, enz.) hetzelfde voorspellen. Eene zekere plaats bereikende, beveelt de *Pandawa*-koning een versterkt kamp te bouwen.

Nadat het voltooid is, laat hij zijne moeder *Koenti* halen, die dan, door *Arija Widoera* vergezeld, aankomt. Zij verhaalt aan hare zonen wat zij te *Astinapoera* ondervonden heeft, en hare zonen verhalen haar wederkeerig wat hun gedurende hun verblijf in de bosschen wedervaren is. *Wi-*

(*) كليماسادا Jav. *Kalimasada*, 't geen ik opvat als *Kali mahausadha* (de pijl, die groote wonderkrachten bezit); want 't blijkt uit het vervolg, dat het een werptuig is. Wat *poestaka* betreft, het zal hier wel *toovermiddel* beteekenen.

(†) Een ander hnds. heeft: نيل سندرس

(§) In 't Mal. *Dërpaña*; vgl. boven *Dërpadi*.

(**) سنج روان كمار Kawi: *Rantjakoemura*.

(††) Zonder andere hds. deze eigennamen te huis te brengen zal vooreerst wel onmogelijk zijn.

doera keert terug naar *Astinapoera*. De nacht wordt in feestvreugde doorgebracht. Den volgenden dag overlegt de koning met *Kēsna*, wie de geschiktste persoon is voor bevelvoerend generaal. De uitslag hiervan is de verkiezing van *Seta* (*), die van den koning een koninklijk gewaad ontvangt, met muziek rondom het kamp wordt gevoerd en gevolgelijk als opperbevelhebber erkend wordt.

(Pag. 145.) Bij zijnen terugkeer verhaalt *Arija Widovera* aan *Doerjodana*, dat de *Pandawa's* te *Koeroeksetramandala* (†) een kamp hebben gebouwd. Daarop trekt de *Korawa*-koning op met zijn leger; hij beveelt een kamp en een paleis te bouwen op eene vlakte in de nabijheid van *Astinapoera*, terwijl *Bisma* als bevelvoerend generaal verkozen, als zoodanig erkend wordt, en met muziek rondom het kamp wordt rondgevoerd.

(Pag. 146.) Op den volgenden dag wijdt elk der legers zijn kamp in; de inwijding van de *Korawa's* geschiedde door eenen man, genaamd *Bērnusakētra*; die der *Pandawa's* door *Irawan*. (§)

Het leger der *Pandawa's* trekt uit, met het gelaat naar de ondergaande zon en den rug naar de rivier *Pantjaka* gekeerd; terwijl dat der *Korawa's* het gelaat naar de opgaande zon en den rug naar *Astinapoera*

(*) سائیت (*Sweta*)

(†) کورق سترا مندال

(§) مک ما سغ اکن ممالیس کوتان ادثون قمالیس کوت
 کوت کوراو بزنسکترا نمان مک قمالیس کوت قنداو ایت انق
 سغ ارچون روٹان ترلال ایلق اروان نمان ستله سده ممانس مک
 enz. Zie over deze plaats mijn *Kort verslag der Mal. h.h. van de Royal Asiatic Society* (onder No. 2). Dat *Irawan*, *Ardjoena's* zoon, hier een fout is in plaats van *Rawan*, blijkt uit bl. 42, waar hij door den reus *Sarēngi* gedood wordt. In pl. v. *Bērnusakētra* te lezen *brahmana sagotra* (Jav. *Bambang sagotra*).

wendt. *Seta* vormt nu de slagorde *Bradjatiksna loengit* (beteekenende: een zeer scherp wapen). De spits in het front wordt gevormd door *Ardjoena*, *Bima* en *Sërihandi*, en het midden door *Seta*, *Oetara*, *Wirasangka*, *Dëstadjamina*, *Gatokatja*, *Abimanjoe*, *Satijaki*, *Dërmawangsa*, *Si-Koela*, *Sadewa* en andere van de volgers van de *Pandawa's* met hunne krijgslieden. *Bisma* vormt de slagorde *Oekir* (*) *Sagara* (de bergen in zee), daar de olifanten, paarden en wagens aan bergen en de strijders aan de zee gelijk waren. Het slagveld is over zulk eene uitgestrektheid bedekt, dat een deel van het *Korawa*-leger zich tot op den berg *Imagiri* (Hima giri) bevond. In het front staan *Bisma*, *Salja* en *Drona*. Nu *Ardjoena* het leger van de vijanden ziet, wordt zijn hart bewogen, daar zij tot zijne eigene maagschap behooren. Hij wendt zich tot *Kësna* en zegt: „Indien het mogelijk is, laat ons dan geen oorlog voeren; want ik gevoel mij door medelijden bewogen, daar de vijanden tot mijne eigene maagschap behooren, en er onder hen zijn, die wij eeren, zooals *Bisma*, *Salja* en *Drona*, die onze godsdienstleeraar is.” *Kësna* ergert zich en zegt, dat in het gezigt van den vijand zulke taal ongepast is. Daarop gaat *Dërmawangsa* naar het leger van den vijand om zijne hulde te brengen aan zijne onderwijzers *Salja*, *Bisma* en *Drona*. *Bisma* zegt hem, dat hij zonder twijfel overwinnaar in den strijd zal zijn, daar *Kësna* zich bij hem heeft gevoegd. Nadat *Dërmawangsa* naar zijn eigen leger is teruggekeerd, doen de vijandelijke legers hunne muziekinstrumenten hooren en vallen op elkan- der aan.

Eene lange beschrijving van het gevecht. *Wirasangka* wordt door *Bisma*, en *Oetara* door *Salja* gedood. *Seta*, zijn

(*) Even als in 't Balineesch, in plaats van 't Kawische *woekier* (= Mal. *boekit*).

broeder gedood ziende, richt eene hevige slagting onder den vijand aan, terwijl *Salja* ter nauwernood ontsnapt. *Wirajocda* en *Rëkmarata*, de aangenomen zoon van *Salja*, worden door *Seta* gedood. *Salja* ontmoet op zijne vlugt *Kërtaroema*, die hem in zijn wagen opneemt en *Seta* bestrijdt, tot wiens hulp vele der *Pandawa*-krijgslieden aansnellen. *Bisma* nadert om de *Pandawa's* te bevechten, gevolgd door *Drona*, *Salja*, den koning van *Manggada* en *Roehat bala* (*) en *Djajasena*, welke laatste drie helden door *Seta* gedood worden.

De slagorde *Oekir Sagara* wordt verbroken en de *Korawa's* vlieden in grooten getale. *Bisma* wordt alleengelaten en *Doerjodana*, dit ziende, snelt hem ter hulp, maar wordt door *Bima* op de vlugt gejaagd. *Bisma* schiet zijn pijl *Santakarni* (†), welke een vliegende slang gelijk is, op *Seta* af, maar verbrijzelt slechts den wagen. *Bisma* bestijgt zijn wagen en *Seta*, dit ziende, grijpt zijne knods en vervolgt *Bisma*, die van zijn wagen springt, terwijl deze met den voerman en de paarden door *Seta* vernield worden. *Bisma* vlugt. Een groot aantal krijgslieden aan den kant der *Korawa's* wordt verslagen. De bewoners des hemels, die het schandelijke gedrag van *Bisma* zien, doen een bloemenregen op hem nederdalen en zeggen, dat het besloten was, dat hij *Seta* zou dooden en dat deze held hem niet dooden kan. Hierdoor bemoedigd, neemt hij zijn pijl *Brahmastra*, wiens punt gelijk vuur vlamde, legt op de borst van *Seta* aan en doodt hem. De *Korawa's* juichen van vreugde. *Wangsapati* en zijn kleinzoon *Bima* met de andere *Pandawa*-krijgslieden doen een woedenden aanval op den vijand. De *Korawa's* worden op de vlugt gedreven en laten *Bisma* alleen, maar daar de nacht invalt, houden de vijandelij-

(*) *Wrëhadbala*.

(†) سئتك رني

heden op. *Wangsapati* (*) trekt terug, bezoekt de lijken zijner zoonen en betreurt met zijne vrouw het ongeluk, ze alle drie te verliezen.

Kesna en *Dërmawangsa* spreken *Wangsapati* toe, zeggende: „Wat baat het de dooden te betreuren, daar het eene natuurlijke zaak is, dat sommigen in den strijd gedood moeten worden, gelijk gij zelf als een oud vorst weten moet"! De lijken van *Seta*, *Oetara* en *Wirasangka* worden verbrand; de asch in gouden urnen gedaan en vervolgens in zee geworpen. *Dëstadjamina* wordt voor den volgenden dag als opperbevelhebber aangesteld.

De *Pandawa's* vormen de slagorde *Gardabidjoewa* (*Garoedabjoeha*: slagorde in den vorm van een griffioen). *Ardjoena* vormt den sneb, *Dërpada* den kop, *Bima* den linker-, *Djamina* den regtervleugel, *Dërmawangsa* en de andere *Pandawa's* den romp en *Satijaki* den staart.

Bisma vormt dezelfde slagorde; *Salja* wordt de bek; *Sangkoeni* de kop, *Bisma* de regter- en *Drona* de linker- vleugel, terwijl *Doerjodana* met andere *Korawa's* den romp en *Doersasana* den staart vormen. Beschrijving van den slag, waarin *Abimanjoe* en *Ardjoena* eene groote slagting onder de vijanden aanrigten, terwijl *Kesna* zich altijd bij *Ardjoena* voegt om hem te beschermen. *Ardjoena*, den vijand verslaande, is als *Kala*, die de wereld verdelgt; terwijl de voornaamste *Korawa's*, zooals *Doerjodana*, *Salja*, *Doersasana*, *Sangkoeni*, *Djajudrata* en *Bangbang Solama*, zonder om te zien, vlieden. Al hadde men hun 4 *bidadari's* als belooning voorgehouden, zij zouden niet hebben omgezien.

Bisma rukt aan en verslaat eene menigte krijgers der *Pandawa's*. *Ardjoena* bestrijdt hem, doch vergeefs, daar *Irawan*

(*) Verhaspeling van *Matsyapati* (de vorst van *Wirata*), die ontstaan is uit de Jav. verbastering *Mangsahpati*.

zijn eigen zoon bij *Dewi Rĕt̃na Oeloepi*, door den reus *Kala Sarĕnggi* gedood wordt. *Kĕsna* zwaait zijn *tjakra* om die naar *Bisma* te werpen. Deze zegt: „Uw wapen is mij even welkom als een schoon man aan eene vrouw; daar hij mij ten hemel zal doen stijgen.” *Ardjoena* weêrhoudt *Kĕsna*, zeggende, dat *Bisma* niet door een man, maar alleen door eene vrouw (*) gedood kan worden. Zij begeven zich daarop naar *Dĕrmawangsa*, met 't verzoek *Sĕrikandi* te gelasten *Bisma* aan te vallen. *Sĕrikandi* bestijgt daarop *Ardjoena's* wagen, en schiet een pijl op *Bisma* af, die hem op de borst raakt en alleen de huid wondt. Nu drijft *Ardjoena* op de gewonde plaats een anderen pijl in, ten gevolge waarvan *Bisma* valt en de *Pandawa's* van vreugde juichen. *Dĕrmawangsa* stijgt nu ongewapend van zijn wagen, om aan den gevallen held zijne hulde te brengen. *Ardjoena*, *si Koela* en *Sadewa* stijgen ook ongewapend af, om zich voor *Bisma* neder te buigen. *Bima* staat nog met zijn knods te dreigen. *Doerjodana* is voornemens zich bij de *Pandawa's* te voegen, om zijnen eerbied aan den stervenden *Bisma* te betuigen, maar blijft weenende op een afstand staan. *Dĕrmawangsa* noodigt hem uit te naderen, maar hij zegt, dat hij bevreesd is voor *Bima*, die hem met zijn knods bedreigt. *Dĕrmawangsa* beveelt *Bima* zijn wapen neer te leggen, waarna ook *Doerjodana* nadert. De stervende held beveelt hun aan, vrede te sluiten, en dien ten gevolge heeft een wapenstilstand plaats.

Bisma vraagt aan *Dĕrmawangsa* wat hij voor het roemrijkste sterfbed van een krijgsman houdt, en het antwoord is, dat het uit wapenen behoort te bestaan. Een kostbare mat, door *Doerjodana* aan *Bisma* aangeboden, wordt door hem geweigerd; waarop *Ardjoena* hem

(*) Namelijk *Sĕrikandi*.

een bed bestaande uit pijlen (genaamd *tarkësan* (*)) aanbiedt. Hij vraagt water aan *Doerjodana* en weigert het, daar het hem in een gouden beker wordt aangeboden. Daarop drijft *Ardjoena* zijn pijl, genaamd *Tarsangtala* (†) in den grond, en een water welt op, dat *Bisma* aangenaam is. *Doerjodana* keert terug en wendt zich tot *Drona*, aan wien hij het bevel over het leger toevertrouwt. *Dërna-wangsa* en zijne broeders trekken den wagen van *Bisma* onder het lommer van eenen *Waringin*-boom (§) die op het slagveld stond. Beide partijen keeren daarop naar hun kamp terug.

(Pag. 156.) *Doerjodana* geeft gunstbewijzen en kostbare kleederen aan *Drona*, die als bevelvoerder met muziek rondom het kamp gevoerd wordt. Men viert feest tot dat de nacht reeds ver gevorderd is, toen een regeu van bloed in het kamp nedervalt. Sommigen zeggen dat het de nederlaag der *Pandawa's*, anderen, dat het die van *Doerjodana* voorspelt. Bij het aanbreken van den dag (**) trekken de *Korawa's* op, ten einde de *Pandawa's* vóór te zijn. Zij vinden echter den vijand reeds gereed. *Drona* vormt de slagorde *Dewadanti* (het Kawi heeft *Gadjendra*), beteekenende de woedende olifant. *Karna* is de rechter-, *Djajadrata* de linkerslagtand; *Bahgadata* (بيگدات) (††), het Kawi heeft *Bahgadatta*) is de snuit; *Doerjodana* het ligchaam

(*) تركسن. Kawi: *saratalpa*. 't Mal. woord is misschien een vervorming van *tiksna*.

(†) ترسنگلا

(§) وريڠين

(**) ستله هاري سيڠ گولم متباري فون نيادله كليپاتن

(††) De aspiratie is hier weder bewaard gebleven. In 't Jav. is het *Bagadēta* of *Bagadēnta*. Alweder een bewijs, dat 't Mal. verhaal niet altijd uit een Jav. redactie van 't gedicht kan verklaard worden. Vgl. onder *Nantaboga*.

en *Doersasana* met de andere krijgslieden de staart. De *Pandawa's* vormen dezelfde slagorde. *Bima* wordt de slag-tanden, (*) . . . de snuit, *Děrmawangsa* met de *Pandawa*-krijgslieden het ligchaam en *Satijaki* de staart. De slag wordt beschreven, waarin de heldendaden van *Ambakarna* (†), *Bahgadata*, *Djajadrata* de *Pandawa's* doen wijken. *Arajoena* en *Bima* snellen aan en drijven de *Korawa's* terug. *Drona* bestrijdt *Bima*, en *Djajadrata* *Ardjoena*. *Bahgadata* op zijnen olifant komt van ter zijde, en rent tegen *Ardjoena's* en *Kěsna's* strijdswagen, terwijl hij met zijn wapen, genaamd *Samoga* (§), *Ardjoena's* borst doorboort. *Ardjoena* sterft, maar *Kěsna* neemt schielijk de bloem *Widjaja Koesoema* uit zijne kroon, en wrijft daarmede *Ardjoena's* wond. Deze herleeft en is voornemens *Bahgadata* met een pijl te treffen. *Kěsna* zegt: „Let op mijne woorden: De ziel van *Bahgadata* is één met die van zijn olifant en diens drijver”. *Ardjoena* treft de borst van den olifant en ten gevolge daarvan worden de drijver en *Bahgadata* beiden gedood. *Ardjoena* en *Bima* verslaan een groot aantal vijanden. Daar het nacht geworden is, verlaten beide partijen het slagveld. De *Pandawa's* viereu feest, terwijl de *Korawa's* over *Bahgadata's* dood treuren.

(Pag. 158). Op den volgenden dag geeft *Doerjodana* zijnen wensch te kennen, dat *Ardjoena* en *Bima* op de eene of andere wijze van het slagveld verwijderd worden. *Drona* neemt op zich *Ardjoena* en *Bima* te verwijderen. *Drona* beveelt daarop aan *Boelisarawa* (***) *Ardjoena* aan te vallen, die van ongeduld brandt om hem te bestrijden

(*) Hier ontbreekt een eigenaam.

(†) Een andere naam van *Karna*.

(§) Is Jav.; 't Kawi heeft *Syamogha* (*si amogha*, zie passim *Bhauma-kāuja*); vgl. Jav. *sapa* met Kawi *syapa* (Mal. *sijapa*).

(***) بول سراروة Jav. *Boerisarawa*.

en zich met zijne tegenpartij naar de vlakte *Aroewan* (*) begeeft. De tien broeders *Patih Warsaija*, *Banomán*, *Sanginoedanta*, *Tèrkaija*, *Trikaija*, *Trimoenoeng*, *Tribanjoe*, *Soeta*, *Trigitoe*, *Trisena* krijgen nu bevel om *Bima* op het veld *Aroewan* bezig te houden. *Doerjodant* en *Drona* zijn verheugd, dat hun krijgslist gelukt is. *Drona* vormt nu de slagorde *Tjakrabjoewa* (*Tjakrabjoeha* (†)). De vorsten *Drona*, *Bagawan Karèpa* (§), waren de spaken (? كركس) (*Salja* en *Kärna* de rand (تكت) en *Djajadrata* de spil (? سقنت). Op het zien van de slagorde des vijands is *Dèrmawangsa* verbaasd en vraagt, wie in staat zal zijn die te verbreken. *Abimanjoe* biedt zich daartoe aan, zeggende, dat hij wel weet hoe er in, maar niet hoe er uit te komen. *Abimanjoe* vormt dan de slagorde *Gardabjoewa*. (**)

Gatokatja is de rechter- *Dèstahjamina* de linkervleugel, *Sikoela* en *Sidewa* de beide oogen, *Dèrmawangsa* de kop, *Satijaki* de staart, en de andere *Pandawa's* het ligchaam. De slag woedt, en *Abimanjoe* schiet vergezeld van zijn opvoeder *Soemitra* (††) toe om 's vijands slagorde te verbreken. In het verslaan van den vijand ging hij alle andere *Pandawa's* voor. De *Korawa's* vlugten, maar worden tot staan gebracht door *Ambakarna*. *Drona* beveelt *Djajadrata*, *Abimanjoe*, die al zijne wapenbroeders vooruit is, geheel in te sluiten. *Abimanjoe* wordt met zijn vriend *Soemitra* ingesloten, maar doodt toch nog drie vorsten: *Satisari* (§§) *Tandoepati* (تندو پاتی) en *Soeragitoe* (سورا گیتو). *Laksmana Koe-*

(*) تغگیل اروان en elders تکل اروان

(†) Slagorde in de gedaante van een Discus (pijlrad).

(§) كراف Jav. *Krèpa*.

(**) كرد بيووا in pl. v. *Garoadabjoeha*. Het Kawi heeft *Makarabjoeha*

(††) De woorden دشمن فغاسین سمترا zijn hier duister.

(§§) Het Kawi en Javaansch hebben *Satijagrawa*. De andere twee namen zijn misschien verhaspeld uit *Sindoepati* en *Soerjaketoe*.

mara snelt aan maar wordt door *Abimanjoe* gedood. *Doerjodana*, ziende, dat zijn zoon gedood is, beveelt nu *Djadrata*, *Abimanjoe* te overmannen, en de *Korawa's* laten nu een slagregen van pijlen op hem vallen. *Abimanjoe* zegt nu tot *Soemitra*: „Van wien houdt gij meer, van uw vader of van mij?” „Mijne liefde voor mijn vader”, antwoordt deze, „is als een groote berg, en die voor u als een zwarte nagelrand.” Op deze woorden ontsteekt *Abimanjoe* in toorn en beveelt hem te vertrekken, maar *Soemitra* lacht en zegt: „Zelfs de berg *Meroe*, als hij instort, blijft ingestort; maar een zwarte nagelrand, die 's avonds gesneden wordt, groeit den volgenden morgen weder aan.” *Soemitra* wordt nu gedood en *Abimanjoe* neemt eene bloedige wraak op de *Korawa's*. *Karna*, ziende, dat *Abimanjoe* alleen den vijand het hoofd biedt, wordt van medelijden doordrongen en raadt hem aan te wijken. *Abimanjoe* antwoordt, dat hij bereid is te sterven. *Karna*, wetende, dat hij niet zal terugtrekken zoolang hij gewapend is, schiet op den pijl, dien hij in de hand heeft. *Abimanjoe* zegt nu: „waarom schiet gij op mijn pijl, o vader, in plaats van op mijn ligchaam te mikken?” *Karna* deelt hem zijn doel mede, maar *Abimanjoe* is toornig en zegt, dat hij op datzelfde oogenblik wil sterven, als *Doerjodana* hem slechts volgt, en vliegt nu op den koning der *Korawa's* aan. Hij wordt ten laatste overweldigd en elk deel van zijn ligchaam gewond. Hij ziet er uit als een man, die met eene schoone vrouw liefde pleegt, en de pijlen, die in zijn ligchaam steken, als 't smeersel van eene vrouw, die zich met pinangwater heeft besmeerd. (*) Aan de keel gewond, is hij als een man met een halsketen; op zijn ligchaam

(*) Aan de woorden سُورَتِي تُغَمِّلِسْ قَرْمَشُونْ دَشْنِ اَيرِ فَيَنْعْ schijnt iets te ontbreken.

als iemand, die *kilatbahoe's* (*) en *sawit's* (†) draagt, en op zijne borst als iemand, die met *kalambak* is ingewreven (§), en op zijne armen als iemand, die armbanden draagt, welke met edelgesteenten bezet zijn. In den strijd heeft hij het voorkomen van *Batara Mèrpata* (**) als bruidegom van *Dewi Ratih*. Het geluid van de olifanten en paarden klinkt hem lieflijk als de woorden van een man, die eene schuchtere vrouw tracht te overreden. *Abimanjoe* zegt: „Ik ben als een verboden ivoren *balej*: als de eigenaar tegenwoordig is, durft niemand daarop plaats nemen; maar zoodra hij afwezig is, dan durft een ieder zulks.” (††) *Abimanjoe* nu was gelijk aan eene bloem, waaraan nog geene bij heeft gezogen, en die voor sieraad geschikt is. Zijn ligchaam, met bloed bedekt, was als *artal* (§§), die met honig vermengd is. Het bloedverlies veroorzaakt hem geene pijn. Eindelijk treft een pijl zijne tong, en is hij niet meer in staat te spreken. Zijn uiterlijk is als dat van eene verwelkte *kanigara* bloem op een gouden *talam*, en hij sterft op het slagveld, gelijkende op mos, dat op een gouden beker geplaatst is, terwijl zijn bloed welriekend is als *Nèrěštoe* (***) , en de hommels gonzen alsof zij schreijen.

(*) *Kilatbahoe* is een armband.

(†) *Sawit* is een halssieraad in 't Kawi (Lamp. *sabik*); Gericke geeft *sawin* op.

(§) اورع يثغ بر اورث خلميق

(**) De tekst heeft verkeerdelijk مورفاني

(††) Eene toespeling op de afwezigheid zijns vaders (*Ardjoena*) en op de daardoor opgewekte stoutmoedigheid des vijands om hem te vernemen.

(§§) Is Mal. = Jav. *atal* (ontbreekt in de Mal. wdb.)

(***) In pl. v. نورستو, denkelijk door den Jav. afschrijver, die aan den Jav. vorm *larasətoe* heeft gedacht.

Doerjodana komt nu om het lijk te onthoofden (*), maar *Karna* verzet zich daartegen, zeggende, dat wie dit ook moge willen doen, hem eerst zal moeten bevechten. *Karna* nadert nu het lijk, kust en omhelst het vurig, en zegt: „Eilacy, mijn zoon, hadde ik geweten, dat gij niet zoudt terugtrekken, zou ik dan zoo dwaas geweest zijn, uw pijl te treffen?”

Daar de avond valt, keeren de *Korawa's* naar hun kamp terug. *Dërmawangsa* bezoekt het lijk van zijnen neef en beweent hem. Het lijk wordt weggedragen. *Dërmawangsa* onderrigt *Soebadra* van den dood haar zoons. Zij valt in zwijm en vraagt aan de twee vrouwen van *Abimanjoe* (*Oetari* en *Soendari*), wie hem in den dood volgen zal. Beiden willen het, maar aan *Oetari*, die acht maanden zwanger is, wordt het niet toegestaan. De *Pandawa's* maken toebe-reidselen voor den dood van *Soendari*.

(Pag. 162.) *Kësna*, *Bima* en *Ardjoena* keeren terug, na de vijanden gedood te hebben, die hen op eene andere plaats hadden bezig gehouden. *Ardjoena* verneemt den dood van zijn zoon en valt in onmagt. Hij wil met *Abimanjoe* sterven, maar dat wordt hem door *Kësna* belet. Hij verwijt nu *Dërmawangsa* den dood zijn zoons. *Kësna* berispt hem daarover, en zich voor *Dërmawangsa's* voeten buigende, vraagt hij hem naar de reden van *Abimanjoe's* dood. *Dërmawangsa* antwoordt: „*Abimanjoe* raakte binnen de *tjakrabijoewa*, en toen ik voornemens was hem ter hulp te snellen, werd ik daarvan teruggehouden, omdat zij afgesloten was door *Djajadrata*, die de deur daarvan was. Dit hoorende, doet *Ardjoena* de gelofte zich te verbranden, indien het hem den volgenden dag niet gelukt *Djajadrata* te dooden. *Djajadrata*, *Ardjoena's* gelofte gehoord

(*) *تندس* (passive vorm *تندس*) is met Kaw 'tien 't Balin. *tëndas* (hoofst) in verband te brengen.

hebbende, vraagt aan *Doerjodana* verlof naar huis terug te mogen keeren. *Drona* zegt: „Indien uw tijd gekomen is, zult gij evenzeer te huis sterven; zoo niet, dan zult gij hier ook niet sterven”. *Djajadrata* blijft.

Késna raadt *Ardjoena* aan, den Goden te bidden, ten einde in staat te zijn *Djajadrata* te dooden. *Ardjoena* bezoekt nu *Loedra* (*), die hem openbaart, dat hij *Djajadrata* met zijn pijl *Pasoepati* zal dooden. *Ardjoena* onderrigt *Késna* van de openbaring, en *Késna* belooft hem zijn wagen met de paarden *Walikarpoespa* en *Senz* (†), daar de wagen van al zijne wapenen voorzien is en de paarden onkwetsbaar zijn. *Ardjoena* is verheugd.

(Pag. 163). Bij het aanbreken van den dag neemt *Soendari* afscheid van hare medevrouw *Oetari*, die weenende haar ziet vertrekken. Zij zegt: „Gij gaat u met uwen echtgenoot verlustigen, terwijl ik met mijne smart achterblijf; indien mijn haar loshangt, wie zal het in een knoop opbinden; en indien mijne kleeding in wanorde is, wie zal haar in orde brengen? O, jongere zuster, zeg hem, dat ik hem zal volgen, zoodra mijn kind geboren is.” *Soendari* tracht haar te troosten, maar zij herneemt: „Wanneer ik sterf, laat mij dan de maan worden, en gij de *poenggoek* (§), die treurt en zich niet laat hooren, wanneer de maan niet schijnt, maar zich verheugt en laat hooren als zij zich vertoont.” *Soendari* verzoekt een sirihiprumpje van hare medevrouw en hare monden raken elkander.

(*) Jav. een naam van *Siwa*.

(†) In 't Kawigedicht worden 4 paarden vermeld (*Waláhaka*, *Abh-rapoespa*, *Soekantá* en *Senja*). Op een andere plaats heeft 't Mal. سکنند en سین. Dit سکنند (in pl. v. *Soekanta*) is opmerkelijk en zoude aan 't Tamil doen denken; vgl. Mal. *nilakandi* (Tamil in pl. v. *nilakanti*, *blaauwenek*, bijnaam van de paauw).

(§) 't Kawi heeft *tadahasih*. De *poenggoek* is een uilsoort, die slechts bij maanlicht geluid geeft; vgl. de Brieven over 't Lamp.

Schrijvende omarmen en kussen zij elkaâr. *Soendari* begeeft zich nu naar *Abimanjoe's* lijk en werpt zich in het vuur.

Den volgenden dag trekken de *Korawa's* op en vormen onder bevel van *Drona* de slagorde *Patëmabijoewa* (*). *Djajadrata* staat in het midden, omringd door olifanten, paarden, wagens en soldaten. *Ardjoena* verlaat nu het kamp met *Dërmawangsa*, enz., terwijl voor *Dërmawangsa* zorg gedragen wordt. De aanvoerders der slagorde zijn *Sërikandi* en *Dëstadjamina*; *Ardjoena* vormt de keel. Hij ziet er uit als een vulkaan, die de wereld verbrandt. Hij bestijgt den wagen *Walikarpoespa* (†); zijne paarden zijn *Sukanda* en *Sena*, en *Kësna* zijn wagenmenners. Zij doen hunne muziekinstrumenten hooren, die den vijand met schrik vervullen. Beschrijving van de stelling en het gevecht der beide partijen. *Winda* en *Noewinda* worden beiden door *Ardjoena* doodgeschoten, en de vijand slaat op de vlugt. *Ardjoena* neemt zijn pijl, genaamd *Tëroes-patala* (§), en stoot die in de aarde, waaruit water opwelt, waarin de krijgslieden verdrinken (**). *Doerjodana* nadert op zijn wagen. *Ardjoena*, door *Kësna* aangespoord, vernietigt met zijn pijl *Doerjodana's* wagen en doodt den voerman en de paarden, terwijl de pijlen van *Doerjodana* verbroken worden en zijn maliënkolder, een geschenk van *Batara Indra*, verloren gaat. *Doerjodana* vlugt. *Dërmawangsa* zendt *Satijaki* en *Bima* tot *Ardjoena*, die met *Bima* een aantal vijanden doodt. *Satijaki* doodt *Sara*, *Danawasa* en *Djajadrana*. Nu nadert *Boelisrawa* om *Satijaki* aan te vallen. Zij vernielen elkanders wagens en pijlen, en stijgen af om met de knods te vechten. Nadat beiden hunne

(*) Zoude de slagorde in de gedaante van een padma (of lotus) betee-
kenen, maar uit 't vervolg blijkt, dat dit niet de ware lezing is.

(†) Deze eigennaam is verknoeid uit de namen van twee paarden (zie
boven bl. 38).

(§) ترس قتال

(**) 't Kawi: waarin zij zich baden.

knods en gebroken hebben, worstelen zij. *Satijaki* wordt eindelijk ter neder geworpen, terwijl hem *Boelisrawa* bij 't haar grijpt, hem op den rug slaat en met zijn *tjandra* (*) wil dooden. *Kesna* beveelt *Ardjoena* op *Boelisrawa's* regterhand te schieten. Vallende zegt *Boelisrawa* tot *Ardjoena*: „Zijt gij een held? Is het de gewoonte zijn vijand te bevechten zonder hem te waarschuwen?” *Ardjoena* antwoordt: „Ook mijn zoon werd zonder waarschuwing door u gedood.” *Boelisrawa* wordt nu door *Satijaki* met zijn wapen, genaamd *Mangekabama* (†), gedood. *Ardjoena* en *Bima* verslaan een groot aantal vijanden en doen den vijand wijken. Zij zoeken *Djajadrata*. *Soerantaka* wordt door *Bima* verslagen. *Kartasoeta*, *Wiradja* en *Kartaroema* (*Kartawarma*) worden door *Ardjoena* gedood. Daar de zon in het westen daalt, is *Ardjoena* vertoornd, dat hij er nog niet in geslaagd is *Djajadrata* te ontmoeten. *Kesna* werpt daarop zijn *tjakra* naar de zon, die er door verduisterd wordt. De vijand juicht, denkende, dat de nacht gekomen is en *Ardjoena* zich tot vervulling zijner gelofte zal moeten verbranden. *Kesna* nadert de plaats van *Djajadrata*, de andere krijgslieden voorbij gaande, en doet zijn *tjakra* licht op hem werpen, terwijl hij hem aan *Ardjoena* aanwijst, hem tevens te kennen gevende, dat *Djajadrata's* vader van de goden verkregen heeft, dat al wie zijns zoons hoofd op den grond doet vallen, zelf zal omkomen. *Ardjoena* neemt zijn pijl *Oeroedara*, treft daarmee den hals van *Djajadrata*, en beveelt haar het afgehouden hoofd naar *Sindoeapati*, den vader van *Djajadrata*, die voor het heil zijns zoons boete doet, te brengen. Deze ontstelt op het zien van het hoofd zijns zoons en sterft. Na *Djajadrata's* dood schijnt de zon weder. *Doerjodana*, *Karna*, *Salja*, *Doersasana*, *Sakoeni* en de andere *Korawa's*

(*) *Tjandrahasa*.

(†) *Kawi sang mangekabama*.

beschuldigen *Drona*, dat hij de oorzaak is van *Diojadrata's* dood. *Drona* wordt boos en weigert *Ardjoena* te bevechten. *Karna* wordt nu uitgenoodigd *Ardjoena* te gaan aanvallen. De strijd woedt voort tot den nacht. *Karna* is verheugd, dat de zon onder is, en beide legers strijden voort, terwijl lichten worden ontstoken. *Bima*, *Arjoena* en *Satijaki* rigten groote slagting onder den vijand aan. *Bima* verslaat *Fati*, en *Satijaki* trekt terug (*). *Satijaki's* zoon, *Sangasanga*, valt *Arja Djajarata* aan, maar wordt tot de vlucht gedwongen. *Bima* komt hem ontzetten en doodt *Djajarata*. *Saraba* en *Sarata* komen, en worden beiden door *Bima* gedood, die ook *Soerakbaija* (†) en *Soerantuka* (? vgl. bl. 40.) verslaat. De *Korawa's* worden teruggedreven, terwijl hunne lichten uitgaan en die der *Pandawa's* in glans toenemen. Dit ziende, wenden zich *Krēpa* en *Salja* tot *Doerjodana*, die aan *Karna* bevel geeft de troepen op nieuw te doen aanrukken. *Karna* spreekt met geringschatting over *Bima* en *Ardjoena*, en verbindt zich hen beiden te bevechten. *Krēpa* ziet van ter zijde naar *Bangbang Sotama* zeggende: „Indien gij door *Doerjodana* als zijn vriend behandeld wordt, behoort gij niet zoo te pogchen als *Karna*.” *Karna* is toornig en wil *Krēpa* doorsteken, maar *Sotama* valt hem aan, zeggende, dat hij zijnen oom (§) niet zal bevechten.

Doerjodana maakt een einde aan den twist. *Karna* rukt op den vijand aan en rigt een bloedbad aan. De toortsen der *Pandawa's* worden uitgedoofd en die der *Korawa's* nemen in helderheid toe. *Ardjoena* krijgt bevel *Karna* te bevechten, maar *Kēsna* verzet zich er tegen, wetende, dat *Ardjoena* bij nacht niet kan vechten en door *Karna* versla-

(*) Hier is 't hdst. zoo verward, wat betreft de eigennamen, dat ik er maar wat van heb moeten maken.

(†) سورق باي

(§) مامق (moeder's broeder) daar zijn vader, *Drona*, een zuster van *Krēpa* gehuwd had; vgl. *Bhāratajoedha*. Z. 17 str. 8.

gen zou worden, daar deze bij nacht even goed ziet als bij dag. „*Gatotkatja*”, zegt hij, „is de eenige man, die in staat is *Karna* bij nacht te bestrijden, terwijl hij bovendien onkwetsbaar is”. *Gatotkatja* gevoelt zich vereerd. *Ar-djoena* wordt door medelijden bewogen, daar *Gatotkatja* een jong mensch is. *Gatotkatja* bestrijdt *Karna*, en doet door gebeden een groot aantal pijlen uit verschillende deelen van zijn ligchaam voortkomen. Gevolgd door de *Pandawa's* slaat hij *Karna* en de *Korawa's* op de vlugt. Vier reuzen treden voor, *Lambana*, *Lamboesa*, *Ajoeda* en *Sërënggi*, zoons van *Datey* (*) *Giri*. *Lambana* wordt gedood door *Gatotkatja*, die hem het hoofd afdraait en het naar *Doerjodana* slingert, zeggende: „Neem het hoofd van uw bloedverwant.” *Lamboesa* nadert met zijn *trisoela*, maar wordt ook gedood. *Ajoeda* ondergaat hetzelfde lot, zoolwel als zijn broeder *Sërënggi*, die naderde, zeggende; dat hij het was, die *Abimanjoe* versloeg. (†) Nu nadert *Karna* om *Gatotkatja* te bestrijden, die bij een leeuw wordt vergeleken, terwijl *Karna* de olifant is. De *Korawa's* trekken terug, en hunne toortsen worden uitgebluscht. *Karna* schaamt zich, dat zijn leger vlugt, en vernietigt *Gatotkatja's* kar met voerman en paarden. *Gatotkatja* stijgt in de lucht en vermengt zich met de wolken. *Karna* is beschaamd, daar hij zijnen vijand niet ziet, en werpt zijne pijlen naar alle zijden rond. Zijne wapenen worden *Samëtiloengan* (§) genoemd. Hij is ongerust, en ziet vol ontsteltenis regts en links. *Gatotkatja* schreeuwt in de lucht, *Karna* met eene stem als de donder waarschuwend. *Karna* ziet naar boven en zegt: „Ik zou gestorven zijn, indien gij niet geroepen hadt.” Hij noodigt hem uit neder te dalen.

(*) دائي (Sanscr. *dailya*) vindt men vóór Titannamen.

(†) Een fout of een leugen, daar *Irawan* de door hem gedoodde zoon was (zie boven, bl. 27).

(§) سمّتي لوعن

Nu *Gatotkatja* nederdaalt, schiet *Karna* hem met de *Brahmastra*, maar *Gatotkatja* neemt in omvang toe en gelijkt een reus, die gulzig op lijken aast. *Karna* is wanhopig, daar hij ziet, dat al zijne pijlen hem niets baten. Hij grijpt zijn wapen *Ganta soedanta*, een geschenk van den god *Adoenah* (?), dat hem door *Narada* gebragt is.

De scheede viel te *Poerabaija*, toen *Narada* het door de lucht droeg en werd *Gatotkatja*. (*) Het was het eenige wapen, waarmede *Gatotkatja* gewond kon worden. *Karna* wondt hem daarop in de borst. *Gatotkatja* valt voor een oogenblik in zwijm, en springt daarop op *Karna's* wagen, dien hij met zijne knods eer hij sterft, vernielt. De *Korawa's* juichen. De *Pandawa's* begeeven zich naar het lijk van *Gatotkatja*, wiens dood zij beweenen.

Ardjoena en *Bima* willen hem wreken, maar de eerste wordt door *Kesna* weêrhouden, daar het nog donker is. *Bima*, *Gatotkatja's* vader, zet het gevecht echter woedend voort en verslaat een aantal vijanden. De *Korawa's* trekken langzaam terug.

(Pag. 174.) *Dewi Arimbi*, *Gatotkatja's* moeder, van den dood haars zoons onderrigt, verlaat *Dèrpadi* en *Kóenti*, begeeft zich naar het lijk en werpt zich in het vuur. Intusschen woedt het gevecht voort tot middernacht, toen de slaap de krijgslieden met hunne olifanten en paarden overvalt. Zij slapen en droomen van den oorlog.

Den volgenden dag rukken de *Pandawa's*, door *Wangsapati*, *Dèrpada* en *Satijaki* aangevoerd, op den vijand aan. *Tjandra* (?) wordt door *Satijaki* doodgeschoten. *Drona* drijft *Satijaki* terug en doodt *Arija Darbala*. *Wangsapati* rukt aan om zijn dood te wreken, maar wordt zelf met zijne twee kleinzoons gedood. *Zabit* (†) en *Djaja Laksana* worden door *Drona* verslagen. *Dèrpada* snelt aan, maar wordt

(*) Hier zal wel iets ontbreken, daar *Gatotkatja* de zoon van *Bima* is.

(†) زبیت

ook gedood. *Děstadjamina* doet de gelofte, dat hij niet sterven zal, vóórdat hij *Drona* heeft verslagen, en rukt met de *Pandawa*-krijgslieden aan. Zij omringen *Drona*, maar al wat zij naar hem slingeren, deert hem even weinig als regen, die op een rots valt. Elk, die *Drona* nadert, wordt door hem gedood. *Kěsna* spoort *Ardjoena* aan, zijn magtigen pijl op *Drona* te schieten, maar *Ardjoena* weigert dit, daar het eene groote zonde is, zijn geestelijken onderwijzer, die als een vader beschouwd wordt, te dooden. *Kěsna* antwoordt, dat, indien *Ardjoena* weigert *Drona* te dooden, het raadzaam is het gerucht te verspreiden, dat *Sotama*, *Drona's* zoon, gedood is, ten einde *Drona* van 't gevecht te doen afzien. *Ardjoena* weigert zich aan eene leugen jegens zijn goeroe schuldig te maken. *Bima* snelt vooruit en doodt met zijn knods een olifant, genaamd *Sotama*, en roept luid: „Ik heb *Sotama* gedood.” De *Pandawa's* juichen, alsof *Sotama*, *Drona's* zoon, gedood was. *Drona* valt in zwijm en de goden zien ontsteld toe, en bestrooijen zijn ligchaam met welriekende bloemen. *Děstadjamina* trekt zijn *tjandrasa* uit om den in zwijm liggenden *Drona* te onthoofden. *Děrmawangsa* tracht hem hiervan terug te houden, maar zijne woorden worden in den wind geslagen. *Děstadjamina* snelt naar den wagen, waarin *Drona* ligt, en zijn hoofd afgehouden hebbende, slingert hij het naar *Doerjodana*, zeggende: „Neem het hoofd van uw goeroe.” *Doerjodana* ontstelt, en vlugt, gevolgd door *Salja*, *Karna*, *Doersasana* en *Sangkoeni*, die allen als 't ware om het hardst loopen. Hij, die het snelst loopt en tevens weeklaagt, is *Sangkoeni*, die zich verbeeldt, dat de *Pandawa's* hem op de hielen zitten, en zelfs van angst zijn water niet kan houden, roepende: „Helaas, nu zal ik zeker sterven en nooit mijne vrouw weder zien! Hoewel zij zwart en door de pokken geschonden is, houd ik van haar, daar zij zich zeer goed

jegens mij gedraagt. Wanneer ik sterf, zal zij zeker een ander tot man nemen."

Bangbang Sotama vraagt, waardoor de slagorde verbroken is, en verneemt van *Doerjodana* den dood zijns vaders door de hand van *Děstadjamina*. *Sotama* vliegt heen om hem te ontmoeten en doodt een groot aantal der *Pandawa*-krijgslieden. *Kěsna* verzoekt *Ardjoena*, *Sotama* te bestrijden; maar *Ardjoena* zegt, dat hij den dood verkiest boven een strijd tegen den zoon van *Drona*, van wien hij zooveel vriendschap genoten heeft. Daar *Ardjoena* weent, wordt hij door *Bima* bespot. Deze zegt: „Gij zijt slechts een huilebalk (*); waar zijn nu uwe woorden, dat gij de zoon van een groot koning zijt? Indien gij *Drona's* zoon niet wilt doden, dan zal ik het doen."

Nu wordt *Děstadjamina* door *Satijaki* beschimpt: „Hoe kan een held een slapend man doden, en waarom bevecht gij *Sotama* niet? *Děstadjamina* wordt toornig, grijpt zijne pijlen en *Satijaki* zijn knods; maar beiden worden teruggehouden door *Bima* en *Sakoela*, terwijl zij door *Děrmawangsa* en *Kěsna* wegens hun onbetamelijk gedrag berispt worden. *Sotama* verslaat een groot aantal der *Pandawa*-krijgers, die hem niet durven bestrijden uit vrees voor zijne wapenen, die als het ware de wereld verbranden. *Bima* alleen staat op zijn wagen en *Ardjoena* snelt hem ter hulp met zijn pijl *Baroenastra*, waardoor *Sotama's* wapenen weggevaagd worden. *Sotama* schiet daarop zijn pijl *Tindjomaja* (†) af. *Kěsna* raadt *Bima* van zijn wagen te stijgen, daar hij anders gedood zal worden. *Sotama's* pijl mist zijn doel. Vertoornnd, dat zijn pijl hem niets gebaat heeft, schiet hij een vlammenenden pijl af. *Ardjoena* werpt nu zijn pijl *Banjostra* (§), waardoor de pijlen van

(*) انكو اين سماج ثنائس

(†) Kawi: *tedjomaja* (glansrijk).

(§) Denkelijk: *banjoastra* (banjoe en astra). Kawi heeft: *mahagnejāstra*

Sotama hunne kracht verliezen (*). *Sotama* schaamt zich, dat al zijne magtige pijlen voor die van *Ardjoena* onderdoen. Hij gaat daarop heen om in de bergen boete te doen. De strijd woedt voort tot in den nacht, toen beide legers terugtrekken. De *Korawa's* beraadslagen over de beste wijze van den oorlog voort te zetten. Zij komen over een, dat alleen *Karna* en *Salja* in staat zijn den vijand te bevechten. *Doerjodana* herinnert *Karna* zijne belofte, toen hij hem aaried de helft van het koninkrijk te weigeren, de *Pandawa's* te bevechten. *Karna* antwoordt, dat hij zijn woord zal houden en *Ardjoena* en *Bima* zal doodden, zeggende, dat zijn pijl *Widjajatjapa* hen zal verdelgen, daar hij alle soorten van monsters voortbrengt. *Doerjodana* is verheugd dit te hooren. De *Korawa's* vieren feest; maar de onderdanen van *Karna* zijn ongerust, daar hun door priesters gezegd is, dat *Karna* zal verslagen worden. De voorspelling schijnt bevestigd te worden door lieden, die uit *Karna's* grondgebied, *Wanggapoera*, komen met het berigt, dat heillooze teekenen daar gezien zijn; dat zijne stad door een storm bijna verdelgd en zijn slaapvertrek opgeligt is. De wind huilt, als voorspelde hij *Karna's* nederlaag. Zijne vrouw en bijwijven schreijen en willen zich doodden; maar *Karna* behandelt het gerucht met minachting. *Karna* neemt nu afscheid van *Doerjodana* en keert terug naar zijn paleis. Hij vindt zijne vrouw *Dewi Goenti* met loshangende hairen en met een *patrëm*, waarmede zij zich wil doorsteken, in de regterhand. Zij zegt: „Ik droomde van nacht van u, dat gij u met uwe onderdanen in de zee wierpt en aan land trachtet te komen. Het gelukte u niet en gij dreeft voort.” *Karna*, hoewel door dit verhaal getroffen, troost zijne vrouw.

(*) ثرفاليس; vgl. boven bl. 27.

(Pag. 179). Diep in den nacht vertrekken *Dërmawangsa*, *Kësna* en *Ardjoena* naar het slagveld. *Ardjoena's* pijl dient als toorts. *Ardjoena* gaat voor; *Kësna* en *Dërmawangsa*, die gebeden prevelt, volgen. Zij zien eene zee van bloed; de lijken van olifanten en paarden zijn als eilanden; die der menschen als koraalriffen, en verscheidene soorten van schilden drijven voort als schepen. Spoken worden gezien, die de lijken verslinden en op verschillende wijzen hun afschuwelijk gastmaal houden. Zij ontmoeten vrouwen uit *Astinapoera*, die hare mannen en broeders zoeken, en bezig zijn met de wapenen, die in hunne lichamen steken, weg te nemen, en rozenwater en reukwerken op hunne wonden te leggen. Zij ontmoeten een gekwetste, die zijn wonden met de *tjagara* (*) eener lans verbonden heeft, en eene gebrokene werpspies als stok gebruikt. Hij verzoekt hun om water, en daar zij het niet hebben, geven zij hem eene sirihruijn. Zij sporen *Drona's* lijk op, maar kunnen het niet vinden. *Dërmawangsa* prevelt zijne gebeden en nu vinden zij het. Zij buigen zich voor zijn voeten, en vragen vergiffenis, zeggende, dat zij hem niet gedood hebben. *Drona's* wagen wordt dan door hen bij dien van *Bisma* getrokken. Ook aan dezen held bewijzen zij hulde. Hij herkent hen en drinkt water op de plaats, waar hij slaapt (†) *Dërmawangsa*, zich buigende, zegt: „Wat is de schuld van een man, die zijn goeroe doodt?” *Bisma* antwoordt, dat dit het gewone lot in den oorlog is, en dat er geene sprake is van schuldig te zijn. Hij zegt hun nu, dat zij zullen overwinnen. Zij nemen daarop afscheid en de heilige man gaat naar den hemel. De koning gaat naar de rivier *Pantjaka*, waar hij een bad neemt. De *Pandawa's* voegen zich bij hem en bekleeden hem na het bad met zijn koninklijk gewaad (§).

(*) De haarbos.

(†) Hier is zonder twijfel eene leemte in het handschrift.

(§) Hier ook is het handschrift zeer duisteter.

(Pag 180). Den volgenden dag maken allen zich tot den strijd gereed en trekken op. *Karna* is de opperbevelhebber der *Korawa's*. Beide legers toonen hunnen heldenmoed tot de zon ondergaat. *Dërmawangsa* bezoekt *Bisma* en biedt hem eene bloem (*) aan als een teeken van genegenheid voor zijn leermeester. In denzelfden nacht verzoekt *Karna* den koning van *Mandrakapoera* (†) tot wagenmenner te hebben, daar *Ardjoena* ook eenen zeer magtigen in *Kësna* heeft. *Salja* weigert in het eerst en beleedigt *Karna*, maar wordt eindelijk door *Doerjodana* daartoe overgehaald. Ter zelfder tijd volbrengen de *Pandawa's* godsdienstige waschingen en de Goden zeggen hun, dat zij zullen overwinnen.

Den volgenden dag trekken de *Pandawa's* op, aangevoerd door *Bima*, *Ardjoena*, *Sikoela* en *Sadewa*; terwijl *Dërmawangsa* de achterhoede vormt. *Kësna* onderrigt *Ardjoena* op welke wijze hij *Karna* en *Salja* moet bevechten, daar beiden helden zijn van groot aanzien en verdienen ontzien te worden. *Ardjoena* zegt, dat hij weet, dat hunne slagorde *di moengan-moengan* (§) is, beteekenende: vooruitrukken zonder zich terug te trekken; terwijl hij de *Ardatjandra* (halve maan) aanbeveelt als de slagorde, door de *Pandawa's* te vormen. *Bima* plaatst zich aan den regter-, *Satijaki* aan den linkerhoorn; terwijl *Ardjoena* in het front staat, aan een vulkaan gelijk, die de wereld verbrandt, *Dërmawangsa* met *Sadewa*, *Sikoela* en *Boenila* (***) het centrum vormende.

De *Korawa's* trekken op en vormen de slagorde *Bijoe-wajoejoe* of de *schorpioen* (††). *Sang Doermoeka* is de regter-

(*) بوش سوسن كلافه Jav. *Mandraka*.

(†) i. e. *Salja*.

(§) ن موغن (??)

(**) بونيت

(††) أردين كال بون بون waarop De Malcische naam zal wel uit *bjoehājoejoe* (kreeftslagorde) ontstaan zijn.

Sangkoeni met *Soesena* de linker schaar; *Doerjodana* is de
 als, *Karna* de bek, zijn zoon *Sang Darma* (*) is niet
 ver van hem, en *Doersasana* is de staart. *Karna* bluft te-
 gen *Salja* op de wonderen, die hij verrichten zal, zeggen-
 de, dat hij de *Pandawa's* zal vernietigen, alsof hij een
 pompoen in stukken hakte, aan schijffjes sneed en uit-
 werste (†). „Zijn *widjajatjapa*”, zegt hij, „zal den vijand
 vervolgen, waarheen hij ook mogt vlugten.” *Salja* is
 niet ingenomen met zijn gepoch en zegt, dat het waar-
 schijnlijk is, dat hij niet in staat zal zijn *Ardjoena* te
 bevechten, daar diens *Pasoepati* een ieder ter helle doet
 varen. *Karna* ergert zich, daar *Salja's* woorden hem
 beschaamd maken. Hij drukt zich de kroon, die als
 eene zon is, op het hoofd en bestijgt zijn wagen *Djati-*
boera, terwijl *Salja* zijn voerman is. Het leger der *Kora-*
wa's strekt zich uit tot aan den voet van den berg *Imagiri*.

Beschrijving van het leger. De vijandelijke legers raken
 slaags en *Karna* rigt eene groote slagting aan. De vijand
 wijkt. *Dërmawangsa* op zijn wagen, aan welks voet *Patih*
Djaja en *Rata* staan, valt *Karna* aan, die terug trekt.
 De *Pandawa's* met *Bima* en *Ardjoena* rukken aan. *Satijaki*
 ontmoet *Soesena*, dien hij doodt. De *Korawa's* vlieden
 en *Bima* vervolgt *Doerjodana*, dien hij met scheldwoorden
 overlaadt. *Doerjodana* keert zich om, maar vlugt einde-
 lijk op nieuw. *Doersasana* wordt toornig en valt *Bima* aan,
 die door de pijl *Barlustra* (§) wordt getroffen, en, zonder
 gewond te zijn, in eene zittende houding neder valt. Zij
 schieten pijlen op elkander af, maar zonder eenig gevolg.
 Eindelijk doodt *Bima* den olifant van *Doersasana* met zijn
 knods, en hem zelve bij de haren grijpende, werpt hij

(*) Kawi: *Soedarma*.

(†) سقرت مان بوه كندر دچنچچ ددويرس ر درمس

(§) † HS. heeft: بروكسترا

hem op den grond, terwijl hij hem de knie op de borst drukt. *Doerjodana* beveelt zijnen soldaten *Bima* dood te schieten. Door 't lichaam van *Doersasana* als schild te gebruiken weert *Bima* al de pijlen af. *Doerjodana*, vreezende dat zijn broeder in plaats van *Bima* zal doorschoten worden, beveelt zijnen krijgslieden *Doersasana* aan *Bima's* vuist te ontrukken. Een groot aantal trekt op maar *Bima* stoort er zich niet aan. *Dërmawangsa*, *Bima* in gevaar ziende, zendt *Ardjoena*, *Sikoela* en *Sadewa* om hem te ontzetten. Zij slaan hen, die *Doersasana* willen bevrijden, op de vlugt. *Bima* en *Doerjodana* blijven alleen op het slagveld. *Bima* roept nu juichende; hola *Doerjodana!* komt met beiden, goden en vorsten, om getuige te zijn van de vervulling mijner gelofte. „*Bima* doorsteekt nu *Doersasana* met zijne nagels, genaamd *Pantjakanaka*, zoodat het bloed er uit stroomt, en rukt hem de ingewanden uit de buik. *Doersasana*, van pijn op de lippen bijtende, stompt *Bima*, wien dit niet deert. Hij sterft door bloedverlies. *Bima* wast zich in het bloed en reinigt zich 't haar daarmee als met *langir*, terwijl baard en knevels van bloed doortrokken zijn. Met eene stem als de donder slingert hij *Doersasana's* lijk voor de voeten van *Doerjodana* zeggende: „Neem uws broeders lijk en volg hem in den dood.” *Bima* neemt zijn knods op en begeeft zich naar zijn krijgsmakkers. *Ardjoena* geleidt hem naar *Dërmawangsa*, die verheugd is zijn broeder terug te zien. *Dërmawangsa* prijst *Bima* en verzoekt om hetgeen er nog van *Doersasana's* bloed over is. Een gouden beker wordt gebragt en *Bima* perst het bloed daarin uit baard en knevels. Hij beveelt dit bloed naar *Dërpadi* te brengen. Daar een fijne regen nedervalt, zoeken de vorsten eene schuilplaats, sommigen onder zonneschermen en banieren, sommigen onder olifanten, en verfrissen zich met vruchten. *Bima* is echter nog woedend; hij snelt op den vijand aan en wordt door de *Pandawa's* gevolgd. De *Korawa's* vlugten in ver-

warring, *Doerjodana* beveelt *Karna* de *Korawa's* tot staan te brengen. *Salja* zegt nu tot *Karna*: waar zijn de woorden die gij tot mij spraakt; laat ze mij nu zien.

De krijgskans keert en de *Pandawa's* vlieden, de dapperste niet uitgezonderd, terwijl *Boetat* (*) door *Karna* wordt verslagen en *Sikoela* en *Sadewa* vlugten, nadat hun wagen door *Karna* vernield is. Zelfs *Sërikandi* vlugt; hare haren wapperen om hare borst en bedekken die in plaats van de *këkëmban*, die los nederhangt als door den wind geslingerd. *Satijaki* hijgt ten gevolge van de snelheid zijner vlugt. Ook *Dëstadjamina* vlugt vol schaamte. Een groot aantal der dappersten wordt gedood. De *Pandawa*-vorsten zijn ontsteld, nu zij zien dat niemand *Karna* te keer gaat. *Dërmawangsa* staat besluiteloos op zijn wagen, genaamd *Kanakamaija* †), en *Ardjoena* van enkelen vergezeld, snelt met zijn pijlen aan om de troepen tot staan te brengen. *Bima* werpt zijn pijl *Martatvija* (§). *Karna* en *Doerjodana* worden als het ware ingesloten door de pijlen der *Pandawa's*.

De *Koerawa's* vlugten in wanorde en *Karna*, verbaasd zich door de *Pandawa's* omringd te zien, wenkt zijn vlugtende krijgslieden. *Ardjoena* met *Kësna*, als zijn voerman, bestrijdt nu *Karna*, wiens wagenmenner *Salja*, de koning van *Mandoerakapoera*, is. Beide helden, even schoon en *Indra* gelijkende, bedekt met hunne sieraden, die als de bliksem schitteren, werpen hunne pijlen, die op rood vliegende vonken gelijkten, terwijl de zon bij den glans hunner wapenen taant. *Indra*, die uit den hemel nederziet, en evenzoo *Narada* zien de pijlen als zwaluwen, die het noodige tot het bouwen van nesten aandragen. *Karna* schiet zijn pijl *Nilapratjanda*, beteekenende een hevige wind,

(*) Zie boven.

(†) Gouden of van gond.

(§) In pl. v. *Amrëtaja*.

af, zoodat de *Pandawa*-onderdanen naar de zee worden gevoerd, die kookende de visschen bedwelmt en zelfs de *Nagaslang*, *Nantaboga* (*), naar de oppervlakte doet stijgen. Beide strijders zijn verbitterd, daar zij zien dat hunne pijlen elkander te niet doen. *Karna* grijpt zijn *widjajatjapa*, die tot hem komt, zoodra hij er om wenscht. Daaruit vliegen bergen, steenen, slangen, spoken, reuzen, van welke sommige slechts uit een hoofd, romp of hand bestaan, terwijl vier soorten van pijlen verschijnen; eene, *bagawana* (†), is als beitels; eene, *saragangga* (§), als de bek van een rhinocerosvogel (**); eene, *tradjoebala* (††), als? . . . (§§), en eene, *warnakarna* (***) is als varkenssooren. Het slagveld wordt met hen gevuld; elk der monsters draagt zelf wapens, vecht, grijpt het hoofd zijns slagtofers aan, bijt het af en slingert het weg, breekt den nek van zijn vijand, verslindt zijn hersenen en zuipt zijn bloed. De *Pandawa's* vlieden in verwarring en zelfs de Goden zijn verlegen. *Ardjoena* grijpt zijn *sisara sampata* en werpt die naar de monsters, maar zij bekreunen zich niet om de pijlen, die zij stuk breken. *Ardjoena* kruist de armen op de borst (برفلق توبه) ten einde zijne bovennatuurlijke magt voort te brengen en nu verschijnen *Brahma's* pijlen,

(*) In pl. v. *anantabhoga* (Jav. *antaboga*).

(†) بنگاران.

(§) Kawi: *Sarakangka*.

(**) تارة اشكغ moet فارة اشكغ zijn.

(††) تراج بان (Kawi: *nárátjaballa*). De Mal. schrijver heeft *naratja* met *téradjoe* (Perz. ترازو) vertaald.

(§§) دمغیل کبوی.

(***) Kawi: *warákarna*.

genaamd *Brahma Wisā Kēti* (*), hetgeen beteekent: „vuur in menschelijken vorm.” Zij verdelgen de monsters, maar de wereld is zoo zeer door die pijlen verhit, dat de goden *Ardjoena* verzoeken, hen uit te blusschen. *Nelaganti* (†) zegt: „Blusch dat vuur uit, mijn zoon, want wat zal er van den hemel worden, wanneer gij het niet doet?” De goden bestrooijen nu *Ardjoena* met bloemen en het vuur wordt uitgebluscht. *Karna* grijpt den pijl, waarop hij vertrouwt, en beide helden naderen elkander op hunne wagens, terwijl de paarden elkander bijten. De grond barst open en de zee is fel bewogen. Nu wil *Naga Ardawalika*, zoon van *Sang Naga Sioegina* (§) zijn vader wreken, die door *Ardjoena* gedood is. *Salja* wenkt *Kēsna*, die de wenk begrijpt en terugtrekt. *Karna* grijpt nu de *widjajatjapa* en legt op *Ardjoena* aan, maar *Ardawalika* komt zich om *Karna's* pijl winden, hetgeen door *Karna* niet wordt bespeurd. Op het oogenblik, dat hij hem wil werpen, zegt *Salja*: „Gij mikt te hoog, en zult hem niet raken”. „O ja, hij zal raken,” antwoordt *Karna*. *Salja's* woorden zeer luid gesproken zijnde, worden door *Kēsna* gehoord, die, toen de noodlottige pijl wordt afgeschoten, op den wagen trapt om hem in den grond te doen zinken. Diensvolgens wordt alleen *Ardjoena's* haarwring geraakt. *Ardjoena* bijt zich op de lippen, en bindt zijn haar op. *Karna* is beteuterd, omdat zijn pijl *Ardjoena* niet heeft kunnen dooden. *Naga Sioegina's* zoon, *Ardawalika*, zegt tot *Karna*: „Ik was zoo even bij uwen pijl. Ik ben *Ardawalika*, *Naga Sioegina's* zoon, en wensch mijns vaders dood te wreken.” *Karna* zegt toornig: „Waarom wondt gij u om mijn pijl? Wanneer gij uwen vijand wilt doo-

(*) Lees: *Gēni*; Kawi: *Wisāgni*.

(†) 't Is wel *Nilakanti* (een der namen van *Siva*.)

(§) سَعِ نَاكٌ سَوَقِيْنِ.

den, ga dan alleen. Zoo lang ik leef werd ik in den strijd door niemand bijgestaan." De slang vliegt in de lucht, haar bek gaapt en zij spuwt haar venijn om *Ardjoena* te dooden, maar door *Kesna* gewaarschuwd doodt hij *Ardowalika*, wiens lijk als een berg nederstort. *Ardjoena* schiet *Karna's* wagen aan stukken. *Karna* en *Salja*, zijn voerman, staan op den grond. *Ardjoena* grijpt de *pasoepati* en zegt tot *Karna*: „Deze zal u afmaken; indien gij den dood vreest, kom dan en bewijs mij hulde." *Karna* wordt toornig, en grijpt zijn pijl onder het prevelen van gebeden, maar wordt onder het bidden door *Ardjoena* gedood. Zijne keel is getroffen, en zijn hoofd, van den romp gescheiden, rolt op den grond en bijt zich op de lippen. Zijn oogen zijn als de volle maan, die flauw schijnt (*); zijne tanden als de bloem *Sërigading*; zijn haar als een wolk, van regen zwanger. Een fijne regen valt neder als de tranen van iemand, die *Karna's* lot beweent. De donder rolt als schreide hij, de wolken schijnen den held in den dood te willen volgen, de regenboog buigt zich over hem heen, de zon schijnt flauw, de bliksemflits schiet heen en weder, de geheele natuur is treurig over den dood van *Karna*, als begeerde zij het hoofd weder op den romp te plaatsen.

De *Korawa's* zijn verslagen, *Ardjoena* werpt zijn *sarasampata* en de andere *Pandawa's* maken eene groote slagting. De *Korawa's* gelijken een woud en *Ardjoena* een vuur, dat het verslindt. Sommige der verdrevene vijanden verbergen zich in spelonken, andere vlieden naar de bergen, weder andere naar de bosschen; sommige verschuilen zich onder de lijken, terwijl andere om genade smeeken. De *Pandawa's* zouden het kamp binnengetrokken zijn, wanneer de nacht niet ware ingevallen. Beide partijen trekken

(*) تارم تارم.

terug. De *Pandawa's* vieren feest en verheugen zich. Vele van de *Korawa's*, van hunne naaste bloedverwanten beroofd, zouden het kamp verlaten hebben, ware het niet om *Doerjodana*, met wien zij medelijden hebben. De koning der *Korawa's* is bedroefd over het verlies van zijne betrekkingen en van hen, op wie hij het meest vertrouwde, zooals *Drona*, *Bima*, *Karna*, enz., terwijl slechts weinigen van hen overblijven. Hij raadpleegt *Sangkoeni*, die hem aanraadt *Salja* tot bevelhebber te benoemen, omdat deze held de eenige is, die geschikt is om tegenover den magtigen vijand gesteld te worden. Hij toch heeft de magt van *Loedra* en de *Pandawa's*, bij hem vergeleken, zijn niets. „Ditmaal zullen wij overwinnen en nu zullen wij zien of *Salja* uw vriend is. Daarom is het beter dat gij zelf tot hem gaat”. De *Korawa's* bezoeken *Salja*, en *Doerjodana* op eerbiedige wijze hem vader noemende, smeekt hem het bevel tegen de *Pandawa's* op zich te willen nemen, daar niemand geschikter is om hen te bestrijden. *Salja*, hoezeer door medelijden bewogen, weigert de eer, zeggende dat hij slechts een bergbewoner is, onbedreven in de kunst van den oorlog, en stelt den koning voor om vrede te maken met de *Pandawa's*, terwijl hij gereed is hen te bevechten als zij dien niet aannemen. *Bangbang Sotama*, *Salja's* woorden hoorende, wordt toornig en verwijt hem, dat hij alleen met zijn mond de vriend der *Korawa's* maar heimelijk die der *Pandawa's* is; hij beweert dat *Salja* de ware oorzaak van *Karna's* dood is, omdat hij hem zeide, dat hij te hoog mikte en op die wijze *Kesna* op zijne hoede deed zijn. „En bovendien”, ging hij voort, „*Salja* is een oom van *Sedewa* en *Sikoela*. *Salja* zegt woedend: „Gij, *Drona's* zoon, gij zijt slechts met uw mond een lapper man. Als men u toelaat mij op die wijze te behandelen, verlaat ik *Doerjodana's* zijde en kies die der *Pandawa's* (*).” Hij trekt zijn dolk

(*) Hier is 't HS. vrij duister.

om *Sotama* te doorsteken, zeggende: „Indien gij vreest te sterven, buig u dan voor mij neder”. *Sotama* staat op en zegt, dat het hem onverschillig is door hem gedood te worden, en dat hij hem zou willen bevechten, indien hij niet zoo bevriend was met *Doerjodana*. Beiden zijn verbolgen en gelijken op *Loedra*, daar hun magt gelijk staat. *Doerjodana* legt den twist bij. *Sotama* vertrekt naar de bergen om boete te doen en *Salja* belooft de *Pandawa's* te bestrijden. *Salja* wordt door den koning met eer overladen en onthaald, en keert daarop naar huis. *Salja* komt binnen met den man, die zijne sirihoos draagt en vindt zijne vrouw en bijwijken, die hem met heerlijke gerechten en water om zijne voeten te wasschen verwelkomen, maar hij zet zich neder zonder te spreken, want hij is diep bedroefd, daar hem zijne belofte, de *Pandawa's* te zullen bevechten, berouwt.

Pag. 193. De *Pandawa's*, hoorende dat *Salja* hen zal bevechten, zijn verslagen, daar hij hun oom is. *Kesna* raadt hun daarop *Sikoela* naar *Salja* te zenden. *Sikoela* bezoekt *Salja*, dien hij te midden zijner vrouwen aantreft. Hij buigt zich weenende voor de voeten van zijn oom en meldt hem de droefheid der *Pandawa's*, die hun oom niet durven bestrijden. *Salja* antwoordt, dat hij liever wil sterven dan de *Pandawa's* beoorlogen, maar dat hij, wegens de vriendelijkheid des konings jegens hem gedwongen is geworden de *Korawa's* in den strijd aan te voeren. Hij belast zijn neef aan de *Pandawa's* te zeggen, dat slechts *Dërmawangsa* met zijn *poestaka*, die in een *tomara* verandert, hem zelve bestrijden moet, waanneer hij zijn *Tjanda Bërawa* (*) afschiet, daar zelfs *Loedra*, van wien hij al de magt,

(*) Het HS. heeft: چیدرا بیور. Ik heb den naam naar 't Jav. geoorigeerd. Daar *bhairawa* een van *Siwa's* namen is, zoo stemt deze naam goed overeen met *Roedrarō'sāstra*, vgl. de aant. op bl. 59.

die hij bezit, ontvangen heeft, niet in staat is om *Dermawangsa's poestaka* te wederstaan. „Deze *poestaka*,” zegt hij, „is voor mij het middel om naar den hemel te gaan.” *Sikoela* neemt afscheid en keert terug naar zijne broeders; terwijl hij den geheelen weg over schreit. De *Pandawa's Salja's* woorden vernemende, zijn verheugd, en *Ardjoena* ziet den vijand in zijn magt.

De schoonheid van *Satijawati*, de vrouw van *Salja*, wordt nu beschreven. De regen vergat neder te dalen, als hij naar *Satijawati* zag, wanneer zij 't haar niet in een knoop had opgebonden. De herten vloten niet naar het woud en bleven naar de hoeken harer oogen staan kijken. De *Angsokabloem* verwelkte als zij naar haar middel zag, wanneer haar kleed nederviel. De *Pandanbloemen* vielen neder, als zij naar hare kuiten keken, wanneer haar onderkleed was opgeligt. Zij is treurig over de woorden, die haar gemaal tot *Sikoela* heeft gesproken. *Salja* gevoelt smart, niet omdat hij vreest te sterven, maar omdat hij met haar medelijden heeft. Hij tracht haar te liefkozen, zeggende: „Waarom schreit gij? wat maakt u zoo treurig? Spreek tot mij met glimlachjes, zie naar mij met de hoeken uwer oogen.” *Satijawati* keert zich af en weent. *Salja* zegt: „Uwe gezindheid jegens mij is veranderd, en het is beter voor mij te sterven, daar ik niet meer bemind word. Wanneer ik dood ben strooi dan bloemen op mijn ligchaam en doe het op de zee van honig drijven, opdat de hommels mij komen beweenen, daar men mij haat.” *Satijawati* antwoordt: „Ik ben niet veranderd, daar ik de gelofte heb afgelegd met u te zullen sterven, maar gedurende den oorlog heb ik de Goden gebeden u ongedeerd en overwinnend van het slagveld te doen terugkeeren. Wat *Sikoela* u heeft verzocht, heeft mij bedroefd, daar ik niet verzadigd ben van het genot uwe slavin te zijn. Daarom wensch ik vóór u te sterven.” Zij grijpt nu haar dolk om zich te doorste-

ken, *Salja* belet haar dit en zegt: „Wat ik tot *Sikoela* zeide, waren slechts woorden zonder beteekenis, en alleen om hem als mijn gast gelukkig te maken. Natuurlijk hecht ik aan mijn leven, en ik weet, dat zelfs de Goden mij niet kunnen dooden. Gij zult zien, ik zal de *Pandawa's* moedig bestrijden, mits gij mijn begeerte inwilligt en niet aan uwe droefheid toegeeft.” *Salja* maakt nu haar haar los, waaruit de bloemen vallen. Naar hare oogen ziende, glimlacht hij en zegt: „Zelfs de nymphen van *Indra's* hemel kunnen niet met u vergeleken worden. Al zou ik zevenmaal sterven en weder geboren worden, toch zou ik nimmer van u willen scheiden, want indien gij een bloem wordt, zal ik als hommel tot u komen; want mijne betrekking tot u is die van de ziel tot het ligchaam, die daarvan niet kan gescheiden worden. Als ik sterf, zoudt gij mij dan niet volgen? Wanneer wij op aarde te zamen gelukkig zijn, hoeveel te meer zullen wij het in den hemel wezen.” *Salja* draagt nu zijn vrouw naar bed, en met een stem, zoo zoet als honig, zingt hij en streelt hij haar. *Satjawati* slaapt in, terwijl de arm van haar man haar tot kussen verstrekt. Zij droomt dat zij zich in de zee (*) baadt. Bij het aanbreken van den dag staat *Salja* op; hij trekt den arm weg, waarop zijne vrouw als op een kussen slaapt (†) en legt er een kussen voor in de plaats. Daar zijn gewaad echter onder haar ligt (§) en hij vreest haar wakker te zullen maken, snijdt hij het met zijn dolk af, in plaats van het weg te trekken. Hij staat op van zijn bed om niet terug te keeren, omhelst en kust zijn vrouw, en betel gekaauwd hebbende, legt hij de pruim in hare beteldoos. Hij neemt een ivoren pop, waarop hij een lief-

(*) 't Kawi heeft: *Soeranadi* (Godenrivier).

(†) يَغْدِفُ بِمَقْدَلِ اسْتَوْدِيْنِ

(§) تَوَكَّدَهُ

lijk lied schrijft, legt die aan hare zijde en spreekt tot de pop: „Als uwe moeder u vraagt, zeg dan dat vader naar het slagveld is vertrokken.” Hij vertrekt en den geheelen weg langs prevelt hij den naam zijner vrouw. Hij vindt de krijgslieden reeds gewapend en op hem wachtende. Zij, wier moed gewankeld had toen *Karna* verslagen werd, zijn nu verzekerd zijn dood op de *Pandawa's* te zullen wreken, daar *Salja* hun aanvoerder is geworden. De geestelijke bedelaars (*jogi*) en brahminen komen hun wensch uitdrukken, dat hij zal overwinnen. *Salja* is verheugd te zien dat de krijgslieden naar den strijd verlangen, en kleedt zich in krijgsgewaad met een kroon op het hoofd. Hij bestijgt zijn wagen en de *Korawa's* trekken op. *Salja* vormt de slagorde *Dewa Doerga* (*). *Doerjodana* staat in het centrum, omringd door de verschillende vorsten en opperhoofden met hunne volgelingen.

Pag. 197. De beide legers raken slaags. Eerst wordt de slagorde der *Pandawa's* verbroken, maar *Bima* met zijn nagels en *Ardjoena* met zijn *sampata* aanrukkende, dwingen de *Korawa's* tot den terugtogt. *Salja* alleen vlugt niet maar staat onwrikbaar op zijn wagen en wacht den aanval van *Ardjoena* en *Bima* af. *Salja* en *Ardjoena* schieten hunne pijlen op elkander af. *Salja* delft hierbij het onderspit. Zijn bloed kookt, en hij grijpt zijn *tjandabérawa* (†), waarover hij gebeden prevelt en alle soorten van monsters worden daardoor voortgebracht. Een tal der *Pandawa*-soldaten wordt door hen gedood. *Kesna* kruist zijn armen ten einde *Salja's* monsterwerptuigen te bestrijden (§), en gaat daarop naar *Děrmawangsa*, aan wien hij de belofte van *Salja* aan *Sikoela* herinnert, en dreigt zelf terug te trekken, indien

(*) Kawi: (40,2) *Kananabjoeha doerga* (slagorde in de gedaante van een bosch).

(†) De tekst heeft hier چندرس, maar 't Kawi: *Roedraro'sastra* ('t van *Siva* afkomstige wapen); vgl. bl. 56.

(§) Hier schijnt iets te ontbreken daar 't effect niet vermeld wordt.

Dërmawangsa weigert *Salja* te bevechten, *Dërmawangsa* antwoordt, dat hij altijd *Kësna's* raad wil opvolgen behalve nu; dat hij aarzelt *Salja*, die als een vader voor hem is, te bestrijden. Hij maakt zich echter, hoewel met wêërzin, tot den strijd gereed en bestijgt zijn wagen, genaamd *kanakamaja* (*), die door *Matali* (†) gemend wordt. *Ardjoena*, *Bima* en andere van de voornaamste *Pandawa's* plaatsen zich in het front; terwijl andere krijgers, zooals *Djajarata*, de dëmang *Samilar Bagindu*, *Andakan Gangga* (§) aanrukken en elkander trachten voorbij te snellen. De monsters uit *Salja's* projectielen verdwijnen; alleen menschen vechten. De *Korawa's* vlieden in verwarring. *Salja* doet op nieuw een groot aantal monsters verschijnen, en verslaat door hen een groot aantal *Pandawa's*, die verslonden en met alle soorten van kwalen zoo als dysenterie, koorts, enz. geslagen worden. *Dërmawangsa*, zoovelen van zijne krijgslieden gedood zijnde, laat zijne *poestaka kalimasada* (***) een *tomara* worden, uit welks punt een vuur, zoo lang als een berg, schiet en de monsters vernietigt. *Salja* ziet dat zijn stervensuur gekomen is. Hij werpt al zijne projectielen, van welke sommige rotsen, anderen slangen worden. Hij wordt door een groot aantal *Pandawa's* aangevallen, maar stoort er zich niet aan. Hij gelijkt de zon, op den volen middag door wolken omgeven, en een vuur, dat door het inwerpen van pik hoe langer hoe feller opvlamt. *Kësna* spreekt nu *Dërmawangsa* aan, zeggende: wanneer zult gij eindelijk de *tomara* afschieten? De *Pandawa*-koning beveelt nu zijn voerman vooruit te gaan, daar de

(*) Zie boven bl. 51.

(†) Deze is *Indra's* strijdkarmenner en is hier ten onregte, in plaats van *Indrasena* (*Joedhisthira* of *Dërmawangsa's*.)

(§) دمع سمیلر بکنده انداکن گنگت.

(***) Zie boven.

voornaamste *Pandawa's* voor hem staan. Hij doorboort nu *Salja's* borst met zijn *tomara*, welke vergeleken wordt bij een regenboog, die water opslurpt (*). *Salja* sterft in zijn wagen. *Bima*, *Ardjoena* en andere helden verslaan een aantal vijanden. *Ardjoena* werpt windprojectielen, welke den vijand wegvagen, en in verschillende rigtingen doet vlugten. *Doerjodana*, door *Bima* vervolgd, verschuilt zich in een rivier. *Bima* vervolgt *Sangkoeni*, die weenend om genade smeekt. *Bima* antwoordt: „Waar is uw gebluf mij te zullen bevechten? Waarom schreeuwt gij als een teef die loopsch is (†)? *Doerjodana* uitgezonderd, zijt gij de man, die het meest misdreven heeft. Gij behandelt ons als lage knechten, die uw vuil moesten wegwerpen? Waar is nu uw vuil, dat ik het wegwerpe, waar zijn uwe varkens, dat ik hen daarmede voeden kan?” Hij slaat hem daarop in een knielende houding neder met het gelaat naar den grond; hij houdt zijn lichaam (§) in vier stukken en verstroot de ledematen naar alle windstreken. De *Pandawa's* zoeken *Doerjodana*, maar hij is niet te vinden. Zij trekken terug en vieren feest.

Satijawati verneemt den dood van haren man door zijnen voerman *Toebata* (**), die ontkomen is door zich onder de lijken te verbergen. Zij valt in zwijm en maakt zich daarna gereed haren gemaal in den dood te volgen. Zij bestijgt den wagen, door *Toebata* gemend, en geeft slechts een harer dienst-

(*) سفرت ككوغ مينم اير (*): 't Kawi: *tanpendah wangkawāngi-noem irah.*

(†) سفرت انجغ كوغ (*): Dit *kongkong* (dat de Mal. schrijver als *gonggong* heeft opgevat) is een aardig voorbeeld van de wijze, waarop 't Kawi hier en daar verkeerd is verstaan (de Kawi tekst heeft: *kong asoe: zij hond!*)

(§) Hier staat in 't HS. توكقن (*zijn nek*) maar op bl. 208 توبين.

(**) توبات In 't Jav. gedicht is het een *boepati*, en in 't Kawi een dienaar of gewone krijgsknecht (*bhrētija*), die *Satijawati* 't berigt van *Salja's* dood komt brengen.

maagden, *Soegandi* genaamd, verlot haar te vergezellen. Op het slagveld breekt de wagen door tegen een dooden olifant te stooten. Zij gelast *Toebata* naar huis te gaan en gaat met *Soegandi* 't lijk van haar gemaal zoeken. Zij ziet doode olifanten, die op bergen in een zee van bloed gelijken. Zij wandelt over de lijken en gebruikt een gebroken speer als stok. Hare voeten worden moede van het loopen en zij rust uit op het lijk van een olifant, terwijl hare voeten in het bloed afhangen. De opeengehoopte lijken der krijgslieden gelijken eilanden, die van olifanten en paarden rotsen, die uit de zee oprijzen; de hoofden der gevallen strijders omringen hen als steenen, en de haarkwasten der lanssen als koraalplanten. De projectielen, regtopstaande, als waren zij in den grond gedreven, geleken voetangels, en de banieren stonden geschaard als boomen. De kraaijen zaten op de steelen der banieren neder; de schilden dreven in de zee van bloed als kleine vaartuigen. De lijken verspreidden voor haar een geur als van *narawěstoe*. De schilden zeilden snel, door den wind voortgedreven, tot dat zij op de lijken der olifanten strandden. Zij gevoelde zich alsof zij met haren gemaal wandelde. In menig lijk van een gevallen vorst, bedekt met zijn glinsterende wapenrusting, meende zij haren gemaal te herkennen. De Goden, eindelijk door medelijden bewogen, leiden haar door een bliksemstraal naar het lichaam van haar man. Nu zij het bemerkt valt zij flauw, en weder bijkomende, wrijft zij zijne oogen alsof hij sliep, zeggende „Waarom verwelkomt gij mij niet en waarom hebt gij uwe belofte verbroken, mij naar het slagveld te zullen medenemen? Zij neemt sirih en legt het speeksel, dat daarmede vermengd is (*), op zijne wonden om ze te genezen. Daarop trekt zij haar dolk en doorsteekt zich, na aan *Soegandi*

(*) ایر فینغ.

gelast te hebben naar huis te gaan, om aldaar haren dood bekend te maken. *Soegandi* weigert dit op eerbiedige wijze en wenscht met hare meesteres te sterven, zeggende: „Ik zal zoowel in den hemel als hier op aarde uwe dienstmaagd zijn.” Zij grijpt den dolk van *Satjawati* en doorsteekt zich, zelfs in den dood als dienaress aan de voeten van hare gebiedster liggende (*). *Narada* wordt daarop onmiddellijk door *Batara Goeroe* gelast *Salja* te gaan wekken om zijne vrouw op te wachten. Haar ontmoetende, gaat *Salja* met haar en hare getrouwe dienstmaagd den hemel binnen, waar zij tienvoudig 't geluk genieten, dat zij hier op aarde genoten.

De *Pandawa's* hooren dat *Doerjodana* door *Batara Gangga* in de rivier *Mahadarda* (†) verborgen is. *Kěsna* trekt met de *Pandawa's* en hun leger daarheen. Bij hunne aankomst tart *Bima Doerjodana* met beleedigende woorden om er uit te komen en hem met de knods te bevechten. De *Korawa*-koning, die bij *Batara Gangga* staat, neemt afscheid van den God, komt uit de rivier en daagt al de *Pandawa's* tot den strijd uit, dreigende *Bima's* lijk voor de honden te zullen werpen. *Kěsna* geeft te kennen, dat geen der *Pandawa's* buiten *Bima* in staat is *Doerjodana*, wiens gewone wapen de knods is, te bestrijden.

Narada verwittigt *Baladewa*, die toen boete deed, van het gevecht, dat dicht bij de rivier *Mahadarda* tusschen *Bima* en *Doerjodana* zal plaats hebben. *Doerjodana* en de *Pandawa's* zijn verheugd *Baladewa* te zien. De twee strijders vallen elkander aan en *Bima* scheen te zullen verliezen, daar hij niet laag mogt slaan, omdat hij *Baladewa* beloofd had zijn vijand niet onder den navel te zullen treffen. Het geluid hunner knodsen was als dat van donderslagen,

(*) اورغ مہمارق نكون (مہمارق is hier wel 't Jav. *marék*.)

(†) مہادارد en elders مہادارہ Beide deze lezingen zullen wel uit *narmada* (rivier) ontstaan zijn.

en wat toevallig getroffen werd, vloog in splinters; heuvelen werden verpletterd, boomen nedergeworpen en de aarde schudde als golven, die tegen den voet eener rots slaan, terwijl vlammen in de lucht schoten. *Kṛṣṇa*, *Bima*'s gevaar ziende, geeft hem een wenk zijn vijand onder het middel te treffen, en slaat daartoe op zijne eigene dij, om hem te herinneren dat *Doerjodana* alleen aan dat bijzondere gedeelte van zijn ligchaam kwetsbaar is. *Bima*, den wenk vattende, treft de dij zijns vijands en doet hem nedervallen. Hij springt toe, grijpt zijn vijand en slaat hem. „Zijt gij nu niet door mij bedrogen uit weêrwraak voor uw bedrog jegens de *Pandawa's*.” *Doerjodana* zegt: „Maak het kort, daar ik niet in staat ben mij te verdedigen.” *Bima* zegt: „Nu zijt gij in mijne magt. Ik zal uwe voeten in ketenen slaan en u mijn geheim gemak doen reinigen. Uwe vrouwen zal ik nemen om varkens, gevogelte en katten te voederen. Ik heb een zwarte kat van de *Sangga-boewana*-soort (*) met wit gevlekte pooten, en indien uwe vrouwen nálatig zijn in de verzorging mijner dieren, zal ik ze ranselen.” De *Pandawa's* juichen van vreugde, maar *Baladewa* gevoelt medelijden en is stil. Vertoornd zegt hij: „Gij, *Bima*, handelt gelijk een demon, daar gij u niet bekommert om de belofte, die gij mij gedaan hebt, en gij zult nu met mij te doen hebben.” Wanneer *Baladewa* vecht, gebruikt hij als wapens een rijstvijzelstamper, genaamd *Gora* (†) die hij met de rechter hand voert, terwijl zijn linker met een ploeg gewapend is. Hij nadert met zijn *Haloe-Gora* om *Bima* te doorsteken, maar wordt wêrhouden door *Kṛṣṇa*, die zegt: „Wees niet toornig, want

(*) سَنَمًا بوان.

(†) سَنَجَاتَانِ الْوَكُورِ نَمَانِ *Haloe* (rijstvijzelstamper) wordt ook in 't *Kawi* als 't wapen van *Baladewa* opgegeven (*Bhaumak*, ed. *Friederich*, bl. 212 v. 10 en 19). Intusschen is *Baladewa*'s bijnaam *Haladhara* (ploeghouder). Denkelijk heeft dit *hala* aanleiding gegeven tot *haloe* (*Bal.* en *Lamp. loc.*)

Bima vervult alleen zijne gelofte, en *Doerjodana* is schuldig aan vele misdaden jegens de *Pandawa's*. *Baladewa* geeft toe, en zegt dat hij altijd bereid is *Kēsna* te gehoorzamen, hoewel hij niet kan nalaten op *Bima* vertoornd te zijn wegens zijn onedelmoedig gedrag en het breken zijner belofte. *Kēsna* verzoekt *Baladewa* terug te keeren en gelast *Satijaki* hem naar zijn huis te geleiden.

Hoewel herhaaldelijk door *Bima* geslagen, kan *Doerjodana* niet sterven, omdat door de goden bepaald is, dat hij niet zal sterven voor hij op de hoofden der 5 *Pandawa*-broeders getrapt heeft. *Kēsna* ontstelt, deze woorden der goden vernemende, en verwacht dat de *Pandawa's* dienzelfden nacht zullen sterven. De *Pandawa's* vieren feest en verheugen zich bij hunne terugkomst. *Kēsna* echter is treurig en wandelt rondom het kamp, bij zich zelve mompelende over het gevaar, dat de *Pandawa's* bedreigt. Hij slaapt den geheelen nacht niet en noodigt bij het aanbreken van den dag de *Pandawa's* uit hem naar het bosch te vergezellen om wild te zoeken; terwijl *Dēstadjamina* in 't kamp achterblijft om voor de vrouwen zorg te dragen.

Pag. 206. *Sotama*, die in de bergen boete doet, wordt van *Doerjodana's* nederlaag onderrigt. Onmiddellijk snelt hij naar de plaats, waar de *Korawa*-koning ligt, en bij hem komende, omhelst hij weenend de voeten van zijn gebied. *Doerjodana* zegt tot hem: „Indien gij mij liefhebt, bevrijd mij dan uit dezen toestand, en haal mij de hoofden der *Pandawa's*, want ik zal niet sterven, voordat ik op hen getreden heb.” *Sotama* gaat in het kamp der *Pandawa's* en vermoordt daar al wat hij ontmoet, bij die gelegenheid ook *Dēstadjamina* en *Sērikandi* doodende. Eindelijk ontmoet hij *Pantjakoemara*, dien hij doodschiet en ontvoert, en komt met het hoofd bij *Doerjodana*, dien hij overhaalt er op te trappen, daar het dezelfde dienst zal bewijzen als dat der vijf *Pandawa's*, omdat het het hoofd van hun gemeenschappelijken zoon is. *Doerjodana*, er op ge-

trapt hebbende, sterft en *Sotama* keert naar zijne kluis terug, waar hij *Krēpa* met de laatste gebeurtenissen bekend maakt.

De *Pandawa's* komen van de jagt terug en vinden al de vrouwen in tranen. *Koenti* en *Dērpadi* verwijten *Kēsna Pantjakoemara's* dood, daar hij de *Pandawa's* heeft uitgenoodigd het kamp te verlaten. Hij verontschuldigt zich door te zeggen, dat hij het heeft gedaan om het dreigende gevaar van de *Pandawa's* af te wenden. De heilige *Bijasa* (*) verschijnt, en verzoent hen met hetgeen gebeurd is; en na hun te hebben aanbevolen *Kēsna* in elk opzigt te gehoorzamen, verdwijnt hij.

De *Padawa's* begeven zich met *Kēsna* naar *Sotama's* kluis. *Bima* is weder de eerste, die hem met beleedigende woorden bejegt, maar *Sotama* werpt zijne vurige pijlen naar al de *Pandawa's* en (†) wordt door *Ardjoena* aangevallen. *Batara Goeroe* zendt *Narada* naar *Ardjoena*, om hem over te halen het vuur uit te blusschen, daar de bewoners van den hemel gevlugt zijn uit vrees van verbrand te zullen worden; hij meldt hem tevens dat *Sotama* niet door zijne hand zal sterven. Beide strijders blusschen het vuur uit. *Kēsna* vraagt aan *Narada* wie *Sotama* moet bevechten, en verneemt, dat alieen *Bima* hem zal dooden, daar zijn gelofte, *Sotama* te zullen villen, door de goden is goedgekeurd. *Kēsna* beveelt *Bima* *Sotama* bij de voeten te grijpen. *Bima* springt op *Sotama* aan, en doende gelijk hem bevolen was, vilt hij hem en slingert hem in de lucht (§). Na *Sotama's* dood trekken de overwinnende *Pandawa's Astinápōera* binnen, en nemen de ontzaggelijke rijkdommen,

(*) بڤياس. (Kawi: *bhjasa*; Sansc. *wjasa*.)

(†) Hier eindigt het Kawi handschrift, op last van 't goevernement gelithografeerd. Een ander, alhier door mij geraadpleegd, eindigt geheel anders.

(§) In het Javaansche gedicht staat geen woord van het villen.

die zij daar vinden, in bezit. *Dërmawangsa* wordt nu tot koning verkozen.

III.

Pag. 208. *Sangkoeni*, die door *Bima* gedood is herleeft weder door het toovermiddel, genaamd *Adjisoena* (*), dat hij bezit, en door welks kracht hij tweemaal zoude leven. Hij leidt zijn nieuw leven in het bosch *Imagoena* (†), waar hij de vlugtelingen van het *Korawa*-leger verzamelt en een stad bouwt, ook *Imagoena* genaamd. *Kësna*, hiervan verwittigd, raadt *Dërmawangsa* iemand af te zenden om zich van de waarheid van dit gerucht te overtuigen. *Bima* en *Ardjoena* bieden zich daartoe aan, maar *Kësna* wil hen niet laten gaan, daar *Sangkoeni* op hunne nadering zal vlugten, en belast daarom zijn eigen zoon *Pradjamëna* (§) met de zending, daar deze nog een knaap is en dus *Sangkoeni* niet zal doen schrikken. *Pradjamëna* zegt, dat hij niet in staat is *Sangkoeni* te bevechten, die tegenover hem is als de doornige vrucht tegenover de komkommer (**).

(*) جي سونا. misschien *pantjasona* te lezen.

(†) Het HS. heeft hier: اذرا گونہ. ایما گونا.

(§) Het HS. heeft hier فرحمان. Klaarblijkelijk een verkeerd gespeld woord, daar de ح een Arabische letter en in een Indischen eigennaam niet waarschijnlijk is. Door er een punt onder te zetten krijgen wij چ en hebben dan de Maleische uitspraak van het sanskriet *pradjoemna*, de welbekende naam van een van *Kresna's* zoonen. De spelling فرحمان moet op gelijke wijze als کسان in plaats van کسنا beschouwd worden als den klank *pradjamëna* voor te stellen, daar de c dikwijls door een *alif* wordt uitgedrukt.

(**) سفرت ساوفام درین دشن کتیمین.

De komkommer wordt als een weke vrucht vermeld, die gemakkelijk aan schijfjes gesneden wordt (*Këtimoen* is Jav. — Mal. *kantimoen*. De *doerian* is stekelig. Het hier gezegde is een toespeling op een bekend spreekwoord.

Hij heeft er niets tegen een knaap te bevechten, maar een volwassen man zou voor hem te veel zijn. *Kesna* is boos en zegt dat hij, toen hij slechts een kind was, zijn vijanden met goed gevolg bestreed. Hij verhaalt hoe *Kangsa* hem zocht om te brengen; hoe hij verborgen werd in het huis van een buffelherder, genaamd *Nanta Gopa* (*); hoe *Kangsa*, eene zijner voedsters, eene reuzin, *Kén Balakoetana* (†) afzond om zijnen dood te bewerken. Deze reuzin zegt hij, had drie borsten: een was gevuld met water, een met melk en een met vergif. Toen zij hem de laatste gaf om aan te zuigen, beet hij die af en veroorzaakte haren dood. Dit gebeurde, zeide hij, toen hij nog niet kon loopen. Toen hij rond kon loopen en op zekeren dag met zijn ouderen broeder *Baladewa* speelde, zond *Kangsa* een olifant, genaamd *Koewalajapida* (§) die door een man, *Siri Samilas* (**), gheeten, geleid werd, om hem te vernielen. Zijn broeder vlood, maar hij rukte den olifant een slag tand uit en doodde hem en zijn kornal: *سور(تی) sarathi*. Toen beval *Kangsa* aan alle knapen om op te komen en elkaar op de markt op verschillende wijzen te bevechten, ten einde daardoor hem en *Baladewa* in zijne magt te krijgen. *Nanta Gopa* en *Arja Soera* wilden hen beletten uit te gaan en bonden daarom hunne voeten aan een steenen vizel, waarvan zij zich niet konden bevrijden; maar zij gingen toch uit om de spelende jongens te bevechten. De jongens, ziende dat hunne voeten door den steen belem-

(*) ننت گوف (*Gopa* beteekent in 't Sanskr. herder); *Nantagopa* is i. pl. v. *Aantagopa* (zie Cohen Stuart's Index).

(†) *Kén* is een Jav. voorvoegsel vóór vrouwelijke eigennamen. *Kala* vindt men vóór de namen van demons en andere monsters, en *boetana* moet in *Póetana* veranderd worden. *Balakoetana* is dus in pl. van *Kala Poetana*.

(§) كلیلا فیند in 't HS.

(**) سیري سمیلِس.

merd werden, dachten hen gemakkelijk te zullen overwinnen, maar delfden het onderspit. *Kangsa* kwam nu om hem en zijn broeder te dooden, maar werd bij toeval door den steen gedood, daar het touw, waarmede hij was vastgebonden, losraakte door hunne pogingen om zich er van te bevrijden, ten einde te kunnen vlugten. „Gij ziet,” zegt hij, „als jongen was ik niet zulk een lafaard als gij.” *Pradjaměna* weent, en na door zijn vader bedreigd te zijn, wordt hij eindelijk door *Děrmawangsa* overgehaald *Sangkoeni* te gaan bevechten. Hij vertrekt met het leger naar *Imagoena*, nadat hij betooverde wapenen van *Bima*, *Ardjoena*, *Sadewa* en *Sikoela* ontvangen heeft. *Bima* geeft hem de knods, die hij tegeh *Doerjodana* gebruikte; *Ardjoena* de *Pasoepati* en de andere *Pandawa's* een toovermiddel (*), dat hem, wanneer hij wil vlugten, in staat stelt dit te doen zonder ingehaald te worden.

Sangkoeni, *Pradjaměna's* aankomst vernemende, trekt tegen hem op. Aan beide zijden wordt eene groote menigte verslagen. *Sangkoeni's* troepen waren voor het grootste gedeelte menschen, die afkeerig waren van het vechten, daar zij meest allen deserteurs uit het *Korawa* — leger en slechts vogelvrijverklaarden (†) waren. Daarom verloren zij spoedig den moed en vloten in wanorde. Tweegevecht tusschen *Sangkoeni* en *Pradjaměna*, die eindelijk overwint door zijn *pasoepati* te grijpen, daar *Sangkoeni* weet, dat deze hem dooden zal. *Sangkoeni* vlugt, en verandert zich in een berg, om zijn vijand te misleiden. *Pradjaměna*, ziende dat de berg *Imagoena* verdubbeld is, verschrikt. Het gelukt hem niet zijn vijand te vinden, en daarop keert hij naar *Astinapoera* terug, waar hij het zon-

(*) Hier *كيدجغ بسي* genoemd. Moet men *Bisa Kidjang* (de kracht van de antilope) lezen?

(†) *يكس اورغ لاري جاد ماسق اورغ كلف حكمن ايت*.

derlinge verdwijnen van *Sangkoeni* verhaalt. *Kesna* gelooft zijn verhaal niet en zegt, dat zijne lafheid hem dubbel heeft doen zien; maar wordt eindelijk door *Dermawangsa* en *Ardjoena* overreed om hen op eenen togt tegen *Sangkoeni* te vergezellen, Aldaar aangekomen zien de *Pandawa*-krijgslieden werkelijk twee bergen. *Sadewa* verzoekt *Bima* den berg te doorboren, daar hij vermoedt dat *Sangkoeni* in dit vreemd verschijnsel de hand heeft. *Sangkoeni* herneemt plotseling zijne menschelijke gedaante, daar hij *Bima* gereed ziet om hem te doorsteken; maar *Ardjoena* en *Bima* digt achter zich ziende, verandert hij zich in eene rivier, die snel uit den berg stroomt, en spoedig zoo diep wordt, dat *Bima* en *Ardjoena* bijna verdrinken en zwemmen moeten. Bij de komst van *Sadewa* verdwijnt *Sangkoeni* plotseling in zijne aangenomen gedaante. *Sadewa* verlaat nu zijne broeders om den oorsprong der rivier op te sporen, welken hij achter den berg vermoedt. *Sangkoeni* verschijnt weder als rivier, maar verdwijnt overal waar *Sadewa* nadert. Zij beraadslagen te zamen hoe zij de moeilijkheid zullen overwinnen. *Sadewa*, ziende dat de rivier bij zijne komst verdwijnt, stelt voor zich te verbergen, en raadt zijnen broeders haar met de knods te slaan, daar hij overtuigd is dat het niets anders is dan een streek van *Sangkoeni* om hen in verraaging te brengen. Hunne krijgslust gelukt en *Sangkoeni* vlugt naar *Dermawangsa*, dien hij aan den voet van een berg vindt, waar hij zich vermaakt en niet op zijne hode is. Hij vliegt in de lucht en schiet neder op *Dermawangsa's* afschijnsel (*), dat hij medevoert. *Dermawangsa* valt als levenloos neder, terwijl alleen zijn ligchaam, doch

(*) بايغ (eigenlijk *schaduw*). Volgens een der talrijke bijgeloovige denkbeelden der inlanders kan men de schaduw van een persoon, zijne gelijkenis, zooals bijv. een portret, zijn afschijnsel in een spiegel, bewerken om hem ziek te maken.

zonder kracht overblijft. *Sangkoeni* brengt het afschijnsel des konings binnen het gezigt van *Kěsna*, doorsteekt het en *Děrmawangsa's* stem nabootsende, doet hij *Kěsna* gelooven, dat zijn koninklijke vriend om hulp roept. *Sangkoeni* versterkt de begoocheling door het roode speeksel van gekaauwde sirih (*) neder te storten, dat door *Kěsna* voor neerdruppelend bloed wordt aangezien. *Kěsna* is radeeloos, werpt zich van smart op den grond en snelt heen om *Bima*, *Arđjoena* en *Sikoela* op te zoeken. *Bima* en zijne twee broeders zijn hevig ontsteld, daar zij zien hoe hun oudste broeder in de lucht herhaaldelijk door *Sangkoeni* wordt doorstoken, terwijl het gewaande bloed nederdruipt. Zij weten niet hoe zij hem zullen bijstaan, en zouden zich gedood hebben, wanneer niet *Sadewa*, die *Sangkoeni* op eene andere plaats had gezocht, teruggekomen was. *Sadewa*, geen kans ziende hen te overtuigen, dat het slechts *Děrmawangsa's* afschijnsel is, leidt hen door eene list naar de plaats, waar *Děrmawangsa* bewusteloos in den schoot ligt van *Kěsna*, die hem middelerwijl heeft gevonden, en zich beijvert hem te doen bijkomen, maar zonder gevolg. *Sadewa* maakt zich nu gereed om het afschijnsel aan *Sangkoeni's* magt te ontrukken, daar hij zelf volgens een *lalakon*, — zegt de auteur — door *Sangkoeni* was opgevoed en de middelen kende, waardoor zijne lagen konden verijdeld worden. Het afschijnsel teruggebracht en aan zijn broeder het leven hergeven hebbende, valt hij *Sangkoeni* aan en doodt hem, nadat hij hem daartoe verlof gevraagd heeft, daar hij de zorg van *Sangkoeni* voor zijne opvoeding niet kan vergeeten. Hij verbrandt *Sangkoeni's* lijk door een vuur, dat hij, alleen door het kruisen zijner armen (†) uit zijn ligchaam voortbrengt en beveelt den winden de asch naar de zee

(*) اير فينخ .

(†) برفلق توبه .

te voeren. De *Pandawa's* gaan terug naar *Astinapoera*, waar *Děrmawangsa* met zijn broeders, vrienden, enz. feestviert.

Pag. 223. Op zekeren dag, dat *Bima* en *Ardjoena* in het veld in de omstreken der stad wandelen, ontmoeten zij vier weduwen, die op weg zijn om hare echtgenooten in den dood te volgen (bela); namelijk *Banoewati* die van *Doerjodana*; *Karnawati* (*), die van *Karna*; *Nilawati*, die van *Doersasana* en *Irawati* (†) die van *Bahgadata*. Op den weg naar den brandstapel ontmoeten zij *Bima*, die op *Ardjoena* wacht, daar deze naar een hanegevecht is gaan kijken, dat daar omstreeks plaats heeft. *Bima*, hoorende dat zij met hare mannen willen sterven, schatert het uit en wil haar met zijne knods dooden, om ze spoedig bij hare echtgenooten te brengen. De vrouwen vlugten; hij vervolgt ze en haalt er drie in, die hij met zijn knods doodt, zeggende, dat hij vrouwen haat, die voorgeven hare mannen in den dood te willen volgen, maar die werkelijk uitgaan om een anderen man te krijgen. Hij zoekt nu *Banoewati* op, die aan zijne woede ontkomt door *Ardjoena*, die haar liefkoost en tot vrouw neemt.

Pag. 225. Op zekeren dag, terwijl *Děrmawangsa* bidt en *Sikoela* en *Sadewa* hem als dienaren (§) helpen om reukwerk te ontsteken en welriekende bloemen te strooijen, ziet hij zijn vader *Pandoe Dewa Nata* voor zich verschijnen, die hem zijn wensch te kennen geeft, *Astinapoera* te verlaten en te *Měrtawangsa*, de aloude residentie zijner voorvaders, verblijf te houden. In denzelfden nacht droomt *Kěsna* dat hij ten hemel vaart, waar hij in de tegenwoordigheid van *Batara Goeroe* en *Indra* komt, en 't bevel ontvangt de *Pandawa's* over te halen *Astinapoera* te verlaten en te *Měrtaw*

(*) كرنواتي

(†) † HS. heeft: اير اتاو en elders اناوات

(§) ملاياني بکند

wangsa te gaan wonen. Elkander mededeelende wat aan elk hunner geopenbaard is, maken zij zich gereed om *Astinapoera* te verlaten, terwijl *Ganda Koesoema* achterblijft om zorg voor de stad te dragen. Daar *Banoewati* niet met *Ardjoena* wenscht te vertrekken, belooft hij haar terug te keeren zoodra hij zijne broeders naar *Mertawangsa* vergezeld heeft. *Dermawangsa* wordt door zijne onderdanen bemind, en de priesters en geestelijke bedelaars voorspellen hem eene gelukkige regering (*). *Ardjoena* heeft eene hartelijke ontmoeting met zijn vrouw *Soebadra*, en met *Oetari*, de vrouw van zijn zoon *Abimanjoe*, die nog den dood van haren man beweent en dagelijks hare bevalling tegemoet ziet. Zij baart een zoon, aan wien *Kesna* den naam *Parakèsit* (†) geeft. De *Pandawa's* vieren feest, en ter gelegenheid van de geboorte van zijn neef deelt de koning aalmoezen uit aan de armen, de priesters en de geestelijke bedelaars. *Kesna* neemt afscheid van *Dermawangsa*, die hem verzoekt zijn zoon *Pradjamena* te *Mertawangsa* achter te laten. Hij neemt ook afscheid van *Koenti* en beloofd haar zijne vrouw mede te brengen, die zij verlangt te ontmoeten, daar zij haar al dien tijd te *Astinapoera* niet heeft gezien. De *Pandawas*, elk met zijne familie, geleiden hem uit de stad en vergezellen hem drie dagreizen ver. Toen hij in staatsie door de *Pandawa's* op zijn togt naar huis begeleid werd, geleek hij *Batara Mahadewa* (§), toen deze met zijne vrouw naar den tuin *Bandjaran sari* (***) ging. Bij zijne aankomst te *Daroewati poerwa* wordt hij door zijn zoon *Samba* verwelkomd, die met een groot gevolg uittrekt om

(*) *بگند سلامتہ سمفت دیاتس تخت کرجائن ایت* zijn niet volkomen duidelijk, daar *برقولکن* hier in een ongewone beteekenis gebezigd schijnt te zijn; zie bl. 83

(†) *Pariksit*.

(§) Een van *Siwa's* namen.

(***) Dit is een vaak voorkomende eigennaam van een lusthof.

hem te gemoet te gaan. Hij verhaalt de lotgevallen der *Pandawa's* aan *Samba* en *Baladewa*.

Pag. 231. Bij zijn terugkeer is *Dërmawangsa* treurig omdat hij van *Kësna* gescheiden is. *Parikësit* wordt door *Ardjoena* geliefkoosd en houdt zeer veel van zijn grootvader. *Dërmawangsa's* regering en groote hoedanigheden worden uitvoerig beschreven. *Ardjoena*, naar *Banoewati* verlangende, is van plan afscheid van *Dërmawangsa* te nemen; maar hoorende dat deze aan 't bidden is, bezoekt hij zijne vrouw en brengt den nacht bij haar door. Hij neemt afscheid van haar, zeggende dat hij haar slechts voor een korten tijd verlaat en het daarom niet noodig acht van den koning afscheid te nemen. Bij het aanbreken van den dag vertrekt hij naar *Astinapoera*. *Sëmar* vraagt naar *Ardjoena* en vernemende, dat hij de stad heeft verlaten zonder door een dienaar vergezeld te worden, vertrekt hij onmiddellijk met *Tjëmoeris* (*) om hem te volgen. Zij halen *Ardjoena* in bij een vijver aan den voet van den berg *Indrakila* waar hij een bad nam. *Ardjoena* vraagt hun wat zij verlangen. Zij antwoorden. „Wij wenschen alleen u te vergezellen, daar wij gehoord hebben, dat er te *Astinapoera* een groot aantal vrouwen is, die hare mannen in den slag verloren hebben. Als het u behaagt zou ik gaarne een aardig weeuwtje hebben; mollig, ligt geel van kleur en met kleine borsten. Wat *Tjëmoeris* aangaat, hij verlangt een dikke lange en zwarte weduwe, met borsten van ongeveer een vaâm lengte.” *Tjëmoeris* zegt: „Nee Heer! ik verlang omstreeks een dozijn vrouwen met veel geld, en wensch ze alleen te trouwen om lekker te leven, want sedert den dood mijner moeder heb ik niemand, die mij de rijst helpt koken.” *Ardjoena* glimlacht en zegt: „Gij vergeet dat vele vrouwen te *Astinapoera* ongelukkig geworden zijn, daar zij door den oorlog hare huizen en goede

(*) De betrekking tusschen *Tjëmoeris* en *Sëmar* blijkt niet uit het HS.

ren verloren hebben. Als gij geld, goud en *pitis* (*) bij u hebt, beloof ik u vrouwen tot uwe echtgenooten te vinden." „Als dat het geval is," hernam *Tjěmoeris* vol teleurstelling, „dan doe ik beter terug te gaan, want in mijne stad is er geen gebrek aan vrouwen, als men maar geld heeft. Ik dacht dat de vrouwen te *Astinapoera* goedkoop zouden zijn, en wenschte daarom u te volgen". *Sěmar* lachte luidkeels, zeggende: „Waar zijn de *pitis*, die gij verdiend hebt door het verkoopen van het vleesch van doode buffels? Ik zag ze bij u bij hoopen." *Tjěmoeris* herneemt: „gij zijt een onbeschaamde schurk, want gij zelf hebt mij geholpen ze op te maken, door de koekjes op te eten, die ik daarvoor op de markt kocht. Bovendien, twee pikols *pitis* is niet veel." Hun gesprek vermaakt *Ardjoena*, en hij noodigt hen uit met hem voort te wandelen. *Tjěmoeris* zegt: „Ik wil liever teruggaan, nu ik weet dat de vrouwen mij niet tot haren man zullen nemen, omdat ik geen *pitis* heb." *Ardjoena* belooft ze hem te leenen, en haalt hem daardoor over om mede te gaan. Bij zijne aankomst vindt hij *Banoewati*, die zich juist gebed heeft en hem zijne lange afwezigheid verwijt. Terwijl *Ardjoena* haar liefkoost, daalt *Doerjodan's* ziel (†) van den hemel en vaart in zijne weduwe, die onmiddellijk aan *Ardjoena* zegt, dat zij zich gereed wil maken om voor *Doerjodana* te sterven. *Ardjoena* is verbaasd en beschuldigt haar dat zij hem niet bemint. Zij zegt, dat zij vermoedt dat hij haar niet opregt bemint—, daar hij de *Pandawa's* moest dooden indien hij haar werkelijk lief had. *Ardjoena* zegt, dat hij als een heiligschenner gevloekt zou sterven (§), indien hij het waagde *Děrmawangsa* te bestrijden, die niet alleen zijn oudere broeder is, aan wien hij eerbied verschuldigd is

(*) Een soort van kleine munt.

(†) *أتما* (*atema; ūtmā* nomin. van *atman*).

(§) *مات توله فاف*

maar ook door de Goden bemind wordt. Hij weigert haar verzoek in te willigen. *Doerjodana's* ziel, ziende dat zijn voornemen mislukt, verlaat het ligchaam van *Banoewati* en vaart (*) in dat van *Ardjoena*. *Ardjoena's* gezindheid wordt nu plotseling veranderd en hij gaat voort *Banoewati* te liefkoozen, die, met zijne teederheid haar voordeel doende, haar wensch uitdrukt, dat hij haar in het geheel niet meer verlaten zal. *Ardjoena* antwoordt, dat zij zich daarover niet ongerust moet maken, daar hij voornemens is koning van *Astina* te worden. Al de weggeloopte inwoners van *Astina* verzamelen zich. *Doerjodana* brengt al de schatten voor den dag, waardoor *Ardjoena* hoe langer hoe meer verlokkt wordt, en door den invloed van *Doerjodana's atēma* gevoelt hij zich alsof de *Pandawa's* zijne naaste bloedverwanten niet waren. Hij viert feest en verheugt zich met zijne edelen, onderdanen, enz.

Pag. 235. *Děrmawangsa* krijgt berigt, dat zijn broeder koning van *Astina* is geworden; hij verheugt zich daarover en zendt hem een koninklijk gewaad. *Ardjoena* weigert de eerekleeding aan te nemen en zendt den afgezant van zijn broeder weg, in plaats van hem met de gewone plegtigheden te ontvangen. *Sikoela* en *Sadewa* worden tot *Ardjoena* gezonden om hem over te halen naar *Měrtawangsa* terug te keeren, daar *Parikēsīt* onophoudelijk de afwezigheid van zijn grootvader beschreit, maar zij krijgen een weigering, daar *Ardjoena* vol ergernis zegt dat hij geen kleinzoon heeft, en hun den rug toekeert. *Sikoela* wordt nu gezonden om *Parikēsīt* naar *Ardjoena* te brengen; *Ardjoena* geeft bevel de poorten te sluiten en doet hen vertoornend naar *Měrtawanga* teruggaan. Nu wordt *Bima* met *Pari-*

(*) ماسق كدالم en elders ماسق. (vgl. *karasoekan* en Jav. *kavandjangan* en *kapandjangan*) is wel een bewijs, dat *masoek* in pl. van *roemasoek* is. (Zie opmerkingen naar aanleiding van een taalkundige bijdrage van den Hoogleraar T. Roorda, bl. 16).

kèsit gezonden, en veroorzaakt eene groote beweging te *Astinapoera*, daar allen zeer bevreesd voor hem zijn. *Ardjoena* behandelt hem echter even lomp, daar hij bevel geeft de poorten voor hem te sluiten. *Bima* trapt ze open, komt voor de *pintoe Margapoera* (poort van het paleis) en die in stukken trappende, ontmoet hij *Ardjoena*. *Ardjoena* buigt voor hem als voor zijn ouderen broeder, maar nu *Bima Parikèsit* tot hem voert, herhaalt hij zijn: „Ik heb geen kleinzoon.” *Bima* wordt boos, en na *Parikèsit* naar *Mèrtawangsa* in den schoot van *Dèrmawangsa* geslingerd te hebben, daagt hij hem uit. *Ardjoena* verzamelt een leger om *Bima* te omsingelen, maar een groot aantal zijner onderdanen wordt gedood. Terwijl hij zich gereed maakt zelf *Bima* te bevechten, ziet men *Dèrmawangsa* in de verte met een groot aantal krijgslieden, hen wenkende en zich haastende de plaats te bereiken, waar de twee broeders elkander zullen bestrijden. *Ardjoena* echter is niet tot bedaren te brengen en dreigt zelfs *Dèrmawangsa* te zullen doodden. Een woedend gevecht volgt. *Bima* vecht als een *raksasa* en *Ardjoena* als *Indradjit* (*). Bij het invallen van den nacht is het gevecht onbeslist en *Ardjoena* gaat de stad in, terwijl de *Pandawa's* zich naar het naburige bosch begeven. In den nacht bidt *Dèrmawangsa* tot de goden en ziet zijn stamvader, die hem de reden van *Ardjoena's* gedrag mededeelt; hij spoort hem aan zijn broeder vergiffenis te schenken maar *Astinapoera* te slechten. Den volgenden dag trekt *Ardjoena* op, en vormt de slagorde *Bèrmatjakra* (†). Het gevecht wordt beschreven, waarin *Ardjoena* overwint; *Sadewa* en *Sikoela* vlugten en *Bima* wordt gedwongen terug te trekken. *Ardjoena*, den vijand vervolgende, staat einde-

(*) De zoon van den tienhoofdigen *Ravana*, een der helden in de geschiedenis van *Rama*.

(†) برماچکرا

lijk tegenover *Dërmawangsa*, die op zijn wagen staat en zijn *poestaka* in de hand houdt. Zijne woede verdwijnt nu hij tegenover zijn ouderen broeder staat. *Dërmawangsa* beschouwt *Ardjoena* oplettend, en ontdekt *Doerjodama's atëma*. Hij neemt de *Soedana Widjaja*, (*) hetwelk beteekent *zeven lalang bladeren* en na er gebeden over gepreveld te hebben, slingert hij haar naar de *atëma*, die gevolgelijk verschrikt naar den hemel vlugt. *Ardjoena* herkrijgt zijn zelfbewustzijn en is verbaasd *Dërmawangsa* vóór zich te zien. Hij werpt zijne wapens weg en buigt zich aan de voeten zijns broeders neder, die tot hem zegt. „Waar zijn uwe woorden van mij te zullen dooden? Volbreng uwen wensch.” *Ardjoena* omhelst zijns broeders voeten, hem om vergeving smeekende, maar *Dërmawangsa* keert hem den rug toe. Na achtereenvolgens aan al zijn andere broeders vergiffenis gevraagd te hebben en door geen van hen erkend te zijn, werpt hij zich nogmaals aan *Dërmawangsa's* voeten maar wordt door hem gevloekt. De *Pandawa's* keeren terug en *Ardjoena* blijft beteuterd achter. Een hevige storm, met donder en bliksem vermengd, daalt neder en *Ardjoena* valt in zwijm. Tot zich zelf komende, ziet hij zich geheel verlaten, en zijn ligchaam door een afschuwelijke ziekte aangetast, die hem zoo zeer verandert, dat hij de stad binnen gaat zonder door iemand herkend te worden. *Banoewati* bezoekende, kent zij zelfs hem in het eerst niet. Hij bevindt echter, dat zij hem naar den *Indragoena* wil volgen, waar hij voornemens is boete te doen om den toorn der goden te bezweren.

Pag. 248. Beschrijving van *Soebadra's*, *Oetari's* en *Parikësil's* droefheid over *Ardjoena*. *Dërmawangsa* bidt, *Bima*, *Sadewa* en *Sikoela* vermaken zich met eten, drinken enz. Zijn zoon *Samba* verlaten hebbende komt *Kësna*

(*) ارتيب توجه هلي داؤن, سوڊان ويجاي لالغ

te *Mértawangsa*, waar hij hoort wat er van *Ardjoena* geworden is en *Děrmawangsa* overhaalt zijn jongeren broeder vergiffenis te schenken. Hij gaat daarop *Ardjoena* opsporen, dien hij met *Banoewati* in eene ellendige hut vindt. Hij roodigt hem uit naar *Mértawangsa* terug te keeren, ten einde vergiffenis van zijn broeder te erlangen en van de gevolgen van den vloek bevrijd te worden; maar *Ardjoena* weigert, zeggende dat hij eene vrouw verlangt, die in elk opzigt aan *Sěrikandi* gelijk is, en dat hij van plan is in het bosch te sterven, indien hij er niet in slaagt zulk een vrouw te verkrijgen. *Kěsna* zegt hem, dat er slechts éene vrouw in de wereld aan *Sěrikandi* gelijk is, maar dat zij de vrouw is van *Ardjoena Sasěrabahoe*, (*) die zich juist op dat oogenblik met al zijn vrouwen aan het zeestrand vermaakt. *Ardjoena* zegt, dat hij door het kruisen zijner armen een *raksasa*, genaamd *Datija Boedjangga* (†) zal voortbrengen, dien hij zal afzenden om de zaak te onderzoeken.

Ardjoena Sasěrabahoe, de magtige koning van *Indranagara*, (§) had eene vrouw, genaamd *Rětnawati*, die in elk opzigt op *Sěrikandi* geleek en ook eene strijdlustige vrouw was. Hij vertrekt om zich met zijn vrouwen, gevolg enz. aan de kusten der „Zuidzee” (*Sagara Kidoel*) te vermaken. Beschrijving van zijnen togt, gedurende welken hij op een olifant met negen koppen, *Binalan* (***) geheeten, gezeten is, en *Rětnawati* op een ivoren wagen met rijk opgetuigde paarden, wier ooren met bloemruikers versierd waren.

(*) 't HS. heeft steeds سسترا باهو, denklijk ontstaan uit de spelling سشرا باهو (*sahasra bahoe*, duizendarmig).

(†) داني بوججنگ

(§) In 't Jav. gedicht, dat dien strijd van *Ardjoena Sasrabahoe* met *Rawana* behandelt, *Maispati* (*Mahismati*).

(***) كناية كنج كاجة بينان بركفال سمبيلن

Aan het zeestrand gekomen, beveelt hij pandopo's op te rigten en geeft het uitdrukkelijke bevel, dat niemand hem mag wekken, wat er ook gebeure, al maken ook 1000 reuzen en 1000 olifanten amok, terwijl hij in zee ligt om daarin in een diepen slaap te vallen, die hem tot zelfvernietiging (*moeksa*) brengen moet. Hij neemt nu eene bovennatuurlijke gestalte aan (*moerëti*) (†); hij wordt zoo groot als een berg en gaapt als de ingang van een spelonk; terwijl zijn oogen vuur schieten. Zich in de zee nederleggende en daarin wentelende, maakt hij een geluid als de donder en de zee wordt droog (§). Zijne onderdanen zien zijn groote magt met ontzetting, en *Rëtnawati* daalt met de andere vrouwen, die haar vergezellen, in de zee om koraalplanten, paarden en allerlei edelgesteenten op te rapen. *Ardjoena Sasërabahoe* wentelt zich als een olifant in het slijk *sapërti gadjah bërkoebang* en slaapt gerust; terwijl hij in den toestand van bewusteloosheid geraakt.

Pag. 254. *Ardjoena*, den reus *Datija Boedjangga* voortgebragt hebbende, beveelt hem tot zijn naamgenoot *Ardjoena Sasërabahoe* te gaan en dien te melden dat hij door *Ardjoena Sasëra Widjaja* (§) is gezonden, aan wien hij zijn vrouw heeft af te staan, indien hij met hem in vrede wil leven. *Boedjangga*, aangekomen zijnde, vervolgt de vorstin *Rëtnawati* die naar haren man vlugt en hem wekt. Hij is zeer boos dat men zijn bevel heeft overtreden, en beveelt

(*) In het HS. fout gespeld (مراڤي). Het is het sanskrietsche *moërti* en heeft in 't Mal. dezelfde beteekenis als in het Javaansche *ti-wikrama* (*trivikrama*).

(†) Dit slapen in de zee wordt uitvoerig beschreven in de *sërat Ardjoena Sasrabahoe*, ed. Winter, bl. 208 en vlg.

(§) Het HS. heeft altijd *سسٲرا وٲجاي* (vgl. boven aant. 1 bl. 95). Deze bijnaam van *Ardjoena* is zonder twijfel gemaakt om in overeenstemming met *Sasrabahoe* te zijn.

zijn krijgslieden *Boedjangga* levend te grijpen, maar te vergeefs, daar deze slechts een afschijnsel (*bajang-bajang*) van *Ardjoena's* maaksel is. Verscheidene reuzen, zooals *Asoera Djelma*, *Datija Sena*, *Kala Wisa*, *Kala Soera* en *Kala Danta* vervolgen *Boedjangga*, maar kunnen hem niet krijgen, terwijl de reus *Kala Danta* door hem gedood wordt. Beide partijen zijn uitgeput en *Boedjangga* wenschende terug te keeren denkt, dat hij beter doet zich over te geven, ten einde *Ardjoena Sasërabahoe* met den wensch zijns meesters bekend te maken. *Ardjoena Sasërabahoe* lacht, nu hij hoort waarom *Boedjangga* gekomen is, en zendt hem terug met de boodschap, dat hij zelf zijn vrouw zal komen brengen.

Pag. 257. *Ardjoena's* woning wordt door de krijgslieden van *Ardjoena Sasërabahoe* omringd. *Ardjoena* laat de *Pasoepati* (*) komen en doodt vele krijgslieden, zooals *Poespa Danta*, *Nilakoesoema* enz. *Nilawërna* en *Poespawërna* vallen *Ardjoena* aan, die door *Kësna*, welke zijn *tjakra* slingert, wordt bijgestaan, maar zij worden gedwongen terug te trekken. *Ardjoena Sasërabahoe* bestrijdt nu *Ardjoena*, op zijn strijdswagen naderende, die door *Sang Roedanta* (†) gemend wordt. *Sasërabahoe* schiet zijn *Widasampaka* (§) af, die een geschenk van *Batara Brahma* is, maar in plaats van *Ardjoena* te wonden, door hem opgevangen wordt. Hij schiet daarop een ander magtig wapen af, dat hij verkreeg toen hij boete deed, maar het wordt door *Ardjoena's Baroenastra* weggevaagd. Daarop schiet hij zijn *Nastra* (***) af, die in vurige slangen verandert (*naga api*), welker bekken vuur spuwen. *Ardjoena* kruist

(*) Hier سئيف فاسو فات genoemd.

(†) رودنت

(§) ويدسماک

(***) نسترا (*nagastra* te lezen?)

nu zijne armen en brengt de *Soedanta Barma* (*) voort, die op slangenhorens (*tjoelanaga*) gelijken en zeven soorten van monsters worden. Sommige zijn vurige griffioenen (*garoeda-api*), andere vurige leeuwen en vurige *Satoengara* (†). *Sasërabahoe* prevelt gebeden op zijn wagen, en stelt tegenover deze projectielen ook zeven soorten van pijlen, welke allen monsters zijn, zooals *raksasā's*, *danawā's* en *boetā's* in verschillende gedaante, waarvan sommige alleen uit een hoofd, andere slechts uit een hand bestaan. *Ardjoena* brengt nu den pijl van *Brahma* voort, genaamd *Sangsoesena-barma* (§), hetwelk beteekent „die als de mensch is.” „Het vuur daarvan verteert de monsters, die zijn vijand heeft voortgebracht. De strijd dezer twee helden gelijkt dien van *Indradjit* en *Laksmana*. *Kēsna* is verheugd dat hij zijn vriend zoo dapper ziet strijden, maar noodigt hem uit het kort te maken. *Ardjoena* antwoordt dat hij niet zal overwinnen, daar zijn vijand op hem een wagen vooruitheeft. *Kēsna* ontbiedt nu zijn wagen *Rētnamanjoera* (**), welke door de lucht vliegende tot hem komt. *Ardjoena* bestijgt dien, en heeft tot wagenmenner *Asmara Danta* (††), een god, die zeer bedreven was in het wenden van een wagen, en de kar tot *Sasërabahoe* doet naderen.

(*) سوڊانت برما

(†) ستوشڪاره افي Men zal *Satwa Angkara* moeten lezen. In de *Indrapoetra* HS. van Millies (bl. 256) wordt een ستواشڪار als voertuig vermeld.

(§) سڱسوسين برما.

(**) رتن مڇوارا نه en elders رتن مشواره Ik heb daarvoor *manjoera* (paauw; 't Ind. *majoëra*) gelezen. (zie volgende aant.).

(††) Denkelijk moet men hier aan *Smara* (de *Liefdegod*) denken, daar zijn voertuig een paauw is; *danta* zal 't Ind. *datta* moeten voorstellen, zoodat we dan *Smaradatta* (door den Liefde god geschonken) als naam van dien wagenmenner krijgen.

Daar de nacht invalt, stelt *Sasërabahoe* aan zijn vijand een wapenstilstand voor ten einde uit te rusten. Na dit gedaan te hebben, bestijgen zij hunne wagens en vechten in de lucht, terwijl zij pijlen naar elkander werpen, die op vonken gelijken. De omstanders scheppen er veel behagen in twee zulke schoone mannen elkander te zien bestrijden, en zien toe als ware het een schitterend schouwspel. Door een bloemeregen beloven de goden aan *Ardjoena* de overwinning (*), omdat hij door *Kësna* bijgestaan wordt. *Ardjoena* doorschiet daarop zijns vijands voerman, wiens plaats door *Sasërabahoe* zelven wordt ingenomen. Hij vernielt nu de kar en de paarden met zijn *Senarapati* (†), welke een gonzend geluid als van een weerhaan voortbrengt en 7 vleugels heeft. *Sasërabahoe* valt op den grond, en opwaarts ziende, ontwaart hij een schitterend licht (*tjahja*) dat uit zijn hoofd komt en in de lucht verdwijnt. Hieruit afleidende dat hij over wonnen is, gaat hij voort *Ardjoena* te bestrijden, die al zijne wapens onschadelijk maakt. *Sasërabahoe* neemt nu eene bovennatuurlijke gestalte aan en doet *Ardjoena* naar de plaats, waar *Kësna* staat, terugtrekken. *Kësna* vraagt hem naar de reden van zijn terugtrekken en krijgt ten antwoord, dat hij verlangend is te weten wat de oorsprong is van de 1000 hoofden zijns vijands. *Kësna* antwoordt glimlagchend, dat *Sasërabahoe* zijne magt aan zekeren god (§) verschuldigd is; dat zijn talrijke hoofden uit een enkel voortkomen; dat hij onder zijn oor een klein hoofd heeft, dat na de menigte hoofden en armen, getroffen moet worden, voor dat hij sterven kan. Na een groote slagting onder

(*) برقولکن جاي فرشپ سغ ارجون (*) vgl. boven bl. 78.

(†) سینارفاتی

(§) De woorden van het handschrift zijn klaarblijkelijk corrupt
(کسقتینپ در فد بتار دیو سفرت کجیدین مرامه منانی)

de hoofden en armen van zijn vijand, die schijnen aan te groeijen terwijl zij getroffen worden, te hebben aangerigt, knielt *Ardjoena* in zijn wagen neder en mikt op het kleine hoofd onder het oor van zijn vijand. Nadat hij het geraakt heeft, wordt zijn vijand tot staan gebragt, en is niet meer in staat zich te bewegen. *Ardjoena* doorschiet daarop de talrijke hoofden, telkens honderd er van rakende. *Sasrabahoe* delft eindelijk het onderspit, en wordt met bloemen bestrooid door de goden, die verklaren, dat hij viel, omdat hij zijn vijand te ligt telde. *Rëtnawati* wordt nu aangemaand zich over te geven, maar weigert. Zij bevecht *Ardjoena* en doodt hem, daar hij niet op zijne hoede is, omdat zijn aandacht door hare ongeëvenaarde schoonheid afgeleid wordt. *Kësna* brengt hem echter in het leven terug door de bloem *Widjajamala*, welke hij uit zijne kroon neemt en op de wonden van zijn vriend wrijft. *Kësna* raadt *Ardjoena* aan niet op de schoonheid zijner vijandin te letten, en *Ardjoena* weert al de projectielen af, die zij op hem afschiet. Hij wil haar niet doodschieten, en tracht, maar te vergeefs, haar door vriendelijke woorden tot overgave over te halen. Zij vechten een geruimen tijd, maar de uitslag blijft onzeker, hoewel *Ardjoena* zijn pijl *bajoebadja* (*) gebruikt. Deze blaast al de pijlen zijner schoone vijandin, welke hem met slangen bestrijdt, die zich om zijn wagen kronkelen, weg. *Rëtnawati*, ziende dat hare slangen gedood zijn, is verbaasd en zet zich in haren wagen neder om door gebeden een ander middel tot hare verdediging voort te brengen. Terwijl zij bidt, raadt *Kësna* *Ardjoena* aan, den wagen te treffen. *Rëtnawati* is eindelijk genoodzaakt te vlugten, en wordt vervolgd door *Ardjoena*, die haar

(*) t HS. heeft: بايو بجر؛ dat wel in *bajoebadja* veranderd moet worden, daar onmiddellijk daarop van blazen gesproken wordt.

niet kan inhalen. *Kēsna* raadt hem aan op haar haar-wrong te schieten. *Ardjoena* raakt die en haar haar valt los neder. Nu schiet hij op haar *Kakëmban* (borstkleed), die los valt en borsten ontbloomt, die vast en van dien vorm zijn, waarmede een man gaarne speelt. Zij windt haar haar om hare borsten en snelt voort. *Ardjoena* haar op de hielen volgende, schiet op haar gordelkleed, dat nedervallende haar belet verder te vlugten en noodzaakt zich neder te zetten en met hare haren te bedekken. *Ardjoena* nadert haar, en zijn gordel losmakende, geeft hij haar dien om er zich mede te bedekken. Hij tilt haar nu op zijn wagen, en zendt daarna al hare onderdanen, die om genade smeeken, weg, terwijl hij aan hunne opperhoofden, *Wiranala*, *Senawërna*, *Poerbakoesoema*, *Djakdjasena* en *Kërnawërna* beveelt om voor *Sasërabahoe's* residentie zorg te dragen.

Pag. 267. *Narada* daalt neder, gezonden door *Batara Goeroe*, die aan den heiligen *Nilasagti* (*), *Ardjoena Sasërabahoe's* grootvader, beloofd heeft hem zijn kleinzoon terug te geven, maar op voorwaarde dat hij als soeverein der wereld aftreden zal. *Narada* verzoekt aan *Kēsna* en *Ardjoena* verlof *Sasërabahoe* te mogen doen herleven, en heeft daartoe het water *Marga Djiwa* (†) bij zich. *Narada* besprenkelt het lijk daarmede en brengt het leven terug. Nu betuigt *Sasërabahoe* zijn hulde aan *Kēsna* en *Ardjoena*, die hem omhelzen. Hij keert naar zijn residentie terug, waar hij uit schaamte zijn koninklijke waardigheid nederlegt, en begeeft zich naar de bergen om boete te doen.

Pag. 269. *Kēsna* en *Ardjoena* met zijne pas verworven

(*) سيرا ابكاوان نيلاسقتي. Leës: *mërta djiwa*.

(†) مرگنا جيوا. Dit *sira* (hij van een voornaam persoon) vindt men meer vóór eigenamen; bv. *sira Pandji*. 't Gebruik ervan stemt overeen met dat van 't Mal. *baginda*, zooals bv. in *baginda Ali*.

vrouw keeren terug naar *Měrtawangsa*, waar *Ardjoena* van zijn broeder vergiffenis krijgt, op voorwaarde, dat hij nimmer weder iets dergelijks doen, en zijn minnarijen met de vrouwen van anderen opgeven zal (*). De laatste voorwaarde was wel wat kras voor *Ardjoena*, die eindelijk door *Kěsna* er toe gebragt wordt zich daartoe te verbinden. *Kěsna* en *Děrmawangsa* vereenigen zich in een gebed tot de Goden en *Ardjoena* herkrijgt zijne vroegere gedaante.

Pag 272. Beschrijving van den bloei van *Měrtawangsa* en van het geluk der inwoners onder koning *Děrmawangsa*. *Pradjoemena* neemt afscheid van zijn vader en van den koning om naar zijne moeder te *Daroewati* te gaan. Aldaar aangekomen, verhaalt hij aan zijne moeder en aan zijn anderen broeder *Samba* zijn lotgevallen en die der *Pandawa's*. *Roekměni* (†), de gemalin van *Kěsna*, vertrekt, doer een groot aantal onderdanen gevolgd, naar *Měrtawangsa*, terwijl *Samba* haar tot buiten de stad uitgeleide doet. *Děrmawangsa*, de aankomst van *Roekměni* vernemende, gaat haar met *Děrpadi*, *Soebadra*, *Banoewati* en *Rětnawati* te gemoet om haar te verwelkomen. Daarna bezoekt *Děrmawangsa* met de andere *Pandawa's* en een groot aantal volgelingen *Baladewa*, die op den berg *Indrakila* leefde en noodigt hem uit naar *Měrtawangsa* te komen. *Děrmawangsa* raadpleegt nu *Kěsna* over het bouwen van een paleis voor zijne vrouwen aan het strand van de zee *Mahadarda*, in de nabijheid der rivier van dienzelfden naam. *Bima* en *Ardjoena* worden met een menigte volks afgezonden om het paleis te bouwen. Nu *Bima* de plaats, die voor het paleis bestemd is, nadert, vlieden de tijgers, neushorens, olifanten en andere wilde dieren van schrik.

(*) جاشن فذجج مات دشن انق استري اورغ

(†) In de Mal. Bona (Bhaumakawja) heet zij steeds *Roekmi* (رقمي) of *Rěkmi*.

Bima en *Ardjoena* keeren terug, nadat zij het paleis en bovendien tien kleinere en zeven prachtige *baley's* hebben opgerigt. *Dërmawangsa*, *Kěsna*, *Baladewa* enz. verlaten *Měrtawangsa* en vormen een optogt, gelijk aan dien van *Běрма Radja di Radja* (*), toen hij zich met zijne vrouwen ging verlustigen. *Děrpadi* wenscht dat de zee droog gemaakt worde om de vrouwen in staat te stellen koraalplanten, enz. te verzamelen, *Kěsna*, *Mahábisnoe* zijnde, neemt zijn bovennatuurlijke gedaante aan met 1000 hoofden en 2000 armen en voeten; hij krijgt zulk een wonderbaren omvang, dat hij de wereld vult, en legt zich daarop in de zee neder. Ook *Ardjoena* geeft zich eene wonderbare grootte; hij raakt bijna aan de wolken en heeft drie hoofden, elk met een kroon, en zes handen en voeten; ook hij legt zich nu in de zee neder. *Bima* krijgt zeven hoofden en vier armen; zijn oogen zijn als de zon en zijn mond als een spelonk, met slagstanden zoo wit als die van een olifant; hij legt zich daarop als een dam in de zee neder, die bij gevolg droog wordt. De vorstinnen met hare vrouwelijke bedienden dalen daarin neder en verzamelen de schatten der zee, paarlen, edelgesteenten, enz. De eenige vorstin, die geen deel nam aan dit vermaak, was *Oetari*. Bij het vallen van den nacht verlaten allen de zee. *Kěsna*, *Ardjoena* en *Bima* hernemen hunne menschelijke gedaante, maar de zee blijft steeds droog. *Kěsna* vraagt aan *Děrmawangsa* of hij haar weder zal vullen, maar de koning, gehoord hebbende dat *Děrpadi* er zich gaarne nog langer in vermaakt, verzoekt hem ze te laten zooals zij is.

Pag. 278. Er is een eiland, dat door een reus, koning *Bradja Singa*, bewoond wordt. Op het zien der drooggewordene zee zendt hij eenige zijner dienstbare reuzen uit

(*) برما راج راج (*)

om de oorzaak hiervan op te sporen. Hij beveelt hun daarop *Parakěsit* te ontvoeren, om het den *Pandawa's* betaald te zetten, dat zij zijn watergebied hebben verwoest. Daar *Parakěsit* vermist wordt, wordt *Ardjoena* afgezonden om zijn kleinzoon te zoeken. *Ardjoena* verandert zich in een *Radjawali*-vogel en ontdekt zijn kleinzoon op het eiland der reuzen. Hij schiet op hem neder en vliegt met hem naar *Děrmawangsa* terug. Daar *Děrmawangsa* van plan is zich op *Bradja Singa* te wreken, biedt *Ardjoena* zich aan om de reuzen te bevechten, die hij aanvalt en doodt. Na aan het strand geweest te zijn, keeren de *Pandawa's* naar *Měrtawangsa* terug.

Pag. 281. *Děrmawangsa* is voornemens *Parakěsit* tot zijn opvolger te benoemen, en *Kěsna* verklaart dat hij wenscht terug te keeren, om *Samba* in zijne eigene plaats aan te stellen. *Baladewa* smeekt *Kěsna* en *Děrmawangsa Pradjoměna* te laten vertrekken, dien hij tot zijneu opvolger te *Mandoe-rakapoera* wenscht te benoemen. Er worden toebereidselen gemaakt om *Parakěsit* aan te stellen. Een staatsiewagen (*pěrarakan*) wordt gemaakt, die op *Nala Anggara* (*) gelijkt, vier vleugels heeft en overal met edelgesteenten is bezet. *Parakěsit*, met de teekenen der koninklijke waardigheid bekleed, wordt op den *pěrarakan* geplaatst, die zich van zelf voortbeweegt, en zeven malen rondom de stad gevoerd wordt. Allen bewijzen hem hulde, en hij ontvangt de zegeningen der geestelijke bedelaars en brahminen.

Pag. 283. De verschillende vorsten nemen afscheid van elkander, terwijl *Děrmawangsa* hun zegt, dat hij hen voor de laatste maal ziet, daar hij weldra naar den hemel gaat. *Banoewati*, *Irawati* (†) en *Roekměni* omhelzen hare zusterkoninginnen en nemen een teeder afscheid van haar.

(*) نال ائتمار

(†) ایراوات. (vrouw van *Baladewa*); verg. boven.

Pag. 284. *Narada* daalt neder en berigt *Děrmawangsa* dat *Batara Goeroe* en *Indra* er naar verlangen de *Pandawa's* te zien, die naar den hemel moeten gaan, daar hun tijd gekomen is. Daar *Děrmawangsa* gereed is naar den hemel te gaan, stijgt *Narada* op, om *Batara Goeroe* den uitslag zijner zending te melden. *Batara Goeroe* zendt *Narada* terug met geschenken voor de *Pandawa's*. *Narada* eischt nu hunne zielen op. *Děrmawangsa* overhandigt zijn *poestaka*, waardoor hij naar den hemel moet gaan. Hij geeft aan zijn achterneef *Parakēsit* eenige lessen omtrent zijn gedrag jegens zijne onderdanen. *Děrmawangsa* prevelt gebeden over zijn *poestaka*, die een wapen wordt met een vlammend lemmer, genaamd *Badjarima* (*), waarmede hij *Narada* verzoekt hem te doorboren. Op *Narada's* weigering doorsteekt hij zich zelf en sterft als viel hij in slaap. Daar het nu de beurt van *Bima* is, geeft hij zijn knods aan *Narada* en biedt zijn hoofd aan. *Narada* slaat toe, maar treft zijn schouder, die verbrijzeld wordt. *Bima*, die hevige smart lijdt, zegt dat hij hem onder zijn oor moet treffen, om hem in eens af te maken. *Narada* zegt dat de knods waarschijnlijk door de goden bestuurd is, die hem voor zijne wreedheid tegenover zijne vijanden willen straffen. *Bima* stemt toe dat hij zijns vijands schouder, lendenen en dij verpletterd heeft. *Narada* slaat op nieuw, maar raakt *Bima's* middel en breekt het. *Ardjoena* heeft medelijden met *Bima's* folteringingen. *Narada* slaat op nieuw, maar treft zijn dij. Hierop raakt hij de juiste plaats en *Bima* sterft. Nu het *Ardjoena's* beurt is, zegt hij, dat hij vreest even lang als *Bima* te zullen lijden. *Narada* raadt hem een spoedigen dood van de goden af te smeeken. *Ardjoena* biedt de *pasoepati* aan, die in de lucht vliegt eer *Narada* haar heeft kunnen grijpen en nederdalende *Ardjoena's*

(*) 't HS. heeft بجرىما en elders بنجرىم.

borst doorboort en *Sikoela* en *Sadewa* doorsteken zich en sterven. De goden strooijen welriekende bloemen op de lijken der *Pandawa's*.

Pag. 287. *Narada* roept *Parakësit* en beveelt hem de laatste eer aan de lichamen der vijf *Pandawa's* te bewijzen. *Narada* keert terug naar den hemel en de achtergelatene vrouwen beweenen de doode vorsten en volgen hen in den dood. *Parakësit* verbrandt de lijken, verzamelt de asch, die in vijf graftomben (*tjandi*) bewaard wordt.

→ Ik behoud mij voor later eenige aanteekeningen mede te deelen omtrent het betrokken Kawihandschrift.

VAN DER TUUK.

GESCHIEDENIS

VAN

BOMA

NAAR EEN MALEISCH HANDSCHRIFT

VAN DE

Royal Asiatic Society

(OMSTREEKS 180 BLADZ.).

DOOR

N. VAN DER TUUK.

Dit geschrift heeft bijna dezelfde intrigue als het kawi gedicht Bhaumakâwja ⁽¹⁾ hetwelk de lotgevallen van Bhauma (zoon der aarde) vermeld. Raffles's history of Java I (1ste uitgave, bl. 388) vermeldt een Javaansche redactie onder den naam Boema Kalatanka of Embatali. Deze twee titels komen niet in de kawi en evenmin in de Maleische redactie voor. De eerste is klaarblijkelijk eene vergissing voor Bomantaka ⁽²⁾ d. i. *Bhaumântaka* (Bhauma's dood, daar Bhauma in het slot daarvan wordt gedood). De titel der kawi redactie is volgens Raffles (l. l.) Anraka Soera, hetwelk moet zijn *Narakâsoera*, de asoera (titan) Naraka, een andere naam van Bhauma, die ook nog genoemd wordt

(1) Uitgegeven door Friderich in de Verhandelingen van 't Bataviaasch Genootschap v. K. en W. Ik zal hier en daar uit 't Kawi gedicht de eigenamen opgeven al was het maar om den lezer te doen zien, hoe zij in 't Mal. verhaal verhaspeld zijn of liever hoe zij reeds in een Jav. geschrift, waarnaar 't Mal. is gevolgd, veranderingen moeten ondergaan hebben.

(2) Winter Jav. Zam. I bl. 358.

Mahisoeta of Ksitisoeta, Mahidja, Ksitidja, ⁽¹⁾ en nog andere namen draagt, allen beteekenende: „Zoon der Aarde.” In het kawi gaat hij ook door onder den naam van Mahasoera, Asoerendra. Dit Maleische handschrift schijnt van eene andere redactie te zijn dan 't Jav. verhaal, waarvan Raffles spreekt, daar het in vele opzigten daarvan afwijkt, zooals later blijken zal. Het is ook bekend onder den naam Hikajat Sang Samba. ⁽²⁾

Het verhaal begint met de vraag van Brahma aan Bisnoe (*Wisnoe*) wie van hen beiden de oudste is. Bisnoe antwoordt, dat om die vraag te beslissen, elk hunner zich eerst moet verschuilen, en dat hij, die in staat is den anderen te vinden, als de oudste erkend zal worden. Brahma verdwijnt daarop en vliegt naar den eersten hemel gevolgd door Bisnoe, die zich in een gouden paauw veranderd heeft. Nu Brahma aan den vijfden hemel komt, wordt Bisnoe boos en schiet zijn tjakra af, die in eene ontzaggelijke slang verandert, en zich aan den ingang van dien hemel nederlegt. Brahma, ziende dat hij niet hooger kan opstijgen, daalt neder, om Bisnoe gelegenheid te geven zich ook te verbergen. Beneden komende is hij verbaasd te zien dat Bisnoe hem reeds opwacht. Bisnoe verbergt zich nu, en Brahma, die niet weet waar hij hem kan vinden, besluit hem als zijn meerdere te erkennen. Bisnoe noodigt nu Brahma uit zich tegenover hem te plaatsen, daar hij hem iets geven wil om mede te spelen (*parmainan*). Een tjahja (glans) schiet uit het ligchaam van Bisnoe en vliegt naar den hemel. Bisnoe beveelt Brahma onderzoek te doen naar 't geen er van die glans komen moet, terwijl hij zelf beneden er naar zal gaan zien. Brahma verandert zich in een kiekendief en vervolgt de tjahja. Bisnoe verandert zich daarop in een monsterachtig varken, dat de

(1) Jav. *Sitidja* en evenzoo is *sitipratata* in pl. v. *ksitipratata*.

(2) *Samba* is de zoon van *Kresna*.

aarde omwroet en op de plaats van de tjahja komt. Hij bemerkt een paleis en plaatst zich vóór den ingang in eene eerbiedige houding. Daar ziet hij eene schoone vrouw, welke de godin Pertiwi is. (1) Bisnoe ziende, vlugt zij, maar wordt door hem ingehaald en als vrouw gebruikt. Bisnoe, haar verlatende, beveelt haar aan de bloem Widjaja Kasoema (2) aan het kind te geven, dat zij baren zal.

Pertiwi bevalt van een zoon van eene monsterachtige grootte terwijl uit de nageboorte raksasa's ontstaan. Ziende dat het kind zoo leelijk is, werpt zij het in de zee. Brahma, ziende dat het Bisnoe's zoon is, haalt het er uit en wast het, waarna 't kind zoo groot wordt als een jongen van acht jaar. Hij geeft den knaap den naam van Boma, (3) bestemt de raksasa's, die uit de nageboorte zijn voortgekomen, tot zijne volgelingen, en geeft elk hunner een naam. (4) Hij maakt Boma bekend met verscheidene bovennatuurlijke manieren om te overwinnen. Bisnoe herkent daarop zijn zoon, en begiftigt hem ook met bovennatuurlijke magt. Hij vermaant hem zich goed te gedragen, en den boetelingen geen overlast aan te doen. Brahma voorspelt dat Boma een magtig koning zal worden, dien allen, zelfs de goden, zullen vreezen. „Als hij sterft en op de aarde valt, zal hij weder herleven, en de eenige, die in staat is hem te dooden, zijt Gij,” zegt hij tot Bisnoe. Boma verzoekt aan beide goden een

(1) *Prēthiwi (de aarde)*. 't Kawi-gedicht heeft *dewati hjang ikanang imah*.

(2) In 't Kawi-gedicht *Widjajamala*.

(3) In 't Kawi-gedicht noemt hem Brahma *naraka* (zie bl. 6 v. d. uitgave r. 13).

(4) *Padati*, *Djarasanda*, *Sēksa* (سقس), *Datija Supara*, *Iranghasa* (ایرغ کاس), en *Perlamba*. In 't Kawi-gedicht hebben we als bondgenooten van Boma *Pralamba*, *Hiranya* en *Djarásandha* terwijl de andere eigennamen geheel verschillend zijn.

plaats om er te wonen en zij antwoorden hem dat hij zich er eene moet veroveren. De Goden keeren terug en Boma begeeft zich in de aarde en bezoekt zijne moeder, die hem kleederen geeft en de bloem Widjaja Madyoe ⁽¹⁾ met welker wondervolle eigenschappen zij hem bekend maakt. Hij neemt de bloem aan en steekt haar in zijn kroon. Zijn moeder verlatende gaat hij regelregt naar de zee, bestijgt een walvisch ⁽²⁾ en keert, door zijn leger van monsters gevolgd, naar het strand terug. Hij zet zich nu op een rots neder en verlustigt zich, terwijl de walvisch terugkeert. Baroena met een gevolg van vrouwen, die hemelsche nimfen zijn, komt nu om zich aan het strand te vermaken. ⁽³⁾ Boma en de andere monsters ziende, gaan de vrouwen op de vlugt. Baroena bestijgt zijn Wilmana ⁽⁴⁾, welks slaglanden uit vijf metalen bestaan; hij raakt in gesprek met Boma, en deelt hem mede dat hij zijn neef is, daar Bisnoe zijn broeder is. Hij biedt den Wilmana aan Boma aan, die er behagen in vindt, en keert daarop met zijn vrouwen naar den hemel terug.

Boma vliegt met de Wilmana, gevolgd door zijn dienstbare monsters, naar Pradjotaksëna ⁽⁵⁾ waar Danoesora (Daneswara) koning was. Daar Danoesora weigert Pradjotaksëna over te geven, wordt hij aangevallen en overwonnen. Danoesora's ondergeschikten, die ook raksasas zijn, hoewel hun koning een menschelijk wezen is,

(1) مديو; vgl. bl. 3.

(2) *Gadjah mina*. Het Kawi heeft: *iwak liman, olifantvisch*.

(3) Het Kawi heeft hier niets van, en meldt dat *Bhauma* de residentie van *Daneswara* veroverd en de *wimana Mani Poespaka* vindt, waarna hij op 't gebied van *Dandhipa* eene stad sticht.

(4) In pl. v. *Wimana* door tevens aan 't Jav. *Wil* (monster, titan) te denken.

(5) Deze eigennaam is in 't Kawi-gedicht *Pradjjotisa*. Men ziet hieruit, hoe moeilijk het is diergelijke eigennamen terug te vinden.

smeeken om genade en Boma stelt Arija Kërbouw, Danoesora's eersten minister, onder Moedra ⁽¹⁾ dien hij als zijn plaatsvervanger te Pradjotaksäna laat resideren. Boma vindt in de stad een prachtig paleis met een lusthof. Hij viert gedurende 40 dagen feest in de overwonnen plaats en regeert daar in volle pracht.

Bisnoe en Brahma wandelen op den heuvel Tanoenan ⁽²⁾ Bisnoe raapt een Nagasaribloem op en maakt er een man van, dien hij Dërmadewa noemt. Brahma doet hetzelfde en maakt eene vrouw genaamd Dërmadewi. Nadat beide goden naar hunne hemelsche woningen zijn teruggekeerd, leven Dërmadewa en Dërmadewi, ⁽³⁾ in liefde vereenigd, op den heuvel Tanoenan.

Bisnoe wil zich incarneren en Kësna worden. Hij daalt daarom neder op den heuvel Tanoenan waar hij Dërmadewa overhaalt om hem te volgen. De god vaart nu in de zwangere vrouw van Pasoedewa ⁽⁴⁾ die van twee zonen bevalt. De oudste heet Baladewa, die koning van Mandoera wordt, en de jongste Kësna, die tot koning van Daroewati Poera ⁽⁵⁾ wordt verheven. Kësna heeft twee vrouwen, Räkmi ⁽⁶⁾ en Djamboewati ⁽⁷⁾. De laatste is drie maanden zwanger.

Dërmadewa, zich de belofte herinnerende, aan Bisnoe gedaan, is voornemens zijn vrouw gedurende haar slaap

(1) مودرة. In 't Kawi gedicht hebben we een *Mahodara*.

(2) تانونن steeds in 't hnds. In 't Kawi hebben we slechts *tapowana* (bosch waar men boete doet).

(3) In 't Kawi heet zij *Jadjnjawati*. De episode van *Dërmadewa* en *Dërmadewi* wordt ook in andere Mal. verhalen vermeld, terwijl er dikwijls op toegespeeld wordt, zoodra men van een teeder beminnend paar spreekt.

(4) Het M. S. heeft voortdurend فاسوديو Men leze *Basoedewa*.

(5) Hier evenals in de *Pandawa Djaja* steeds درواتي قروا.

(6) رقمي In de *Pandawa Djaja* heet zij *Roekmëni* (*Roekmini*).

(7) Kawi *Djambuwati*.

te verlaten. Hij neemt een lontarblad, waarop hij teedere woorden schrijft, en legt tevens een sirih pruimpje in haar sirihdoos. Hij verlaat haar, nadat hij deze zaken dicht bij haar kussen heeft geplaatst, en ontmoet een papagaai, wien hij opdraagt Darmadewi van zijn vertrek te verwittigen. Hij vaart nu in het ligchaam van Djamboewatie, die bij gevolg een schoonen zoon baart, aan wien de naam Samba Prawira Djaja gegeven wordt. De papagaai berigt aan Dërmadewi dat haar man haar verlaten heeft om zich te incarneren. Weenend beschuldigt zij haar man van wreedheid en leest zijn brief, waarin hij haar troost, zeggende dat zij elkan- der weder zullen ontmoeten. Dërmadewi verbrandt zich om haar echtgenoot weder te kunnen zien.

Daar de vrouw van Djantaka, (1) koning van Manoe- ranagara, Dewi Darsila (2) zwanger is, vaart Dërmadewi in haar ligchaam en wordt als hare dochter geboren, die den naam Djanoewati (3) krijgt. Hare voedster was eene hemelsche nimf genaamd Poespawati. Boma, van hare schoonheid hoorende, zendt Moedra en Arija Kërbow naar haren vader, ten einde haar tot vrouw te krijgen. De afgezanten gedragen zich zeer ruw, gelijk van raksasa's te verwachten is. Djantaka raadpleegt zijn vrouw, die hem met de weigering van hunne dochter bekend maakt. Boma valt bij gevolg Djantaka aan, dien hij met zijne pijl Samoga (4) doodt, terwijl het ligchaam verdwijnt. Boma voert Djanoewati mede en voedt haar op. Hare voedster Poespawati verhaalt haar dat slechts

(1) Deze persoon wordt beschreven als een vriend van *Boma* en in magt aan *Bajoe* gelijk te zijn; maar wordt niet in het *Kawi* gevonden, dat alleen spreekt van „een koning in het noorden.”

(2) د. سيلة.

(3) Zie boven

(4) Jav.; in 't *Kawi Syamogha* (*Si-amogha*).

de hemelsche nimf Nila Oetama (1) haar eene zamen komst met Dërmadewa of Samba kan verschaffen. Bij zekere gelegenheid toen Boma haar vroeg wat zij gaarne zou willen hebben, wenschte Djanoewati Nila Oetama als kamenier te hebben. Boma bestrijdt daarop Indra, dien hij overwint en dwingt Nila Oetama en tien andere nimfen (van welke eene Sakärba (2) heette) uit te leveren. Hierop gaat hij de boetelingen die op den berg Djanggabiroe (3) en Argasa (4) wonen, verdolgen. Zij, die ontsnappen, wenden zich tot de heilige mannen Goenadewa (5) en Angkäri (6) om bijstand. Zij begeven zich tot Batara Goeroe, dien zij in 't gezelschap vinden van de heilige mannen Marami (7) Tjarakësti (8) Narada en de mindere goden. Batara Goeroe zendt Narada en de twee heilige mannen, die ten behoeve der boetelingen gekomen zijn, naar Dwarawati om hulp van Kësna te krijgen. Kësna zendt tegen Boma een leger onder bevel van Samba, Soerata en Soerana. Samba komt in de kluis van Angkäri. Gedurende den togt ziet hij de bergen Imagiri en Radjawana, die zeer hoog zijn en tevens de plaats waar Ardjoena, als boeteling, door koning Tjakawatja (9) lastig werd gevallen. Slag tegen de Raksasa's, die door

(1) In 't Kawi-gedicht *Tilottamā* (vgl. Tob. spraakk. bl. 67)

(2) Zoo altijd vindt men in de Mal. gedichten en verhalen *Soeprabha* genoemd.

(3) جڭگابيرو.

(4) ارگسا.

(5) 't Hnds. heeft كرنديو ديو en كرنديو ديو; 't Kawi heeft *Goenadewa*.

(6) 't Hnds. heeft اشكري en اشكي; 't Kawi *Anggira*.

(7) مرامي.

(8) چارکستی.

(9) Hier is *Niwāta Kawatja* bedoeld.

de hand van Soerata een hunner voornaamste opperhoofden, Arija Pakitoe genaamd, verliezen. Een ander hunner aanvoerders, genaamd Samoga, ⁽¹⁾ wordt door Soerama gedood, terwijl Samba, die de Pasoepati en Tindjomaija ⁽²⁾ gebruikt, Irangkasa verslaat. Na deze overwinning komt Samba aan de hermitage van Katambara, ⁽³⁾ en later in een dorp dicht bij den berg Përdjoeta ⁽⁴⁾ waar de hemelsche nimfen Toendjoeng sari, ⁽⁵⁾ Toendjoeng Biroe en Toendjoeng Maja wonen. Op raad van Goeroe hadden zij zich daarheen begeven om geen last te hebben van Bātara Kamadjaja, ⁽⁶⁾ die haar met zijne liefde vervolgde. De hemelsche nimfen worden door Samba en zijne beide medgezellen Soerata en Soerama gevangen genomen. Samba maakt het hof aan Toendjoeng sari, Soerata aan Toendjoeng Biroe, en Soerama aan Toendjoeng Maja. Samba valt nu Përlamba aan, die den boetelingen van den berg Djanggabi-roe overlast aandeed, en dwingt hem tot de vlugt. Hij houdt na zijne overwinning in de kluis van den heiligen Wisadewa (*Wiśwadewa*) stil, waar hij Toendjoeng sari achterlaat, en maakt daarna een uitstapje met Goenadewa naar den berg Tanoenan, waar Nila Oetama, door Djanoewati gezonden, hem ontmoet en overhaalt haar naar zijn geliefde te vergezellen. De Antakësoema ⁽⁷⁾ aangetrokken heb-

(1) Denkelijk uit een verkeerde opvatting uit een *Si-amogha* ontstaan; zie boven.

(2) Verbastering (vrij algemeene in Mal. verhalen) van *tedjomaija*; vgl. de *Pandawa Djaja*.

(3) کتمیر.

(4) فِرَجوت.

(5) *Toendjoeng* (lotusbloem) komt vaak in eigennamen vooral van hemelsche vrouwen voor.

(6) In 't Mal. de gewoone naam van den Liefdegod.

(7) أنت کسوم (in pl. v. *anantakoesoema*?) is in de Mal. verhalen de naam van een buis, dat iemand in staat stelt te vliegen.

bende, vliegt hij met Nilaoetama naar Boma's paleis. Toendjoeng sari is treurig en wordt door Wisadewa getroost. Soerata en Därga ⁽¹⁾ trekken met het leger op om Samba bij te staan. Na hunne aankomst brengt Nilaoetama hen in tegenwoordigheid van Samba, die hen vraagt met welk doel zij gekomen zijn. Zij zeggen hem dat de kluizenaars en Pandita's hem aanraden niet te lang in Boma's paleis te blijven. De wacht van het paleis Kilasoeridewa ⁽²⁾, mannenstemmen hoorende, snelt gewapend naar de plaats. Nilaoetama waarschuwt Samba en zijn medgezellen voor het gevaar, maar zij worden door de raksasa's omringd. De uitslag is Moedra's dood door de hand van Samba, terwijl Kilasoeri Djanoewati gedurende 't gevecht ontvoert en op den Gouden berg verbergt.

Narada daalt neder om Samba van Djanoewati's toestand te verwittigen en raadt hem aan zich tot zijn vader te wenden. Samba neemt afscheid van Wisadewa en komt met Toendjoeng sari te Dwarawati. Hij wordt daar door zijn vader en zijn oom Baladewa verwelkomd. Narada daalt nu neder en wendt zich tot Käsna om hulp tegen Kilasoeri, die Djanoewati heeft verborgen. Samba wordt tegen Pardjotaksäna afgezonden. Deze stad wordt verbrand en Djanoewati teruggevonden. Kilasoeri vlucht naar Indra's hemel, om Boma van de laatste gebeurtenissen te verwittigen. Op zijn togt van Pardjotaksäna komt Samba aan den berg Manggada (*Magadha*), in welks nabijheid het grondgebied lag van Djarasanda die in een oorlog tegen Ardjoena was gewikkeld, daar deze in den grooten oorlog, Pandawa Djaja, zijn zoon Noewanda gedood had. Djarasanda overvalt Samba, die gewond en wiens leger verstrooid wordt. De heilige Wisapati vindt Samba gewond op den schoot

(1) درگا.

(2) کیلاسوری دیو.

van Djanoewati liggen. De heilige man geneest Samba, die door zijne krijgslieden in de kluis opgezocht wordt.

Samba valt op nieuw Djarasanda aan. De opperhoofden onder hem zijn nu Santaka ⁽¹⁾ en Nāsta Djamana ⁽²⁾. Hij neemt een van Djarasanda's zonen gevangen. Samba neemt afscheid van Wisapati en keert terug naar Dwarawati, waar hij de drie vrouwen van Kāsna namentlijk Satijabama ⁽³⁾, Roekmi en zijne moeder Djamboewati aantreft.

Dërma, Gatotkatja's grootvader, vreest een aanval van Boma, ten gevolge van Samba's veldtogt. Zijn kleinzoon doet bovendien met Bima, zijn vader, boete op den berg Kandarana. Hij wendt zich tot zijn ouderen broeder Pa-soedewa en noodigt hem uit met hem naar Kāsna te gaan. Kāsna gaat met hem naar het woud Rangdoe, ⁽⁴⁾ Samba met zich nemende, terwijl elk zijne vrouw bij zich heeft. Dërmawangsa en Ardjoena hooren dit, en Soebadra wenscht met hen derwaarts te gaan, ten einde Djanoewati te zien. Kāsna verwacht een aanval van den kant van Boma, en vele vorsten komen om hem bij te staan.

Boma, in Indra's hemel in een oorlog gewikkeld, wordt door Kilasoeri van het lot zijner residentie onderrigt. Hij zendt aan Kāsna een brief, waarin hij eischt dat Samba en Djanoewati geketend tot hem gebracht zullen worden, en dreigt Dwarawati tot een zee van bloed ⁽⁵⁾ te maken,

(1) سنكت.

(2) نسبت جمان Drēstadjoemena (zie de Pandana-Djaja) of wel Partadjoemna (zie Jav. Wdb.) is hier bedoeld.

(3) ستي بام Satyabhāmā.

(4) Evenals in 't Balin. in pl. v. 't Jav. ran̄doe; komt vaak in de Mal. verhalen voor.

(5) سگار گتّه.

indien Kēsna hiertoe ongenegen mocht zijn. Boma, een weigering ontvangende, zendt Karna en Moedra om Samba en Djanoewati te ontvoeren. Zij sluipen in Samba's slaapvertrek, nadat zij het volk door het toovermiddel Sasirēp (1) in slaap hebben gebracht, en binden Samba en zijne vrouw. Beiden worden vóór Boma gebracht, die voornemens is Samba te verbranden. Deze wordt op een panggoengan geplaatst, waarover men olie giet. Onverwacht snelt Hanoman, die op den berg Darasena (2) boete deed, met een groot aantal zijner onderdanen (apen) aan, om Samba te bevrijden, en voert hem weg, terwijl hij op den berg Manggada springt. Een verschrikkelijk gevecht heeft nu plaats tusschen Boma en Samba en Ardjoena, die beiden gedood worden, terwijl Boma door Hanoman wordt gedood. (3) Na den strijd zendt Goeroe Narada en Indra met 't levenswater Oetamadjiwa om de gevallen helden te doen herleven. Saniba volgt zijnen vader op.

(1) قسیرف (sirēp is in 't Bal. van een voorn. persoon sprekende = *poelès*, *slapen*; vgl. Jav.)

(2) دارسین.

(3) In 't Kawi is het *Wisnoe* die *Bhauma* doodt. Ieder der in dit verhaal voorkomende eigennamen zoude men tot 't Kawi terug kunnen brengen, zoo men, zooals bij de Pandawa djaja, tevens gebruik kon maken van eene Javaansche omwerking.

DE GRAFTEEKENEN DER ALIFOEROE

IN HET DISTRIKT

TONSAWANG (MINAHASA).

DOOR

F. S. A. DE CLERCQ.

In de geheele Minahasa werden voorheen door de Alifoeroe de lijken der afgestorvenen in de tiwoekar of steenen graven bijgezet, waarvan men eene beschrijving met afbeeldingen aantreft in deel XIV van dit tijdschrift, blz. 379 en vlg.

De overgang tot het christendom van het meerendeel der bevolking had echter zelfs voor de heidenen ten gevolge, dat dit gebruik meer en meer verloren ging, om thans geheel en al te zijn vervallen.

In het distrikt Tonsawang, dat sedert 1853 tot de afdeling Belang behoort, heeft deze gewoonte evenwel nimmer bestaan, en werden van oudsher de lijken steeds behoorlijk gekist, en hetzij op de erven of onder de woningen, hetzij in de nabijheid der negorij begraven.

Op de graven worden daarna geheel eigenaardige tomben opgericht, die tot verblijfplaats van de zielen der overledene personen moeten strekken.

Deze grafteekenen worden door de bevolking *balosong* geheeten.

Zij zijn van hout vervaardigd, waartoe, wegens het gemakkelijk vervoer, aan de lichtere soorten de voorkeur gegeven wordt.

Als het ware kleine woningen, met deuropening, zijarmen en dak, verschilt de vorm eenigzins voor de graven van mannen, vrouwen en kinderen; terwijl zij voor die van aanzienlijke personen met talrijke figuren worden beschilderd.

De daarbij gebruikelijke kleuren zijn wit, rood en zwart; voor de eerste dient de witte pijpaaarde, voor de roode varkensbloed en voor de zwarte houtskool.

De meest karakteristieke verschillen bestaan hierin, dat de balosong van kinderen en oude vrouwen van eene voorgalerij zijn voorzien, en voor die van aanzienlijke personen, dat op het dak eene figuur in den vorm eener menschelijke gedaante is uitgebeiteld; de overigen daarentegen zijn geheel effen en slechts ruw beschilderd.

Elk graf heeft eene afzonderlijke tombe, die los in den grond wordt gezet, en wier onderscheidene deelen zonder pinnen of spijkers aan elkaar zijn bevestigd. Sommigen zijn van een vloer voorzien, dat echter geen bepaald vereischte is.

Zoo spoedig mogelijk na afloop der begrafenis moet de balosong in gereedheid worden gebracht; zijnde het in den tijd, die hiertusschen verloopt, aan de naaste betrekkingen van den overledene verboden rijst te eten, en mogen zij alleen aardvruchten en visch gebruiken. Dit kan soms tot 2 à 3 maanden duren, als de geregelde voortgang van dezen arbeid door andere werkzaamheden verhinderd wordt.

Telkens als de bloedverwanten bijeenkomen om aan de balosong te arbeiden, wordt er een gemeenschappelijke maaltijd aangericht.

Eindelijk afgewerkt, wordt de balosong in optocht naar de grafplaats gevoerd (dat *roemomah* heet), en daarover tevens eene atapbedekking gesteld tot bescherming tegen wêersinvloeden.

BALINEESCHE LONTARBRIEVEN

MET

VERTALING en AANTEEKENINGEN,

DOOR

J. DE VROOM,

III.

Een partikulier briefje.

Tjahi K'toet Patih, Bapa K'toet Patih, bahan tjahi, bapa, ngatëpang gahé, ngabèn, né hira, pijanak bapa, mambahang tjahi, bapa, k'bo hahoekoed, tjaratan, 20, bësik, djoen péré, 80, bësik, ng'hing kalintang nispala pang'lëgan hira, pijanak bapa, t'kèn tjahi, ring bapa, sakéwala handa, hanggèn hira tjih'nan lëga mabraja, mararama, t'kèn tjahi, ring bapa, miwah né Hida Poetoe Rodong, Hi Lëging, Hi Moendoeng, toendèn hira, pijanak bapa, nindjo gahèn tjahiné, bapa, sadjawining toelis, toelis, soeba pada hida hija, pit'las hira, pijanak bapa, mawarahan t'kèn tjahi, ring bapa.

Hira Njoman Majoen Pijanak
Bapa, Madé Raka.

VERTALING. Broeder en Vader K'toet Patih, daar gij een lijkeest aanrigt, geven wij u een karkouw, 20 waterkruiken en 80 péré-potjes, Maar onze gave is beneden

alle waarde. (Ons geschenk zij u) slechts een zichtbaar teeken onzer broederlijke en kinderlijke gezindheid.

Wijders geven wij last aan Hida Poetoe Rodong, aan Hi Lëging en Hi Moendoeng uw feest bij te wonen (ons te vertegenwoordigen). Wij vaardigen hen tot u af en zij zullen buiten den brief u (nog mondeling het een en ander) mededeelen.

Wij Njoeman Majoen, Uw Zoon
Madé Raka.

Wat den weinig belangrijken inhoud van dit briefje aangaat, is het zeker niet der mededeeling waard; maar als een nadere hoezeer dan eenvoudige bijdrage tot de kennis van het gebruik der hooge en lage taal en der persoonlijke voornaamwoorden heeft het eenige waardij. De patih van Boeieleng zou een verbrandingsfeest aanrigten, en nu gaven de beide afzenders van dezen brief van hun belangstelling blijk (waarschijnlijk in antwoord op ontvangen bericht of uitnoodiging) door het zenden van eenige geschenken, door hunne in den brief genoemde vertegenwoordigers te overhandigen. Overeenkomstig Balineesch gebruik noemen zij hun gave beleefdheidshalve beneden alle waarde; men gelieve het slechts als een zichtbaar teeken van vriendkinderlijke gezindheid en niet meer aan te nemen. De schrijvers zijn Hira Njoman Majoen, een vorst in het rijk van Mang'wi, famielje van den radja aldaar, dus waarschijnlijk van de Wésija-kaste, en Madé Raka, zeker een aanzienlijk hoofd, maar naar 't schijnt van nog jeugdigen leeftijd of tot geen der geprivilegeerde kasten behorende. Dit een en ander kan daaruit worden afgeleid, dat de eerste zich tegenover den bejaarden patih van Boeieleng, maar die tot de Soedra-kaste behoorde, van de termen der lage, en de tweede zich tegenover denzelfden van die der hooge taal bedient. Za-

menstellingen als hier voorkomen, van hoog en laag in denzelfden gedachtengang, zijn vooral in den beginne zeer verrassend, en kunnen dan een brief of ook, en wel inzonderheid, een gesprek den vreemdeling zeer onverstaanbaar maken. In de vertaling heb ik nu korthedshalve de herhaling van *hira* en *pijanak bapa* door *wij* en *ons*, die van *tjahi-bapa* door *gij* en *u* vervangen.

Ngatëpanggahé. *Ngatëpang* van *hatëp* (vg. *hatap*, Jav. Wb. p. 33) bijeenbrengen, aaneenvoegen, regelen, aanrigten.

Gahé l. karijã h. werk, arbeid = Jav.; maar in 't Bali-neesch meer bijzonder van den veldarbeid en — feestvierderij; waaraan de Balinees zeker wel het derde deel zijner levensdagen besteedt, gebruikt.

Ngabèn. Dit woord omvat het begrip van al de lijkplegtigheden die met de verbranding in verband staan; het toestandswoord *mahabèn* heeft op den overledene betrekking. Kan *haba l.* brengen, voeren, leiden (Ml. *bawa*) het stamwoord zijn? Van bijna gelijke beteekenis als *mëngabèn* is *mënanangoen* (van *winangoen* of *wangoen*; zie Jav. Wb.); het verschil bestaat slechts hierin, dat *ngabèn* alleen gebruikt mag worden in geval het lijk niet eerst begraven maar tot den dag der verbranding in huis bewaard wordt. In dit geval is het verplichtend voor de verwanten en vrienden aan „het werk” deel te nemen; bij *mënanangoen* moeten zij er eerst toe uitgenoodigd worden.

Hira (vg. het gebruik van *hira* en *sira*, Jav., aangegeven Wb. pp. 17 en 315) vorstelijk voornaamw. 1ste pers. Men heeft hier ook *manira*, door den vorst te gebruiken tegenover aanzienlijke onderdanen; het laatste zou dus ietwat beleefder zijn dan het eerste; hier ter plaatse worden echter zooveel mij bekend is beide woorden in het gewone gebruik van spraak of schrift niet gebezigd.

Mambahang, beter: *mambahangin* (van *bahang l.* geven, schenken), als overgaande op *tjahi-bapa*.

Hahoekoed = één; van levende wezens, maar altijd in

de lage taal. Het wordt ook van menschen gebruikt, doch dit is vernederend; dan zegt men liever *hadiri*. *Diri* mag evenwel nooit van de leden der geprivilegeerde kasten gebruikt worden.

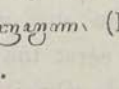
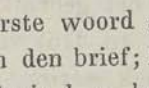
Tjaratan l. waterkruik. *tjitjipan* h.; (*tjitjip*, *njitjip* = proeven).

Bēsik (habesik) l = *Siki* (hasiki) h.

Djoen of *hédjoen*, steenen pot. *Djoen péré* zijn de kleine steenen potjes, welke bij de verbranding door vrienden en verwanten worden aangebragt, om den inhoud — wijwater — bij de wasschingen en eerbewijzingen van het lijk of de lijken te doen dienen.

Pang'lega (met de *n* als tweede-naamvalsteeken) hier *gave*; verg. *lěya* Jav. Wb. 451. De vorm *lěganin* bet. toestaan, ergens genoeg mede nemen, berusten in eene zaak, waaraan nu toch eenmaal niets te veranderen valt enz.

Handa, vg. J. Wb. p. 6 II°. Dus zooveel als het Mal. tjendra-mata?

Tjih'na = Jav. teeken, bewijs. Het Jav. wordt hier omdat de *h* als sluitletter veel te scherp door de Balineezen wordt uitgesproken om haar in 't midden van een woord te plaatsen, als zij niet gehoord mag worden. Men vindt zoo ook wel (Brah'mana) voor (Brahmana) geschreven.

Mabraja, — *mararama*. Het eerste woord geldt den voor-naamsten der beide zenders van den brief; het tweede den mindere, Madé Raka. Aan *mabraja* l. m. beantwoord *marwargi* h.; men moet echter die beiden wel onderscheiden, daar ook de beteekenis eenigzins verschilt. (vg. Jav. Wb. pp. 395 en 692). *Njama* l. en *Saměton* h. zijn iemands broeders en zusters; in ruimeren zin genomen ook neven en nichten; maar van dezelfde kaste. *Braja* iemands broeders, zusters en verwanten van eene andere kaste (zijne moeder bijv. tot eene lagere kaste behoorende); *njamabraja*

iemands gezamenlijke broeders en zusters enz., van dezelfde of van eene andere kaste. *Wargi* zijn de verwanten tot een hoogere kaste behoorende; zoodat aan de zamenstelling *njamabraja* die van *Samētonwargi* beantwoordt. — *Lēga mararama* kan vertaald worden: genegen zijn tot betooning van kinderlijke gezindheid; wel beteekent *rarama* oom (vaders oudere broeder, evenals de eigen vader in den vokatief *bapa* genoemd, terwijl vaders jongere of nog ongehuwde broeders *maman* — *vg.* *MI. paman* — worden geheeten) maar ooms en tantes beschouwen neven en nichten haast als eigen kinderen. Hetzelfde doet ook eene mede-vrouw, vooral die zelve geen kinderen heeft. Jaren achtereep kunt gij iemand voor den zoon van *Hi-Anoe* gehouden hebben, omdat hij steeds als zoodanig u voorgesteld werd, — of *Ni-Anoe* voor zijne moeder; tot ge op een goeden dag verneemt, dat die vader eigenlijk maar zijn oom en die moeder slechts de medevrouw was van haar die hem het leven schonk. Het woord *rarama* is echter in zoo algemeen gebruik gekomen, dat het nu gebezigd wordt voor de broeders van vader en moeder beiden, en onverschillig voor de oudere of de jongere broeders.

Toendèn l. bevelen, gelasten.

Nindjo (*vg.* *tindjo* *J. Wb.* 256) bezoeken, inzonderheid van die vrienden of bekenden, welke men in lange niet gezien heeft. — In gelijken zin als hier wordt *nēlokin* gebruikt (*zie dēlok* p. 243 *J. Wb.*): zien, gaan zien, bezoeken; door zien zich vergewissen. — *Pēnindjohan* schoonzigt.

Hida-hija = *pada-hija*; wat de beteekenis aangaat: zij, zijlieden; maar een der afgezondenen een *Brahmana* zijnde, mag *pada-hija* of *pada-hipoen* niet gebruikt worden.

IV.

Brief van den radja van Mang'wi aan den radja van Boeleng.
Goesti Ngoerah K'toet Dj'lantik, hi Goesti hitja pangan-

dika moengg'wing soerat ring titijang, pëdagingan, hantoe k wëntën kawoelan hi Goesti hawasta Nang Boentëh, Nang Boentëh ngandëg Pan Moekijard'da ngatëh bantëng nëm siki nampak panagara dr'wën hi Goesti ring Sandakan wawèngkan Mang'wi, sarawoeh pangandikan hi Goesti pramangké titijang makènkènan ngrërëh Nang Boentëh, karaning Nang Boentëh ngandëg Pan Moekijarda n'rëbak boegboegan, ngatëh bantëng nëm siki, masarëngan wong Pajangan kalih siki, tan wëntën ngawa soerat panoegraha, pinoenas titijang ring hi Goesti, jan wantah mangda kapatoet, mangdé dados tjëndëk, titijang misara lédang pakah'joenan hi Goesti nibanin tjor salih toenggil jan wantah Pan Moekijard'da uajoeb tjor bantëng poenika mantoek basadja, ja Nang Boentëh, najoeb tjor, w'nanng bantëng poenika, hitjal, sida kadrëwé hantoe k wong désa Sandakan, hitja hi Goesti haminëh ring pakah'joenan, pinoenas titijang mangdé sampoenan doeroes pakah'joenan hi Goesti ring titijang, kasoeroegan hantoe k pamisoena, kahimoer hantoe k hi manah doerdjana, pëdagingan titijang t'lasahiring.

(Hieronder stond met een andere hand geschreven:

Titijang Rakan Déwi, mawasta Nang Boentëh, kata titijang misaralédang pakah'joenan hi Goesti.

Titijang Madé Hagoeng.)

VERTALING. Goesti Ngoerah K'toet Dj'lantik. Het heeft u behaagd een schriftelijk woord mij te doen toekomen; de inhoud waarvan betref uw dienaar genaamd Nang Boentëh; — Nang Boentëh, die Pan Moekijard'da, geleidende zes runderen, aangehouden heeft in de nabijheid van uw land, te Sandakan, behoorende tot het gebied van

Mang'wi. Bij aankomst van uw woord heb ik meteen last gegeven Nang Boentéh te zoeken, (en heb ik bevonden dat) dé reden waarom Nang Boentéh Pan Moekijard'da aangehouden heeft (hierop neerkomt): Pan Moekijard'da heeft zich een weg gebaad door de verschansing (den staat van beleg der désa geschonden) drijvende zes runderen, vergezeld door twee menschen van Pajangan en zonder een verlofbrief bij zich te hebben. Nu verzoek ik U, opdat slechts (niet meer of minder dan) naar behooren en langs den kortsten weg (deze zaak worde afgedaan) mij te mogen houden aan hetgeen U behaagt, n.l. een van beide onder den eed te brengen. Zoo Pan Moekijard'da den eed drinkt, zullen die runderen onverlet (tot hem) terugkeeren (teruggegeven worden); zoo Nang Boentéh den eed drinkt, zij het beslist de runderen zijn (voor zijne tegenpartij) verloren en blijven in het bezit der lieden van de désa Sandakan. Gelieve Goesti bij zich zelve te overwegen dit mijn verzoek, opdat geen voortgang hebbe uw (welligt ongunstige) gezindheid te mijwaarts (of) de lasteraars van deze zaak misbruik maken dan wel de slechte lieden er zich in mengen. De inhoud (van hetgeen gij mij als het resultaat uwer overweging zult doen bekend maken) zal ik volkomenlijk opvolgen.

Pan Moekijard'da van Boeeleng kocht runderen in Gijanjar, zes stuks; te Sandakan, onder Mang'wi behorende, werd hij aangehouden en zijn runderen hem afgenomen. Hierover zich beklaagd hebbende bij den vorst van Boeeleng, zond deze een brief om te mogen weten wat wel de reden was geweest van de gewelddadige handelwijze tegen zijn onderdaan. In antwoord hierop werd hem nu medegedeeld dat P. M. niet alleen zes runderen bij zich had gehad, zonder van een verlofbrief tot doorvoer voorzien te zijn, maar ook van twee lieden was vergezeld van de désa Pajangan, behorende tot het rijk van Gijanjar, dat

met Mang'wi in oorlog was; ook hadden zij de verschan-
sing om de désa aangelegd, met geweld geopend, om
er zoo binnen te komen (waarschijnlijk — voegen wij
hierbij — met het doel om een langen omweg uit te win-
nen en niet om in 't belang van Gijanjar eenige daad
van vijandelijkheid te plegen). Dit was de uitslag van
het onderzoek en het verhoor van Nang Boentëh, hoofd
of aanzienlijkste inwoner van Sandakan, door den vorst
van Mang'wi.

Laatstgenoemde doet nu, „om kort te gaan”, den voor-
slag dat één van beide, Pan Moekijard'da te Boeieleng,
of Nang Boentëh te Mang'wi, den eed van zuivering zal
afleggen; de eerste zou dan moeten bezweren, dat de run-
deren de zijne waren en niet die van de beide mannen
van Pajangan, vijanden, die immers wel den naar Boeie-
leng terugkeerenden bewoner van dit land hadden kunnen
gebruiken tot dekking van vrijen doorvoer van hunne
beesten door eene vijandelijke désa en tegelijk om van deze
gelegenheid gebruik te maken tot verspieding voor hunnen
vorst, den radja van Gijanjar.

Mogt nu de radja van Boeieleng — aan wiens goedvin-
den de beslissing wordt overgelaten — bepalen dat Nang
Boentëh den eed zal doen, dan zal deze te bezweren heb-
ben dat waarlijk twee mannen van Pajangan, vijanden,
in gezelschap van Pan Moekijard'da waren en verder de
zaak zich waarachtig op de door hem aangegeven wijs
had toegedragen.

Het onderschrift met een andere hand is van Nang Boen-
tëh zelven en waarschijnlijk eene aanbeveling in bedekte
termen. Hij noemt zich *rakan dewi* — de oudere broeder
der Satrija — vorstin (*dewi* vrouwelijk van *dewa*, titel der
Satrija — kaste), maar die niet nader wordt aangeduid;
waarom het onverklaarbaar blijft waartoe deze titulatuur
eigenlijk hier dient. Zwager van den vorst kan de uit-
drukking niet beteekenen of hier te verstaan geven, daar

de vorst van Mang'wi tot de derde kaste behoorende, geene déwi tot vrouw kan hebben. Overigens zij hier nog bij opgemerkt dat men te Boeieleng het woord dewi niet gebruikt, maar déwa-kajoe hetzij voor godinnen of voor vrouwelijke Satrija's.

hitja h. geven, schenken — *bahang l.*; verder: gelieven, willen, behagen hebben om iets te besluiten of te doen enz. Vg. *hètja*, Jav. Wb. 16. — *ngitjèn*; — *mangitjajang*; — *pahitja* of *pahitjèn*.

Moengg'wing, in, betreffende, aangaande; zamengesteld uit *moenggoeh* (moenggah, van hoenggah) en *hing* (Bal. ring).

Kawoelan hi Goesti. Uw dienaar, — beleefdheidshalve; — wordt er soms onderscheidenlijk gesproken van menschen, onderdanen van den geadresseerde en die dit niet zijn, dan zal men vinden *kawoela dr'wèn hi Goesti* (uw eigen onderdanen) en *kawoelan hi Goesti*, (uwe dienaren). Hierom is ook „*panagara dr'wèn hi Goesti*” met „uw land” vertaald, met bedoeling op Boeieleng, want het zou overbeleefd zijn geweest het aan Mang'wi toebehoorende Sandakan met „*dr'wé*” te willen omschrijven; — anders, uit den zinbouw zou eerder af te leiden zijn dat *panagara*: Sandakan, en niet: Boeieleng is.

Nang Boentèh. Nang, verkorting van Nanang, vader, is — het in Boeieleng meer gebruikelijke Pan, — voorvoegsel bij mannelijke namen van de laagste kaste.

Ngandég, op — tegen — vasthouden, iemand aanhouden, — tegen zijn zin ophouden, beletten huiswaarts te keeren. Zie *handég* J. Wb. p. 13.

De desa Sandakan behoort wel tot het vorstendom Mang'wi, maar staat, naar medegedeeld wordt, toch meer onmiddellijk onder het gebied van den leenvorst van Tjarangsari. Dit Tjarangsari, ook Karangari genoemd, wordt op de kaart van M. v. Carnbée niet opgegeven; het moet een smal gedeelte lands zijn tusschen Gijanjar

ten oosten en Tabanan ten westen en altijd aan vijandelijke invallen blootgesteld. Op de bovengemelde kaart zouden de grenzen van de vorstendommen Tabanan, Mang'wi en Gijanmar verbetering behoeven in geval de opgaaf betreffende Tjarangsari en Sandakan juist is; — ook is daar de desa Pajangan, tot Gijanmar behoorende verkeerdelijk binnen de grenzen van Banglé geplaatst.

N'rëbak wordt verklaard — *mëmarginin*, begaanbaar maken of begaan, betreden; zich een doortogt banen.

Boegboegan, verschansing, versterking, om tegen onverwachte aanvallen beveiligd te zijn, inzonderheid van dorens dragende planten.

Wong Pajangan. *Wong* = h'wong, of wang = h'wang, — het lage woord voor mensch, menschen; hier waarschijnlijk gebruikt omdat er vijanden mede bedoeld worden; anders, in een soerat hatoeran, in een onzijdigen zin, óók van soedra-menschen het hooge woord djanma of djadma (djalëma is ook laag), zoo ten minste de geheele brief in de hooge taal gesteld is.

Ngawa. In het dialekt van den brief zou ook voor dit woord (van *hawa* of *haba l.* = *ML. bawa*) *maktâ* of *mambaktâ h.* beter aan zijne plaats geweest zijn.

Tjëndëk (vg. *J. Wb.* 103) kort, kortweg, kortelijk.

Misara lédang. — *Misara* (vg. *J. Wb.* 305 *saha*, dat ook Balineesch is, vooral in zamenstellingen) „overeenkomstig;” overeenkomstig (iets of den wil van iemand) handelen; men, schrijft ook *mingsara*. *Pisara manah* = naar eigen verkiezing. — *Lédang*, wil, begeeren, verlangen, toestemmen enz. „Soeba lédang?” wordt er bijv. gevraagd na eene schaking, in de beteekenis van: hebben de ouders van het meisje in de zaak berust? of: is reeds alles vereffend tusschen de wederzijdsche betrekkingen?

Nibanin tjor. Zie *tjoer* en *tjor*, *J. Wb.* 106. Men weet dat de vorm van eedsaflegging onder de Balineezen bestaat in het drinken van door de priesters gewijd water met be-

zwering. (Hierover is breeder gehandeld door den ^{eer}H van Bloemen Waanders in zijne „Aanteekeningen betreffende zeden en gewoonten der Balineezen“).

Salih toenggil of *sinalih* schrijft men, maar meest toch *salah toenggil* of *salah toenggil*, wat wel het beste zal zijn; *bet.*: een van beiden, of: een van beiden schuldig.

Basadja, beter *bas sadijâ*? *bas h. bès l.* zeer, bijzonder, te, (superlatief); *sadijâ*, gelukkig, voorspoedig; *sadja*, waar, stellig, zeker.

Kasoeroegan? De uitdrukking „kasoeroegan hantoeq pamisoena” wordt verklaard: k’ni sampoen hakèh-hakèh pangrawos, d. i. opdat er niet veel gebabbel zij over deze zaak. De vorst van Mang’wi stelt er den meesten prijs op, dat de lasteraars, noch wie ook, slecht van hart, zich ongeroepen met deze zaak bemoeijende, hem zullen beschuldigen dat hij haar op onregtvaardige wijs tot zijn eigen of zijner eigen onderdanen voordeel zou hebben uitgewezen.

In het onderschrift door Nang Boentèh lezen wij „kata titijang” enz.; is dit het maleische *kata*, hoe komt een Balinees in ’t binnenland er dan aan om het hier en in dit verband te gebruiken? Of wel misschien het kawi-woord *kata* (*ကတ*) maar op den lontar stond *ကတ*) dat, volgens een goede autoriteit, in die taal zooveel als verslag, bericht, verhaal beteekent; (*) toch blijft het gebruik ook van dit woord hier niet zeer duidelijk — Te dezer plaatse moet ik ook herroepen wat ik bij eene vorige gelegenheid gezegd heb, dat „*djoeqa* geenszins Balineesch zou zijn;” den deskundigen lezer zij op goed gezag medegedeeld dat het woord goed kawi is, — dus in het Balineesch wel op zijne plaats.

(*) *Vg* *ကတ* p. 188 J.Wb.; Shr. *kathâ*.

*Brief van den Kapitein der Chineezen aan
den patih te Boeleleng.*

Hatoer titijang ring bapa, bapa k'toet Patih, niki wëntën kahoelan bapa, mata-matané ring Toemoekoes, hipoen poelih m'rèksá ring Pat'mon, di djoemah Hi G'dég, dawég hipoené djaga m'rèksá, hipoen sampoen mahatoer ring Goesti Tj'ning G'dé, raris Goesti Tj'ning G'dé hitjá réntjang baréngin mata-mata poenika, sampoen rawoeh di djoemah Hi G'dég poenika, djaga prèksan hipoen hoemah hipoen né Hi G'dé, ring prèksané saréng réntjang danéné goesti Tj'ning G'dég, hipoen Hi G'dég, tan wèh m'rèksa hoemah hipoené, dwaning hipoen tan wèh m'rèksa hoemah hipoené, hantoeck tan wëntën da wëntën kawoelan hida hanaké hagoeng saréng ring mata-mata poenika, raris hipoen mapadjar ring mata-matané, krana hitjang sing da lëga, hapan hitjang twara kabékël ring hi Goesti Tj'ning G'dé hitjang njoetjoekan ring hida kanaké hagoeng mangkin dados ping kalih hipoen tan wèh m'rèksa hoemah hipoené, titijang dawég mapinoenasan ring bapa, jèn tan wëntën ha bapá hitja noeloengin paké padëm pisan titijang mangkin, hipoen poeroen pisan mata-mata poeniká, mitoewijang wëntën hapijoen tigang boengkoel, di djoemah Hi G'dég poenika.

Hatoer titijang Hi K'pitan.

VERTALING. Bapa k'toet Patih. Hier is de spion van de opiumpacht te Teboengkoes, uw dienaar. Hij ging naar Patëmon, om aldaar onderzoek te doen in het huis van Hi G'dég. Toen hij zou onderzoeken, had hij eerst kennis gegeven aan Goesti Tj'ning G'dé, waarop G. Tj'ning G'dé een volgeling had aangewezen, die den spion moest vergezellen. Ten huize van Hi G'dég gekomen, zouden zij

overgaan tot het onderzoek van zijn huis, van Hi G'dëg; eene huiszoeking in tegenwoordigheid van den volgeling van Goesti Tj'ning G'dé, (maar) hij, Hi G'dëg, stond niet toe dat men zijn huis zou onderzoeken. De reden dat hij geen huiszoeking toestond was, dat er zich geen enkele bediende van den vorst bij den mata-mata bevond; en vervolgens zeide hij tot den mata-mata: „de reden dat ik je niet toelaat, is dat ik niet onderworpen ben aan Goesti Tj'ning G'dé; — ik ben njoetjoekan, onder het regtstreeksch gezag van den vorst.” Dat is nu tweemaal dat hij niet toelaat zijn huis te onderzoeken; ik verzoek u dringend, bapa! (mij te helpen). Als gij niet den pachter (of: de pacht) gelieft te helpen, dan word ik heelemaal geruineerd (*lett.* dan sterf ik gansch of gewis). Hij de spion durft volhouden dat er drie bollen amfioen waren in het huis van dien Hi G'dëg.

Verblijve Uw Dv. Dr.

De Kapitein (der Chineezen).

De Kapitein der Chineezen was langen tijd pachter van den opium in Boeleng. In dezen brief verhaalt hij dat een zijner spionnen een vergeefschen togt maakte naar Patëmon om drie bollen amfioen te achterhalen. De man nam zijn maatregelen goed; hij vroeg en verkreeg een volgeling van het hoofd der desa, den aanzienlijken goesti Tj'ning G'dé; hij overviel, bij verrassing, den smokkelaar en mogt toch niets uitrigten. Want de man, wiens huis men hier onderzoeken zou, was een *njoetjoekan* en had dus met het hoofd der desa niets te maken; evenmin ook behoefde hij den mata-mata te ontvangen, zoo deze niet vergezeld was van een gemagtigde van den vorst, daar hij zonder toestemming van den vorst door niemand ondervraagd mogt worden of zijn huis onderzocht. Van de instelling der *tjoetjoekans* heeft de heer W a a n d e r s in zijne „Aanteekeningen” geen gewag gemaakt; laat ons hier mo-

gen mededeelen, dat het daar uitvoerig geschetste desa-bestuur op Bali, ingewikkeld als het is, ook nog bovendien met deze zonderlinge, naar ik geloof nergens elders voorkomende instelling wordt bezwaard. De tjoetjoekans nl. zijn personen en gezinnen, die aan den vorst alléén onderworpen zijn, zonder tusschenkomst van een hoofd, zij het ook van den hoogsten rang.

Die tjoetjoekan is, mag zelfs niet op heeterdaad gegrepen worden zoo er niet een bevel tot inhechtenisneming regtstreeks van den vorst tegen hem is uitgevaardigd. Zij wonen door het geheele landschap verspreid; zoodat men ligtelijk beseft dat een snelle afdoening van zaken, waarin tjoetjoekans betrokken zijn, vooral wanneer die dan bij den vorst goed aangeschreven staan en deze mogt meenen dat zij er niet zoo gemakkelijk zouden afkomen, tot de zeldzaamheden behoort.

Zou het woord van *tjoetjoek*, snavel, pikken, afgeleid kunnen zijn? Tjoetjoekan (njoetjoekan, toestandsvorm) beteekent dan zooveel als de uitgepikten, de uitgelezenen; — zie *tjoetjoek* en zijne afgeleide vormen J. Wb. 105.

In Boeileng heeft men ook op het gebergte nog eene geheele desa-njoetjoekan. Wil men vergelijken wat door den Hr. Waanders van het Balische desa-bestuur is verhaald; van de wispelturigheid der geregeerden en de gedragingen der hoofden, dan zal men gaarne gelooven dat de heeren tjoetjoekans zich niet alleen nog al wat laten voorstaan, maar ook veroorloven, steunende op hun verantwoordelijkheid alléén aan den vorst, die hun, dat weten zij wel, het vuur niet te heet aan de schenen zal leggen. Een tjoetjoekan is dit in vereeniging met zijne vrouw en kinderen; bij huwelijk echter houden zijne dochters op in deze burgerlijke betrekking tot den vorst te staan, — zij volgen dan den echt genoot. In de andere rijken vindt men ook tjoetjoekans, zij worden daar echter *pang'rob* genoemd. Dit woord is te Boeileng ook wel, maar in

eenigzins andere beteekenis, bekend. Hier zijn *pang'rob* de personen, die uit de vorstelijke keuken eten. Van dezen moet men weder onderscheiden de *njatoe's* (*tjatoe*), d. z. menschen buiten de poeri wonende, maar die, om de vijf dagen een zekere hoeveelheid rijst ontvangen voor het verrigten van allerlei kleine diensten, waartoe zij zich dan te allen tijde bereid moeten houden. (*Tjatoe* is een balineesche inhoudsmaat van ruim 4 kati's; maar men vergelijkte ook *tjatoe* en *njatoe* J. Wb. 112; de bal. beteekenis schijnt dus wel de oorspronkelijke te zijn.

Kawoela en *rowang*. Men vergelijkte de overeenstemmende en de afwijkende beteekenissen, opgegeven in 't J. Wb., zoomede van *rèntjang* en *pandjak*. Hier is *kawoela* onderhoorige in 't algemeen (altoos voor Soedra's) en dan een hoog woord tegenover het lage *pandjak*. *Rowang m.* en *rèntjang h.* beteekenen meer bediende, volgeling dan onderdaan of slaaf.

Poelih, zelden gebruikt, meest *polih*, vinden, verkrijgen, in staat-, gewoon zijn enz. — Zie *holih* en *holèh* J.Wb.

Djoemah = *hoemah l.*, huis, woning. Zamensmelting van *di* en *hoemah* „*djaga prèksan hipoen hoemah hipoenè*” enz. De genitief-vorm van *prèksa*, door aanvoeging van eene *n*, behoeft niet als foutief aangemerkt te worden: *prèksa* kan hier substantief zijn met verzwegen gezegde (als bijv. „volvoerd worden” of iets dergelijks). De geheele tirade is reeds lang genoeg en buitendien — in het Balineesch wordt bij *djaga* = *djagi* = *bakal* zeer dikwijls het tweede lid van het gezegde weggelaten. Voorbeeld: „*bakal patin tambah bënto?*” (zal dat de steel van een patjol worden?); „*Nèntèn, djaga bantang toembak.*” (Neen, maar het moet voor de schacht van een lans dienen).

Tan wèntèn da wèntèn, = *nèntèn da wèntèn*, sterke vorm van ontkenning.

mapadjar l. m. zeggen. Vg. *padjar* onder *djar* J.Wb.

Dawèg mapinoenan, misschien beter *n'dawèg ang noenas*.

Dawëg, als het niet gebruikt wordt voor: toen, ten tijde enz., komt in vereeniging met *noenas* voor en dient dan tot versterking: dawëg noenas beteekent dus, zoowel met aandrang, als zeer eerbiedig iets verzoeken. Men vergelijkte in 't J.Wb. de opgegeven beteekenissen en zal dan aannemelijk vinden, dat de eigenlijke beteekenis dezer zamenstelling is: iets vragen, verzoeken op het juiste, best gekozen tijdstip, de tegenwoordige gelegenheid van ontmoeting of zamenzijn als de meest geschikte aangegrepen wordende. Het gebruik van deze zamenstelling heeft aanleiding gegeven tot het bezigen kortweg van den afgeleiden vorm *nawëgang*, — dan gelijk in beteekenis aan n'dawëgang noenas. Ook komt het woord in verbinding voor met *mindah* = beleefd weigeren, afwijzen, verlof vragen om heen te gaan enz.; bijvoorbeeld: „*hamangkinan titijang dawëg mamindah, rèk kadi mangkin wëntèn kaklëntjan hirika ring Djambrana;*” dat is: „voor het tegenwoordige kan ik (aan dat verzoek) tot mijn leedwezen niet voldoen, daar nu juist te Djambrana de groote hanevechterij gehouden wordt.” (*)

Padëm l. dood; — hier in de beteekenis van geruïneerd, bankroet. — Voor bankroet wordt ook wel figuurlijkerwijs *kahanjoed*, met den stroom weggespoeld, afgedreven, gebruikt.

De vertaling van de onderteekening is overeenkomstig het Balin. taaleigen. Hatoer titijang is nederig en de voorvoeging van *Hi* bij den naam betamelijk; — weglating ervan door iemand die zich niet boven dengene aan wien hij schrijft, mag stellen, wordt als zelfverheffing beschouwd. (Zie „opmerkingen over Masorsingguh, hoog- en laag Balineesch.”)

Boeleleng, Februari 1872.

(*) Een enkele maal vindt men ook dawëd-noenas; niet nader te verklaren en wordt ook in de spreektaal niet gehoord; misschien ontstaan uit navolging door onkunde van een toevallige fout.

EINE CORRECTION ZUR SEITE 459
VON THEIL XX.

VON

N. v o n M A C L A Y.

Das Wortverzeichniss welches Herr Dr. Meijer von den Officieren der Kaiserlich-Russischen Corvette „Vitias“ erhielt, gehört dem Papua-Dialect der Dörfer *Gumbu*, *Gorendu* und *Bongu* am Astrolabe-Golf in Neu-Guinea.

Da die Bewohner der genannten Dörfer meine Nachbarn waren, ich mit denselben während 15 Monaten fast täglich verkehrte und zuletzt ihre Sprache ziemlich gut erlernte, so erlaube ich mir im folgendem einige unrichtige Worte, des auf Seite 459 von Theil XX angeführten Vocabularium's, zu corrigieren.

	<i>Nach H. Meyer.</i>	<i>Nach N. v. Maclay.</i>
Nase.	Mana.	Mana.
Auge.	Naum.	Namge.
Ohr.	Dab.	Dab.
Kopf.	Gaté.	Mamangabar.
Haar.	Gaté bagri.	Gate bagri.
Hand.	Ibong.	} Ibon.
Arm.	Sakin.	
Fuss.	Samba.	} Samba.
Bein.	Godin.	
Mund.	Täual.	Mubo.
Zähne.	Agi.	Agi.
Hals.	Ko.	Ko.
Penis.	Üü.	U.

Bart.	<i>Dja bagri.</i>	Diau bagri.
Finger.	<i>Bongië.</i>	Ibongie.
Rücken.	<i>Oro.</i>	Oro.
Hinterbacken.	<i>Bü.</i>	Bitamram.
Topf (irdener).	<i>Bodi.</i>	Bode.
Augenbrauen.	<i>Naam bitigri.</i>	Nam bagri.
Sack mit Geräth-		
schaften.	<i>Uhl, up.</i>	Telrun.
Kleder Sack.	<i>Dambi.</i>	Jambi.
Hüfttuch.	<i>Jamel.</i>	} Mal.
Suspensorium.	<i>Man.</i>	
Armband.	<i>Agin.</i>	Sagiu.
Bogen.	<i>Agal ané.</i>	Aral ane.
Wasser.	<i>Ual.</i>	Ji.
Hund.	<i>Sa.</i>	Sa.
Pfeil.	<i>Agál agé.</i>	Aral-ge.
Pike.	<i>Bhadja Bonim.</i>	Hadja.
Axt.	<i>Pate.</i>	Pať.
Essen.	<i>Ingi.</i>	Uiar.
Trinken.	<i>Ji.</i>	Ji uiar.
Land.	<i>Alam.</i>	Mon.
Schlagen.	<i>Kakala gandé.</i>	Garleran.
Himmel.	<i>Olang.</i>	Lang.
Kokosnussbaum.	<i>Nin.</i>	Munki.
Pfeiffe.	<i>Tschira.</i>	Nau.
Schädel.	<i>Kumu.</i>	Gate.
Singen.	<i>Watu.</i>	Balan.
Schwein.	<i>Bul.</i>	Bul.
Frau.	<i>Negringua.</i>	Nangeli.
Tui, nicht Patui, war der Name eines der Männer des be-		
suchten Stammes.		

Batavia, 20 Oct. 1873.

BALINEESCHE SPREEKWOORDEN

EN

SPREEKWOORDELIJKE UITDRUKKINGEN.

Vervolg van blz. 188 van Deel XVIII.

De lezers, die deze spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen eene meer dan vluchtige aandacht wenschen te wijden, worden verwezen naar hetgeen vroeger in 't inleidend woord op No. 1—69 gezegd is. Ik heb weinig daaraan toe te voegen.

De linguale *d.* en *t.* zijn hier door *d* en *t* aangeduid, wat ik vroeger naliet om 't den zetter, die mij geen proefdruk zendt, zoo gemakkelijk mogelijk te maken.

Enkele fouten, die bij 't afdrukken zijn ingeslopen, ga ik maar stilzwijgend voorbij. Alleen een paar, die wat al te grof zijn, heb ik hier achter aangeteekend en verbeterd.

Dat hier en daar een spreekwoord voorkomt, waarvan wij, beschaafde lieden! zeggen, dat 't niet zeer „fatsoenlijk” is, zal, hoop ik, niemand ergeren. Ik nam ze op in de overtuiging dat, waar wij er naar streven om land en volk te leeren kennen, wij eene groote fout begaan met personen en zaken alleen in hun zondagsch kleed te willen zien. Spreekwoorden kenmerken een volk, op voorwaarde altijd, dat wij ze niet vooraf sorteeren.

Bij de meeste nummers heb ik ook het tweede, verklarende gedeelte gevoegd. Men zal echter begrijpen, dat in 't gebruik gewoonlijk alleen het eerste gebezigd wordt en het overige sous entendu is.

R. VAN ECK.

Boeléléng, Oktober 1872.

Di sisiné goelâ — di tengahné hantâwali.

Van buiten zoet (suiker) — van binnen bitter.

Bet. Gehuichelde vriendschap. Vergelijk 18.

hantâwali, benaming van eene soort van slingerplant, waarvan het sap bitter als gal is. (Jav. *poetrâwali*).

Gedé-gedejan kokokan — marâ g'dijang boeloené tj'nik.

Groot (breed) als een kokokan — zoodra men zijn veëren verwijdert is hij klein.

Bet. Geleende rijkdom; — pronken met eens anders veëren, voornamelijk van arme Balineezen, die, gelijk hier de gewoonte is, bij feesten als andersins zich met geleende gouden ringen, een gouden kriskop, enz. opschikken.

kokokan, naam van een soort van reiger, die gewoonlijk in de rijstvelden gevonden wordt. (Jav. *blekok*);

gedijang van *gedi*; *megedi*, zich verwijderen, weggaan;

marâ, pas, op 't oogenblik, enz.

Boekâ boekité — djokin rowit ngenah.

Gelijk een heuvel — uit de verte gezien schijnt hij prachtig toe; d. i. zonder oneffenheden, kale plekken, enz.

Bet. 'Schijn bedriegt; — een despotisch vorst, die op zijn wenken bediend wordt, maar in den grond der zaak van allen gehaat is, of: iemand, die 't breed laat hangen, maar meer schuld dan geld heeft.

boekit eigenl. berg, bergtop; *goenoeng*, berg, gebergte; *moendoek*, heuvel.

djoh, L. Bal. = *doh*, H. Bal., ver, op verren afstand;

ngenah, verschijnen, zich vertoonen, zich laten zien.

Ririh-ririhan loetoengé — koemelé pasti.

Slim als een aap — die anders erg gemeen is.

Bet. Als ons: „Hoe grooter geest, hoe grooter beest.”
loetoeng, ben. van een soort van aschgrauw gekleurde aap;
koemel, vuil, vies, gemeen; onbehoorlijke dingen doen, enz.

74.

Silih-silih kambing — *poepoetné hentjěpangá*.

Leenen als een geit — het einde is dat zij 't voor goed houdt.

Bet. Leenen en niet teruggeven.

hentjěp, voor goed, voor altijd, zonder redres; *loenghà* — voor goed weggaan.

75.

Tj'nik-tj'nik loetoengé — *kajoe gedé dadi bahaná menèkin*.

Een loetoeng is zeer klein, doch groote boomen worden door hem beklommen.

Bet. Klein maar dapper. Ook toegepast op een gering man, die eene aanklacht heeft ingediend tegen zijn meerdere en ten langen leste in zijn recht gehandhaafd wordt.

bahan of *ban*, door, van wege; — verkrijgen, erlangen, enz.

76.

Tj'nik-tj'nik b'latoek — *pasti k'renné nollol kajoe*.

De b'latoek is zeer klein, doch buitengemeen sterk (waar 't geldt) in een boom te prikken.

Bet. Men kan iemand niet naar zijn postuur beoordeelen. Dit is echter meer de „Zondagsche” beteekenis; de gewone, die zoo *koemel* is als men dat maar van Balineezen verwachten kan, laat zich hier bezwaarlijk mededeelen. Hetzelfde geldt van de beide volgende Nos., die steeds op lichtekooiën worden toegepast.

b'latoek, *belatoek* (Jav. Mal. id.), ben. van eene soort van specht, die op boomwormen jacht maakt en daartoe in zijn harden bek een geschikt wapen bezit;

k'ren = *k'reng*, zie onder 31;

nollol, prikken, pikken, enz. Vergel. Jav. *totel* en *tetel*.

Djaran Batoe-Ringgit tjerik-tjerik — kreng memondong.

De paarden van Batoe-Ringgit zijn zeer klein, maar dragen zware lasten.

Batoe-Ringgit, naam eener dessa in Karangasem; *memondong* (pondong), aan beide zijden dragen als een lastdier.

Tjenik-tjenikan tihing boeloeh bolongé masih gedé.

Tihing boeloeh, eene dunne bamboesoort;

bolong, zie Jav. Wb.

Poentoel-poentoelan besiné-masih dadi kehetang.

Als een geschaard of afgeslepen mes (ijzer), waarmede men toch altijd nog wel iets kan doorzagen of snijden.

Bet. Niemand is zoo dom of hij kan voor iets gebruikt worden, of: Als men een luien of dommen knecht maar zacht behandelt, doet hij eindelijk toch zijn werk.

poentoel, stomp, geschaard, afgeslepen; *dom*, kort van begrip, enz.

Gantjang-gantjang panak tjèlèng — klijang klijeng djalan moelâ.

Haastig als een bigge — dat snel in een kring rondloopt en op dezelfde plaats blijft.

Bet. Veel beweging maken en niets uitvoeren. Ook toegepast op een woordvoerder, die de eerste volzinnen snel afroffelt maar dan blijft steken, of wel: vlug blijft voortspreken, maar niet tot zijn onderwerp komt.

panak tjèlèng = *koetjit*.

djalan moelâ, niet van de plaats komen, op 't zelfde punt blijven staan.

Boekâ ketoengan Bedjoeningé kroentoeng-kroentoeng — hapâ te-boekâ? tanah.

Als het geluid van een rijstblok uit Bedjoening — wat wordt er gestampt? aarde.

Bet. Van iemand, die heel lief kan praten, maar bij slot van rekening de bewijzen levert dát hij een aartsleugenaar is.

Bedjoening, volgens anderen *Banjoening*, naam eener dessa in Boelèlèng, waar meest pottbakkers wonen, wier harde steenen potten of troggen (ketoengan) als men er rijst in wilde stampen (neboek) hetzelfde geluid geven (kroentoeng-kroentoeng) als houten bakken, maar aarde in plaats van rijst afleveren.

Boekâ Tjinâ kabégalan.

Als een door straatrovers overvallen Chinees.

Bet. Onduidelijk spreken; rammelen. Ook als ons: een leven als in een jodenkerk, *makréjakan* gelijk de Balineezen 't noemen.

Dahah-doehoek boekâ hipijan koetjité.

Steunen als het droomen van een bigge.

of

Kroewang-kroewing boekâ koetjité hoedjanan.

Schreeuwen als een nat geregend varkentje.

Hanjar-hanjaran pindang bangkoeké — mani dogèn mandong.

Zoo versch als ingezouten bangkoek — die den volgenden dag reeds bedorven is.

Bet. Van iemand, die zeer veranderlijk is; waar men van daag meê dweept, wordt morgen verworpen.

hanjar, nieuw, versch, enz.;

pindang, in zout water gekookte visch;

bangkoek, ben. van een klein, dun vischje, dat 't zij het al dan niet wordt ingezouten, terstond tot bederf overgaat;

mandong, stinken van rotte visch.

86.

Boekâ koenang-koenangé — lemah sing ngenah hapiné, jan peteng ngenah hapiné.

Als eene vuurvlieg — over dag schijnt haar vuur niet, des nachts wel.

Bet. Van iemand, die 's avonds de beste plannen vormt voor den volgenden dag, maar zich geregeld verslaapt en ook verder den dag ongebruikt laat voorbijgaan.

lemah de dag, over dag, daglicht; *peteng* — dag en nacht.

87.

Boekâ hoeled nangkane peleketik.

Uiteenspringen als de wormen uit eene rotte nangka.

Bet. Wordt gezegd van eene familie, die naar alle kanten verstrooid raakt.

Hoeled nangkâ, kleine wormpjes, die men in eene rotte nangka vindt en die, zoodra men de vrucht opent, naar alle kanten heen wegspringen (peleketik.).

88.

B'las-b'lasan panggoel gambangé — betené hatep.

Gescheiden als de panggoel waarmede de gambang geslagen wordt — aan 't benedeneind loop 't in één.

Bet. Als van 56. Inzonderheid gezegd van een meisje, dat over dag iemand met den rug aanziet met wien ze 's avonds een tête à tête heeft.

Belas, gescheiden, van een gescheiden, enz.;

panggoel, zie onder 56.

Poewik-poewikan tampoelé — njanan dogèn salèlègin.

Elkander uit den weg gaan als met eene pilaar — waartegen men straks zich aanleunt.

Bet. Als boven.

poewik (Jav. poerik), met iemand in onmin leven, iemand niet willen aanspreken, enz.;

tampoel, stijl, pilaar, zuil;

salèlèg, achterover zitten; *njalèlègin*.

Boekâ danjoehé njoerakin dèwèk.

Als een verdord palmblad, dat (onder 't vallen) zich zelf aankondigt.

Bet. Van iemand, die kwaadspreekt van een zijner naaste betrekkingen of die een familielid voor den rechter daagt.

danjoeh, een dor klapperblad;

njoerakin of *njoerijakin*, (van soerak) iemand toeschreeuwen, toejuichen. in opspraak brengen, enz.

Boekâ doerèné hoeloeng — masi hadâ njapoet.

Als een afgevalven doerèn — er is altijd nog iemand, die haar opraapt.

Bet. Als iemand in een of ander opzicht ongelukkig geworden is, vindt hij nog altijd een vriend of bloedverwant die zich zijner aantrekt.

doerèn, naam van de bekende *doerian*; (No. 50 te verbeteren waar de zetter dit woord tot *doeri* [doorn, Balin. doewi] heeft verkort).

hoeloeng, vallen, van zelf vallen, naar beneden vallen, enz.;

ngapoet, (kapoet) *inwikkelen*, in een blad wikkelen.

Boekâ njepeg hijèhé.

Als 't doorklieven van water.

Bet. Onafscheidbaar vereenigd zijn, van vrienden of bloedverwanten.

njepeg, (sepeg) doorklieven, doorsnijden, enz.;

hijèh, water.

Boekâ boengan poetjoeké kembang — marâ kembang minggilang sari.

Als eene bloeiende poetjoek — zoodra de bloem open gaat verheft zij haar sari.

Bet. Van iemand, die van niet tot iet komt en dientengevolge met verachting op minder bevoorrechten neerziet, b.v. een soedra, die onverwacht distriktshoofd geworden is.

boengâ, bloem, bloemplant in 't algemeen;

kembang, bloem, bloesem.

poetjoek, naam eener bloem (Jav. worawari-bang of gewoonlijk uitgesproken waribang; Mal. kembang sepatoe), waarvan de zaadstengel zich hoog uit de kroon verheft;

ninggil, boven uitsteken, zich boven anderen verheffen;

sari, het beste van iets, bloem, eierdojer, enz.

Boekâ sari poetjoeké ninggarang hibâ.

Als de stengel van eene poetjoek, die zichzelf in de hoogte zet.

Bet. Als boven.

ninggarang van *tinggar*, duidelijk zichtbaar zijn, vrij staan van alles, enz.;

hibâ, pers. voornw. van den 2^{en} persoon, maar ook *zich*, *zichzelf*, enz.

Kitir-kitir hikoet kambing — *djit g'lahé sing dà bakat tekepin.*
Kwispelstaarten als een geit — die zijn eigen achterste niet eens kan bedekken.

Bet. Zich druk maken over eene slechte daad van een ander en zelf niet geheel vrij daarvan zijn. In zonderheid toegepast op vrouwen, die eene gevallen zuster door 't slijk halen, terwijl ze zelve ook wel wat op heur geweten hebben.

hikoet = *hikoeh*, staart.

Boekâ hanaké melelajangan — *hawak toejoeh tan patowas.*
Als iemand, die een vlieger oplaat — men wordt moede voor niets.

Bet. Van een schuiver, die den ganschen dag zwoegt en tobt om iets te verdienen, maar alles naar de opiumkit brengt. In 't algemeen: verloren moeite.

toejoeh, vermoeid, afgemat;

patowas, zie Jav. Wb. onder *toewas*.

Boekâ lelajangan né menèk-menèk — *hadâ hivasin mak'lo mak'lo hoeloeng.*

Als een vlieger, die al hooger en hooger stijgt — blijft men er echter naar staan kijken, dan zal hij eindelijk vallen.

Bet. Geduld overwint alles. Al kost een werk in den aanvang ook veel moeite en geld, later brengt 't zijn renten op.

Boekâ S'lam pangorèngan — *padâ njakinâ.*

Als een braadpan-mohammedaan — alles is gewild bij hem.

Bet. Van iemand, die allemans vriend wil zijn en zich daarom ook alles van anderen laat welgevallen. Ook

toegepast op iemand, die gedurende eenigen tijd als een mohammedaan geen spek eet, maar spoedig daartoe weer overgaat, waarom men hem *s'lam pangorèngan* (braadpan, waarin van daag visch en morgen spek gebraden wordt) of wel *s'lam talenan* (hak- of kerfblok) noemt.

njakin(â) van *njak*, *henjak*, wil, willen, enz.

99.

Boekâ hanaké boedoeh — *papak pondongâ*.

Als een krankzinnige — alles (wat hij vindt) draagt hij met zich.

Bet. Als boven. Ook: „huilen met de wolven, waarmede men in 't bosch is”.

boedoeh, krankzinnig, waanzinnig, dol op iets zijn, enz.; *papak*, alles, gelijkelijk, enz.

100.

Boekâ gowak Penatarané — *tamas toeh badingangâ*.

Als de kraaien van Penataran, — die een verdroogd offerblad nog omkeeren.

Bet. Van een onbarmhartig schuldeischer, die zijne debiteuren, gelijk wij zeggen, tot op 't hemd toe uitkleedt. Ook toegepast op dieven, die bij een arm man inbreken en alles, zelfs dingen van niet de minste waarde, meênemen.

Penataran. Zoo heet de buurt, waar het voornaamste kerkhof (*semâ*) der Boelèlengers gelegen is en waar bijna dagelijks offers voor de dooden worden neergelegd;

tamas, een van jong djakablad gevouwen offerschaal of bak;

toeh, droog, verdroogd;

madingang van *bading*, iets omkeeren, onderste boven keeren, enz.

101.

Iijep-lijep plègané — *marâ pahekin hempokâ matané*.

Bedaard als een plègan — zoodra ge dichtbij komt poept hij je de oogen vol.

Bet. Door plagerij of tegenstand zich blootstellen aan machtige wapenen van iemand, bij wien men, naar zijn uitwendig voorkomen te oordeelen, het bezit daarvan niet zou onderstellen. „Men moet geen slapende honden wakker maken”. Vergelijk ook 32.

plègan, volgens anderen *hemplègan* (Jav. *bedindang* ?); ben. van een soort van groote boomkikvorsch, wit met lange pooten, die zich gemeenlijk op de boomen ophouden, waar ze steeds met gesloten oogen, als sliepen ze, neerzitten; nauwelijks echter nadert hen een vijand, 't zij mensch of dier, of ze ontlasten van achteren plotseling een vocht (*ngempok*) dat, als men 't in het oog krijgt — waarop de *plègan* 't vooral schijnt gemunt te hebben — hevige pijnen veroorzaakt;

pahek (*mahekin*) dichtbij, nabij, enz. Vergel. Jav. *parek*.

102.

Boekà rasèné — *sing djalanà mekilad kojà mihik*.

Als een civetkat — waar ze gaat en haar achterste langs den grond schuurt, daar geurt het.

Bet. Toegepast op iemand, dien 't overal en onder alle omstandigheden goed gaat. Volgens anderen: „van een hulpvaardig man, die steeds gereed is hulp en troost aan te brengen”, welke beteekenis echter minder algemeen bekend schijnt.

mekilad, na zijn behoefte gedaan te hebben, zich van den grond als van een papiertje bedienen;

mihik of *mijik*, welriekend, geurig, enz.

103.

Boekà ngoeboeh panak matjané — *di tj'nikné djemet, soebà g'dé hawak hamahà*.

Als 't opkweeken van een' jongen tijger — nog klein zijnde is hij aardig — groot geworden eet hij zijn baas op.

Bet. Zijn gunsten aan een' onwaardige besteden. Als

ons: „St. voor dank ontvangen”, of „Een adder aan zijn boezem koesteren”.

ngoboek, verzorgen, opvoeden, kweken, (dieren, vogels) houden, enz.

104.

Boekâ tjitjingé singal — tjangkemé silapinâ.

Als 't dragen van een hond — die je den mond likt.

Bet. Als ons: „Geeft ge hem den vinger, hij neemt de geheele hand”. Toegepast vooral op een *parekan* (hofbediende), die zeer in de gratie is en zich dien tengevolge dingen veroorlooft, die zijn meester benadeelen.

singal, *njingal*, op de heup dragen.

105.

Sajang-sajangan kendangé — megong taler geboeg.

Van iemand houden als van de trom — als er muziek is wordt zij ook geslagen.

Bet. Van een man, die zegt en soms ook toont, dat hij zijne vrouw liefheeft, maar haar desniettemin telkens duchtig afrost. Ook van een slaaf, die volop te eten krijgt, maar overigens als een hond behandeld wordt.

sajang, liefde, genegenheid, gunst;

megong (van *gong*) muziekmaken, de *gammelan* bespelen, waarbij de *gong* niet kan gemist worden.

106.

Hapik-hapikan tjitjingé — masih tahi hamahâ.

Kieskeurig als een hond — die anders wel st. eet.

Bet. Als 20 en 21.

hapik, zindelijk, netjes, keurig; vies, kieskeurig, enz.

107.

Tjihing tjèhèng — djité tjelekâ.

Handig als een *tjèhèng* — die (de rijst) door het gat laat wegloopen.

Bet. Van iemand, die wel anderen maar niet zichzelf kan helpen. Ook toegepast op een echtgenoot, die overal de welkome gast is en daarom veel uitgaat, waarvan een ander gebruik maakt om zijne vrouw een even welkom bezoek te brengen.

tjiking, voorkomend, innemend, bij de hand, enz.;

tjèhèng, rijstmaat: een doorgesneden klapperdop met een rond gat in den bodem;

tjelek, *njelek*, insteken, den vinger ergens insteken.

108.

Batoe b'lah tepèn hoedjan.

Een steen, die door den regen doormidden gespleten wordt.

Bet. Iets onmogelijks. Toegepast op iemand, die alles langs zijn koude kleederen laat afloopen: een onverbeterlijk mensch.

tepèn, *nepèn*, op iets vallen, neervallen; *katepèn*, door een vallend voorwerp getroffen [worden. Vergelijk 50, waar dit woord, waarvan de afleiding duister is, minder duidelijk verklaard werd.

109.

Ngantijang boelan.

Op (het vallen van) de maan wachten.

Bet. Vergeefsche moeite. Toegepast op de pogingen van een jongeling, die een hem ongenegen meisje het hof maakt. Ook gezegd van de beloften eens gierigaards.

110.

Boekâ keboné — bin pidan kadèn magigi di doehoerné.

Als de buffel — wanneer denkt ge dat hij tanden op zijn kop zal hebben?

Bet. Als boven.

kadèn, gedachte, meening; meenen;

doehoer, boven, boven op; hoofd enz.

Hantijang poehé mikoeh.

Wacht totdat de kwartel een staart heeft.

Bet. IJdele hoop. Toegepast op een arme, die zich inbeeldt rijk te zullen worden. Wordt ook als troostwoord een jongman toegevoegd, die alles aanwendt om de be-
minde van zijn hart tot zijn wenschen over te halen.

poeh of *poehoeh*, zie 62.

Lehlele titi papah.

Glad als eene brug van groene palmbladeren gemaakt.

Bet. Men moet niet te druk bij zijn vrienden loopen, want dan waagt men zich op een *titi papah*, waar de eerste misstap de beste iemand naar beneden doet storten. In 't bijzonder toegepast op meisjes, die dikwijls eene familie bezoeken waar trouwlustige jongens zijn.

leh, *heleh*, glad, glanzig, enz.

Nekepin handoesé.

Den rook insluiten.

Bet. Zie 10. Het kwaad komt uit al meent men 't nog zoo bedekt^{te} te houden.

Tabah-tabahan ketipaté — njanan masi tingkaijã.

Brutaal als een ketipat — straks snijdt men 't toch open.

Bet. Van een schuldige, die zonder te blikken of te blozen het eedwater drinkt maar den eedsvloek niet kan ontgaan. Ook toegepast op een Soedra, of in 't algemeen een gering man, die zich tegen zijn meerdere verzet, hoewel hij er zeker van kan zijn, dat hij het onderspit delven zal.

tabah, driest, brutaal; gevoelloos; om niets geven, enz.'

ketipat, een klein van jonge klapperbladen gevlochten mandje of zak, waarin de Balineezen op verre tochten hun nasi met zich dragen;

tingkag, ningkag, opensnijden, splijten, enz.

115.

Semal kongkong tjitjing — *sing beloer*.

Een eekhoorn door een hond aangeblaft wordende — blijft ongedeerd.

Bet. Het zegt weinig te schelden op een vijand, die verre is. Vooral toegepast op sommige vorsten van Bali, die met elkander in onmin leven en dan ook geregeld op de grenzen van hun rijk eenige gewapende mannen onderhouden, doch zich terugtrekken, zoodra 't werkelijk tot een gevecht komen zal. Ook gezegd van een slaaf, die boos is op zijn meester.

semal, eekhoorn.

116.

Boekâ goelem Badoengé.

Als de wolken van Badoeng.

Bet. Van iemand, die spoedig boos wordt en met alles dreigt, maar 't steeds bij dreigen laat.

goelem, wolk, regenwolk,

Badoeng, naam van een rijk aan de zuidkust van Bali, waar de lucht bijna dagelijks met zwarte wolken bedekt is, hoewel 't er zelden regent.

117.

Boekâ Délem Tak'moengé — *sing dá b'loer ban hapâ*.

Als de Délem van Tak'moeng, die niemand kwaad doet.

Bet. Grootspraak; hard schreeuwen en niets doen. Vooral toegepast op lieden, die zich voor dapper uitgeven, maar steeds onder de eersten zijn om den vijand den rug toe te keeren.

Tak'moeng, naam eener dessa in Kaloengkoeng, waar de

Délem in 't wajangspel bekend staat om zijn grove stem en zijn snoeverijen;

Délem, zie No. 34.

118.

Ngadoet batoe kemboeng.

Een puimsteen in zijn gordel dragen.

Bet. Als 17: veel geschreeuw en weinig wol.

ngadoet, voor in den gordel steken, waar de Balineezee hun zoogenaamd zakgeld en andere zaken bewaren; van *kado et*.

119.

Boekâ kekompolé kenakin hoedjan.

Als een kekompol waarop het regent.

Bet. Van iemand, die in een gezelschap het hoogste woord voert doch zoodra een wijze hem op de vingers tikt, begint te meesmuilen en eindelijk met neergeslagen oogen zich terugtrekt.

kekompol, een van *hoepih* (de bladachtige schil, die beneden de bloesem van een pinangboom groeit) gevlochten korfje, dat in den regen gehouden, een knetterend geluid doet hooren (ng'roepoet) en zijn frischheid verliest.

120.

Renjah-renjah toehoeng-kokak — pahit melekik.

Broos als een toengoeng-kokak — die bitter als gal is.

Bet. Van iemand die glad ter taal is, altijd wat weet te vertellen, maar liegen kan dat hij zwart ziet.

toehoeng-kokak, ben. van een soort van *toehoeng* (Jav. Mal. *tèrong*), die kleine, bittere vruchten drsagt.

melekik, een woord, dat ik nog nimmer anders dan in verbinding met *pahit* heb aangetroffen, waar 't dient om de kracht van dit laatste te versterken. De afleiding is mij evenwel niet duidelijk.

Boekâ panglotjokan boengsilé — boengoeté metjepah-tjepah.

Als een siristamper van een boengsil gemaakt — zoo loopt zijn mond over.

Bet. Van iemand, die zich onophoudelijk in een gesprek mengt, maar niets dan praatjes verkoopt. Ook in 't algemeen: veel praten en niets zeggen.

panglotjokan, een soort van koker, waarin ouden van dagen hun siripruim fijnstampen. Vergel Jav. *lotjok*.

boengsil, de pas gevormde kokosnoot (Jav. beloeloek);

boengoet, mond, bek, snavel;

tjepah, *njepah*, uitspuwen, uit den mond spuwen, b.v. van suikerriet-kauwsel, *metjepah-tjepah*, overloopen, raaskallen.

Boekâ dakin hisèné — njelekak di tengah.

Als het vuil van de hisèn — dat zich overal tusschen zet.

Bet. Toegepast op iemand, die twee sprekers in hun onderhoud stoort, of wel iemand, die zich bij een gezelschap indringt, dat niets op zijne tegenwoordigheid gesteld is, en daardoor de vreugde verstoort;

hisèn (Jav. *lahos*), naam van een wortelplant met verschillende rechtopgaande stengels, waartusschen de aarde blijft vastkleven;

njelekak, zich ergens tusschen indringen, tusschen twee inschuiven, van *tjekak*, kerf, snede, opening, enz.

Lemet-lemet tali koebal — tong dadi k'loeng.

Koebal-touw is zeer slap, maar breekt niet.

Bet. Van een zachtzinnig man, die zich, al wordt hij nog zoo geplaagd, nimmer tot drift laat vervoeren. Ook toegepast op iemand, die zeer gul is in 't uitnoodigen, maar als ge eindelijk aan zijn verzoek voldoet, u op een droogje laat zitten, of, gelijk de Balineezen zeggen (die

elkaar altijd wat te vragen hebben), u geen nasi, laat staan dan geld geeft:

lemet, slap, buigzaam, handelbaar, enz.;

tali koebal, ben. van een soort van touw van ananasbladeren gevlochten.

124.

Boekâ pantjorané metatakan batoe-mahan kritis-kritis.

Als eene badplaats, die met steenen bevloerd is—alles wordt, bespat.

Bet. Van iemand, die de gunst geniet van grooten en machthebbenden. Ook toegepast op een arm man, die rijke familie heeft, of: een bedelaar, die op de hanevechtbaan steeds de nabijheid van de winners zoekt en daardoor nog al eens een buitenkansje heeft. Ook soms in de beteekenis van ons: „Als 't ginds regent, dan drupt 't hier”.

pantjoran, straal, waterstraal, badplaats, enz.;

metatakan, van *tatak* gelijk, vlak, glad gespannen enz.;

kritis-kritis, spatten van water.

125.

B'rag'ragan gadjahé — tiloené masih gedé.

Vermagerd als een olifant — wiens oorsmeer altijd nog dik is.

Bet. Van een rijke, die door eene of andere omstandigheid, 't zij bij het spel of in den handel, op eenmaal al zijn geld verliest en daarom arm heet, maar die altijd nog genoeg gouden en zilveren sieraden of onroerende goederen bezit om niet behoeven te gaan bedelen.

b'rag, mager, vermagerd, niet dik zijn;

gadjah, olifant, dien de Balineezen alleen van hooren zeggen kennen, maar van wien ze meenen te mogen onderstellen; dat hij groote ooren heeft en — in groote ooren zit veel *tiloe*, dat spreekt van zelf.

Mati-matijan waiangé — njanan dogén hidoep.

Dood als eene wajangpop — een poosje later leeft ze weer op.

of

Mati-matijan waiangé — bin kesep sijatangâ.

Dood als eene wajangpop — straks gaat ze weer aan 't vechten.

Bet. Als boven.

bin, bikin, b'win of boewin, en, nog, enz.;

sijat, oorlog, strijd, gevecht.

Boekâ hanggrèk garingsingé — djabaning hakatih di djâ mihiké?

Als de hanggrèk-garingsing — buiten dat éene blad, waar is haar geur?

Bet. Men kan eene geheele dessa of eene geheele familie niet naar een enkel individu beoordeelen. Ook toegepast op een fortuinzoeker, die zich in de gunst van een hooggeplaatst persoon weet in te dringen, maar zoodra hij door dezen wordt losgelaten, niets heeft dat hem tegen de woede zijner slachtoffers beschermen kan.

hanggrèk garingsing, ben. eener soort van *hanggrèk* (orchidea) met bontgekleurde bloemen, zaamgesteld uit vier opstaande bladeren, waarvan echter slechts één, het verstuitstekende, welriekend is en *lindjoeng* (middelste vinger) genoemd wordt. De Balineezen versieren zich gaarne het haar met deze bloem, die alleen op 't gebergte gevonden wordt en daarom niet altijd even gemakkelijk te krijgen is; *katih*, hulptelwoord voor langwerpige voorwerpen.

B'lakas loeng pajoe tj'nat tijang.

Als 't hakmes breekt dan staat de hakker versuft te kijken.

Bet. Toegepast op iemand, die zich gereed maakt om een meisje te gaan vragen of wel te schaken en hoort, dat een ander hem is voor geweest.

ʔlakas, een soort van groot recht hak- of kapmes;
pajoe doorgaan, zijn gang hebben, gebeuren, enz.;
tj'nat achterover gebogen; verstomd staan;
tjang, ik, wij; men.

129.

Balijan ngabâ tjetik.

Een doktor, die vergif toedient.

Bet. Iemand een raad geven, die tot zijn verderf uitloopt. Ook als ons: „Van den wal in den sloot helpen”.

balijan, geneeskundige, doktores, toovenaar; in 't algemeen iemand, die goed thuis is in de *mantra's* (tooverformule) en booze geesten bezweren kan;

ngabâ van *habâ*, brengen, aanbrengen, enz.;
tjetik, kunstmatig vergif.

130.

Homongé mamintang.

Praten als de sterren.

Bet. Als van 86. Plannen maken als sterren, die 's avonds verschijnen en 's morgens verdwijnen.

131.

Gantjang g'rago lantjang toesing hadâ kanggo.

Bet. Als ons: „aangeboden diensten zijn zelden aangenaam”; vooral toegepast op bedienden, die meer doen dan hun bevolen is.

Overigens is de zin mij niet duidelijk, waarom ik het spreekwoord dan ook onvertaald weergeef.

gantjang en *lantjang*, met haast, spoedig, snel, enz.;
g'rago (dat juist den zin duister maakt) ben. van een soort van kleine zeegarnalen;
kanggo (van *hanggo*) gebruikelijk, bruikbaar, enz.

Boekā paheté kanti getok.

Als een bijtel, die op het kloppen wacht.

Bet. Van een bediende, die nooit iets uit zich zelf doet, maar altijd eerst moet worden aangespoord.

pahet, bijtel.

Boekā hanaké medjek tahi di gidaté — bengoené masih dèwèké.

Als iemand, die st. op zijn voorhoofd smeert — hij draagt zelf de stank aan zich.

Bet. Als van 90. Vergelijk ons: „Die zijn neus schendt, schendt zijn aangezicht”.

medjek van *pedjek*, kneden, fijn kneden;

gidat, voorhoofd.

Gigi ng'lawan lajah.

Tanden, die met de tong vechten.

Bet. Als boven.

lajah I = *lidah* = tong; II *sedoek* = honger hebben, enz

Boekā negen gongngé v'lah.

Als 't dragen van eene gebarsten gong.

Bet. Van een slaaf, die hard moet werken maar nimmer een vriendelijk woord, laat staan genoeg te eten krijgt. Ook toegepast op iemand, die den naam heeft van iets te kennen, maar, op de proef gesteld, met de handen verkeerdt staat.

Vergelijk 52.

Boekā njemak bedjoelité — mahan lamas dogèn.

Als 't aanpakken van een aal — men krijgt alleen het slijm.

Bet. Als ons: „Zoo glad als een aal.” Toegepast op een jongeling, die een meisje heeft geschaakt, maar haar, vóór ze nog goed geborgen is, laat ontglippen.

bedjoelit, anders *bé djoelit* (*bé*, visch, vleesch) aal, paling;
lamas, vischsljm, het slijmige vocht van visschen. Ver-
gelijk Jav. *lamak*.

137.

K'rekowak ngalih manoek déwatâ.

Een krekowak die den paradijsvogel gaat opzoeken.

Bet. Toegepast op een meisje, dat zich een' man ten huwelijk aanbiedt, wat de Balineezen evenals de Javanen afkeuren.

ngoenggahin, tegen iets opklimmen, noemen.

k'rekowak, naam van een vogel, een zoogenaamde hajam-hajaman (in Soerabaia prepoew^a), waarvan de Balineezen zeggen, dat hij 's avonds in de lucht stijgt om met den paradijsvogel (*manoek-déwatâ*) te gaan paren.

138.

Sèpanan lebeng — g'lisán poehoén.

Hoe later gaar — hoe spoediger verbrand.

Bet. Hoe langer iemand het leeren uitstelt, des te eerder komt hij er toe om zich voor „uitgestudeerd” uit te geven of, gelijk de Balineezen dit spreekwoord verklaren: *Sèpanan bisâ — hènggalan degag*.

Sèpan, laat, achter, achter aankomen, *kasèpan*, zich verlaten, te laat komen, enz.; *sèpanan*, later; *sèpan-sèpan*, zich haasten, spoed maken; *kasèp*, laat, te laat; ook wel Hoog van *sèpan*;

lebeng, gaar, gaar gekookt;

poehoén, branden, in brand staan, afbranden; verbranden van eten, enz.

139.

Serâ makikih — botor madjehet.

Geraspte trassie — een gestrikte erwt.

Bet. Zoo min als men *trassie* goed kan raspen, of een *botor* (de boon van de *k'longkang*: eene soort van lange peulvrucht) aan een touwtje kan strikken, zoo min laat si Anoe zich beetnemen; hij is ze allen te slim af. Voornamenlijk gezegd van handelaren en handelaarsters, die de voorkomendheid zelve zijn, maar zich voor geen *kè-pèng* in den nek laten zien.

djehet (Jav. *djiret*) strop, strik; *njehet*, strikken, enz.

140.

Lesoeng meschen.

Een houten rijstblok, dat op nieuw uitspruit.

Bet. Toegepast op iemand, die reeds klein- of achterkleinkinderen heeft en nog eens weer vader wordt.

143.

Tjarâ Bantang.

Op zijn Bantangsich.

Bet. Van iemand, die gasten ontvangt en in plaats van te onthalen, onbeleefd genoeg is om zich aan den inhoud van hun *kampèk* (zak, tasch) te vergasten, gelijk dit onder de lieden van *Bantang* — eene *dessa* in Bang'li zoo de manier schijnt te zijn.

142.

Sastrâ mati.

Eene doode letter.

Bet. Toegepast op iemand, die niets weet van hetgeen om hem gebeurt, wijl iedereen hem, gelijk men met eene doorgehaalde letter doet, links laat liggen.

143.

Bangkoeng mati k'ladi honjâ.

Het varken dood en de *k'ladi* op.

Bet. Waaraan deze uitdrukking eigenlijk haar ontstaan

te danken heeft, is niet duidelijk. Men wil er meê zeggen dat, als iemand zijn varken, om 't spoedig vet te doen worden, op het kladiveld laat rondloopen en het komt te sterven vóór 't nog verkocht is, hij alsdan dubbele schade heeft. Ik heb het spreekwoord hooren toepassen op een man, die een dessagenoot beschuldigd had van zijn broeder te hebben vermoord, doch aangezien hij geen voldoende getuigen kon bijbrengen, door de rechtbank ten overvloede veroordeeld werd om de kosten van het geding te betalen.

k'ladi, ben. van eene soort van aardvrucht;

honzä, leeg, op, ten einde, enz.; *ngonjang* (ngonjajang of ngonjahang), opmaken, ledigen, enz.

144.

Djelèk hanaké hamboel song djahoemé tawangâ-djelèk g'lahé hamboel goenoengé tra tawangâ.

Eens anders gebrek zoo groot als 't oog eener naald kent men, zijn eigen gebrek zoo groot als een berg kent men niet.

146

Dakin toendoen haneké k'not — dakin g'lahé t'warâ tawang.
Het vuil op eens anders rug ziet men, zijn eigen vuil kent men niet.

„Een ander heeft altijd de schult.

„Geen mensch en siet sijn eigen bult.”

Cats.

Vergelijk ook 67—69.

HET HINDOE RIJK VAN DOHO.

DOOR

H. HOEPERMANS.

Wanneer wij de algemeene geschiedenis van Java, geschreven door den Heer J. Hageman J. Cz., opvolgend geplaatst in het Indisch Archief en het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, nalezen, dan vinden wij daarin melding gemaakt van een rijk van Doho, dat met *Singasari* een deel uitmaakt van het rijk van *Djengolo*.

Dat rijk heeft volgens Hageman en meer anderen (die elkander trouw schijnen te kopiëren) eene voorname rol gespeeld in het Hindoetijdperk der Javanen. Pandji, de alom tegenwoordige Pandji (de held van Dieng!) heeft daarin geschitterd; Rhaden Boko (de minister van Koeda Lalean) een tweede legendeheld van Prambanan, komt daar ook voor, en het opperhoofd van *Doho*, vermoordde ééne der Browidjojo's van Modjopahit.

De waarheid van dit alles moet bewezen worden. Er zijn schrijvers over Java die nog al hechten aan legenden, en men vindt er, die door hun sierlijken en wegslependen stijl dikwijls een weetgierig publiek, met die legenden, in een doolhof rondleiden, dat verdrietig maakt dan wel de schoulers doet ophalen.

Ik kan mij zeer goed groote verwarring in de Javaansche geschiedenis der voortijden voorstellen; vele geschiedvorschers toch raadpleegden personen, die hun legenden wisten op te dissen, dan wel konden uitschrijven. Lagen die legenden in een klein tijdperk of versch in het geheugen,

(altijd bij Javanen), men zou er een schijn van waarheid aan willen toekennen. Dit is echter het geval niet, zij gaan van mond tot mond en worden dan geschreven, wanneer men er om vraagt.

Ik vermeen zoo hier en daar een kijkje in de diepe binnenlanden van Java genomen te hebben; zelden echter mogt ik een goed ingekleede geschiedkundige legende hooren vertellen, nog zeldzamer in geschrift aantreffen. Vraagt men dan ook van waar zij haar oorsprong hebben, dan wijst men op pantoenzangers en waijangspelers; zelfs geschreven verhalen of legenden uit de Vorstenlanden (waarvan vele Javanen nog al een industrie maken) verdienen geen het minste vertrouwen.

Ik behoor volstrekt niet tot degenen, die overleveringen of legenden, afkomstig van en geboekstaafd en bewaard in families, geheel verwerp of daaraan geen schijn van waarheid wil toekennen; verre van daar; maar op Java zijn zoodanige zaken schaars, zoo in het geheel niet te vinden.

Volgens de geschiedenis of legende, was Djoijo Boijo de eerste vorst van Doho en de laatste vorst van Ngastino, (Ngastino zou Dieng wezen!); de tweede Hanling Dhroijo; de derde Tjitro Somo; de vierde Pontjo Drijo en de vijfde Soemawie Kesoemo Witjitro. Men geeft hiervoor de jaren 898 tot 950 A. D.; dus zou dat rijk van Doho 52 jaren bestaan hebben. Ook geeft de geschiedenis niet onduidelijk te kennen, dat in het jaar A. J. 808 (A. D. 886) de tempelen van Goenong Wedi (waar?) verbrandden; dus vóór het bestaan van Doho. Ik haal dit laatste aan, om het bespottelijke van legenden in het oog te doen vallen. Hoe kunnen tempelen verbranden uitsluitend gebouwd van trachiet of rood gebakken steen, of bouwde men ze vroeger van hout? dit zou ons de geschiedenis kunnen oplossen.

De Heer Hageman rangschikt het rijk van Doho in het tijdvak van 898—950 A. D. Met welk regt en op welke gronden?

Crawfurd meldt, dat op eenige gevonden platen (bij Kediri) het jaar 1241 of 1246 stond; dat Doho in 1220 bestond en Djojo Boijo, volgens de gezangen in 1117 (alles N. Java) zou hebben bestaan; p. 234. In zijn kronyk geeft hij op 1195. (Zie aant. Ind. Magazijn d. I. p. 609).

In geloof dat Crawfurd hier meer de waarheid nabij is dan Hageman, wat m. i. uit het na te noemen jaargetal zal kunnen bewezen worden.

Een rijk van Doho heeft bestaan; maar men zal het te vergeefs zoeken in de Residentiën *Kadoe* of *Kediri*, welke de geschiedenis daarvoor aangeeft; het zou mij niet verwonderen of die gevonden platen bij Kediri (aangehaald door Crawfurd) hebben den Heer Hageman bewogen het van Kadoe naar Kediri te verplaatsen.

Wanneer wij het 12e dl. der Verhandelingen van het Bat. Gen. van Kunsten en Wetenschappen ter hand nemen en lezen: „Kort verhaal der Javasche Oorlogen gevoerd van 1741 tot 1757 met onderscheidene prinzen”, dan komen wij op Doho terug.

De Pangéran Ario Mangkoe Negoro (alias Mas Said), die jaren lang Java in beroering wist te houden, schijnt een tijdlang het oude Doho als een veilig toevlugtsoord te hebben beschouwd (zie blz. 222 en 229); hoogst zeker waren toen de sporen der Kraton en andere zaken van het oude rijk van Doho duidelijker dan thans, hoewel er nog genoeg is overgebleven, om zich van de waarheid, dat Doho eens bestond, te vergewissen.

Wanneer men van de hoofdplaats der Residentie Madioen, den postweg neemt naar de afdeeling Ponorogo, dan komt men het eerst aan het district Oeteran (afd. Madioen).

Het vlakke terrein vroeger met uitgestrekte bosschen bezet, is thans herschapen in sawahvelden, bekend onder den algemeenen naam van Glang; bergen of heuvels ont-

moet men niet, hoewel het Ngebelgebergte met zijn prachtig stil meer en het Wilisgebergte met zijn oudheden, genaamd penampean of penampikkan, zich in het verschiet vertoonen.

Vier paal van Oeteran, bij de dessa Glang, die met Glongong onder een loerah of bukkel staat, zijn de sporen der oude Kraton van het rijk van Doho te vinden in een aantal rood steenen fundamenteu, die gedeeltelijk zichtbaar, gedeeltelijk nog onder den grond en gedeeltelijk bij het bewerken der sawahvelden door de inlanders uitgegraven zijn. Die steenen zijn van een langen en breeden vorm en worden door de inlanders tot verschillende doeleinden gebruikt.

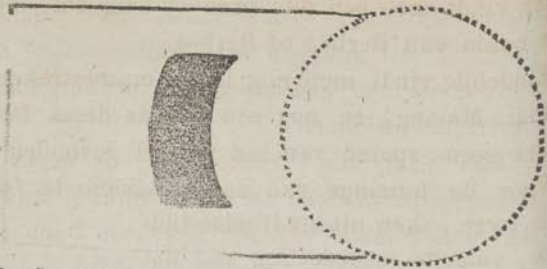
Dat dit rijk van Doho van een zuiver Hindoesche leer was, bewijzen ons wel de volgende zaken, die allen in de omstreken, op een en twee palen afstand gevonden worden, als:

Bij evengenoemde dessa Glang, staat in eene Javaan- sche kerk (als zetel voor den priester) een fraaije, in lijst- werk opgetrokken Yoni, met gat van boven en goot aan de kant; aan deze Yoni offert men.

Bij Plemgoeroet, dat onder de dessa Doho behoort, ligt een oud boedhisten-kerkhof van twee zeer in aanzien staande graven, opgezet met rooden steen; het geheel be- plant met eeuwen-oud boomgewas en omsloten door een rood steenen muur; een en ander wordt zindelijk onderhou- den. — Zouden Pandji en Koeda Lalean hier begraven liggen? De inlanders lachten en antwoordden „brangkali Toewan.”

In een sawahveld, dat tot de dessa Kebong Dalem be- hoort, vindt men een zeer fraaije trachiet-steenen (in de manier van eene) kuip, *a.* met jaargetal. *aa.*

a.

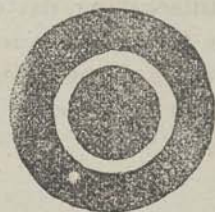
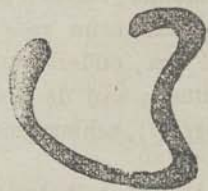
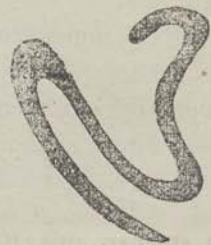

misschien een bloedvat, dat de wreed-
den God Kala gebruikte bij het
slagten en offeren van menschen of
dieren.

Deze kuip (?), die zeker een betere
plaats verdiende, zit grotendeels
in den grond, men vindt er mede
een beschadigde Yoni bij.

Genoegzaam aan den weg, bevindt
zich een warme badplaats, Ngoem-
boel Praijan genaamd; deze badplaats
is uit den Hindoe-tijd; opgezet van
trachietsteen van zuiver gebeitel-
den vierkanten vorm, waarvan de
sporen duidelijk onder water zicht-
baar zijn; hierbij bevinden zich mede
eenige oude verwaarloosde beelden.

Deze bron of badplaats heeft nog
heden ten dage eene groote vermaard-
heid, vooral in het brengen van
offers door de haar dagelijks bezoek-
kende badgasten; het water is helder
warm, welt uit den grond en bezit
veel ijzerdeelen; duizenden van krui-
ken worden door de europesche
ingezetenen van Madioen hier ge-
vuld, en het logement te Madioen
presenteert het als *Selters-water*, wat
het ook zeer nabijkomt, wanneer het
goed is gekurkt. Een paal zuide-

ker
n n
Ein
and
hter
Voc
en t
erk,
sofd
de
goem
een
oor
en;
mer
op
arta

een
n de
waan
elle
oorl
en v
oren
He
hier
aan
lava
luit
Pono

ker vindt men een dito bron of badplaats, bekend onder
naam van Berbus of Berbes.

Eindelijk vindt men nog in de ommestreken eene dessa
Pandi Malang, en nog een tweede dessa *Doho*, waarbij
later geene sporen van een tempel gevonden worden.

Voor de huizinge van den Wedhono te *Oetaran* vindt
men twee zaken uit het Hindoe-tijd-
perk, volgens mededeeling van dat
sofd (in 1866) ofkomstig van *Glang*
de omgeving van de warme bron
Poemboel Praijan, als:

een half gebroken oud beeldje,
voor zooverre zichtbaar met vier ar-
men; waarvan de twee beneden-
armen voor de borst zijn geplaatst;
op de achterzijde staat navolgend
aantal. (b.) en

een steenen huis (*Batoe Loemboeng*)
in de manier van een paddi-schuur,
waarop aan eene zijde van het af-
hellend dak, onderstaande letters (c)
voorkomen; aan de weerzijde staat
een vogel (?), echter genoegzaam ver-
loren.

Het is opmerkelijk en verdient
hier aanteekening, dat deze zooge-
naamde *Batoe Loemboengs* nergens op
Mava worden aangetroffen, dan uit-
sluitend in de afdeeling *Madioen en*
Ponorogo.

6
Z
T
K
J
J
S
D

Me
et
hoofd
en r
La
veron
met
uitge
bede
gend
wete
B
dene
erf,
eeni
sch
dess
beh
sch
den
No
van
bro
●
Po
on
ke
bij
sta
va
de
di
ka
an
ge

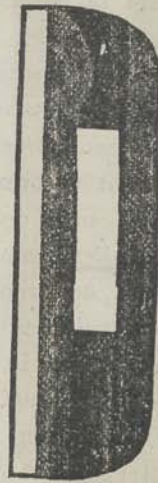
Met het vorenstaande meen ik aangetoond te hebben, dat het rijk van Doho eenmaal bestond en de Kraton of hoofdzetel zich bevond in het district *Oetaran*, afdeeling en residentie *Madioen*.

Laten wij thans verder gaan, — want zeer zeker mogen wij veronderstellen, dat *Doho* zich over de geheele residentie, het *Patjitan* en misschien over een gedeelte van *Kediri* heeft uitgestrekt. Hoewel dat gedeelte zeer schaars met oudheden is bedeeld, bevinden er zich toch verstrooide zaken genoeg, die waard zijn, in het belang der geschiedenis en wetenschap, aan de vergetelheid onttrokken te worden.

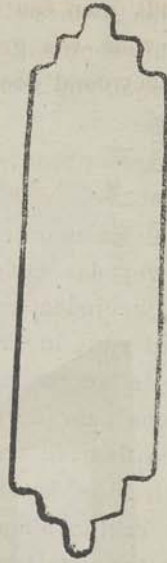
Begeven wij ons naar de afdeeling *Ponorogo*, dan vinden wij hier en daar in hare *kotta*, op een partikulier erf, enkele verstrooide beelden, als *Nandi* en *Ganesa* en eenige anderen, echter allen zeer verwaarloosd en misschien afkomstig van een tempel, die gestaan heeft bij de dessa *Siral Keting*, district *Ardjo Winangon*, alwaar mede behoort terug gebragt te worden, de aan vier zijden beschreven steen, thans bewaard wordende in de dalem van den Regent van *Madioen*. Deze steen, die aan den resident *Noordziek* zijn verhuizing te danken heeft, heeft eene hoogte van $1\frac{1}{2}$ Ned. el. en eene breedte van $6\frac{1}{2}$ palm; is gebroken en daarbij slecht geconserveerd.

Gaan wij van hier naar de dessa *Setono*, 2 paal van Ponorogo (algemeen bekend om zijn priesterscholen), dan ontmoet men een groot, door rood steenen muren ingesloten kerkhof, waarop een ruim aantal heilige graven, welke bij de bevolking van Java in rijke geur van heiligheid staan. Bij den ingang ontmoet men twee gelijke steenen van trachiet, waarvan de een navolgend jaargetal (*d*) aan de kant vertoont. Het kerkhof binnengaande ziet men een dito steen, met vier figuren in afgedeelde vakken aan de kant, waarvan zeer duidelijk een vak eene *olifant* is, de andere drie zijn niet meer te herkennen; verder nog vier gelijke steenen, waarop men niets heeft kunnen ontdekken.

(d.)

Steen aan de kant gezien.

Steen van boven gezien.

In de dessa *Tegal Sarie*, die behoort tot het district *Koetoe*,

d. Ponorogo, vindt men een nagenoeg dito steen, (e) die
 s drempel ligt voor een groote Javaansche] kerk. (ook
 eze dessa wordt bewoond door priesters).

Lang iel 6 palm,
 breed $\frac{1}{2}$ el.

Steen aan de kant gezien, van boven vierkant plat.

De vraag is wat zijn dit voor steenen? grafsteenen
 dit bevredigt mij niet; ik mogt ze nimmer op andere

plaatsen ontmoeten, dan één, die gelegen is in de afdeeling Ngrowo, district Toelong Agoeng (res. Kediri), in de dessa *Pelem of Pellum*, gelegen aan de rivier de Brantas. (ter vergelijking vindt men hem hieronder afgebeeld. (f)

Deze steen is van boven door het daarop slijpen van messen beschadigd.

Lang 1 el 6 palm, breed 5 p. 7 d., dik 3 palm; de steen, aan de kant gezien, is van boven plat.

In
bos
We
(f)
dak
kap
L
duic

Dit Hindoe voorwerp staat thans

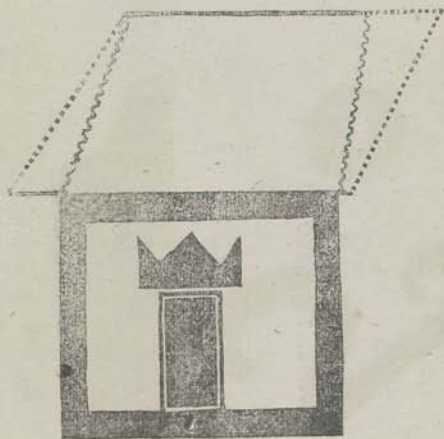
de
te
ee
ze
ac
be
ge
w
re

In hetzelfde district *Koetoe* (Ponorogo) vond ik in een bosch, 2 paal van de dessa *Djaboeng* (standplaats van den Wedhono), een steenen huisje, *Batoe Loemboeng* (padi schuur) (*ff*) genaamd, waarop aan de eene zijde van het afhellend dak, ondervolgend schrift (*g*) en aan de andere zijde eene kapel (koepoe-koepoe) (*gg*) staat.

Dit schrift heeft veel geleden en 't is daarom hoogst onduidelijk; echter met attentie afgeteekend.

(*ff*)

Dit Hindoe voorwerp staat thans voor het huis van den Wedhono te Djaboeng.

6 palm hoog.

5 " breed.

het dak is beschadigd.
dat te Oeteran, hiervoren
genoemd, is hetzelfde.

In het district *Ardjo Winangon* (Ponorogo) vindt men een e dessa *Sirah Keting*, waarbij de sporen van een vroegeren tempel aanwezig zijn.

Het terrein is een kleine uitgegraven kom, omzet met eeuwen-oud boomgewas; eene trachiet-steen trap van zes treden, die uit elkander is gezet, een groot monsterachtig batthahoofd met slaganden (gewoonlijk geplaatst boven den ingang der tempels) en eenige groote vierkant gebeitelde trachietsteenen liggen nog ter plaatse.

Van hier is afkomstig de beschreven steen, bewaard wordende bij den regent te Madioen.

0 1 2

3 4

5 6

(9)

7 8

9 0

1 2

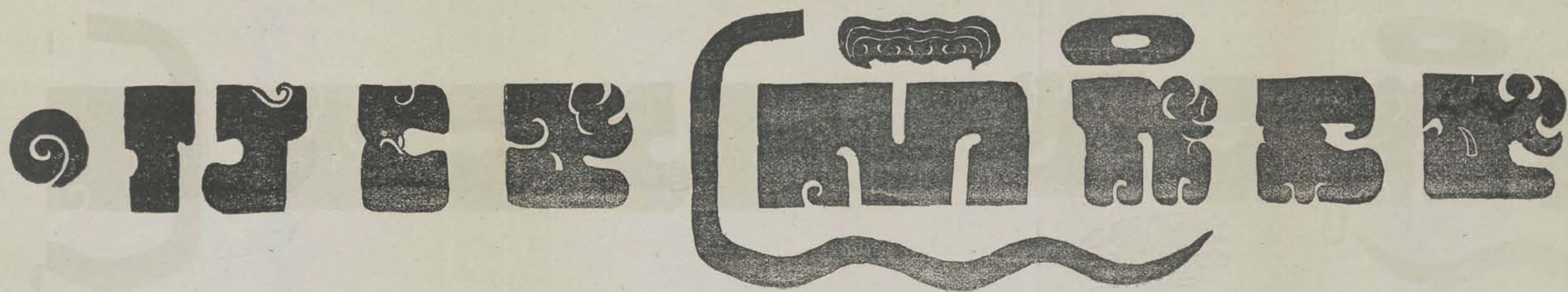
3

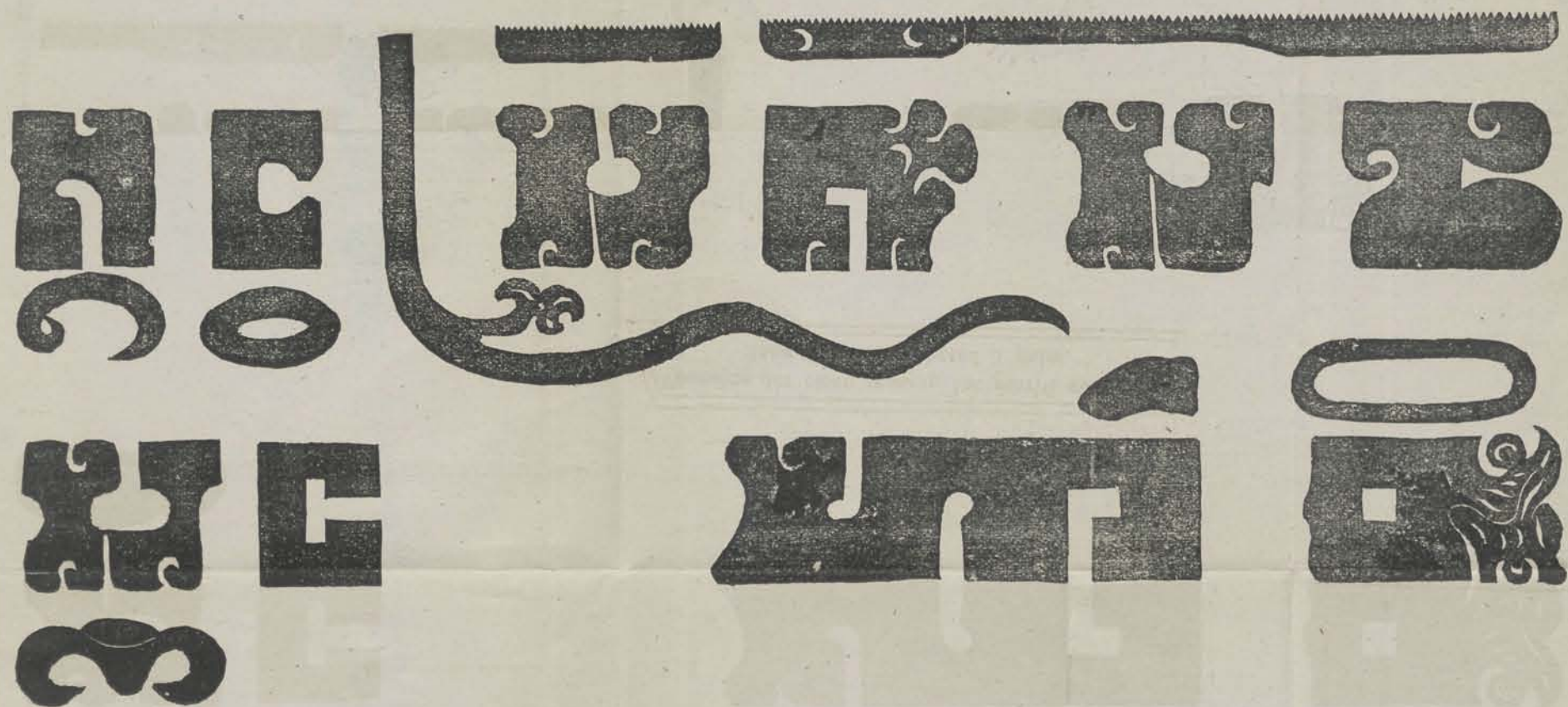
(99)

koepoe-koepoe

(b)

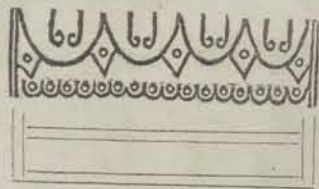
Schrift staande op de voorkant eener bij de dessa Sadang; regts
gesloten met een dito figuurtje, maar half afgebroken.

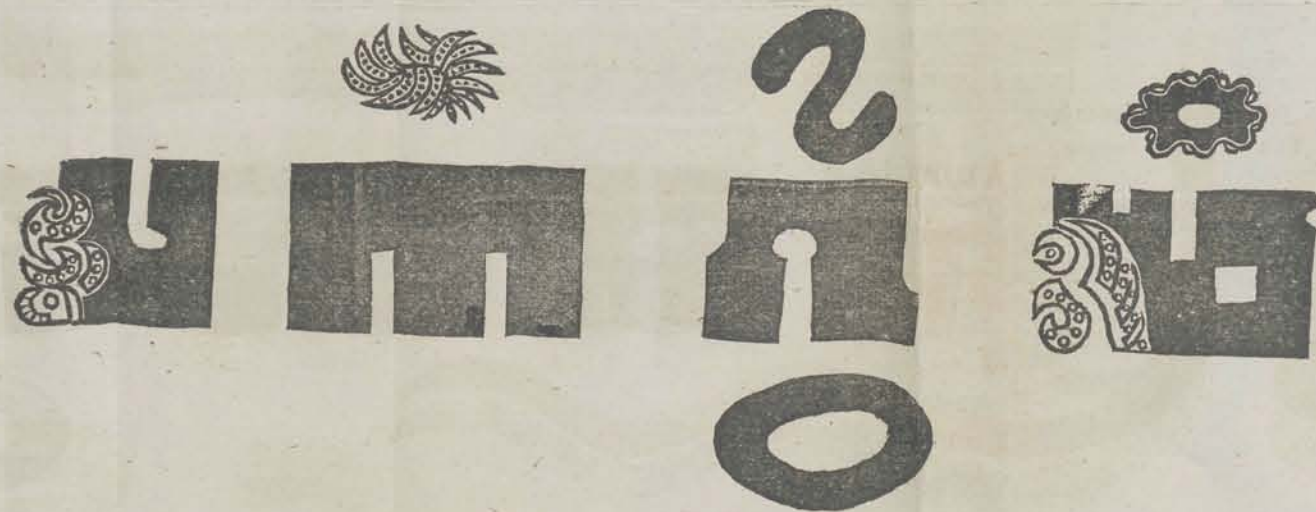
Deze steen ligt in de dessa
Darangan, $\frac{1}{2}$ paal
van Sadang.

hier is de steen afgebroken.

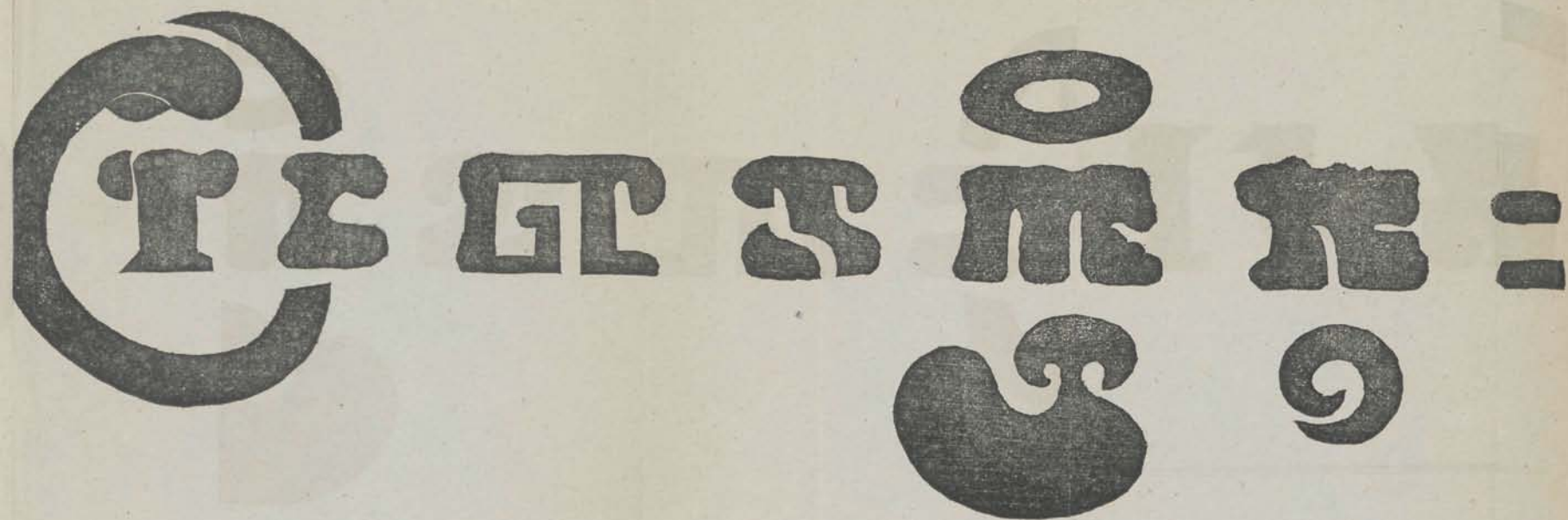
Voorzijde der steen waarop het schrift voorkomt,
lang 8 palm en breed 3 palm.

twee gelijke steenen,
waarop bovenstaand
schrift word
gevonden.

De steenen, waarop dit schrift voorkomt vindt men in de dessa *Kledokan*, 3 paal van Ma-
gettan; Ze behoorden zeer zeker eenmaal tot den tempel, waarvan de gedeeltelijke ruine nog ligt
bij de zoo even genoemde dessa *Sadang*.

In de zoeven genoemde dessa *Kledokan* bevindt zich een plaats, omgeven van oud boompewas, koeboeran pandjang genaamd, zijnde een graf opgezet van trachietsteen; op dit graf staat een ovaal toeloopende, met rand gebeitelde trachietsteen van 8 palm lengte, waarop bovenstaande inscriptie.

Iets verder komt men te *Soember Sari* met zijne heerlijke badplaats, apenkolonie en eenige witte schildpadden.

In het regentschap *Soemorotto* (Ponorogo) heeft men geene oudheden aangetroffen, dan op den berg Koekoesan bezuiden den berg Lawoe. Dit gebergte vormt hier de grens tusschen Madioen en Soerakarta.

De weinige daar voorkomende beelden en eenige verstrooide steenen zijn grootendeels geschonden.

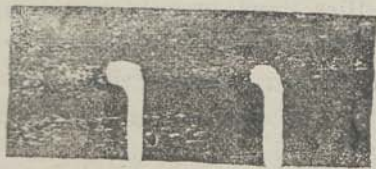
Van hier dit zuider-voorgebergte van den prachtigen Lawoe verder doorreizende, komen wij al spoedig in de afdeeling *Magettan*, district Baleh Pandjang tot aan de dessa *Sarangan*, waarbij het fraaije meer *talaga Pasir* ligt. Hierbij staat een pasangrahan, in welker badkamer een Hindoe-beeld, dat lustig uit hare volle borsten aangename waterstralen op het matte ligchaam van den vermoelden reiziger uitstort.

3¹/₂ paal van Magettan is de dessa *Sadang* of *Sadong*; waarbij een zeer kleine heuvel, omplant met boomgewas; hierop stond vroeger een tempel.

Een aantal groote en kleine trachietsteenen heeft men regelmatig aan de kleine helling van den 2 el hoogen heuvel opgezet, en wel in het midden den steen, waarop ondervolgend schrift staat (1). Onder de steenen bevinden er zich een aantal met ornament, het gekroonde hoofd van een slang en twee groote monsterachtige batthoofden met slag tanden.

Zooals een en ander zich vertoont, is het eene bij elkander geplaatste en gerangschikte steenhoop.

Nog vindt men daar een tweede steen, die gebroken is, met deze letteren:

De dessa *Sele Sirak* ligt $2\frac{1}{2}$ paal van *Magettan*; men vindt hier een net bamboezen huisje, waaronder bewaard wordt een zeer groote ruwe steen, van boven voorstellend een monsterachtige kip met slag tanden; welligt een battha hoofd, dat men aan de ingangen van tempels vond. Deze voorwerpen komen hoogst zeldzaam op Java voor, en wiet den bij de Hindoes gebruikt, zoo ik meen, tot het overspannen van vellen van geofferde beesten; een dito steen vindt men ook in de bosschen bij Salatiga.

Een paal van *Magettan* ligt de dessa *Tjandi*, waarbij een plaats omzet met oud boomgewas, die *passar Londo* wordt genoemd. Hierop staat een bamboezen huisje, waarin bewaard wordt een trachiet steen, voorstellende een monsterachtigen kikvorsch, echter niet zuiver gebeiteld. Sporen van een tempel zijn hier niet te ontdekken.

De beide bovengenoemde plaatsen staan in heilige vrees bij de bevolking, het aantal offers en hulpvragenden is hier groot, vooral aan den kikvorsch op *passar Londo*.

In het district *Gorang Garang*, bij de dessa *Simbatan* of *Jambatan*, ook *Simpattan*, bevindt zich een badplaats, die vroeger besloten lag in een rood steenen muur (de sporen daarvan zijn duidelijk); men noemt deze plaats *Sindang Bedji*.

Het geheel is eene vuile waterkom, waarbij eenige zeer verwaarloosde oudheden. Volgens de inlanders vertoont zich bij lagen waterstand op den bodem van den waterkom een beeld.

In de afdeeling *Ngawie*, district *Gendingan*, 5 paal van *Gedong Banting*, niet verre van de grens *Soerakarta-Madioen*, ligt aan den voet van den berg *Lawoe* in diepe bosschen, zonder omgeving van eenige dessa, eene plaats die men *Kedong Gong* noemt. Hier stond vroeger eene tempel van trachietsteen, die in 1860 door den *Wedhono* van *Gendingan* aan den heer van *Blommenstein* op *Gedong Banting* is verkocht voor dertig gulden en door dien heer is verbruikt

(i)

W H H W	H H H H H H H H H H
W H H H H H H H H H	H H H H H H H H H H

tot het maken van een dam tot opstopping van water in de rivier Gedong Banting, die hier in de nabijheid stroomt.

Een aantal groote steenen liggen nog ter plaatse, zooder onderscheiden gebroken beelden, waaronder een Nandi, Ganesa en Yoni.

In de afdeeling *Poerwodadie* (district *Poerwodadie*) staan voor de woning van den controleur tien à twaalf stuks kleine onaanzienlijke beeldjes van onbestemden vorm, successievelijk uit de dessa's verzameld. tevens eene beschreven steen, met zeer oud, maar duidelijk schrift. Deze steen is van ovaal lompen vorm, 7 palm en 7 duim hoog en gevonden bij de dessa *Tadjie*, in de omgeving van de dessa's *Djoemka*, *Karos*, *Soember* en *Temboro*, aan de grens van het district *Boeloe* (afd. *Magettan*).

In dit tijdschrift, 2^e deel, blz. 335 komt de teekening voor van eene inscriptie, waarvan de steen is gevonden in de dessa *Sineh*, district *Sineh*, afdeeling *Ngawi*, aan de N. O. helling van den berg *Lawoe*. De Heer Dr. *Friederich* geeft van dien steen de navolgende vertaling:

Ong! dana pasagira werit prami. Saka kala 1381, en wijst er tevens op hoe dit schrift met dat van *Soekoeh*, mede aan den *Lawoe*, overeenkomt.

Deze steen heeft eene lengte van 5 palm 2 duim, en eene breedte van 2 palm 2 duim en bevindt zich thans voor het residentiehuis te *Madioen*.

Van dien steen geeft men navolgende afteekening. (i).

In het district *Maospatti* (vroeger een regentschap), behoorende tot de afdeeling Madioen, vindt men eene plaats die *Sindang Kamal* wordt genaamd.

Sindang Kamal is eene koude opwellende bron, die door een der vroegere regenten van Madioen is ingemetzeld en zodoende een heerlijke badplaats aanbiedt; men heeft bij dezelve eene kleine pasangrahan gebouwd, zoodat het, hoe eentoonig dan ook, voor een korten tijd een aange-naam verblijf aanbiedt.

Men vindt hier vier steenen, als:

1^e. Eene aan vier kanten beschreven, van regt ovalen vorm, rustende op een lotosbed (1 el 6 palm hoog en 1 el 1 palm breed); het schrift is geschonden en heeft daarbij van den tand des tijds veel geleden.

2^e. Een dito steen, van hartvormig fatsoen, aan vier kanten beschreven (hoog 9 p. 3 d. en breed 7 p. 6 d.); deze steen is in elendigen toestand en het schrift heeft zoodanig geleden, dat zeer zeker eene vertaling daarvan geen resultaten zal opleveren.

3^e. Twee steenen van ovaal en spits ovaal toeloopenden vorm (1 el, 1 palm en 9 palm 3 duim hoogte); een daarvan rust op een lotusbed. Deze beide steenen zijn voor de wetenschap verloren, daar hun schrift spoorloos is verdwenen.

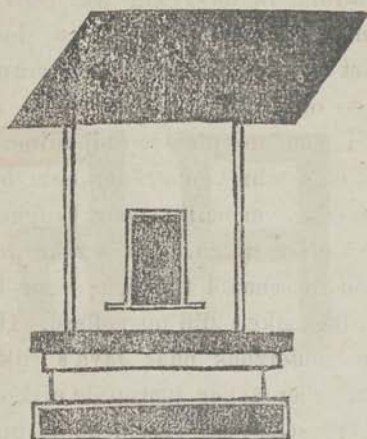
Toen ik in 1866 op *Sindang Kamal* kwam en daar eenige dagen vertoefde, lagen drie van deze steenen, genoegzaam verborgen in den grond en de eerstgenoemde was besmeerd met een harde laag van bera-bera (een soort van geele kalk die men gebruikt bij offeranden). Onderwijl ik een en ander liet uitgraven en reinigen, om facsimiles te nemen, spoorde ik dagelijks in de omgelegen streken rond, om eenige bewijzen of inlichtingen omtrent deze steenen te vinden, daar ik mij voorstelde, dat — afte leiden van deze steenen, — *Sindang Kamal*, dan wel het district *Maospatti*, belangrijke oudheden moest

bevatten, doch vruchteloos. Wonderlijke verhalen genceg maar geene bewijzen, waarom ik de vraag wel eens in overweging nam: kunnen deze steenen ook van elders naar hier gebragt zijn? Het denkbeeld is niet te verwerpen dat in vroegere jaren bij de ontginning dezer streek, die steenen misschien op onderscheidene plaatsen bij ruines in bosschen zijn gevonden; dat de beschreven steenen naar hier zijn gebragt en de ruines zijn verbruikt voor bruggen, wegen, indigofabrieken of andere zaken. Dit is zeker, dat Java's overblijfselen uit een beschaafd tijdperk, voor het meerendeel althans, aan zulke zaken zijn opgeofferd. Had men in vroegere jaren een onderzoek naar Java's rijken schat van oudheden gedaan, zeer zeker waren de uitkomsten in het belang van wetenschap en geschiedenis gunstiger geweest.

In het district *Kanigoro*, 3 paal van *Madioen*, bij de dessa's *Koentjen* en *Djosinan*, liggen onder zaamgegroeid boomgewas twee groote gebeitelde steenen van ruim 4 el. lengte en $1\frac{1}{2}$ el. breedte (de inlanders noemen ze *batoe gielang*). Met welk doel liggen die steenen daar? Het antwoord blijft men schuldig daar alle andere sporen zijn verdwenen.

In het district *Bagi* wordt bij de dessa *Ngambangan* eene plaats aangewezen omzet met eeuwen-oude Waringinboomen. Hier stond vroeger een tempel (*tjandi*) zeggen de dessabewoners; men vond een zeer fraaije Yoni, met rond gat van boven en goot aan de kant, op een vierde paal afstands in de sawahs liggen, en een steenen huisje, *Batoe Loemboeng* (steenen padischuur) (zie *k*) onder een der boomen staan; al het andere is spoorloos verdwenen. Deze bewijzen zijn niet afdoende genoeg, om het vroeger bestaan eens tempels aantenemen.

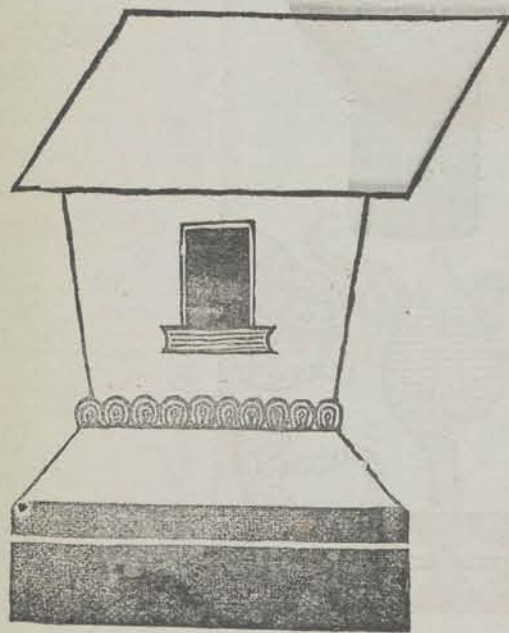
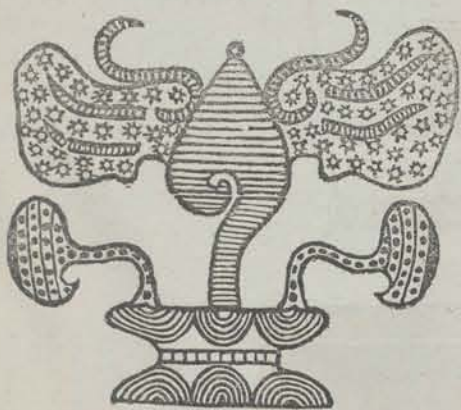
(k)

teekening der Batoo
Loemboeng, te vinden
bij de dessa Ngam-
bangan distr. Bagi,
afdeeling Madioen.

Gaan wij nu naar de stad Madioen, dan worden wij bij onze intrede begroet door eene Nandi, liggende op een gemetzelde pilaar, staande genoegzaam bij de woning van den Regent; en gaan wij van hier regt door naar het erf van des Residents woning, dan ontmoeten wij een twintig stuks beelden en steenen. Geen dezer beelden, mag in aanmerking komen bij die, welke gevonden worden in Kadoe, Djocdjocarta, en voor het meerendeel in Kediri en andere residentien. Allen hebben een vervaarlijk gezicht, dragen vervaarlijke pruiken en krullen, en missen ten eenemale een zuiveren vorm, en velen zelfs zijn basreliefs op steenen gebeiteld, en allen zeer zeker in het leven geroepen toen het Hindoeïsme reeds kwijnde of verbasterde op Java.

𑄃𑄂𑄆𑄇𑄉. 𑄂𑄆𑄇𑄉𑄂𑄆𑄇𑄉

Hoog 9 palm.

Deze atoe Loemboeng (steenen padischuur) staat op het erf van het Residentiehuis te Madioen; op de eene zijde van het dak het schrift, op de andere zijde het figuur, misschien een koepoe-koepoe (kapel).

Deze letter staat op een Batoe Loemboeng van $1\frac{1}{2}$ el hoogte, voor het residentiehuis te *Madioen*.

Deze Batoe Loemboeng is te vinden bij den regent van *Madioen*. De inscriptie is hoogst onduidelijk door ouderdom en slechte bewaring; ze is zoo nauwkeurig mogelijk afgeteekend.

$\frac{1}{2}$ Ned. El. hoog.

Op een, voorstellende een staande man, kroon op het hoofd, dragende in de rechterhand een zwaard (de beenen afgebroken) vindt men op de achterzijde navolgend jaargetal.

Wij zien uit het vorenstaande dat de Residentie Madioen (vroeger geheel of gedeeltelijk uitmakende het rijk van Doho) nog al verspreide voorwerpen bezit, die in het belang van geschiedenis en wetenschap te benutten zijn.

Zijn hare tempels verdwenen en hunne primitive standplaatsen schaars terug te vinden, hetgeen bewaard is gebleven, bewijst ons hare exceptionele toestand in schrift, cijfers, batoe-loemboengs en andere voorwerpen.

HET HINDOE-RIJK MENDANG KOEMOELIAN.

Men wijst ons in de geschiedenis van Java op een in de achtste eeuw (vroeger of later) bestaan hebbend Hindoe-rijk, genaamd *Mendang Koemoelian*, dat zijn zetel, volgens al de schrijvers over Java, moet gehad hebben, in de rigting van *Blora*, afdeeling Bodjonogoro, Residentie Rembang, waarvan de sporen, bestaande in een aantal groote beelden en andere zaken, verspreid liggen in uitgestrekte bosschen.

Tijdens ik reisde in *Samarang*, afd. *Grobogan*, maakte ik van uit *Koewoe* een uitstap naar *Taman* en van daar door sawahs en bosschen naar de dessa *Ngoengroenoet*. Hier bevond ik mij pl. m. 2 paal van de grens *Rembang*, rigting *Blora* en ging van hier naar de dessa *Mendang Koemoelian*, die 1 paal over de grens in *Rembang* ligt op den zoom van uitgestrekte bosschen.

Bestaat ergens op Java, een woest, schraal, onherbergzaam, onveilig en treurig oord, dan is het zeker hier.

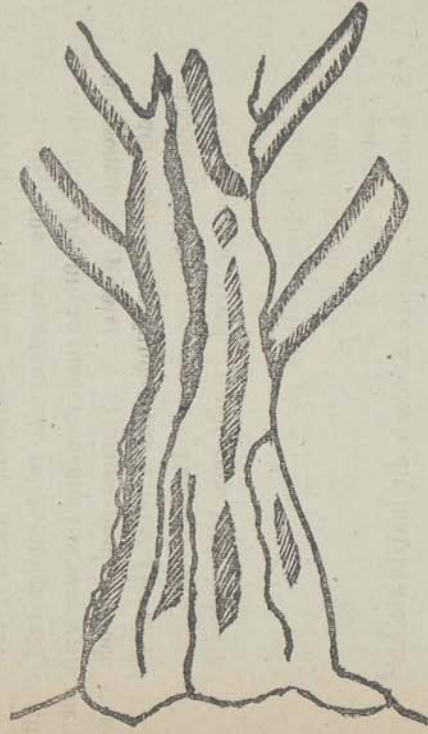
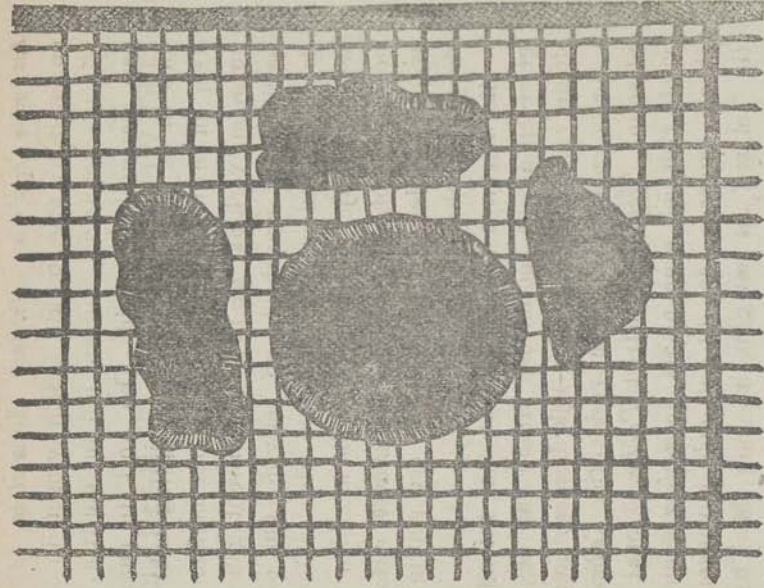
Opgewonden van nieuwsgierigheid om de grondvesten en schoone overblijfselen van het vermaarde (?) oude Hindoe-rijk *Mendang Koemoelian* te ontmoeten, ging ik den volgende dag vroeg op marsch; hoe werd ik echter te leur gesteld en hoe beklaagde ik mij de vermoeijende reis en het dagelijks zwerven in bosschen, te vergeefs zoekende naar de, door geschiedschrijvers en oudheidvorschers opgegeven groote beelden en andere sieraden, de *Kraton* en de tempels van

het oude rijk van Mendang Koemoelian. Ik mag het niet ontveinzen: opgesmukte beschrijvingen in boeken van nog levende mannen, hadden mij tot die reis, in het belang der wetenschap, geleid. Om kort te gaan ik vond, dan diep in de bosschen (in welke rigting ook) geene beelden of eenig teeken van beschaafden of gebeitelden vorm en verklaar al het daaromtrent geboekstaafde voor bezijden de waarheid, en betwijfel dus of wel een van de betrokken geschiedschrijvers zich in loco heeft vergewist. Praatjes van inlanders en legenden van inlandsche hoofden hebben veel waarde, vooral als zij aangehoord worden onder het drinken van een geurig kopje thee op de pasangrahan van Koewoe.

Zie hier wat bestaat en wat door inlanders werd aangewezen als de sporen der kraton van het in de geschiedenis voorkomende Hindoe-rijk *Mendang Koemoelian.* (a en b).

Later reisde ik in de residentie *Kediri* en wel in de afdeeling *Trengalèk*, district *Pakkis*. 3 paal van *Pakkis* bevindt zich ook eene plaats *Koemoelian* genaamd. Niet dat ik zal beweren, dat dit het oude bovengenoemde rijk is, (ik hel zelf tot het gevoelen over dat *Trengalèk* vroeger tot *Doho* behoorde) maar men vindt hier twee steenen, waarvan de eene beschreven is en de ander het schrift heeft verloren. Bij uitgraving van deze steenen, vond men op onderscheidene plaatsen een groot aantal roode steenen, zonder bepaald op fundamenten te stooten.

BUITENZORG, 1868.

DE TELWOORDEN IN 'T BALINEESCH,

DOOR

J. DE VROOM.

I De namen der getallen.

- 1 Sa (als eenvoudig telwoord) *l. m. siki h.*
(*habèsik l. hasiki h.*)
- 2 doewa, dadoewa *l. kalih, kèkalih h. ro h.*
- 3 téloe, tâtéloe *l. tiga, tétiga h. tri h. kw.* (slechts in samenstellingen: *tridatoc*, driekleurig. *Bž-nang tridatoc*, een driekleurige draad met een duit; wordt aan een brief van schuldmaning gehecht, ten bewijze dat men niet bekennen of toestemmen maar procedeeeren wil. — *Gělang tridatoc*, een uit lood en geel en rood-kooper gedraaide armring, door kleine kinderen als talisman gedragen. Andere, mythologische, woorden met *tri* zamengesteld, behoeven hier niet nader vermeld te worden.)
- 4 patpat *l. hémpat h.* (*Tjatoer* slechts in geschriften: *tjatjoer djaléma* = de IV menschen, het kastenwezen. *Tjatjoer wara*, een vierdaagsche week, vindt men bij Friederich vermeld).
- 5 tima *l. lima, lëlima m.*
- 6 nēm, hanēm *h. l.*
- 7 pitoe, pëpitoe *h. l.*
- 8 koetoes *m. hoeloe h.* (doch dit laatste slechts in samenstellingen).
- 9 sŷā *m. sanga* (of *sangang*, in samenstellin-

gen; doch sanga op zich zelf wordt meesta slechts in de beteekenis van negen honderd gebruikt.

- 10 dasa, hadasa *m.*
 11 solas *m.*
 12 roras *m.*
 13 tĕloelas *l.* tigablas *h.*
 14 patblas *m.*
 15 limolas *m.*
 16 nĕmblas *m.*
 17 pitoelas *m.*
 18 palĕkoetoes *m.*
 19 sĕyangolas *m.*
 20 doewang dasa *l.* kalih ° *h.*
 21 doewang dasa habĕsik *l.* salikoer *h. m.*
 22 doewa likoer *l.* kalih ° *h.*
 32 tĕloe likoer *l.* tiga ° *h.*
 24 patlikoer *m.*
 25 salahĕ *m.* limalikoer *m.*
 26 nĕmlikoer *m.*
 27 pitoelikoer *m.*
 28 hoeloe likoer *m.* doewang dasa hakoetoes *l.*
 29 doewang dasa hasĕa *l.* sĕa likoer *m.*
 30 tĕloeng dasa *l.* tigang dasa *h.*
 31 " " habĕsik *l.* tigang dasa hasiki *h.*
 32 " " dadoewa *l.* " " kĕkalih *h.*
 35 patsasoer of pĕsasoer *m.*
 40 pĕtang dasa *m.*
 45 sĕtimahan *m.* pĕtang dasa lĕlima *h.*
 50 sĕkĕt *m.* limang dasa *h.*
 55 sĕkĕt lĕlima *m.*
 60 nĕm dasa *m.*
 70 pitoeng dasa *m.*
 75 tigang bĕnang *m.* tigang tjihit (*zeldzaam*).
 80 hoeloeng dasa *m.*
 90. sangang dasa *m.*

- 100 satoes *m.*
 125 satoes salahé *m.*
 150 karo b'lah *m.*
 175 satoes tigang běnang *m.* lěbak of ha-lěbak *m.*
 200 satak *m.*
 300 tēloengatoes *l.* tigangatoes *h.*
 400 samas *m.*
 500 limangatoes *m.*
 600 nēmhatoes *m.* tigangatak *h.* tēloengatak *l.*
 700 pitoengatoes *m.*
 800 domas *m.* hoeloengatoes *h.*
 900 sangangatoes of, kortweg, sanga, *m.*
 1000 s̄yoe *m.* poesoeng (één duizend: ha-poesoeng)
h. (alleen van geld gebruikelijk en dan óók
 in veelvouden; anders bij veelvouden van
 duizend altijd *tali.*) — pēkoe.
 1100 s̄yoe satoes *m.*
 1200 nēm bangsit *m.*
 1300 s̄yoe tēloengatoes *m.*
 1400 pitoeng bangsit *m.* s̄yoe samas *m.*
 1500 s̄yoe limangatoes *m.*
 1600 s̄yoe nēm hatoes *m.* s̄yoe tigangatak *m.* sē-
 paha *m.*
 1700 s̄yoe pitoengatoes *m.*
 1800 s̄yoe domas *m.* s̄yū bangsit.
 1900 s̄yoe sangangatoes *m.*
 2000 doewangtali *l. m.* (of ook wel eens, maar
 zeldzaam, kalih s̄yoe. *m.*
 3000 tēloeng tali *l.* tigang tali *h.*
 10000 halaksa *m.*
 15000 limolas tali *h.* of lěbak-sēpaha *l. m.*
 20000 ronglaksa *h.* (zeldzaam); doewang laksa *l.*
 kalih^o *h.*
 60000 nēm laksa *m.* („nēm dasa poesoeng”)
 75000 pitoeng laksa limang tali *m.*

- 100000 hakēti *m.*
 1000000 hajoeta *m.*
 10000000 habara *m.* — (Volgens Jav. Wb.) Zie ald. bārā en sabārā). Zou men onder deze benaming honderd miljoen moeten verstaan? doch hoogstwaarschijnlijk weet niemand onder deze volken met juistheid hoeveel eigenlijk door het woord bārā wordt uitgedrukt. Men denke aan laksa, dat immers in 't Sanskrit eigenlijk honderd duizend beteekent, en hier in den Archipel overal voor tien duizend wordt gebruikt).

II. Verklaring en gebruik van de getalnamen.

Al de boven opgegeven telwoorden worden voor de opgaven van hoeveelheid, onverschillig van levende wezens of onbezielde voorwerpen gebruikt, met inachtneming altoos van de voor het gebruik van de hooge of de lage taal gestelde regels. — Bij de veelvouden van duizend wordt zeer dikwijls het woord *šjoe* of liever *tali*, of *pžkoe* eenvoudig weggelaten; zegt men bijv. dat in het land^h schap Boeieleng vijf-en-zeventig menschen wonen, dan wordt bedoeld vijf-en-zeventig duizend; of dat iemand eene som van *satak* te betalen heeft, dan meent men *satak tali* of *doewang kēti* d. i. tweemaal honderd duizend duiten.

Sa, voor één, wordt slechts gebruikt als men telt van een tot tien en zoo voort; verder nog in zamenstellingen als *satoes*, *salaksa*, en is eindelijk ook in andere afleidingen (*sèkēt*, *šjoe* e. d. m.) Als algemeen geldende benaming voor de van haar soort afgezonderde eenheid heeft men *habēsik* in de lage en *hasiki* in de hooge taal. Heeft nu ook het Balineesch, gelijk andere talen, zeer onderscheiden benamingen tot uitdrukking van de eenheid, hier moet in 't oog gehouden worden dat die slechts in het lage dialekt mogen gebezigd worden; in de hooge taal

moet men zich altijd van *hasiki* of zoo-en-zoo veel *siki* bedienen. Duidelijkheids-halve een paar voorbeelden:

Één kris. — Kadoetan hakatih *l.* kēris hasiki *h.*

Zes bollen opium. — Hap̄yoen nēm boengkoel *l.* Hap̄yoen nēm siki *h.*

Drie menschen. — Hanak tigang diri *l.* djalēma tigang siki *h.*

Twaalf ossen. — Sampi roras hoekoed *l.* bantēng roras siki *h.*

Een blad papier. — daloewang habidang *l.* Kertas *of* ook daloewang hasiki *h.*

Vier pinangboomen. — poenjanboewah pētang poehoen *l.* poenjan djambé pētang siki *h.*

Een düit. — pipis hakētēng *of* °habidang *l.* djinah hasiki *h.*

Het in deze zamenstellingen voorkomende voorvoegsel *ha* is geheel gelijk aan 't Maleische *sa*, en vindt men ook bij het groot aantal woorden, gebruikt om een weinig of een heel klein beetje uit-te-drukken, als daar zijn: hakē-toeng, hakētoel, hagētoel, habēdik, hakidik, hakikit, hagigis en andere meer.

Voor de cijferteekens gebruikt men als in 't Javaansch letters van het alfabet of uit letters zamengestelde figuren; voor cijfer 1 op Bali evenwel niet de *gâ* maar de *ba*. — Aldus:

1. de letter Ba.

2. de letter Nga malēlē, in 't schrift = La ma-hoeloe pēpēt.

3. de letter Nga mapasangan da-lindoeng, zijnde de mystische letter *ponong*.

4. oorspronkelijk de letter Ma; uit de Balineesche schrijfwijz van ook nog wel te herkennen.

5. gelijk de fig. voor 4, maar boven om neergehaald.

6. *c* de letter pasangan da-lindoeng, als haksara moerda = E.
7. *uſ* de letter La.
8. *uſ* de letter Pa.
9. *uuſ* de letter Ja.
0. *o* het teeken *windoe*; door het volk echter meestal matan-titiran, duivenoog genoemd; — windoe is minder algemeen bekend.

Van de woordschikking is het afhankelijk, of men kalih of kēkalih, tiga of tētiga, tēloe of tatēloe schrijft; de beteekenis blijft dezelfde, ofschoon soms de nadruk door het voorvoegsel eenigzins versterkt wordt. Bij benoemde getallen en bij zamenstelling met het tiental en zijn veelvouden nemen doewa, ro, tēloe, tiga, pat (pētang-), lima, pitoe, hoeloe, s̄ya of sanga eene *ng* aan (tjētjĕk), ten minste in de meeste gevallen. Wat *hoeloe* aangaat (zie boven 8), als eigenaardig mag nog vermeld worden, dat men, waar voor 80 altijd hoeloeng dasa gezegd wordt, en zoo ook hoeloeng atoes voor 800, — hoeloeng laksa voor 80.000, — niemand het getal 8000 ooit hoeloeng tali, maar altijd koetoes tali uitspreken zal; — naar mijn bescheiden meening heeft dit toch met geen enkelen taalregel iets te maken.

De eenheden, tientallen, honderd-, duizend-, tienduizend-, honderdduizendtallen en de miljoenen worden „hēkan, dasan, toes, péhon, laksan, kētèn, joetan” genoemd. Een Balinees ontmoet bijv. het getal 5470850; het zou dan te veel gevergd zijn als men wilde dat hij het maar zoo in eens (hatjĕpokan) zou uitspreken; immers de knapste is gewoon zijn duiten bij tien en te tellen, d. w. z. als hij tot tien gekomen is, op nieuw met sa-doewa-tēloe te beginnen tot hij aan een volgende *dasā* komt. Doch wacht, hij zal er wel komen; hij leest: „hēkan poejoeng (ledig); dasan limang dasa; toes hoeloeng atoes; péhon

poejoeng; laksan pitoeng laksa; kêtèn pětang kėti; joetan limang joeta;" en met een wordt dan het geheele getal aldus uitgesproken: „limang joeta, p'tang kėti, pitoeng laksa, domas sèkèt." Ofschoon men nu wel hoogst zelden een zoo groot getal als het hier tot voorbeeld genomene, in cijfers uitgedrukt zal vinden, komen toch groote getallen, tot de honderd duizenden gaande, meermalen voor in de brieven. Het volk behelpt zich toch nog altijd met een muntsoort van oude chineesche, vuile en valsche duiten, waarvan er acht honderd op een blanken hollandschen rijksdaalder gaan; en verder, de „arme" Balinees, vooral die van het welvarende Boecleng, stap't ligter heen over een bedrag van twee honderd gulden voor een feest, dan een Europeaan over twintig voor een anders noodzakelijke uitgave. — De verscheidenheid en het willekeurig onderling verschil der getalnamen blijken den Balineezen zelven voor een gemakkelijke manier van rekenen zoo belemmerend te zijn, dat zij, Maleisch kenende, bij het prevelend spreken onder het uitwerken van een voorstel, zich liever van de eenvoudige Maleische getalnamen bedienen dan van die hunner moedertaal; — men kan dit bij het onderwijs aan kinderen van Balineezen dagelijks waarnemen.

Vindt men boven voor 28 hoeloe likoer en doewang dasa hakoetoos opgegeven, — men hoort het laatste meer dan het eerste van eenvoudige lieden; meestentijds echter tēloeng dasa koewang dadoewa. Men houdt zich gaarne digt bij het opvolgend geheele, of 't halve tiental, zoo dit ook nog een anderen afzonderlijken naam voert, zoodat men bijv. voor 36 en 76 veel meer patsasoer habèsik en tiga bēnang habèsik hoort zeggen dan tigang dasa nēm-nēm en pitoeng dasa nēm-nēm; — anders, de volledige uitdrukking van de tientallen met bijkomende eenheden wordt als meer bijzonder tot het gebruik van de hooge taal behorende, aangegeven. (Zie boven de opgave).

Bij enkelen der boven opgegeven benamingen moeten wij nu nog even stilstaan, òf om eene verklaring te wagen òf om er de opmerkzaamheid heen te leiden, of wij nader zullen mogen vernemen dat zij welligt uit andere talen kunnen verklaard worden. Wij hebben dan bij:

5 ook *tima*. Lima, in 't laag-Bal. ook hand beteekenende, doet zien dat men hier het woord in zijn oorspronkelijke beteekenis, „het vijf vingertal”, terugvindt. Zou nu *tima* niet kunnen ontstaan zijn eenvoudig door de gewoonte van sommigen vroeger, om de *l* als aanvangs letter van het op *hèmpat* volgende woord bij een geregelde optelling, in te slikken? Men hoort het woord toch nooit anders dan juist bij optellingen van één tot en met zoo-en-zoo veel; — ja, het komt ook nog eenmaal voor in de benaming „*sètumahan*” voor 45, — ten minste zoo wij regt hebben in onze gissing dat deze benaming niets anders beteekent dan een vijftal boven of meer dan (veertig).

8. Koetoës. Een oorspronkelijk balineesch woord? Voor *palékoetoës*. 18, dan te vergelijken *para* en *pala Jav. Wb.*

11 en volgende, met *las* verbonden. Men weet ook hier het achtervoegsel *las*, — *wélas*, — *bélas*, niet nader te verklaren. Het *Soend.* *Gèñp wélas*, voor zestien, is hier niet bekend.

25. *Salahé*. Dat dit niets anders beteekent dan „één draad”, blijkt genoegzaam duidelijk uit de benaming *tigang bènang* voor 75. De benaming van dit getal is waarschijnlijk afkomstig uit een tijd, dat er minder geldcirculatie was dan tegenwoordig en men de duitenplaatjes bij vijf-en-twintig als betaalmiddel bezigde, gelijk dat nu bij twee honderden (*njatak-njatakan*) geschiedt. — Betrekkelijk de zamenstelling met *likoer* zij opgemerkt, dat hier even zeer *lima likoer* als *salahé* algemeen gebruikt wordt. Van hier de spreekwijs: „*pipis salikoer badé salahé*,” vijf-en-twintig duiten zijn ja evenveel als twintig-en-vijf, beteekenende: de zaak is zoo breed als zij lang is.

35. Kapatsasoer weet men niet nader te verklaren.

45. Sëtumahan. Zie² boven bij tima.

50. Sèkèt = Sa-ikat, een band, een bundel, een ris.

75. Zie bij salahé. — Tigang tjihit. Een tjihit is een streng garen; altijd van vijf-en-twintig draden? dit schijnt niet zoo zeker; ten minste op de pasar worden strengen van nog al ongelijke dikte tjihit genoemd.

150. Karoblah. — B'lah, barsten, breken. Het tweede halfdeel van een twee honderdtal (satak) gebroken.

175. Lëbak. Deze benaming weet men mede niet te verklaren; in zamenstelling met sèpaha, dat op zich zelf het getal 1600 uitdrukt, gebruikt men het voor *vijftien duizend*.

200. Satak. (Sa-hatak. Afleiding onbekend.)

400. Samas.	} Benaming van duiten-aantallen ten bedrage van vier honderd en acht hon-
800. Domas.	

1000. Sjöe komt overeen met Jav. sèwoe; doch welke is de beteekenis van poesoeng? Goesoeng is ook de naam van de afhangende haarpluim bij het kapsel der ongehuwde vrouwen; *mapoesoeng*, aldus het haar opgemaakt hebben.)

1200. Nëm bangsit. Het woord *bangsit* komt in geen andere beteekenis voor dan als veelvoud van twee honderd; zoo in dit getal en verder in de getallen 1400 en 1800.

1600. Sèpaha. Zie boven bij lëbak.

Van de benamingen dwi (2), pantja (5), sad (6), sapta (7), hasta (8), hebben wij boven geen afzonderlijke melding gemaakt; zij komen in het spraakgebruik niet voor; slechts in geschriften, in zamenstellingen, met betrekking inzonderheid tot de tijdrekening, omtrent welke het verslag van Friederich kan worden geraadpleegd.

III. Hangkå Wëwatëkan.

Behalve de gewone, bovenvermelde cijferteekens heeft men ook de hangkå wëwatëkan; dat zijn beeldcijfers of cijfers in beeldschrift. Als wij beneden de namen opgeven van deze cijferbeelden, Afb. I; zal het den lezer, die met het

Javaansch meer bekend is, welligt blijken, dat hier verwantschap met de Jav. tjandra sengkala bestaat, zoo al niet geheele overeenstemming; meer durf ik niet bepalen daar mij niet bekend is of de tjandra sengkala op Java vroeger of later alleen in woordschrift dan wel ook in beeldschrift werden uitgedrukt. Zeer zelden komt dit beeldschrift voor; het is ook, ten minste hier in Boeieleng slechts weinigen bekend; men vindt het alleen maar een enkele maal op de deuren van een tempel gebeiteld of bij het begin van een verhaal in het lontarblad gegrift, en dient dan om het stichtingsjaar van dien tempel of die poort aan te wijzen, of het jaartal der vervaardiging van dat geschrift.

Het cijfer.	1	de zon (<i>Soerjyâ</i>); de naam (<i>tjandra</i>); een vogel (onverschillig welke); een mensch.
	2	een hand; een voet (<i>soekoe</i>); een oog; de wenkbrauwen of een wenkbrauw; een oor.
	3	een vlammend vuur.
	4	de zee.
	5	een boeta (booze geest, raksasa); — een pijl (<i>roe</i>); Ardjoena.
	6	een sadpada (= zesvoeter; de <i>kw.</i> — naam van een grooten tor of hommel, dezelfde, die in het Jav. <i>kombang</i> heet en in 't gewoon Bal. <i>tëmbli-angan</i> wordt genoemd.
	7	een berg; een paard; een heilige (<i>rësi</i> , waaronder men hier uitsluitend een <i>hida g'dé</i> , of priester, dus een voleindigde Brahmana, verstaat.
	8	een Brahmana; een slang; een olifant (<i>hasti</i>).
	9	een boom (onverschillig welke); een tempelpoort (nl. van de soort die <i>gopoera</i> wordt genoemd; vg. <i>maym</i> p. 659 Jav. Wb. Een overdekte, poortvormige ingang wordt aldus genoemd; de hoofdingang, overdekt, <i>padoeraksa</i> . Een niet overdekte uit twee tegen elkander overstaande, aan de binnenzijde effen gemetselde muurstukken gevormd, heet <i>tjandi bëntar</i> d. i. gespleten <i>tjandi</i> .

Voor het cijferteeken 0 heeft men geen bijzonder teeken.

De beide nevensgaande afbeeldingen mogen eenig nader denkbeeld geven van de wijze, waarop de hangka wëwatëkan worden voorgesteld. Op beiden heeft men voor cijfer 1 de maan, tjandra, gekozen; mogt iemand de gelijkenis niet zeer treffend vinden, hij denke de hoeken, cirkels en bloemen, die slechts tot versiering dienen weg totdat hij 0 overhoudt, en zal dan willen bekennen dat er toch wel iets van de maan in de figuur gevonden wordt; — en verder, voor de overige teekens worde mede der verbeeldingskracht eenige vrijheid gelaten tot besnoeiing of tot bijvoeging; de balineesche teekenaar heeft zijn best gedaan, en dan zeggen wij: „als het wel is moet men 't loven”.

Afb. II. Het jaartal 1790 vindt men aldus in hangka wëwatëkan voorgesteld in den gevel of het dekstuk der gopoera van een huistempel (*) op het erf van Hida K'toet Anom te Boeileng. Men ziet ook uit dit voorbeeld, dat de rangschikking dezer cijfers als eenheden, tientallen enz. voorstellende, met die, welke bij de gewone cijfers in acht genomen wordt, overeenstemt. (Te vergelijken wat onder „Tjondra Sengkala” gezegd wordt in Dr. de Hollander's Ind. T. L. en Vk., Dl. 1 blz. 346, waar ook voor dit onderwerp verwezen wordt naar de werken van Raffles, Gericke en Hageman.) — Wat nu nog den naam dezer hangka's betreft, wëwatëkan komt van watëk (zie Jav. Wb. 403), en zal dus de beteekenis zijn; beduidenisvolle of geheimzinnige cijferteekens. „Watëk geeft een kollektief meervoud te kennen, van een soort, geslacht, klasse, enz. als eenheid gedacht.” *Watëk rësi kabèh* wordt in den Wiwaha, vs. 3 d. als Bal. „*watëk rësi samoedaja* wedergegeven (Vg. Ardj. Wiw. van prof.-KERN), en verder wordt hier

(*) De huistempels van Vorsten of Brahmanen worden *pam'radjan* genoemd; die van de mindere kasten en het gemeene volk eenvoudig *Sanggah*.

waték, als kawi-Bali, wel verklaard te beteekenen: wijs ervaren, vooral met betrekking tot de godsdienstige instellingen en overlevering, terwijl dan waték, als gewoon Bal. gebruikt, in beteekenis met het Jav. overeenstemt (geaardheid, aanleg, inborst); zulke onderscheidingen echter zijn vaak zeer willekeurig en misschien slechts het uitvloeisel van gebrekkige kennis van het Kawi zelfs onder de Inlandsche geletterden.

AANTEEKENINGEN.

Het woord *siki* vindt men verklaard bij KERN, Kawistudiën; Ardj. Wiw. p. 68; en *habèsik* beteekent oorspronkelijk hoogstwaarschijnlijk niets anders dan *één graan*, daar het anders bevreemdend mogt genoemd worden, dat men in 't laag Bal. voor één padi-korrel geen andere benaming heeft dan „padi habèsik”, terwijl men in de hooge taal van „pantoen habatoe” spreken kan.

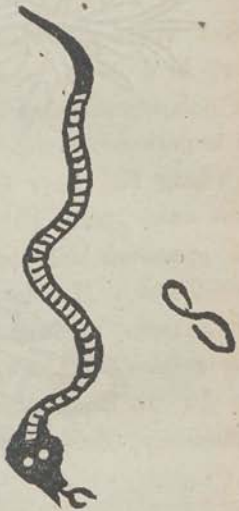
— *Pěkoe.* „In the language of the Lampungs, one of the nations of Sumatra, the term for *thousand* is *paku*, a *spike or mail*.” (CRAWFURD, aangehaald in de spraakkunst van Dr. DE HOLLANDER, p. 73).

Boeleleng, Mei 1872.

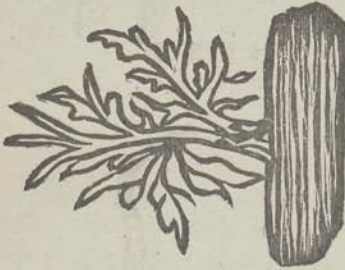
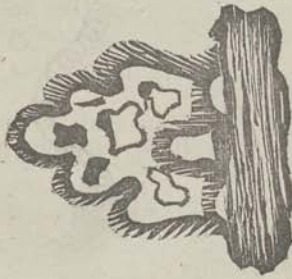
wijs
in-
oon
emt
nter
uit-
nder

stu-
ke-
laar
nen
ing
taal
e of
, a
ans t

Afb. I.

Afb. II.

Hets Jaartal 1790 (op en zes 9),

8

10

10

SOENDASCHE SPREEKWOORDEN

DOOR

J. A. UILKENS.

(*Vervolg op pag. 349 van deel XX.*)

101°. Njaho ngaran, tamboeh roepa.

Letterlijk:

*Den naam weten, maar onkundig zijn omtrent den vorm.
Iemand alleen bij name kennen. Iets alleen van
hooren zeggen weten.*

Tamboeh heeft in 't Javaansch dezelfde beteekenis.

102°. Noe gëring di tampiling.

Letterlijk:

Een zieke een oorvijs geven.

Overdragtelijk: Een ongelukkige vervolgen.

*Als voorbeeld uit het dagelijksch leven, gaf een
Soendanees mij dit:*

*Oepama: djalma kahoeroewan, barangna béjak, djalmana
di boewi. Dat wil zéggen:*

*B. v. Iemand 's huis brandt af en al zijn goed wordt
vernield, terwijl hij daarenboven in de gevangenis wordt
gebragt (omdat hij te roekeloos met vuur heeft
omgegaan of wegens andere aanleiding).*

Ka-hoeroe-an — door brand getroffen zijn.

Ka-tjai-an — door water overvallen zijn.

Zoo hebben *Ka-an* in uitgebreiden zin de beteekenis van: iets ondergaan, getroffen zijn door iets, het slachtoffer zijn van iets. Niet te verwarren met *Ka-an*, die verbale begrippen in substantive veranderen.

103°. *Mihapè hajam ka heulang.*

Letterlijk:

Zijn kip toevertrouwen aan een roofvogel.

Overdrachtelijk:

Iemand vertrouwen, die niet te vertrouwen is. Bij den duivel te biegt gaan.

Mihapè. *Hapè*, dat ik in het Soendaasch niet gevonden heb, beteekent in de kawi-taal, *schutting*, *beschutsel*, *bescherming*. Het voorvoegsel *mi* of *pi*, want de *p* verandert in *m* door den nasaal, die den activen werkwoordsvorm aanduidt, (zooals b. v. *marəm*, uitdoen v. *parəm*; *mëntja*, schermen v. *pëntja*; *moentër*, draaijen, v. *poentër*; *moetër*, een plant uitgraven, van *poetër*; *mèngkol*, omdraaijen v. *pèngkol*; *mamisah*, scheiden, van *pisah*; *mèpè*, slaan v. *pèpè*, enz.) komt weinig alleen voor. Het veelvuldigst wordt het gebruikt tegelijk met het achtervoegsel *eun*, waarover reeds vroeger het een en ander is in het midden gebracht.

Pi wordt door TACO ROORDA in het Javaansch met *pā* gelijkgesteld en zou dienen om substantiva denominativa te maken.

In het Soendaasch heeft ook *pi-an*, weleens evenals *pā-an* eene lokale beteekenis, b. v.:

pi-anak-an, baarmoeder; de plaats waar zich het foetus ontwikkelt.

pi-pagër-an, de plaats die omheind is.

De kracht van het voorvoegsel *pi* (*mi*) kan overigens gemakkelijk opgemaakt worden uit de volgende voorbeelden:

midoea, in tweeën deelen van *doea*, twee.

mihadè, goed maken " *hadè*, goed.

mitjarèk, melding maken van " *tjarèk*, zeggen.

mihatoer, voorstellen " *hatoer*, rangschikken.

milara, smart veroorzaken " *lára*, smart.

mikono, rapportmaken " *pakon* (Jav.) wat iemand weten laat door bode of brief.

mingeuskeun, verbreken, ergens een einde aan maken van *ënggeus*, gedaan, geëindigd.

mirëmpoeg, doen instemmen, van *rëmpoeg*, eenstemmig.

mihapè, in bescherming stellen van *hapè*, bescherming.

De heer VON DE WALL houdt *pi* in het Maleisch,

dat alleen voorkomt in *pioetang*, schuldvordering,

voor eene wijziging van *pě*, verkorting van *për*.

Het veelvuldig gebruik van *pi* in het Soendaasch,

vooral tegelijk met het achtervoegsel *eun*, onderscheidt het in beteekenis ten stelligste van *për*

en *pa*, welke beiden ook in die taal voorkomen.

Heulang is het Mal. *lang* of *alang*; Jav. *oeloeng* of

woeloeng = *falco pondicerianus*.

104°. Bilatoeng ninggang dagè.

Letterlijk:

De worm bereikt (raakt, valt in) de dagè.

Een rijke of aanzienlijke, die een geringe (arme) opneemt en verzorgt; *djalma mararat njarokka noe beunghar*.

Bilatoeng is eigenlijk de made, die men in bedorven zaken vindt.

Dagè is hetgeen er overblijft van de olie-bereiding,
boengkil, ampas minjak.

105°. Poepoeloer mèmèh mantoen.

Letterlijk:

Eten, voordat men opgehouden heeft (met werken).

Loon vragen, voordat de arbeid verrigt is. *Mèmèh pèk, geus mènta boeroehan.*

Poepoeloer — zelden *poeloer* — is niet zoozeer eten, dan wel: zich aan een copieusen maaltijd te goed doen.

Mantoen is de Javaansche kràmavorm van *mari*.

106°. Koedoe tjara elmoe sapi.

Letterlijk:

Men moet doen op de wijze van koeijen.

Men moet gemeenschappelijk handelen. Eendragt maakt magt. *Koedoe daèk samijoek djeung batoer.*

De Soendaneezen gebruiken *elmoe* (het Arab. علم) evenzeer voor dierlijk instinct als voor mensche-lijke wetenschap.

107°. Ginding kakampis.

Letterlijk:

Een met lucht gevulde blaas.

Overdragtelijk: een windbui, een snoever, iemand, die veel verbeelding en praats heeft, maar niets bezit, waarop hij zich kan laten voorstaan.

Djalma ginding tapi taja kaboga.

108°. Kawas leungeun noe palid.

Letterlijk:

(Het is) of zijn hand op het water drijft.

Men zegt dit van iemand, die steeds met zijne handen in de weer is. Een zeer bewegelijk mensch. Iemand, die in wierdraden hangt.

109°. Loehoer pamakanan.

Letterlijk:

De plaats, waar het eten bewaard wordt is hoog.

Hij zoekt naar iets in de verte, wat in zijne nabijheid is.

Djalmana di titah néjangan barang, ari barangna deukeut ka manèhna, tatapi manèhna tjoelang tjilèng baè ka noe djaoeh.

Pa — makan — an (Pa — an = de plaats waar) heeft tot grondwoord in Maleisch en Javaansch *pakan*. In laatstgenoemde taal wordt het van *beesten* gebruikt. Het Soendaneesch heeft geen *pakan*, maar *hakan*.

110°. Birit aseupan.

Letterlijk:

Met zijn achterste in den rook.

Niet op zijn gemak zijn. Onrustig zijn. Op heete kolen zitten.

Sapèrti djalma gègèlèan.

Aseup, meer gebruikelijk *haseup*, is het Mal. *asap*.

Di aseupan (verb.) beroekt worden; *aseupan* (subst.) in het Jav. en Mal. *koekoesan*, kegelvormige bamboemandjes, waarin de rijst gaar gestoomd wordt.

111°. Njidoeh ka langit.

Letterlijk:

Spuwen tegen den hemel.

Men zegt dit van een geringe, die zich tegen een aanzienlijke verzet: vechten tegen den kaaimuur.

112°. Njaho di rëndeking kitjêp, kërètëging angën-angën.

Letterlijk:

Het knippen van het oog en het kloppen van het hart kennen.
Iemand grondig kennen. Iemand van buiten en binnen doorzien. *Njaho di paelatan batoer.*

Rëndëk-ing . . . karëtëg-ing. De uitgang *ing* is van het Javaansch ingeschoven. Zij bestaat uit: *an* . . . *in* gecontraheerd *in* Soend. *in* T. ROORDA noemt het de aanwijzing van een *genitief attriboot*, den aard of hoedanigheid beduidende.

In het algemeen heeft die uitgang eene possessive beteekenis, ten opzichte van een niet bepaald aangewezen onderwerp, waar zij geen adverbiaal-vorm is.

113°. Batoe toeroen, keusik naèk.

Letterlijk:

De steen gaat naar beneden en het grint omhoog
De aanzienlijke is in de neerlaag en de geringe komt tot aanzien. De rollen zijn verwisseld. De heer wordt knecht en de knecht wordt heer.
Mènak djadi koering, koering djadi mènak.

114°. Babari ngagétah bawang.

Letterlijk:

Gemakkelijk loopt het vocht uit de ui.
Men zegt dit van iemand, die spoedig boos wordt.

Hij kookt spoedig óver, hij is oplopend. *Gětah* is in het algemeen het sap, dat uit planten, boomen of vruchten vloeit en een lijm- of harts-achtig voorkomen heeft; eveneens gebruikelijk in het Maleisch en in het Javaansch.

115°. Abong-abong ěnja biwir, hěnten di ka-dalian.

Letterlijk :

Zijne lippen zijn te erg, hij gebruikt geen toom.

Hij is los van tong, verklapt gemakkelijk een geheim; is een babbelkous, heeft zijn mond niet in zijne magt, is een kwaadspreker.

Djalma, noe ngawar-ķeuu rasiahna atawa noe ngagorěng-ķeuu.

Abong-abong wordt gezegd van alles wat *overdreven* is in *slechten zin*, zonder dat daarbij altijd wordt uitgedruikt, waar het hapert.

B. v. *Abong-abong ka noe leutik*. Hij kwelt den kleinen man; hij is te erg tegen het volk. In het Hollandsch heet het: het loopt de spuigaten uit; *kabina-bina*, *reueus* zijn woorden van nagenoeg eenerlei beteekenis.

116°. Sidoeroe oetjing.

Letterlijk :

Zich koesteren als een kat.

Digt bij het vuur kruipen, dat reeds bijna uit is. *Sapěrti djalma sidoeroe, ari seuneuna geus rěk parěm.*

117°. Djalma pasagi.

Letterlijk :

Een vierkante vent.

Iemand, die van zessen klaar is; die wel beslagen
op het ijs komt.

Djalma sagala bisa.

118°. Paséa oetjing.

Letterlijk:

Een kattentwist.

Spoedig boos en gemakkelijk weer goed worden.

Anoe paséa babari hadé deni.

Of *pa* in *paséa*, een praefix is, dan wel bij den
stam behoort, heb ik niet kunnen gewaar worden.

Van een woord *sèa* of *sèja* is mij ook in het Ma-
leisch of Javaansch niets gebleken.

119°. Tjitjing-tjitjing ngaboedi oetjing.

Letterlijk:

Al stilstzittende toont de kat hare wijsheid.

Er zit iets achter hem; hij schijnt onnoozel, maar
heeft ze achter de mouwen; het is iemand met
verdiepingen, men zou het niet achter hem zoeken.

Sēmoe loenggoeh, tatapî hēnten.

Boedi is sanskr. en komt in dezelfde beteekenis voor
in het Maleisch en Javaansch.

120°. Nintjak parahoe doewa.

Letterlijk:

Op twee praauwen stappen.

Aan tweeërlei werk beginnen. Twee betrekkingen
hebben. Van twee wallen eten.

Djalma njèkël pagawéan doewa.

121°. Ngarangkaj kodja.

Letterlijk:

Den omtrek van een bun vertoonen.

Overdragtelijk: In den beginne een braaf mensch zijn, maar later een deugniet worden.

Djalma tadina baijër hatjida, lila-lila djadi gorèng.

Analogie tusschen de oorspronkelijke beteekenis en den figuurlijken zin der woorden heb ik moeilijk kunnen vinden.

Men meende, dat *ngarangkaj* zou zijn, het opzetten van het geraamte van een huis, en het geheel zou neerkomen op: *aan het maken van eene woning beginnen en eene bun produceeren.*

Dit zou kunnen, wanneer *rangkaj* alleen het geraamte van een huis beteekende, maar zijne beteekenis is uitgebreider en duidt op alles, wat nog alleen in omtrekken bestaat. Bovendien zou dan de soendasche zin verbazend ineengedrongen zijn, al is dit juist geen specifiek beletsel voor genoemde verklaring.

Kodja is een *bun*, een *van rotan gevlochten mand* met naauwen hals en wijden buik, die dient om visch te bewaren. Zou men hier soms mogen denken aan het fransche *panier percé, fond du panier?*

122°. Leueur kaèndong iteuk, powèk kaèndong tjorong.

Letterlijk:

Als het glad is, gaat men uit met een stok, als het donker is, gaat men uit met een fakkel.

Men zegt dit van iets, wat zeer moeilijk lijkt maar toch wordt aangepakt. *Aja noe di maksloed hèsè, tapi di lampakkenn baè.*

Voor geene zwaarigheid terugdeinzen; alle hinderpalen trachten te boven te komen; voor niets staan. Van geen der woorden van dit spreekwoord vind ik eenige overeenkomst met die van gelijke beteekenis in het Javaansch of Maleisch en het geheel is een toonbeeld van ineengedrongen stijl. *Kaëndong* is het Javaansch *objectief passief*.

123°. *Kawas Gadjah* goemoeling.

Letterlijk:

Als een rondwentelende olifant.

Men zegt dit van iemand, die geen oogenblik rustig op zijn plaats kan blijven.

Sapèrti djalma, noe hënteu daek reureuh.

Nagenoeg dezelfden zin heeft in ruimeren omvang:

124°. *Oelah tjara oewang.*

Letterlijk:

Men moet niet zijn als het geld.

Men moet niet als het geld van hand tot hand gaan, niet zoo in de wereld rondzwerven.

Koedoe matoehnja tjitjing.

125°. *Blèg noe keur ngagigihan.*

Letterlijk:

Hij is bezig met halfgare rijst te koken.

Welk verband er is tusschen die beteekenis en de toepassing op iemand, die zich dwaas aanstelt, omdat hij (of zooals iemand die) boos is, vat ik niet.

Men zegt tot verklaring in 't Soendaasch:

Kawas noe rèk èdan, sapèrti djalma, noe ngambèk.

Gigih is de *halfgaar gestoomde rijst*, die nog niet de bewerking van *akeul* ondergaan heeft.

Blèg de idiomatische uitdrukking voor *ngagigihan*.

126°. Kawas anoe loloh soesoe.

Letterlijk:

Gelijk iemand, die met melk gevoed wordt.

Overdragtelijk: Een water-en-melk-vent; iemand waar geen pit in zit; een krachtelooze, flauwe, indolente kerel.

Sapèrti djalma, anoe ténangan baè salawasna.

De Soendanezen schijnen dus aan melk niet veel kracht toe te kennen.

Loloh beteekent in het Javaansch: medicijnen innemen = *as-as-ef djadjamoe*; Mal. id. *lolo*. B. v. speciaal als drank.

127°. Peurah di pakè oebar.

Letterlijk:

Venijn als geneesmiddel gebruiken.

Aan een vijand vertrouwen schenken; bij den duivel te biegt gaan.

Een aardig voorbeeld gaf een Soendanees mij in het volgende:

Sapèrti ngabüdamikeun kalakoewan gorèng ka poelisi.

Met de politie over booze plannen beraadslagen.

Peurah is *slangen-vergif*, welligt in het algemeen *dierlijk venijn*.

Baroeng, *plantaardig vergif*.

Oebar, Mal. en Jav. *obat*; Mak. en Boeg. *oeba*.

128°. Kawas kalong.

Letterlijk:

(Doen) als de kalong. (*Pteropus edulis*). 's Nachts uitgaan om vermaak of voordeel te zoeken.

Wij zeggen in 't Hollandsch ook: Het is een

nachtvogel, van iemand, die des nachts veel bij den weg is.

Djalma anoe sak rěšěp njaba ti peuting.

Kalong, Mal. kaloewang.

129°. **Kawas kėridan.**

Letterlijk :

Alsof ze gemeenschappelijk heerediensten verrigten.

Ze maken een leven als een oordeel, een lawaai alsof alle duivels uit de hel los zijn.

Saperti djalma ngagoeroeh teu poegoeh.

Kėrid — de bevolking in massa aan het werk zetten, wat veelal onder gejuich plaats vindt. Eigenaardige deuntjes, zooals onze matrozen en poldergasten daarbij aanheffen, heb ik bij de Inlanders nog niet aangetroffen, de koelies in de havenplaatsen uitgezonderd.

130°. **Roep koe padoeng, lat koe lėmah katoeroeboen koe taneuh beureum, mowal poho.**

Letterlijk :

Stop hem tusschen de lijkplanken, werp hem onder den grond, overdek hem met roode aarde en nog, zal hij het niet vergelen.

Men zegt dit van iemand, die innig boos is.

„Hij zal zich nog in zijn graf omkeeren”, zeggen de Hollanders.

Roep en *lat* behooren tot die eigenaardige korte woorden, die in het Soendaasch zoo veelvuldig zijn en het oogenblikkelijke of plotselinge eener handeling uitdrukken; in het Hollandsch niet anders

weer te geven, dan door *gaan*, als wij dat gebruiken om eene beweging uit te drukken; b. v. Ga staan!; hij ging eten.

Meer zulke woorden zijn o. a.

<i>Bar</i>	de	idiomatische	uitdrukking	voor:	uitgieten.
<i>Bër</i>	"	"	"	"	vliegen.
<i>Boer</i>	"	"	"	"	uitgaan, ontsnappen, vlieden.
<i>Bèh</i>	"	"	"	"	zien.
<i>Bëng</i>	"	"	"	"	werpen, smakken, smijten.
<i>Bës</i>	"	"	"	"	steeken.
<i>Bët</i>	"	"	"	"	doorhakken met een slag.
<i>Blas</i>	"	"	"	"	bij tellen in gebruik. Volgens Rigg.
<i>Blëg</i>	"	"	"	"	rijst kookken.
<i>Blëg</i>	"	"	"	"	neervallen met een doffen slag.
<i>Blëng</i>	"	"	"	"	wegwerpen.
<i>Blës</i>	"	"	"	"	steeken, opsteeken, wegsteeken.
<i>Blok</i>	"	"	"	"	in groote stukken breeken.
<i>Bloëg</i>	"	"	"	"	op iets neerstorten.
<i>Bor</i>	"	"	"	"	boren, v. h. Hollandsch.
<i>Brai</i>	"	"	"	"	aanbreken van den dag.
<i>Bräl</i>	"	"	"	"	heengaan, vertrekken.
<i>Brëg</i>	"	"	"	"	neerslaan, neersmijten.
<i>Brèh</i>	"	"	"	"	zien, in de verte iets zien.

<i>Broel</i>					de idiomatische uitdrukking voor: in massa voor den dag komen.
<i>Boeg</i>	"	"	"	"	neerleggen.
<i>Boek</i>	"	"	"	"	slaan, speciaal met vuisten.
<i>Boel</i>	"	"	"	"	oprijzen, omhoog komen.
<i>Boes</i>	"	"	"	"	indoen, instoppen, induwen.
<i>Tjeb</i>	"	"	"	"	insteken, b. v. een stok in den grond.
<i>Tjel</i>	"	"	"	"	opkomen van zaad.
<i>Tjes</i>	"	"	"	"	strot afsnijden.
<i>Tjik</i>	"	"	"	"	vragen.
<i>Tylak</i>	"	"	"	"	ergens op stappen.
<i>Tjop</i>	"	"	"	"	prikken, b. v. van doornen.
<i>Tioel</i>	"	"	"	"	loslaten.
<i>Tjoer</i>	"	"	"	"	uitloopen van water.
<i>Tjoet</i>	"	"	"	"	verdwijnen.
<i>Dak-dək</i>	"	"	"	"	flink aan het werk zijn.
<i>Dək</i>	"	"	"	"	slaan.
<i>Dəl</i>	"	"	"	"	breken; b. v. van een touw.
<i>Dəs</i>	"	"	"	"	breken, b. v. een zwaar stuk hout.
<i>Doeg</i>	"	"	"	"	gaan zitten, ook staan.
<i>Doer</i>	"	"	"	"	afgaan van een ge-weer.
<i>Gap</i>	"	"	"	"	happen.
<i>Gək</i>	"	"	"	"	zitten.
<i>Gər</i>	"	"	"	"	iets flink aanpakken (Rigg.)

<i>Rəd</i>	de	idiomatische	uitdrukking	voor:	vastbinden.
<i>Rəg</i>	"	"	"	"	plotseling blijven stil- staan.
<i>Rəm</i>	"	"	"	"	de padi-aren aanvat- ten bij het snijden.
<i>Rəp</i>	"	"	"	"	stilstaan, uitgaan van een licht.
<i>Roep</i>	"	"	"	"	(zie het spreekwoord).
<i>Sər</i>	"	"	"	"	vooruitschuiven.
<i>Sir</i>	"	"	"	"	fluiten, van den wind.
<i>Sol</i>	"	"	"	"	voorkomen.
<i>Sor-sor</i>	"	"	"	"	iets successivelijk ver- rigten.
<i>Sot</i>	"	"	"	"	laten gaan.
<i>Soel</i>	"	"	"	"	iets in het gezicht la- ten komen.
<i>Soep</i>	"	"	"	"	binnen gaan.
<i>Soer</i>	"	"	"	"	schuven, sleepen.
<i>Təs</i>	"	"	"	"	druppelen.
<i>Ting</i>	"	"	"	"	in beweging zijn, om iets te doen.
<i>Tok</i>	"	"	"	"	slag.
<i>Top</i>	"	"	"	"	vasthouden.
<i>Toet</i>	"	"	"	"	aanpakken.
<i>Ver</i>	"	"	"	"	plotseling te voor- schijn komen.
<i>Wak</i>	"	"	"	"	splijten (met geraas.)
<i>Wəl</i>	"	"	"	"	inzwelgen.

131°. Kawas djogdjog mondok.

Letterlijk:

Alsof men al dravende logeert.

Men gebruikt het, om te kennen te geven, dat vele personen bijeen zijn en door elkander praten.

Een snaterende vergadering, een lawaai als in een joden-kerk.

Hoe dat „dravende logeeren” daarmêe samenhangt, vat ik nog niet.

De Soendaneesche explikatie: „*Sapèrti djalma loba keur, tjèktjok*”, laat echter geen twijfel aan de beteekenis over.

132°. Seuseut ti batan neureui leugeut.

Letterlijk:

Moeijelijker dan het inslikken van lijn.

Een moeijelijk werk, dat bijna de krachten van den ondernemer te boven gaat.

Djalma baija kalakoewan tina lèsèna kalampahanana datang ka mèh teu kalampahan.

Ti batan veronderstelt een voorafgaand *leuwih*, dat echter dikwijls verzwegen wordt.

leuwih. . . *ti batan* = meer. . . *dan*.

Het gebruik van den stellenden trap, waar wij den vergrootenden of overtreffenden gebruiken is in de Polynesische talen veelvuldig.

Leugeut, Mal. *lèkat* (?).

133°. Inggis ti batan maot hinis.

Letterlijk:

(Meer te) vreezen dan het door de handen slieren van den bamboe-bast.

Met vuur speelen, in het Hollandsch.

Gevaarlijke ondernemingen op touw zetten.

Djalma noe milampah atawa barajana milampah kalakoean anoe petjilakaewun hinis: de dunne bast van de bamboe is nog al vlijmend en men kan zich daarmee lee-

lijk snijden, vooral als zij met eenige kracht door de hand wordt getrokken.

Inggis: huiverig zijn voor iets; *bang* (angstig) is meer: *Sijeuneun*, *adjrih*, *borangan* (angstvallig.)

134°. *Inggis koe bisi*, *rèmpan koe bédja*.

Letterlijk:

Bang voor hetgeen gebeuren kan en bevreesd voor de praatjes.

Tusschen hangen en wurgen; besluiteloos.

Djalma rèk milampah hidji kalakoewan mandég majang baè hënten prak.

135°. *Měngpën tjarang*.

Letterlijk:

Zich het gezicht bedekken met de handen, zoodanig, dat men door de vingers kan zien.

Ons „door de vingers zien” is echter de overdragetijke beteekenis niet.

Deze is: „Ze achter de mouw hebben; zich anders voordoen, dan men is.

Ngawoela hënten téroes djeung ati.

136°. *Sibanjo lalër*.

Letterlijk:

Een gewasschen vlieg.

Iemand die door het spel, weddingschap of anderszins alles verloren heeft.

Hij heeft er al zijn vuren bij ingeschoten; hij is geplukt; hij is zoo kaal geworden als een kerkrot.

Sibanjo is waarschijnlijk eene afleiding van het Javaansche *banjoe*, *water*.

De kracht van *si kan* ik hier niet te huis brengen, en weet ook geene andere woorden, die dat voorvoegsel hebben.

Lal'ér, Mal. *lalat*.

- 137°. Oelah lalawora ari ngomongkeun rasijah, bisi kadèngé kae tjatjak.

Letterlijk:

Wees niet onverschillig in het bepraten van geheimen, opdat de hagedis ze niet hoore.

De muren hebben ooren.

Lalawora in het Jav. *ລາ(ລ)ວຣາ* — *Sembrànà*.

Tjatak, tjitjak, tjèljak — *hwishagedis*.

- 138°. Hoeloe di djieun soekoe, soekoe di djieun hoeloe.

Letterlijk:

De voeten worden tot hoofd en het hoofd wordt tot voeten gemaakt.

Men zegt dit van iemand, die de hem gegeven bevelen ten stipste nakomt.

Volgzaam op alle wegen, getrouw tot in den dood, blindelings alles nakomend.

Ngagoegoe pisan ka titahan, toer djaoeh.

- 139°. Mata simeuteun.

Letterlijk:

Oogen als een sprinkhaan.

Iemand, die uitpuilende oogen heeft en tevens bijziende is.

Simeut — *eun*. Dat *eun* heeft hier weer een assimileerende kracht.

Molotot, tapi teu awas, sabab mangpaoeng.

140°. Doeg hoeloe pët njawa.

Letterlijk:

Het hoofd stooten en het leven er bij inschieten.

Ontvangen bevelen niet nakomen en daardoor in moeielijkheden gewikkeld worden.

Wij gebruiken: „Met zijn hoofd tegen den muur loopen”, van iemand, die de bevelen van een meerdere in den wind durft te slaan.

Koe bawaning noeroet kana paréntah ten ngagoegoe, katjapè djewng kasieun.

141°. Kawas adjoeg teu palitaän.

Letterlijk:

Gelijk een standaard zonder lamp.

Als een lantaarn zonder licht (?)

Adjoeg is een bamboezen standaard, van boven gespleten en uiteengewerkt, om als réservoir te dienen voor de palita, een lampje van aarde gemaakt, waaruit een stuk katoen steekt, dat met olie doortrokken is.

Ik geloof, dat de beteekenis van dit spreekwoord uitgebreider is dan men mij opgaf als:

Sapèrti noe toempak koeda ten di doedoekoei.

Gelijk iemand, die zonder hoofddeksel te paard rijdt.

142°. Geus ngaboentoet bangkong.

Letterlijk:

De pad heeft een staart gekregen.

Het is alles op, hij bezit niets meer.

Geus moeloentoe, teu aja, noe kaboga.

Veel verband zie ik tusschen de letterlijke en overdragtelijke beteekenis niet.

143°. Kawas maoeng meunang.

Letterlijk:

*Als een gevangen tijger.*Iemand, die van woede schopt en schuimbekt,
die zich aanstelt als een razende Roeland.*Sapèrti djalma, anoe njeapak, loewakna loedah-ladèh sz-
loewar bibir.*

144°. Kahoeroen soeloeh.

Letterlijk:

*Een bundel brandhout.*Men zegt dit van iemand, die onbedreven, met
knappe menschen omgaat en niet laat merken,
dat hij in kennis niet met hen wedijveren kan.*Lamoen djalma noe teu bisa pabaoer djeung noe bisa,
èta hènten katara pangteu bisana.**Kahoeroen, wat bijeen gebonden is, noe geus di
hoeroen.*Ik vermoed, dat de vergelijking van een stommerik
met brandhout zijn oorsprong heeft in de weinige
waarde dier stof, als men het timmerhout tot
maatstaf neemt.

145°. Andjing ngagogogan kalong.

Letterlijk:

De hond blaft tegen de kalong.

Vergeefsche moeite doen.

Het is de Moriaan geschuurd.

Als meer bijzondere verklaring dient de volgende
Soendasche mededeeling:*Lamoen djalma boqoh ka djalma hènten di lajanan.*

146°. Loenggoeh toetoet.

Letterlijk:

Een 't huis zittend schelpdier.

Iemand, die het air aanneemt van nooit uittegaan,
 maar bij nacht en ontijden alleen bij den weg is.
 Mooi voor de lui, maar mal om het hoekje.

Toetoet, Jav. krátjá, (Paludina) vindt men in de sa-
 wahs, waar zij schijnbaar onbewegelijk vertoeven,
 doch inderdaad van plaats veranderen.

147°. Andjing kabeukina tai.

Letterlijk:

Een hond is belust op uitwerpselen.

Hiermede worden menschen vergeleken, die slechte
 gewoonten hebben, welke zij maar niet kunnen
 afleeren.

*Djalma anoe boga adat gorèng, sanadjan di kijeu-kijeukeun
 ogè mowal daèkeun bageur.*

148°. Kawas tjatjing kapowè.

Letterlijk:

Als een worm in de zon.

Men zegt dit van iemand, die de gewoonte heeft
 heen en weer te schuifelen, en zich al kronkelende
 te bewegen als een worm in de zon.

Lamoen djalma sok karapas karèpès.

Kapowé — door de zon beschenen worden. *Powè* (Rigg
 schrijft *poi*) beteekent dag en zon beiden.

Afleiding.

Powèkeun — in de zon leggen, om te droogen;*popowè* — dagelijks;*Mopowèan* — berigten, mededeelen.

149°. Tjitjing-tjitjing ngaboedi oetjing.

Letterlijk:

De kat doet verstandig door te wachten.

Keulen en Aken zijn niet op een dag gebouwd.

Gutta cavat lapidem, non semel sed saepe cadenda.

Ngaboedi (v. boedi, rede), zijn verstand gebruiken, overdenken, bepeinzen.

Tjitjing-tjitjing; de herhaling van het woord duidt hier een voortdurenden toestand aan.

150°. Kawas gaok matjok ëndog.

Letterlijk:

Als een kraai, die in een ei pikt.

Een zwart mensch, die zich in het wit kleedt.

Wij zeggen van iemand, die pik in 't zwart steekt:

't Lijkt wel een doodbidder'.

151°. Toetoeroet moending.

Letterlijk:

Doen als de buffels.

Volgzaam zijn; zich de moeite niet geven naar eigen inzichten te handelen of die niet bezitten.

Djalma noe euweuh kanjahona, noeroetkeun kalakoewan, anoe njaho.

152°. Mitjeun mangkok njokot batok.

Letterlijk:

Een kopje weggoeijen en een klapperdop oprapen.

Het slechte voor het goede verkiezen.

153°. Kalapa bidjil ti tjoengop.

Letterlijk:

Een klapper komt voort uit de kien.

Kleine oorzaken hebben groote gevolgen.

Van daag een leugen, morgen een diefstal en overmorgen een moord.

Een sneeuwbal wordt neerrollende een lawine.

154°. Pèjot djaramieun.

Letterlijk:

Droog als padistroot.

Iemand, die als voorlezer een saaije, vervelende voordragt heeft; of, flink inzettende, zijn stem al meer en meer laat dalen en naar eindigt.

Wij gebruiken ook het woord „droog” of „dor”, om een voordragt aan te duiden, die gloed en leven mist.

Dé Soedaneesche verklaring van het spreekwoord luidt:

Djalma noe matja, mimitima bédas toentoengna laoen.

155°. Tangkal kalindih mangandeuh.

Letterlijk:

Een boom, door een klimplant overweldigd.

De leerling heeft den meester overtroffen.

Goeroe kapinteránana kaèlèhkeun koe moeridna.

Den botanischen naam van mangandeuh heb ik niet kunnen vinden.

Het gewas draagt geele bloemen.

156°. Tjaäng boelan dadamarau.

Letterlijk:

Bij maanlicht van fakkellicht gebruik maken.

Zijn licht laten schijnen, waar het niet noodig is.

Met zijn kennis te koop loopen.

*Djalma noe boga pangabisa ngoewar-ngoewarka noe sè-
djèn, soepja kanjahowan kapinteranana.*

157°. Beurit ragrag ka béas.

Letterlijk:

Een muis, die in de rijst is gevallen.

Met zijn neus in de boter vallen, zeggen de Hollanders.

Eigenaardig is de Soendasche verklaring: *Djalma
miskin meunangkeun pamadjikan, noe beunghar.*

Een arme drommel, die een rijk huwelijk doet.

Dezelfde beteekenis heeft:

158°. Bilatoeng ragrag ka dagé.

Letterlijk:

*Een worm, die in de oliekoeken (overblijfsel na de
olie-bereiding) is gevallen.*

156°. Nèkték koekoe dina toeer.

Letterlijk:

Den nagel in de knie slaan.

Een kuil voor een ander graven en er zelf invallen.

*Lamoen djalma rèk njilakakeun batoer, tatjan koengsi
pèk manèhna geus tjilaka te heula.*

160°. Kawas koeda oembal.

Letterlijk:

Als een lastpaard (werken).

Werken als een ezel. Hoewel deze laatste uitdruk-

king dubbelzinnig zou kunnen wezen, hechten wij er toch uitsluitend de beteekenis aan van *zwaar* werken en niet die van *zonder oordeel* werken. In zoover komt zij dan met de Soendaneesche overeen. Ik meen, dat „hij werkt als een paard” eveneens eene algemeen gebezigde Hollandsche spreekwijze is.

Djalma noe hèsè gawè.

161°. Moerah tjongtjot, mahal batjot.

Letterlijk:

Goedkoop is (bij hem) *gekookte rijst, duur een vuile mond* (of scheldwoord).

Hij is goedgeefsch, mededeelzaam en daarbij zachtmoedig.

Batjot is eene gemeene uitdrukking voor mond en wordt alleen als scheldwoord gebruikt. Het gewoon woord voor mond is *soengoet*.

162°. Laeek asoep kana boeboe.

Letterlijk:

De visch zit in de fuik.

Hij zit in moeilijkheden; hij is gesnapt; hij is in zijn eigen netten verward; hij is in de val; hij is gevangen; hij zit in de doos; hij is ingerekend.

Boeboe is niet precies de fuik, die onze palingvischers gebruiken, maar een soort van ronde korf van gespleten rottan of bamboe, met eene opening.

In 't Mal. id., in 't Mak. en Boeg. *boe*.

DE
PATEDA-HOELAWA
OF
DE GOUDEN ARMBAND,

EENE

HOLONTALOSCHE VERTELLING IN HET OORSPRONKELIJKE
MEDEGEDEELD, VERGEZELD VAN EENE NEDER-
LANDSCHE VERTALING EN AANTEEKE-
NINGEN,

DOOR

J. G. F. RIEDEL.

De Holontaloosch sprekende bewoners van Noord-Selebes bezitten een groot aantal onbeschreven vertellingen. Deze, piloe genaamd, worden door de ouden van dagen aangemerkt als hun bijzonder eigendom. Jonge lieden vermeten zich ook nimmer die in hunnen kring voortedragen. Dit mag alleen door mannen en vrouwen van zekeren leeftijd en wel bij gepaste gelegenheden, geschieden. De piloe lo pateda hoelawa handelt over de lotgevallen van den zoon van eenen goudsmid, die door het verrigten van goede daden tot eer en geluk is gekomen, en is niet in de oude, maar in de thans gebruikelijke taal geschreven. Bij wijze van proeve, ten einde taal en volk te doen kennen, deel ik deze vertelling, den belangstellende in het oorspronkelijke mede, gevolgd door eene zoo getrouw mogelijk vervaardigde Nederlandsche overzetting. Zij behoort tot

een der vele stukken, door mij met behulp van eenige inboorlingen — die ik op de hoogte hielp hunne taal met romeinsche karakters te schrijven — bijeengebragt, ter zamenstelling van een Holontaloosch leesboek.

Bedoelde vertelling luidt:

Lo onlongia lo wolo lo ideopa pateda hoelawa ngopoboea to pani lo hoelawa. Ijoh matilimengio hoelawa boito waoe ma lohiliomao to pani. Ijoh ma dilelolio li pani. Tooe tia maledoenggamao ode belelio, ijoh matopiloo li hoelawa boito. Tooe ma loboetao hoelawa boito ijoh maito botoe toeaoe to delomo hoelawa boito. Waoe poli bilotaio botoe boito ijoh o toelide ngoajoe kiki toea-toea to wantohoe botoe boito waoe toemoetoemoelo, teto. Ti pani ma longingo !aboe lo hoehama lo toelide to deloma botoe waoe botoe boloe-boloe lo hoelawa waoe boli toemoe-toemoelo dialoe oalo heaalolio. Ijoh odito hoea bilaloelio hoelawa boito waoe botoe wolo toelidoe lato dilelolio mao pilopobilohio to onlongia. Tooe ma ledoenngga ode taloe lo onlongia, ijoh ma pilopobilohio to onlongia wolo oe ma iloenggoelio li tonoe hale lo hoelawa boito. Ijoh tontahoelo onlongia lodoengohei o owoli li pani boito bo loii, lapatao loewtelo to pani boito, oelialio, hi pani dila momaja oewaoe to loiamoe ti e dipo loonto dipo lodoengohoe oewaoe odelo oe odi e lakoelio, oewaoe dila mohoe, delobo wolo oe imoe-imoe-moeto hoelawaoe, sababoe timongoli pani-pani iala ti e otawaoe woedio tonoe tanggoela pani dila moali doengehelo loialio." Jo momooli leto boito ti pani hoea lohile lo hoewalingai. Tooe ma tiloennggoelao lo belelio ijoh tiloe loalio tonoe koeerangi lo hoelawa boito waoe lato diloepalio. Tooe ilapatao diloe palio lato mao dilepitio to onlongia boito. Tontahoelooe ti pani lonta onlongia mai lo hoealingai lonto podepita pateda, ijoh ma lo tadia tio to oengotongadoe toetoe moelia, dilalo boli modoepa hoelawa, mealo oengopohia waoe to noe lola podidihomaliao

oito moaamila iilimoio waoe diletobio to boelotoe waoe mota tilapilio to hoewoengo deheto. Lapatao lhoewalingai ode belelio ijoh lolatolo ti loemoeto ode hoealilio mao popojo waoe hepikili olio to delomo hilalio, hiambo toelide kikia to delomo botoe, waoe boli botoe to delomo hoelawa dilalo hemonga, ijoh dila mate de bolo manoesia, waoe hoehoetoelio tooe ngohoei-ngohoei, wambao motabia hoei doelahoe motabia, dila lo mohoeito motombiloee loee ngopohia boli dilalo mohoeito monga.

Ijoh to woloeo li pani boito o walaa toeae talalai donggo bohoelo tae. Ijoh ti pani boito mawoloeo toloe hoei ihewolio wambao motabia. Ijoh to hoei lio toeae tahoeangango toeae mai loloia to li pani oelialio, „maito hoelawa toloe lo bolinggo ta waloenga belemoe botia, montali mao aede.” Ijoh to hoei lio boito maito ta mototao wa toloe lo ta hitihoela to boelemengo dinginga mohile motao to bele li pani boito. Ijoh ilodoengohelio lo ta motataowa ngango boito, ijoh leengahoelo timongolio tooe boito lo doengohe ngango. Ijoh lolomemetolo mao lo pehoe pakeke waoe mai ilaoedio waloengo bele li pani, ijoh ma lotapoelio totoloe bolinggo boito, lapatao hileolio, tontahoeloe ma hileolio, ijoh bililohelio mao malo loali toelidoe toloe-toloe lo bolingga hipoloea lo toelidoe. Ijoh ta motataowa boito ma ilohea waoe ma tilonggo teteo waoe ti pani boito piloewajolio lo ta moto taowa. Ijoh tooe ma lobongemola diloe-diloe modoepo, ijoh walai pani ta bohoelo tae lolaheo mao mongili to tibawa, tahoea, tio lontomao bolinggo totoloe ijoh bili lohelio hipoloea lo hoelawa toeango bolinggo boito. Ijoh lolamemetao mao pilo potalio oli iamolio, oelialio, „é baba, maito hoelawa toloe lo bolinggo tawaloengo bele.” Ijoh tilametalio, walaio boito oiali pani to walaio, „bolo toonoelo olo hilamoe.” Lapatao tiamolio delobe motabia oepohoeio olio lapatao ma bilatoelio mai ode bele. Ijoh tooe ma woloea ngohoeia ihewolio to momolilio leto boito, ijoh

walai pani boito ma lohile oli amolio oelialo, „e baba watotia mohintoe mohile mobite mao modahangi odelipoe ngopohia.” Ijoh tilametamai li amolio, „bolo tonoe olo oetohilamoe.” Ijoh walai pani laato mao lapehoe oetaea, ijoh malootapoe wae ma mao lohama hoelawa ngobolingga wae ma lotali tapoelio lo pale wae oehingopongopohia wae lato lodetohoe. Ijoh toe ma ledapatao ijoh ma mao lolele oli amolio oelialo, „e baba ma ledapata oetaea wolo detohoe watotia.” Ijoh loa li amolio, „bola tonoe olo oeto-hilamoe,” wae delabo motabia oepohoetoe olio. Ijoh tontahoeloe maloemoalo mobite, „ijoh ti amolio la tombiloe to walaio oelialo, mopiohoe io modahangi, bo matia tahoelie toeae polahoelie olemoe, wae dia lipatamoe, tohoea to delomo hilamoẽ wonoetae ijoh modoengga ta malo to delomo toeta, ijoh oebodimoe wolo ta metalawa lo hoeloli wonoedeoe didoeloe oepomajatilio, ijoh bajalimoe, detidiolomao ta mate dia otopoeto woloehingopohiaa.” Ijoh to lapatao leto boito walai pani ma lobite. Ijoh malo odito ihewolio hihibitea. Ijoh teto ma ledoenngga ode lipoe toeae, wae woeede to lipoe boito wonoeae wolo ta mate to hoehama loe obiloli wae dialoe wolo-wolo moali bajali lo bilolilio, ijoh dila moali loboengo, wambao ilihoelo to boetaio, wonoe wolea ta mao mai loboengo, ijoh tio ta molanggoenga bilolilo ta ilate boito. Ijoh toe malai pani ma tiloemoeta mola, tahoea loontomao milate toeeoe lo manoesia ili-ilih ei lonto tilajo. Ijoh walai pani lato lopoahoe to taelio piloi tambotio milate boito, wae bilatoelio mai ode oetaea, hoea ilihoealio, wae tilapoetio, lapatao, piloi loboengio. Ijoh toe ma lelo boengao tahoea [doenggadoengga mai ta mai mohimeloe biloli” lo ta ilate boito to walai pani oelialo, e nakoda wolo sababoe pilolo boenganto, ijoh woeede tea dila moali moloboenga ta ilate wae donggo o biloli.” Ijoh walai pani lalameto oelialo, „dialoe sababoe lio ngopohia bo mohobode wato lo Ea toetoeoe matolio.”

Ijoh ma ilinggalalio walai pani boito, ijoh ma bilajalialio toonoe bilolio poli, bo limo hoei to boelemengeto maito ta hipoewolo to hoehama lo bilolio. Ijoh tooe ilodoengohe mao lo walai pani ijoh latotio lololoheo waoe mao bilajalialio. Ijoh motoei-toeidoe tio modoengoheo ta moewola lo biloli, waoe ta malo todelomo otoetoeta, ijoh bajalialio biloli, waoe wohialio oepango waoe pakeani wolo oealo teto. Tooe boito ma lapoelito ilala detohio hoea lopioe ode lipoe lio. Tooe tio ma tiloenggoelao ode oli amolio, ijoh ma iloenggoelilio oli amolio tonoe lola hoequoetoe lio moami. Ijoh tiamolio lenga hoelomola wolo oe ma dadata soeboeloe lio to Ea molanggato. Ijoh walai pani boito woloeo bo toloe lo hoela wolo tio poli ma mao lohile oli amolio lo bite poli ma mao lohama hoelawa ngobolinggo. Ijoh loloia tiamo lio, oelialio, „dia lipatamoe, toenoee, waoe tahoelioe olemoe.” Teto walai pani malo bite ode lipoe ngapohia lo lipoe iloalio molomoeloolo.

Tontahoeloe ma tiloenggoelao lo lipoe boito lato tio lobotoelaa ode toedoe, ijoh ilo ontongolio ta hiamboea to hoengo dalalo, waoe hiboeloehoeta maito ta ma lomahoeta bitoeio. Ijoh ti nakoda walai pani lato lohintoe, oelialio, „wolo hale ilowali olimongoli.” Ijoh maito tangota ilolametai oelialio, „maito taoe mopio ilate, ijoh ma loboengolo ongongala lio bo dila wohila ta pilo boelialio taohoeewa lo oepango, sababoe odito daata lo bilolilio, dialoe ta moali mongakoe momajali.” Ijoh teto walai pani boito lato lo lao ode ta ohoe-oewo lo oepango, oealo walai pani boito, „wonee to hilanto de bajalia lo watotio biloli lo ta ilate boito, waoe poi loboengantoolo.” Ijoh teto milate boito ma iloboengo waoe ma bilajalia lio bilolilio. Teto poli inongo mopoeloe hoei, wolo tio maito ta ilate obi loli bilajalialio sababoe woeoedoe lipoe boito odito. Ijoh toi hewoloeo tio to lipoe boito tonoe ta obiloli dialoe oepo malajalilio, ijoh wonee odoengohe lo walai pani boito, ijoh bajalialio, mealo ta malo todelomo otoetoeta,

ijoh wohialio oepango wae pakeani. Ijoh ma ilodoengohemola lo olongia boelia lo walai pani boito, ijoh mapiloi todoelio lo olongia ti nakoda walai pani boito, Ijoh teto ti nakoda boito ma lolao ode taloe lo olongia. Tooe ma leedoengga mao ijoh tilolimolio wolo oemopio, wae pihilingolio lo olongia ti nakoda boito, sababoe olongia boito maito toetalio daa lo hoehama lo ilowoli lo walaio ta doelahoe. Ijoh tooe ti nakoda lehoeloamola, „ijoh olongia lo tombiloe to nakoda boito oelialio, otoetoe-toetoe labalabalo mopio boli toeha-toehata tonolola hoehoetoento motoeloengi to ta malo' laba-labalo otoetoeta lio wolo ooe oenoelio. Ijoh mae botia malo to delomo otoetoeta daa, ijoh wae mohile woebodoe to olanto lo hale lo walabe taboea doelahoe, iloli ma hilama lo Manginano, mealo ma ilelihoe dilalo lo doepoto, sababoe lio to doelahe toaeae oewae wolo dileoe wae walae wolo ta dadaata wae oetaea woloea doelopoeloe doeang bo walae boito to oetaea toeeoe wae hoelio to oetaea ngapohia, wae lobite nota lo rame to lito, longa longiloe wolo tonolola tingohoe wolo tilidalalalo itohoe. Ijoh tontahoelo malo lo hoelingai ode lipoe heli lo totomoeta lito, wae toedoe, ijoh tahoea doepoto lohipo wolo doetalaa wae didi. Tontahoeloe ma tiloenggoela ode milango, ijoh bolo tahoea ilolohio ma oetaea toaeae oe ilolointoea li poetili boito ma dedoeloe. Ijoh malo tolloe lo hoela ihoe olio, ijoh oe wae botia malo todelomo toekali wolo oe doeto-doetola tabi, wae toliang wae mohile woebodoe oli nakoda mololoheito lipoe-lipoe habari lio, wonoeae odoengganto to lotimai wonoe motapoento mai dipo otawae oepotoelieo hilmoe.” Ijoh teto ti nakoda ma longakoe to olongia oemololohoe tommolilio boito ti nakoda malohintoe lohile ma mobite. Ijoh to owoloeo lo walao olongia boito tooe hilama lo doetala boito, ijoh ma ilotapoe lo Manginano wae ma hilamalia ti poetili boito wolo toeangio. Ijoh tooe boito ti nakoda walai pani ma iloemoealo wae malobite, ijoh heli hoelio

moeli oetaea lio ode tibawa, waoe walai pani malobite ode lipoelio. Waoe tahoeli lo olongia olioma ilolipatalio. Tontahoela tio ma ledoenngga ode lipoe lio, ijoh ma mao pilolelelia to li amolio, tonoe hale iloali to lio, wolo oe ma dilelolio toli amolio tabōea doelahoe pilopobilio. Ijoh tiamolio loloia mai oelialio, „biahemoe mopio-pio ta doelahoe botie waoe pohoetoeamoe oetata waoe dahawamoe, sababoe bangoesa lio daa, pota labolo moali piohomo to doelahe momoli, toeoedoe olongia ti amolio.” Teto ma pilomangoela lio ngoali bele daa waoe walao olongia boito, waoe wolo mongo boea wato lo walai pani ma pilopohoelio to bele boito wolo lahepo polooetia lo mongoboea, waoe piloipodoepalio tonoe pakeani hoelawa oe wolo mongoboea, waoe ngohoei-hoei waoe motoei-toeidoe doelahoe, mao hebilohelio ti poetili walaa olongia boito. Ijoh poli mongo bo hoela ihewolio to lipoe ma mao lohinto o li amolio mohile mobite, oea li amolio, „bolo tonoe olo hilamoe,” lonto a li amolio hoea mao lolele ta walao olongia pilohoetolio oetatio. Ijoh ti poetili boito loloia mai, oelialio, „wono to hila li tata, waoe molahoe-limai talimai lo apoto dilomanga molahepo.” Teto ti walai pani ma ilobite. Ijoh dila odito ihewolio malohoealingai ode lipoe lio, ijoh tooe ma ledoenngga mai, ijoh deoe dilomanga pilolaheoli lo oetatio boito, ma mao dilepitio to li poetili boito. Ijoh lato ilawolio pilohoetolio boö, talala, waoe lipa-lipa, wolo oe tiloeladio lo tanggoelio wolo tanggoeli amolio wo li ilolio. Ijoh walai pani boito woloe bo doelohoela ihewolio to delomo lipoe poli tioma mao lohinto oli amolio mohile mobite modahangi. Ijoh titameta li amolio, „bolo tonoe olo hilamoe, booe dia lipata tahoelie” waoe ma mao lohama hoelawa ngobolinggo, lapatao mao lo lele to oetatio, ijoh boito bo talala waoe lipa-lipa pilohoetolio, ijoh piloi delolio to oetatio. Ijoh teto walai pani boito ma lobite. Ijoh ma odito ihewolio to deheto, ijoh ma lodehe mao ode lipoe li amo li poetili

ilohi lo Manginano olio, wae ta boi-boitolo onlongia lo-
 lahoeli olio. Ijoh tooe ma tiloemoeo tao lato loi popolo-
 lohoe baloe-baloe lio, wolo oepiloidelo lo oetatio teto
 ma dilelolio ode bele lo onlongia. Ijoh ma iloontonga
 lo onlongia maito lipa-lipa toela-toelade tanggoelio wae
 tanggoelo dilelio, wolo tanggoelo walaio, ijoh teto lato
 piloitiangio ti nakoda boito, woloee ma hoejo-hoejo-
 ngo onlongia boito motolidile. Tontahoelo walai pani boito
 ma ledoenggamai, ijoh onlongia boito lo tombiloe, oelialio,
 „e nakoda, tita ta lohoetoe botia boo, talala, wae lipa-
 lipa”, ijoh lolameto ti nakoda boito, oelialio, „oetato wa-
 totia ta lohoetoe kaini botie.” Ijoh onlongia loloia poli
 oelialio, „oetata a toetoe mealo dila”, ijoh ti nakoda loloia,
 oelialio, „ja eaeo tomboeloeo onlongia, watotia mohe mo-
 himboelo moloia mai oetata motoelidoe, bo totoetoe lo
 toetoelio bo ta ilo hilo Manginano to watotia taboea dee-
 lahoe.” Ijoh lo tombiloe onlongia to walai pani oelialio,
 „e nakoda taboi-boitolo walaee ilohi hilama lo Manginano.”
 Ijoh ma mao poihamalio li amolio to lipoe wola hoelio
 boito. Ijoh oea li nakoda to onlongia oelialio, „dila mohoeo
 mai, wonoe dila watotia ta mao mohama olio, ijoh dila
 mohoeo mobite mai.” Ijoh oea lo onlongia boito „mopio-
 hoe odito”, wae mola memeto mobite ijoh ti nakoda ma
 lobite lo wolo oetaea lo lipoe wolo boebato wae hoelio
 lo walao onlongia, ilobite mao mohama oli poetili. Ijoh
 tooe ma tiloenggoelao ode lipoelio, ijoh ti nakoda boito
 lato laolo li amolio wae mao pilolelelio, oelialio, „maito
 oetaea, wolo boebato ledoennga mai wolo watotia ila-
 hoela lo onlongia lio mai poihamalio to walaio, deoe taboea
 doelahoe, lohilo Manginano to watotia, wae maito olo
 hoelio mai mohama.” Ijoh lo tombiloe ti amolio oelialio,
 „mopiohoe wohiamoe, wae mao depitamoe lohihilao oli-
 hoe dia topotala to dalalo.” Lapatao boito walai pani
 malolao ode bele lo oetatio, ijoh walai pani boito lotom-
 biloe to oetatio boito oelialio, „e oetato malo tia oetaea

wolo boebato wolo hoemoe ilahoela li amamoe mai mohama olemoe." Ijoh lolameta walao onlongia boito to nakoda oelialo, „wonoë ti tata dila mobite, ijoh oewaoe olo dila mohoe to mobite, waoe boito walao boi dia mamenga popolahia mao, woehoea mao odelo apoela, bo wonoeaoe ti tata, mobite, ijoh oe waoe delo mobite bo de loemoentoe to oetaea li tata, wonoe to oetaea ngo pohia, oeaee dila mohoe to." Ijoh ti poetili walao onlongia boita wonoe deoe moonta mao to hoelio boito, ijoh moloneoa waoe moëntelo, waoe tilanggoelialo walao boi. Ijoh odita ma iloemoentoe to oetaea li nakoda boito walao onlongio waoe hoelia olo iloemoentoe wo lio to oetaea li nakoda, waoe mailobite. Ijoh tooe ma iloemoeala mota dipo odita lamingio wola toedoelio tahoea doepota lohipei wolo oe doetala ledoeng gamai waoe ma lodiolomo la hoe-loengo wolo boeola odito oedoedoela, ijoh oetaea boito ma hepo, mila mila dio loboeola wola doetalo. Ijoh ti nakoda ma lopiato ode toetoea pato o lajahoe, ijoh hoelo walao onlongia boita ma lopiata olo ode toetoeo pato o lajahoe waoe mola tiloeloedio ti nakoda boito, waoe lodehoe lomai ode dehetoe. Ijoh iladoengohelio lo walao onlongia oe bilolontoenga to dehetoe, ijoh ilintoelio, oelialo, „wolo oe bilolontoenga boito", ijoh tilameta lo hoelio, oelialo, „dialoea". Ijoh walao onlongia loloia mai oelialo, „e tata podaha] wawaoemoe ito oetato, elehia toeloedoela walao boi botie to dehetoe." Ijoh to woloe o li nakoda ma lodehoe ode taloehoe, ijoh ma lelihoe wolo oe ma leapot to lito kiki toeaee. Tooe tio ma teto ma hoelilio toeaee bolo towo-towo dei ta doelota to boelotoe toeaee mai longailo to lito boito. Tontahoelo ti nakoda loonta mai taoe boito, ijoh lotombiloe oelialo, „e oetato oebodimai watotia, depitamai ode oetoea lo watotia," ijoh tilametalio mai, oelialo, „ami dila mohoe to modepita olemoe." Teto ma lohile-hile amboengoe mai oebodoe. Ijoh teto ta doelota boito ma mai lo olio waoe lo dantia poealo ta

doelota boito to li nakoda, oelialio, „de tonoe lola owoloeo-
 moe motodoeomoe to delomo doenia boeta omoe wo
 lami, waoe bolo mohoeto ami mao modepita olemoe.”
 Ijoh ti nakoda boito ma ilohoeta teto ma dilepi ti
 mongolio to oetaelialio, sababoe oetaea boito to oe ti
 nakoda molodehoe, ijoh dilalo lo laoma odelo oe tilapila
 to tapoe. De ti nakoda malohoe alingao. Waoe bolo
 lolao oetaea. Teto ti nakoda malo bo toe lamola ijoh
 bililohelio mai ta doelota boito ma dedoeloe. Ijoh ti
 nakoda boito ma iladoengohe mao lo walao olongia boito
 ma hemoloia, ijoh ma ili bodelio oelialio, „tata dila ito
 ta bilolontoenga to deheta ointie.” Oea li nakoda,
 „dila waoe ta bilolontoengo bo aieo ngopoetoe lodehoe.
 Ijoh ma odito ihewolio limongolio hilajaha maló tiloeng-
 goelolo ode lipoe li amolio lo taboea doelahoe boito,
 lato ti nakoda ma, lolapi totapoe waoe lapatao lomo-
 tahoe mariamoe pootoloe. Teto ma ilotawa li amolio
 wolo lipoe. Ijoh ma ledoennga mai taoe dadaäta mai
 mohama to walao olongia boito, wolo hoehoelihe waoe
 ooe daa lo lipoe, waoe tililahepa lo tingohoe hitingo-
 tingohoe to delomo lipoe boito. Ijoh tooe walao olongia
 ma loemoentoe mola ode hoehoelihe walao olongia boito,
 ijoh ti nakoda boito, tiangolio loemoentoe toetoeoeo wolio
 loemoentoe ta hoehoelihe. Ijoh ti nakoda dila mohoeta,
 toeodoe tio mohe poelolo, sababoe tio lo linepa mola
 wawaio taoe kiki, waoe hoeelihe lo lipoe wolo o oedaa
 lo olongia. Ijoh walao olongia boito loloia o li nakoda
 oelialia, „wonoeaieo ti tata dila mohoeto loemoentoe wo-
 laoe ta hoehoelihe, ijoh oewaoe dila mohoeto molao ode
 o li amaoe, waoe ma mopioe ode lipoe li tata.” Teto
 tonoe lola boebata wola ta dadata boito loloia o li
 nakoda, oelialio, „mopiohoe nakoda ito modoedoeola tonoe
 tombiloe li oetatonto,” boito mao loemoentoe toetoeoeo
 wolio, alihoe tio hoea molao waoe odielo ohe ito. Ijoh
 ma ilinggalalio ti nakoda boito, ijoh ma iloemoentoe

ta hoehoelihe wolo walao onlongia, boito, waoe hoelio lolao loata, lapatao mololao. Toe ma tiloenggoela mola ode taloe li amolio, ijoh ma ilode lio waoe dililio walaio boito waoe hilojonga li ilolio woli amolio malo bolo odito ihewolio donggo lohoealingai wolo oemopio odelo oe moeloolo olo. Ijoh to momoli lio teto ngohoei doehoei lo boelemengeto onlongia boito wolo lipoe lohoetoe o amboea daa tonoe boebato wolo tonocelola mongopanggola, ijoh tontahoelo ma lehoeloa taoe-taoe alo. Ijoh onlongia lotombiloe to boebatolio oelialio, „ito botia onlongia wolo lipoe pololohei oe moali wohinto o li nakoda potoeli hilawo mopio li nakoda wolo oetoetoelidoe hilalio ilohoebode olae.” Teto onlongia wolo boebata boito ma hipototobiloea wolo otoetoeta limongolio. Ijoh teto walao onlongia boito lo tombiloe to li amolio oelialio, wonoe lo oe to mabihoe opipihio li tata botie, dia moali otoelia, sababoe odito ihewolio watotia wolio wambao pilohoetoelio oetatio mealo pilongola botio ponoelio to oe watotia otoetoe pilomomonoelio to watotia piloi pohoetoelialio pakeani hoelawa. Ijoh to delomo pikili lo watotia dialoea oengopohia moali patoeli pihio, delode wawao watotia oewohi waoe bola motinenga wolo oemopio ilohi li nakoda, waoe de watotia moali dilelio waoe bolo otoelia opi pio pilohoetoe lio to wototia. Waoe deoe hoela watotia pohile lo wototia poi-pateamao olo de sababoeelio laba oehelio mate boli dia mamingo, wonoe tio walao manoesia ilongola dia ilololohe to watotia, wambao pihoe watotia oetohilalio, waoe leto watotia dila doedoe-alio, oloe olio botie ti tata tiloe-loedio to deheto polihelio alihoe mate, wonoe tio ta mopio wadjiboe toelialio hilawo li nakoda boito, sababoe wonoe dia ti nakoda watotia dedoeloe lo hoealingai lapatao bo toelialio lo oe moletoe, oeitolo sababoeelio pohile lo watotia patelo teto.” Lato piloi patelio lo onlongia wolo lipoe hoelio lo walao onlongia, waoe tonoe hihilelio lo walaia boito ma tilolimolio waoe

diloedoealio. To momoolio teto boito onglia wolo lipoe totombiloe o li nakoda oعالio, „e nakoda boita walaoe mawohilami olanto potoeli lami piohonto waoe popodi lela olanto, boli poelanga lo oe olangia botia ma wohioe olanto, wonoeaoe ito ma modile to walaoe.” Tooe ti nakoda lodoengohea tahelio lo onglia boito, ijoh lolameto ti nakoda to onglia wolo lipoe, oعالio, „ma mololimo watotia tonoe lola loia lo oetato watotia, wolo tombiloe lo onglia waoe lipoe, bo watotia dongga mohile po bila-bila mealo hoeango tooe mohile mao mole lepo to li amo lo watotia woloee mao hama mai lo watotia delomai.” Ijoh ma tilolimo lo onglia wolo boebato tonoe hilile li nakoda boito, waoe hoea lobite. Tonta hoelooe ma tiloeng goelao ode o li amolio, ijoh ma lapoelito iloeng goelilio o li amolia tonoe hale ilo ali to wawaio loia lo onglia, wolo boebato oetio ma moali dile lo walao onglia boli tio ma hoeatolio moali onglia to lipoe boita. Ijoh tilametalio li amo lio, oعالio, „bolo tonoe o lo hilamoe.” Ijoh dilalo loihewa tio waoe ma tato lobite waoe ti amolio ma dilelolio tooe ma ledoengga mao ode lipoe boito, ijoh ma tiloemopalao, ijoh teto tato pilopo dilelio to walao onglia. To lapatao leto oe onglia boito ma iloe doelio to li nakoda walai pani boito, ijoh ma odito ihewolio tio todelomo poelanga looe onglia ma lotapoe walaä toeaoe. Ijoh odito tooe to doelabe toeaoe bolo towo-towo dei ta doelota mongololai lo lao mai ode onglia. Ijoh ilintoelio lo onglia oعالio, „e ta doelota, mai mongola timongoli botie to olae.” Ijoh lolameto timongolio boito, oعالio „to woloee lami botia mai mohama dantianto wolami watotia to lito tonoe owoloeonto ijoh boetaonto doeloea oengotaiadoe wohinto olami watotia. Ijoh botia ito ma loali onglia, wonoe dia ami ito dilalo toemoe-toemoelo waoe dilalo olo-onglia. „Ijoh onglia lolameto to ta doelota boito oعالio, mopiohoe odelo loiamoe botie, bo toi hewo lo oeaee loeboeboaia mai

wo limongoli to lito, bo heli botie walaä toeoe oe ilotapoe, mopiohoe poetoento doeloeo." „Lapatao onlongia boito ma mao lohama wamilo waoe walaio ma tiliangio mai waoe mapoetoeolio, oelialio, heli oetie tilapoeloe." Bo teto bo lohoea bililohelio mao ta doelota boita ma iloemaio.

De vertaling van bovenstaande Holontalosche
vertelling is als volgt:

Een zekere onlongia liet door eenen goudsmid twee gouden armbanden vervaardigen. Hij woog daartoe het goud af en stelde dit in handen van den smid. Deze nam het stuk mede naar zijne woning. Daar komende kloofde hij het goud en zag daarin eenen steen. Dezen steen weldra gekloofd hebbende, vond hij een kleine slang in het midden van den steen levende. De goudsmid verwonderde zich zeer dat een slang in een steen, zonder eenig voedsel kan leven; ook dat deze steen door goud omgeven was. Toen hij dit een en ander gezien had, nam hij het goud, den steen en de slang en bragt alles aan den onlongia terug. Bij den onlongia komende en de zaak mededeelende lachte de onlongia aanvankelijk, doch later toornig wordende zeide hij tot den goudsmid: „ik geloof u niet; ik heb nimmer gezien of gehoord dat een slang in een steen wordt gevonden. Aan het gewigt van het goud mag niets ontbreken. Ik ken de gewoonte der goudsmiden en kan hunne woorden niet vertrouwen". De goudsmid vroeg alstoen verlot om terug te mogen keeren. In zijne woning komende, vulde hij het ontbrekende goud aan en toog aan het werk. Toen de armbanden gereed waren bragt hij deze spoedig bij den onlongia. Van de woning van den onlongia terugkomende zwoer hij om nimmer meer goud te bewerken, en verzamelde hij al zijne gereedschappen in een bolotoe en ging deze in de diepte der zee werpen. Terug komende, in zijne woning begaf hij zich onmiddell-

lijk in een afgesloten vertrek en zonderde zich daar af, om over al het gebeurde na te denken. Voorts had hij dagelijks, wilde zelfs geen woord meer spreken en ont-hield zich van alle spijsen. De goudsmid nu heeft een zoon van jeugdigen leeftijd. Toen de goudsmid drie dagen gebeden had hoorde hij op zekeren nacht eene stem, zeg-gende, „onder het huis in den grond liggen er drie tampajans vol met goud, ga deze uitgraven.” Drie dieven, die toevallig bij het huis waren, hoorden ook deze stem en gingen aan het graven. Zij vonden de drie tampajans, maar niet met goud, wel met slangen gevuld. Toen vlugtten zij van daar den goudsmid uitscheldende. Den volgenden morgen stond de zoon van den goudsmid open onder het huis gaande zag hij de drie tampajans met goud gevuld in den grond staan. Terstond gaf hij daar-van aan zijnen vader kennis, die hem antwoordde, „ge kunt daarmede naar goedvinden handelen.” De goudsmid ging weder bidden en zijn zoon bragt al het goud boven in het huis. Een maand of wat daarna zeide de zoon tot den vader, „ik vraag u vergunning om te gaan varen en in vreemde landen handel te drijven.” De vader antwoordde, „doe zoo als gij het verkiest.” Alstoen ging de zoon van den goudsmid eene prahoe zoeken, nam een tampajan met goud en kocht daarmede gebolsterde en ongebolsterde rijst, als ook andere artikelen, die hij in de prahoe laadde.

Gereed zijnde ging hij naar zijnen vader, zeggende: „vader alles is tot de reis gereed, de prahoe zoowel als de lading.” De vader antwoordde dat het goed was en ging weder zich afzonderen en bidden. Op het punt zijnde om te zeilen, zeide de vader tot den jongeling, „het is zeer goed, dat gij handel wilt drijven; ik geef u echter een raad, dien gij nimmer moet vergeten en steeds in uw hart moet bewaren. Wanneer gij iemand in ongeluk zijnde tegenkomt, moet gij dezen hulp verleenen, zoo ook degenen die in twist zijn van wege het niet betalen

hunner schulden en die zonder lijkgewaad begraven worden; al deze personen behoort gij te helpen. Dit gehoord hebbende vertrok hij.

Eenigen tijd daarna kwam hij in een vreemd land. Het gebruik in dit land was, dat een ieder, die met schulden stierf en niets achterliet, onbegraven bleef, of in de rivier geworpen werd en dat degene die het lijk deed ter aarde bestellen stilzweigend op zich nam de schuld te betalen.

Op deze plaats zag hij een lijk de rivier afdrijven en liet hij dit uit de rivier halen, met lijkgewaad bekleeden en verder begraven. Toen de begrafenis had plaats gehad, kwamen de schuldeischers van den overledene bij hem, zeggende: anakoda, waarom hebt gij dat lijk doen begraven, niemand mag in dit land begraven worden, wanneer hij voor zijnen dood zijne schulden niet afbetaald heeft?

De zoon van den goudsmid antwoordde, „ik heb geen andere reden voor mijne daad dan dat ik mijn medemensch hulp wil verleenen.

En de schuldeischers drongen aan op betaling, waaraan door den zoon van den goudsmid voldaan werd. Vijf dagen daarna vond hij twee personen twistende over hun schuld. Hij begaf zich derwaarts en betaalde de schuld.

Telkenmale wanneer hij iets vernam omtrent personen die van wege hunne schulden onder elkander woorden hadden, of die in moeielijke omstandigheden verkeerden, betaalde hij hunne schulden en schonk hun geld, kleedingstukken en spijzen. Zijne lading verkocht hebbende keerde hij naar zijne woonplaats terug.

Bij zijnen vader komende deelde hij al het gebeurde mede. De vader verblijdde zich er over en dankte den Allerhoogsten Heer.

Drie maanden daarna verzocht de zoon van den goudsmid weder van zijnen vader vergunning om ten handel te gaan varen.

Toen hij een tampajan met goud genomen had zeide de

vader: „mijn zoon vergeet mijne vermaningen en raadgevingen niet.” Al zoo vertrok de zoon van den goudsmid naar eene andere plaats, waar hij te voren nog niet geweest was. Ter plaatse gekomen zijnde ging hij terstond naar den wal en zag vele lieden op den weg zamen-schuilen en geweld maken; ook waren er lieden met ontbloote krissen.

Dit een en ander ziende vroeg hij aan een hunner wat er toch gaande was. Een der omstanders antwoordde: „een adellijk persoon is dezer dagen gestorven; zijne bloedverwanten wilden hem op de gebruikelijke wijze begraven, doch wilden zijne schulden aan de schuldeischers niet voldoen, om reden deze vele waren.” De zoon van den goudsmid begaf zich toen naar de schuldeischers en beloofde hun dat hij de schuld van den overledene zou betalen; hij gaf toen last dat het lijk zoude begraven worden en betaalde de schulden.

Tien dagen daarna hoorde hij weder dat iemand met schulden gestorven was en hij betaalde deze ingevolge de gebruiken des lands. Gedurende zijn verblijf op deze plaats ging hij voort lieden te helpen, hunne schulden te betalen en degenen die in treurige omstandigheden verkeerden met geld en kleedingstukken bij te staan.

Op zekeren dag hoorde de olongia van het land de handelingen van den zoon van den goudsmid en liet hij dezen bij zich roepen. Hij begaf zich bij den olongia en in zijne tegenwoordigheid verschijnende werd hij welwillend en vriendschappelijk ontvangen, omdat de olongia ook in droevige omstandigheden verkeerde wegens het verlies zijner jonge dochter. Toen de anakoda gezeten was, zeide de olongia, „in waarheid het is goed en billijk de bedroefden en armen te helpen; ik verkeer thans in groote droefenis en verzoek u om hulp en bijstand in de zaak van mijne jonge dochter, die verloren is gegaan, door de zee-roovers gevangen genomen of door de stroom beneden's

winds gevoerd. Dit ongeval gebeurde toen ik, mijne echtgenoot en kinderen en vele lieden op zekeren dag in twintig prahoes in zee uit spelevaren gingen. Mijne dochter was in eene prahoe alléén, alzoo ook haar geliefde.

Wij gingen te zamen zeilende feestvieren op de eilanden en aten en dronken aldaar onder het geluid van allerlei muzikinstrumenten. Terugkeerende overviel ons zwaar weder tusschen de eilanden en den vasten wal; de wind was hevig, het stormde en regende. Aan de monding der rivier komende, bemerkten wij dat de prahoe waarin de vorstendochter gevoerd werd niet meer aanwezig was. Het is nu drie maanden geleden, dat ik in droefheid verkeer, ik verzoek derhalve uwe hulp om op andere plaatsen naar tijdingen te vernemen. Wanneer gij mijne dochter mogt ontmoeten, koop haar vrij en breng gij haar hier bij mij weder; ik weet waarlijk niet waarmede ik uwe welwillendheid moet beloonen." De anakoda beloofde de olongia te zullen helpen en verzocht om te mogen vertrekken.

De vorstendochter nu werd nadat hare prahoe van de overige afgedreven was door zeeroovers genomen, zij en al hare bezittingen. De anakoda, de zoon van den goudsmid uitgevaren en een nacht en eene dag in zee zijnde, ontmoette eenige zeeroovers-prahoes. De Mangindano's de prahoe van den zoon van den goudsmid ziende hielden daarop aan. De anakoda liet echter zijne zeilen nederhalen en spreidde matrassen uit, dezen met rood, geel en groen laken en zijde bedekkende. Hij liet tevens gebak, koffij, thee, witte suiker en allerlei spijzen bereiden. De Mangindano's maakten intusschen hunne wapenen gereed, en laadden hunne kanonnen en geweeren; maar ziende dat de anakoda slechts spijzen en dranken, lijnwaden, geld en ongekokte spijzen in gereedheid bragt bewaarden zij hunne wapenen weder. Alstoen zeide de anakoda tot de Mangindano's „wanneer de vrienden mij geen haat toe-

dragen verzoek ik hen met alle fatsoen in mijne prahoe te komen." De Mangindano's lieten hunne prahoe naderen en stegen in de prahoe van den anakoda. Vervolgens deed de zoon van den goudsmid, nadat zij gezeten en gegeten en gedronken hadden, kleedingstukken en lijnwaden en ongekookte spijsen voorbrengen en gaf deze aan de datoe's der Mangindano's en aan hunne volgelingen ten geschenke. Dit een en ander ontvangen hebbende, zeiden de datoe's onder elkander: wat zullen wij den anakoda geven om zijne goedheid te beloonen? goud, lijnwaden en geld bezit hij; gelukkig dat er nog iets is, dat wij hem ten geschenke aanbieden kunnen.

En een der Mangindanosche datoe's zeide tot den anakoda, de zoon van den goudsmid, „anakoda! wij hebben eene schoone maagd, de dochter van een olongia, die wij in het midden der zee drijvende gevonden hebben; wanneer het u behaagt zullen wij haar u ten geschenke geven want wij hebben niets anders om uwe mildheid te beloonen." Toen de zoon van den goudsmid de vorstendochter ontvangen had, scheidde zij van elkander; de Mangindano's lieten hunne prahoe's los en de zoon van den goudsmid keerde naar de woonplaats van zijnen vader weder, geheel vergeten hebbende de opdracht van den olongia. In zijne negorij komende gaf hij van zijn wedervaren aan zijnen vader kennis en bracht bij hem de door hem gevondene vorstendochter. Zijn vader deze ziende zeide hem, „bewaak deze maagd, maak haar tot uwe zuster, want zij is van hooge geboorte; welligt dat zij nog oorzaak wordt van uw geluk in den vervolge, want hare vader is een olongia." Alzoo liet hij voor haar een groot huis bouwen en de zoon van den goudsmid deed vele slavinnen daarin verblijven om haar te bewaken en hij gaf ze de benoedigde gereedschappen en liet hun goud- en kleedingstukken naar het gebruik der vrouwen, vervaardigen, en 'elken avond was hij daar om de vorstendochter te bezoeken.

Een maand ongeveer, nadat de zoon van den goudsmid in zijne negorij vertoefd had, vroeg hij van zijnen vader verlof om weder te gaan varen. Zijn vader antwoordde hem, dat hij zijn verlangen slechts had te volgen. Ook ging hij bij de vorstendochter, die hij als zuster aangenomen had, en vroeg haar om vergunning. De vorstendochter antwoordde, „wanneer mijn broeder mij eene gunst wilde bewijzen, verzoek ik hem voor mij zijden garen van verschillende kleuren te koopen.” De zoon van den goudsmid ging alstoen met zijne prahoe uit. Niet lang daarna kwam hij weder en liet hij het door hem gekochte zijden garen der vorstendochter aanbieden, die dit bezigde, om badjoes, broeken en sarongs te weven, en op elk dezer stukken haren naam alsmede die harer ouders te borduren. Na twee maanden in zijne woonplaats vertoefd te hebben ging de zoon van den goudsmid weder bij zijnen vader vergunning vragen om ten handel te mogen varen. Zijn vader stemde hem dit toe, hem op nieuw voorhoudende de raadgevingen hem op zijn eerste reis gegeven. Hij nam alweder een tampajan met goud en ging zijne aangename zuster, de vorstendochter zijn voornemen bekend maken, die de door haar vervaardigde kleedingstukken aan hem ter hand stelde. De zoon van den goudsmid lang gevaren hebbende, kwam op zekeren tijd ter plaatse waar de vader van de hem door de Mangindano's geschonkene maagd en die hem het verzoek gedaan had, het bewind voerde. Daar aangekomen liet hij goederen, bij den olongia te koop aanbieden. De olongia op verscheidene kleedingstukken zijnen naam alsmede dien van zijne echtgenoot en van zijne dochter geborduurd vindende, liet den anakoda bij zich komen en weende hij met zijne echtgenoot. Deze kwam weldra, en de olongia vroeg hem, „anakoda! wie heeft deze kleedingstukken vervaardigd?” de anakoda antwoordde, „mijne zuster”. De olongia zeide, „uw eigen zuster of een die aangenomen

is?" De anakoda antwoordde, „olongia ik ben bevreesd een leugen medetedeelen, door te verklaren dat zij mijne eigene zuster is; zij is mij door de Mangindano's ten geschenke gegeven." De loongia zeide, „anakoda deze is onze dochter, die wij lang gemist hebben, als zijnde door de Mangindano's weggevoerd." En de olongia gelastte dat zij door haren minnaar terug zoude worden gehaald. De anakoda zeide, „wanneer ik niet mede ga, zal zij zeker niet herwaarts willen komen, vergun mij haar te halen." De olongia stemde daarin toe en de anakoda vertrok met de bobato's en met den minnaar der vorstendochter naar de plaats, waar zij zich ophield ten einde haar aftehalen. In zijne negorij aangekomen ging de anakoda bij zijnen vader en deelde hem mede dat hij door den olongia gezonden was om zijne dochter, die hij van de Mangindano's ten geschenke ontving, aftehalen; ook hare minnaar was medegekomen. De goudsmid zeide, „het is goed; gaat gij zelf haar begeleiden opdat er niets onderweg gebeure". Alzoo ging de zoon van den goudsmid naar het huis zijner aangenomene zuster en zeide tot haar, „zuster er zijn prahoe's en bobato's aangekomen, alsmede uwe minnaar; allen door uwen vader gezonden om u aftehalen." De vorstendochter antwoordde, „het is goed, maar wanneer gij mijn broeder niet medegaat wil ik niet vertrekken," en over haren minnaar sprekende zeide zij, „dat onbeschaamde zwijnenkind, laat hem weggaan; verjaag hem als een hond." Daarna zeide zij, „wanneer gij mijn broeder medegaat, wil ik vertrekken en de reis doen in uwe prahoe, niet in een andere." Toen de vorstendochter haren minnaar zag walgde zij van hem en werd toornig en noemde hem een zwijnskind. Eindelijk vertrok zij in de prahoe van den zoon van den goudsmid, waarin haar minnaar tevens had plaats genomen. Niet ver van het land af kregen zij onverwacht een hevige bui; de storm nam toe, de hemel verduisterde, de golven werden groot

en de prahoe werd heen en weder geslingerd. De zoon van den goudsmid beklom alstoen de mast, gevolgd door den minnaar der vorstendochter, die hem van boven in zee stootte. De vorstendochter iets in zee hoorende ploffen, zeide, „welk geluid hoor ik?” de minnaar antwoordde, „niets.” De vorstendochter zeide, „mijn broeder draag toch zorg voor uw ligchaam, opdat het zwijuskind u niet in zee stootte.” De zoon van den goudsmid in zee gevallen zijnde, dreef aan den oever van een eiland, en een nacht daar vertoefd hebbende kwamen twee personen bij het eiland visschen. De zoon van den goudsmid verzocht hen, zeggende, „broeder help mij en breng mij naar mijne prahoe weder”; doch zij weigerden. Hij bleef echter aandringen, zoodat zij hem nader bijkwamen zeggende, „wanneer gij genegen zijt al dat gene wat gij in deze wereld mogt krijgen met ons gelijkelijk te deelen, dan zullen wij u helpen.” De anakoda nam dit voorstel aan, en zij bragten hem weder naar zijne prahoe, die tijdens de anakoda er uit gevallen was, noch voor- noch achterwaarts ging, maar op zijne plaats bleef als ware zij daar ten anker gekomen. De anakoda in de prahoe stappende begon deze weder vooruit te gaan, en zag hij de twee visschers niet meer. Toen de vorstendochter de stem van den anakoda hoorde zeide zij, „broeder, zijt gij niet zooveen in zee gevallen?” De anakoda antwoordde, „neen het was slechts een stuk hout.” Nog een geruimen tijd varende kwamen zij ter plaatse, waar de vader van de vorstendochter zijn verblijf had. De anakoda liet het anker vallen en drie schoten uit het kanon lossen. De olongia en de bobato's dit hoorende kwamen met vele volgelingen de vorstendochter afhalen, met een draagstoel en groote vertooning onder het geluid van verschillende muzikinstrumenten.

Gereed om in de draagstoel te stijgen riep zij den anakoda om met haar mede in de draagstoel te gaan. De anakoda weigerde echter uit vrees dat de vloek der vaderen op hem

zoude nederdalen, om reden hij iemand van geringe afkomst niet vermag deel te nemen aan de eerbewijzen, waarop een onlongia aanspraak kan maken. De vorstendochter zeide tot hem, „wanneer gij mijn broeder niet naast mij op de draagstoel wildt zitten, wil ik niet naar mijnen vader gaan, maar weder naar uwe negorij terugkeeren.” De bobato's en de volgelingen dit hoorende verzochten den anakoda, om toch gehoor te geven aan de woorden van de vorstendochter en met haar te zamen te zitten, opdat de stoet eindelijk in beweging mogt komen, behoevende hij in geen geval te vreezen. Gedwongen zijnde steeg de anakoda op de draagstoel en werd met de vorstendochter gedragen, terwijl de minnaar te voet volgde. Toen zij voor den onlongia kwamen omhelsde deze en kustte zijne dochter; hij weende met hare moeder omdat hunne dochter na lang weggebleven te zijn weder in welstand was teruggekeerd. Eenige dagen daarna belegden de onlongia en de bobato's eene groote vergadering, waarbij ook alle oudsten tegenwoordig waren.

De onlongia zeide toen aan de bobato's, „laat ons thans iets zoeken om de welwillendheid van den anakoda te beloonen. Hij heeft met een regtschappen hart mij geholpen.” En zij beraadslaagden daarover met moeite, doch konden tot geene beslissing komen. De vorstendochter zeide eindelijk aan haren vader, „wat de welwillendheid van mijnen broeder betreft, deze is niet te beloonen. Zoo lang ik bij hem was, heeft hij mij als eene zuster aangemerkt en zijne liefde vermenigvuldigd. Voor mij heeft hij gouden kleedingstukken doen vervaardigen. Naar mijn gevoelen bestaat er niets om hem te beloonen dan mijn eigen lichaam, dit kan alleen in evenredigheid tot zijne welwillendheid en liefde staan. Ik zal zijne vrouw worden en als vrouw hem zijne goedheid beloonen. Wat mijn minnaar aangaat, ik verzoek u dat hij ter dood worde gebragt, want hij is bevreesd te sterven en bezit geene schaamte.

Wanneer hij een menschenkind is, waarom heeft hij niet naar mij gezocht? In mijn geluk wilde hij slechts deelen, in het ongeluk volgde hij mij niet. Ook heeft hij mijnen broeder in zee geworpen, verlangende hem te zien sterven. Wanneer hij een goed mensch is zoude hij den anakoda ook met weldaden beloond hebben. Zonder den anakoda was ik hier niet teruggekeerd en hij vergold hem met kwaad. Dit is de reden waarom ik verzoek dat hij onmiddellijk ter dood zal worden gebracht." En de onlongia en de bobato's vaardigden terstond het bevel uit, den minnaar ter dood te brengen. Zij stemden tevens in haar overig verzoek toe, en zeiden tot den anakoda, „aan u anakoda geven wij onze dochter als eene belooning voor uwe welwillendheid tot echtgenoot, en wanneer gij gehuwd zijt zullen wij u de betrekking van onlongia opdragen." Toen de anakoda de woorden van den onlongia gehoord had antwoordde hij. „Ik heb al uwe woorden begrepen, doch verzoek eenigen tijd uitstel of vergunning, want ik wil dit berigt aan mijnen vader mededeelen en hem herwaarts brengen." Dit verzoek werd door den onlongia en de bobato's toegestaan en de zoon van den goudsmid vertrok. Bij zijn vader komende deelde hij zijn wedervaren mede en het gezegde van den onlongia en de bobato's, dat hij de echtgenoot van de vorstendochter en daarna onlongia van dat land zoude worden. De vader antwoordde, „het geschiede gelijk hij goed vindt. Niet lang daarna vevliet hij zijne woonplaats, zijn vader medenemende, en aangekomen zijnde huwde hij de vorstendochter. Weldra werd hem het bestuur opgedragen en hij regeerde lange jaren. Toen zijne vrouw hem een kind baarde kwamen op zekeren tijd twee lieden den onlongia bezoeken. Deze vroeg hen wat de reden was van hunne komst. En zij antwoordden, „wij zijn thans gekomen om u aan uwe belofte te herinneren, immers hebt gij ons op het eiland beloofd de helft van uwe bezittingen te schen-

ken. Nu zijt gij *olongia* geworden, doch zonder onze hulp zoudt gij niet leven noch als *olongia* regeeren." De *olongia* zeide, „het is juist zooals gijlieden gesproken hebt, doch van den tijd dat ik mij van u van het eiland verwijderde is mij slechts een kind geboren geworden, laat ons dit onder elkander deelen." De *olongia* ging een zwaard halen, riep zijn kind bij zich en kloofde dit in tweeën, zeggende, „dit is alles wat ik tot dusverre verkregen heb." Dit geschied zijnde waren de twee lieden verdwenen.

Aanteekeningen — *Olongia*, vorst, opperhoofd. *Ngopoboea*, een paar. *Hoehama*, de toedragt eener zaak. *Bilatoelio*, ingepakt geworden zijnde door hem. *To momooli*, ten laatste, gelijk in beteekenis aan het Tooeoenboeloesche *Kamoerian*, Maleisch *Kamoedian*. *Boelotoe*, een prahoe of liever een uitgeholde boomstam. *Bohoeto taoe*, nieuw, pas geworden mensch, *bohoe*, nieuw. *Bolingo*, van gelijke beteekenis als het Maleische *bžlangu*, een aarden pot. *Pakeke*, een stuk ijzer in den vorm van een koevoet. *Lolaheomao mongili to tibawa*, eig. ging naar beneden om urine te lozen. *Bolo toonoelo olo hilamoe*, eig. slechts gelijk gij dit begeert. *Ma, mau, mah*, gaan; verg. het Tooe-oenboeloesche *mah, loemah, lah*. *Modahangi*, verbaalvorm van het Maleische *dagang*. *Oetaea*, een vaartuig van onbepaalden vorm. *Oehingopo-ngopohia*, van *ngopohia*, een ander, wat anders. *Detohoe*, lading. *Tahoea to delomo hilamoe*, eig. plaatst het in de diepte van uw binnenste. *Woeedoe*, gebruik, hadat. *Mclanggoenga*, er voor instaan; verg. het Maleische *tanggoeng*. *Ili-ilikei*, verbaalvorm van *ilike*, afdrijven. *Ongongala*, bloedverwanten. *Doeang*, boeg van een prahoe, *dselopoeloe doeang* bet. eig. twintig boegen. *Milango*, monding der rivieren.

Hilamalio ti putili boito wolo toeangio, eig. de prinses werd genomen met al haren inhoud; het laatste op den inhoud der prahoe doelende. *Mabilite lio*, eig. (door hen) werd geroeid, verbaalvorm van *bite*, roeijen. *Polapi*, algemeene

benaming voor geweeren en pistolen. *Oealo menggo*, rauuwe spijzen. *Wolo oe mopio*, met goedheid, deftigheid, fatsoen. *Hilontinga*, geknipt.

In het Tooeoenboeloesch treft men een gelijken vorm, ook van het Maleische *goenting* afkomstig als *ginoentingo*. *Ta-doelahoe*, algemeene benaming voor jonge vrouwen. *Sobaboe bangoe-salio daü*, om reden hare afkomst groot is; *bangoesa* van het Maleische *bangsa*. *Ngoali bele daü*, een groote loods, *ngoali bele*, eigenlijk dat kan worden (een) huis. *Bobato*, algemeene benaming van rijks grooten, mindere hoofden, die in vroegeren tijd bij beraadslagingen het regt hadden met den steen te slaan. *Potala*, zie Maleisch *salah*. *Odelo oetilapila to tapoe*, gelijk is geworpen reeds het anker.

O oe daa, vertooning van grootheid, pracht. *Poelolo*, de vloek der voorvaderen, een term, die de Holontalosche adellijken gedurig in den mond hebben om den minderen man in bedwang te houden. *Pakeani hoelawa* beteekent ook kledingstukken met gouddraad gestikt. *Tilolimo*, verg. het Maleisch *tarima*, Tooeoenboeloesch *tinarima*. *Wamilo*, een pedah. *Iloemaio*, verdwenen, eigenlijk vervlogen.

AANTEKENINGEN

OVER DE

ANAMBAS-, NATOENA- EN TAMBELAN-EILANDEN

DOOR DEN KONTROLEUR

R. C. KROESEN (*).

In het begin van Maart 1871 werd mij door den Resident van *Riouw en onderhoorigheden* opgedragen een bezoek te brengen aan de onder Riouw ressorterende eilanden in de chineesche zee, uitmakende de bij staatsblad 1869, no. 75, bedoelde zevende afdeeling van den *Lingga-Riouw* archipel.

Tot dat einde scheepte ik mij in aan boord van Z. M. stoomschip *Borneo*, kommandant de Kapitein Luitenant ter Zee *D. L. Feldmann*, en verliet den 8ⁿ Maart de reede van *Tandjong Pinang*.

Wat mij op dien veertiendaagschen togt is toegeschenen de vermelding waard te zijn mag welligt in dit Tijdschrift een plaats vinden, als bijdrage tot de kennis van die zoo schaars bezochte eilanden.

De zevende afdeeling van den *Lingga-Riouw* archipel wordt gevormd door drie eilandengroepen, de *Tambelan*-, *Natoena*- en *Anambas-eilanden*, bij de inlanders gezamenlijk bekend onder den naam van *Poeloe Toedjoh*, naar de zeven voornaamste en nagenoeg uitsluitend bewoonde eilanden *Tambelan*, *Serasan*, *Soebi*, *Boengoeran*, *Laoet*, *Siantan* en *Djemadja*.

(*). Zie over deze eilanden ook deel XIV, bl. 1—23.

Zij staat onder het oppergezag van den Sultan van *Lingga*, en wordt beheerd door den onderkoning van *Riouw*, die zich daar op zijn beurt laat vertegenwoordigen door een van zijn familieleden als gemagtigde (wakil mot'laq).

Reeds sedert verscheiden jaren wordt die betrekking vervuld door *Radja Endoet*, oom van den onderkoning. Zijn voornaamste taak is handeldrijven en hoofdgeld innen.

Het besturen der bevolking is meer speciaal opgedragen aan een soort panghoeloe's, waarvan men er op elk der genoemde zeven eilanden een tweetal aantreft. Op *Tambelan* heeft de een den titel van orang kajja, de ander dien van *Petinggih*; op *Siantan* treft men zelfs een Pangeran aan. (De bevolking van *Siantan* is, naar men zegt, van *Java*, die van *Tambelan* van *Broenai* afkomstig, waar ook Javaansche titels in gebruik zijn).

De titel doet evenwel weinig ter zake.

De panghoeloe's, 't zij ze orangkajja of Pangeran genoemd worden, besturen hunne onderboorigen met volkomen gelijke bevoegdheid. Hun waardigheid is erfelijk, voor zoover daarop door den Sultan, van wien zij een acte van aanstelling ontvangen, geen inbreuk wordt gemaakt.

Zij worden in hun bestuur bijgestaan door z. g. orang toeah; meestal vier, die zelf bevoegd zijn kleine zaken uit te maken.

Al naar mate den aard en de belangrijkheid der gerezen geschillen, vereenigen zich de beide Hoofden met hun respectieve orang toeah tot één regtbank, of wordt de beslissing overgelaten aan den gemagtigde van den onderkoning. In het laatste geval ontvangt deze, als het een strafzaak geldt, een aandeel in de opgelegde boete (de gewone straf).

De inkomsten van de Hoofden bepalen zich hoofdzakelijk tot de opbrengst van gronden, die zij in apanage hebben en meestal met klappers doen beplanten, en in hun aandeel in de opgelegde boete; alleen op *Boengoeran* ontvangen

zij van den onderkoning een twaalfde aandeel in het hoofdgeld.

De bevolking is te onderscheiden in vaste bewoners of orang negri (Maleijers, Boeginezen en Chinezen) en zoogenaamde „orang laoet”.

De oorspronkelijke bevolking van den *Lingga-Riouw* archipel, de eigenlijke onderdanen (rajat) van den sultan, hebben steeds uitsluitend hun onderhoud op zee gezocht met zeeroof en vischvangst; van daar hun naam van „orang laoet”, in tegenstelling van de Maleische en Boeginesche kolonisten, die zich meer op landbouw en handel toelegden.

In uiterlijk verschillen zij niet van den gewonen Maleijer en in taal kenmerken zij zich alleen door een bijzonder accent. Langen tijd onthielden zij zich van omgang met hun Mohammedaansche rasgenooten, en hadden zij geen bepaalden godsdienst, tenzij men een verward geloof aan geesten met dien naam zou willen bestempelen.

Eerst een kleine twintig jaar geleden zijn eenigen van hen tot den Islam overgegaan, en thans kan men rekenen dat twee derden reeds Mohammedaan zijn (in naam).

Dit heeft ten gevolge gehad dat zij voor een deel van levenswijs zijn veranderd; zij hebben nu woningen aan den wal, en verdienen den kost met het maken van prauwen en met de teelt van klappers en andere artikelen. Zij vermengen zich nu ook meer met de overige Maleijers, hoewel zij nog altijd als minderen worden beschouwd en behandeld.

Verreweg de meesten evenwel, en daaronder al de niet Mohammedanen, leven nog, evenals van ouds, in kleine goed gemaakte prauwen, waarmede zij zelfs de hevige stormen in de Chinesche zee met vrucht trotseren.

Belasting betalen zij niet; maar zij zijn den vorst eenige diensten verschuldigd.

Zoo moeten bijv. de Rajat van *Bintang* bij feestelijke

gelegenheden den Radja en diens gasten bedienen, brandhout leveren, water halen, enz.; die van *Karimon*, *Galang* en *Moeroe* zijn in oorlogstijd verplicht tot het uitrusten en bemannen van de noodige prauwen; die van *Mantang*, de minsten in aanzien, zijn gehouden den Radja of diens gemagtigde op zijn reizen als roeijers te vergezellen, waarheen ook, mits niet langer dan drie maanden achtereen.

Al de orang laet die zich thans in de *Poelo Toedjoh* ophouden zijn afkomstig van *Mantang*, en bij uitzondering vindt men een Mohammedaan onder hen.

Hun onderhoud vinden zij tegenwoordig in de vangst van visch, tripang (gamat), schildpad (sisik) en schelpen (koelit koelai en sipoet).

Zij voeden zich met visch, rijst en sago, maar zijn ook niet afkeerig van andere minder gewone spijzen, waarvan het consumeren hen vooral in het oog van den Mohammedaan verachtelijk maakt.

Zij betalen even goed hasil als de vaste bewoners der *Poelo Toedjoh*; maar zijn daardoor niet vrij van de verplichting, die ik boven zeide dat op de Mantangers rust.

Worden zij gerequireerd als roeijers, en maken zij zich vóór dat de drie maanden om zijn uit de voeten, dan worden zij tot straf een paar uren tot den hals in zoet water gezet. Die straf werd mij gezegd voldoende te zijn om desertie tegen te gaan.

Ik houd 't echter niet voor onwaarschijnlijk, dat die straf alleen dan wordt toegepast als de delinquent niets bezit; maar dat men hem anders liever straft in zijn bezittingen door het opleggen van een boete.

De minachting waarin de „orang laet” bij de rest der bevolking staan, zou zeer zeker aanleiding geven tot knevelarij en grof misbruik van hun krachten, zoo zij daartegen niet eenigzins gewaarborgd waren door hun handwerk.

Zooals te begrijpen is zijn zij uitstekende zeelieden en

onmisbaar voor de exploitatie van de zee in die streken. Zonder hen zou de handel in tripang, schildpad en schelpen op ver na niet die beteekenis hebben, die zij nu heeft, en die ook voor de orang negri een middel van bestaan nitmaakt.

Daarbij komt dat de vorsten en hun lasthebbers er belang bij hebben om het leven niet al te ondragelijk te maken aan hoofdgeld- en heeredienstpligtige menschen, die zich elk oogenblik met hun gezin en hun ganschen eigendom naar elders kunnen verplaatsen, zonder dat iemand in staat is dat te verhinderen.

Afgaande op de mij gedane mededeelingen zou het bevolkingscijfer zijn:

	Orang negri	orang laet	chinezen.
Tambelan eil.	1300	—	—
Zuid Natoena eil. (Serasan)	1500	180	—
Idem (Soebi).	1100	120	—
Groot Natoena eil. (Boengoeran).	3500	350	—
Noord Natoena eil. (P ^o . Laoet)	800	—	—
Anambas eil. (Siantan).	2200	220	112
West Anambas eil. (Djemadja)	500	100	—
Te zamen.	10900	970	112

11982.

Het is echter moeilijk na een betrekkelijk zoo vlugtig bezoek de bevolkingssterkte op de verschillende eilanden met eenigen waarborg van naauwkeurigheid aan te geven.

Wel zijn de bewoners van elke groep grotendeels op één of twee eilanden daarvan geconcentreerd; maar naar mate de vrees voor zeeroovers wijkt (in de laatste zeven jaren hebben zich geen zeeroovers in dien archipel ver-

toond) verspreiden zich de bewoners. Alleen op *Tambelan* en *Siantan* trof ik een kampong aan, waarvan de grootste helft in het water is uitgebouwd.

De reden hiervan is, dat de eilanden zich niet eigenen tot het formeren van kampongs; 't zijn weinig meer dan hooge begroeide klippen, die steil in zee staan, nagenoeg geen strand hebben en die zoozeer op elkander lijken dat men dikwijls moeite heeft zich te oriënteren. Allen zijn omgeven van uitgestrekte koraalreven. Uitgenomen op *Siantan* moest ik overal $1\frac{1}{2}$ tot 3 uren toe in een sloep zitten, om het land te bereiken.

Het is gelukkig dat wij zulk prachtig weër getroffen hebben, want anders had ik op geen der overige plaatsen aan wal kunnen gaan, en zou de „*Borneo*” hoogst moeilijk een behoorlijke ankerplaats gevonden hebben.

De baai van *Siantan* is de eenige plaats waar men veilig ligt, tenzij de wind uit het N. W. komt.

Zoo als ik boven reeds aanstipte, leeft alleen de bevolking der *Anambas-* en *Tambelaneilanden* voor een deel in kampongs te zamen, terwijl op de *Natoenagroepen* de inwoners verspreid wonen. Het verdient wel opmerking dat zich op laatstgenoemde eilanden zoowel in huisbouw en kleeding als in het gebruik van kleine geriefelijkheden een veel grootere welvaart openbaart dan elders. Ook de Hoofden doen zich beter voor, en hun omgeving duidt in alles een zekere aisance aan, die ik vooral op *Tambelan* miste.

Ik meen dat, behalve aan de onthouding van amfioen, daaraan te mogen toeschrijven, dat de zee daar een beter terrein aanbiedt voor de visch-, schildpad- en tripangvangst.

Van daar ook het grootere aantal orang laot.

Op *Serasan* komt daar nog bij de uitnemende geschiktheid van den grond voor de teelt van klapperboomen, die er in het vierde jaar reeds vrucht dragen en prachtig opgroeijen. Nergens zag ik ooit zulk een compacte massa

klapperboomen, en de baai van *Serasan* is naar mijn smaak dan ook verreweg het schilderachtigste punt van de afdeeling dat ik bezocht heb. Zelfs *Sedanong* (bij *Boengoeran*) door de Franschen *Belle Isle* gedoopt, kan m. i. de vergelijking met *Serasan* niet doorstaan.

De bevolking vindt haar bestaan voornamelijk in de vischvangst en de klapperteelt.

De veestapel is hoogst onbeduidend.

Aan landbouw wordt weinig gedaan. Wel wordt op enkele plaatsen wat padi gecultiveerd, maar lang niet voldoende voor het verbruik.

Behalve rijst is sago het voornaamste voedingsmiddel.

Ik trof op alle plaatsen een aanmerkelijk getal sago-boomen aan, die zeer goed tieren, en ook eenige muskaatnoten- en kruidnagelboonen, die er minder goed uitzagen.

De bosschen leveren, behalve hout, een weinig bamboe en een slecht soort rotan.

Daar de behoeften en voortbrengselen op al de groepen dezelfde zijn, hebben de inlanders nagenoeg geen handelsrelatiën onderling.

De meeste handel wordt gedreven met *Sarawak*, *Sambas*, *Pontianak* en *Singapoera*.

Van *Tambelan* bestaat ook wat handel op *Blitoeng* (alleen Emoi-Chinezen zenden soms hun vaartuigen tot *Palembang* en *Djambi*).

Artikelen van uitvoer zijn: klappers, olie, arensuiker, ikan tamban, schildpad, tripang en schelpen; ook een weinig sago en klappersuiker.

Van *Sarawak*, *Sambas* en *Pontianak* wordt vooral rijst ingevoerd; van *Singapoera* zout, opium, lijnwaden en snuisterijen.

De prijzen van de voornaamste handelsartikelen waren tijdens mijn bezoek:

Rijst per picol	\$—2 ¹ / ₂ à \$ 3 ¹ / ₂
Zout per kojau.	„ 25

Klappers per 1000.	\$ 8	à	\$ 10
Klapperolie per 100 gantang	" 42		
Suiker per picol	" 5	" "	6
Gedroogde visch per picol	" 2 ¹ / ₂		
Schelpen per duizend.	" 10		
Tripang per picol	" 8	" "	15
Schildpad per kati.	" 1	" "	2
Amfioen per bol	" 18		

De meest gewilde munt is de Mexicaansche dollar (ringgit boeroeng) ook de Hongkong dollar is in omloop, maar nergens zag ik een Spaansche mat.

Men spreekt ook nog, voornamelijk bij de regtspraak, van Realen, die op de *Tambelan eilanden* een waarde vertegenwoordigen van \$ 0.60 of $\pm f$ 1.60, en op de overige plaatsen van twee gulden. Eigenlijk komt dat op hetzelfde neêr, daar de gulden op *Tambelan*, evenals te *Riouw*, wordt *aangenomen* voor 15 wang of \$ 0.37⁵; dat is @ pari bij een koers van *f* 2.67, terwijl hij op de andere groepen slechts 12 wang of \$ 0.30 geldt.

De industrie bepaalt zich hoofdzakelijk tot het bouwen van huizen en prauwen, tot het maken van suiker uit palmwijn van aren- en klapperboomen en het bereiden van klapperolie.

De inrigting van de huizen is overal nagenoeg dezelfde; zij zijn 4 à 5 voet uit den grond, of iets hooger uit het water gebouwd, van niboeng of houten stijlen, met een omwanding van planken of gevlochten bamboe, en gedekt met atap van klapper-, sago- of djoelongs-djoelongsbladen. Meestal bestaan zij uit een groot vierkant vertrek, met een keuken vlak er achter, en met een van buiten beschoten voorgalerij.

Voor versiering wordt niets gedaan.

Voor al op *Siantan* en *Boengoeran* zijn de inlanders bedreven in het maken van prauwen, die wel niet groot zijn, maar in hun handen uitnemend geschikt zijn om zee te bouwen.

De prijs is nog al hoog.

De fabricatie van suiker is alleen belangrijk op *Serasan*.

Meer algemeen is de bereiding van klapperolie. Hoewel de bewerking vrij gebrekkig is, rekent men toch op 15 tot 18 katties olie per 100 klappers.

Op *Serasan* en *Boengoeran* vervaardigt men voor eigen gebruik zeer nette legmatjes van pandanbladeren, en een soort van toedoengs (terendaq) van dezelfde stof.

Van op *Siantan* geweven zijden kleedjes bestaat eenige uitvoer naar *Singapoera*.

De eenige belasting, die de bevolking der *Poelo Toedjoh* gehouden is aan den vorst op te brengen is de hasil of het hoofdgeld.

Bij mijn komst was die belasting vastgesteld als volgt:

	per gezin.	per ongehuwd man.
Tambelan.	f 2.70	f 1.50
Serasan.	„ 4.—	„ 2.—
Soebi.	„ 4.—	„ 2.—
Poelo Laoet.	„ 5.—	„ 2.50
Boengoeran.	„ 6.—	„ 3.—
Siantan en Djemadja.	„ 3.—	„ 1.50

De orang laet betalen evenveel. De Chinezen op *Siantan* betalen f 4 per gezin en f 2 per ongehuwd man.

Da inning heeft eens in 't jaar plaats en de belasting kan ook in producten betaald worden.

De orang negri zijn vrij van alle andere belastingen of diensten. Alleen die van de *Anambas-* en *Tambelan eilanden* kunnen bij groote festiviteiten door den vorst worden opgeroepen; daarom betalen zij ook minder.

Voor het overige schijnt de meerdere of mindere welvaart de eenige maatstaf te zijn, waarnaar de belasting is geregeld.

Wie meer dan eens achterstallig is in de betaling van het hoofdgeld, en geen eigendommen heeft, wordt pandeling. Het gebeurt wel, maar weinig, dat de belasting-

schuldigen trachten dat lot te ontgaan door te verhuizen.

Het pandelingschap is, zooals gewoonlijk in een maleischen staat, vrij algemeen; maar eigenlijk gezegde slavernij bestaat hier niet. De pandelingen zijn meest Boeginezen en Maleijers van *Kwzntan*. Bij het aangaan van de schuld wordt overeengekomen of de schuldenaar bij den geldschieder intrekt (keredja dalem, makan dalem), dan wel of hij afzonderlijk zal gaan of blijven wonen.

In het eerste geval doet hij alle van hem gevorderde diensten tegen het genot van kost en kleeding, en verschilt zijn positie alleen daardoor van slavernij, dat hij ten allen tijde bevoegd is zijn schuld, ook met behulp van anderen, te betalen.

In het tweede geval wordt hij de heeredienstpligtige van den schuldeischer.

De schuld vermindert niet door die diensten; die zijn eenvoudig te beschouwen als de rente van het kapitaal, want aan het verbod van den Islam om directen interest te nemen wordt in het Rijk van *Lingga* streng de hand gehouden.

In het Siaksche is men daar minder kieskeurig op.

Wanneer men den godsdienstzin van een volk kan beoordeelen naar het uiterlijk van zijn bedehuizen, dan zou men de bewoners der *Poelo Toedjoh* waarlijk niet van fanatisme mogen verdenken. Toch schijnt men zich op het voorbeeld van den onderkoning nog al streng aan de bepalingen van den Koran te houden.

Het aantal priesters kan ik niet opgeven; maar ik geloof dat de meesten op *Tambelan* worden gevonden.

De gezondheidstoestand der bevolking laat doorgaans te wenschen over.

Djemadja werd in den loop van 1868 en 1869 geteisterd door een epidemie (volgens de verschijnselen typhus of zware intermitterende koorts, naar mij een geneesheer zeide), die meer dan 300 volwassen mannen moet hebben weggenomen.

Door de bevolking wordt die ramp aan het volgende toegeschreven.

Tongkoe *Ibrahim*, een broeder van den in 1856 afgezetten Sultan van *Lingga*, leed schipbreuk op zijne reis van *Djohor* naar *Lingga* en kwam op *Djemadja* te regt. Daar hij krankzinnig was en reeds sedert lang zijn baard en nagels had laten groeijen, herkende niemand hem. In plaats van den schipbreukeling te helpen, schijnt men hem bespot en zelfs geslagen te hebben, en knipte men hem baard en nagels af. In dien toestand werd hij herkend, en toen moet hij op de excuses van de eilanders hebben geantwoord, dat het hun zoolang zijn haar nog groeide niet wel zou gaan.

Ik haal die vertelling alleen aan als een staaltje van het volkskarakter.

De epidemie van *Djemadja* is de eenige, waarvan de bevolking der *Poelo Toedjoh* in lange jaren heeft te lijden gehad. Overal, waar ik kwam, zag ik een groot aantal kinderen (een eigenaardigheid, naar 't schijnt, van vischers-plaatsen) naar geen enkel was van de pokken geschonden.

Daarentegen ontmoette ik vele volwassen personen, die herhaaldelijk door koorts bezocht werden.

Het schijnt dat de formatie van die eilanden, omringd als zij zijn van uitgestrekte koraalreven, die bij laag water droog loopen, een hoogst nadeelige werking heeft.

Voor een deel is daaraan toe te schrijven, dat het getal Chinezen te *Siantan* stationair blijft, terwijl op de andere eilanden geen enkel lid van die natie gevonden wordt. Op *Serasan* en *Tambelan* hebben zich vroeger eenige Chinezen bezig gehouden met het opkopen van klappers en de fabricatie van olie; maar de meesten bezweken aan kwaadaardige koortsen, zoodat de overblijvenden haast maakten die eilanden te verlaten.

Voor een deel meen ik echter de schaarschte aan Chinezen te moeten toeschrijven aan de geringe vóordeelen,

die aan eene vestiging in dien archipel verbonden zijn; een chinees toch laat zich niet liet afschrikken door de ongezondheid van een plaats, wanneer maar belangrijke voordeelen te behalen zijn.

't Schijnt dat de steenachtige bodem van die eilanden zich op groote schaal tot weinig anders leent dan tot de klapperteelt.

De bosschen leveren den inlander wel goed hout voor zijn huizen en prauwen, maar het is nog de vraag of dat goede hout wel overvloedig genoeg voorkomt, om een exploitatie op groote schaal te motiveren. Zeker is het dat de gesteldheid van het terrein, steil en rotsachtig als het is, en zonder een enkele bevaarbare rivier, zulk een onderneming met groote kosten zou doen gepaard gaan, terwijl ook de afgezonderde ligging van die eilanden, midden in een dikwijls onstuimige zee, zonder behoorlijke ankerplaatsen, mij voorkomt wel een omstandigheid te zijn, waarmede een industrieel vooraf rekening dient te houden.

Voor een vreemdeling die geneigdheid mogt hebben om in de *Poelo Toedjoh* een of andere onderneming te beginnen, is de inrigting van het landbezit een bezwaar tegen het verkrijgen van gronden.

Was al de niet geoccupeerde grond ter beschikking van den Sultan, dan was de zaak eenvoudig. Maar dat is het geval niet. Meer dan de helft van den beschikbaren grond is „tanah poesaka”, d. i. in erfelijk bezit van notabele ingezetenen. Wenscht een vreemdeling nu een stuk grond in kultuur te brengen, dan verstaat hij zich met zoo iemand, en doorgaans komt men overeen, dat de koncessionaris voor den eigenaar een terrein voor klapperaanplant in gereedheid brengt, gelijk aan de uitgestrektheid van hetgeen hij zelf wenscht te beplanten. Vertrekt hij, dan komt al wat hij geplant heeft aan den eigenaar, die echter gehouden is de boomen van hem over te nemen

tegen een door den Sultan vastgestelden prijs: één dollar per volwassen boom en zoo naar rato.

Zooals men ziet is die inrigting van het landbezit geheel gebaseerd op kleine transacties. Nu zou een Europeesch ondernemer waarschijnlijk wel andere voorwaarden kunnen bedingen; maar voor een eenigzins belangrijken aanplant moet hij toch in onderhandeling komen met een goed aantal eigenaars van die slecht afgebakende apanages, wat in de toekomst aanleiding kan geven tot groote moeilijkheden.

Zonder mij na zulk een oppervlakkig onderzoek aan een bepaald oordeel te wagen, moet ik toch bekennen dat wat ik ervan gezien en vernomen heb mij, tot de meening doet overhellen, dat voor die eilanden weinig of geen toekomst is weggelegd, en dat het bezit ervan, voor onze materieele belangen ten minste, al van zeer weinig waarde is.

Riouw, 20 December 1871.

EENIGE OPMERKINGEN BETREFFENDE
COOLSMA'S
HANDLEIDING BIJ DE BEOEFENING
DER
SOENDANEESCHE TAAL,
DOOR
J. A. UILKENS.

I. Een moet de eerste zijn. Deze heeft lang op zich laten wachten.

We hadden sinds geruimen tijd Woordenboeken en Spraakkunsten van het Maleisch, Javaansch, Makassaarsch, Tobaausch, Dajaksch en welke talen van Polynesischen stam al meer onze Grammatici hebben bezig gehouden, maar het Soendaasch (*) werd behandeld als een stiefkind.

Het woordenboek van de Wilde, dat Taco Roorda uitgaf, heeft die taal meer in de war geholpen dan verklaard, omdat het aan verregaande onvolledigheid eene groote mate van onnaauwkeurigheid paart en voor den taalvorser in geen geval als legger dienst kan doen.

Rigg's Dictionary of the Sunda language, hoewel van veel beter gehalte, noopt echter in het gebruik almede tot groote omzichtigheid.

(*) Niet uit praedilectie schrijf ik *Soendaasch*. Ook niet, omdat ik taalkundig aan dit, in plaats van aan Soendaneesch, de voorkeur geef. Beide schrijfwijzen klinken goed en nu neem ik, voor het gemak, de kortste. Regels daaromtrent zijn niet gesteld. Men zegt: *Javaansch*, *Soloosch*, *Djokdjoosch*, *Madureesch*, *Sumatraansch* en *Sumatraasch*, enz.

Vooral is Rigg zwak in woordafleiding.

Dan geeft hij dikwijls de grondbeteekenissen het laatst of in het geheel niet.

En eindelijk laat ook de volledigheid nog al te wenschen over.

Het laatste in dier mate, dat ik, in weinige jaren, dat woordenboek kon aanvullen met meer dan het dubbel aantal woorden, dat daarin wordt opgegeven.

Ik bragt die bijeen uit den mond van den Inlander, de weinige handschriften, die ik kon magtig worden en de uitgegeven werken in die taal.

Dikwijls heeft de zendeling-leeraar Geerding te Bandoeng mij in de verklaring op den goeden weg geholpen; dit zij en parenthèse en erkentelijkheidshalve hier bijgevoegd.

Met die twee woordenboeken nu viel niet veel te beginnen en toch heeft men er jaren lang op moeten teeren.

Reactie werd te weeg gebragt door den Heer K. W. Holle, die de beoefening van het Soendaasch een stoot gaf, omdat hij zich bemoeide met het laten schrijven en drukken van schoolboekjes in die taal.

Nu in de vaart, die zulks nam, wat stilstand gekomen is, verschijnt Coolsma's handleiding, de reden tot het schrijven dezer regelen.

Daarenboven heeft het Gouvernement een ambtenaar in dienst gesteld, om hulpbronnen voor de beoefening van het Soendaasch op te sporen en te verzamelen.

Ook hebben wij Dr. van der Tuuk in het zicht, om ons eerlang een woordenboek en een spraakkunst in die taal te leveren.

Inmiddels komt den Heer Coolsma de eer toe de baan der Soendasche spraakleer te hebben geopend en het voorregt, om onder de beschermende hand van den adviseur honorair voor Inlandsche zaken zijne pogingen gekroond te zien met ondersteuning van Gouvernement's wege.

Dat voorregt is groot. Want zonder hem tot Maecaenas,

wordt het buitendien al in vele opzichten verdrietig werk der Soendasche taalvorsching een hopelooze strijd tegen een monopolie van beoordeeling, waar buiten geene middelen tot uitgave gevonden kunnen worden.

Moge dat voorregt wat algemeener worden.

II. „De Soendaneezen hebben geen eigen schrift, maar bedienen zich òf van het Javaansche òf van het Arabische” zoo begint Coolsma's handleiding.

Als onderscheiding van gebruik geeft hij op voor het *Javaansche: Geschriften van Jav. oorsprong, verhalen en brieven*; voor het *Arabische: Geschriften van godsdienstigen aard*.

Hij had er kunnen bijvoegen, dat, over het algemeen genomen, het Arabisch schrift meer in het Westelijk deel, het Javaansch meer in het Oostelijk deel der Soendalanden in zwang is.

Volledigheidshalve had schrijver nu *beide* Alphabets moeten laten volgen en de letters moeten aanwijzen, die de Soendanees niet gebruikt.

Hij maakt echter alleen gewag van het Javaansch en zegt dienaangaande:

„Voor geschriften enz. maakt men meest van het Javaansch schrift gebruik, hetwelk echter in den vorm eenigszins afwijkt, terwijl het een *d* en een *t* minder heeft.”

Daargelaten, dat deze zin zeer onduidelijk is en iemand in den waan kan brengen, dat het Soendaasch twee letters meer heeft dan het Javaansch, terwijl het omgekeerde het geval is, is ook de verklaring van het Javaansch Alphabet, in Romeinsch karakter weergegeven ver van voldoende.

Schrijver had minstens mogen wijzen op het verschil in uitspraak; op de tweederlei schrijfwijze van de *a* (*am* en *o-a*); op het karakteristiek onderscheid tusschen de *an* in beide talen, die in het Javaansch aan het begin der woorden eene naauwelijks merkbare aspiratie aanduidt, in het Soendaasch daarentegen van onze *h* niet verschilt.

Hij had niet een gedeelte der klankteekens moeten opgeven en voor een ander gedeelte verwijzen naar eene spraakkunst.

Hij had achterwege kunnen laten, om achter sommige letters te zetten: „zuiver (ofhelder) uitgesproken”, daar dit eene voorwaarde is, die van zelf spreekt; buitendien geen criterium vormt, en den lezer alleen kan doen meenen, dat de andere letters, welke die verklaring missen, dof of onzuiver moeten worden uitgesproken.

Stellig ware noodig geweest, omtrent het Arabisch schrift aan te wijzen, hoe de Soendaneezen dat gebruiken.

Of zij een *س* of een *ص*, een *ت* of een *ط*, een *ق* of een *ك*, een *ف* of een *ث*, een *ح* of een *ص*, een *ر* of een *ع* gebruiken; welke rol bij hen de *ع* speelt en hoe de *ا*, *و* en *ي* te pas komen.

En zoo de Soendaneezen in het gebruik van het Arabisch schrift de brabbelspelling volgen, zooals von Dewall de spelling noemt, die ieder naar goedvinden bezigt, dan had schrijver in zijne handleiding moeten trachten daaraan paal en perk te stellen, door regels aan te geven, hoe het Soendaasch in Arabisch schrift dient te worden geschreven.

Met regt laat schrijver in eene aanmerking de mededeeling volgen, dat de Soendaneezen voor beide *Paměpěts* slechts een teeken hebben, zoowel in Javaansch als in Arabisch schrift en dat het noodzakelijk is ze te onderscheiden.

Immers de korte vertegenwoordigt de *ě*, de lange de *eu* in open, de *u* in gesloten lettergrepen, een weinig slepend uitgesproken. Als een bewijs hoe er verwarring kan komen, zoo men die *paměpěts* in schrift niet weet te onderscheiden, mogen eenige voorbeelden dienen:

bèner,	in orde,	beunur,	gevuld v. aren,
bè nang,	garen,	beunang,	verkrijgen,
beutèng,	zonder werk,	beutung,	buik,
dèdèr,	aanleggen v. pe-	deudur,	betreden,
	pinières,		
dèdèl,	neerdrücken,	deudul,	schoor,
ènduk,	van plan zijn,	unduk (an),	schommelen,
kèrèng,	barsch,	keurung,	bundel,
lèbèt,	inkomen,	leubut,	overvloed v. vruch
lèlès,	een vrucht,	leulus,	buigzaam, [ten,
sèsèp,	tusschen voegen,	seusup,	nitzuigen,
tèrap,	bepaald,	teurap,	oprispen,
tètèp,	vaststellen,	teutup,	bekijken.
hidèng,	verstaan,	hidung,	zwart,
harèp (di)	hopen,	harup (di)	aan de voorzijde,
lèpas,	hard loopen,	leupas,	ontslagen,
sakèdèng,	een keer slapens,	sakeudung,	een oogenblik,
mèntas (tidinja),	pas van daar,	muntas (tidinja),	ginds v. d. overk.
tègès,	duidelijk,	teu gus,	onatgedaan,
pèrès,	melken,	peurus,	pijnlijk,
mèting,	uitzoeken,	meuting,	overnachten,
sèngit,	verstoord,	seungit,	welriekend,
djèngkèr,	lijkstijtheid,	djung kur,	met bestemming.

Er zijn, die beweerden, dat men die verschillende beteekenissen altijd gevoegelijk onderscheiden kan.

Doch ik geef te raden als ik schrijf:

అనుబంధమునకు నామమును వినినది

of ik daarmede bedoel, „dat hier een knappe kerel uit Madras is”, of „dat die man behoorlijk zwart is”.

Verbeel je voorts een Inlander, die parentah krijgt:

అనుబంధమునకు నామమును వినినది, en die mijnheer beet.

pakt en wegwerpt, in plaats van met hem naar het bosch te gaan.

Ter onderscheiding wordt in de afdeeling Galoeh vrij algemeen een bijzonder teeken gebruikt, om de lange è aanteduiden.

Dat teeken wordt *heutung*. genoemd en gelijkt op de Javaansche *tà gèdè pasangan*. Het wordt evenals de *pa-*

mēpēt boven de letters geschreven. Sommigen gebruiken wel een eenvoudig liggend kruisje, dat mij nog wel zoo doelmatig voorkomt.

Voor de onderscheiding der *Pamēpēts* in Arabisch schrift heb ik nog geen bijzonder teeken gezien.

De heer Coolsma spreekt in zijn voorwoord van een spellingsysteem door de regeering aangenomen en gebiedend voorgeschreven.

Waarop is dat systeem gebaseerd?

Zeker niet geheel op de wijze, waarop de Nederlanders gewoon zijn de Romeinsche karakters uittespreken.

De *Pamēleng* ten minste wordt door onze e niet weergegeven, welke daartoe geaccentueerd moet worden. En de *eu* in gesloten lettergrepen, dient door *u* vervangen te worden, wil men den klank zoo veel mogelijk nabij komen, dien de beschaafde Inlander hooren laat en Coolsma aangeeft door haar een lange *ě* te noemen.

Met opzet spreek ik hier van beschaafde Inlanders. Immers het *dessavolk*, hetgeen bij den een meer, bij den ander minder sterk gehoord wordt, spreekt dien klank nagenoeg uit als *â* en het verwondert mij, dat Coolsma daarop ook niet wijst.

Is de uitspraak van het *volk* de ware, dan is een zekere analogie met het Javaansch daarin niet te miskennen en dient de vraag te worden gesteld of de transscriptie in *â* misschien niet de voorkeur boven die in *eu* verdient, b. v. *Kadijâ*, in plaats van *Kadijeu*?

Men heeft die dialectische klankverwisseling ook in andere talen, b. v. in het Grieksch: *αῶ* en *εῶ*, *ἀγγή* en *εγγή*.

Dat eenheid van transscriptie wenschelijk is, zal wel niemand betwisten en zoo men zich wil bepalen bij de gewone uitspraak onzer letters, dan kan eene overeenkomst zoo moeilijk niet zijn.

Als de Heer Holle de *e*, waarmede hij de *Pamēleng* overschrijft, wil accentueeren en de *eu* in gesloten letter-

grepen in *u* wil veranderen; als de Heer Albers en zijne medestanders *u* in opene lettergrepen in *eu* willen verwisselen en de korte pamëpët door *ë* willen weergeven, dan zijn wij al een heel eind tot eenheid van spelling genaderd.

Mij dunkt, als uitgangspunt moeten wij nemen de schrijfwijze, die een Nederlander, onbekend met het Soendaasch, zou gebruiken bij het hooren van die taal, of waarin hij, bij het lezen, de woorden zou uitspreken als de Inlander, of zoo overeenkomstig mogelijk.

Liever een teeken meer, zoo dit de duidelijkheid bevorderen kan, dan door jagt op eenvoudigheid onduidelijk te worden.

III. Het Soendaneesch kent geen verschil tusschen *krômô* en *ngoko*, zooals in het Javaansch bestaat, zegt de Heer Coolsma. En hij geeft als axiomata:

De vorming van hooge woorden gaat niet volgens vaste regels.

De in gebruik zijnde hooge woorden zijn meestal uit het Javaansch overgenomen.

Dat laatste doet mij aan een Gordiaanschen knoop denken.

Zouden de Javanen en Soendaneezen oorspronkelijk niet een zijn geweest?

Zou het verschil, dat men nu opmerkt niet voortkomen uit onderscheidene invloeden, die verschillende streken beheerscht hebben?

En gaat het in dat geval aan, klakkeloos prioriteit van taalelementen aan te nemen, waar in vele gevallen de oorsprong niet te vinden is.

Doch zoo de Heer Coolsma bij magte ware te bewijzen, dat het Javaansch de hooge en lage taal bij de Soendaneezen heeft bepaald, dan is het, dunkt mij, nu zülks zoozeer is doorgedrongen geleidelijker om aan te nemen, dat de vorming volgens dezelfde regels als in het Javaansch plaats vindt, zooals ook inderdaad het geval is.

Om uit het minder gebruik van hooge en lage woorden

tot geene regels te besluiten, is evenmin gemotiveerd, als uit de reeks voorbeelden, die als getuigen dienst moeten doen en nog later hier ter sprake komen.

Dat de onderscheiding bij de Soendaneezen zeer is doorgedrongen, bewijzen.

1°. De verschillende graden van hoog- en laagheid, om het zoo eens te noemen.

Het *lēmēs* in het Soendaasch, is het *krāmā* in het Javaansch; het *kasar*, het *ngoko*; het *sěděng*, het *madyā*; het *lēmēs pisan*, het *krāmā inggil*; het *kasar katjida*, het *ngoko andap*.

2°. Dat zij aan woorden van vreemden oorsprong een *lēmēs*-vorm zoeken te geven, zoo dit te pas komt geheel op de wijze als de Javanen dit dóen.

Zoo maken zij b. v. van ons *permissie* (vergunning) den *lēmēs*-vorm *permios*.

Waar nu een bijzonder taalgebruik zoodanig wortel heeft gevat, dat als bij intuïtie de vormveranderingen van bastaardwoorden zelfs zich schikken naar de wijziging, die oorspronkelijke woorden met gelijkkluidende eindklanken door dat gebruik ondergaan, daar moeten wij bij het bepalen van Grammatikale regels aan doorgaande verschijnselen denken en daarop die regels baseeren, ook al komen zij met die in andere talen overeen en al is daaruit navolging afte leiden.

Laten wij nu eens zien, hoe het staat met de *kasar*-woorden, waarvan geene gelijkkluidende *lēmēs*-woorden worden opgegeven en die daarom (volgens Coolsma) bewijzen, dat het Soendaasch geene regels heeft voor de vorming van *lēmēs*-woorden.

Wij zullen ze vergelijken met het Javaansch om uit de overeenkomst tot een gelijk gevoeg te besluiten.

SOENDAASCH.		JAVAANSCH.	
Kasar.	Lèmès.	Ngoko.	Krāmā.
leungeun, (1)	pauangan,	tangan,	hasta,
panon,	sotja,	intèn,	sotja, (2)
tjeuli,	tjèpil,	koeping,	talingan
iroeng,	pangamboeng, (3)	irbeng,	grana,
hoentoe,	waos,	hoentoe,	wadja,
biwir.	lambé,	bibir,	lambé,
badan,	salira,	badan,	salira,
soekoe,	dampal,	sikil,	pada,
beuteung,	lamboek en pada-	wèteng,	padaharan, (4)
	haran,		
dijoeck,	tjalik,	tjalik,	lènggah,
	linggih,		
noelis,	ngérat,	noelis,	njérat,
nginoem,	ngaleueut,	ngombé,	ngoendjoeck,
hèès,	saré en koelèm,	toeroe,	saré,
hoedang,	tangi,	tangi,	woengoe,
indit,	angkat,	angkat,	angdjoengdjoeng,
ngomong, en lè-	njaeuer, ngalahir,	pakon,	timbangan,
mèk.	nembalan en ngan-		
	dika, (5)		
eureun,	lèrèn,	lèrèn,	kèndèl,
batoek,	gohgoj,	watok,	tjekoh,
njieun,	ngadamèl,	gawè,	ngadamèl.
baraja,	pangampit,	sanak,	baraja,
awèwè,	istri,	wadon,	istri,
pamadjikah,	geureuha,	bodjo,	istri,
lalaki,	pamèget,	lanang,	djalèr,
salaki,	tjarogè,	laki,	krāmā,
boedak,	moerangkalih,	bodja,	poetra,
kakang,	lantjeuk,	kakang,	raka,
ngaran,	djènèngan,	djènèng,	nami,
beungent,	pameunteu,	rahi,	wadana,

(1) Schrijfwijze van Coolsma.

(2) Edelgesteente. (Sanskriet).

(3) Amboeng in ruiken. (Pangamboeng, de plaats waar de renk-organen zitten).

(4) De plaats, waar men eten bewaart.

(5) Deze 4 woorden hebben bij lange na niet dezelfde beteekenis.

SOENDAASCH.		JAVAANSCH.	
Kasar.	Lëmës.	Ngoko.	Kramâ.
bagija,	katoeran,	salamêt,	wiloedjêng,
ngondang,	ngaloeloengsoer,	ngoendang,	nimbali,
njarèkan,	njaöeran,	srënggën,	roentik,
peuting,	wëngi,	wëngi,	daloe,
beurang,	sijang,	hawan,	sijang,
beunang,	kënging,	kënâ,	kënging,
daèk,	kersa,	harap,	kersâ,
nitah,	miwarang,	nitah,	marëntah,
sisir,	pameres,	paroet.	sisir,
badjoe,	raksoekan,	klambi,	rasoekan,
tjalana,	saroeng tjapak,	tjälânâ,	sroewal,
iteuk,	tëtëkan,	tëkën,	lantaran,
doedockoei,	toedoeng,	tjaping,	toedoeng,
keris,	dochoeng,	kris,	doewoeng,
anggens,	parantas,	wis,	sampoen,
manggih,	mëndak,	nëmoe,	manggih,

Als nu Coolsma uit het gemis aan overeenkomst bij deze Soendasche lëmës- en kasar-woorden besluit tot het niet bestaan van vaste regels voor de vorming van eerstgenoemden, dan doe ik thans, na vergelijking, omtrent het Javaansch, met volkomen hetzelfde regt, dezelfde uitspaaak.

Daar dit echter voor het Javaansch geen steek houdt, vervalt natuurlijk ook Coolsma's argumentatie evenzeer, en dient hij met krachtiger en logischer gronden aan te komen, a's hij het Soendaasch zijn regt op eene geregelde vorming van lëmës-woorden ontzeggen wil.

IV. „Onder stamwoorden versta men dezulke, die niet „tot eenvoudiger vormen kunnen teruggebracht worden”, zegt Coolsma. Die zin is onduidelijk.

Waar slaat *dezulke* op?

Op *stamwoorden*?

Dit zou rationeel zijn, maar is de zin dan onbegrijpelijk tevens.

Het zal wel alleen op *woorden* moeten betrekking hebben.

Formen. Is er meer dan een *eenvoudigste* vorm?

De bedoeling zal waarschijnlijk zijn:

Stamwoorden zijn woorden, die niet tot een eenvoudiger vorm kunnen teruggebracht worden.

Blijkbaar is schrijver in de war met *stammen* en *wortels*.

De definitie van Coolsma is op wortels toepasselijk:

Max Müller (Lectures, II p. 81) zegt:

„Root or radical, whatever in the words of any language or family of languages cannot be reduced to a simpler or a more original form.

Letterlijk hetzelfde wat Coolsma van *stamwoorden* zegt:

„Bopp, Skr. Gramm, p. 69, Roots are the primary elements, the constituent parts of words.

William Hugh Ferrar, Comparative Grammar of Sanscrit, Greek and Latin, p. 179 (een der nieuwste en beste werken over vergelijkende taalstudie) noemt:” the root of a word, that portion of it, that remains, when every thing of ornative and accidental has been removed from it.

Kern, Handl. voor de Ned. taal p. 76: De grondslag van alle woorden is de wortel; daaruit komen stammen; uit de stammen afleidingen.

Wat nu heeft Coolsma bedoeld?

Naar het mij voorkomt en zooals hij ook zelf zegt, *stamwoorden*, maar hij had dan eene andere bepaling moeten geven en niet die op *wortels* past.

Onder de eenlettergrepige stamwoorden vermeldt hij voorts: *neng*, *noeng*, *geus*.

Zijn dit geene verkortingen van *čnèng*, *čnoeng*, *čnggeus*?

Onder de meerlettergrepige *walikat*, dat geen Soendaasch is en *tjoereuteuk*, dat blijkbaar eene verlengde vorm is van *tjeuleuk* en dan niet als stamwoord dienst mag doen.

In § 11 geeft Coolsma nog een definitie van stamwoord en zegt daar, dat het is, een woord, ontbloot van alle toevoegsels door de woord-afleiding daaraan geschonken, en zegt er bij, dat die woorden lang niet altijd in gebruik zijn.

Deze bepaling klopt niet met de voorgaande en de verwarring blijft voor Coolsma's rekening.

Daarna spreekt hij over *woordafleiding*, die volgens hem o. a. geschiedt: door *herhaling* van een woord en door *zamenstelling van twee woorden*.

Eene zonderlinge wijze van afleiding, die door middel van *zamenstelling*!

Op welke spraakleer baseert Coolsma deze nieuwigheid?

De formative elementen der woorden verdeelt hij voorts in *voorvoegsels*, *invoegsels* en *aanhechtsels*.

Logisch is dit niet.

Aanhechten kan men voor en achter en als Coolsma achtervoegsels bedoelt, dan moet hij die zoo noemen, dat men niet behoeft te raden.

Eene andere opmerking geldt hetgeen hij zegt van de voorvoegsels: "na (alleen als *n*), ma (alleen als *m*) „enz.

Wat beteekent dat alleen als *m* en *n*?

Dat de *a* in Javaansch schrift niet geschreven wordt?

Of dat die *m* en *n* met de eerste klinker van het woord zamenvloeijen tot een lettergreep?

Dit is moeilijk uit Coolsma's uitlegging te vatten en wat meer duidelijkheid ware ook hier niet overbodig geweest.

V. Soortverdeeling van woorden. *Werkwoorden*, *zelfstandige naamwoorden*, *telwoorden*, *voornaamwoorden*, *bijwoorden*, *voorzetsels*, *voegwoorden*, *tusschenwerpsels* en *nadrukwijzers*.

Que c'est comme un bouquet de fleurs.

Het dwingen van een polynesische taal in het keurslijf van onze spraakleerverdeeling heeft mij nooit willen bevallen.

Is het niet genoeg, dat wij de spraakleer van onze taal

bij het Latijn hebben geborgd en ons letterschrift zelfs Latijnsche karakters noemen, hoewel zij afkomstig zijn van de Dorische Grieken, en de Romeinen bij overname alleen hebben weggelaten, wat zij niet konden gebruiken.

Hebben wij niet lang genoeg dat *meer dan volmaakte herkaauwd* en rondgedobberd tusschen zinnelooze *deelwoorden* en onbegrijpelijke *aanvoegende* en andere *wijzen*?

Wat hebben onze Inlandsche talen toch misdreven, dat zij met geweld hun deel moeten hebben van de vernederlandschte Latijnsche grammatica?

Het komt mij voor, dat von Dewall, hoe druk hij ook gebruik maakt van de Latijnsche nomenclatuur, ons in zijne „vormveranderingen van de Maleische taal” den weg heeft gewezen, dien wij bij het analytisch beschrijven van Inlandsche talen te bewandelen hebben.

Het gronddenkbeeld moet niet zijn: hoe kunnen wij onze spraakkunst toepassen op de eene op andere Inlandsche taal? Maar:

Welke veranderingen ondergaan de woorden in het gebruik en wat is van die veranderingen de kracht en de beteekenis?

Het heeft den schijn, dat Coolsma te veel aan het eerste heeft vastgehouden en toch tot het laatste dikwijls heeft *moeten* overgaan.

Daardoor is verwarring en herhaling ontstaan, die beter ware vermeden. Coolsma zelf zegt:

„Eenzelfde woord kan zonder eenige veranderingen te ondergaan, zelfstandig naamwoord en bijvoegelijk naamwoord, of zelfstandig naamwoord en werkwoord, of bijvoegelijk naamwoord en werkwoord zijn.”

Als dit het geval is, waartoe dan eene verdeeling?

Omdat de afgeleide vormen bepaalde woordsoorten karakteriseeren?

Dit schijnt de meening van Coolsma te zijn, doch feitelijk komt men door die veranderingen een specifiek on-

derscheid niet veel nader, maar blijft ook daardoor in vele gevallen het gemengd karakter bestaan.

Wij zullen gelegenheid in overvloed hebben, om dit in Coolsma's werk nader te bepalen, wanneer wij zijne behandeling op den voet volgen en zijne Soendaneesche spraakleer van naderbij bezien.

„VI. Het Soendaneesch heeft verscheidene werkwoordsvormen, te veel om ze ieder een naam te geven”.

Dit is een zeer eenvoudige manier om er af te komen.

Als Coolsma echter, in plaats van een 15tal soorten van werkwoorden aantenemen, de veranderingen, die het werkwoord ondergaat, had beschouwd als een gevolg van verschillende tijden en toestanden, waarin de Soendanees een hoofdgedachte laat voorkomen, dan was die verdeeling onnoodig en het juiste begrip vrij wat gemakkelijker geworden. Dan gaat men uit van vormveranderingen en kan de klassificatie achterwege laten.

Eerst verdeelt Coolsma de werkwoorden in:

Stamwoordelijke werkwoorden en afgeleide werkwoorden.

De eerste noemt hij ook: *zegwoorden in beperkteren zin.*

Mij komt die „beperktere zin” niet navolgingswaardig voor; vooral niet, wanneer die meerdere beperktheid niet omschreven wordt.

Dergelijke achterdeurtjes behooren op taalkundig gebied niet te huis.

Overigens wil de verdeeling mij ook niet bevallen, al slaat Coolsma op hetzelfde aanbeeld als de Hollander in zijne „Handleiding bij de beoefening der Maleische taal en letterkunde” bl. 52.

Vooraf een woord over de beteekenis der *stamwoordelijke* werkwoorden.

Coolsma stelt ze gelijk met die van onze *onpersoonlijke* werkwoorden.

Zien wij, wat onze grammatici daarvan zeggen:

Kern (autoriteit van de beste soort), handl. bij het onderwijs in de Ned. taal, p. 70:

„Wanneer een werkwoord zoo wordt gebruikt, dat de „persoon of zaak, waarvan de werking uitgaat niet ge- „noemd, maar door het onzijdig voornaamwoord van den „derden persoon *het* uitgedrukt wordt, dan heet zoo'n „werkwoord onpersoonlijk.”

Cosijn, Ned. spraakkunst, p. 112:

„Wordt de persoon, die 't onderwerp der werking uit- „maakt, niet aangeduid, maar onbepaald uitgedrukt, door „'t ontzijdig voornaamwoord *het*, dan heet 't werkwoord „onpersoonlijk.”

Maar waartoe meer citaten?

Geven wij eenvoudig de voorbeelden weder, die Coolsma vermeldt als te zijn *onpersoonlijke* werkwoorden, dan kan de lezer de conclusie trekken:

dijoek, tjalik, linggih — zitten.

ngëdëng, èbok — leggen.

toempak, toenggang — ergens op zitten, rijden, varen.

hèès, sarè, koelëm — slapen.

hoedang, tanghi — opstaan.

tjitjing — stilzitten.

tjèktjok — babbelen.

ragrag — vallen.

obah — zich bewegen.

siram — zich baden.

Het is duidelijk, dat deze per se persoonlijke werkwoorden moeten wezen.

Wat het onderscheid betreft tusschen hen en de *eerste klasse der afgeleide werkwoorden*, (Coolsma), zoo wordt dit door schrijver gezegd te bestaan in den nasaal (*n, nj, m* of *nga*), welke laatstgenoemden aannemen en de eersten niet.

Schrijver wenscht de werkwoorden te verdeelen volgens verandering van formatieve elementen en begint al dadelijk met eene classificatie volgens de beteekenis.

Immers de nasaal is niets anders dan eene aanwijzing, dat bij een werkwoord een onderwerp handelend optreedt in den meest uitgebreiden zin, zoodat het onnoodig is, dat die handeling op iets anders overgaat of dat men direkt aan stoffelijke krachten behoeft te denken.

Een logisch gevolg van die beteekenis is, dat zulke woorden, die alleen een toestand aanwijzen, waarbij eene handeling of niet of moeilijk te herkennen valt, den neusklank missen.

Eveneens, dat de gebiende wijs den neusklank niet toelaat, omdat het onderwerp, dat daarbij handelend optreedt (de bevelgever) buiten het werkwoord ligt.

De neusklank is dus niets anders, dan een formatief element, waardoor de gróndbeteekenis van het woord een gewijzigd punt van uitgang bekommt; hij gaat verloren in zekere modulatie van die beteekenis (impératief, lijdende vorm, zelfstandige toestand); hij wordt aangenomen, zoodra eene handeling kenbaar wordt in woorden, die oorspronkelijk een toestand te kennen geven; in een woord, hij dient eenvoudig, om het bedrijvend werkwoord in zijne verschillende karakters, wat personen en tijden betreft, uit te drukken, wanneer men de daarvoor benoodigde woorden er bijvoegt.

De verschillende vormen nu, waarvan de nasaal er een is, die dienen om een werkwoord te vervoegen (om het zoo eens uittedrukken) kunnen zeker geene classificatie motiveren, als hadden wij met geheel andere werkwoorden te doen.

Het gaat toch niet aan, om b. v. ons *slaan* en *slaat* in twee klassen te verdeelen. Wij maken alleen gebruik van zulk eene verdeeling, ten opzichte van reeksen, die op dezelfde wijze den wortelklinker veranderen door verschil van tijden, maar denken daarbij aan geene beteekenis, terwijl die juist in het Soendaasch den vorm beheerscht, als aanwijzer van de verbale verhoudingen.

Het komt mij voor, dat Coolsma beter had gedaan met tot basis te nemen het werkwoord met den nasaal, waarop dit regt heeft, zoo wegens veelvuldigheid van in gebruik zijn, als wegens zijne beteekenis van zuivere infinitief actief.

Ook Coolsma noemt het later bl. 24 de *eenvoudigste en algemeene werkwoordsvorm*.

Als uitzondering op het voorvoegen van den nasaal had hij dan voor den dag kunnen komen met zijne stamwoordelijke werkwoorden en met de wijzen en vormen, die den nasaal niet toelaten.

Afgescheiden daarvan deugt zijne tegenstelling van stamwoorden en afgeleide werkwoorden (nasaal) niet, omdat de laatsten hun afleidingsbewijs weder verliezen in den impératief en *een* woord moeilijk stamwoord en afgeleid tegelijk kan zijn, al naar mate de vervoeging het verandert.

Coolsma's leer vertegenwoordigt in dit opzicht eene zonderlinge wijze van taalbeoefening, om er niets anders van te zeggen.

De manier overigens, waarop de heer Coolsma de verbinding van den neusklank uitvoerig heeft medegedeeld, laat ik gaarne alle regt wedervaren. Alleen geef ik in overweging bij een herdruk een zoogenaamde tafel daarvan te vervaardigen. Dit maakt het overzicht gemakkelijker.

Een paar kleinigheden:

Soehoen noemt Coolsma ongebruikelijk. Rigg echter geeft het op, en, hoewel hij geen onvoorwaardelijke autoriteit is, veroorloof ik mij te vragen, of Coolsma nooit bevelender wijze het woord *soehoen* in de beteekenis van op het hoofd dragen heeft hooren gebruiken.

Zoo zegt hij voorts:

„Enkele *stamwoorden* krijgen in plaats van den actieven „vorm den passieven met actieve beteekenis, zooals di „gawé, di boewat, di sada.”

En hij vervolgt:

„Andere stamwoorden krijgen *pi* voor zich, b. v. *pigawé*, *piboeat*.”

Zijn die laatste stamwoorden andere dan de eerstgenoemde?

Met de stamwoorden schijnt het niet regt te willen vloten. Zoo worden in § 18 als zoodanig opgegeven *pikanjaah*, *pikageuleuh*, *boeroehan*, *pilahir*, die al zeer weinig hebben van hetgeen Coolsma zelf stamwoorden uoemt.

Coolsma's classificatie volgende gaan wij nu over tot de tweede klasse:

Werkwoorden met het aanhangsel *an*.

Eigenlijk heeft men hier aan een accumulatie van formativa te denken.

Als voorbeelden geeft Coolsma *njaian* van *tjai*, *nganian* van *nabi*, enz.

Dus een *nasaal* voor en *an* achter.

Bij de zoogenaamde stamwoorden komt die accumulatie nog meer uit; b. v. *tjeurik* — *njeungtjeurikan*, *sijeun* — *njingsieunan*.

De titel, dien Coolsma deze werkwoorden geeft deugt dus niet.

De beteekenis, welke hij aan dezen vorm hecht, is drieledig:

„1°. Het maakt van een zegwoord een transitief.”

Als voorbeelden noemt hij *noenggoe-noenggoean*, *njarèk-njarèkan* *njoerat-njoeratan*.

Indien deze grondwoorden schrijver's zegwoorden moeten voorstellen, hoe komen zij dan aan den *nasaal*; of als Coolsma zegwoorden en intransitieve werkwoorden wil onderscheiden, hoe komt dan de beteekenis overeen met den zin, die volgens onze spraakleer aan intransitief moet gehecht worden.

Immers *wachten*, *schrijven* en *spreken* hebben in het Hollandsch die beteekenis niet.

„2°. Van zelfstandige naamwoorden gemaakt duidt *an*

„aan, dat de beteekenis van het stamwoord ten opzichte
„of aan iets door een subject bewerkt of aangebragt wordt.

„Voorbeelden:

„Nganabiän — profeet over een volk zijn.

„Ngawadanaän — als distriktshoofd fungeeren.

Deze woorden zijn verkeerd vertaald of de regel deugt niet. Volgens dien moeten zij beteekenen: iemand *aanstellen* tot profeet en iemand *maken* tot distriktshoofd.

„3°. Geeft *an* achter transitieve werkwoorden eene
„veelvuldigheid te kennen.

Dit komt later wel eens ter sprake.

In de derde klasse worden genoemd: werkwoorden met het achtervoegsel *keun*.

• Hierop is toepasselijk, wat ik zoo even over de accumulatie van de tweede klasse heb gezegd.

Wat de beteekenis betreft, schijnt Coolsma niet aan het dualistisch karakter van dit achtervoegsel te hebben gedacht, maar zich alleen tot de causative kracht te bepalen.

Daardoor krijgt zijne verklaring iets duisters en gewrongens.

Hij zegt:

„Het duidt eene werking aan, van een subject uitgaande
„en overgaande op een object, hetzij dat dit de persoon
„zelve is of een ander persoon of zaak.

Wie is de persoon?

Het subject?

Maar dan krijgen wij reflexiva, die een voornaamwoord bij zich moeten hebben.

En is de persoon het subject niet, dan vat ik van den geheelen regel geen letter.

Keun heeft twee beteekenissen:

1°. de Causative, die ook Coolsma aangeeft;

2°. versterking van de beteekenis des woords, waarachter het gevoegd wordt (intensiviteit). Dit komt o. a.

sprekend uit in ngadengekeun, met aandacht naar iets hooren.

Die tweeledige beteekenis heeft ook het Maleische كى zooals von de Wall uitvoering heeft blootgelegd in zijne vormveranderingen van de Maleische taal, pag. 49 en vervolgens.

Hij leidt die tweeledigheid af uit den oorsprong van كى, dat volgens hem eene vervorming kan zijn van het Mal. كى of het Jav. amngamng

Nu moge, in het Soendaasch evenmin كى als amngamng in gebruik zijn, die taal heeft in woorden en in woordvorming zooveel verwantschap met Jav. en Mal., zooveel klanken gewijzigd naar den haar eigenaardigen toon, dat men niet behoeft te aarzelen aan keun beide beteekenissen toe te kennen.

Of, doet men dit niet, dan blijft men met de beteekenis van een aantal daarmede voorziene woorden in verlegenheid.

Waar vindt men b. v. eene causative beteekenis in het keun van de woorden, die Coolsma onder de 4de klasse opgeeft, met mang tot voorvoegsel:

mangmeulikeun,	voor iemand	koopen.
mangoentoenkeun,	" "	iets leiden.
mangmeuntjetkeun,	" "	iets slachten.
mangnaliankeun,	" "	een ander binden.
mangasoepkeun,	" "	" " inbrengen.
mangalawankeun,	" "	weerstand kieden.
mangmisaoerkeun,	" "	met een ander spreken.
mangloempatkeun,	" "	een ander vrijlaten.
mangloempatkeun,	" "	hard wegloopen.
mangjabakeun,	" "	op reis gaan.

Dit mang (pang met den nasaal) beteekent alleen in de plaats van of voor iemand en zou de beteekenis van keun (ware die uitsluitend causatief) niet kunnen veranderen.

Overigens had Coolsma bij deze klasse van werkwoorden nog kunnen wijzen op den dubbelen nasaal, de een te vinden in *mang* de ander voor het stamwoord, en op de eigenaardigheid, dat de laatste in den lijdenden vorm behouden blijft.

De zesde klasse zijn de werkwoorden met het voegsel *barang*.

Ik geef een conjectuur, door dit *barang* te verklaren, als een *wensch*, een *streven*, welke beteekenis het ook in het Mal. heeft.

Wij hebben hier dan aan een dier ineengedrongen uitdrukkingen te denken, waaraan het Soendaasch, zoowel als het Java. en Mal., zoo rijk is.

B. v. *baranghakan* eten (teneinde verzadigd te worden);
barangtanja — vragen (ten einde inlichtingen te ontvangen);
barangbeuli — koopen (ten einde in het bezit te geraken).

Coolsma noemt die volgens hunne beteekenis *algemeene* werkwoorden.

Zoo dit niet nader verklaard wordt, zal niemand weten wat die algemeenheid beduiden moet.

Elders spreekt hij van *toekomstige* werkwoorden.

Wel ken ik de toekomst-muziek van Wagner, maar van zoodanige werkwoorden hoorde ik nimmer.

Of zulke nieuwe vindingen aanprijzing verdienen, valt te betwijfelen.

De zevende klasse bevat de werkwoorden met *pi* voor en *eun* achter. Ook worden sommige substantiva op die wijze gemaakt, welke (volgens Coolsma) náauw aan de werkwoorden verwant zijn, die eveneens gevormd worden.

Dit zijn de zoeven genoemde *toekomstige* werkwoorden. De beteekenis komt overeen met het Latijnsche *supinum*, een onderdeel dus van een werkwoord.

Zij kunnen echter ook de beteekenis van een gerundium hebben, *om te*. Hiervan spreekt Coolsma niet. B. v. *pi-èwè-un*, eene vrouw, om er eene wederhelft van te ma-

ken; *pi-bibit-un*, iets om voor bibit te dienen. Eigenlijk betwijfel ik of Coolsma's bewering, dat de formativa, waarvan hier gesproken wordt, eenvoudig een toekomst uitdrukken, wel grif opgaat, en of wij niet in ieder geval meer aan een gerundium hebben te denken, hetzij de reden of voorwaarde, waarom iets plaats moet vinden, uitgedrukt wordt of niet.

Zijne voorbeelden zouden dan moeten worden vertaald, als volgt:

pihoedjaneun, (een atmosfeer, lucht, weder) om er regen van te verwachten;

pimaoteun, (een ziekte) om er van te sterven;

pimahieun (een voorraad rijst of wat het zij) om voldoende te zijn;

piparantasaneun (een werk) om af te kunnen maken;

pisaeëun, om tot iets goeds te gedijen;

pi-soempingeun, om tot iets te geraken;

pikataraeun, (dicht bij genoeg) om zichtbaar te zijn;

pimaporeun, om te dienen tot een geschenk;

pignoeranganeun, om te strekken tot vermindering;

pi-metakeuneun, om tot regel te stellen;

pikahartieun, om er zich een begrip van te vormen.

Het zal regenen, zooals Coolsma het eerste voorbeeld vertaalt, zonder nevengedachte, geven de Soendaneezen terug door *rèk hoedjan*, *èngkè hoedjan*.

Om kort te gaan, het zuiver en op zich zelf staand futurum wordt vertolkt door het grondwoord met voorvoegd *rèk*, *dèk* of *daik*, *bakal*, *badè* en *èngkè*.

Achtste klasse. Werkwoorden met herhaling van den eersten medeklinker en bijbehorende klinker, en negende klasse, dezelfde met achtervoeging van *an*.

Van de laatste geeft Coolsma vierderlei beteekenis, doch het komt mij voor, dat die sub 2° en 3° eigenlijk een zijn.

Die onder no. 2 beteekenen een samenwerken, een zijn met elkander of eene wederkeerige werking, zegt

Coolsma; die onder no. 3 eene veelvuldigheid.

Voorbeelden van no. 2:

Reureudjeungan, met elkander zijn; *papatoengan*, met elkander deelen; *saaoran*; met elkander spreken; *sasalaman*, elkander groeten; *tjetjerewedan*, met elkander krakeelen; *papadoean*, met elkander twisten.

De grondwoorden dezer afleidingen veronderstellen in hunne beteekenis reeds eene handeling of een toestand van twee personen; immers men handelt, spreekt, krakeelt twist met of groet een ander.

De reduplikatie der eerste lettergreep wijst, mijn's inzien's, hier op eene veelvuldigheid van (meer dan twee) personen en moeten de werkwoorden in dat geval sub no. 3 worden gerangschikt.

De 10de klasse bevat werkwoorden met het voorvoegsel *si*; de 11de, die met het voorvoegsel *pa*; de 12de die met het voorvoegsel *silih* of *siling*; de 13de die met het voorvoegsel *ti*.

Over de laatsten een enkel woord. Als Coolsma werkwoorden met het voorvoegsel *ka* als een passiven vorm beschouwt en als zoodanig afzonderlijk behandelt, dan hebben die met *ti* daarop evenveel regt, want dat voorvoegsel wijst niets anders aan, dan een verleden deelwoord in passiven zin, terwijl de beteekenis van het grondwoord een accidenteel karakter verkrijgt.

In de meeste gevallen wordt dit voorvoegsel gebruikt bij werkwoorden, die het „overkomen van een ongeval” aanduiden.

Dat daarbij een oorzaak moet bestaan, behoeft geen betoog. Mirakelen hebben wij in spraakkunsten niet.

Doch die oorzaak, veelal een materieele kracht, die zonder bewustzijn werkt, treedt niet, als met opzet handelend, te voorschijn; ook is het object niet vooraf bekend met hetgeen gebeuren zal.

De werking wordt, voor zoover ik heb kunnen nagaan, alleen voorgesteld in het verledene, als voorbij.

Coolsma echter is van eene andere meening, en uit de vertaling zijner voorbeelden blijkt, dat hij haar als tegenwoordig voorstelt.

Men rigte tusschen hem en mij.

Tot de veertiende klasse rekent Coolsma de werkwoorden met het invoegsel *oem*, tot de vijftiende, die met het invoegsel *in*.

Daarmede zijn eindelijk de klassen der werkwoorden opgesomd.

Laat ons nu eens zien, hoe Coolsma met tijden en wijzen omspringt.

De lijdende vorm, die Coolsma midden in zijne classificatie inlascht, moge hier even besproken worden.

Hij vermeldt twee passievormen, voorvoeging van *di* of van *ka*.

Bij de beschrijving van het eerste, ware dunkt mij op zijne plaats geweest de mededeeling van hetgeen Dr. van der Tuuk daaromtrent zegt in zijne brochure „Taco Rooda's beoefening van het Jav. bekeken”, bl. 7.

Omtrent *ka* zegt Coolsma, dat het o. a. in negatieve zinnen met *hanteu*, *mowal* of *hamo* dient, om datgene uitgedrukt, wat wij doen door het woordje *te* te gebruiken in zinnen als deze: het is niet op te ligten.”

Eenvoudiger en duidelijker ware geweest, als Coolsma had gezegd het is ons *on — baar*.

Dat het alleen in negatieve zinnen die beteekenis heeft, is onjuist.

Men zegt:

Koemaha? kabawa? Hoe is het? kunt gij het medenemen?

En het antwoord luidt:

„*Kabawa* of *Kabawa pisan*”: wel stellig.

Mij dunkt dat dit nog al bevestigend klinkt.

En zoo gebruikt het de Soendanees.

Omtrent het *meervoud* bij de werkwoorden, deelt Coolsma

mede, dat, hetgeen meerderen doen, eigenlijk geen meervoud vertegenwoordigt § 44, 3° en § 57.

Deze meer-eenheid vat ik niet.

Het *eigenlijk meervoud*, zegt C. verder, wordt gevormd door *al*, *pating* of *pada*.

Woorden met *pating* vertoonen meestal zeer oneigenlijk een meervoud, waar het voorvoegsel aan hunne beteekenis alleen intensiviteit schenkt; b. v.

patingkarëbët-patingkorosok, een voortdurend geritsel in het gebladerte. *Dongèng-Dongèng Piuntungun*, p. 20; *Tingtjarikik*, het uitgieren van het lagchen. *Donggèng-Donggèng piuntungun* p. 14.

Tingtjarèngkat, slenteren.

Tingboerinjai sterk flikkeren.

Tingkarëtëp, fonkelen.

In de nieuwe bewerking van het Woordenboek van Gericke, p. 392, vinden wij, dat het voorvoegsel uitdrukt, dat iets overal, aan alle kanten of aan eene menigte voorwerpen tegelijk plaats heeft, wat ook nog het meervoud niet is, waarop Coolsma doelt.

Ten slotte volgen de *wijzen* en daarmee is het werkwoord afgehandeld.

Hetgeen Coolsma daaromtrent te berde brengt, is eene ongewenschte navolging van afkeuringswaardige voorbeelden.

Coolsma imiteert de Hollander en deze T. Roorda's spraakkunst en deelen der rede.

In het hier besproken werk vinden wij een:

Willende wijs.

Gebiedende wijs.

Toelatende wijs.

Voornemende wijs.

Wenschende wijs.

Verbiedende wijs.

Al die *wijzen* zouden alleen regt van bestaan hebben in een spraakkunst, indien zij het gevolg waren van veran-

derde *vormen* van het grondwoord, maar nu zij, zonder uitzondering, moeten gemaakt worden door toevoeging van andere *woorden*, hebben zij dat regt niet.

Want als uiting eener gedachte zijn die wijzen zoo hoogst onvolledig en zou men om te completeeren in zoo veel honderden van wijzen vervallen, dat daar aan niet te denken is.

Wil men mij wijzen op onze Hollandsche spraakleer, waarin wij hulpwerkwoorden vinden, tot vervoeging van het werkwoord, dan moet ik verklaren, dat dit het gevolg is van het per se willen navolgen van de tijden en wijzen der Latijnsche Grammatica, waarin het werkwoord alleen van *vorm* verandert en geene *andere woorden* bij zich krijgt, vóór *tijden*, *wijzen* en *personen*.

In het Hollandsch moest men, om die allen weer te geven, zijn toevlagt nemen tot voornaamwoorden en hulpwerkwoorden, die nu eenmaal bij de vervoeging het burgerregt hebben verkregen, maar bij het beschrijven en ontleden van eene taal, waarvan nog geene grammatologie bestaat, stellig dienen te worden vermeden.

De beteekenis van de bijgevoegde woorden wijst immers dadelijk de modulatie van het gronddenkbeeld uit.

Ik geloof, dat Coolsma goed doet, bij een herdruk, die *wijzen* uit zijne Handleiding te schrappen.

VI. Tracht de heer Coolsma de beteekenis van de formatieve elementen der *werkwoorden* te verklaren, vóór de *substantieven* geeft hij zich in de meeste gevallen die moeite niet,

Van de *stamwoordelijke substantieven* (ik gebruik Coolsma's benaming) zegt hij, dat ze soms optreden als *zegwoorden* en als *bijvoegelijke naamwoorden*, zonder eenige verandering in den vorm te ondergaan.

Als voorbeeld geeft hij *emas*, dat even goed *goud* als *gouden* kan beteekenen, b. v. *tjintjin emas*, een gouden ring.

Is het niet juister te meenen, dat *emas* in zulke geval-

len wel degelijk zijn karakter van zelfstandig naamwoord behoudt en het gegeven voorbeeld een van die ineengedrongen uitdrukkingen is, welke in het Soend., evenals in het Mal. en Jav., zoo menigvuldig voorkomen en beteekent: een ring van goud gemaakt?

Verder spreekt hij over deze soort van *substantieven* niet en gaat over tot de *afgeleide*:

1°. Die met het *aanhangsel an*.

Het komt mij voor, dat de heer Coolsma wel had gedaan, indien hij hier Roorda's Javaansche grammatica had nageslagen.

Op bl. 189 staat daar, dat zoodanige afgeleide woorden *eene objective of accidenteele gesteldheid* beteekenen, overeenkomende met het *objective deelwoord of gerundium in de Indo-germaansche talen*

Dat is de grondbeteekenis en zij komt veel meer met die van ons *adjectief* overeen, dan met die van het *substantief*.

En zoozeer valt dit in het oog bij de voorbeelden, die Coolsma opgeeft, dat hij dikwijls niet eens de Hollandsche vertaling er van in *een* woord weet over te brengen.

Poedoenoenan, wat afdaalt;

Tandoeran, wat men beplant heeft;

Tandjakan, wat oploopt.

Deze woorden bewijzen, dat zij om een begrip te vormen, nog een substantief noodig hebben en voldoen dus geheel aan de vereischten van adjectief.

Zelfs van andere, zooals *bilangan* — getal, *omongan* — woord en *wangsoelan*—antwoord, is het substantief niet de eerste beteekenis, maar worden zij, door weglating van de zakelijke uitdrukking, die er onder verstaan wordt, als zoodanig gebruikt. (1)

(1) Ik wil wel beamen, dat er gevallen zijn, waarin het achtervoegsel *an* aan het woord door den aard van den stam eene onmiskenbaar substantive beteekenis geeft. Doch de algemeenheid van Coolsma's stelling

2°. Substantieven met het *voorvoegsel ka*.

Ook hierop is toepasselijk, hetgeen ik sub 1° gezegd heb.

De volgende voorbeelden, die Coolsma opgeeft, mogen zulks staven:

Kaidjid, *kageuleuh*, *kangewa*, verfoeid; *kabëndoe*, gevloekt; *kanaäh*, geliefd; *kanyëri*, pijnlijk.

Dat de heer Coolsma, die *adjectiva* als *substantiva* wil doen voorkomen, door b. v. in plaats van *gevloekt*, *gevloekte* te schrijven, geeft alleen te kennen, dat hij zich geweld moet aandoen, om voor die woorden de rol van zelfstandig op te houden.

Zij kunnen integendeel bijna altijd worden vertaald door ons verleden deelwoord met *ge* tot praefix.

3°. Substantieven met het *voorvoegsel pa*.

Nu zijn wij op zuiverder terrein.

Dit voorvoegsel geeft inderdaad aan de beteekenis van het woord een zelfstandig karakter, evenals:

gaat niet op, en zijne voorbeelden kunnen slechts strekken, om haar omver te werpen.

Het algemeen gebruik van dit affix had beter verdiend, dan dat Coolsma het zoo schraal behandelt, door niets anders er van te zeggen dan:

„Subst. met het aanh. *an*.”

De *stammen* hadden moeten aanwijzen, hoe de beteekenis zijn kan, want zij verschillen onderling nog al beduidend, naarmate zij een substantief, adjectief, adverbiaal, transitief of intransitief verbaal karakter vertoonen en hierdoor op de beteekenis van het derivatum invloed uitoefenen.

De Heer von Dewall heeft voor het Maleisch dit affix zeer uitvoerig behandeld, doch neemt ook mijn's inzien's den kring der zelfstandigheid te groot en laat dit meermalen bespeuren; b. v. waar hij op bl. 105 en 106 meent dat *perkakas* gedacht moet worden bij de *nomina instrumenti*; op bl. 103 spreekt van eene beteekenis van *participiaal-substantief passivi*, ons verleden deelwoord, dat ook wij door het te gebruiken met het onzijdig lidwoord en achtervoeging eener toonlooze *e* wel een zelfstandig karakter kunnen geven, doch daardoor de adjectieve grondbeteekenis niet kunnen wegcijferen; op bl. 105 van *participiaal-substantief activi* spreekt, waaromtrent hetzelfde als het voorgaande is op te merken.

pa-an, *ka-an*, *pi* en *pi-an*, de vier volgende formativa voor substantieven, die Coolsma opgeeft, dit doen.

Het verdient opmerking, dat Coolsma veelal dezelfde voorbeelden gebruikt als Roorda voor het Javaansch.

Zoo vind ik o. a. bij de subst. met 't voorv. *pi* bij beiden *pitoeloeng*, *pirěmpoeg*, *pitoedoeh*, *piñdoeng* en *pikarěp* als zoodanig.

8°. Subst. met 't aanhangsel *eun*.

Hier is Coolsma weer van de wijs.

Evenals bij de

9°. Subst. met 't voorv. *pi* en 't achterv. *eun*.

Hunne beteekenis doelt volstrekt niet op iets substantiefs en eerder zou men hun deswegen bij de werkwoorden kunnen voegen en hun daarvan het *gerundium* noemen.

Beide zijn ook van elkander niet te onderscheiden, dan door *pi*, dat de eerste soort mist. Hunne beteekenis is gelijk.

„Indien zij” (sub 8°), „zegt Coolsma, van werkwoorden „zijn afgeleid en daarvan de neusletter behouden,” dan hebben zij eene subjectieve, anders eene objectieve beteekenis.”

Dit had hij wel met eenige voorbeelden mogen verklaren, want het is mij niet duidelijk en misschien zijn er meer zoo.

Wel geeft hij:

Seuseuheun, iets om te wasschen en *njeuseuheun*, iemand om te wasschen.

Maar of nu het voorwerp, dat gereinigd wordt, het aanzicht van een kind of de slaapmuts van zijn vader is, zal in objectieven zin wel ongeveer gelijk staan.

Om mijn *gerundium* te motiveeren geef ik Coolsma's voorbeelden:

Sub 8°.: *gantoengeun*, op te hangen;

todjereun, om de voeten tegen aan te zetten;

watjacun, om te lezen;

hakaneun, om te eten;

pikiraneun, om te bedenken; enz.

Sub 9°. *pibadjoeun*, om er een baadje van te maken; *pitjontoeun*, om tot voorbeeld te strekken; *pingaraneun*, om tot een naam te gebruiken; *pialamateun*, om tot een teeken te dienen; *piboewateun*, om te oogsten; enz.

Coolsma wil te veel classificeeren en zoekt soms in de woorden meer dan er in zit.

§§ 73 en 74 zijn eigenlijk niets dan eene herhaling van § 39, maar, omdat schrijver in *eun* als achtervoegsel een formatief element van substantieven meende te zien, moest het voor de tweede maal op het tapijt komen.

11°. Subst. met reduplicatie en aanhechting van *an*.

Coolsma verdeelt ze in 3 soorten:

- a. Gewone substantieven;
- b. Die met een collective beteekenis;
- c. Die een namaaksel, navolging beteekenen.

Onder *a* noemt hij *moemoentjangan*, enkels, dat onder *c* behoort; want *moentjang* beteekent een vrucht, die de gedaante van een enkel heeft.

Eveneens *tjengtjelengan* — een spaarpot; dat afkomt van *tjèleng*, een wild varken, waarvan sommige steenen spaarpotten de gedaante hebben.

Ook nog *kengkerangan*, sleutelbeen; van *kerang*, schelp.

Onder *b* behooren te huis, hoewel door Coolsma eveneens onder *a* genoemd *poepoedjaan*, een voorwerp van vereering, daar hier sprake is van eene voortdurende handeling en niet van eene keer.

Eveneens *toetompakan*, rijdier, *tataheunan*, val.

Het *rijden* en *vangen* is hier collectief; het eerste geldt voor het beest, zoolang het bruikbaar, het tweede voor het werktuig, zoolang het niet defect is.

12°. Subst. met het voorv. *pang*.

Sub 2°. Hier vind ik de voorbeelden: *pangteupertjajana*, hun niet gelooven, *pangkadinjana* hun gaan daarheen.

Moge in het Hollandsch het eerste door *ongeloof* (en dus door *een* woord) kunnen worden vertaald, het komt mij

voor dat in het Soendaasch deze in elkaar gedrongen uitdrukkingen moeilijk voor substantiva kunnen gelden.

Sub 3°. Worden door *pang* superlativa gevormd. Hoe Coolsma er toe komt, om deze zelfstandige naamwoorden te noemen, blijft mij een raadsel.

Het criterium voor adjectiva ligt reeds geheel in den superlatief. Ten bewijze zijne voorbeelden:

pangkarjaähna, de meest geliefde;

pangkawadana, de magtigste;

panggantjangna, de snelste;

pangpintèrna, de slimste;

pa galoesna, de mooiste;

panggorèngna, de slechtste; enz.

14°. Subst. met het voorv. *për*.

16°. " " " " *pra*.

17°. " " " " *pri*.

Deze komen eigenlijk op hetzelfde neer. Het sanskriet praefix *pra* is het grondformatief.

De beteekenis is (volgens von Dewall) *eerderheid, meerderheid, eerstheid, uitstekendheid, voortreffelijkheid, veelheid, hooge graad, specialiteit, intensiteit, hevigheid, voorafgaan, vooruitgaan, aandendaglegging*, enz.

Dat is zeker, dat het zijn weg door de wereld wel gevonden heeft. Jav. *per*, Mal. *per*, Grieksch *πρό* (Dor. dialect *πρῶ*), Latijn *prae* en *pro*, Fransch *pré* (in zamenstellingen), Hollandsch *voor* (in de analoge beteekenis), Duitsch *vor*, Spaansch *pre* (in zamenstellingen), Engelsch *fore*, enz., zijn door klankverschuiving uit *pra* ontstaan.

Het moet wel onderscheiden worden van het sanskriet *para*, dat eene verwijdering te kennen geeft en teruggevonden wordt in het Zend, *para*; Grieksch, *παρά*; Latijn, *per*; Gothisch *fra*; Engelsch *from*; oud Hoogduitsch *far* (in zamenstellingen); Holl. *ver*; enz.

In het Soend., Jav. en Mal. wordt *pra* nog gebruikt in zamenstelling met Sanskriet woorden, zooals *prakara. Kara*

beteekent *oorzaak*, *bewerker*. Coolsma had er kunnen bijvoegen, dat *kara* nog gevonden wordt in *karana*, door hem als *voegwoord* beschouwd en door mij later nog te bespreken, en in *kakara* (1). Ook *pri* houd ik voor een anderen vorm van *pra*, zooals dat voorkomt in *priboemi* en *pribadi*.

In *prihatin* (voorbeeld, dat Coolsma opgeeft en *prihhatin* moet worden geschreven) is *prih* een woord, dat *stekende pijn* beteekent. De afleiding van Coolsma deugt alzoo niet.

Hoe Coolsma twijfelt, of *hatin* analoog is met het Jav. *hatèn* vat ik niet. Beide zijn contracties; de eerste van *hatian*, de tweede van *hatèan*. Dit *hatèn* komt geloof ik niet anders voor dan in zamenstellingen.

Of in het Jav. *prihhatèn* gevonden wordt, weet ik niet. Wel geeft T. Roorda in zijn woordenboek (nieuwe uitgave) *prihhatin*, doch het andere niet.

18°. Subst. met het voorvoegsel *pan*.

Deze behooren onder die sub 3° (met het voorv. *pa*) te huis.

Hiermede zijn de substantiven afgehandeld en gaan wij over tot

VII. De telwoorden.

Twintig heet *likoer* zegt Coolsma.

Ik meen, dat het een woord is, om de getallen van een en twintig tot en met negen en twintig te helpen uitdrukken evenals *wèlas* zulks doet met die van elf tot en met negentien.

De beteekenis van *likoer* vond ik nergens in de Javaansche, Maleische, Soendasche, Arabische en Sanskrietsche bronnen, die mij ten dienste staan en, als mannen als

(1) De voorbeelden *pramedani* en *prameswari*, die Coolsma opgeeft kunnen hier niet te pas komen, daar zij zamenstellingen zijn van *parama*.

De stamwoorden *dani* en *isjwari* (vrouwelijk van *isjwara*) treft men aan in Javaansche geschriften, hoewel C. meent, dat die zamenstellingen niet gescheiden gevonden worden.

Taco Roorda daarnaar vruchteloos hebben gezocht, zou het mij verwonderen, als Coolsma gelukkiger ware geweest.

't Is echter mogelijk en zal hij in dat geval de geleerde wereld verplichten, door de mededeeling zijner fontes.

Voor kleinere breuken dan $\frac{1}{4}$ zijn geene benamingen, meent schrijver.

De ondervinding heeft mij anders geleerd.

De Soendanees maakt even als de Javaan en Maleijer zijne breuknamen door het plaatsen van *per* ⁽¹⁾ tusschen d' namen van teller en noemer.

Een vierde = *saperopat*; *saparapat*, dat Coolsma opgeeft, heb ik in het Soendaasch nooit gehoord noch aangetroffen.

Een vijfde = *saperlima*.

Drie achtste = *tiloe perdalapan*.

Coolsma's onbepaalde telwoorden zou ik liever bij de adjectiva (als eene verdeeling in genera moet gehandhaafd worden) willen zien ingedeeld.

Ik vat niet, waarom b.v. *veel*, *alle*, *weinig*, onbepaalde telwoorden moeten wezen en *groot*, *ontzaggelijk* (in volu- mineuzen zin), *klein*, *gering* niet daarbij worden geteld.

Mij dunkt, dat die onbepaalde telwoorden wel uit de grammatica kunnen worden geschrapd.

VIII. De voornaamwoorden.

Deze worden van alle woordsoorten ontegenzeggelijk in

(1) Dit *per* komt, volgens v. D., van het Kawi substantief *pārā*, *पर*, Pers, *پار*, latijn *pars*, ons *part*, ook in breuknamen gebruikt. Diensvolgens beteekent *saperdalapan* een deel van de acht. Het *para* van Coolsma, in zijne aanmerking op § 81, is het Sanskr. *parang*.

Volgens Wilson, that wick comprehends many objects, genus.

Het is in veel uitgebreider gebruik dan Coolsma het wil doen voorkomen en staat niet in verband met het praefix *pra*, zooals hij meent, al is het in vorm door zamentrekking daarvan dikwijls niet te onderscheiden.

Coolsma's handleiding het uitvoerigst en naauwkeurigst behandeld.

Aing — ik; van dit woord afleidingen gevende, had schrijver er bij kunnen voegen:

Aingan, zijn ikheid op den voorgrond stellen, trotsch zijn.

Sorangan. De grondbeteekenis van dit woord is ongetwijfeld *alleen*, met uitsluiting van anderen, daar het eene zamentrekking is van *sa-orang-an*.

Pribadi, door metathesis in plaats van *pri-abdi*. Het laatste gedeelte als voornaamwoord van de eerste persoon, op zich zelf en ook in verbinding met *djisim*, ligchaam, gebruikt.

In *pribadi* heb ik een oorspronkelijk uitsluitende beteekenis niet kunnen opdiepen, hoewel de Soendanees het gebruikt als een synoniem van *sorangan*, evenals *sabira*, oorspronkelijk *sarira* (sansk. *sjarira*), ligchaam.

In een ander geval verkeert het Maleisch *sendirie* voor *sa-diri*, waar *sa* het alleen zijn te kunnen geeft.

Koedjoer. Dit beteekent niet *geheel*, zooals Coolsma meent, maar *in de lengte*; grondwoord *oedjoer*.

Karah en *koetan*. Dat deze woorden bij de pronomina behooren; geloof ik niet.

Het *voor*, in voornaamwoord, beteekent: *in de plaats van* en in de plaats van naamwoorden kunnen *karah* en *koetan* niet komen.

Zij hebben meer aanspraak bij de tusschenwerpsels gerekend te worden.

De onderscheiding van *algemeene* en *onbepaalde* voornamen, die Coolsma specificceert, begrijp ik niet.

Zij moeten vrijwel ineen loopen.

Saha noe hanteu noeroet ka nabi di koeloeb di naraka, vertaalt Coolsma: *elk*, die den profeet niet volgt, zal in de hel gekookt worden.

Dit komt mij voor onjuist te wezen:

Voor *elk*, zou ik liever zien *hij*.

Trouwens *saha* is hier overbodig en misschien alleen in den preekstijl te verdedigen.

Moest op *elk* gedrukt worden, dan ware *massing-massing* of *saha-saha* te gebruiken.

Als parenthèse wensch ik, dat zulke voorbeelden niet in Coolsma's leerredenen of in Godsdienstige boeken voor den Inlander gevonden worden.

Anoe kan (volgens Coolsma) betrekkelijk, aanwijzend en bezittelijk voornaamwoord zijn.

Uit zijne voorbeelden blijkt, dat het zijn betrekkelijk karakter *niet* verliest en de classificatiezucht schrijver weder te ver voert.

Toewang. Dit noemt Coolsma het bezittelijk voornaamwoord van den 2^{den} persoon, gebezigd in het spreken tegen meerderen.

Het is niets anders dan een verlengde vorm van *toewan*, heer of dame, zooals die o. a. ook in het Makassaarsch gevonden wordt.

Dat het als voornaamwoord dienst kan doen, is mogelijk; doch de oorspronkelijke beteekenis van dat woord is anders.

Toewan is een zamentrekking van *toewaïn*, in ouderdom uitstekende en zoo in beteekenis analoog met het Arab. *sjeik* en het Fransche *seigneur*, dat gevormd is van *senior*.

Enkele geleerden meenen, dat *toewan* zou afkomen van het sanskr. voornaamw. van den 2^{den} persoon *tvam*, maar eerstgenoemde afleiding schijnt om meer dan eene reden verreweg te prefereren.

Iraha of *ariraha*, wanneer, is gevormd van *ari* en het vragend pronominaal formatief *aha*, dat men eveneens vindt in *naha*, wat? *nahaon*, wat? *saha*, wie? *sabaraha*, hoeveel? *koemaha*, hoe?

Ari, hoewel Maleisch, wordt in het Soendaasch in samenstellingen meer aangetroffen, b. v. in: *kamari*, giste-

ren; *harita*, toen; *kiwari* (kijeu ari) op dezen tijd; *sasari*, dagelijks; *têngari*, 's middags.

Dat eene consequente verdeeling in woordsoorten volgens onze grammatica voor het Soendaasch niet opgaat, althans niet in de uitgebreidheid, die Coolsma daaraan geeft, blijkt ook weder uit eene menigte woorden, die hij bij de pronomina telt en later nog eens weer opsomt bij de

IX. Bijwoorden.

Hierbij rekent Coolsma een mengelmoes van woorden, die er niets mede hebben uit te staan: substantiven, adjectiven, geheele zinnen komen door hem onder deze rubriek, b. v. *ti gigir* zijwaartsaf; *ka katoehoe*, naar de rechterkant; *kamana baè*, waarheen slechts; *isoek*, morgen; *manjsa*, tijd; *djaman en alam*, tijdperk; *braj-beurang* morgenstond; *samangsa harita*, ter zelfder tijd; *isoekan wajah kiwari*, morgen om dezen tijd; enz., enz.

Nadat schrijver op die wijze een voorraad heeft bij een gebracht, zegt hij

„Eigenlijke bijwoorden heeft het Soendaneesch weinig.
„Een groot gedeelte der woorden, die onder de boven opgegeven rubrieken voorkomen zijn zegwoorden en worden bijwoorden door tot bepaling in den zin te dienen. Maar tot dat doel worden ook menigmaal werkwoorden gebezigd.

Bijwoorden, zegt Prof. Kern, zijn woorden, die dienen om een werkwoord of bijvoegelijk naamwoord nader te bepalen.

Aan dat criterium voldoen een goed gedeelte van Coolsma's voorbeelden niet.

Zijne opgave dat iedere bepaling in een zin een bijwoord vertegenwoordigt, is eveneens onjuist.

Bij een herdruk verdienen de bijwoorden eene nauwkeurige revisie en zal schrijver daarenboven wel doen, om verschillende ineengedrongen uitdrukkingen te ontleden.

Onder anderen: *palang sijang, paingan, baringsoekpagi, baheula, barèto, pilangbara, kakara, soemawona*, enz.

In het algemeen zal de aantooning van het grondwoord en de wijze van vorming der afgeleide of samengestelde uitdrukkingen den beoefenaar van het Soendaasch veelal beter inlichten, dan eene lange redeneering.

X. Over de *voorzetsels* kan ik nog korter zijn.

Karana behoort daar niet bij. Het is evenmin een *voegwoord*, zooals Coolsma meent, dat het eigenlijk zijn zou, maar een substantief, evenals *sebab*. Beiden beteekenen oorzaak, reden.

Of de grondbeteekenis van *sa-pandjang* en *sa-lilana* praepositief is, betwijfel ik eveneens. Dat *sa-* wijst op iets zelfstandigs.

Djeung, reudjeung, sarèng zijn *voegwoorden* en in geen geval *voorzetsels*. Ook *adjang, pakeun, pikeun, keur, geusan* en *baris* behooren in deze rubriek niet te huis.

De heer Coolsma schijnt zijne woordverdeeling te hebben ingerigt naar de Hollandsche vertaling, die van het Soendaasch gegeven *kan worden*.

Daaraan schrijf ik voor een goed deel de verwarring toe, die in zijn boekske heerscht.

Hij had niet op *zijn Hollandsch*, maar op de denkbeelden van den Soendanees moeten afgaan en meer zijn toevlugt zoeken bij de logica.

XI. *Voegwoorden*. Hiertoe behooren niet: *Koemaha, noe matak, mana, djadi sabab, karana, oepama*, die Coolsma onder deze rubriek brengt.

Op die woorden is almede toepasselijk, hetgeen ik zoo even over de *voorzetsels* heb in het midden gebragt.

Ten slotte een enkel woord over de:

XII. *Zegwoordelijke interjecties*.

Coolsma onderscheidt deze van eene andere soort van *interjecties*, die hij klanknabootsingen noemt in dier voege, dat de eerste, „omdat zij daarvoor vatbaarheid hadden in

den loop des tijds eene uitbreiding van beteekenis en functie hebben ondergaan", de laatste onveranderd zijn gebleven, doch beide oorspronkelijk een zijn geweest.

De zegwoordelijke interjecties zijn, volgens C., voorts klanknabootsingen in ruimeren zin; dat wil zeggen *niet van eenig grof zinnelijk geluid*.

Die onderscheiding komt mij gewaagd voor. Bij de *klanknabootsingen* vind ik onder Coolsma's voorbeelden *tes*, druppelen, bij de *zegwoordelijke interjecties* *pek*, hakken, *tës* breken.

Welke *vatbaarheid* de laatsten meer hebben gehad, dan de eerste, om hunne beteekenis en functie uittebreiden, ligt, voor mij ten minste, in het duister.

Ook het *fijn zinnelijk geluid*, dat de zegwoordelijke interjecties gezegd worden na te bootsen, in tegenoverstelling van het *grof zinnelijk geluid* der eersten, vat ik niet.

Bloek en *broeg* b. v. van neersmakken gezegd, is, volgens mijn gehoor, niet *grover zinnelijk* dan *goeloedoeg*, dat van donderen en *toeroektoek*, dat van een dof geluid de nabootsing moet vertegenwoordigen. Wel is in de zegw. interj. de klanknabootsing dikwijls zoo *fijn*, dat zij onmerkbaar wordt; b. v.

Soep, naar binnen gaan.* Hetgeen in onze taal onder *soep* wordt verstaan, gaat meestal wel naar binnen, doch het geluid van het binnen gaan, heeft met *soep* niet de minste overeenkomst.

Lar, voorbijgaan;

Les, verdwijnen;

Gek, gaan zitten;

Top en *toet*, iets wegnemen;

Kop, in den mond steken;

Dat, een sambah maken.

Deze zijn evenmin klanknabootsingen van hetgeen de beteekenis te kennen geeft.

Zijn er enkele zegw. interj., die aan eene klanknabootsing kunnen doen denken, regel is zulks volstrekt niet.

Daarom komt het mij voor, dat het juist is, die idiomatic expressions, zooals Rigg de talrijke klasse van woorden noemt, die hier thans ter sprake zijn gebragt, te beschouwen als *afgebroken woorden*; in dat geval ook als *imperatieve*, die dikwijls hunne functie zijn, zeer verklaarbaar.

In vele van deze woorden is het abrupt karakter duidelijk kenbaar, b. v.:

Bol v. *djeboel*.

Broel v. *boeroeboel*.

Bral, Jav. *ambral*. Dit laatste woord is ook bij enkele Soendaneezen bekend.

Lar, Jav. *melar*.

Lës, Jav. *anglës*.

Ios v. *lolos*.

Soep v. *asoep*.

Boes v. *aboes*.

Djlëg v. *andjlëg*. (Jav.)

Djlög v. *andjlög*. (Jav.)

Pèk v. *apèk*.

Sot v. *lësot*.

Pot v. *lèpot*. Enz. enz.

Ik weet wel, dat het rationeeler moet schijnen, om de meerlettergrepige woorden van eenlettergrepige afte leiden, doch wij hebben hier met een taal te doen, wier woorden niet volslagen zijn, zoo zij niet uit minstens twee lettergrepen bestaan.

William Hugh Ferrar zegt in zijn comparative grammar of Sanskrit, Greek and Latin:

„It is most probable, that the monosyllabic form of roots is the oldest, as expressing the fundamental idea of all the secondary roots. But the origin of the primitive roots is wrapped in impenetrable obscurity.

„We may theorize as much as we like, but that is all, that we can do.

„It is puerile to dogmatize.

En Max Müller, Lectures II p. 91, zegt zeer aardig:

„The onomatopoeic theory goes very smoothly as long as it deals with cackling hens and quacking ducks, but round that poultry, yard there is a dead wall, and we soon find, that is behind that wall that language really begins”.

Daar kunnen Coolsma en ik ons bij neerleggen en zoo wij dus ons moeten houden aan het polysyllabisme van het Soendaasch, zonder ons te verdiepen in zijne „monosyllabic primary roots”; zoo die ooit hebben bestaan, dan kan mijne zienswijze over de „zegwoordelijke interjecties geen bezwaar opleveren.

Hunne vertaling in het Hollandsch geschiedt eenvoudig door ons woord „gaan”, dat wij voor alle werkwoorden plaatsen, om de dadelijke handeling beter te doen uitkomen, b. v. *kop njatoe*, hij ging (of gaat) eten.

Na deze interjecties behandelt Coolsma nog de *nadruk-wijzers*, *zamengestelde woorden*, *herhaling*, *herhaling met an*, *het voorvoegsel sa*, *het aanhechtsel an* en *het aanhechtsel eun*, in verschillende hoofdstukken.

Hoewel daarover nog wel het een en ander zou te zeggen zijn, wensch ik van de mij toegestane ruimte in 's Genootschaps tijdschrift geen misbruik te maken.

Om aan te toonen, dat Coolsma's handleiding bij een herdruk eene geheele omwerking, verbetering en aanvulling noodig heeft, vertrouw ik het noodige te hebben medegedeeld.

TJOERITO PALASIK
PROEF
VAN
MENANGKABAU'SCH DIALECT
medegedeeld

DOOR

J. J. VAN LIMBURG BROUWER.

Ini tjoerito palasik, ijaäni mangambik bang kaj dalam koeboer dangan kakarasan srata mahidoepkan manosia nan soedah mati dan tangga batjaraj lahir dangan kapalo.

Hambo dangar kabar-kabar hinggo tarmsjhoer dari da-hoeloe sampaj kini orang pertjajo djoeo tjoerito di dalam alam Minangkabau loehak agam; ado satoe tjoerito nan adjaib, namo tjoerito palasik.

Adapoen palasik itoe manosia djoeo, tatapi inja soeko mamakan daging dan toelang manosia nan soedah mati srata dikoeboerkan.

Adapoen palasik itoe doewo prakaro; pratamo palasik bangkaj namonja, kadoewo palasik koedoeng atau panangga.

Moengko nan palasik bangkaj itoe kato orang kalau inja basoeo anak ketek nan oemoer di bawah tigo tahoen, di pandangnja anak itoe atau di djoedjajnja saprati orang laj nan basoeo kanak-kanak djoeo; kalau soedah didjoe-djajnja atau dipandangnja satoe hari atau doewo hari ka-moedijan.

anak manangis-nangis hibo sadjo, laloe damam bakapandjangan dan koeroes badannja; kadang kadang kalau tidak lakej kapintassan oebatnja laloe mati; kalau anak itoe soedah mati malainkan sanaknja dan karib karib mandjago mahoenikan koeboer itoe; koetiko malam, kalau tidak dihoenikan koeboer itoe, diambik bangkaj itoe oelih palasik.

Adapoen kalakoewannja manarik bangkaj dari dalam koeboer itoe, di paloenja koeboer dangan lidis gilo toedjoeh halaj, toedjoeh kali poelo memaloe djadi kaloewar mait itoe dari dalam koeboer, hidoep kambali; srata tibo di loewar bangkaj itoe galak tartawa-tawa saprati soeko soeko kanak maso hidoepnja.

Kamoedijan laloe di pangkoenja anak di palasik itoe, laloe di bawonja kapado roemahnja. Tatapi labih dahoe-loe ka pintjoeran laloe di mandikannja.

Kalau soedah soetji moengko di dabiinja, satangah di kirimnja kapado bangsonja nan samo-samo palasik, ka nagri nan lain-lain, djahoenja sahingga sahari pardjalanan boelih djoeo, maski sairis djadi djoeo, dan barang sadonja nan tinggal di goelejnja, satangah di baloernja, dan toelang-toelangnja di masikkanja.

Toelang itoe nan di masikkanja koetiko datang katagilannja injalah di asahnja atau dirandamnja ajarnja itoe diminoem; sabab kato orang palasik itoe kalau tidak mamakan bangkaj orang dalam satahoen sakali malainkan koeroes poetjej badannja, saprati tidak badajo badannja; kalau soedah diminoemja ajar parandaman toelang itoe djadilah badannja koewej babalik.

Djikalau palasik itoe dapej di orang lain koetikonja membawo bangkaj itoe, siapa nan mandapej nak mandjadi kajo, sabab apo kahandak orang nan mandapej itoe malainkan palasik ta dapej tidak mambari, sabab palasik itoe takoet akan tahoe orang lain.

Koedijan palasik itoe mamintak oewang kapado bangso-

bangsonja nan samo-samo palasik, karena satijonja arej boewatanja tagoeh, barej samo dipikoel, ringan samo djindjing, soewarang diagih sakoetoe dibalah, mandapej samo balabo, kahilangan samo maroegi.

Maka djadilah sagalo palasik itoe bajar oewang akan pambajar hoetang itoe dan salamo-lamonja mananggoeng sapandjang pradjandjijan palasik nan kaney tangkab itoe.

Sebab itoelah djikalau ada satoe orang dapej rasaki dangan lakej kajonja djadi orang lain poenja pikiran: itoe orang kok mandapej palasik.

Adapoen pradjalanan palasik itoe mandjapoej bangkaj ka koeboer ijalah koetiko tangah malam sampaj waktoe koekoek ajam, sadang orang lolop tidoer soepaja nak djan basoeo dangan orang.

Kalau palasik itoe naik ka roemah orang nan beranak ketek-ketek malaiukan orang nan poenja roemah itoe mangoenjah pinang sinawal di samboerkan dakej palasik itoe, laloe tagoelej, bohiliran paloehnja, dan baboewih-boewih ajar liwoernja saprati orang panjakit sawan.

Dan ado poelo sawatoe pitoewa kapado orang nan baranak ketek diboengkoes tangkar palasik di kain anak itoe soepaja nak djan kaney dajo palasik atau kahampingan.

Adapoen nan diboengkoes itoe oebat panjamboer lado ketek, dasoen pinang sinawal, boewah palo, tjangkek, koenit babawoen.

Adapoen tandanja palasik, kalau datang ka koeboer, pertama ijalah banjak rangej, soedah itoe datang poelo koembang tjirej dirahabnja orang nan mandjago dan ditapoeknja damar; kalau api soedah padam datang saroepe andjing poetih, kamoedijan ijalah datang palasik, badannja gadang-sagadang gadjah, dan talingonja salawas njiroe, roepanja itam.

Adapoen nan banamo palasik koedoeng kerdjonja kalau orang mati dalam kampoengnja, atau gadang ketek nan mati, ijalah palasik itoe soedah tangga kapalonja dangan

lihirnja, badan dan tangannjalah tinggal di roemah, kapalonja itoe badjalan bagoelej-goelej hadjo, saprati krambil di golong-golongkan, paj ka bawah roemah orang nan kamatian itoe, mandjilej-djilej ajar pamandijan mait itoe, dan kalau basoewo dangan orang nan handak manangkab dikadjar tidak boelih dapej, dan kalau di boeroe dangan andjing tidak djoeo boelih dapej, karena koewatnja balari, dan dipakoeok dangan padang tidak djoeo talok, tatapi kalau disamboer dangan pamasak lado ketek. inja tidak koewat lari lagi, dan kato orang adapoelo inja naik ka roemah mantjari samba goelej laeok; dari itoe kalau tampak di orang handak ditangkab, tidak djoeo boelih dapej, tatapi kalau di soengkoeb dangan lakar prijoek tidaknja tahoe manggarej lagi malainkan dijaman hadjo; bahitoelah kalau handak mandapej.

Adapoen palasik koedoeng itoe tidaknja pandaj manarik bangkaj dari dalam koeboer, tatapi datang ka koeboer djoeo, mandjilej-djilej dan kalau koetikonja mandjilej itoe tardangar hadjo lidahnja, dan tjapaknya balapak-lapak darej dari pada tjapak orang nan tidak palasik; dari itoe lakej orang tahoe kalau datang atau kalau naik roemah,

Orang nan djadi palasik ado ditantoekan orang, tatapi di bathin sadjo, tidak boelih lahirkan, di kato-katokan hadjo, tidak batali batangkej.

Dan lagi kato orang adapoen asal toeroennja ilmoe palasik itoe kapado anak, tatapi nan tidak poepoes anak dari palasik nan djantan, kalau anak dari palasik nan padoesi kadang kadang poepoes, saprati satoe padoesi inja palasik, dan inja balaki dangan laki-laki nan tidak palasik, kalau baranak ijalah anaknja tidak mandjadi palasik lagi, dan kalau satoe palasik djantan inja bakawin samo satoe parampoewan nan tidak palasik anaknja mandjadi palasik, tatapi baloem kras elimoenja, haloem pandaj mangaloe-warkan mait dari dalam koeboer, hanjo elimoenja mamakan soemangat kanak-kanak, ijaani kalam inja basoewo

kanak-kanak di tjoetjoetnja kanak-kanak itoe dangan ahikatnja sadjo, dan koedijan itoe anak djadi koeroes dan bagoeloeg-goeloeng djangatnja, dan banjak tjirej matonja, dan manangis-nangis sadjo, dan tidak bomaijo lagi, karena soemangatnja soedah dihisap palasik, djadi barnamo panjakit itoe kahampingan palasik, oebatnya ijalah oeban panjamboer djoeo.

Adapoen karandahan dan kainahan palasik itoe tidak saprati karandahan boedak, karena palasik asal niniknja orang baik tidak hilang bangsonja di dalam adat, di atas djamoe nan tarkambang medan nan sakato ijaäni boelih satanding doedoek sadjambar makan dangan orang baik-baik nan tidak palasik, dan sarto boelih djoeoinja maugang pangkat mandjadi panghoeloe, doedoek samo randa, tagok samo tinggi dangan panhoeloe nan lain.

Hanjo nan orang timbang, dan koerang soeko manarima djadi orang samando akan balaki anak kamanakan, karano orang takoet nak anak tjoetjoenja mandjadi palasik poelo.

Bahitoelah tjoerito hambo dangar, tatapi di dalam pikiran hambo tjoerito itoe tidak batoel sabab djikalau manosia soedah mati tantoe njawanja di dalam toehan allah poenja taroehan dan tidak boelih sakali-kali maka-loek basarikat mamarentahkan njawa dangan toehan allah, dan orang nan manghabarkan bahitoe tidak timbang apa nan boelih djadi dan apa nan tidak boelih mandjadi, saprati tjoeritonja palasik koedoeng itoe, baha orang boelih hidoep lahir soedah batjaraj dangan kapalo?

Sabab itoe pikiran hambo tjoerito itoe bohong hanjo.

TANGGA, PANANGGA, verminkt, onthoofd. — KINI, thans. — NAN, *Pron. Relat.* — BERSOEO = *bertemoe*. — KETEK, klein. — DJOEDJAJ, toelagchen, lonken. — LAJ = *lagi*.

HIBO, deerniswekkend. — LAKEJ = *lêkas*. — MEMINTAS, snel voorkomen. — KARIB-KARIB, *قراية*, arab., familie. — MAHOENIKAN = *mandjaga*. — LIDIS = *lidi*. — GILO, wuivend. — TIBO, aangekomen. — MASO, tijdens. — IRIS, sneê. — GOELEJ, toebereide spijzen. — SADONJA, alles. — BALOER = *deng-deng*, zoowel van vleesch als visch. — MASIK, droogen. — KATAGILAN, beter KATAGIHAN, aandrift, sterk verlangen. DAJO, wat iemand of iets voordeel aanbrengt (niet alleen door list of verschaliking). — DAPEJ = *dapat*. — NAK, *interjectie*, toekomende tijd. — AREJ = *arat*, zwaar. — DJINGDJING, opheffen (zie KLINKERT Supplement). — SOEWARANG, alles tot het geringste toe (SAMOEBARANG?). — AGIH, verdeelen. — BALAH = *bêlah*, splijten. — BALABO = *berlabo*, winst hebben. — SATIJONJA . . . MAROEGI, spreuk, ook in den mond van spelende knapen bij het sluiten eener overeenkomst; het zware zamen dragen het ligte zamen opheffen, alles wordt gedeeld, een luis wordt in tweeën gespleten, van het verkregene gelijk winst aan het verlorene gelijk verlies hebben. — SAPANDJANG, volgens. KANEJ = *kêna*. — TANGKAB = *tangkap*. — KOK, *interjectie*, welligt, waarschijnlijk. — LOLOP = *lelap*. — DJAN = *djangan*. — KOENJAH, kaauwen. — NJAMBOER, bespuwen. — DAKEJ = *dêkêt*. — TAGOELEJ, omrollen (*tergoeling?*). — BOHILIRAN, van *hilir*, vloeijen, hier van 't zweet. — BOEWIH, schuimen. — LIWOER, bij PIJNAPPEL *lijoer*, speeksel. — PITOEWA, kunstgreep, voorbehoedmiddel. — TANGKAR, afwering, beletsel. DAJO, hier in omineusen zin. — MAHAMPING, aanblazen, aanwuiven. — KOENIT BABAWOEN, eigen soort van *koenit*. — RANGEJ = *rangit*. — TJIREJ = *tjirit*. — RAHAB = *raba*. — GADANG, groot. — SALAWAS = *saloewas*. — PAJ = *pègi* of *pagi*, even als LAJ = *laji*. — PAKOEK, houwen. — TALOK, passend, ook geraakt. — SAMBA, toebereid vleesch. — LAOEK, raauw vleesch (of visch). — TAMPAK, te zien. — SOENKOEK,

overdekt. — LAKAR, een korf van rottan, waarop de rijstpot (prijboek) staat of waarmêe ze gedragen wordt. — DAREJ = *daras*, sterk. — TIDAK BATALI BATANGKEJ, er is geen touw of steel aan vast te maken. — POEPOES, te niet gaan.

SOEMANGAT, gelaatskleur, glans. — TJOETJOET, het mondgeluid, waarmeê men een hond roept of lokt. — AHIKAT حَقِيْقَة (*Arab*) waarheid. — DJANGAT, huid, vel. — MAJA, gelaatskleur. — BOEDAK, de slavenstand bestaat nog feitelijk op *Sumatra*. — MEDANNANSAKATO, de volle (eendragtige) raadzaal. — SATANDING DOEDOEK, SADJAMBAR MAKAN, op gelijken rāng zitten, van dezelfde schotel eten. — MAKALOEK مخلوق, schepsel (*Arab*). — BASARIKAT deelgenootschap (eig. in den handel). — BAHA = *bagejmana*.

WOORDENLIJST

VAN DE

TAAL DER ALIFOEREN

OP HET

EILAND BOEROE,

BENEVENS EENIGE GRAMMATICALE AANTEEKENINGEN
OMTRENT DIE TAAL,

DOOR

E. J. JELLESMA.

Kontroleur der 2e Kl. bij het Binnenlandsch Bestuur.

De hier volgende bladzijden bevatten de aantekeningen door mij gemaakt omtrent de taal der Alifoeren van het eiland Boeroe, gedurende mijn bijna driejarig verblijf op dat eiland.

Op volledigheid maak ik volstrekt geen aanspraak, wél kan ik echter verzekeren, dat ik alles heb aangewend om zoo naauwkeurig mogelijk te zijn.

Er bestaan op Boeroe drie alifoersche dialekten, die echter in het wezen der zaak niet veel van elkander verschillen. Ik heb daarom gemeend mij te mogen bepalen tot het hooffdialekt, dat door het grootste gedeelte der bevolking wordt gesproken, en wel in de regentschappen Kajelie, Liliolie, Tagalisa, Lecella en Loemaëtie.

Bij het zamenstellen der woordenlijst heb ik tot grondslag genomen het maleisch-hollandsch woordenboek van

den hoogleeraar Pijnappel, en niet, zooals bij dergelijke werken veeltijds geschiedt, het een of ander hollandsch-maleisch woordenboek. Doet men dit laatste toch, zoo loopt men steeds gevaar een aantal woorden b. v. namen van planten en dieren overteslaan, omdat voor dezen geen hollandsch woord bestaat, en zij dus in een hollandsch woordenboek niet voorkomen. En het behoeft geen be- toog, dat het juist dergelijke woorden zijn, welke het meest bijdragen om de eigenaardigheden der taal te doen kennen en de vergelijkende taalstudie te bevorderen.

Kajelic, September 1873.

Atas (di), rété. Ka-atas, rété. Deri atas, firété.

b. v. di atas medja, rété medja.

di atas goenoeng, rété kakoe.

leg dit op de tafel, néhé ni rété medja.

het is op de tafel, rinné ta rété medja.

Atap, abat.

Atau, pi.

Adjar, (onderwijs geven, onderwijs ontvangen), haléna.

Ada, ta.

Adik, wai.

Arta, haléli.

Arang, ngait.

Arga, filin.

Istri, géfina. Eene verkorting van géba fina; géba be- teekent iemand, fina vrouw.

Asap, fénin.

Angkat, langa.

Oengkil, biloe.

Angkau, kaé.

Angin, anin.

Apa, sapan.

Tiada mengapa, loa ié sa mo, of, loa yor emsian mo.

- Api, bana.
 Akar, samoen.
 Akoe, jako.
 Agas, sengit.
 Ombak, waéfatan.
 Andjing, asoe.
 Indjak, péhé.
 (†)oendjoek, tœœ.
 Anak, anat.
 Obat, (geneesmiddel), mapoen.
 Obat bedil, isdawa.
 Oebi, mangat.
 Oerat, oehat.
 Oedang, oeran.
 Orang, géba.
 Oesir, (wegjagen, verdrijven), hoea.
 Oesir, (op de jagt gaan), ipsohi.
 Iboe, ngina.
 Esoek (isoek), emdawa.
 Isi, (ergens indoen), iptaoe.
 Ingat, innat.
 Ingat-ingat, innat-innat.
 Ingin (belust zijn, sterk verlangen), ngingin.
 Ipar, wali.
 Ikat, hapo.
 Ikoet (mêegaan, volgen), tého.
 Ikoer (Ekor), ikoen.
 Ikan, ikan.
 Enak, emsi.
 Elok, gosa.
-

- Babi, fafoe.
 Batoe, miat.
 Batang, fatan.

Badjoe, laboen.

Batja, batja.

Barat, marmalé.

Baris, baris.

Barang (barang barang), ijor.

barang apa, sapan-sapan.

barang siapa, sané-sané.

barang doea ratoes, taksiré octoen roewa.

Basah, waé.

Basoeh, hobo.

Bangoen, fango.

Bapa, ngama.

Bakar, sigi.

Bala, bala.

Balik, léli.

Baloe, faloe.

Bawa (membawa), égo.

Bawah (di-), paofohi.

b. v. leg dit onder de tafel, néhé ni paofohi médja.
het is onder de tafel, rinné ta paofohi médja.

Bajar, sili.

Baik, gosa.

Banjak, warot.

Betoel, mili.

b. v. hati betoel, lalin mili.

berdiri betoel, kérék mili, betoel-betoel, mili-
mili.

Bedil, snappan (verb. snaphaan).

Berapa, pila.

Berat, béha.

Beras, hala.

Bersih, miti.

b. v. ajar bersih, waé miti.

Bersih (membersih), loa miti of loa miti-miti (loa = maken).

Bri (membri), hoeké.

- Besar, bagoet.
 Besi, káwiel.
 Bangsat, bangsat.
 Bongkar, foda.
 Boengkoes, toema.
 Bengkok, igléko.
 Bangkei, hian.
 Bekal, ipkéda.
 Belakang, kakoen.
 b. v. belakang roemah, hoema kakoen.
 achterzijde, pamori, ook *daarna*.
 Belom, mohédi.
 Belah, (splijten, van één scheuren), faka.
 Sabelah (de ééne kant), ingan.
 Beli, safé.
 Binasa, ipkai.
 Banting, bia.
 Bintang, gai.
 Boenting, tian.
 Bantal, karnoeloe.
 Boental, emloli.
 Benar, résik.
 Benang, basé walan (basé = kapas, walan = oerat).
 Boewaja, oeba.
 Boeroeng, pani.
 Boeta, kiso. b. v. mata boeta, raman kiso.
 Boewat, loa.
 b. v. apa boleh boewat! loa béta sapan hédi (béta =
 dapat, hédi = lagi) of wagin gamdo hédi.
 Boewang, héba.
 Botjor, oeroek.
 Bodo, doin.
 Boeka, hita.
 Boekan, mo. b. v. boekan orang itoe, géba ni mo.
 Boelan, foelan.

- Boeloe, foeloen.
 Boenoh, emdao. Doodsteken = séka mata.
 Boeni (semboeni), foni.
 Boewah, foean.
 Boeloeh (bamboes), oeka.
 Boenji (boeni), geluid, liin (van menschen en beesten),
 tédén, van levenlooze voorwerpen.
 b. v. géba liin, soelat tédén. (géba = orang, soelat =
 soerat.
 Beharoe (baroe), féhoet.; b. v. orang baroe, géba féhoet.
 Behasa, lié.
 Bijasa, bijasa.
 Béta, jako.
 Bidji, fatoen.
 Biroe, biroe.
 Bilang, wagin.
 Bini, géfina.
 Boeloe, foeloen.

 Tadak, saloek.
 Tarik, ésa.
 Taroeh, néhi.
 Menari, ploesi.
 Takoet, emtako.
 Tali, wahit.
 Tanam (planten). tané. Tetanaman, ijor lahin.
 Tanam (begraven), léfa.
 Tanah, rahé.
 Tawar (afdingen), tati.
 Tawar (zoet), emtémé. b. v. ajar tawar, waé emtémé.
 Tahan, tangis.
 Tahoen, moesoen.
 Tahoe, téwa.
 Tanja, nika.

- Teboes, téfoe.
 Tebal, ikhabi.
 Tedoeh, lina. b. v. anin lina.
 Terbang, tifo.
 Teroes, rem-réma. b. v. iko rem-réma.
 Terang, sina.
 Tarima, salé.
 Toengkat, toin.
 Tangkap, wakoe.
 Tangga, ngéhan.
 Tanggoeng, tanggoeng.
 Tinggi, emkélé.
 Tinggal, défo.
 Tengah (di), ipnélak. b. v. di tengah djalan, toehoen
 ipnélak. Satengah, giwan.
 Tepoeng, glompong.
 Tegoer, iphai.
 Telaga, talaga.
 Telor, téloen.
 Telan, lélo.
 Telantang, bingara.
 Telinga, talingan.
 Timba, lima. b. v. pergi timba ajar, iko lima waé.
 Tembakoe, tabako.
 Tembaga, tambaga.
 Timbang, timbang.
 Timbang-menimbang, taksiré-taksiré.
 Timboel, potó.
 Tambah, ipfahi.
 Tempajan, tampajang.
 Tempat, élit.
 Teman, taoe.
 Temoe (bertemoe), dobo.
 Toentoet, ramédji.
 Tentoe, tantoe.

- Toendjoek, tœœ.
 Tandjoeng, téton.
 Tanda, étan.
 Tendang, péhé.
 Tandoek, soelan.
 Toendoek, doto.
 Toetoep, séœ. b. v. toetoep pintoe, séœ karen.
 Toetoepan, hoema séœ.
 Pentoetoep, ngangan.
 Toeroet, taga.
 Toeroen, toho. Naik-toeroen, kéha-toho.
 Toekar, simo.
 Toekang, toekang. b. v. toekang besi, toekang kawiel.
 Toelang, rohit.
 Toeloeng, iptana.
 Toeli, kéwé.
 Toewan (als titel), opo.
 Toewa, emtoea.
 Tiada, mo.
 Titah, titah.
 Bertitah, hoeké titah.
 Tidoer, inné.
 Tijang, téan.
 Tengok, tiné.
 Tijoep, hopi.
 Tipis (nipsis), emnipi.
 Tipoe, akal.
 Tikar, katin.
 Tikoes, kokrahi.
 Tikam, fagé.
 Timoer, timoel.
 Timah, ipmoehat.

 Djatoh, moho.—
 Djadi, djadji.

Djangan, bara.
 Djalan, toehoen.
 Djaoeh, ipbréma.
 Djahat. boehoet. b. v. orang djahat, géba boehoet.
 Djernih, ikglina. b. v. ajar djernih, waé ikglina.
 Djankar, batoehan.
 Djemoer, hemdoenoe.
 Djantoeng, oesoen.
 Djoendjoeng, tolfafa.
 Djandji (berdjandji), djandji.
 Djoewal, filik.
 Djoega, nihé.
 Djinak, mahoe.
 Djiwa, njawan.

Tjaboet, itrihi.
 Tjeritra, pintoe.
 Tjermin, paésan.
 Tjerei, ipsama.
 Tjengkeh, boeglawan.
 Tjepat, spaté.
 Tjilaka, silaka.
 Tjoetjoe, koewa.
 Tjoetji, hobo.
 Tjoeri (mentjoeri), toewa.
 Tjoekoep, lahi.
 Tjahari, hama.
 Tjioem, moemi.

Di, oto. Di roemah, oto hoema.
 Datang, mahi.
 Datjing, datjing.
 Dada, néwin.
 Darat, daé.
 Darah, raha.

- Dapat, béta.
 Dapoer, aptain.
 Dagang, dagang.
 Daging, isit.
 Dalam (ka —), lékoen. Di dalam, akilalé. —
 Damar, iknoi.
 Damei, mésa.
 Daoen, oemoen.
 Daja, akal. Tipoe-daja, garo akal.
 Dajong, ahat; sai.
 Deri (dari), fili. b. v. deri Mangkasar, fili Mangkasara.
 Doesta, tota.
 Dengar, prengé.
 Depa, répa.
 Dekat, berani.
 Demam, moté.
 Dinding (wand), hésit.
 Dinding (gedroogd vleesch), dendeng.
 Doedoek, défo.
 Doeri, lakat.
 Doesoen, waslalin.
 Doekoeng, baba.
 Doekoen, géba mapoen. (mapoen, genezen, geneesmiddel).
 Doelang, iglat.
 Dahoeloe, oéman.
 Diri, fatan, emnéwa.
 b. v. dirikoe jako fatan,
 dirimoe, kaé fatan.
 dirinja, rinné fatan, enz.
 Sendiri, emnéwa.
 Berdiri, kérék.
 Desa, fenna.
 Dingin, bridi.
 Dijam, emtoro.
-

- Raba (betasten), skako. Rondtasten, tapo.
 Rata, emngésa.
 Radja, lato.
 Ratjoen, rasi.
 Rapat, berani.
 Ramas, lao.
 Ramei, ramei.
 Ramboet (hoofdhaar), oeloen walan. (oeloen, hoofd).
 Rombak, hoeda.
 Roempoet, réa.
 Rampas, hawi
 Rendam, léma.
 Rendah (laag, klein), roit.
 Roeba-roeba, roeba-roeba.
 Roeboeh, bodi.
 Rotan, oewa.
 Roda, roda.
 Roesa, mendjangan,
 Roesak, hoeda.
 Roepa, poepan.
 Saroepa, poepan emsian.
 Roegi, roegi
 Roemah, hoema.
 Rahasia, liéfonin.
 Riboet, riboet.

-
- Sarat, molo.
 Sapoe, saha.
 Sagoe, bia.
 Sakit, péi.
 Salah, salah.
 Sahoet (menjahoet), sadé.
 Sajap, ahin.
 Seboet, kaba.

- Sedap, emsi.
 Soedah, sépo.
 Sadija, meng-menga.
 Serah, atas.
 Sesak, boeté.
 Sesal (menjesal), menjasal.
 Soenggoeh, résik.
 Saperti, gama.
 Sakarang, pahi.
 Siksa, siksa.
 Saksi, saksi.
 Sigrah, héik.
 Samboeng, téhoe.
 Soembing, giloe. Van glaswerk enz. = bîdi.
 Soemboe, soeboe.
 Sempat, emlani.
 Sampang, waga.
 Soempah (bersoempah), mané.
 Sampei, lahi.
 Semoet, mésisin.
 Sentoeh, taoek.
 Sentijasa, fili-fili.
 Sendjata, féi.
 Sandar, ipsaré.
 Senang, ngésa.
 Soewara, lié.
 Soetra, soetra.
 Soetji, miti-miti.
 Soerat, soelat.
 Soeroeh, sioe.
 Soesoe, honou. Ajar soesoe, honou wain.
 Soesah, soesah.
 Siram, soha.
 Sirih, daloe.
 Sijang, dawa.
 Sipat, waoet.

Sewa, séwa.

sini (di —), dogna.

Patoet, gosa.

Patah, géso.

Padi, hala.

Parang, todo.

Pasir, rahé.

Pasang, sigi (schieten).

Sapasang, een stel; een koppel = paré emsian of poepan emsian.

Pasan, halesé.

Papan, hahan.

Pakoe, pakoe.

Pakei, ipsamé.

Pagar, ja.

Pala, pala.

Panas, poto.

Panah, boesoén.

Pabat, iptété.

Pahit, empai.

Petjah, faka.

Pedang, hor.

Prawan, fina moekat. Moekat = jong.

Prahoé, waga.

Peroet, tian.

Pertjaja, pertjaja.

Perang, platat.

Perkakas, menara.

Pergi, iko.

Perempoean, fina.

Pri, adat.

Parigi, parigi.

Poesaka, poesaka.

Pangkoe, titi.

- Pinggir, oerin.
 Piggang, awan.
 Panggil, talo.
 Papeda, bia.
 Pegang, pésé.
 Peloek, friki.
 Palita, palita.
 Pemali, koi.
 Pintoe, soefen, karen.
 Pantei, emboean.
 Pandjang, rémot.
 Pindjam, hagi.
 Pendek, toerit.
 Pindah, liha.
 Penoeh, taoen.
 Poetoes, délak.
 Poetofng, lata.
 Poetih, boti.
 Poesing, popok.
 Poelang, oli.
 Pohon, lahin.
 Pisang, foeat.
 Pisat, irit.
 Pipi, papan.
 Pikoel: op den rug dragen = wada; met behulp van een
 pikoelan enz. = léba.
 Pinang, foea.
-

- Kaboer, iplabo.
 Karang, pasien.
 Kasar, igbato.
 Kasih, hoeké.
 Kapoer, ahoel.
 Kapas, basé.
 Kali (rivier), wae.
 Kali (maal, keer), hangan.

Djangan sekali-kali = bara-bara.

Kaki, kadan.

Kawan, boetoen.

Kaja, koeasa.

Kain, até.

Kajoe, kaeo.

Ketok, kéka.

Kedjoet (terkedjoet), géda.

Ketjil, roi.

Kerdja, loa.

Keras, méi.

Kering, mangi.

Kerandjang, tibil.

Kapala, oeloen.

Kelapa, niwé.

Kombali, olik.

Kambing, pipi.

Kampong (berkampong), ipsia.

Kampong, fenna.

Koempoel (berkoempoel), daloeboe, ipsia.

Kemoedi, liwit.

Kena, béta.

Kentjang, méi. b. v. anin méi.

Kenal, ipkéna.

Kenjang, podi.

Koetjing, sika.

Koeda, adjaran.

Koerang, séoe.

Korek, siwa.

Koesoeng, foen.

Koepas, bisi.

Koepoe, lahin.

Koekoe, éran.

Koelit, kolin.

Koemoer, pemplémo.

Koening, koni.

Kirim, ato.
 Kiri, igbalé.
 Kikis, sawi.

Gaba-gaba, pasan.
 Gatal, été.
 Gadei, gadei.
 Garis, soela.
 Garam, sasi.
 Getah, itin.
 Gésir, liha, héka.
 Gelap, bermédé.
 Geli, igmi.
 Gemoek, nopo.
 Goentoer, goegoen.
 Goenting, goenting.
 Ganti, ganti.
 Genap, lahi.
 Goreng, sinanga.
 Goesar, séfin.
 Gosok, sosa.
 Goeloeng, loli.
 Gojang, wéwa.
 Gigit, été.
 Gigi, ngisin.
 Geger, poti.
 Gila, oela.

Laboeh (berlaboeh), anama.
 Ladjoe, héik.
 Larang, larang.
 Lari, héka.
 Langit, langit.
 Lapar, emlapa.

- Lapis, babé.
 Lakoe, lakoe (gewild).
 Kalakoean, adat.
 Laki, man, gemana of moeri.
 Laki-laki, mannelijk, mana.
 Lagi, péni.
 Laloe, sléoen.
 Terlaloe, terlaloe.
 Salaloe, sidoetoe.
 Lama, omak.
 Laoet, olat.
 Lawan, lawan.
 Lajar (berlajar), sopa.
 Lajar (zelfst. nwd.), rāāl.
 Lain, dikat.
 Lebeh, dafo.
 Langgar, sléoen.
 Loénggar, igloda.
 Lepas, iptia.
 Lelah, daoe, séi.
 Berloempat, soepi.
 Loewar (di loewar), akigidon.
 Kaloewar, soeba.
 Loewas, loewas.
 Loepa, hislalin.
 Lebar, sisin.
 Litjin, miti-miti.
 Lidah, māān.
 Lijar, emdia.
 Lipat, léo.
 Lempar, fagé.
 Liwat, sléoen.
 Lihat, tiné.
 Leher, wadoen.

- Maboek, emsihi.
 Mata, raman.
 Mati, mata.
 Marah, séfin.
 Mari! (hierheen!) mahi.
 Masak, oso.
 Makan, ka.
 Maki, haboe.
 Malas, malas.
 Malam, béto. Malam-malam = béto-béto.
 Maloe, engéa.
 Manis, mina.
 Manoesija, géba.
 Maoe, laha.
 Mahal, narang.
 Main, tomoe.
 Marijam, spéra.
 Mimpi, nipi.
 Minta, hemlao.
 Moentah, moeta.
 Mandi, foi.
 Moewat, léa.
 Moeda, féhoet.
 Moesoeh, tigan.
 Moeka, poepan.
 Moeloet, moeïn.
 Moehoen, hemlao-hemlao.
 Merah, mihat.
 Minom, inom.
 Minjak, wain; b. v. klapperolie = niwé wain (niwé
 klapper).

-
- Nasi, hala.
 Nama, ngān.
 Naik, kéha.
 Nageri, fenna.

Nanti, sohi.
 Nona, fina moekat.
 Nonja, géfina.
 Nipis, emnipi.
 Ninik, ngopo.

(H) abis, sépo
 Aboe, oeboet tain.
 Ati, lalé.
 Adap (di-), in tegenwoordigheid van = ba; front, vóór =
 ritména.
 Aroes, gosa, mistéré.
 Arap, harap.
 Ari, béto.
 Angoes, potó.
 Aloes, haloes.
 Ajam, tépoet.
 Anja, odo.
 Aloewan, ména.
 Amboer, saba.
 Ampir, berani.
 Impoen, ipsia.

Antar, pahoe.
 Antam, béba.
 Antjoer, graré.
 Oetang, moetan.
 Oetan, moea.
 Oedjoeng, foefoen.
 Oedjan, dékat.
 Itam, médé.
 Idjan, hidjan.
 Idoep, néwé.
 Iris, foto.

Ilang, hai.
Ela (mengéla), ésa.

Njala (menjala), sina.
Njamoeck, sengit.
Njanji (menjanji), tomoen.

TELWOORDEN.

1 Geheele getallen.

Een, emsian.

Twee, roewa.

Drie, tello.

Vier, pa.

Vijf, lima.

Zes, né.

Zeven, pito.

Acht, troea.

Negen, sjia.

Tien, polo.

Elf, polo géran emsian.

Twaalf, polo géran roewa.

Dertien, polo géran tello enz.

Twintig, po roewa.

Een en twintig, po roewa géran emsian.

Twee en twintig, po roewa géran roewa.

Drie en twintig, po roewa géran tello. enz.

Dertig, pol tello.

Een en dertig, pol tello géran emsian.

Twee en dertig, pol tello géran roewa.

Drie en dertig, pol tello géran tello. enz.

Veertig, pol pa.

Een en veertig, pol pa géran emsian.

Vijftig, pol lima.

Zestig, pol né. enz.

Een honderd, oetoen.

Een honderd een, oetoen toeha emsian.

Een honderd twee, oetoen toeha roewa. enz.

Twee honderd, oetoen roewa.

Twee honderd een, oetoen roewa toeha emsian.

Duizend, raran.

Duizend een, raran toeha emsian.

Tien duizend, raran polo.

Honderd duizend, raran oetoen.

Een millioen, raran raran. enz.

Géran en *toeha* komen overeen met het Maleische „dan”; beneden honderd maakt men van het eerste, er boven van het tweede woord gebruik.

De Alifoeren hebben geene speciale benamingen voor laksa, keti en djoeta.

b. Breuken.

Voor satengah gebruikt men *gíwán*; de overige breuken worden gevormd door het woord *loa* tusschen teller en noemer te plaatsen.

Zoo is dan:

sa-per-tiga = emsian loa tello

doewa-per-tiga = roewa loa tello.

toedjoeh-per-poeloeh = pito loa polo. enz.

Het woord *loa* beteekent letterlijk „maken tot”; emsian loa tello wil dus letterlijk zeggen: één tot drie gemaakt.

c. Rangschikkende telwoorden.

Van de rangschikkende telwoorden komt alleen voor *bal-bala*, dat overeenkomt met *pertama*, en eerste, voor-naamste beteekent; de anderen worden aangeduid door *pamori*, daarna, vervolgens.

Zoo zegt men b. v. Jako bal-bala (ik de eerste),

kaé pamori (daarna gij, gij de tweede),

rinné pamori (daarna hij, hij de derde).

d. Verzamelende telwoorden:

De verzamelende telwoorden worden gevormd door verdubbeling van de hoofdgetallen; zoo beteekenen „roewarowa”, „tello-tello”, even goed „alle twee”, „alle drie”, als „twee aan twee”, „drie aan drie.”

e. Vermenigvuldigende telwoorden.

De vermenigvuldigende telwoorden worden uitgedrukt door vóór het hoofdgetal te voegen „hangan”, dat maal, keer beteekent; b. v.

sakali, hangan emsian,
doewa kali, hangan roewa,
tiga kali, hangan tello, enz.

De uitdrukkingen tweemaal zooveel, driemaal zooveel enz. worden gevormd door bijvoeging van „warot gamni”, overeenkomende met het Holl. zooveel; b. v. doewa kijen, tweemaal zooveel, hangan roewa warot gamni enz.

VOORNAAMWOORDEN.

a. Persoonlijke voornaamwoorden:

Ik, jako.
Gij, kaè.
Hij, zij, rinné.
Wij, jako (kami, kita).
Gij, kaé (kimi).
Zij, rinné (sira).

De verschillende uitdrukkingen, die men in het Maleisch heeft, al naarmate men tot zijn mindere, zijns gelijke of zijn meerdere spreekt, worden in het Alifoersch niet teruggevonden.

Wil men iemand met eerbied aanspreken, dan wordt de titel gebruikt, voorafgegaan door „opo”, dat overeenkomt met toewan; zoo zegt de Alifoer b. v. „opo Joöe”, d. i. Mijnheer de Regent.

Voor het meervoud van den eersten persoon gebruikt men hetzelfde woord als in het enkelvoud, maar dan meestal met een telwoord of met het woord *géba-géba* (mensen, overeenkomende met het Maleische orang). Dikwijls echter gebruikt men daarvoor ook *kami* en *kita*.

In het meervoud van den tweeden persoon wordt hetzelfde woord gebruikt als in het enkelvoud, dikwijls echter met een telwoord of met het woord *géba-géba*. Bovendien vindt men *kimi* als zoodanig gebruikelijk.

Eveneens is dit het geval met het meervoud van den derden persoon; daarvoor treft men ook wel „*sira*” aan.

Evenals de Maleijers, bedienen de Alifoeren zich weinig van persoonlijke voornaamwoorden, vooral als zij tot huns gelijken of hunne meerderen spreken; zij herhalen liever de eigennamen of maken gebruik van titels.

b. Bezittelijke voornaamwoorden.

De gewone wijze om het bezittelijk voornaamwoord uit te drukken is het persoonlijk voornaamwoord te doen volgen door het woord „*naké*”, overeenkomende met het Maleische poenja of empoenja; welluidendheidshalve ondergaat echter daarbij het woord *naké* verschillende wijzigingen.

b. v. Mijn huis, *Jakonanghoema*.

Uw huis, *kaénam hoema*.

Zijn huis, *rinnéna hoema*.

Ons huis, *kaminam hoema*.

Uw huis, *kiminim hoema*.

Hun huis, *siranin hoema*.

en

Mijn kind, *jakonang anat*.

Uw kind, *kaénam anat*.

Zijn kind, *rinnéna anat*.

Ons kind, *kaminam anat*.

Uw kind, *kiminim anat*.

Hun kind, *siranin anat*.

De zelfstandige bezittelijke voornaamwoorden de of het mijne, uwe, zijne, enz. worden in het alifoersch uitgedrukt door het bovengenoemde „*naké*” achter het persoonlijk voornaamwoord te plaatsen;

- b. v. De of het mijne, jakonangoe.
 enz. , kaénammoe.
 , rinnénaké.
 , kaminami.
 , kiminíni.
 , siranini.

Buitendien wordt het persoonlijk voornaamwoord alleen als zoodanig gebruikt; misschien moet dit als eene verkorting van de eerste wijze beschouwd worden;

- b. v. Sanéna hoema ni? Sijapa empoenja roemah itoe?
 Jakonangoe of jako, het mijne.
 Rinnénaké of rinné, het zijne. enz.

c. Wederkeerige voornaamwoorden.

Zij worden uitgedrukt door het woord „*fatan*”, dat ligchaam beteekent, gevolgd door „*emnéwa*”; b. v.

akoe poekoel dirikoe, jako béba fatan emnéwa.

angkau poekoel dirimoe, kaé béba fatan emnéwa.

ija poekoel dirinja, rinné béba fatan emnéwa. enz.

Het Maleische diri of sendiri in den zin van het Nederlandsche *zelf*, wordt wedergegeven door het woord „*emnéwa*”; b. v.

akoe sendiri, jako emnéwa.

angkau sendiri, kaé emnéwa.

aan mij zelven, laha jako emnéwa, enz.

In den zin van het Nederlandsche *eigen* gebruikt men eveneens *emnéwa*.

b. v. Mijn eigen kind, jakonang anat emnéwa.

Uw eigen huis, kaénam hoema emnéwa. enz.

Eveneens gebruikt men *emnéwa* in den zin van het Nederlandsche *alleen*; dikwijls wordt in dit geval *emnéwa*

gevolgd door „*fatan*,” en wel voornamelijk wanneer men van menschen spreekt;

b. v. hij gaat alleen, *rinné iko emnéwa*,
of: *rinné iko emnéwa fatan*.

Wil men met nadruk spreken dan verdubbelt men *emnéwa*; b. v. *rinné iko emnéwa-emnéwa*
of *rinné iko emnéwa-emnéwa fatan*.

d. Aanwijzende voornaamwoorden.

Het Maleische *ini*, deze, dit, wordt wedergegeven door „*na*”, en *itoe*, dat, door *ni*.

e. Betrekkelijke voornaamwoorden.

Er schijnen in het Alifoersch geene betrekkelijke voornaamwoorden te bestaan.

f. Vragende voornaamwoorden.

De vragende voornaamwoorden zijn.

Sápan. Dit komt geheel overeen met het Maleische *apa*.

Sánné, zijnde het Maleische *sijapa*; terwijl

Dó wedergegeven wordt door het Maleische *mana*.

Verder moet hierbij opgemerkt worden dat het plaatsen van *apa* in het Maleisch in het begin van een zin ten einde daaraan een vragenden vorm te geven, in het Alifoersch geene plaats vindt.

BIJWOORDEN.

Ja, *behkan* = *héé*.

Geenszins, *boekán* = *mo*.

Niet, *trada* = *mo*.

Hoeveel, *brapa* = *pila*.

Hoe, *bagimana* = *gamdo*.

Aldus, *bagini* = *gamna*.

Zoo of op die wijze, *bagitoe* = *gamni*.

Nog niet, *belom* = *mohédi*.

Di	mana	= do.
Ka	mana	= do.
Deri	mana	= fidò.
Di	sini	= dognà, <i>fine</i>
Ka	sini	= dognà.
Deri	sini	= finà.
Di	sitoe	= dogni.
Ka	sitoe	= dogni.
Deri	sitoe	= fini.
Di	sana	= dogni.
Ka	sana	= dogni.
Deri	sana	= fini.
Kapan		= pila.
Sedang		(niet gebruikelijk).
Tatkala		= toehani.
Sekarang		= pahi.
Lagi		= péni of hédi.
Soedah		= sépo of héik.

Tot aanduiding van den toekomenden tijd der zegwoorden gebruikt men *"mara"*.

Dahoeloe	= téman.
Harini	= pahinà.
Kalamari	= abétoe.
Kalamari dhôlo	= abétoe sani.
Esoeq hari	= emdawa.
Pagi hari	= soepak.

VOORZETSELS.

Di	= oto.
Ka	= oto.
Kapada	= laha.
Dari	= fli.
Dengan	= toeha.
Karana, sebab	= tagal.

VOEGWOORDEN.

Dan = toeha.

Atau = pi.

Poen = po.

TUSSCHENWERPSELS.

Foei = téi.

Wah,	} a mata!
Adoh,	
Ajoh,	

Het vormen van afgeleide woorden door voor- of achtervoegsels, zooals dit in het Maleisch geschiedt, vindt in het Alifoersch geene plaats. De noodige wijzigingen worden tot stand gebragt door omschrijving.

Het wijzigen van de beteekenis der werkwoorden door voor- of achtervoegsels heeft evenmin plaats; door omschrijvingen komt men daarin te ontmoet; b. v. berboewah = toeha foean = dengan boewah.

Niet onbelangrijk is het dat de Alifoer geen passiven vorm kent.

Om *herhaling*, *nadruk* of *versterking* aan te duiden, worden de woorden verdubbeld, evenals dit in het Maleisch geschiedt;

b. v. mara-mara, mili-mili, emnéwa-emnéwa.

Het *meervoud* wordt eveneens gevormd door verdubbeling, b. v. géba-géba, hoema-hoema.

De bepalingen van hoedanigheid, die aan een voorwerp worden toegekend, staan altijd achter dat voorwerp; zoo ook de bepalingen van hoeveelheid en de eigenlijk gezegde telwoorden b. v. géba roewa = twee menschen.

Wanneer een bijwoord of eene bijwoordelijke uitdruk-

king dient tot bepaling van een bijvoegelijk naamwoord, staat dat bijwoord er achter.

De bijwoorden *mo*, *mohéti*, *pila*, *gamdo*, *gamni*, *gamna* enz. staan allen *achter* het zegwoord. Het vetatief voegwoord „*bara*”, *djangan*, staat er *vóór*.

De zinsbouw komt overigens geheel overeen met hetgeen men in de Maleische taal aantreft.

TROUWE LIEFDE BELOOND;
EEN
BALINEESCH VERHAAL,
DOOR
J. DE VROOM.

INLEIDING.

Het hier volgende gedicht van zestig koepletten is een opstel in zijn geheel, zonder uitlatingen; na vergelijking van vier of vijf onderscheiden lontars, van 't begin tot het einde overeenstemmende, mag wel aangenomen worden dat er niets aan ontbreekt. Onder den opgegeven titel van Hi Drëman is het gedicht algemeen bekend, ofschoon anders eigenlijk Hi Tan Porat de heldin der geschiedenis is. Deze is de versmade vrouw, doch die ten laatste haar onbezweken trouwe liefde met hemelsche zaligheid beloond ziet. Wij behoeven anders hier niet veel te zeggen over den inhoud, welken men uit het op den tekst volgende overzicht als vertaling, zal leeren kennen. Een man, Djatiraga geheeten (welke naam zooveel als Goedhart beteekent) heeft twee vrouwen, van welke hij de eerste en oudste, in verhouding tot de tweede en jongste met geringachting behandelt. En toch verdiende juist de eerste, om haar liefde, trouw en ijver het meest de liefde des mans; — maar om deze reden dan ook werd zij na haar sterven onmiddellijk de hemelsche zaligheid waardig geacht, terwijl hare medevrouw, om ligtzinnige gering-schatting en verwaarloozing van haar huiselijke en vrou-

welijke pligten, tot de helsche straffen dadelijk na haren dood was verwezen geworden. Ook den man, die onder tusschen, na de meest geliefde vrouw, en voornamelijk wel door hartzeer over het verlies van deze, gestorven was, werden ongeveer dezelfde pijnigingen aangedaan, om reden hij in dit leven zich door de eene vrouw had laten overheerschen en der andere, die de meeste liefde verdiende, zijne genegenheid niet waardig had geacht. Anders was hij geen slecht mensch; integendeel; doch deze eene afdwaling wordt door de Goden zoo hoog opgenomen, dat zij voldoende is tot het vonnis van in den helleketel door Jama's dienaren gestookt, gekookt te worden. Gelukkig voor den man, dat de trouwe Tan Porat, welke de laatste van de drie deze aarde verlaat, liever de hemelsche zaligheid verzaakt dan dat zij die genieten moet zonder haren echtgenoot; zonder hem is voor haar geen heerlijkheid denkbaar, en daarom zou zij nog liever in de hel met, dan in den hemel zonder haren vereerden echtgenoot hebben willen zijn. Daarom ook is ten laatste het besluit des Hoogsten Gods, na de meening der Godheden van minderen rang gehoord te hebben, dat in vredesnaam de man maar verlost en evenals de vrouw gezaligd moet worden. Zoo komt Djatiraga vrij. daar de hoogste Gerechtigheid eerder met hem konsideratie kon gebruiken, dan de ziel eener deugdzame aan de helsche straffen prijsgeven; — waarin zeker wel een schoone gedachte ligt opgesloten. Bij alle eenvoudigheid der inlandsche wijze van voorstelling en uitdrukking, wordt hier toch, dit zal men wel willen toestemmen, in Tan Porat een edel vrouwelijk karakter geteekend. Voorts wordt er gehandhaafd de idee eener vergelding van goed en kwaad in de andere wereld, ook bij schijnbaren ondergang der deugd in dit tijdelijk bestaan; om deze en de zoo even vermelde ideeën verdiende het eenvoudige gedicht wel als een kleine bijdrage tot nadere kennis van de Balineezen en hun litte-

ratuur den lezers van dit tijdschrift medegedeeld te worden. Het gedicht maakt door zijn leidende gedachte eene gunstige uitzondering op vele andere vol flauwigheden, met altijd weder gekopieerde beschrijvingen, schoonheid, kleeding en het praalvertoon der openlijke verschijning des vorsten betreffende.

Bij de transkriptie zijn slechts klaarblijkelijke fouten verbeterd, anders de verschillende schrijfwijzen van een en 't zelfde woord behouden, om in 't licht te stellen dat en waar de Balineezen zich te dezen opzigte niet zoo aan vaste regels binden. Nadere aanwijzingen zijn hier overbodig, vooral voor hen die het Javaansche letterschrift kennen en gebruiken.

Aangaande de zangwijs, „wana hadri (wordt bij C. Stuart niet opgegeven, kan dus wel eene oorspronkelijk balineesche zijn) wordt opgemerkt, dat elk vers of koeplet zich splitsen laat in 9 regels:

regel 1	} bestaande uit	10	lettérgrepen en uitgaande op	oe.
„ 2		6	„ „ „	„ é.
„ 3		8	„ „ „	„ i.
„ 4		7	„ „ „	„ oe.
„ 5		8	„ „ „	„ oe.
„ 6		8	„ „ „	„ é.
„ 7		8	„ „ „	„ oe.
„ 8		8	„ „ „	„ a.
„ 9		8	„ „ „	„ a.

Omtrent de vs. 25, 47 en elders genoemde dienaren van Jama, de Batara der onderwereld, heb ik niets naders, voor de mythologie van belang, kunnen te weten komen. Sang Djogor Manik en Sang Tjikra Bala moeten uit andere geschriften bekend zijn; maar Bagawan Panjarikan (welke naam in dit gedicht in den meervoudsvorm voorkomt) wist men niet t'huis te brengen; — men zie de bij vs. 47 behoorende aanteekening.

Eene meer letterlijke vertaling zou voor de bijdrage in

taalkundig opzigt, zeker belangrijker zijn dan het nu gegeven overzicht van den inhoud als vertaling; — daaraan kon echter nu nog niet gedacht worden. Veel en herhaaldelijk navragen heeft na vele maanden nog geen genoegzaam licht gegeven over duistere en min verklaarbare, misschien bedorven verzen. Het gedicht schijnt al zeer oud te zijn en zeer bekend; maar hierom misschien juist te minder algemeen goed begrepen; om woordverklaring moet men niet komen. 't Gaat immers bij ons ook wel eens zoo met algemeen bekende spreuken, gedichten, bijbelplaatsen enz. De vertaling van alle min duidelijke verzen sluit zich echter naauw bij de door Bali-neezen gegeven verklaringen aan; het waarschijnlijkste uit de soms zeer tegenstrijdige verklaringen werd behouden en, gelijk men zal kunnen bemerken, werd de inlandsche wijze van voorstelling en uitdrukking, in volgorde van den gedachtengang van den tekst, zooveel mogelijk behouden.

5

HI DRĚMAN.

(BALINEESCH VOLKSGEDICHT.)

(Poeniki tĕmbang Wana Hadri).

1. Hada kidoeng djani bahoe kapoes
dinannjané kagawé
ring soekra pon kowantil
bahoe panglong ping pitoe
sang kannja moenggoeh ring kidoeng
tingkahé dadi djalĕma
linging sastrané dj'wa toeroet
da lali t'kĕn toetoeran
tingkahé mapahoemahan,,
2. H'loeh m'wani hapang pada tahoe
sabikas hawaké samitan hanaké
mapahoemahan pada djani
da mangilangang toetoer
hastiti hanaké h'loeh
kang drĕman bahan somahé kadrĕman
hapang bisa ngadoeh s'moe ngadoe s'moe
mangoelanin hapang m'lah
mangandap dj'wa t'kĕn somah,,
3. Moenjiné hapang hastiti haloes
bakti ring somahé
kotjapannja goeroe laki
tan wĕnang hanak h'loeh
langgana tĕkĕning kakoeng

hagoeng rēko dandannjané
hanaké loeh tan pangitoeng
langgana tēkèning somah
kasakitan di kadit 'wan,,

4. Jèn hastijang djanib'win habésoek jèn hasihang
da ngitoeng patiné
hapa si boewin rasanin
h'da s'mang h'da hiboek
moengpoeng sakalané hidoep
bakal hapa dj'wa toetoeré
mañi p'wané njèn twah tahoe
somahé sabahan-bahan
mangoengsi twah hadjan'yan,, mangoesi
5. Hénto pangrasan hanak talingoes tanlingoes
nah soeba lèn békèn
tani mangitoeng kawoeri
hénto bèn da maniroe
pangrasané dadi loeh
dong sahi ngangké hawaké saha ngangké
b'win ha balikan jèn toemboeh
prakosa jan dadi djanma
histri loba hadaninnja,,
6. Histri hoetama né sēdēng tiroe
hastiti baktiné
soeks'ma ja dj'roning hati
s'mita hapang haloes
mangoelanin hanak kakoeng
tidong hada djani békèn
kasoekané né manēroes né poepoet
tēmbé b'win ha balikan
toemboeh hapang maših drēman,,

7. Hapang pada bahan ngadoe s'moe ngadoeh
 djawat mēlah djélé
 djawat drēman djawat kampih hawak kampih
 h'da sēmang h'da hiboek
 hapang pagēh ngadoe s'moe
 pada jang m'lah djéléné
 djawat tan porat da hiboek
 hidēpang hawaké drēman
 da marosih tēkèn somah,,
8. Hapang toehoe bakti tēkèn kakoeng
 hastijang somahé
 dj'léné da mangoegonin
 da brangti da dj'wa hiboek
 pēsoenjin hida sahoet pēsomoenjiné da sahoed
 hoetamajang dj'wa somahé
 sangkan manoclahin toewoeh
 hada rēko toetoerannja
 hanak mapahoemahan dad'wa,,
9. Madan Hi Djatiraga né kakoeng
 kawi pradnjan rēko
 ngoelah sadoe krētaboedi
 satata ngisti hajoe
 somahé néné di poengkoes
 sajang bangkit drēman hēwèr
 bangga moerka kēmoeng moeloek
 lagoeté bangkit ka héman
 somahé sabahan-bahan,,
10. Né paling wajah bakti satoewoek
 Tan Porat hawaké
 hidēpang twah masih
 bangkit lali t'kèn toetoer tan lali
 hastiti bakti satoehoek

soeks'majang masih somahé
 di hati masa magantoeng masa, — masi
 jan baja satiba paran jan bawa
 somahé histijang djoemah,,

11. Pangistiné djoemah déwa ratoe
 pancenas titijangé
 singda koeda dané di marggi
 somah titijangé ratoe
 doemadak kapanggih hajoe
 jèn t'ka djoemah somahé
 mambasëhin batis hidjoe
 manjoetsoetin bahan roma
 masi dj'wa titijang manjoembah,,
12. Né Drëman mangkin nëgak matimpoe
 mëntjëg di baléné
 pasakit-sakit di hati
 moenjiné hëmpoeck-hëmpoeck
 mara dokdok lëmoeh moeloek
 lagoeté Drëman dongilé
 mangadjoem hawaké mampoech
 bisa mangoelanin somah
 madoené sahi holéhang,,
13. Lagoetnjané Tan Porat tah mampoech
 sahi hanggon gawé
 satata tjara-tjarahin
 madoené twara koedoe
 masi masadana patoet voor masi, sasi
 pakënëkané di hatiné in één Hs.
 soeba hanak hawak latjoer soebananhawak } latjoer.
 toemboeh mandjadi djalëma soebananhënhawak }
 sangkan kéné t'mahannja,,

14. Koewang pakrėti katoné hěloeh
 sangkan boeka kéné
 h'ya dja b'win rasanin h'dja b'win
 hapa dj'wa lijoe-lijoe
 pangrasan hawaké hěloeh
 djani sok habesik békèn
 sok djati tēkėning toehoe
 da marosih tēkèn somah
 histri kawawa hadannja,, hadanja,,
15. Hawak h'loeh hapang djati h'loeh
 singda mangėrėh
 lamoen bannja toenggoen dadi
 l'wihnja hanak mēmadoe
 twah mangadoe hagėt latjoer hagėt, hagėd
 sing Drėman djalan kasėrėh
 djani hawak ngėnah latjoer
 sok toehoe békèn gėlahang So toehoe
 hėnto bèn da mangilangang,,
16. Jèn pangpang tēkèn somah ngaroeroeng
 gėdė nėrakanė
 hapan sih magoeroe laki
 hakoeda sandang saloek
 hamboel né dj'wa soeba lijoe
 hapan sih hawak kasėrėh
 koemagoesti dj'wa kèn madoe
 da mamiwal samoenjinnja
 hawak maninggilang hawak,, manginggilang
17. Kasoewèn-soewèn djani mamadoe
 twa kapandjak toelèn
 né Tan Porat koemagoesti
 tan mangilangang toetoer
 toehoe bakti tēkèn kakoeng

toenggal loewas né somahé
 mangistijang manggih hajoe
 di tékan somahé djoemah
 mandjagdjadg njongkok manjoembah,,

18. Lawoet mambaséhin batis hidjoe
 njoetsoet ban hanténgé
 hoesanÿa lantas mapamit
 soeka-doekané kakoeng
 hÿa twah bakti satoehoek
 né Dréman tani dongilé djani dongilé
 ngadjoem hawak soemboeng-soemboeng
 twara déwèk rasaninnja
 (nja) hiné hÿos ngaranna,,
19. Soeba boengah né Dréman hamoepoe Soeka-boengah
 kasoekan somahé
 hamah hanggø soeba lijoe
 somahé soeba moengkoel
 soeba njoso soeba lingloeng
 sabahan-bahan somahé
 sakité karépe toehoe } Sakingtakarépe,
 kasoewèn-soewèn né Dréman } Satjita karépe
 sakit tong dadi mangamah,,
20. Hi Djatiraga mangrasa hiboek
 ban sakit somahé
 boeka t'ka nandang pati
 néné Tan Porat goepoeh
 ngalih hoebad mintjang-mintjoeng
 twara mabahan marèrèn
 makèneh doemadak hidoep
 njahi mas mirah himboké
 doemadak mabahan hoebad,,

21. Tēka djoemah jagoepoeh manjimboeh
 hēngkahin kopingé
 lahoet mamborèhin batis
 moenjiné pēsoe haloes
 doemadak hya koeda hidoep
 Dēwa Ratoe madoen titijangé
 hada hadjak titijang toejoeh
 baréng mangajahin somah
 doemadak déwané hitja,,
22. Sangsan sangēt sakité mangēboeg Sajan sangēt
 hoejang mandoelamé
 boeka borbor boeka bisbis
 paling pati-djalamoet pati hēntoel
 pati-garap pati-hoesoed
 manggēla-gēla sakité
 tani mati tani hidoep
 kēboes bahanggrah mangrapah
 hēngsap hingēt tēkèn hawak,,
23. Kotjap né sakit manglawoet lampoes
 mati mangoelējèk
 somahé djani mang'ling
 masasambatan ngadoeh
 moenjiné pati-djalamoet
 Déwa Ratoe goestin titijangé
 di djaha njahi maskaloeng
 lalisan njahi mas mirah
 jèn boenga s'dēng mihiknja,,
24. Né Tan Porat mang'ling mangawoek.
 trēsna tēkèn madoené
 masasambatan mang'ling
 dqeh njahi Déwa Ratoe.
 mati sadja njahi maloe

hibi p'wan k'nēh hēmboké
 hapang m'bok twah mati maloe
 sajang san njahi maninggal
 kadi s'kar tondèn kēmbang,,

25. Tan kotjapan s'dih istri kakoeng
 kotjap hatmannjané
 né Drēman takoet magigit
 Sang Djogor Manik rawoeh
 ngaba gada raris moekoel
 hēntar tēndasé malēdléd
 poloné mēsoe makoetjoeh. *beter makatjoeh?*
 Sang Tjikra Bala mangrampak
 'b'win hidoep Sanghÿangatma,,
26. Hada mangrombèng hada mangrēboet
 ngaba ka kawahé
 mahingkoet-hingkoet matali.
 hapiné soeba moeroeb
 lawoet kagantoeng di kēpoeh
 rangdoe hapiné bētèn. *ring rangdoe*
 manikēlin hēndih moeroeb
 kabobor mangēntakēntak
 hatmané né kasakitan,,
27. Gobannjané badēng kotot haloes *hangoes*
 boeka hirēngané
 masasam batan mang'ling
 hēngkakēngkak mēngadoeh
 pati-sambot hoeloenloen
 somahé djani doelamé
 masēlsēlan mangadoehoer *mangadoehoeng*
 kéné sadja ko tēmoennja *tēmoennjatma*
 Drēmané kakēhan solah,,

28. Tan kotjap hatmannjané magantoeng
 di kawah hapiné
 mak'lo nan dangin sakit
 kotjap djani né kakoeng
 sakitanÿa manglawoet sakit djani ja
 mati sangsara-'tmanjané
 Sang Tjikra Bala mangrèboet
 mangrobèng pada mangëmad
 ngaba ka-kawah goemoeká,,
29. Katalinin batisé mahimpoes
 kapoelang hatmané
 di djambangané mangëndih
 hapinjané goemëntoeh
 maloewab-loewab ngaroedoek
 sakit san djani hatmané
 mangëntakëntak mangawoek
 loeh moewani kasakitan
 barèng pada nandang dosa,,
30. Tan kotjap hatmané histri kakoeng
 pada kang sangkané
 né Tan Porat ko djani
 sèdihhé bas kadoeroes
 di hatiné soeba lampoes
 makënëh di hati békèn
 hapa djani tolih hidoep ngolih hidoep
 hatoet hidoep kèrangérang
 trësnané twara gawènnja,,
31. Masasambatan tong hada pësoe
 sok di hati békèn
 da dja hasih djani goesti
 somah titijangé Ratoe
 pidan sih titijang katëpoek

- mas mirah hatman titijangé
 djoewang koeda tiijang nglawoet
 hapang pisan titijang brasta
 ngoeda sih titijang karjya,,
32. Kasoewèn sèdih tong k'na lipoer
 manada sakité manadak
 maradjani lawoet mati
 patiné twara soengsoet
 padjalan hatmané lampoes
 këtèkan sadja karépé
 k'dèk-k'dèk k'njoeng-k'njoeng
 hatmané mandjati roepa
 m'lahhé mangajang-ngajang,,
33. Toewi boeka Hijang Ratih hanoeroen
 manampa këndité
 tan kotjap lampahhé djani
 di Kadéwatan kasoeb
 né Tan Porat mati toehoe
 hastiti t'kèn somahé
 widyadari né matamboen
 kapangandikajang mapag
 lijoennjané p'tangdasa,,
34. Hada manampa këndit mas moeroeb k'di h'mas
 misi banjoe moelé
 rasannjané njènjèp manis
 hatjèlègokan ha tahoen
 rasannjané masih'noe
 lèn haba kèpèt tjinané
 pak'dèk pada pak'njoeng
 pahélèg pada di djalan
 mamapagin Hi Tan Porat,,
35. Lèn prawatèk Batarané miloe
 tan kar'wan wilangan

rëntaban pada mapagin
 djani soeba kat'poek
 widyadariné mangrëboet
 rëntaban ngëloet batisé
 barëng pada moenji haloes
 Déwa Ratoe goestin titijang
 rawoeh sadja hatmadjiwa,,

36. Hada njangkol hada mang'loet
 né nampa k'ditté
 mangatoerang toja h'ning
 né ngaba kèpët lawoet
 mangëpëtin kënjoeng-kënjoeng
 pak'dèk soekahatiné
 mangrobèng hatmané rawoeh
 hastiti bakti satata
 hatmané mangajang-ngajang,,

37. Pangrasan hatmané masi sëndoe
 kangën kën somahé
 moenjïn dadariné manis
 doeh goesti Déwa Ratoe
 poenapi karaning sëndoe
 noenas ka Swargalokané
 poenapi twara-'laditoe
 Hijang Widi mangan di kajang
 noenas margi gaglisan,,

38. Hatman Hi' Tan Poraté masa woet
 da dj'wa nira moelé
 lamoen nira padidihin
 marga nira twah sëndoe
 kangën nira t'kën kakoeng
 di djaha somah nirané
 jèn dané twara katëpoek

da dj'wa hëndah dadj'wapèlag
lamoen nira padidihan,,

39. Prëwatëk déwatané masawoet
Déwa Ratoen titijang
kat' poek koja hitoeni
di kawahé mahimpoes
mangolédjat kédjat-kédjoet mangorédjat
kalablab di djambangané
toehoe masahoet mangawoek
hatëhang si koeda nira
djalan kēma hënggal-hënggal,,
40. Sampoen hi déwa marika ratoe
sajang san ragané
hatmané hastiti bakti
madjalan mandareroeng
kēma ké pada mawantöen
matoer tēkèning Hijang Widiné
nira maboedi kat'poek
djani t'kèn somah nira
papa barëng soeba papa,,
41. Hapa si gawënnjané né maloe
pisoekan danéné
t'kèn nira doeké hoerip
lawoet madjalan gisoeh
dadariné dadi miloe
m'wah prëwatëk déwatané
hada di samping di maloe
di hoeri pada rëntaban
trësna t'kèn hatma moel'ya,,
42. Hatman somahé djani kat'poek
p'nah kēmbang lèmlèm
kasakitan djërit-djërit

lima batis mahimpoes
 mangëntakëntak mangamoek
 kalablab di djambangané
 hatmané bakti satoehoek
 mamoenji pësoe jèh mata
 kéné sadja dj'roné hipan,,

43. Titijang twara mangwilang pitoewoe mangilang
 djani t'kèn djroné
 hapang barëng nandang sakit
 kalablab titijang miloe
 lahoet makiré matjèboer
 mangodjog kadjambangané
 watèk déwatané rawoeh
 ngandëg magisi-gisijang
 sampoen ngalabokang raga,, malabokang
44. Mangoeda hi déwa miloe-miloe
 banggajang hÿa békèn
 mangëmasin padidihin
 sampoen twah dësan hipoen dosanhipoen
 hi déwa sampoen twah miloe
 kalëboer di djambangané
 Pangandikan Hida Toedoeh Hida Hijang
 hatmané bakti satata [Toedoeh
 hapang lënan twah tongosnja,,
45. Sapoenika handikan Hijang Toedoeh
 masahoet hatmané
 toehoe bakti tékèn laki
 da koeda lijoe-lijoe
 moenji nira twah matjèboer
 hapang nira barëng békèn
 kèn somah nirané ditoe
 di djambangané kalablab
 trësna nira t'kèn somah,,

46. Widjadariné pada mangroemroem
 manis moenjinnjané
 sampoen déwa ratoe goesti
 hi déwa miloe-miloe
 kalablab baréng kaléboer
 sajang san déwa ragané
 ngajang-ngajang lëwës loemloem w,nës
 tan kalingoe pasambada
 widjadariné mangajap,,
47. Hatmané kédéh mara matjéboer
 tèka Bagawané
 Panjarikan pada ng'gisi
 hatmané bakti toehoe
 masi kédah manaroeroeng
 mangalédjoeh l'wat trësnané
 makita baréng matjéboer
 Sang Bagawan Panjarikan
 pada séréng manongbahang,,
48. Tèka saking Tanana Hijang Toedoeh
 pangandikan dané
 né tè kènkèn djani njahi
 toehoe san tèkèn kakoeng
 hÿa to njahi twah toehoe
 sangkan-há masi nah kéné hëmasina kéné
 dëpang san koeda jan ditoe
 kalablab mangëntakëntak
 madjalan njahi kaswargan,,
49. Sang hatma toehoe sérèg masahoet
 pësoe moenjinnjané
 manis mangolasang hati
 doeh Déwa Sang Hatoedoeh
 titijang pamit baréng ditoe

kalablab di djambangané
 pinda kéměng Sang Hatoedoeh pinah himěng
 toer noehoenang Prěbatara
 mangrawosang Sangthijang Hatma,,

50. Parabatarané soeba rawoeh
 Hijang Widi toemakěn
 kěnkěn djani ban ngrasanin
 hatmané bakti toehoe
 to(ng) njak balas těkěn kakoeng *voor balas beter bėlas,*
 trėsna san těkěn somahé [*scheiden, gescheiden?*]
 Hijang mapamit barěng ditoe
 di djambangané kalablab
 likad bahan mangrasanang,,

51. Jěn děpangin hĩa barěng kalěboer
 likad pangrasané
 hapan hija twah djati hapan hija hatma djati
 toehoe bakti satoehoe
 wěnanng ja twah manggih hajoe
 satata pangistinnjané
 toehoe matindh di patoet manindh
 sěděng twah moelih kas'wargan
 magandjaran sarw'wa pėlag,,

- kéné 52. Parabatarané sawoer manoe
 poepoetjoek katarėk
 hatoerih titijang Hĩang Widi
 manawi hipoen patoet
 poenika hatmané toehoe
 wantah tan pasah tjitané
 swarga-papa hala-hajoe
 barěng-barěng t'kěn somah
 Hida Widi mangkin sarannja,,

53. Lamoen twah sâjang hatmané toehoe
 loesin somahnjané
 barëng n'ya kaswarga lëwih
 Hijang Widi mamintoehoe
 hamboel to ké sadja patoet
 nah loesin ko somahnjané
 hanoeli djani kahëmboes
 hatmané Hi Djatiraga
 hangkid hoeli di djambangan,,
54. Kaprëtista djani moelih bagoes
 handjati roepané
 boeka Hijang S'mara woes prapti woes ngoep'ti
 né Drëman kawoek-kawoek
 nagih loekat nagih doedoek
 djërit-djëritin somahé
 moenjinjané manis njoenjoer
 Déwa Ratoe goestin titijang
 pamindahhang koeda titijang,,
55. Sakit san titijang kéné magantoeng
 di këpoe-h-rangdoené
 mak'lo nandangin sakit
 koed'yang twah hapang ngaloe ngaloe
 toer dosan titijangé maloe
 m'rasa titijang kapok kéné
 kaborbor kéné magantoeng
 këboes bahanggrah marapah mahanggrëh mang-
 boeka twara m'rasa hawak,, [rëpah]
56. Matan titijangé lodlod pëloed
 poloné malëdlëd madësdes
 pësoe basang pësoe hati.
 dong hingëtang né maloe
 soekan djroné doeké hidoep

tan kalingoe ban somahé
 di hatiné masih loeloet
 kapotong dadi bahannja
 pasambad'dané ngyang Widiya,, pasamadani hyang
 [Widiya.

57. Tankotjap hatmané Drëman ditoe
 boeka sowalaké
 hëngkak-hëngkak djërit-djërit
 kotjap hatmané toehoe
 makalihan tèkèn kakoeng
 tan mangwilangang baktiné mangilangang
 manëmbah-moenjiné haloes
 lawoet mangatoerang toja
 mawadah këndit kantjana,,

58. Katanggapin raris mara nginoem
 gawok ban rasané
 rasannjané njënjëp manis njënjër manis
 kasor manis ning madoe
 woesané kakoeng hanginoem
 né hëloeh nginoem tédané
 bahoe mërasa di hoentoe
 mërasa manis nèkèng twas
 këtjap-këtjapang kèn rasa,,

59. Hoesan nginoem toja djani matoer
 prëwidjadariné
 hi déwa noenas mamargi
 hantos-hantos Hijang ToedoeH
 Hida sampoen mantoek maloe
 soeka kalih prahatmané
 hastiti haloes hamoewoes
 moenjiné ngatoerin somah
 margi dj'roné di doemoenan,,

60. Titijang ngiring dj'roné di poengkoer
 tan miwal kakoengé
 toemoeli djani mamawgi
 lampahé ngantoeantoen
 makčkalih histri kakoeng
 boeka s'kar hapasang roepané
 lanang bagoes histri hajoe
 boeka déwi lawan déwa
 loewih rarasé di marga.

Poeniki soerat papladjahan. — Sapasira dané hamawc-
 sin poeniki, mēnawi toena hoendjoek hira „Ohongkara”.

OVERZIGT

VAN DEN

INHOUD DES GEDICHTS, ALS VERTALING.

1. Dit is een zang nu juist gereed gekomen, op den dag Pon der vijfdaagsche week, zijnde vrijdag van de zevendaagsche week Kowantil, den zevenden dag van de afgaande maan. Onderwerp des gedichts is de wijze van handelen den mensch betamende, die tot het tijdperk van den huwelijken staat is gekomen. Wat de schriften zeggen zult gij volgen; vergeet niet de verhalen u tot leering geschonken.
2. Gij beiden, man en vrouw! opdat gij moogt weten de pligten van den huwelijken staat, — laat niet verloren gaan den leerrijken inhoud van het verhaal. De vrouw, door den man bemind, brenge vereering; dat zij zijn aangezigt waarneme en hem een vriendelijk gelaat toone. Zal het goed zijn, dan moet zij haren man dienen en in alles onderworpen zijn.
3. Haar woord zij beleefd en eerbiedig. Den echtgenoot vereerende, noemt zij hem heer en meester. Het geeft geen pas dat de vrouw weerspannig is tegen den man. Onbeschrijfelijk zwaar is het oordeel dat de wederspannige vrouw treft; zij wordt gepijnigd in de Andere Wereld.
4. De vrouw, welke in het Tegenwoordige haren pligt doet, dat zij zich over het Morgen niet bekommere;

zij achte het sterven niet. Zijt niet bevreesd, bezwaard van hart. (Daar zijn echter die aldus spreken:) Leef voor het Heden; — wat maken u de schriften? Wie weet er van morgen en overmorgen? Den echtgenoot dien gij in het Heden hebt; welnu, zoekt hem (te behagen voor zooveel of zoo weinig dan als gij wilt).

5. Maar dat is de overweging van haar die om niets of niemand geeft; die zegt laat loopen maar! — niet op het einde merkende. Wilt dat toch niet navolgen

6. De uitnemende vrouw stel u tot voorbeeld. Hare vereering is innig, wezenlijk, hartelijk. Der zoodanigen betaamt een vriendelijk gelaat; dienende haren echtgenoot. Zij zal vreugde hebben niet slechts voor het Heden, maar ook in eene volgende Generatie; — dan wederom zal zij de geliefde vrouw zijn.
7. In goed of kwaad, in lief en leed, — wat gij ook van uwen man ondervindt, dat het u niet op 't gelaat te lezen sta. Of gij de geliefde dan wel de versmade zijt (onder uwe medevrouwen) houd u dezelfde. Zijt slechts standvastig in uwe zorg om den man welbehagelijk te wezen, het goed of het kwaad u gelijk zijnde. Zijt gij de mingeliefde, wees niet bezorgd, gedraag u of gij de meest begunstigde waart; doe geen afbreuk aan de uwen echtgenoot verschuldigde trouw.
8. Uwe vereering van den echtgenoot zij getrouw; geef geen gehoor aan kwade inblazingen, geen antwoord op praatjes (van burenen of vrienden bijv., die u tegen uwen man zouden willen opzetten of van hem aftrekken); wordt niet toomig, niet bedroefd. Houd uwen

echtgenoot hoogelijk in eere. (Bedenk in alles:) het einde zal den last dragen. Nu komt het verhaal van een man die twee vrouwen had.

9. De man heette Hi Djatiraga, zeer verstandig en wijs, zich toeleggende op de beoefening van alle deugden, in alles het goede zoekende. (Maar — wat in hem te veroordeelen was —) veel te goed was hij voor zijne tweede vrouw, die zeer trotsch, opvliegend en verwaand was; doch zij werd ontzien om hare schoonheid.
10. De eerste vrouw daarentegen, Tan Porat (de mingeachte) bragt volkomen vereering; hoewel versmaad, wandelde zij toch of zij zich voor de schoonste, de geliefdste der vrouwen mogt houden. Zij was gedachtig aan de schriften, gedachtig aan haar man; hij leefde in haar hart. Bevond hij zich op reis en van wie weet welke gevaren omringd, dan gedacht zij hem in haar gebeden.
11. Zij bad dan thuis zijnde: „Magtige God! mijn verzoek is dat mijnen man toch niets kwaads bejegene op den weg; — vorst! laat hem voorspoedig zijn.” — En als hij dan thuis gekomen was haastte zij zich hem de voeten te wasschen, die met heur haren af te droogen en te zeggen: „aan u als altijd mijne hulde!”
12. Maar dan ging Drëman op de balé zitten (terwijl toch eigenlijk haar plaats aan 's mans voeten zou geweest zijn.) Vervolgens zeer brutaal, in toorn ontstoken, probeerde zij den man tegen hare medevrouw op te zetten, bewerende dat zij in zijne afwezigheid het meeste en zwaarste werk had moeten doen, terwijl Tan Porat er meesterlijk slag van zou hebben zich alles zoo gemakkelijk mogelijk te maken.

13. Nu, als het er op aan kwam, was eigenlijk Tan Porat de zwakste, en ofschoon dagelijks al het werk doende werd zij toch zoo hardgevallen. Zij evenwel ging bij al die twisting maar stil haren gang, slechts het gedrag van hare medevrouw betreurende.
14. Zoodanig slecht gedrag eener vrouw is zeer verwerpelijk; wat zullen wij er veel van zeggen? Onze overweging is, dat de vrouw in het Heden slechts deze groote zaak heeft te bedenken: dat zij wáár mag zijn en getrouw aan haren man, niet van hem wijkende. Dan ja — maar dan ook alleen — mag men haar eene vrouw van magt noemen. Zij verbeelde zich niet magtig te zijn door den baas te spelen over haren man.
15. Eene vrouw moet niet heerschen. Alles goeds deele zij met hare medevrouw; maar voorzeker! die slechts wil bevelen en haren man tegen de medevrouw opzetten, — haar zal het berouwen
16. (Gelijk Hi Drěman) brutaal te zijn tegen den echtgenoot en maar uit te loopen; dat geeft blijk van groote verdorvenheid. Hoeveel schoone kleederen zij ook kreeg, zij was nooit tevreden, maar bleef steeds een hoogen toon aanslaan.
17. Aldus, nadat zij gezamenlijk zekeren tijd met dien man getrouwd waren, was Tan Porat geheel en al ondergeschikte geworden. Zij diende met onderworpenheid, daar zij zich getrouw aan de inzetten hield. Zij vereerde haren echtgenoot, blijvende geheel dezelfde of hij thuis dan wel of hij afwezig was, smeevende 's Hemels zegeningen voor hem af, zoo hij zich op reis bevond. Bij zijne thuiskomst snelde zij

hem te gemoet, hurkte voor hem neder en bragt hare hulde.

18. Vervolgens haastte zij zich hem de voeten te wasschen, droogde die af met haar slendang en groette dan ten afscheid (om zich weder aan hare bezigheden te be-geven.) In lief en leed was zij aldus dezelfde in haar getrouwe vereering. Maar Drėman werd dan als uit-zinnig (van toorn, spijt, nijd; o ja, doch) met al haar grootspraak en eigenroem. ?
19. Al wat de man verkreeg was goed genoeg voor haar, Hi Drėman. Zij maakte zijn rijkdom op, alles maar aan mooie kleeding en lekker eten bestedende. De man zat ten laatste geheel onder de plak, hij was bang voor haar en wist niet meer wat te beginnen. Dit had zoo langen tijd geduurd, toen Drėman ziek werd; zij kon niet eten; (dus was zij wel erg ziek).
20. Hi Djatiraga was nu erg bedroefd; het scheen toen wel op sterven te zullen uitloopen. En nu gaf de goede Tan Porat zich geen rust, maar liep overal om geneesmiddelen voor hare medevrouw te halen. Zij wenschte: och, mogt mijn geliefde jongere zuster in 't leven blijven; och mogt ik zoo gelukkig zijn een goed geneesmiddel voor haar te krijgen!
21. Tehuisgekomen, haastte zij zich haar geneesmiddelen op de huid te blazen (splitsen, naar inlandsche wijze); zij blies haar in de ooren (om de levensgeesten op te wekken), wreef haar de beenen met aromatische kruiden en smeekte eerbiedig aldus: „O groote God! „behoud mijner medevrouw het leven; — haar, die „alle moeite zoo met mij deelt, die met mij den echt-„genoot dient. O God, wees ons genadig.”

22. De ziekte nam echter in hevigheid toe; de lijderes wentelde zich op haar lêger her- en derwaarts; zij gloeide over 't geheele ligchaam en rukte en plukte om zich heen, daar zij buiten kennis was. Hévig ijelde zij, om zich heen tastende als wilde zij vergewist zijn waar zij zich bevond. Eindelijk was zij als ziel-togende; levend noch dood, maar gloeiend van huid in steeds toenemende hitte, tot zij ten laatste geheel en al buiten bewustzijn was.
23. Nu wordt verhaald dat de zieke stierf; daar lag zij uitgestrekt, levenloos. De man weeklaagde en weende; zeer murmureerend was zijne taal. „Groote God! „hoe hebt gij mij mijn sieraad ontnomen; mijne jongere zuster is weggenomen, gelijk een bloem, die „juist haar heerlijkste geuren verspreidt, van haren „stengel wordt afgerukt.”
24. Tan Porat weende en klaagde luide haar leed; van wege de liefde die zij hare medevrouw toedroeg, barstte zij in klagten uit. „Mijn jongere zuster, groote God! „zoo zijt gij dan toch vóór mij gestorven, ach waar- „om ben ik niet u vóórgegaan! Nu zijt gij ons ont- „rukt als eene nog niet eens ontloken bloem!”
25. Nu wordt er (vooreerst) niet meer gesproken van de droefheid van man en vrouw. Er wordt verhaald van de ziel van Hi Drëman (in de andere wereld) zeer bevreesd en bevende (in de verwachting van wat nu wel haar lot zou zijn.) Daar komt Sang Djogor Manik aan, met een knods gewapend. Met een slaat hij er op los en klooft de ziel van Drëman het hoofd, zoodat de hersens naar buiten komen en verspreid raken. Vervolgens kwam Sang Tjikra Bala; die raapte alles bij elkander en zette alle deelen weder zoo in een als het behoorde, zoodat de ziel weder levend

werd; (zij moest toch de straks te vermelden straffen ondergaan, tot welke zij, hoofdeloos zijnde, moeilijik had kunnen verwezen worden).

26. (Daarop verschenen weder andere hellegeesten; dienaren van Jama, de God des oordeels en der straf-fende gerechtigheid.) Zij grepen de ziel aan en sleepten haar, rukkend, trekkend, naar de hel; zij was met sterke touwen geboeid. Zij werd daar vervolgens boven het groote vlammeude vuur aan den vreeselijken këpoeh-rangdoe boom opgehangen. Zoo werd nu de ziel gepijnigd, al maar op en neër getrokken wordende, nu boven dan weder in het op dubbele hitte gestookte vuur.
27. Weldra was zij geheel geblakerd en zwart; geen wonder dat zij het uitschreeuwde van pijn. Ja, nu had zij wel berouw en beweende zij hare zelfverheffing boven haren man. Doch zoo gaat het; dan komt het berouw te laat en wordt er aldus gehandeld met de ziel, die hier zoo van allerlei verzon om zich maar te verheffen.
28. Spreken wij nu niet meer van de ziel boven het helsche vuur opgehangen en daar smarten lijdende. Spreken wij weër van den man; hoe die vervolgens ook ziek werd, stierf en in het lijden kwam. De Sang's Tjikra Bala kwamen, grepen hem aan en sleurden hem naar de groote hel.
29. De voeten aaneen geboeid, werd zijne ziel in den ketel geworpen, het vuur werd opgestookt, het water raasde geweldig. De aldus gepijnigde ziel schreeuwde het uit van smart. Ja, de man en de vrouw beide worden daar nu gepijnigd, vindende het loon hunner zonde.

30. Nu wordt van de zielen van man en vrouw niet meer gesproken; eenerlei wedervoer hun beiden. Tan Porat was uitermate bedroefd. Thans moest zij ook maar sterven; wat zou zij nu nog naar het leven omzien? het leven, dat haar slechts leed kon bieden, haar liefde nutteloos zijnde (daar immers geen voorwerp, harer liefde waardig, meer aanwezig was.)
31. Haar hart was van sprakelooze smart vervuld. „Wie mint mij thans?“ zoo vroeg zij in haar binnenste. „Ach God! wanneer zal ik mijn echtgenoot mogen wederzien, den geliefde, dien mijne ziel beminde. Welnu, neem mij thans ook maar weg; laat mij nu maar ten volle rampzalig worden; wat nut mij nog het leven?“
32. Lang bleef zij zoo in treuring en wilde zich niet laten troosten, — totdat zij eindelijk stierf. Maar zij stierf zacht, zonder smarten, een zachten dood. Toen werd de ontbonden ziel (in de andere wereld aangekomen door schoone bovenaardsche wezens ontvangen en) verscheen zij daar in alle schoonheid, lagchende, vriendelijk glimlagchende met die haar dus omringden.
33. Ja, er daalde ook eene neder, schoon als de Maangodin, dragende eene waterkruik op de handen (als bewijs van vereerende staatsie). Van Tan Porat's weg wordt verder geen gewag gemaakt, totdat zij in 't heerlijk Godenrijk was aangekomen; zij Tan Porat, die den waren bood (der opregten) was gestorven, in vereering van haren echtgenoot (en die dus verder geen smarten, pijnigingen of herscheppingen behoefde te ondergaan (?)). Daar verscheen een veertigtal nymfen, die in last gekregen hadden haar te gemoet-te-gaan en in-te-halen.

34. Eene van haar hield een waterkruik van schitterend goud, gevuld met water, welks smaak, al was t' maar van een enkele teug, een jaar lang nableef. Eene andere droeg een chineesche waaijer; allen waren vrolijk, lachten en schertsten en zoo gingen zij voort, losse, zwierige bewegingen makende onder het loopen, — om Tan Porat in te halen.
35. Ook waren er van het Godendom in grooten getale, die elkander verdrongen om zich bij den trein aan te sluiten. Haar ontmoet hebbende, ontstond er een wedstrijd onder de nymfen, wie van haar wel 't eerst Tan Porat de voeten mogt omvatten; allen groetten haar in eerbiedig zoete taal: „Bij God! ziedaar onze heerscheresse; wij heeten u welkom, verheven ziele! (*)
36. Nu werd zij door de eene omhelsd, nam eene andere haar op om te dragen. Die de kěndi droeg, bood haar het heldere water aan; die den waaijer droeg bewuifde haar. Allen lachten van vreugd; elkander verdringende om diensten te bewijzen aan de schoone ziel, welke in volkomen vereering voleindigd was.
37. De ziel was echter ongevoelig voor dit alles; zij was vervuld van treurigheid om haren echtgenoot. Daarom spraken den nymfen vriendelijk: „Goddelijke goesti!
„waarom nu nog treurig; kom laat het u behagen
„voort te gaan. Gij gaat immers naar den hemel,
„den volzaligen hemel; wat zoudt gij dáár, in de

(*) Déwa ratoe wordt echter niet alleen als uitroep, maar ook als aanroeping van den verhevene tot wien men spreekt, in eerbiedige overdrijving gebezigd. Zoo kan het ook hier gelezen of vertaald worden, en vaak in het vervolg.

- „plaats waar uw man zich bevindt, toch hebben? (*)
 „Naar den last van den Hoogen God moeten wij u
 „verzoeken een weinig voort te maken op den weg
 „(opdat gij zoo spoedig mogelijk der hemelsche zalig-
 „heid deelachtig zoudt mogen zijn.)”
38. De ziel Tan Porat antwoordde; „Wat zal het mij ge-
 „ven; zoo ik toch alleen moet zijn? ik zal treurende
 „zijn en blijven; . . . waar is mijn man? Als ik
 „mijnen heer niet ontmoeten mag, zal ook zoolang
 „ik alleen zal moeten zijn, geen glans, geen heerlijk-
 „heid mij kunnen bekoren.”
39. Thans namen Godheden het woord en antwoordden:
 „Verheven goesti! wij hebben daar uw man gezien
 „in de hel, geboeid, rukkend, spartelend, trekkend, ge-
 „kookt wordende in den ketel.” (Tan Porat dit hoo-
 rende) schreeuwde luid: „Nu gaauw dan, haast u mij
 daarheen te geleiden naar mijn begeeren.”
40. „O, daar niet heen, verhevene vorstin! Ontzie U
 „zelve; het is daar geen plaats om door u betreden
 „te worden.” — (Antwoordt Tan Porat): „Gijlieden
 „allen! keert terug, geeft den Hoogen God te kennen
 „dat ik met mijn man vereenigd wil zijn. Is hij
 „rampzalig, welnu dat wij dan zamen rampzalig zijn.”
41. „Wat heeft hij dan gedaan vroeger? Was ik niet zijn
 „geliefde, toen hij nog leefde?” Meteen liep zij snel
 voort; gevolgd evenwel door de nymfen en de godhe-
 den; voor, ter zijde en achter haar verdrongen zij
 elkander, vervuld van liefde voor de verheerlijkte ziel.

(*) In den tekst eigenlijk: „wat zou dáár (in den hemel) niet zijn?”
 Zou daar iets ontbreken, ter vergoeding van uw gemis? Immers on-
 denkbaar.

42. Nu kwam zij bij de ziel van haren man. Hij zag er afgetobt uit, als iemand die al veel geleden heeft. Hij slaakte luide kreten in zijne smart; handen en voeten waren hem gebonden en hij werd gekookt in den ketel. De voleindigde ziel hem ziende, riep uit, terwijl haar de tranen uit de oogen vloeiden: „Ach, „vereerde vriend! is het aldus met u gesteld?”
43. „Ik heb mijne trouw niet verloochend; thans kom ik „tot u, laten wij zamen de smarten dragen, ik volg „u in den kokenden ketel.” En meteen wilde zij naar binnen springen, op den ketel toelooopen, toen de godheden toeschoten en haar nog terughielden opdat zij zich niet in het verderf zou storten.
44. „Hoe kunt gij derwaarts uw man willen volgen? — „dat hij daar blijve, het is zijne plaats, hij boet er „zijne zonde. O, volg hem niet in den ketel. Maar „het woord van den Hoogen Lotsbeschikker wil, dat „der Getrouwe Ziel eene andere plaats bereid worde.”
45. „Aldus is het bevel van den Lotsbeschikker.” Doch de aan haren man Getrouwe Ziel antwoordde: „Gij „behoeft niet vele woorden te verspillen; ik zal toch „binnen gaan, opdat ik slechts met hem vereenigd „zij, den man dien ik op aarde had; ik bemin hem, zelfs tot de smarten in dien ketel.”
46. De nymfen allen spraken vleijend, klagend: „Ach, „goesti! volg toch niet; zijt u zelve genadig; gij zijt „te schoon voor zulk een lot.” — Toch had Tan Porat geen ooren voor het zacht, verwijtend smeekgebed der nymfen.
47. De ziel sterk aanhoudende om zich naar binnen te werpen, werd dit haar door de Bagawans Panjarikan

belet; en hoeyeel zij bleef dringen, willende zich losworstelen, stonden de vereenigde Sang Bagawan Panjarikan het toch niet toe.

48. Daar verscheen uit het onzichtbare de Grootte Lotsbeschikker. Hij sprak: „Hoe nu, gij aan uwen echtgenoot getrouwe ziel? gij zijt wel zeer getrouw. „Toch, laat hem dáar blijven; zijn lot is het gevolg „van zijn leven. Gij, ga voort op uwen weg ten „hemel.
49. Snel doch eerbiedig, antwoordde de verheven ziel op hartverteederenden toon: „O verheven Lotsbeschikker, „ik vraag verlof, laat mij daar vereenigd zijn om gekookt te worden in den ketel.” De Lotsbeschikker verdween; maar deed toen Goden nederdalen, om nader met de verheven ziel te spreken.
50. Deze Goden, teruggekomen zijnde, werd hun door God gevraagd: „Wel, hoe staat het thans met de „getrouwe ziel, die alzoo uit echtelijke liefde haren man „vergelden wil?” (*) (Antwoord): „Zij blijft er bij om „in den ketel gekookt te worden met haren man, zij „is tot niets anders te bewegen.”
51. (God sprak): „Dat is een moeilijk geval; — haar „aan 't verderf prijs te geven! Doch daar zij in „volkomen vereering getrouw gebleven is en volhard „heeft in goed doen, is het ook noodzakelijk dat zij „gezaligd worde; zij behoort ten hemel in te gaan „en de hemelsche zaligheden deelachtig te worden.”
52. De gezamenlijke Goden antwoordden: „Wij onderwinden ons U in bedenking te geven het volgende:

(*) Of (zie den tekst): die van haren man niet gescheiden wil zijn.

„Die getrouwe ziel wil in lief en leed, in hemel of hel niet van haren man gescheiden zijn;”

53. „— als nu eens de man verlost en met haar in den hemel opgenomen kon worden?” Dit werd toegestemd door God. (Hij sprak): „Ja, dat is waarlijk goed. Komt, spoedt u en verlost haren echtgenoot.” En daarop werd de ziel van Djatiraga losgemaakt en uit den ketel opgetrokken.

54. Hi Djatiraga, na vormverandering ondergaan te hebben, — hoe was hij geheel veranderd. Waarlijk hij geleek nu wel den Liefdegod in eigen persoon. — (Doch hoe ging het nu met de ongelukkige) Drëman? die schreeuwde en gilde om ook verlost te worden en aangenomen. Zij riep haren echtgenoot aan en sprak met zoete, vleijende stem: „ach, mijnheer! ik bezweer u, verlos mij van hier.”

55. „Ik lijd zoo'n pijn, aldus opgehangen zijnde, en nu al zoo langen tijd. Wat moet ik doen ter verligting van mijn lot? Ik ben indachtig mijner vroegere zonden; (maar deze pijnen zijn ondragelijk): gebrand, gehangen, als buiten mij zelve van de gloeiende hitte.”

56. „Mijn oogen zijn uitgestort, mijn hersens en mijn ingewanden. O mijn vriend! herinnert Gij u dan de liefde niet meer die gij mij toedroegt tijdens uw leven?” Maar de man gaf geen gevolg aan haar smeekingen; wel had hij haar in zijn hart nog lief; maar hij moest zich van haar afwenden, om het verwijt van God. (Die niet gedoogen kon dat hij nu nòg zich over haar bekommerde).

57. Van de ziel van Drëman wordt nu niet meer gesproken. Als een helsche geest schreeuwde zij het uit en

riep, doch alles te vergeefs. Van de met haren echtgenoot vereenigde Getrouwe Ziel wordt thans gesproken. Beiden bragten zij nu hun dank aan God, met aanbidding, in eerbiedige taal. Vervolgens werd hun water aangeboden uit de gouden kruik.

58. Verbazend zoet was hun de smaak van dit water; honig kon daarmee niet vergeleken worden. Eerst dronk de man, daarna de vrouw. Naauwelijks had het zoete van den smaak, nadat men 't water in den mond genomen had, de tanden geraakt, of het ging door tot het gemoed.
59. Toen zij gedronken hadden, spraken de nimfen: „Verheven geesten! thans voortgegaen zoo het u behaagt; de Groote Albeschikker verbeidt uwe komst; Hij is u reeds vooruit.” In blijde stemming gingen nu de beide zielen verder. Tan Porat sprak eerbiedig tot haren echtgenoot (geheel overeenkomstig haar vroegere, beleefde manier van doen): „Ga gij vooruit, mijn vriend!”
60. „Ik volg u op den voet.” De man voldeed aan haar verlangen, en vervolgens wandelden zij achter elkan- der voort. Man en vrouw, zij geleken een paar schoone bloemen, een schoon man en eene schoone vrouw, als een déwa en eene déwi — zoo was hun verschijning waar zij gingen.

AANTEEKENINGEN.

1. *Kapoës*. Grondwoord *hapoës*. Vg. Jav. Wb. van Roorda blz. 55 en 760; *ngapoës*, met een touw binden; en opstellen; een opstel, een gedicht maken. — Anders bet. *hapoës* met zijne afleidingen ook in 't Bal. bedriegen, verschalken, MISLEIDEN.

Soekra pon kowantil. Pon of p'wan de dusgenaamde vierde dag der vijfdaagsche week. Abreviatieteeken is ꦥꦺ in onderscheiding van enkel ꦥ , welk letterteecken op dezelfde wijs voor Pahing wordt gebruikt. — *Kowantil* of koerantil, gelijk ook geschreven wordt is de vierde week van 't balineesche jaar.

Sangkan (vg. R. 327 *sakã* of *songkã Jav.*) bron, begin, oorsprong. *Tan-pasangkan*, beginloos, van eeuwigheid; ook zonder bekende aanleiding; *běšěh tan pasangkan*, een gezwel van zelf ontstaan, zonder dat inwendige belediging de oorzaak is.) De stof voor of de aanleiding tot een verhaal, een gedicht enz.

Dadi djalěma, letterlijk: mensch worden, beteekent hier, geheel overeenkomstig een veel gebezigd spraakgebruik, tot huwbaarheid komen. De uitdrukking wordt met opzigt tot de beide seksen aangewend.

2. *Bikas*, houding, manier, gebaar, fatsoen, patroon. Bij R. 697 vindt men ꦧꦶꦏꦱ , *kw.* in dezelfde beteekenis opgegeven. — Het hier opgegeven verschil van lezing met een ander handschrift is voor 't regt verstand van de bedoeling des schrijvers van niet veel gewigt; men zie *sasmitã*, R. 340 met de verwijzing aldaar naar *pasěmon*.

Drěman of *děрман* (vg. R. 235), de geliefde of bevoorregte vrouw in dit gedicht; straks als eigennaam gebruikt, tegenover *tan-porat* (*tan* = niet, *porat* = *w'rat*, inhoud) de mingeachte of versmade vrouw, dat dan ook als eigennaam gebezigd wordt. (Vg. R. 42, *an* *an*, *Ml.* *brat*, *Bal.* *bahat*, b'wat enz.) — *Katanporatang*, versmaad, versmaad worden.

Ngadoe en *ngadoeh sěmoe*, vindt men herhaaldelijk in de gagoentans. Het eerste is het beste, — het tweede misschien slechts foutieve schrijfwijz door aanhechting van *h* (*bisah* ?) als slotletter, zie vs. 7. Dit wordt zeer dikwijls gedaan, zelfs bij woorden, waarbij het gehoor geen twijfel overlaat, of er komt geen *h* bij te pas, — zoo bijv. het hier juist voorkomende *sěmoe*, in zeker manuskript aanhoudend *sěmoeh* geschreven. — *Sěmoe* is gelaat, het uitwendig voorkomen, de uitdrukking des gelaats (verg. Jav. Wb. en suppl.); met het andere woord verbonden beteekent de zamengestelde uitdrukking: niet te zien op 't gelaat wat er omgaat in 't binnenste. (*Hadoe* = *Ml.* Jav., of, indien dan *ngadoeh*, dit van *gadoeh*, houden, bezitten.)

2. *Goeroe-laki*, titel van eerbied, door de vrouw haren man gegeven (*verouderd*).

Di kadit'wan (van *ditoe l.*, dat daar of ginds beteekent), hier het bestaan aan de overzijde des grafs, *das Jenseits*.

4. *Hastijang* of *hasihang*, maakt hier voor de vertaling weinig verschil: het eerste is dienen, vereeren, het tweede beminnen.

Si voorwoordje, ook geschreven *sih*, — ook *sé* en *sěh*, — hier zooveel als: toch; — Zie vs. 31, 39, 41.

Moenyipoeng sěkala (of *sakala*). Zie *poengpoeng* R. 530. — *Sakala*, het tijdelijke, de tijd van dit tijdelijke, aardse leven (tegenover *uiskala*, het eeuwige).

Mani p'wan eig. = bin p'wan, overmorgen, maar ook gebruikt om in het onbestemde van den toekomstigen tijd te spreken. (*Mañi l.* = *bëndjang l.*)

5. *Tan lingoës* of *ta-lingoës*, onverschillig, ergens niet om geven.

Békèn, *bèn* = *dogèn l.* wantah of *kéwantèn l.*, slechts.

Dong sahingangké harwaké. Deze regel is niet zeer duidelijk. Heeft men *sahing* bedoeld? een woord alsdan in gelijke beteekenis met *sahing*, R. 307, „niemand met minachting behandelen”? Of: *sahi* (dagelijks, aanhoudend) *ngangké* (= *ngangkèn*? bekennen, ook iets aangaande zich zelven beweren, roemen). Van inlanders heb ik hieromtrent geen voldoende opheldering kunnen krijgen; *sahing* in de Jav. beteekenis anders nog nooit hier gehoord of ergens gevonden.

Loba, R. 452, inhalig, begeerig, baatzuchtig. Het woord wordt door de Balineezen gelijk beteekenend met egoïsme in den ruimsten zin gebruikt.

6. Voor de beteekenis van „*ŭwin habalikan, ŭwin ha bèsœk*” en dergelijke zie de verklaringen bij het gedicht „HI LINGGA P'TA” gegeven. (*)

7. *Kampih*, stranden, vergaan, op strand gezet worden van een schip; fig. achter de bank geschoven, versmaad worden.

Marosih, zijn liefde onttrekken, overspelen; zamenstelling, naar 't schijnt van *paro*, deelen, in tweeën deelen, en *sih* of *hasih*, liefde, genegenheid.

8. *Pèsœ moenjiné da sahoet* (*sahoed* vindt men ook Jav. Wb. als gelijk *sahoet* opgegeven), schijnt wel de beste lezing te zijn. „Wat er ook gepraat of gebabbeld mag worden, geef geen antwoord, stoor u daar niet

(*) Dit gedicht wordt in eene volgende aflevering opgenomen.

aan; ga gij uw stillen gang." (Zie voorts het verband in de vertaling). 12.

9. *Sadoe*. Jav. Wb. vindt men p. 332 *o.s.a.g.* „overtreffen; uitmuntend, *Kw.*” en p. 356 *o.s.a.g.* „standvastig, volhardend *Kw.*”

Satata, vg. R. 267. *Darma satata*, volkomen geregtheid; — *négak matata*, in behoorlijke manier gezeten zijn; — *tata ratoe*, vorstelijke manieren.

Sajang. Dit woord heeft in 't Bal. niet zoozeer de beteekenis van medelijden, ontfermen enz., gelijk in 't Mal., — dan wel van begunstigen, voortrekken boven anderen. 13.

Bangkit komt in de liederen vaak voor, in beteekenis met hajoe, betijk overeenkomende. *Bëbangkit*, groote offeranden? — (Vg. R. 731.)

Héwèr (?)

ngéwèr, de tong uitsteken; *ngéwèrin*, de tong tegen iemand uitsteken.

Bangga, vg. *bongga*, R. 733; *moerka* ald. 595.

Këmbœng, blaas, blaasje; — opgeblazen, verwaand met *Moeloek*, verbonden, in de laatste beteekenis, — 14
vg. *hoeloek* R. 47. 15

Lagoet, een woord, dat men in de spreektaal zoo niet hoort, maar dat algemeen gelijk als *raris*, vervolgens, verklaard wordt. — Zie de vss. 12, 13. 16

11. *Hidjoe*, verouderd woord, ten minste in Boelélèng, — haastig, snel. — *Mambasëhin batis hidjoe*. (Bij zijne 18
thuiskomst) haastte zij zich hem de voeten te waschen. Naar men zegt wordt deze oude gewoonte nu nog wel hier en daar bij vorsten of zeer aanzienlijken gevolgd, maar was zij in vorige tijden een algemeen gebruik; als de man van eene reis huiswaarts keerde, was het eerste huldebewijs zijner vrouw dat zij hem de voeten wiesch.

12. *Matimpoeh* (zie timpoe R. 288), zitten op de wijze der vrouwen met de voeten naar achteren onder het ligchaam. *Matimpoeh* hanèh, op die wijze zitten maar schrijlings en de beide voeten naar eene zijde onder het ligchaam uitstekende. *Měntjög* (te vergelijken *lantjik* en afgeleide vormen R. 5?); verklaard: met de voeten afdrukkende ergens tegenop springen of op die wijze plaats nemen.

Hěmpoek, knappen, knetteren. *Moenjine hěmpoek-hěmpoek*, een grooten mond opzetten, veel praats hebben.

13. *Madoe*, medevrouw, zie maroe R. 594. De eigenlijke beteekenis van dit woord zal dus, eigenaardig genoeg, mededingster zijn?

Mandjadi djalěma schijnt hier op een volgende menschwording betrekking te hebben; — vergel. het boven opgemerkte bij vs. 1 — (*Mandjadi* voor *mandadi* is hier volgens het handschrift).

14. *Kawawa*, zie koewawa R. 197.

15. *Toenggoen dadi*?

16. *Něra* of *naraka*, zie R. 91, wordt in 't Bal. ook gelijk een bijv. naamwoord gebruikt; zeer verdorven natuur, zeer slecht.

18. *Soemboeng-soemboeng*, verkl. = *simbing-simbing*, zich zelve roemen, beroemen, prijzen? Wordt verklaard: „pang hipoen kėmohon nglah hanak mowani;” opdat zij onverdeeld de liefde van den man mogt bezitten.

Hijos, het veld behouden, de baas blijven? Het wordt ook gebruikt, bijv., van den haan, welks tegenstander het strijdperk verlaat, aftrekkende zonder zich aan den kamp te durven wagen.

19. *Boengah*, vg. R. 730 en het boven bij vs. 2 opgemerkte betreffende weglaten en plaatsen van de bisah (wignjan) aan 't einde van een woord; — boenga is anders, gelijk in 't Ml., bloem, in de eerste en meest algemeene beteekenis van 't woord.

Hamah l., eten.

Moengkoel, vg. hoengkoel, R. 82.

20. *Mintjang-mintjoeng*, of *mintjrang-mintgroeng*. Vg. Jav. Wb. *mèntjong*, *pèntjong*, *hèntjong*, welk laatste ook hier vaak gebruikt wordt in den zin van haast, spoed, drang, bedrijvig, druk met iets bezig zijn. 27

22. *Sangsan* (zamenstelling van sangët en pisan? Pisan en pësan, *h. l.*, *Këboes bahang* of *këboes bahanggrah*, hitte van 't ligchaam bij ziekte, koortshitte, vg. *grah* II^c. R. 639. 28 31

25. *Magigil*, verkl. = magagirig, terugdeinzen, bevreesd achteruitwijken. 33

Makoetjoeh van *koetjoeh*, gemeen, vuil, onrein; ook verward, zonder orde; ijdel. Met het bijwoord *pati* (dat men in vs. 22 eenige malen gebruikt vindt) als voegsel verbonden; *patikoetjoeh*, werkwoord matikoetjoeh, onbeschoft spreken, ijdele, brutale praat voeren, met verachting van de vormen die men tegenover zijnen meerdere in acht heeft te nemen. (Veel algemeener echter dan *koetjoeh* is *katjoeh*.) 34

Këpoeh-rangdoe. (Randoe Jav.) Bij Roorda, Wb. vindt men „*këpoh* of *këpoeh*, naam van een grooten boom.”

Voor zooveel uit herhaald navragen gebleken is, moet als foutief aangemerkt worden, dat men vaak *rangdoe* als het hooge woord voor *koetjoeh* (in 't Balde katoenboom) opgeeft; dit zal dan aan 't Javaansch ontleend zijn. Uit de hier voorkomende zamenstelling

wordt genoegzaam duidelijk dat rangdoe het hooge woord van kēpoe is, gelijk ook door velen wordt opgegeven. Men vindt dezen boom vooral op de begraafplaatsen; de vruchten, veel op die van den katoenboom gelijkende zijn niet bruikbaar. Er zijn echter ook wel begraafplaatsen waar de kēpoe niet wordt aangetroffen.

27. *Gobal l.* gelaat, voorkomen, uiterlijk.
Baděng, zwart, donkerkleurig, onduidelijk.
Kotot, zoo zwart als roet, zwart als een neger; (hirěngan, beteekent groote zwarte aap).
28. *Goemoeká* (᠎ᠠᠮᠤᠨᠠ)? (gěgoemoek *Bal.* een grafheuveltje).
31. *Brasta*, ook *prasta*, R. 691, geheel vergaan, verdelgd, verbrijzeld enz.
33. *Kěndit*, zie ook vs. 57, gelijk kěndi of gěndi, waterkruik, anders in gewoon Balineesch tjaratan *l.* of tjitjipan *h.* Het woord aldus, voor 't eerst in dit gedicht gevonden. (*Jav. kěndit* „een strook of band dien de vrouwen om het lijf dragen”) Vs. 34 heeft één handschrift *k'di* en een ander *kědit*; aldus ook vs. 36. R. 186 vindt men ook nog *᠎ᠠᠮᠤᠨᠠ* kruikje, kopje opgegeven.)
34. *Banjoe* komt in 't tegenwoordig spraakgebruik niet meer voor in de eenvoudige beteekenis van water. *Banjoe* beteekent hier te Boeileng water, waar de rijst in gewassen is, en het toestandswoord *mabanjoe* is de hooge uitdrukking voor urineeren. Voorts heeft men nog zamenstellingen als *banjoe hawang*, *banjoe gěni* en andere, ook elders bekend; maar voor water zonder iets anders er bij gevoegd of gedacht, wordt het niet gebruikt.

Moelé, zie ook vs. 38 (te verg. *moelé* Jav.? R. 611), wordt verklaard = manis, = hadèng, lief, zoet, langzaam.

Pahélèg. — Pahélèg-paholog, zwierige bewegingen maken met 't ligchaam onder 't gaan.

35. *Rěntaban*, zie rantab R. 132.

Hatmadjiwa. Hatma bet ziel; hatmadjiwa (R. 34 levensziel) schijnt in 't Bal. meer bijzonder te beteekenen den van alle aardse banden losgemaakte ziel, doch wordt gebruikt ook als eerbiedig teedere benaming (als wij zouden zeggen: Lief zieltje).

40. *Mandaroeroeng?* Eene hier gegeven verklaring luidt: „hidéwa jogija masongsong, hidéwa nènèn dados ngěmarginin roeroeng;” gij aanbiddenswaardige, het zou immers niet betamen den weg (derwaarts, naar de hel) te betreden; wij kunnen u niet daarheen volgen. — zie ook manaroeroeng vs. 47.

Nira. Hira, nira, manira, vorstelijk of goddelijk pers. voornaamw. van den 1sten persoon.

42. *Lènlèm* of *loemloem* (zie vs. 46) lichtgeele of bleeke kleur, gelijk bijv. van iemand die lang ziek geweest en nog zwak is.

Hipan, verouderd woord, doch in de volksgedichten vaak nog voorkomende; beleefdheidstitel of benaming van hartelijke genegenheid, gebezigd zoowel tot kinderen als tot echtgenooten, ook tot vreemdelingen.

44. *Sampoen twah dėsan hipoen*, of *dosan hipoen*, kan beide goed zijn; het eene beteekent dan: hij is daar aan zijne plaats, het andere: hij is daar wegens zijne zonde, beide in den zin van boete te doen voor in dit leven gepleegde zonden.

Hida Hijang Toedoeh, dezelfde als *Hijang Widi* in vs.

40, de hoogste God, de Albestuurder. Over de benamingen Widi, Hijang Toedoeh, Dewa en Batara vergelijk de aantekening dienaangaande bij het gedicht HI LINGGA P'TA.

47. *Mara*, verg. *para* IV° R. 474; gaan, loopen. *Maranin* en *marakang* = margginin en marggijang.

Sang Bagawan Panjarikan. In de taal des dagelijken levens beteekent panjarikan, administrateur, penningmeester, gelijk b. v. van eene vereeniging voor gemeenschappelijke werkzaamheden of geldbeleggingen; in 't Jav. Wb. vindt men onder *tjarik*: „panjarikan, eigennaam van een godheid, die van alles wat er gebeurt, aantekening houdt, een bode van Batara Goeroe.”

48. *Hëmasin*, (zoo dit de regte lezing is, wat de waarschijnlijkheid voor zich heeft), verg. ngëmasi, R. 764; in 't algemeen door straf zijne schuld boeten, maar inzonderheid door den dood; het wordt ook gelijk *bëlanin* gebruikt, zamen sterven, met iemand in den dood gaan.

49. *Pinah himëng?* De ware lezing zal *pindah hémëng* zijn. Voor *pindah* vg. Ml. wb. *Mindah* is in Boeieleng; beleefde term voor niet willen, iets afwijzen enz. Door de menschen uit andere rijken wordt het echter gebruikt, ook of uitsluitend in den zin van *mapamit*, verlof vragen om heen te gaan, en gelijk *mantoeik*, naar huis gaan. Dan zal de laatste regel van vs. 54 „*panindahhang koeda titijang*” vertaald moeten worden: ach, help mij toch hier uit te komen.

52. *Poetjoek*, zie R. 472, en Suppl. (ook in 't Bal. wordt *poepoetjoek* mede in den zin van *voorvechter* gebruikt).

Katarèk, beraadslaagd, overwogen, *verg.* tari en tarik R. Wb.; tari is in 't Bal. een dagelijks voorkomend woord. Zie voorts de vertaling.

Sarannja? Sara Bal. is gelijk saha Jav. R. 305. Sara-sara kèwasa = sara kajoen, naar verkiezing, — zooveel als gij verkiest te geven. — Misara, ming-sara, misarajang *e, a, m.*

54. *Kaprètista* (*tista kw.* wordt in de *wiwaha*, 324 en 325 interl. Bal. verklaring = soesoe verklaard), volkomen toegerust, uitgerust, toebereid zijn, bepaaldelijk in den zin van voleindigd, gewijd, geheiligd zijn, ten doode, voor een ambt, voor de verbranding, voor den strijd enz. (verkl. = *katèlah tèlahin*). Vg. ook R. Suppl. 274.

Ngoep'ti zal hier wel beter zijn dan *prapti*. Het laatste misschien van een afschrijver, die het eerste niet verstond; de algemeene term toch voor wedergeboren worden is *noemitis*, en er zijn menschen die *ngoep'ti*, in dezelfde beteekenis gebruikt, niet verstaan.

Loekat, mangloekat, verlossen, vrijkopen; van banden bevrijden.

55. *Ngaloe* en *ngaloech* in 't eene en 't andere handschrift, van 't grondwoord *haloech?* dit beteekent gemakkelijk, ligt.

56. *Kapotong dudi bahannja*. Potong is geen Balineesch; voor zooveel ik bij navraag vernomen heb, wordt het hoogstens een enkele maal in den zin van onthoofden (anders *ponggal*) gebruikt; maar die beteekenis kan het hier niet hebben; — Zie de vertaling der drie laatste regels van dit vers.

Sambada is verwijt, vermaning, berisping. De afwijkende lezing van een ander Hs. geeft geen opheldering over den zin van dezen regel in verband met de

beide voorgaanden; doch zoo de letterlijke transskriptie ontleed moet worden als: „pasambada — hing — Hijang — Widi”, dan zal men de vertaling verdedigbaar kunnen noemen.

57. *Sowalah*, naar 't schijnt een weinig bekend woord; ten minste verklaart de een het als = *tonnja*, spook, en de ander als den naam van een vogel, *kedis sawalak*.
Manëmbah, zie Sëmbah R. 368.
58. *Twas*, uit de spreektaal mij niet bekend dan in beteekenis van gevolg, resultaat; maar hier is het *Kawi*-woord, en = Bal. *kèněh*, hart, gemoed. (In een *Kawi*-handschrift: „nora lipoering twas hingsoen”).

HET ONDERSCHRIFT, het zij van den auteur of van een afschrijver afkomstig, bevat eene verontschuldiging, en komt in 't Hollandsch vertaald hierop weder: „Dit is een schrift tot eigen oefening [opgesteld, of afgeschreven]. Wie gij zijn moogt, die het leest, wat er aan ontbreekt, gelieve UEd. aan te wijzen.”

Een der afschrijvers heeft aan het onderschrift nog het woord „*Ohongkara*”, Bal. aldus: $\hat{\text{O}}\text{h}\text{m}\eta$ toegevoegd. Gelijk men door Friederich en van elders weet, is dit de naam van een der heilige letters, in mantra's en heilig gehouden geschriften vaak voorkomende; maar ook wel in gewone gedichten en andere opstellen van lagere soort; echter altijd om een zekere wijding te geven. De afschrijver heeft, naar 't schijnt, het woord *Ohongkara* wel gekend in zijn eigenlijke, oud-indische beteekenis, — waarom anders schreef hij het hier aldus voluit, terwijl toch doorgaans slecht *Ohong* ($\hat{\text{O}}\text{h}$, de letter *nga* met pasangan *da* en gekroond met hoeloe tjandra) geschreven wordt. *Ohongkara* is anders slechts de naam van het letterteken

Ohong, dan letterlijk beteekenend: Ohong MAKER, gelijk immers ook de Javanen de letters ᮊ en ᮃ Rĕkara en Lĕkara, Rĕ-maker en Lĕ-maker noemen. (*) (Zie spraak-kunst van Roorda). Hier hebben wij ditmaal Ohongkara, voor 't anders in transskripties meer gebruikelijke Ongkara (zie bijv. bij Friederich) neergeschreven, omdat de Balineezen het woord duidelijk hoorbaar met verlengden klank uitspreken; wat ook goed te hooren is in den werk-woordsvorm „hohongin”, welk woord mantra prevelen, het belezen of bezweren of zegenen, van personen, ziekten, offers enz. met mantra's of met de wĕda's beteekent.

Doch nu, wat de oude, eigenlijke beteekenis van het woord betreft, het volgende. Wij zouden ons niet vermeten hierover te spreken — bij onze onbekendheid met Kawi en Sanskrit — zoo wij haar niet in een gedrukt boek opgegeven en daarna door een eenvoudigen Balinees hadden bevestigd gevonden. Aan dezen man, die niet zoo dom is als hij soms zich wil houden, vroeg ik eens: „wat is toch eigenlijk de beteekenis van het woord Angkara, of van hohongkora (Ohongkara), (†) — de soeksĕma er van? En onmiddellijk daarop 's mans antwoord: „*ngakoehin déwĕk.*” Deze uitlegging heb ik bij navragen nog een paar malen bevestigd gevonden; een bewijs dus dat er zijn die, zoo dan niet volkomen begrijpen, toch eenigzins beseffen wat door dit woord wordt uitgedrukt: zich zelf te weten; zelfgevoel; zich-zelf-zijn enz. (Anders is, voor zooveel ik weet, de algemeen bekende beteekenis van het woord

(*) Is ᮊ = O, de kapitale OE. wordt η geschreven, zamengesteld uit taleng η en pasangan da ᮃ . Daarom $\frac{\text{ᮊ}}{\eta}$ = Oehoengkara. In de gedrukte Oesana Bali heeft men het teeken hoeloe tjandra door ᮊ wĕergegeven.

(†) Zoo er tusschen die beide nog iets meer dan slechts klankverschil mogt zijn, zal toch zeker de beteekenis van het eene die van het andere woord niet zoo heel ver ontloopen.

gelijk met hoogmoed, zonder dat daarbij dan nog aan iets anders wordt gedacht. Bij Pijnappel, *Ml. Woordenb.* vindt men „*ahangkara*, oneerbiedig; — die anderen slecht en willekeurig behandelt; moedwillig.”) In het bovenbedoelde werk nu, *Alt-Indische Mythologie* von Dr. Wollheim da Fonseca, vindt men op blz. III van de *Einleitung* zoo ongeveer den volgende gedachtengang: In de Heidenwereld werden al spoedig de van ouds aan het hoogste Goddelijk wezen toegekende krachten en eigenschappen als zoovele zelfstandigheden opgevat, in het leerbegrip aangaande eene hoogere wereld als afzonderlijke goden van hooger en lageren rang voorgesteld en als zoodanig godsdienstig vereerd. Deze godenwereld had de mensch noodig, door den drang eener bemiddeling tusschen hem en den allerhoogsten ongenaakbare; hij beschouwde die goden gelijk zijn zaakgelastigden aan een vreemd hof, die hij vereering als betaling bracht in verhouding tot het nut dat zij hem aanbragten. Om zich den afstand tusschen hem en hem zelve zoo mogelijk te verkorten, schreef hij hun ook zwakheden en hartstogten toe, en zoo kon hij er dan ook gemakkelijk toe komen, om groote mannen, godsdienstleeraars enz., daar dezen door hunne deugden den goden nabijkwamen, eene belooning toe te kennen, daarin bestaande dat zij vergoddelijkt en aangebeden werden. Daardoor kwam de individueele mensch op het gevoel der eigen goddelijkheid. De mensch bewonderde zijn eigen organisme, zijn krachten; zijn vermogen tot bevrediging van wenschen en neigingen; liefde, haat, toorn, moed, alles in hem werd tot godheid en hij zelf dus moest een heiligdom zijn als verblijf van godheden. Deze ervaring vervulde den mensch met het zelfgevoel, het Ik-bewustzijn. Dit bewustzijn rekenden de Indiërs reeds tot de schepping-elementen; met één enkel woord duiden zij de beide polen van dit bewustzijn aan; zij noemden, namelijk *ahangkara* (woordelijk Ik-making, ego-

factio) het zelfgevoel en de zelfzucht. Deze „Eigen-ik godsdienst” ten opzichte van de vereering van de onderscheiden en vaak tegenstrijdige krachten in den mensch, kon echter niet duurzaam bestaan zonder een ander Ik buiten zich; zij had behoefte aan een God, even homogeen als zelfstandig, en hieruit vloeide dan weder voort: voorstelling en vereering van een wezen, dat hoezeer niet geheel vrij van de vindingen der menschelijke, aan stof en vormen gebonden verbeelding, toch volkomen boven alles en allen verheven was, een Allerhoogste God.

In de Oesana Bali door Friederich uitgegeven, leest men bij de „Aanteekeningen”:

„*Ong* is hier, als op Java, de uitspraak van de heilige Indische lettergreep *om*, die aan 't begin van iedere godsdienstige verrigting, of bij het schrijven van een boek vooraan, uitgesproken of geschreven wordt. Dit woord heet ook *Triaksara*, de drie letters, en wordt verklaard, gelijk als in Indië te bestaan uit de letters *a*, *oe*, *m*, beteekenende de eerste Brahma, de tweede Wisjnoe, de derde Siva, of te zamen Trimoerti, drie-eenheid. De Balineezen spreken de enkele letters echter met bijvoeging van *ng* uit: *ang*, *oeng*, *mang*”.

Hier zal welligt bedoeld zijn: de Balineezen schrijven de letters afzonderlijk en spreken ze ook afzonderlijk uit. En dan komt mij voor, naauwkeuriger te zijn de verklaring door Balineezen gegeven, o. a. door een geleerden hida, een man die er niet van houdt iets te zeggen dat hij niet weet of wauwelpraat op-te-disschen; dat

Ohongkara ($\frac{1}{\text{oh}}$ spr. Ohong) 't teeken is van Siwa;

Oehoengkara ($\frac{1}{\text{oh}}$ spr. Oehoeng) „ „ „ „ Wishnoe;

Ahangkara ($\frac{1}{\text{ah}}$ spr. Ahang) „ „ „ „ Brahma;
 waarbij dan nog in aanmerking komt de letter Ma met de hoeloe-tjandra ($\frac{1}{\text{ma}}$), als het teeken van Iswara. Be-

hoort nu ook bij dit viertal heilige letters niet welligt nog een vijfde, gelijk bij de pantjaksara, door den Heer Friederich opgegeven? (zie voorloopig verslag, tweede gedeelte, blz. 5.) Deze schrijver noemt als pantjaksara:

Sa. — Ba. — Ta. — Ha. — I. —
Siva — Brahma — ? — ? — Indra. —

(De formule $\frac{1}{2}$ Ohong-sa-ba-ta-A-I- komt vaak voor in een geschrift Oesada, of Balineesche geneesmiddelleer. Daar, gelijk in meer andere heilig geachte schriften komen ook nog andere letters met de hoeloe tjandra voor, welk teeken daar dan de waarde van een tjëtjék of *ng* heeft; Friederich zegt er t. a. p. dit van: „De uitspraak van de Anoesvara als *ng*, b. v. in *ong*, zoude men niet aan eene verbastering toeschrijven; integendeel schijnt deze uitspraak het naast te staan aan den onbestemden klank des Indischen teekens.”)

Ten slotte nog dit. Onverklaarbaar is het, hoe de schrijver, of wel de bovenbedoelde afschrijver, van zich zelve sprekende, het vorstelijk voornaamwoord van den eersten persoon, „*hira*” heeft kunnen bezigen. Kan het ook een schrijffout zijn en heeft hij *Sira* (als kawiwoord = *dané*, Bal. vnw. van den 3den pers. in de hooge taal) willen zetten? Dan heeft hij zich slechts vergist en heeft het woord betrekking op den geachten lezer.

Maar dan ook, die verklaring hem ten goede aannemende, wil de hollandsche bewerker gaarne en zijn verzekering, en zijn beleefd verzoek voor zich zelve overnemen, om aldus zijn arbeid aan het oordeel van al zijne even deskundige als welwillende lezers te onderwerpen.

BOELELENG, Juni 1873.

HET AFPLATTEN VAN HET VOORHOOFD

BIJ DE

ALFOEREN VAN DE MINAHASA,

DOOR

G. A. WILKEN.

In enkele districten van de Minahasa, met name in de vereenigde districten Passan en Ratahan, vindt men bij de Alfoeren tegenwoordig nog de gewoonte, om den kinderen met een plankje het voorhoofd plat te drukken. Deze handeling geschiedt ongeveer eene week na de geboorte. Het plankje, met linnen lappen omwonden, wordt door middel van banden stijf tegen het voorhoofd bevestigd. Telken morgen wanneer het kind gebaad wordt, wordt het plankje los gemaakt, doch onmiddelijk daarop op dezelfde wijze weder vast gebonden. Dit proces duurt ongeveer vijftig tot zestig dagen. Het afplatten van het voorhoofd heet in het Bentenansch dialect *taleran*. (*) Vroeger was dit gebruik een prerogatief van den adel. Tegenwoordig echter is, althans bij den hooger en adel, deze gewoonte niet meer in zwang, en langzamerhand op den gewonen negorijman overgegaan, bij wien zij heden ten dage nog vrij algemeen voorkomt.

Volgens den Heer *Riedel* wordt eene gewoonte als de hierboven omschrevene, ook in het landschap Boeool ge-

(*) Het Bentenansch dialect wordt uitsluitend gesproken in de districten Passan en Ratahan.

vonden. Daar wordt het kind, vijftien of twintig dagen oud zijnde, het voor- en achterhoofd tusschen twee plankjes geklemd. Ten gevolge van dit gebruik, moet de gezichtstype van de bevolking van dit landschap, ofschoon sedert eeuwen met vreemdelingen vermengd, karakteristiek gebleven zijn (cfr. Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Dl. XVIII, blz. 196 en 205.) In hoeverre het afplatten van het voorhoofd, of in het algemeen van den schedel, nog in andere streken van den Indischen Archipel voorkomt, is ons niet bekend, doch moet zulks wel zeer waarschijnlijk worden geacht, wanneer in aanmerking genomen wordt, hoe buiten den Archipel, dit gebruik bij zoo verschillende en zoo verre van elkander wonende volksstammen wordt aangetroffen, dat het hoogst onwaarschijnlijk, om niet te zeggen onmogelijk is, dat zij het van elkander hebben overgenomen. Omtrent het voorkomen van deze gewoonte in de oude wereld merkt *Sir John Lubbock*, in zijn bekend werk „Pre-Historic Times”, op: „This peculiarity does not now occur in European heads, but it is found in many ancien skulls from various parts of the old continents, and indicates, as pointed out by Vesalius, Gosse, and Wilson, that the cradle board though long abandoned, was at one time used in Western Europe, as it is now among the Indians of North America.” (*Sir John Lubbock*, o. c., p. 517). Het schijnt evenwel dat dit gebruik nog niet geheel uit Europa verdwenen is. Bij de volksstammen van den Kaukasus althans „scheint die Sitte, den Kindern im zartesten Alter mittelst Binden die Schädel zu formen, aus dem grauen Alterthum sich bis in die Gegenwart erhalten zu haben.” (Zie „Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte”, opgenomen in het 4^e deel der „Zeitschrift für Ethnologie,” onder redactie van *A. Bastian* en *R. Hartmann*, Berlin, 1872, blz. 87). In zijn hierboven aangehaald werk, deelt *Sir John Lubbock*

nog vele voorbeelden mede van het afplatten van den schedel, zooals het heden ten dage bij verscheidene Indiaan-
sche stammen van Noord-Amerika, Mexico en Peru ge-
bruikelijk is (o. c., p. 517—519). Deze gewoonte schijnt
ook niet vreemd te zijn op de zuidzee-eilanden, en o. a.
voor te komen op de Samoa-groep. *George Turner* zegt
hieromtrent in zijn werk „*Nine teen years in Polynesia,*”
p. 175: „As to nursing, during the first two or three
days, the nurse bestowed great attention to the head of
the Child, that it might be modified and shaped after
notions of propriety and beauty. The Child was laid on
its back, and the head surrounded with three flat stones.
One was placed close to the crown of the head, and one
on either side. The forehead was then pressed with the
hand that it might be flattened.” Ook op Nieuw-Caledonië
worden twee, slechis twintig mijlen van elkander verwij-
derd wonende volksstammen aangetroffen, Tuo en Balade
geheeten, „von denen der eine die Köpfe der Neugeborenen
seitlich abplatte, so dass die fast so schmal würden wie
der Hals, und dass die Stirne hervorspringe; der andere
dagegen platte sie in querer Richtung ab, indem er die
Stirn zurückdrücke.” (Zie de hierboven aangehaalde „Ver-
handlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie,
Ethnologie und Urgeschichte,” l. c. pag. 205).

BALINEESCHE SPREEKWOORDEN

en

SPREEKWOORDELIJKE UITDRUKKINGEN

DOOR

R. VAN ECK.

Vervolg van blz. 122.

146.

*Tjèlèng Galoengan tjèlèng Koeningan, doemoenan ring dorijan —
masih bannjâ mati.*

Een varken op Nieuwjaar of op Allerheiligendag, wat vroeger of later — zij moeten er toch aan.

Bet. Als 58. Wordt ook gebezigd in de beteekenis van: vroeg of laat moet ieder sterven.

dorijan van hori, di hori, achter; later;

Galoengan: het balineesche Nieuwjaar, vallende op Boedâ Kliwon van de elfde week of Doengoelan, en

Koeningan, de twaalfde week, waarvan de Woensdag aan de zielen der afgestorvenen gewijd is. Op beide feestdagen is het offeren en het slachten van vetgemeste varkens hoofdzak. Vergelijk FRIEDERICH „Voorloopig Verslag.”

147.

S'râ panggang s'râ toenoe — padâ boné.

Geroosterde en gepofte trasië — riekt 't zelfde.

Bet. Als 58. Ook gezegd van *verloren goed*, en tevens

in de beteekenis van het komt er voor ons (Soedra's) weinig op aan wien, wij tot vorst hebben; we zijn en blijven toch slaven.

boné van *bo*, *hebo* = *hamboe*.

148.

Mesèk tan pasalin.

Van kleeding verwisselen zonder van kleet te veranderen.

Bet. Als ons: „Alle verandering is nog geen verbetering”. Gewoonlijk toegepast op een man, die met zijne echtgenoot niet te vreden, eene tweede vrouw zoekt; maar van kwaad tot erger vervalt.

mesèk, zich aankleeden, verkleeden van *hesèk*;
salin, *masaliman* 't zelfde, maar van een voorname.

149.

Kadi nebekang goentingé — metatoe dad'wâ.

Als 't zich steken met eene schaar — men heeft twee wonden.

Bet. Als ons: „Twee vliegen in één klap vangen”. Toegepast op iemand, die uitgaat om eene vrouw te zoeken en met twee bruiloft viert.

nebekang van *tebek*, steken, prikken.

150.

Paksi nglajang hogijâ toeloepin.

Op een in de lucht zwevenden vogel mag men schieten.

Bet. Een meisje, dat zich als h.r. aanstelt is allemans eigendom; speciaal gezegd van de vorstelijke slavinnen, die — in onderscheiding van de *pepingitan* of bijwijven — het paleis vrijelijk in en uitgaan.

hogijâ, gepast, naar behooren; het gaat, het mag, enz.

151.

Bedjoelit g'dé hogijá pantjingin.

Naar een' grooten paling is 't goed hengelen.

Bet. Een schoon of rijk meisje is de moeite waard om gevrijd te worden, zonder dat men zich door eene weigering laat afschikken.

bedjoelit. Zie 136.

152.

Kandik tegen halih hideh-hideh.

Zijn bijl op den schouder dragen en er overal naar loopen zoeken

Bet. Als ons: „Hij zoekt zijn paard en zit er op”.

153.

Boeká seraté — b'rag ketigtig

Als een serát — 'tis mager en wordt geslagen.

Bet. Als 52. Lielingspreekwoord van vrouwen die — wat hier regel is — zeer hard moeten werken en gemeenlijk nog slaag op den koop toe krijgen.

serat, ben. van een soort van weverskam.

154.

Boeká hanaké negen tambah — bahatan ka hori.

Als iemand, die een houweel op den schouder draagt — het zwaarste hangt naar achteren.

Bet. Als ons: „De laatste loodjes wegen 't zwaarst”. Ook gezegd van spelers, die dagen achtereen winnen, maar dan op eenmaal meer verliezen, dan zij ooit gewonnen hebben.

bahatan, van *bahat* = *berat*.

Boekâ djelatiné — sing Megan hanaké halihâ.

Als de pier — waar 't vet is daar gaat hij op af.

Bet. Van een' klaplooper, die overal gaat, waar hij weet een goed maal te zullen vinden. Ook van een' bedelaar, die al de hanegevechten afloopt.

megan van *hemeg*, papperig, vettig, enz.;

halihâ van *halih*, *ngalih*, zoeken, opzoeken;

sing. Zie 61.

Boekâ kedisé — sing meboewah boenoeté halihâ.

Als de vogel — hij zoekt de boenoets op, die vruchten dragen.

Bet. Als boven. Speciaal toegepast op inlanders, die uit de andere rijken naar Boelèlèng komen overloopen, waar zij gemakkelijker den kost kunnen verdienen.

kedis, vogel;

boenoet, naam van een' boom, die kleine vruchten (als pruimen) draagt, eene lekkernij voor vogels, speciaal voor vleermuizen. Voor zoover wij weten, op Java niet bekend.

Medjalan boekâ jèhé — sing djalan singgah.

Loopen als het water (van de sawah) — overal aanleggen.

singgah = *simpang*, aanleggen, onder weg ergens aandoen.

Ngimpek nglèn matâ.

Knijpen met afgewend oog.

Bet. In 't algemeen: huichelarij. Toegepast op schijn-

vrienden, die achter den rug kwaad van je spreken. Ook op spionen, die den vorst met vleitaal naderen, maar in-tusschen de plaats opnemen.

ngimpek, knijpen, tusschen duim en (gebogen) voorsten vinger knijpen;

ng'lèn van *helèn*, ander, anders;

ng'lèn (ang) *matà*, het hoofd afwenden, een anderen kant uitzien.

159.

H'ning heningan jèh pasihé — marà sjoep pakehené pasti.

Helder als zeewater — als men 't drinkt is 't zoo zout als brem.

Bet. Als 18. Toegepast op iemand, die *zegt* zeer mild te zijn, maar nooit iets loslaat. „Veel beloven en weinig doen.”

sjoep, *njjoep*, slurpen, opslurpen;

pakeh, ziltig, zout, zout van smaak.

160.

Kélé hampèl kadèn bek já poejoeng.

Van een *kélé hampèl* denkt men dat hij vol is en hij is leeg.

Bet. Als boven. Ook toegepast op een die zich het air geeft van iemand van aanzien en bij onderzoek een soedra blijkt te zijn. In 't algemeen: Schijn bedriegt.

kélé hampèl, benaming van een soort van dikke bamboe, wier geledingen — waarin de drankverkoopers hun toewak (palmwijn) bewaren — echter van eene zeer kleine holte voorzien zijn;

kadèn. Zie 110;

bek = Jav. *kebek*;

poejoeng, ledig, zonder inhoud of beteekenis.

Boekâ pasihé — ngadoek hibâ.

Als de zee — zich zelf troebel maken.

Bet. Als 90 en 133. Speciaal toegepast op kijvende echtgenooten, die elkander ten aanhoore van anderen allerlei liefelijkheden naar het hoofd werpen.

pasih = *segarâ*;

ngadoek van *hadoek*, mengen, vermengen; vervalschen, enz.

Boekâ mespes boesoel hanaké.

Als 't uitdrukken van iemands bloedvin.

Bet. Als ons: „Een ander de kastanjes uit het vuur laten halen.” Toegepast op iemand, die anderen uitzendt om te stelen en dit zoo aanlegt, dat hij, bij ontdekking, buiten schot blijft, gelijk men bij 't uitknijpen van iemands bloedvin zelf geen pijn gevoelt.

mespes van *pespes*, uitknijpen, melken, enz.;

boesoel = Mal. *bisoel*.

Bas tegeh menèk tegeh laboehé.

Al te hoog klimmen (doet) hoog vallen.

Bet. Toegepast op iemand, die al 't mogelijke doet om distriktshoofd te worden, doch die, eenmaal aangesteld, spoedig om zijne onbekwaamheid ontslagen wordt. Ook gezegd van iemand, die bij een of ander feest grooter zwier aan den dag legt, dan lieden van zijnen stand geoorloofd is, en die later de gemaakte schulden niet kan betalen en wel door de goden voor de overtreding van de agama gestraft wordt.

Boekâ tjapoengé mandoes — kemâ mahi.

Als een badende glazemaker — heen en weer loopen.

Bet. Toegepast op iemand, die niet bij zijn werk blijft.
tjapoeng, ben van een soort van glazenmaker;
kemâ, daarheen, derwaarts;
mahi, hierheen, herwaarts.

165.

Boekâ goelem Kangéjan — djegegegan.

Als eene wolk van *Kangéjan* — van verre gezien groot
 schijnen.

Bet. Als 116, doch dit meer in 't noorden van *Bali* ge-
 bruikelijk. Ook toegepast op iemand, die er zeer kranig
 uitziet, maar in gezelschap niet of zeer onbehouden taal
 spreekt.

Kangéjan, een eiland benoorden *Boelèleng*, waar de lucht
 vaak zwaar bewolkt is, doch zelden regen brengt.

djegegegan, eigenl. onbestemd van vorm en voorkomen
 van wat uit de verte gezien wordt; in één loopen.

166.

Jèk hoedjan laboeh ka segarâ.

Regenwater dat in zee valt.

Bet. Het kleine vereenigt zich met het groote. Toe-
 gepast op een arm jonkman, die een rijk meisje trouwt
 of — volgens eene andere verklaring — omgekeerd.

167.

Boekâ sèmprongé mepradâ — pedjang betèn salah bedoehoer salah.

Als eene beschilderde blaaspijp — of men haar beneden
 of boven legt, het staat niet.

Bet. Zoo min als eene beschilderde (eigenlijk vergulde)
 blaaspijp in eene keuken past, zoo vreemd is 't als iemand
 van stand bij een laaggeboorne als pandeling dient (mete-
 toenggoe). Ook gezegd van het huwelijk van een lid van
 een der hoogste kasten met eene Soedrasche vrouw.

semprong = Jav. *semprong*;
pedjang, *medjang*, zetten, nêertzetten, leggen;
betèn, beneden.

168.

Boekâ botolé — djit dogèn.

Als eene flesch — één bil al bil.

Bet. Wordt gezegd van iemand, die zonder kris loopt, wat de Balineezen voor zeer ongepast houden.

169.

Boekâ ngoeboehin djalemâ pemadat.

Als het verzorgen van een' opiumschuiver.

Bet. Iets of iemand opkweeken zonder eenig voordeel daarvan te genieten. Toegepast op afnemenden rijkdom en ook op alles wat moeite en zorg kost zonder iets in den zak te brengen, wat zeer in strijd is met der Balineezen inheligheid.

ngoeboehin van hoeboek. Zie 103.

170.

Lèn sakit lèn bangin hoebad.

Voor eene andere ziekte geeft men andere geneesmiddelen.

Bet. Als ons: „Huilen met de wolven waarmede men in 't bosch is". Toegepast vooral op hovelingen, die uit eigenbelang met iedereen vrienden zijn.

bangin, verkorting van *bahangin* van *bahang*, geven, toedienen;

hoebad L. (*tambâ* H.) geneesmiddel (*hobat* = kruid).

171.

Kènkèn bahan manebekang hawaké njehedang pentoeng?

Hoe kan men zich doorsteken met eene houten kris?

Bet. Als ons: „Men kan geen ijzer met handen breken”.
 Toegepast op een schuldenaar, die niets heeft om te betalen.
njehedang, de hand op iets leggen; trekken (van de kris)
 van *sehed*;
pentoeng, eene houten kris. Vergel. Jav.

172.

Noendoenin matjan matoeroe.

Een slapenden tijger wakker maken.

Bet. Als ons: „Men moet geen slapende honden wakker maken”. Vooral gebezigd tegenover iemand, die zeer opvliegend van aard is.

noendoenin, wekken, wakker schudden van *toendoen* rug.

173.

Boekâ mebalih hanaké mep'lalijan.

Als het kijken naar dobbelaars.

Bet. Enkel zien brengt iemand niets in den zak. Toegepast op een jongeling, die op een meisje verliefd is, maar geen geld genoeg heeft om haar van de ouders te koopen.

mebalih = *nonton*;

pelalijan, spel in 't algemeen, dobbelspel; speelgoed.

174.

Boekâ semalé toewâ.

Als een oude eekhoorn (die wel aan de klappers knaagt maar er geen gat in kan krijgen).

Bet. Willen maar niet kunnen. Naar onmogelijke dingen trachten. Speciaal toegepast op een' schuiver, die heen en weer voorbij de opiumkit loopt, maar uit gebrek aan kontanten buiten moet blijven. Ook gezegd van ouden van dagen, die nog met de jongelui willen meêdoen.

Baekå g'langgang sahoengin — bakal horahangå toembak masih g'langgang.

Als een bamboestok in eene schede gestoken — al wil men hem voor eene piek laten doorgaan, 't is en blijft een bamboestok.

Bet. Als ons: „Al draagt een aap een gouden ring — 't Is en blijft een leelijk ding”. Speciaal toegepast op iemand, die zijn best doet om voor braaf door te gaan, maar de kat in 't donker knijpt. Ook gezegd van iemand, die voor het gerecht bij hoog en laag zijne onschuld bezweert, maar al pratende zichzelf verklapt.

g'langgang, scherp gemaakte bamboestokken in den oorlog als steeklans gebezigd;

sahoeng, schede, lansschede;

bakal = Jav.

Mèng dampingin soedang.

Eene kat naast gedroogde visch zetten.

Bet. Als ons: „Men moet stroo niet te dicht bij het vuur leggen”.

mèng = *méjong* = kat;

dampingin, van *damping* = *samping*;

soedang, gedroogde visch in 't algemeen.

Boekå waloehé — moenggahin hedjit.

Als een kalebas — zijn achterste in de hoogte steken.

Bet. Aanmatiging. Toegepast op iemand, die zich voor wijzer, rijker, etc. uitgeeft, dan hij werkelijk is. Ook = 93.

Waloeh, kalebas, waarvan de kroon naar boven steekt.

Boekâ bé né matah — kènkèng ko dadi.

Als rauw vleesch — men kan er meê doen wat men wil.

Bet. Willeloos. Van een' sukkel, die alles met zich laat doen. Ook van een' slaaf, die zonder morren al de hem geboden diensten verricht.

matah, ongaar, onrijp; rauw;

kènkèng, van *kènkèn*, *ngènkèn*, gebieden, bevelen; *ko hengko* = *hento*: dat, enz.

Boekâ batoené lablab — k'lahk'leh.

Ongevoelig — als een steen, die gekookt wordt.

Bet. Van iemand, die den naam heeft van onkwetsbaar te zijn. Ook = 43.

lablab, koken, in water koken;

k'lahk'leh, onveranderlijk, 't zelfde blijven, enz.

Nganjoenang ban boen katang-katang.

Iemand wiegen aan katang-katang stengels.

Bet. Vleien. Ook als ons: „Praatjes vullen geen gaat. jes.” Toegepast op iemand, die zijnen schuldeischer met schoone beloften tracht te paaien.

nganjoenan, van *hanjoen* = Mal. *ajoen*.

boen, *heboen*, slingerplant in 't algemeen;

katang-katang, naam van eene strandwaterplant met zeer brooze stengels.

Djalemané njilangdjanâ — sing g'déné takin hanaké hakoewinâ.

Een mensch als een silangdjanâ — die eens anders grootten hoop voor den zijne uitgeeft.

Bet. Als ons: „Pronken met geleende veeren.” Ook toegepast op iemand, die geleerder wil schijnen, dan hij is door anderen na te praten.

njilangdjanâ, gelijken op een *silangdjanâ*: naam van een vogeltje, dat bij voorkeur zijn gevoeg doet op de *tahi* (excrementen) eener koe.

182.

Djalemané njalisoewan — *papak panak rowangé hakoewinâ*.
Een mensch als een kalisasoewan — die alle mogelijke kinderen van anderen voor de zijnen uitgeeft.

Bet. Als boven. Speciaal toegepast op een kinderloos echtpaar, dat, om zijn schande te verbergen, neefjes en nichtjes of andere kinderen in huis haalt, en zich door dezen vader en moeder laat noemen.

njalisoewan, van *kalisasoewan*: ben. van een soort van wesp, die hun nest tegen hout aan bouwen en de gewoonte hebben om de jongen van spinnen, wormen, enz., daaraan te dragen en te verzorgen;

rowang = *rèntjang*, gezelschap, kameraad, enz.;

papak. Zie 99.

183.

Tjandâ-tjandâ tjitjing — *njanan makerah*.

Stoeien als de honden — straks gaan ze vechten.

of

Tjandâ-tjandâ segahoné — *njanan mag'rengan*.

Stoeien als de honden — straks gaan ze vechten.

184.

Hageng hagengan matjané — *b'log pasti*.

Groot als een tijger — die erg dom is.

Bet. Als ons: „Het zijn niet allen koks, die lange messen dragen.” Toegepast op een lid van de eerste kasten, die zich veel op zijn rang laat voortaan, maar nog dommer is dan een gewone Soedra.

b'log, dom, onwetend; onbeschaafd. Dit spreekwoord vindt zijn aanleiding in een verhaal uit de *Tantri* (de balische Duizend- en Één Nacht), waarin wordt vermeld hoe de tijger zich door een' aap, een' hagedis, eene koe, enz., laat beetnemen.

185.

Djalemané mamboekal.

Een mensch als een vledermuis.

Bet. Wordt gezegd van een' nachtlooper.

mamboekal van *boekal*, ben. van een groot soort vledermuis.

186.

Boekâ jèh sèmèré — k'lijang klijeng djalan moelâ.

Als putwater — dat met veel beweging ronddraait, doch op de zelfde plaats blijft.

Bet. Als 80.

sèmèr, put, waterput.

187.

Djalemané boekâ bedilé — hisimin marâ makep'tig.

Een mensch als een geweer — dat eerst knalt als men het heeft geladen.

Bet. Als 132. Ook toegepast op een onwetend mensch, die alleen weet te spreken wat anderen hem hebben voorgezegd.

makep'tig knallen, ontploffen als van een geweer.

188.

Boekâ nelimpoek takilé poejoeng.

Als 't omschoppen van een leeg rijstmandje.

Bet. Voor eens anders schuld boeten. Ten onrechte van een misdaad beschuldigd worden of *ngemasin tra máhan hangkoeh* gelijk de Balineezen dit spreekwoord toelichten.

netimpoeck van *telimpoeck*, met den voet tegen iets aanstooten, omstooten, enz.;

takilé, hier voor *takilan*, een van *hoepih* (de bladschede van pinang) gevlochten mandje, waarin de Balineezen gekookte rijst op reis of naar 't veld met zich dragen.

189.

Boeká hanaké medahar teboe.

Als iemand, die suikerriet kauwt.

Bet. „Veel geschreeuw en weinig wol”. Ook toegepast op iemand, die hard moet werken, en nauwelijks genoeg heeft om van te leven. Zoo ook gezegd van iemand, die 't altijd even druk heeft, maar weinig tot stand brengt, gelijk het kauwen van *teboe*, waarbij *lijoenan pakpak* en *koewangan gelekang*, d. i. veel meer door-gebeten dan doorgeslikt wordt.

190.

Boeká bebeloekan hindjiné.

Als leege hindjin-aren.

Bet. Schijn bedriegt. Toegepast op iemand, die het breed laat hangen, doch meer schulden dan geld heeft.

bebeloekan, leeg, loos van aren;

hindjin, ben. van een soort van zwarte rijst, waarvan men 't de aren niet zoo dadelijk kan aanzien of ze gevuld dan wel leeg zijn.

191.

Boeká njilem di jèhé dèkèn.

Als het duiken in ondiep water.

Bet. Kwelijk verborgen. Toegepast op een van dief-

stal of andere misdaad beschuldigde, die zich slecht weet te verdedigen. Ook gezegd van een vleier, die zijne eigenlijke bedoeling duidelijk laat doorschemeren.

dèkèn, ondiep van water, enz.

192.

Boekå togogé lolohin — ngemenolang.

Onbewegelijk zitten — als eene pop, die men een drankje toedient.

togog, pop in 't algemeen; beeld;

ngemenolang, zich niet verroeren, onbewegelijk zitten.

193.

Boekå togogé pangsegang — m'lesegang.

Versufd kijken— als eene pop, die men tegen den grond kwakt.

Bet. Als ons: „Hij kijkt alsof hij zijn oortje versnoept had”.

pangsegang, van *pangseg*, met kracht tegen den grond werpen, kwakken;

m'lesegang, met een strak gelaat zitten, enz.

194.

Ngamah bé bangkoengé.

Zeugenvleesch eten.

Bet. Tegen wil en dank iets doen, gelijk het eten van het vleesch eener zeug, waartoe men alleen in tijd van nood overgaat. Als ons: „Met looden schoenen gaan” = Balin. *ngalawan lawanin*.

195.

Boekå Senggoehoe né tiwas — k'makmak k'mokmok.

Brommen — als een arme Senggoehoe.

Bet. Toegepast op iemand die niet te vreden is met zijn' staat.

Senggoehoe, benaming van eene afdeeling van Soedra's, die in sommige gevallen het werk van priesters verrichten. O. a. treden zij steeds op, waar de zoogenaamde *banten betèn* d. i. „benedenoffers' moeten worden ingewijd, waarover zij dan, onder het sprenkelen van gewijd water, de gewone *mantra's* (bezweringsformulieren) uitspreken. Meer dan *memantrâ* mogen en kunnen zij echter niet; het *mewédâ* (de Veda's lezen) is uitsluitend het werk van de priesters. Daar echter bij het gros der Balineezen het *memantrâ* wel zoo hoog zoo niet hooger staat aangeschreven dan het *mewédâ* en de benedenoffers (geschenken aan de booze geesten en mindere goden) voor de meesten hoofdzaak zijn, zoo spreekt 't van zelf, dat de Senggoehoe, hoewel tot de vierde of laagste kaste gerekend wordende, zich zelve als menschen van gewicht beschouwen. Aangezien zij echter slecht betaald worden en ook met te velen zijn om 't druk te hebben, is hunne beurs nog al eens in strijd met hunne deftigheid, en dat zij zich daarover vaak luide beklagen, getuige dit spreekwoord. Vergelijk over deze Senggoehoe en hunne afstamming FRIEDERICH „Voorloopig Verslag" blz. 46. Volgens de Brahmanen — die natuurlijk niet willen toegeven, dat een gewoon Soedra priesterdiensten verrichten kan — was de eerste Senggoehoe — *hi Goetâ* genaamd — oorspronkelijk een hemelbewoner, die, tot straf voor eene of andere misdaad, veroordeeld werd om op aarde rond te doelen. Uit wraak over deze degradatie verslond hij ieder, die hem tegenkwam, totdat hij eindelijk door eenen priester bezworen, van den op hem rustenden vloek ontheven en onder diens volgelingen werd opgenomen. Hij is dan de zelfde *parekan*, van wien FRIEDERICH t. a. p. spreekt en tot wien de bedoelde *padandâ* moet gezegd hebben: *Senggoeh Kahi hibâ soebâ loewas*.

Dat deze Senggoehoe van *Brahmandâ-Brahmani* afstam-

men — gelijk in de *Oesand-Djawâ* wordt opgegeven — daarvoor pleit ook de omstandigheid, dat zij — naar men zegt — vroeger den haarwring, evenals de priesters, boven op de kruin van het hoofd droegen. Tegenwoordig hangt hun *proetjoet* meer naar achteren, en dat om eene kurieuse reden die wij hier even willen mededeelen. Wij schrijven natuurlijk op uit den mond der Balineezen.

„Kort na de komst van *padandâ Bahoe Rahoeh* — in wiens gevolg zich ook *hi Goetâ* bevond — te *Gèlgèl* in *Kaloengkoeng*, vestigde zich aldaar een zekere ijzersmid, *hi Toessan* (de patroon der smeden op *Bali*), die o. a. zeer bedreven was in 't smeden van allerlei wapenen. Hij was er echter nog niet lang, of de senggoehoe maakte er den *padandâ* opmerkzaam op, dat 't niet te pas kwam om iemand, die wapens d. i. moordinstrumenten vervaardigde, in de omgeving van een' heiligen priester te dulden. Nadat deze aanklacht zich een paar maal herhaald had, werd *hi Toessan* eindelijk naar eene eenzame plek in 't woud verbannen. Nu gebeurde 't een jaar later, dat *padandâ Bahoe-Rahoeh* een feest zou geven, doch zie, nergens was een mes of ander snijwerktuig te vinden, wat heel natuurlijk is, daar buiten *hi Toessan* geen smid zich in *Gèlgèl* ophield. Wat nu te doen? Ten einde raad, besloot de vorst eindelijk om in vredesnaam den banneling maar weêr terug te roepen. Deze bedankte er echter voor om naar *Gèlgèl* terug te keeren. Eerst toen de derde afgezant bij hem kwam, beloofde hij aan het verlangen van *Bahoe-Rahoeh* te zullen voldoen, op voorwaarde, echter dat zijn vijand, *hi Goetâ*, komen zou om hem af te halen. De Senggoehoe had natuurlijk weinig trek om alleen naar het bosch te gaan, maar hij moest of hij wilde of niet. Bij den smid gekomen, verklaarde deze alleen meê te zullen gaan als „zijne heiligheid” de goedheid wilde hebben om hem „op den rug te nemen en zoo naar de stad te brengen”. Tegen wil en dank nam de Senggoehoe het voorstel aan,

en zoo zien we hem een uur later met zijn vracht op den rug *Gèlgèl* binnen strompelen. Wat echter 't ergste van de zaak was, is dat de ondeugende smid zich onder weg aan *hi Goeta's* haarwring had vastgehouden, welke daardoor naar beneden was gezakt en tot 's mans dood zoo is blijven zitten. En ziedaar de reden, waarom de Senggoehoe's tot op den huidigen dag den haarwring in den nek dragen."

Het verhaal van FRIEDERICH over het ontstaan van de Senggoehoe's is algemeen bekend. Er bestaat echter ook nog eene andere lezing, die hierop neêrkomt. Bij de eerste komst van *paḍandâ Bahoe-Rahoeh* op *Bali* zond deze overal een zijner *parekan's* vooruit om eene geschikte herberg voor hem op te zoeken. Op zekerem dag trad bedoelde volgeling een dorp binnen waar het volk juist bezig was met de offers gereed te zetten, die door *paḍandâ Bahoe-Rahoeh*, van wiens komst men onderricht was, zouden worden ingezegend. Toen zij nu een' vreemdeling zagen aankomen, dachten zij niet anders of 't was de verwachte priester, waarom zij hem dan terstond uitnoodigden om zijn zegen over de offers uit te spreken. De *parekan*, die dat werk vaak genoeg van zijn meester had afgezien, liet zich niet lang bidden en begon eenige hem bekende *mantra's* op te zeggen. Hij was echter nog niet aan 't einde van zijn werk, toen *paḍandâ Bahoe-Rahoeh* aankwam, die niet weinig verbaasd was, zijn *parekan* zoo deftig aan 't officieeren te zien. Het volk bemerkte spoedig zijne vergissing en verontschuldigde zich bij den priester met te zeggen: „Wij dachten dat 't een *paḍandâ* was" (*Senggoeh titijang paḍandâ*). *Bahoe-Rahoeh* was zeer verstoord op zijnen volgeling, die zoo de schendige hand aan 't heilige had geslagen, doch dit nam niet weg, dat de *parekan* in de geheimen van den godsdienst was doorgedrongen (!) en de priester zich tegen wil en dank verplicht zag om hem tot *Senggoehoe* aan te stellen.

Boekâ tengkoelaké penèkang ka balé hagoeng.

Als een half doormidden gesneden ruwe klappernoot op eene hoofdovertafel gezet.

Bet. Ongepaste zelfverheffing. Toegepast op een lid van de laagste kaste, dat bij een of ander famielje feest grooter zwier aan den dag legt, dan aan lieden van zijn stand past. Bepaaldelijk ook gezegd van Soedra's, die aan een verbrandingstoestel figuren en versierselen aanbrengen, welke uitsluitend aan de leden van eene hoogere kaste zijn toegestaan. Dit spreekwoord kan 't best met ons: „Eene vlag op eene modderschuit” worden vergeleken.

tengkoelak, een dwars doorgesneden ruwe klappernoot, waarin men gewoon is den honden hun eten voor te zetten en die daarom ook *pengamah ijtijing* genoemd wordt, maar om die zelfde reden in dien vorm niet mag komen te staan op een

balé hagoeng, eene lange overdekte tafel, als hoofdovertafelplaats in de tempels. Zie verder Wdb.

Halib-halib mêng — marâ kahadin d'lesâ.

Voor iets bedanken als de poes — die zoodra (de baas) is weggegaan, het gauw wegkaapt.

Bet. Toegepast op iemand, die uit beleefdheid op uit beschaamdheid iets weigert, maar 't eigenlijk dolgaarne zou aannemen. Ook gezegd van een jongeling, die zich tegenover zijne kameraden houdt, als hij niets van zeker meisje wèten wil, doch in zijn hart reeds besloten heeft om haar te schaken.

halib, zich bedenken, bezinnen eer men begint; enz.;

kahadin, van *kahad*, teruggaan, weggaan;

d'lesâ, van *deles*, iets heimelijk wegkapen als een dief.

Boekâ batoen boeloehané — memesik.

Eenzaam — als de pit van een ramboetan.

Bet. Toegepast op iemand, die geen famielje meer heeft.
boeloehan of *boeloewan* = Mal. *ramboetan*;
memesik, van *besik*, één, een lichaam, enz. als hulptelwoord.

Boekâ dagang haboeg tanporaté — ngetjongodang.

Zuinig kijken — als iemand, die afgekeurd brood zit te verkoopen.

Bet. Toegepast op iemand, die met een misnoegd ge-
 laat rondloopt, omdat niemand notitie van hem neemt.
 Ook van iemand, die in de vergadering het hooge woord
 voert, maar tot zijne teleurstelling ontdekt, dat men niet
 naar hem luistert.

haboeg, ben. van een soort van zwart brood of koek, dat
 gewoonlijk weinig aftrek vindt en dus vaak in de mand
 ligt te bederven;

tanporat, wat verstooten is, niet gewild, achterafgezet,
 enz.; *katanporatang*, verstooten zijn, met onverschilligheid
 bejegend worden, b.v. van een vrouw.

Boekâ dagang pajoeke — sing êkâ n'rèktèkin.

Als een potteloop — ieder nieuwaankomende gaat aan
 't kloppen.

Bet. Toegepast op iemand, die eene fout heeft begaan
 of door eenig ongeluk getroffen is, en nu door iedereen
 over den hekel gehaald of met den nek wordt aangezien.
 Ook als ons: de zondebok zijn.

n'rèktèkin, met de knokkels van de vingers ergens op
 kloppen.

Boekâ léjaké — lemahan saling dalih.

Als de spoken — die over dag de schuld op elkander werpen.

Bet. Toegepast op dieven en roovers, die, ontdekt zijnde de schuld op elkander werpen.

léjak, kwade geest, spook; — heks; lieden, die anderen beheksen, op welke misdaad de dood staat, om welke reden niemand ooit wil bekennen, dat hij *gelejak*t heeft, maar steeds de schuld op een ander zoekt te schuiven;

saling en *salèng*, wederkeerig; elkander;

dalih, beschuldigen, aanklagen, enz..

Boekâ laklaké hamahang bedègè.

Als het te gelijk eten van poffertjes en gespleten bamboe.

Bet. Wat niet bij elkander behoort bij elkander brengen. Toegepast op een leelijken man, die eene mooie vrouw trouwt of ook omgekeerd.

laklak, een soort van poffertjes;

hamahang, van *hamah* = *dahar*;

bedèg = Jav. *gedèg*.

Selepâ mahan tekepâ

Een kalkdoosje, dat een deksel krijgt.

Bet. Het omgekeerde van het voorgaande. Gezegd dus van een schoon paar en van alles, wat goed bij elkander voegt.

selepâ, een koperen doosje, waarin de inlanders hun siri-kalk met zich dragen en dat dus ook gesloten behoort te zijn;

tekepâ, van *tekep*, deksel in 't algemeen.

Landak moelih ka songâ.

Het stekelvarken keert naar zijn hol terug.

Bet. Speciaal toegepast op een' kempiaan, die te vroeg in de buurt van zijnen vorigen eigenaar op de vechtbaan gebracht wordt en dien tengevolge zijne kans waarneemt, om naar zijne oude plaats terug te keeren.

Homongé gagak hoerahan.

Praten als levenmakende raven.

Bet. Als ons: „'t Is een leven als in eene jodenkerk”. Ook toegepast op iemand, die onverstaanbaar spreekt, en op wiens woorden dus niemand acht wil geven.

gagak, naam van een' vogel; soort van raaf;

hoerahan, in 't algemeen: verward, onbestemd; zoo: door elkander liggen, d. i. niet aangeregen van duiten.

Boekâ loetoengé poeroeh — ngoejoekang.

Bedrukt kijken — als een aap, die hoofdpijn heeft.

Bet. Toegepast op een ouden opiumschiiver, die trek krijgt in zijn pijpje, maar — aangezien hij te oud is om te werken, ook geen geld heeft om opium te koopen.

poercek, pijn aan de slapen van het hoofd, scheele hoofdpijn;

ngoejoekang, van *hoejoek*, dommelen, dutten, enz.

Boekâ lelipané gedijang tendasâ — ngoenangning.

Ronddraaien — als een duizendpoot, dien men zijn kop heeft afgeslagen.

Bet. Bewegelijkheid; onrust.
lelipan, duizendpoot;
gedijang, van *gedi*. Zie No. 71.

208.

Boekâ baloewangé boentoetin.

Als eene zwarte mier, die men 't achterste heeft afgeknepen.

of

Boekâ baboewangé toekoengin djitné.

Bet. Toegepast op iemand, die toornig heen en weer loopt. Onmachtige woede.

baboewang, ben. eener soort van groote zwarte mier;
boentoetin, zan *boentoet*, achterste, staart; poot;
toekoengin, van *toekoeng*, stomp, afgestompt. Wij maken hier opmerkzaam op de bizondere beteekenis van deze beide transitieve werkwoorden. Zoo zegt men ook: *masangin* (van *basang* = buik): de ingewanden van een geslacht beest uithalen; schoonmaken. Zie verder over het aanhechtsel in de „Handleiding bij de beoefening van de Balineesche taal” onlangs bij KEMINK en zoon uitgekomen.

209.

Boekâ lelintahé — ūler

Ongezegelijk — als een bloedzuiger (d. i. als een bloedzuiger, die zich op eenig deel van het lichaam heeft gezet en alleen door geweld kan worden verwijderd).

210.

Kemong timah koelkoel soemangkâ.

Een looden trom en eene watermeloen als alarmklok.

Bet. Als 160 en 184. Speciaal toegepast op iemand,

die er zeer innemend uitziet, maar dien men slechts behoeft te hooren spreken om spoedig van hem weg te loopen.

kemong, naam van een zuziekinstrument; een klein bekken;

koelkoel, alarmklok (houten blok).

211.

Boekâ tindjiké papasan.

Als 't tegenelkander instappen.

Bet. Gelijk staan, gelijk spelen, enz.

papas, voorbijgaan; elkander passeeren, enz. Vergel. Jav.

212.

Medil kangin-mati kawoeh.

In 't oosten schieten, in 't westen dood vallen.

Bet. Als ons: „Iemand om den tuin leiden”. Meer bepaald gezegd van een' jonkman, die, des gevraagd, vertelt dat het meisje, op wie hij het oog heeft gevestigd, in 't oosten (enz.) woont, terwijl zij in 't westen thuis behoort.

213.

Masemoe madjoekoet hibi.

Kijken als overgebleven groente.

Bet. Zuur kijken; „Hij zet een gezicht als azijn.”

djoekoet, groente, groen;

hibi, gisteren. Er is dus bedoeld: gekookte groente, die tot den volgenden dag bewaard en daardoor zuur wordt.

214.

Telagâ hapit pantjoran.

Een vijver tusschen twee badplaatsen in.

Bet. Drie kinderen hebben, waarvan het middelste een meisje is: rijkelui's wensch bij de Balineezen.

telagâ, vijver, waterkom;

hapit. Zie 49;

pantjoran. Zie 124.

215.

Medasar mekâ.

Met eenen spiegel bevloerd zijn.

Bet. Wordt gezegd van het hart en beduidt voorgevoel.

dasar, bodem, vloer, onderlaag, enz.;

mekâ. Zie 67.

216.

Gowak mesasat.

Eene kraai met afgesneden kuif.

Bet. Glad, moeilijk te vangen zijn: gezegd b. v. van een meisje, dat zich niet spoedig overgeeft.

gowak, kraai;

mesasat, glad afgesneden van de kam van eenen haan.

Een *gowak* heeft echter geen kuif op den kop en als die dus nog onder 't mes komt, dan is hij zoo kaal of glad mogelijk. De beteekenis kan ook zijn, dat men eene kraai de kuif niet *kan* afsnijden, waardoor dan iets *onmogelijks* wordt aangeduid.

217.

Nasak paspasan.

Gaar als paspasan.

Bet. Onbeslistheid. Hinken op twee gedachten.

paspasan, naam eener slingerplant, waarvan de bladen, die echter nooit goed gaar (*nasak*) willen worden, gekookt en gegeten worden.

Tembok bah dadî goemi.

Een omvallende (klei) muur wordt aarde.

Bet. Als iemand sterft, wordt hij in den grond gestopt.
hebah, vallen, neêrstorten, enz.

Gantir tijangé mededasar gedah.

Ons leven is met kristal bevoerd.

Bet. Broosheid van 't menschelijk leven.

gantir = 't Maleisch *djandji*, in den zin van ons *tijd* „het is zijn tijd”, enz.;

gedah, kristal; fijn glas.

Djalemané mretjapadâ boekâ tjoeké — tjenik gedé padâ njabâ pati.

De menschen op aarde zijn als de messen — groot of klein, allen brengen den dood.

Bet. Alle menschen, groot of klein, moeten eenmaal sterven.

tjoeké, mes.

HI LINGGA P'TA.

(BALINEESCH VOLKSGEDICHT.)

EERSTE GEDEELTE.

Met de bewerking van het hier volgende gedicht was ik bijna geheel gereed, toen ik vernam dat het eigenlijk slechts een fragment was. Wel was het vermoeden daarvan ook bij mijzelf al opgekomen, en had ik dezen en genen de opmerking gemaakt, dat het toch vreemd was, dat de held des verhaals, nadat men nauwelijks kennis met hem gemaakt had, onschuldig gedood wordt, — niemand echter van de eenvoudige lieden zag daar iets bijzonders in. Hoewel nu het gedicht den meesten bekend is, wist toch slechts een enkele mij mede-te-deelen, dat Lingga P'ta wel gedood, maar ook weer levend is geworden; maar de beschreven lontar schijnt zeer zeldzaam; althans zijn mijn pogingen om meerdere afschriften hier of daar te krijgen, vruchteloos gebleven. De held Lingga P'ta is een arme wees (hoeboeh toeh vs. 4; *toeh* beteekent eigenlijk droog, uitgedroogd, maar wordt in figuurlijken zin ook voor arm, verarmd, op droog zand gekomen, gebruikt), een volgeling en lieveling van den vorst, om zijn schoonheid en zijn voorbeeldig, zedig en vriendelijk gedrag te midden zijner makkers. Zijn schoonheid nu wordt hem gevaarlijk; ieder dweept met hem, vooral de jonge meisjes. Onze held echter is onkwetsbaar op dit punt („pagèh ngaba hawak”); daarom worden zelfs listige of betooverende aanslagen beproefd, eene van welke ten laatste geheel buiten zijn toelag of schuld de aanleiding wordt tot zijn gewelddadigen dood. Na den moord kwam nu, zoo wist

iemand te verhalen, juist de vorst bij zijn lijk aan en deed Zijne Hoogheid onderzoek naar wat er geschied was. De vader van Hi K'toet Lajang gaf toen te kennen, dat Lingga P'ta zijne dochter met geweld had willen schaken (*malégandang*), en om deze reden door hem vervolgd, gegrepen en gedood was. De vorst berustte, zoodanige wraakneming naar de hadat des lands eerbiedigende; maar de hemelsche magten niet alzoo; — Lingga P'ta werd weder levend, bleek daarna iemand van hoogst aanzienlijke geboorte te zijn en werd eindelijk nog vorst des lands, in eer en grootheid. Dat Lingga P'ta iemand van hooge geboorte moest zijn, hadden de omstanders en later de lezers van 't geval van zijn dood wel uit de bijkomstige verschijnselen kunnen afleiden. Zijn bloed toch verspreidde welriekenden reuk, en de natuur gaf duidelijk blijk en van haren rouw en van hare verheerlijking van den onschuldig gevallene; — nu, zoo iets kan nooit gebeuren bij een der *hanak di djaba* (soedra's), altijd slechts, zoo het plaats vindt, bij een mensch uit de geprivilegeerde kasten. Zoo'n natuur- of hemelteeken bij gewigtige gebeurtenissen uit het leven of bij den dood — inzonderheid bij vermoordding zonder schuld — van aanzienlijke personen, is meermalen aanschouwd, en behoort juist niet uitsluitend tot de oude tijden en de overlevering. Uit hetgeen dan ook hier beschreven wordt *prabawa* van Lingga P'ta geweest te zijn, — de zon in een vurigen ring of nevelkring met stofregen vervolgens, — kan men gemakkelijk afleiden, dat het in de natuur niet aan verschijnselen ontbreekt, welke tot waarteeken kunnen dienen voor eene gebeurtenis van gewigt, hetzij die dan nog moet plaats hebben of reeds tot het verledene behoort. Zoo hebben wij hier in Junij (1872) een paar schokken van aardbeving gehad; toen vroeg men of daardoor welligt een oorlog op Bali werd voorspeld; — maar in Julij reeds, nadat de vorst van Boeeleng zoo onverwacht in verbanning was weggevoerd geworden, meen-

den sommigen, was het duidelijk dat deze en geen andere belangwekkende gebeurtenis door die aardbeving vooraf was aangekondigd. Nog een voorbeeld kunnen wij aanvoeren, uit de geschiedenis der expeditie tegen Bandjar in 1868. Den 18^{den} Augustus van dat jaar was er een bijna totale zonsverduistering. Vooral in dit natuurverschijnsel ziet men de aankondiging van een oolog met al den nasleep van dien, — een oorlog in welken de vorst des lands zal omkomen, tenzij dan dat die ramp nog bezworen kan worden. Misschien hebben toen wel Bandjareezen den dood voorspeld des vorsten, die aan de zijde van het nederlandsch gezag was; maar zeker is het, dat na den val van Bandjar in de maand Oktober '68 en de gevangenneming kort daarop van Hida Madé Rahi zeer velen zich verzekerd hielden, dat een en ander immers duidelijk genoeg door de zonsverduistering was voorzeggd geworden.

Met uitzondering van de verzen of strofen 1—3 is het stukje geheel Balineesch en niet van de moeilijkste ter vertaling; daarom zette ik mij gaarne tot een nadere bewerking; anders wordt van harte toegestemd, dat de inhoud uit het oogpunt van dichtelijke opvatting en verbinding van de deelen al zeer geringe waarde heeft. De zangwijs is „Ginada”, naar ik meen geen javaansche, maar oorspronkelijk balineesche; elk koeplet heeft twee-en-vijftig lettergrepen. De verzen 2 en 3 van de inleiding maken hierop geen uitzondering, ofschoon zij letterlijk bij de inleiding van een ander gedicht, de *Djajaprana*, behooren en ik niet begrijp, om welke reden zij hier zijn voorgevoegd. Dat dit niet maar alleen met de door mij gebruikte lontar het geval is geweest, blijkt uit de omstandigheid, dat elke Balinees die het gedicht kent en opzegt (*ngrambang*) op dezelfde wijs ook met de hier gevonden aanvangswoorden begint. Nog ziet men uit de hieronder gevolgde indeeling bij de transskriptie, dat ieder koeplet ontbonden kan wor-

den in vijf regels van 8, met een slotregel van 12 lettergrepen. Aldus:

}	regel	1	uitgaande op <i>a</i> . (vs. 37, <i>oe</i> ; fout ef).
		2	" " <i>i</i> .
		3	" " <i>o</i> of <i>a</i> .
		4	" " <i>oe</i> . (bij vs. 10 afwijking; daar schijnt een woord te ontbreken.)
		5	" " <i>a</i> (of <i>o</i> , vs. 23; — 40, <i>é</i> , foutief (? zie de aantekeningen.)
		6	" " <i>a</i>

De afwijkingen zullen zeker wel meer aan afschrijvers dan aan den oorspronkelijken dichter te wijten zijn.

Men zal ook kunnen nagaan, hoe de vierde lettergreep van den laatsten regel van elk koeplet eene *i*-klank heeft. Het schijnt wel, dat hier een *hangsël* (rustpunt voor den zanger of zinscheiding bij het rijm in de poëzie) ondersteld wordt; maar de zinscheiding is op de meeste plaatsen niet duidelijk genoeg, om van die vier syllabes een afzonderlijken regel, dus van den aangenomen 6^{den} regel een 6^{den} en een 7^{den} te maken. Om echter die bijzonderheid bij de transskriptie niet geheel te laten verloren gaan, heb ik overal achter gemelden *i*-klank een opstaand lijntje 1 gezet. (Wordt nog voor wie met het Bal. schrift niet bekend zijn, hierbij gevoegd, dat op de lontars alles achteren aan elkaar doorgeschreven wordt, ten minste bij de eigenlijke volksschriften. Door een enkel leesteecken onderscheidt men, wel de koepletten, maar niet de zindeelen; vooral bij min bekende zangwijzen moet dus wie transskribeert, door aftelling van syllabes en vergelijking van de terugkeerende eindklanken de indeeling van de koepletten naar onze manier zoeken op te maken).

1. Hada gagoeritan hanjar
djani hada hanggon nja goerit

hi goembrëg boeda kalijon
 tanggal pisan Sëdëng tiroe
 sasih kalima rah lima
 hoedjan ngritis. | tanggal ping pitoe t'moenya,,

2. Hardjoena manoenggang djaran
 hamboeng ngaras matanahi
 k'nehnjané tan panganggo
 padidyan hisëng ganggoe
 poelësang matané k'njat
 klësah | klësih, bangoennja m'dahar s'dah,,
3. k'nëhhé tong k'na pasah
 mak'djang pada m'lasin
 kangën s'dih di patoeron
 jèh matané dërës pësoe
 dërèng hitjang manggih raras
 s'dih kingking | magalëng-galëng jèh mata,,
4. Hada parëkan kotjapan
 m'wani moenggoeh ring goerit
 kaparab Hi Lingga P'ta
 wajah bahoe roras tahoen
 hoeboeh toeh tan pabraja
 déwa goesti | Bagoesé tongada pada,,
5. Manëgak barëng parëkan
 kadi mirah handj'lidjih
 mënggëp ja maboenga roko
 halisé tadjëp njalékoer
 tingalé manisagalak
 k'njoeng manis | Hisité ngëmhang ridjasa,,
6. Hawaké lëmpeong ngoerangkë
 pamoeloe manjandat gading

lima lēmēt dj'ridji m'ros
 koekoe kadi manik banjoe
 maměpēs ng'lěnang mata
 l'wir di toelis | boeka twara hada pada,,

7. D'gěng habēté mangrasa
 marowang tongada tjinging
 sing toemingal, pada gawok
 hasmaran hatinnja boedoeh
 maněgak barěng parėkan
 tani hasin | basė-boewahė kadoetnja,,

8. Hi Lingga P'ta ja loewas
 ka Pabėjan hija mėlali
 makamběn kakantjan hidjo
 masaboek tangi masawoed
 mas'kar tjampaka p'tak
 soehoed masisig | hisitė ngěmbang ridjasa,,

9. Masoelibab hoeděng djingga
 madjalan mangolah tangkis
 sing toemingal pada běngong
 kas'maran hatinnja boedoeh
 saroewang tong dadi lila
 Dėwa goesti | warėg titijang tan panėda,,

10. Hėdjoh tiba mangėlodang
 dahanė masih ngilingin
 tėkėd di toekadė kėlod
 kapapag dagangė t'ka
 hoeli [djaha] ja moewoepang
 pada njamping | ngilingin Hi Lingga P'ta,,

11. Dahanė djani m'bisikang
 m'bok wang hapa mēmarggi

taroenané m'ngalodang
 hëto hatin titijang tjoempoe
 doemadak titijang padika
 néné mani | titijang kēma manjandjajang,,

12. Hoemah taroena totonan
 twa pisan titijang ngoenggahin
 nadijan hibapa nongbahang
 soekan titijang patjang lampoes
 bēlanin troena n'totonan
 b'win palih | titijang noetoegang mamandjak,,

13. Hëmboknja masahoet sadja
 — kēma ké njahi ngoenggahin
 bas mak'lo ban ngoepaja
 — boeka twara ja kènggoeh
 soerjija manongos di poera
 hoeling tj'nik | lyoe hanak mangarëpang,,

14. Toewoe pagèh ngaba hawak
 hëmbok tahèn myolasin
 — boeka twara ja gèndjong
 sinnja djani kagèt kenggoeh
 twara hija ng'lah mēdra
 kapidanti | sinnja djani kagèt bakat,,

15. Dahané raris ngalérang
 satindakan nolih-nolih
 magantoeng-gantoeng.

tong kotjapan ja di djalan

sampoen ra [woeh]

nl. *Hi Lingga P'ta; de lontar was bij dit vers afgescheurd*),,

16. gatra wang Soerabaja
 — manakonang pasingkling

djong gatra wong Pasoeroehan
 pada gawok h'wong handoeloe
 pada gawokya toemingal
 pada lingling | kas'maran mapëndak tingal,,

17. M'wah di pasar Pabéjan
 lijoe hanak manakonin
 sing toemingal saking hadoh
 manakonang hanaké bagoes
 prabali hoeli djaha
 roepa bangkit | bagoesé tongada pada,,

18. Lijoe manandjèn mablandja
 hanggon nja tangkis mamoenji
 mariki matoembas dahar
 niki b'tjik brèngkès himpoen
 t'lor bébéka mapindang
 lan loemading | hoelam hajamé mapanggang,,

19. Malih wèntèn hasahoeran
 niki wastra toembas b'trik
 dastar batik mapirada
 lalémès widjil prahoe
 hali-hali mas masotja
 mirah hada (*) pantès hi goesti nganggéjang,,

20. Lèn masotja krèsnadana
 pangkadja-né, né kapoedji
 miwah lén masotja nila
 mariki toembas timoen
 hada manandjèn soemangka
 salah manggis | kapoendoeng doerèn lan djadja,,

(*) Hier ontbreekt de i-klank aan de laatste der vier eerste syllabes;
 zou te herstellen zijn door deze lezing:

mas masotja mirah hada
 hali-hali | pantès hi goesti nganggéjang,,

21. Hi Lingga P'ta hangoetjap
 titijang twara m'bakta pipis
 dagangé lédjéh mangonkon
 sampoenang hi goesti nawoer
 titijang wantah mangatoerang
 ring hi goesti | Hi Lingga P'ta narima,,
22. Soeba sandja dawoeh lima
 Hi Lingga P'ta ja moelih
 hiséng dagangé pasango
 hada manoetoeg makoeboen
 dagangé né badjang-badjang
 pada ng'ling | ngrasa sèdih tan sapira,,
23. Doek tèka ring balé timbang
 kat'poek hanaké tj'nik
 ngaba boenga t'kèn roko
 basé né sampoen tinoeboeng
 bli, titijang konkon himbok
 t'kèn bli | ngatoerang roko lan s'kar,,
24. t'kaning basé toeboengan
 kènkèna ngatoerin bli
 mamoenjinnja t'kèn titijang
 hapang bli soeka ngakoe
 mamandjakang djanma papa;
 néné mani | himbok kèma sandja-sandja,,
25. Hi Lingga P'ta mangrasa
 kabantjana déning Widi
 hangoetjap masémoe hérang
 singuja sagèt hanak tahoe
 bli hoeboeh tan pabraja
 takoet mati | bangkéné twara matimpal,,

26. Hembok njahi hanak samah
 mabaraja mantja goesti
 di djaha bli manongos
 nadijan té di Goenoeng Hagoeng
 tanoeroengan bli p'djah
 piréng goesti | tan wangdénin hida doeka,,
27. Bangkèn bliné sangsara
 hoetjap wong désa di batjin
 kèto mirah mahorahan
 hanaké tj'nik mawantoen
 Hi Lingga P'ta madjalan
 lantast moelih | soeba t'ka di bantjingah,,
28. Hanaké hagoeng di hodal
 pèpèk prabèkélé nangkil
 Hi Lingga P'ta ja t'ka
 mandjodjot nègak di poengkoer
 matakon tèkèn rowangha
 né ko b'li | kahiboekang né hinoenyan,,
29. Hanaké hagoeng ngandika
 Lingga P'ta mahi dini
 hiba hoeli dja hinoenyan
 twara dini h'not hakoe
 Hi Lingga P'ta manjoembah
 matoer sisip | titijang loewas ka Pabéjan,,
30. Titijang matoembas pirada
 loewas titijangé hinoeni
 hanggèn titijang m'rada dastar
 pahitjan tjokor hi ratoe
 hanaké hagoeng ngandika
 néné djani | hakoe noendèn tjahi loewas,,

31. Loewas tjahi ka Baratan
 njangih tadji twah ha rimpin
 këma djani hapang hënggal
 Hi Lingga P'ta hamatoer
 manjoembah koekoéné pandjang
 pakëringing | sandikan tjokorhi déwa,,
32. Soeba t'ka di Baratan
 kapanggih ring djoeroe sangih
 bli Njoman, niki titijang
 pangandikan hanaké hagoeng
 hapang bli manjangihang
 hida tadji | niki tadjin dr'wèn hida,,
33. Djani sèdëking poernama
 Hi Lingga P'ta mabrësih
 ja masisig mamboeh rëko
 lantas loewas kajëh sampoen
 soeka t'ka di toekad.
 hya masoegi | Hi K'toet Lajang hya prapta,,
34. Sada soewé mapawasan
 lantas maliptëan g'lis
 hëdjoéné lawoet pantigang
 mangaprigprig kapalajoe
 laboeh nëpèn doewi paras
 mësoe gëtih, | ng'ling moelih mahorahan,,
35. Mémé bapa toeloeng titijang
 titijang kajëh né hinoeni
 s'dëk soehoeng di kajëhan
 bahoe soehoed titijang mandoes
 jan hoeli djaha t'kannja
 nak moewani | né madan Hi Lingga P'ta,,

36. Sahasa manggëloet bangkyang
 njonjon titijang pinah sakit
 bas sangët bannja mangatat
 sakitjané bas kadoeroes
 k'lès ban titijang ng'gibëgang
 lantas moelih | malahib titijang ngénggalang,,
37. Méménjané lawoet hanggëloet
 pijanak ngasih-hasih
 hi déwa sajangang titijang
 dadi honja babak bëloer
 lamoen hada boedin hawak
 dong p'tahin | moenji hanggon haloes-haloesan,,
38. Pang da kéné panak titijang
 pakantjijat mësoe getih
 njonjo bësëh, sëboeh lantang
 nanangjané t'ka n'doeloe
 mandëlik, lantas magébras
 lantas njëngking | manoeiding m'bëtëk danganan,,
39. Di djaha Lingga P'ta
 bakal halih néné djani
 hasing g'nahnjané manongos
 jën katëpoek bakal soedoek
 bapané djani mëpapas
 tong gingsirin | bas wanèn Hi Lingga P'ta,,
40. Koelkoelé djani hënggalang
 toendén ng'gëboeg hapang gati
 t'doenang brajané honjang
 hapang hya pada tahoe
 koelkoel boeloesëngoe dëngdëng
 t'doen sami | wong désa hada karoblah,,

41. Pada ja manjikëp toembak
toeloep kalawan djëmparing
sami pada nganggo-hanggo
mahoedëng kalawan badjoe
T'ka pada ring prapatan
sami ngingkis | pada mangagën masijat,,
42. Sikëpé hëndëh nganginang
Toekad Bedahé kahoengsi
kapanggih Hi Lingga P'ta
matakon moenjiné haloes
bli Njoman, hanak ngoedyang
sada gati | samyan mangaba toembak,,
43. Né takoninnja hangoetjap
bli mangëndëhang tjahi
kotjap tjahi mam'rakosa
Hi K'toet Lajang né bahoe
Hi Lingga P'ta hangoetjap
hinggi bli | titijang tan wëntën manawang,,
44. Nanang K'toet Lajangé t'ka
mangapak lantast manoeiding
né ko hiba Lingga P'ta
wanèn hiba bas kadoeroes
bikas hané bas mangodag
t'kèn kahi | lahoet katëbahang toembak,,
45. Malahib Hi Lingga P'ta
manganginang lampahnya g'lis
sikëpé bedangin radjang [ng'rëdjëng]
ngëbah toembak pada boeloes
mapégok gëlis ngadjanang
hya malahib. | sikëpé kadja manjadang,,

46. Malih mawali ngēlodang
 hoeli badēlod noedjahn
 nanang Hi K'toeté njagdjang
 mabarijoek hoeli kahoeh
 Hi Lingga P'ta manglawan
 manēmboengin | kéwantēn hantoeck kadoetán,,
47. Katēmpong hoeli badadja
 katoembak hoeli di hoeri
 H'lèn hoeli di samping noembak
 di harēp hada manjoedoek
 Hada hoeli bēdoehoeran
 manimpoeğin | Hi Lingga P'ta hoes p'djah,,
48. H'bahnjané manoenkajak
 soeryaké wanti-wanti
 H'bon gētih mahimpoeğan
 mihiké mangaloebaloeb
 soerjija makalangan, tēdja
 hoedjan riris | prabawan Hi Lingga P'ta,

ZAKELIJKE VERTALING.

1. Een nieuw lied om op-te-zingen. Het afschrijven (van dezen lontar geschiedde) van af Woensdag van de zevendaagsche week Goembrëg, zijnde Kalijon van de vijfdaagsche week; het was de eerste dag der wassende maan; — in de vijfde maand van het vijfde jaar; en gekomen tot den zevenden dag der wassende maan, toen viel er stofregen. (Vergelijk hier het 48ste of laatste vers).
2. Ardjoena was te paard gestegen; de geuren kusten de zon [maar het mogt hem niet gelukken afleiding te vinden voor] het onbestemde gevoel van ledig in zijn binnenste. Alleen zijnde, snakte bij naar den slaap, die echter, welke moeite hij ook aanwendde, zijn verstijfde oogen niet wilde luiken; hij wentelde zich slapeloos op zijn leger heen-en-weer, tot hij eindelijk opstond om sirih te eten.
3. Maar zijn gemoed kon niet los worden [van die bezwaardheid]. Allen waren weggegaan; hij bleef alleen met zijn bekommring op zijne legerstede; zijn oogen stortten tranen [en terwijl hij bij zich zelven klaagde]: Ik heb dergelijk een gevoel van verterend hartzeer nog nooit ondervonden, — werden zijn tranen hem tot een hoofdkussen.
4. Nu wordt hier in dit lied verhaald van een volgeling van den vorst, Hi Lingga P'ta genaamd. Hij was

eerst twaalf jaar, en een arme wees zonder famielje. (Echter, wat zijn voorkomen aanbelangt) hij was onvergelijkelijk schoon.

5. Hij was, zittende bij zijne makkers de edelknappen, als een edelgesteente tusschen kiezelsteen. (Dan zat hij, gelijk het tegenover den vorst betaamt) in ootmoedige houding, zijn cigaartje achter het oor gestoken; de wenkbrauwen scherp gepunt en gekruld; zijn oogopslag tegelijk flink en zacht. Bij zijn vriendelijken glimlach (zag men) zijn tandvleesch, op de ridasabloem gelijkende.
6. Zijn ligchaam was tener en fijn gevormd als een kristgevest; zijn voorkomen als van de geele sandat-bloem; de handen lenig, buigzaam; de vingers dun en slank, zijn nagels zuiver en schitterend als zuivere paarlen. Zoo zat hij eerbiedig neêrgehurkt, zijn oogen niet opheffende, gelijk men het (als betamelijk en passend) in de overleveringen beschreven vindt; — in alles zonder weêrga.
7. Zoo was zijn gedrag steeds bedaard en ingetogen; hij was wèl met zijn makkers en volstrekt niet opvliegend of ligtgeraakt. Die hem zag, werd verbaasd en onmiddellijk op hem verzot in hevige toegenegenheid. Niets schooners dan dezen jongeling tusschen zijn makkers te zien met zijn eigen sirih en pinang in den gordel, [hij niet, gelijk anders wel velen de gewoonte hebben, nu dezen dan dien een pruimpje vragende].
8. Hi Lingga P'ta nu ging wandelen naar de havenplaats, naar Pabéjan. Hij droeg een fraaijen sarong van de stof kakantja hidjo; — een donkerkleurige

slendang als gordel; een witte tjampaka bloem in 't haar, en daar bij zich juist de tanden gepoetst had, geleek zijn gebit de bloem ridjasa.

9. De oranjeroodkleurige hoofddoek los om den hals geslagen, stapte hij daar moedig voort. Allen die hem zagen, waren als versuft, van liefde ontbrand, verzot, duizelend, om het nooit te vergeten: „Alle goden! (zoo spraken zij) ik ben er zoo van vervuld, ik kan niet eten.”
10. Zoo verder noordwaarts afgaande, bleven de jonge meisjes hem nastare', tot hij aan de rivier ter noordzijde gekomen was. Daar ontmoetten hem de handelaarsters, komende van waar zij rijst verkocht hadden; zij allen weken uit ter zijde van den weg om naar Lingga P'ta te kijken.
11. Een van de meisjes fluisterde tot eene andere (haar oudere zuster): „Zeg, zuster wie is het die daar noordwaarts gaat, die jongeling daar. Zulk een zou de mijne moeten zijn; nu, zoo ik door hem gevraagd wierd ik zou morgen (zonder nadere onderhandeling) reeds tot hem gaan.
12. Zeg maar, waar is het huis van dien jongeling, ik zal er stellig naar toe gaan. Al wil vader zijn, toestemming niet geven, al gaat het in den dood. Ik sterf met hem en, weder op aarde komende, zoek ik (toch) hem op en zal hem dienen.”
13. De oudere zuster antwoordde: „Wel zeker, zus, kom ga er heen. Het zou te lang duren [en nutteloos zijn andere middelen om zijn aandacht te trekken en hem te lokken] uit-te-denken; hij blijft toch onbewegelijk. Hij is rein als de zonnegodheid in haar tempel; van jongs af werd hij door allen begeerd.

14. O, hij is van zoo'n ernstige natuur; ik weet er van, daar ook ik zelve (dat moet ik u thans bekennen) eens beproefd heb hem verliefd te maken; maar hij trok er zich niets van aan. [Evenwel dit beslist nog niet voor heden of voor eene andere; zoo gij] heden het waagt, daar hij geen de minste verdachtheid heeft, zal hij het zich welligt aantrekken en gij dus slagen."
15. De meisjes vervolgden haar weg zuidwaarts, echter niet zonder nog telkens over den schouder om te kijken; haar gedachten waren bij Lingga P'ta. Van haar weg wordt verder niet gesproken; (het verhaal keert terug naar Lingga P'ta, die nu te Pabejan is aangekomen.)
16. De menschen van Soerabaija en van Pasoeroehan (de zeevaarders en vreemde handelaars daar verwijlende), ook zij allen bleven staan en kijken en turen en werden door verbazing overmeesterd, ja betooverd zoodra zij hem maar tegenkwamen.
17. Eveneens op de pasar te Pabejan; onder de velen daar aanwezig vroeg de een den ander, zoodra men maar hem in de verte zag aankomen, betreffende dien schoonen jongeling: „Zeker een prabali? van waar hij komt?” — „Hoe lief ziet hij er uit; hij heeft zijn weêrga niet.”
18. Vele verkoopsters noodigden hem, hij zou wat van haar koopen, — om aldus maar een praatje met hem te maken: „kom hier en koop wat spijs;” — „hier is wat lekkers en naar eisch klaar gemaakt;” — „eendeëijeren met pindang en visch, en gepanggangde kip.”
19. Anderen boden kains en hoofddoeken te koop, hoofddoeken sterk met verguldsel bedekt; fijne stoffen als

- met de prauwen worden aangevoerd; gouden ringen met edele steenen. „Zoo van alles wat u, goesti, juist zoo goed zou staan.”
20. En niet alleen bood men zoo de fraaiste steenen te koop, als daar zijn de donkere krësnadana, de gezochte pangkadja en de saffier, maar ook noodigde men hem komkommers te koopen, watermeloenen, salak, manggistan, kapoendoeng, doerijan en gebak.
21. Hi Lingga P'ta antwoordde: „Ik heb geen geld bij mij.” O, dat was niets, hij hoefde niet te betalen; men drong toch bij hem aan hij zou maar nemen; waarop hij dan ook van de vriendelijk aangeboden waar gebruik maakte.
22. Toen het avond werd, omstreeks vijf ure, keerde Hi Lingga P'ta huiswaarts. Vol verlangen staarden de handelaarsters hem na; ja er waren die gesluijerd hem navolgden; al de jonge handelaarsters weenden, zijnde onbeschrijfelijk treurig.
23. Aan een wachthut gekomen zijnde, ontmoette hem een klein meisje: zij bragt bloemen en cigaartjes; sirih, de bladen op de manier van toeboengan zaamgevouwen. „Broeder!” zeide zij, „mijne zuster heeft mij bevolen u deze bloemen en cigaartjes aan te bieden.”
24. Ook sirih toeboengan. Mij is bevolen u dit een en ander aan te bieden en de boodschap over te brengen: zoo gij wilt, zij wil uwe vrouw worden; zij, arm en ellendig buiten u; zij zal dan morgen avond u ontmoeten.”
25. Hi Lingga P'ta gevoelde zich als van God verzocht. Met ontsteld gelaat zeide hij: „O, als eens iemand

- dit te weten komt [ik kan dit geschenk niet aannemen, mij hierdoor tegenover uwe zuster verbindende] Ik ben toch een wees zonder famielje, ik zal gedood worden, niemand bij mij zijnde. (*).
26. Uwe zuster heeft vele aanverwanten zelfs onder de hoofden en aanzienlijken. Waar ik ook mogt blijven zij zouden mij wel weten te vinden; zelfs al ging ik naar den Goenoeng Agoeng, ik zou mijn dood niet ontgaan. En als de vorst het hoort, zal de toorn zijner Hoogheid mij ontwijfelbaar treffen.
27. In den dood zal ik nog te lijden hebben van den smaad uwer verwanten; zij zullen mij een mensch uit een drekdésa noemen. Wil aldus kennis geven aan uwe geëerde zuster." Daarop ging de kleine haars weegs en Lingga P'ta keerde huiswaarts (naar de poeri). Zoo kwam hij aan 't voorplein van 't paleis (en zag hij dat)
28. De vorst reeds was buitengekomen, en alle pambékels aanwezig waren om hun opwachting te maken. Hi Lingga P'ta kwam bukkende nader en zette zich achteraf. Hij vroeg zijn makkers of de vorst mischien ook al naar hem gevraagd had.
29. De vorst sprak: „Lingga P'ta, kom hier; waar ben je vandaan gekomen zoo even; ik keek naar je uit,

(*) Letterlijk schijnt vertaald te kunnen worden: ik vrees gedood te worden zonder eenigen makker, die mij volgt in den dood. Zeer verschillend wordt de uitdrukking verklaard; maar in 't zinverband schijnt de eenvoudigste verklaring deze: Als ik het voorstel uwer zuster van haar te schaken aanneem, moet ik vreezen gedood te worden; ik heb niet (als andere jongelui) vrienden en verwanten, die zich zouden verbinden mij bij-te-staan en alle gevaren te deelen.

maar zag je niet." Hi Lingga P'ta antwoordde eerbiedig:
„k Vraag wel exkuus, ik ben naar Pabejan geweest.

30. Ik heb verguldsel gekocht, waarmede ik den hoofdoek, door uwe Hoogheid mij geschonken, vergulden wil." De vorst sprak: „Welnu, thans geef ik u last een boodschap voor mij te doen.
31. Ga naar Baratan en laat mij daar een stel hanesporen slijpen; ga nu dadelijk, opdat het spoedig klaar moge zijn." Hi Lingga P'ta maakte zijn sëm-bah (waarbij zijn lange nagels schitterend uitkwamen) en zeide: „Ik volg, o vorst."
32. Te Baratan gekomen bij den messenslijper, groette hij en zeide: „Hier, broeder Njoman, zijn de hanesporen van den vorst; zijn Hoogheid wil dat gij die slijpen zult."
33. En daar het nu toch juist de dag van volle maan was ging Lingga P'ta zich opknappen; de tanden schoonmaken, het hoofd wasschen en vervolgens baden. Aan de rivier gekomen, waschte hij zich het gezicht, en ondertusschen kwam ook K'toet Lajang daar aan.
34. Eenigen tijd naar hem gekeken hebbende, keerde zij snel op haar schreden terug, smeed de pan (met welke zij gekomen was om water te scheppen uit de rivier) tegen den grond en zette het op een loopen. Zij viel echter tusschen de doorns en op de scherpe paras steenen (waarbij zij zoodanig gewond werd) dat het bloed uit hare wonden stroomde. Zoo keerde zij huiswaarts om het gebeurde te verhalen.
35. „Vader, moeder! help mij! Ik ging daar baden, toen het nog stil was in de badplaats; maar nauwelijks

had ik gedaan met baden, of zie, weet ik van waar? — daar kwam een man genaamd Hi Lingga P'ta.

36. Die heeft mij aldus ruw aangegrepen, dat ik er ziek van ben; maar ik heb mij uit zijn armen los geworsteld en zoo ben ik nu overhaast huiswaarts gevlugt."
37. Nu omarmde de moeder hare dochter en liefkoosde haar. „O, goden!" riep zij uit, — „ontfermt u; zie, mijn kind is vol schrampen en wonden. Als die mensch u hebben wilde, waarom heeft hij niet gesproken in goede worden [hetzij met u, om u met uw toestemming te schaken, hetzij met uw onders in een behoorlijk huwelijksvoorstel].
38. Opdat het u niet aldus zou vergaan zijn, mijn kind. Het bloed stroomt gudsend uit en de borst is geheel gezwollen en ontstoken." Daarop kwam de vader aan en zag wat er gebeurd was; met een stelde hij zich in dreigende uitdagende houding, de linkerhand in de zijde, met de regter het gevest zijner kris omklemmende.
39. „Waar is die Lingga P'ta, — ik zal hem dadelijk gaan zoeken; waar hij ook zijn mag, ik zal hem daar doorsteken. Vader zal nog heden op hem afgaan en niet voor hem wijken. Die is nu toch wat al te vermetel, die Lingga P'ta.
40. Men haaste zich alarm te slaan met kracht, opdat onze verwanten tot den laatsten man toe opkomen." En nu, opdat allen 't zouden weten, werd er alarm geslagen met haastig opvolgende slagen, en kwamen al de desagenooten bij een, ten getale van honderd vijftig man.

41. Allen hadden zich gewapend, met lansen, blaasroeren of met djemparings; allen waren in krijgsgewaad (Zij trokken op en) aan den viersprong gekomen, rustten zij zich toe tot den strijd.
42. Oostwaarts trokken er met gedruisch, en een ander deel naar de rivier ten westen [waar de straks vermelde badplaats was]; daar werd gezocht en daar ook Lingga P'ta gevonden. Deze vroeg vriendelijk aan een van hen: „Wel Njoman, wat is er aan de hand; — zoo in beweging en allen met lansen gewapend?”
43. De gevraagde antwoordde: „Ons alarm geldt u; gij moet daar even Hi K'toet Lajang geweld hebben aangedaan.” Hi Lingga P'ta antwoordde: „Wat gij zegt, broeder! ik weet van niets.”
44. De vader van K'toet Lajang kwam nu naderbij en de hand uitstreckende zeide hij: „Ah, zijt gij Lingga P'ta? Nu gij zijt vermetel genoeg, en met name tegenover mij is uw gedrag wel alle perken te buiten gegaan.” Daarop velde hij zijn lans.
45. Hi Lingga P'ta vlugtte oostwaarts met groote snelheid; daar kwamen de aan 't oosten geplaatste gewapenden met hun lansen op hem aan; daarom sloeg hij zuidwaarts in, doch ook van daar drongen gewapenden op hem aan.
46. Hij keerde zich nu naar 't noorden, maar ook van 't noorden werden de lansen gestrekt; terwijl van de westzijde de vader van K'toet Lajang met velen tegelijk op hem afkwam; en Lingga P'ta? hij had niets dan zijn kris om zich te verdedigen.

47. Zoo van alle zijden omsingeld, sneuvelde eindelijk Hi Lingga P'ta in dezen strijd, door lanssteken of steenworpen afgemaakt.
48. Hij viel achterover op den grond en nu ging er een lang aanhoudend triomfgeschreeuw op. Doch het bloed van Lingga P'ta verspreidde een welriekenden reuk in kostelijke geuren; voorts, de zon hulde zich in een vurigen nevelkring, welker lichtglans zich vervolgens oploste in een fijnen regen. Dit was het hemelteeken (bij den onschuldigen dood) van Lingga P'ta.
-

A ANTEEKENINGEN.

1. *Gegoeritan*. (Goerit Roorda Jv. wb. 642.) Met dezen naam, wordt de laagste klasse, als wij zoo zeggen mogen, van de litteratuur aangeduid. De *gegoeritan* zijn „*kamanoesan pësan*,” d. i. letterlijk vertaald: zeer menschelijk, — maar men neme dit dan in de balineesche beteekenis van goed genoeg voor de lagere stervelingen, de gewone menschen = de Soedra's, in onderscheiding van de goesti's, déwa's en hida's.

Goembrëg of *Goem'rëg*, de zesde week.

Tiroe (maniroe, tinoeroe). — R. W. 257.

2. *Hisëng*, verlangen, zeer verlangend, smachten = *MI. këpingin*. — *Pangisëngan*, wat men gebruikt om in ledigen tijd de verveling te verdrijven; bijv. een gekregen cigar, die men thuis zal oprooken: *hanggon pangisëngan*.

Kënjat, droog, uitgedroogd, stijf.

Klësah-klësih, zich slapeloos op zijn leger omwentelen; den slaap niet kunnen vatten.

3. *Pasah*, scheiden (vg. R. 501.)

Mak'djang, l. alle, allen. *Sami h.*

M'lasin van *b'las*, scheiden; ook spenen; ook (pada *b'las*) elkander staan, opgewassen zijn. De boven gegeven vertaling is volgens uitlegging van een Balinees; het zou echter wel kunnen zijn, dat het stamwoord niet *b'las* maar *w'las* (zie R. W. 411) is, en dan zou er moeten vertaald worden: Allen hadden er heel erg mede te doen.

Kangĕn (zie *hangĕn*, R. 30) is in 't Bal. het hooge woord van *hati l.* in den zin van gemoed, het binnenste; — *manah*, als eenvoudig hoog woord, beantwoordt meer aan *kĕnĕh l.*, en kan men ook van zich zelven sprekende gebruiken.

S'dih, kommer, verdriet, gevoeligheid.

Pĕsoe l. pĕdal (*mĕdal*) *h.*, uitgaan, komen, brengen enz.

Raras (vg. R. 134), beteekent hier aandoening.

Kingking, (*kingkin* R. 227) zie het woord verklaard in prof Kern's werk *Ardjoena Wiwaha*, p. 29; het lijden (van een verliefd hart), minnepijn, hartzeer.

Galĕng hoofdkussen.

4. *Parĕkan* van *parĕk* (zie R. 479), de volgelingen van den vorst, de meesten kleine jongens of nog jonge menschen.

Kaparab. Parab h. hadan l. (R. 489). Volgens sommigen zou *parab* alleen in de beteekenis van vadersnaam (d. i. de naam van iemand die een kind heeft, welks naam hij als den zijnen aannam) mogen gebruikt worden, dus beantwoorden aan het lage woord *pangkoesan* (voor de *hanak di djiba*). Men kan echter niet veel staat maken op dergelijke onderscheidingen, zoolang men ze niet in 't spraakgebruik bevestigd vindt. Onlangs vond ik in een laagbalineesch briefje van iemand aan zijn jongeren broeder: „*bisĕkan dané né kadalih, Madé Sampalan,*” — „de naam van den beschuldigde is *Madé Sampalan,*” dus voor een man van de soedra-kaste, hoezeer dan misschien van aanzienlijken stand (*dané*), het woord dat „naam” te kennen geeft, doch dat eigenlijk slechts van goden of vorsten mag gebruikt worden. Van pedanterie, naar 't geheele verband van den brief, hier geen spoor; misschien dus een plaatselijk gebruik, of wel was de beschul-

digde iemand met bovennatuurlijke vermogens; nu, dan is 't wat anders, want die lui met sakti-krachten mogen soms schurken zijn, zij blijven toch voorwerpen van vereering of ontzag.

Hi Lingga P'ta. Ongevraagd verklaarde men mij den naam van den held van 't gedicht als beteekenende: de veel besprokene (van wege zijn schoonheid). *Lingga* (zoo niet = Jav., 457) is dan gelijk *linggah*, breed, breed-uitgemeten. — *P'ta*, zeggen, spreken, praten.

Déwa-goesti. Zal hier wel een uitroep zijn van verbazing gelijk in het negende vers. Dat een Balinees hier meende te lezen: hij had geen famielje onder de aanzienlijke (kaste-) lieden, dacht mij slechts gezochte afwijking van den eenvoudigen zin.

Tong. Neen, niet, = *dong* of *tidong*; van daar *nongbahakang*, niet geven, niet toestaan, in het 12de vers.

5. *Ménggëp* (te vergelijken *hanggëp?* zie R. 87). Wordt verkl. *mëmëgëng* (*mëmantra*) ook *tapa*, *mëtapä*; dus stil zitten, de handen gevouwen, in ootmoedige houding, slechts sprekende als hem iets gevraagd werd.

Maboenga roko. Een stroocigaartje, gelijk een schrijfpennen achter 't oor of boven in 't haar gestoken, strekt tot verfraaijing van 't toilet bij de jonge lieden.

Njalékoer. Om- en opgekruld, van knevels of van wenkbrauwen.

Kënjoeng = *kënjing*, glimlagchen, vriendelijk lagchen; zoo ook *mësëm*. In de volgende passage uit de *Toendjoeng Biroe* heeft men de drie worden in een- en dezelfde strofe: „pada *mësëm* ngrasa di jati (di-hati), Hi Toendjoeng Biroe *k'njoeng* ngadjakin madjalan troenané s'moe *k'njing* s'dëng mamargi,”

Hisité ngëmbang ridjasa. — *Hisit*, tandvleesch. De hier gebezigde beeldspraak komt zeer dikwijls voor.

Ridjasa (omschreven als „*elaecarpus* SP.” in het Wb. van Pijnappel) is „verbastering van Kawi *radjasa* (Jav. „*rëdjasa*). Met de bloem van den radjasa wordt „fraai „tandvleesch” vergeleken. In de Bhauma Kawja, bl. „48 r. 1 wordt gezegd dat de radjasa bloem zich van „haar tandvleesch verwijderd, uit vrees van de ver- „gelijking daarmee niet te kunnen doorstaan”. (Aan- teek. v. den Heer v. d. Tuuk in „Brieven over het Kawi” enz.)

6. *Ngoerangka* van *hoerangka*, krisgevest, eveneens vaak gebezigde beeldspraak voor schoonheid van vormen.

Pamoeloe, gelaat of voorkomen. Zie *moeloe* R. 611.

Sandat. Als Kawi-naam vindt men, en ook onder het volk wel bekend, *klajoe mëněděng*. (Volgens een lijst van plantennamen, met bijgevoegde botanische benamingen, *Unona odorata*.)

Dj'ridji, vingers, teenen; men heeft ook *djahi* (= *ml. djari*).

M'ros, slank, dun, hetzelfde als of beantwoordende aan *roeroes*. „*Madya m'ros*” een dun middeltje. — Lange dunne vingers, met zeer lange, liefst gepoetste, nagels zijn een teeken van hoogen stand of van deftigheid, — een bewijs dat men geen harden handen- arbeid behoeft te verrigten.

Mapěpěs of *maměpěs*, in eerbiedige houding tegen- over zijn meerderen. Dezelfde beteekenis heeft *ng'lě- nang mata*, een anderen weg uitzien (van *lěn*, *lyan*, ander, anders); meer bepaaldelijk met neergeslagen ooggen ter zijde zien, gelijk tegenover den vorst be- taamt; men mag den vorst niet maar zoo vrij in de ooggen zien.

7. *Děgěng* verkl. = *halěp*, of *halěb*, R. 49. Stil, bedaard, zedig, niet ondeugend.

Habèt = tingkah. Manier, wijze, gedrag.

Tjinging, zie Jav. Wb. 127.

Gawok of *gahoek*, verbaasd zijn, verbazing.

Boedoeh, gek, verdwaasd, krankzinnig; maar 't woord heeft een zeer ruimen zin; op iets verzot, naar iets begeerig zijn. *Hédan* geldt als 't hooge woord en heeft dan ook de zachtere beteekenis van simpel, goedig, dwaas. *Boedoeh-ngoewèl*, razernij, tierende waanzin.

Tani-hasin, letterlijk: niet bevallig? komt vaak zoo voor, maar is de verkorte uitdrukking van: niets haalde bij hem of haar, in bevalligheid.

Kadoet (vg. Jv. en Ml.) in den gordel dragen; van daar *kadoetan*, kris.

8. *Mèlali-lali*, wandelen (*mèlantjaran h.*), zonder een bepaald doel hier en daar loopen, en daarom ook gebruikt van lieden, die niets om handen hebben en hun tijd verbeuzelen.

Mèsawoed, zie *sawoet* R. Wb. 343—1°.

Pètak h. wit, = *poetik l.m.* Sila p'tak, een witte steen (in Kawi-tekst).

Masisig. Bij R. Wb. 340 wordt opgegeven: de tanden zwart maken; hier beteekent het de tanden wit maken, hetgeen geschiedt door ze met een mesje af te schrappen en met gebrande rijst als tandpoeder in te wrijven.

9. *Soelibah*, den hoofddoek als halsdoek los omgeslagen, gelijk de jongelui dat doen, als zij zich het haar hebben opgemaakt; hetgeen hun dan een fermer en moediger voorkomen geeft.

Mangolah tangkis, van *holah* als stamwoord van *solah* en *polah*, Jv. Wb., wijze van doen, manier van optreden enz., houding, gedrag. Met *tangkis* verbonden

beteekent het hier: met de armen deftig en fier heen- en- weer zwaaijen, gelijk de jongelui, als zij zich het voorkomen van fermiteit willen geven. Of ook, met hetzelfde doel, met den eenen arm langzaam zwaaijen, terwijl men met de hand des anderen een tip van den lang-afhangenden sarong, aan de tegenovergestelde zijde, ophoudt.

Tangkis, afweren, in veelvuldig gebruik in zamenstellingen. Zoo vindt men beneden in 't 18de vers „hanggon-nja tangkis mamoenji,” — „om hem met woorden tegen te komen” in de beteekenis: om een praatje met hem te maken of hem aan 't praten te krijgen.— (*Tangkis nganggoer*, onder het buurten en babbelen eenige bezigheid bij de hand nemen, bijv. klein gebak verkoopen, minder om de winst, dan wel om wat te doen te hebben).

Saroe (-wang) verduisteren, uitgewischt, onduidelijk, — hier verward van zinnen; *njaroe-njaroewang*, door de vingers zien; vergeven en vergeten.

Lila, (te verg. R. 440? zie ook *MI. Wb. Pijnappel*, pag. 214), vergeten, kwijtworden uit de gedachten, los worden van iets dat het gemoed vervult of beweegt; „lila-lilahang,” vertroosten, opbeuren, afleiding verschaffen.

10. *Hoeli djaha ja moewoepang*. — *Ngoehoep* is rijst koopen, *ngoehoepang* of *moewoepang* rijst verkoopen; maar beide woorden worden ook wel gebruikt voor alle andere drooge waren; als koffi, kadélé enz.; alles, zeggen de Balineezen, wat met *ngoehoe* (d. i. meten, toemeten in inhoudsmaten voor drooge waren) gekocht of verkocht wordt.
11. *Hěto*, = *hěnto l.*, die, dat.
Tjoempoe = *děmën*, van iets houden, beminnen.

Zoo wordt het in geschrifte dikwijls voorkomende woord altijd kortweg verklaard.

Padika, lijd. vorm van *padik*, ten huwelijk vragen, nl. zonder dat vooraf eene schaking plaats heeft, dus naar de oude, tegenwoordig zelden gevolgde manier.

12. *Totonan* *l.* = *hënto*; maar iets nog meer verwijderds aanduidende. „*Hënto* sing, — *totonan!*” „niet dat maar *dät!*”

Ngoenggahin, zie *ngoenggahi*, onder *hoenggah* J.Wb. 85, „— eene vrouw die zich zelve eenen man ten huwelijk aanbiedt,” — heeft hier dezelfde beteekenis.

Bélanin (J.Wb. 707 vg.) met iemand in den dood gaan.

B'win palih. Beide woorden beteekenen eigenlijk hetzelfde: *bin*, *bihin*, *boewin* is *l.* en *palih* is = *malih l.* beteekende: *nog*, *meer*, *nogmaals*, *vervolgens*. Maar in de zamenstelling hier beteekent de uitdrukking: in een volgende generatie, in verband tot het Balineesche geloof aan de zielsverhuizing. (Iemands tweede of zoo-en-zoooveelste geboorte wordt in 't Bal. door *toemitis* of *doemadi* uitgedrukt). Behalve deze heeft men voor hetzelfde begrip nog vele andere uitdrukkingen, als daar zijn: *bin ha tēmbé*, — *bin ha panjələman* (van *djaləma*), — *bin ha wėkas*, — *bin ha balikan*, — *bin ha hingəl* (welk woord eene onnoemelijk groote hoeveelheid, in dit verband, van jaren of tijden, schijnt te beteekenen), — *malih ha sagoelma* (zie R. Wb. 373 en 656), — *malih ha tjamoeh* (R. 120 *tjamoe*), — *malih ha s'wini* (?), — *bin ha prətana* (?), — *bin ha bésoek* enz. enz.

Mamandjak, van *pandjak*, dienstbode, slaaf; hier echtgenoot, het meisje van zich zelve sprekende.

13. *Kənggoeh* = *hingoeh*, *zorg*, *moeite*, *kommer*.

Soerjija manongos di poera. Wat die regel hier in

't verband te beteekenen heeft, begrijp ik niet (zie de gewaagde vertaling). Het is een spreekwijs die meermalen moet voorkomen en dan als beeldspraak op eene schoone vrouw wordt toegepast (hier dan op een man, Hi Lingga P'ta). *Poera* is Bal., in 't spraakgebruik altijd tempel; *poeri* het paleis van den vorst of, beleefdheidshalve, ook wel de woning van andere hoogst aanzienlijken of Europeanen.

14. *Gèndjong* of *gondjèng* (gondjing 637) schommelen, bewegen; bewogen worden *etc.* *Gondjèng* prahoe.
Sinnja of *Singnja*, bijgeval, bijaldien.
Bakat = *Ml. dapat*, vinden, verkrijgen, verwerven.
16. Om het hier onduidelijke *gatra* en hetgeen weggevalen is, was de vertaling van „*manakonang pasingkling*” moeilijk uit-te-vinden. Op goed geluk af vroeg ik een niet geletterden man: wat beteekent *pasingkling*? en hij antwoordde dadelijk, dat met dezen naam een steen wordt aangeduid, een manik, die in den buik van sommige slangen voorkomt. (Dus waarschijnlijk een soort van *moestika*, ook hier onder de inlanders zeer gezocht, soms tot hoogen prijs betaald). Op de bergen, vooral in de buurt van Dahoesa, naar Bangli heen, leeft eene slangensoort, *Lang poetoe* genaamd; sommigen halen de dikte van een mangga-boom, volgens mijn zegsman, en — altoos volgens dezelfde autoriteit — wanneer nu *Lang poetoe* een groot beest, bijv. een hert, verslonden heeft en daarna in een soort van doodslaap gekomen is, kan men bij donker den steen *pasingkling* door de huid van den buik heen zien schitteren en heen-en-weer bewegen. Als dan de slang gedood en de steen er uit gehaald wordt, is deze van onwaardeerbare waarde voor zijn bezitter; deze steen toch geeft hem, mogt hij heden

gedood worden, morgen het leven weder. — Het zou kunnen zijn, dat nu hier werkelijk van dezen steen en zijn wonderkracht, in verband tot den dood van den held des gedichts, gesproken wordt; — daarom een plaatsje ingeruimd voor die verklaring, al durf ik haar waarheid niet voor mijn rekening nemen.

17. *Prabali*, de aanzienlijkste stand onder de Soedras; — voortgesproten uit vermenging van Wesya's met soedra-bloed. Hier zou men het woord door ons jonker kunnen vertalen.

Bangkit, lief, vriendelijk, schoon van uitzigt.

18. *Manandjèn* (matandja, katandjèn) uitnoodigen, vriendelijk dringen, de gasten tot eten, — de voorbijgangers tot koopen enz.

Brèngkès-himpoen (zie R. 694 *bèrèngkèssan* en vg. Ml. *himpoen*) twee manieren tot inwikkeling van spijzen in bladeren.

Loemading moet een zeevisch zijn, ongeveer op *kap* gelijkende, heerlijk van smaak en zeer zeldzaam, „*ratoen hoelamé di Sagara.*” Men vertelde mij dat als een visscher dezen visch komt te vangen, enden vorst aanbiedt, deze er dan een geschenk van wel twee of drie pekoe (6—9 gulden) voor geeft.

19. *Lalèmès* (*lèmès* 448), fijne stoffen.

Hali-hali h. boengkoeng l., ring, vingerring.

20. *Pangkadja*, edel gesteente, van wat soort of kleur schijnt tegenwoordig niet meer bekend.

21. *Lèdjèh* = *s'rèng*, of *s'rèngèn*, sterk, dringend.

Sampoen of *sampoenang h.* (*h'da, da l. soeba l.*) vormt de verbiedende wijs.

22. *Sandja dawoeh lima*, 's avonds te vijf ure, is geen Balineesche, maar van de vreemdelingen overgenomen tijdsbepaling; zij komt ook in andere gegoeritans vaak voor.

De Balineezen verdeelen den dag en den nacht elk in acht uren; zoodat 's morgens te half acht bij hen dawoeh pisan is en zoo voort. De groote meerderheid echter weet van de uren niets, maar verdeelt den dag in getijden naar den loop der zon. Wel opmerkelijk, dat tegenwoordig, zooveel men kan nagaan, in geheel Boeileeng geen Balisch uurwerk (pënalikan — een soort van zand- ofte wel waterloopers) wordt gevonden en in de andere rijken, ten minste bij de vorsten, wel.

De Boeileengers zijn misschien wel het meest van allen van het oorspronkelijke Balische (of Indische) wezen in vele opzigten afgeweken; en toch is er ook nog niet het minste spoor van aansluiting bij onze begrippen en zeden bij de toongevers onder de menigte.

Pasango verlangend uitzien; verlangen. „Kéwéh manah.”

23. *Balé timbang*, te Boeileeng niet bekend, naar 't schijnt. Een kleine loods of wachthut op twee palen, die een dak schragen door middel elk van een dwarsbalk. (*Balé* is in 't Balineesch van zeer wijde beteekenis: elke mogelijke zit- woon- of verblijfplaats is *balé*, in adjektieve zamenstelling met een ander woord ter onderscheiding; zoo zegt men even goed *balé hagoeng* voor hoofdtempel als *balé pahon* voor keuken.
24. *Basé toeboengan*. Eene op zekere manier toegevouwen of opgerolde partij siri-bladeren, als doorgaans of vooral bij de offeranden gevoegd wordt. Zij, die hier dit geschenk liet aanbieden, vroeg daarmede Lingga

P'ta ten huwelijk, wat in vroeger tijd nog al eens moet hebben plaats gevonden, inzonderheid door aanzienlijke vrouwen. „Djanma papa” heeft hier betrekking op den toestand van haar hart, niet van hare beurs.

kěma l. marika h. naar derwaarts.

25. *Kabantjana déning Widi.* — Lingga P'ta zag in de aanbieding van dat geschenk eene verzoeking; immers zoo hij het aangenomen, vervolgens nadere afspraak gemaakt en de zuster geschaakt had, zeker zou hij dan aan de ditmaal niet denkbeeldige woede en wraakzucht van de bloedverwanten zijn blootgesteld geworden; omdat hij alsdan, hij de arme knaap zonder famielje, hun het uitzigt op verwerving van een rijken en magtigen zwager of schoonzoon benomen zou hebben.

Een kleine uitwijding over de beteekenis door de de Balineezen aan het woord *widi* gehecht, moge hier niet misplaatst zijn. In 't algemeen en kortweg gezegd, beteekent *widi*, God; ten minste in het spraakgebruik; Sanghijang Widi, de Allerhoogste God, de Almagtige. Maar onder een volk als dit, met zijn onbestemd veelgodendom, komt het woord slechts zelden, zoo ooit, tot uitdrukking van het begrip van den Eenig Waarachtige, waarom het even zeer ook dient tot uitdrukking van de begrippen (Jav. Wb. 399 opgegeven) „hoog; verheven; bestemming, noodlot.” Dit onbestemde kan ook afgeleid worden uit de beteekenissen in een Sanskrit-Engelsch Wb., hier in 't bezit van den Heer van der Tuuk, bij wien ik dienaangaande inzage mogt nemen, en waar men vindt: „Widi (𑖘𑖩𑖪𑖫 maar de Balineezen schrijven 𑖘𑖩𑖪) „A sacred precept; rule; fate; act; time; command; text; sort; fodder. BRAHMA, VISHNU.” Dat echter de idee van persoonlijkheid, in

onderscheiding van wien ook der andere goden, in Indië niet minder dan oudtijds op Java en nu nog op Bali, met dat begrip, naar zijn verschillende zijden, verbonden wordt, mag wel aangenomen worden. Ten bewijze hiervoor geldt, naar mijn bescheiden meening, dat men in sommige heilige schriften der Indiërs, volgens verzekering van een Duitschen geleerde, het getal der onderaardsche werelden niet als zeven, maar als acht te bedragen opgeeft; de elders ontbrekende is daar dan *widi-patala*. Nu spreken de Balineezen onderscheidenlijk van „Widi”, „Batara” en „Déwa”, al zijn dan de voorstellingen die de massa zich van haar goden vormt, ook nog zoo verward. Een man kwam tot mij, zeggende, dat hij bij Widi te vergeefs hulp had gezocht, en daarom nu besloten had zich tot mij te wenden; die had het toen zeker al niet laten ontbreken aan offers aan verschillende goden, maar ik geloof hij had niet kunnen zeggen: de Batara's zijn onmagtig, probeer gij eens wat gij kunt — dat ware ongerijmd geweest. Men kan zeggen ja, Widi is „de onbekende God” der Balineezen, bij gevolgtrekking uit redeneering het Hoogste Wezen, de eindoorzaak aller dingen; maar die dan voor het bewustzijn van een volk, dat zijne Aanbidelijken in zijn onmiddellijke nabijheid wil hebben, gelijk ook zijne afgestorvenen, dat alle soorten en vertegenwoordigers van soorten onder bewaking stelt van evenzoovele goden en godinnen, goede en kwade geesten, — eigenlijk niet veel meer beteekent dan het Noodlot. Aan een dommen eenvoudigen man vroeg ik eens: „Gij lieden spreekt van Dewa, Batara en Widi; wie is dan Widi?” Waarop geantwoord werd: Widi is *toejoeh* (vermoeid, uitgeput, onder lasten of bezwaren gebukt enz.); is iemand rijk, ja hij doet er rijkdom bij, maar is iemand arm, hij doet

zijn armoede nog toenemen." Dit anders weinig duidelijke antwoord moest, geloof ik, te kennen geven: Widi is het Fortuin, blind in de verdeling zijner gaven, onmagtig tot ingrijpende tussehenkomst bij des menschen weg en lot. Bij kansspelen hoort men ook wel eens: Widi is mij gunstig; dus het Fortuin is mij gunstig; ik heb nog nooit vernomen, dat een winner zijn geluk aan de gunst eener bepaalde Godheid toeschreef (hoewel anders het spel en de speelplaatsen door offers geheiligd worden.) — Worden nu evenwel op Bali ook wel hoofd- of voorname godheden met den naam van Widi aangeduid, dit is dan in dien zin, dat het met ieder op zijn beurt of in een bepaalde betrekking plaats vindt; men zal geloof ik nooit hooren Widi Siwa, Widi Brahma enz., al wordt de titel Sanghijang Widi ook wel Siwa of zijnen mede-Goden toegekend. Maar ten bewijze, dat het woord ook gebruikt wordt in den volstrekten zin van God, als hoogste of zeer voorname godheid, met uitsluiting van andere, onder bepaalde namen bekende godheden, kan de ondervinding dienen, dat ook de eenvoudige Balineezen u wel verstaan, als gij hun spreekt van den eenig waarachtigen God, met den naam Sanghijang Widi aangeduid. Tot eene oude vrouw met een slepende ziekte, zeide ik, dat, al zouden ook haar offers en bezweringen welligt zonder vrucht blijven, Widi zeker magtig was haar te helpen. Zij antwoordde: „ach! waar heb ik al geen offers gebracht; — aan de pitara's (schimmen der overledenen), aan de dewa's, ja ook aan Widi; maar ik vond er geen baat bij." Hier werd dus aanbedding van Widi, — en ik heb dat ook wel bij anderen opgemerkt, — van die van de Dewa's onderscheiden. In de tempels echter vindt men geen pasanggrahans, aan Widi, zonder meer, toegewijd. Gemengd, het afgetrokken begrip met dat

der persoonlijkheid, vinden wij het misschien in den naam Sanghijang Toedoeh, (vg. de met de Balineesche overeenstemmende beteekenis van dit woord R. W. 266; maar hier komt het ook nog meer bepaald in den zin van noodlot, voorbeschikte wederwaardigheid — Schicksal — voor); deze als Godheid, is dan voor het volk wel degelijk een persoonlijke godheid, de Hoogste God; met de indische goden heeft toch de eigenlijke volksgodsdienst, buiten de mantra's en de geleerde schriften, al heel weinig uitstaan. Zoo wordt in een volksgeschrift de ontvangst in de andere wereld geschetst van eene trouwe echtgenoot, door de widijadari's; deze zullen haar den hoogen hemel binnenleiden, maar — zij weigert; zij verkiest liever de helsche smarten van haren man die in de plaats des verderfs geworpen is, omdat hij vroeger haar getrouwheid met ondankbaarheid beloonde, te deelen, dan zonder hem, de vreugde des hemels te smaken. De widijadari's zijn ten einde raad, maar „tëka saking tanana hijang Toedoeh”,
 daar verscheen van uit het onzichtbare de
 hoogste God,

en deze zendt nu om de getrouwe ziel van haar voornemen af te brengen door overreding, in plaats van de widijadari's, godheden der eerste klasse (prëbatara); doch ook zij moeten het eindelijk opgeven. Zij doen, eenige regels verder, verslag van hun bevinden aan hun Lastgever van zoeven, maar die dan meteen weer Hijang Widi wordt genoemd. Hij vraagt (om er dit voor den belangstellenden lezer nog bij te voegen) hoe het staat met de zaak en het einde is dan, dat Hij, daar zij onwrikbaar blijft, maar daarom toch niet het verderf mag prijs gegeven worden, last geeft om ook haar man uit zijn ellende te verlossen, opdat zij dan gezamenlijk ten hemel

mogen binnegaan. Dit voorbeeld is, dunkt mij nog al duidelijk: Widi verschijnt uit het Tanana (het niet zijn) en de Batara's wachten zijne bevelen. — Wat nog het onderscheid tusschen Batara en Dewa aangaat, is het voldoende kortelijk te zeggen, dat ook op Bali gelijk elders de eersten de hoofd- of voornamen goden zijn, de laatstgenoemden de goden van den tweeden rang of van mindere natuur.

Hérang Kw., = *djéngah* (Jav. djénger, 568) verbaasd, ontsteld, ontroerd.

26. *Hoeroeng m. boehoeng l.* = *wangûé h.*, niet doorgaan, geen voortgang hebben. Met het voorvoegsel *tan*, onvermijdelijk; noodzakelijk; — het hooge woord in den laatsten regel dezer strofe heeft dan betrekking op den vorst.

27. *Mirah*, edelgesteente. In de geschriften vaak titel van vereering; — hier wordt de kleine boodschapper aldus aangesproken; maar in het hollandsch was dat niet goed over te brengen.

Bantjingah, eigenlijk, zoo willen sommigen, het eerste plein binnen den ringmuur van de poeri, maar doorgaans bedoelt men er ook het geheele plein buiten de poeri mede; — wat men op Java de haloenaloeën noemt.

28. *Mandjotdjot*, in bukkende, bijna kruipende beweging toenaderen, om zich tegenover den vorst neder te hurken.

Kahiboekang, van hiboek, bekommeren. Ngiboekang, zoeken, navraag doen, opzoeken; in iets belangstellen; tra-ngiboek, niet verschelen.

29. *Hiba*, laag persoonlijk vnv. 2de persoon; wordt man-

nelijk en vrouwelijk gebruikt; — het beantwoordende vrouwelijk *sigā* is in het spraakgebruik dan nog meer vernederend.

Matoer sisip, eig. ik belijd schuld; bet. neem niet kwalijk. Deze beleefdheidsformule komt ieder oogenblik voor in 't gesprek van een kawoela met zijn meerdere; en meer bepaald mag zij niet achterwege worden gelaten, als de meerdere ook de eerste is die spreekt.

31. *Tadji ha-rimpi*, een stel kunstsporen voor vechthanen, in een doos of tasch, uit twee over elkaar schuivende of in elkaar sluitende bladen bestaande, het best bij een passerdoos of een cigarenkoker te vergelijken.

Pakëring, zacht schitteren, glanzen.

33. *Mamboeh*, zich het hoofd en de haren reinigen, gelijk men vooral gewoon is te doen bij gelegenheid van den (feestelijken) dag van volle maan.

Kajéh l. m. mandoes l. mësiram h. baden.

Masoegi, zich het gezigt wasschen.

Rêko l. rëké h., hier gebruikt omdat er een rijmwoord op *a* of *o* uitgaande voor den derden regel noodig was. Dit woord is van menigvuldig gebruik in 't Balineesch in woord en schrift, voornamelijk bij het aanhalen van de woorden van een ander, of bij het vermelden van een feit door spreker of schrijver, zonder dat die zich verder verantwoordelijk stelt. De betekenis komt dus neder op: „naar gemeld wordt, naar men zegt,” en stemt dan overeen met die van *kotjap* (van *hoetjap*). — „*Kotjap njanan pëtëngé hada wajang di poeri?*” men zegt er zal van avond *wajang*-vertooning zijn in de *poeri*? „*Hinggih, rëké!*” Ja, men zegt zoo. — „*Toer milih rëké Pan Soem'rëti mënagih pipis hika.*” Vervolgens moet P. S. bij her-

haling om dat geld gemaand hebben. — „Kni rĕké titijang ngatoerang ring hida hauaké hagoeng ring Djambrana.” Opdat ik (dien brief) zoude overhandigen aan den vorst van Djambrana.

Hi K'toet Lajang hija prapta. Tot regt verstand van hetgeen volgt, moet opgemerkt worden, dat de hier genoemde niet door Lingga P'ta gezien werd, en daarom alle moeite deed om van hem gezien te worden; opdat hij haar dan mogt overhalen zich door hem te laten schaken. Die vlieger echter ging niet op; zij vlugtte, maar werd niet vervolgd; en nu tusschen de doornen en op de steenen zwaar gewond geraakt, niet ruinder in haar ijdelheid gekrenkt, kwam zij te huis leugens vertellen, die aanleiding gaven tot het amok tegen en den moord van Lingga P'ta.

34. *Mapawasan* (Jav. *MI. hawas* vg.), sterk naar iets zien, om het te onderkennen; — het komt overeen met *ngilingin*, gluren, vs. 10 boven.

36. *Sahasa* (zie bij *hasa* R. 35), eensklaps, onvoorziens.

Manggĕloet, omhelzen, omvâmen.

Bangkyang, de lendenen, het middel.

Njonjo l. soesoe h., de borsten.

Mangatat, rekken, trekken, uitrekken (van *'hatat*, naam van een vogel, parkiet, — ook wel een papegaai, — mĕboengoet *hatat*, „met een krommen snavel;” boengoet *hatat*, ook „snavelvormig krisgevest.”

37. *Honja* of *honjang*, op, uit, ten einde; — heelemaal zonder iets over te laten (aldus hier); — tot den laatsten man (gelijk in het 40ste vers).

Babak, een ligte verwonding, schaving, schram, ontvelling. — *Bĕloer* hetzelfde, maar sterker of erger.

38. *Bësšh*, gezwollen, gezwel.

Sëboeh, ontsteking.

Magëbras, ook *madjibras* = makëbris? *Vg.* gëbrës
Jv. W. 672 „met den neus snuiven.”

Njëngking (van *djëngking*), met de handen in de zijden; de kris naar voren schuivende, — krijgszuchtig, uitdagend gebaar.

M'bëtëk of *mëtëk*, omvatten, grijpen, vasthouden van *bëtëk*, verzadigd, vervuld (*bëtëk batisé*, de kuiten).

40. *Koelkoel*, alarmblok, de Jav. tongtong.

Gati, zeer, erg, bijzonder, hevig, haastig. — „*Séwës gati*,” heelemaal anders! — *Ngatihang*, haasten, spoed maken. — „*Bahoe gandroengé s'dëng gatina ngigël, raris hoedjané balës.*” En juist waren de dansjongens druk aan 't dansen toen het hard begon te regenen.

Boeloesëngoe dëngdëng. — *Boeloes* schijnt een vormwoordje te zijn; men hoort het bijna uitsluitend slechts in samenstelling met de woorden, die een hevig slaan, stooten of kloppen uitdrukken. Een ander *boeloes* is, gelijk in 't Maleisch, naam van een visch. *Boeloesang* = *bëtjatang*, versnellen. *Dëngdëng*, slaan, kloppen, gelijk hier op een hout of blok? in korte, snel opvolgende slagen? Het ingevoegde *'ëngoe* is onverklaarbaar; misschien een schrijffout.

41. *Ngingkis*, van *hingkis*, wordt verklaard: „*sampoen jatna masijat* (= *majoeda*),” dus zich opstellen, de positiën innemen enz.?

Mangagën, „er over denkende, het voornemen hebben de van” (het woord komt zoo voor in de interlineaire Bal. vertaling van den *Wiwaha* (125, c), ter verklaring van *Kw. makiré*; dit laatste is echter ook wel den meesten Balineezen in dezelfde beteekenis bekend).

42. *Toekad Bědahé*, zal wel beteekenen de rivier ten westen, van *bědahoe*, west, westelijk.

Hoengsi, als in 't Jav. tot iemand gaan, iemand zoeken, vooral met het doel van bescherming te vinden, toevlugt nemen. Wordt het hier voor opsporen, doorzoeken genomen, dan waarschijnlijk om het benooidigd als rijmwoord op *i* uitgaande te kunnen plaatszen.

43. *Mam' rakosa*, (zie *prakosa* R. 480, sterkte, magt.)

44. *Mangodag*, zeer vermetel, overmoedig. Het grondwoord is *hodag*. *Mangodagang*, besturen, regeeren, heerschen; *kahodag*, in staat zijn, uithouden, doorstaan, vermogen tot iets hebben; *ngodagodag*, ontvreemden, rooven-eens anders goed wegnemen, daarover den baas spelen, op eens anders erf of met diens goederen of het eigene waren omspringen.

Kahi, laag persoonl. vnv 1ste pers.

45. *Radjang*, (*redjəng*, zie R. 147); met zijn velen te gelijk en om strijd iets verrigten.

Mapégok = matagël, omslaan, opvouwen, een hoek omslaan, uitwijken.

Ngadjanang, van *kadja*, zuiden.

Manjailang, hier verklaard = ng'larin, van *g'lar* veste, schans, fort; (*njadangngi*, R. 357, „op iets stooten, tegen iets stuiten”).

46. *Noedjahin* (waarschijnlijk van *toedjah*, II°., *noedjah* R. 284, „hard doen loopen”); hier verklaard = ng'longsorin, zie *longsor*, 457.

Maněmboengin, pareeren.

47. *Katèmpong*, verkl. = *kasampingin*, van alle zijden [door vijanden omringd]. Misschien hetzelfde woord, als

tèmpong, Snd. in Wb. Rigg., pag. 491; „to shove off a boat with a pole or boat-hook. To use a pole to keep a boat from running against anything.”

48. *Hoedjan riris*, of — *ngripis*, — *ngribis*, — *ngritis* (zie vs. 1), fijne stofregen; hier wordt meer bepaaldelijk, zegt men, *hoedjan radja*, regen bij gelijktijdigen zonschijn, bedoeld (die volgens sommigen, eigenlijk *hoedjan bradja* moest heeten).

Prabawa of *prawèsa*, hemelteeken, natuurteeken, inzonderheid bij gewigtige gebeurtenissen uit het leven of bij den dood van aanzienlijke personen. (Zie R. Wb. 490 en wat boven hieromtrent opgemerkt werd).

BOELELENG, Oktober 1872.

J. DE VROOM.

WOORDENLIJST
(MALEISCH-KOEBOESCH.)

VAN

J. H. DEIBERT.

Controleur der 1 klasse bij het Binnenlandsch Bestuur in

PALEMBANG.

BASA MELAIJOE.

- 1 Ramboet (haar).
- 2 Kepala (hoofd).
- 3 Kening (voorhoofd).
- 4 Bibier (lippen).
- 5 Pipie (wang).
- 6 Tjoengoer (neus).
- 7 Moeloet (mond).
- 8 Mata (oogen).
- 9 Dagoë (kin).
- 10 Koeping (ooren).
- 11 Toekkoek (nek).
- 12 Oetak (hersenen).
- 13 Dadah (borst).
- 14 Soesoe (borsten).
- 15 Bahoe (schouders).
- 16 Lengen (armen).
- 17 Sikoet (ellebogen).
- 18 Pegelangan (voorarmen).
- 19 Koera² tangan (achter gedeelte van de hand).
- 20 Tapak tangan (palm).
- 21 Ampolan (duim).
- 22 Toendjoek (wijsvinger).
- 23 Djeridjje tengah (middelste vinger).

BASA KOEBOE.

- Remboet.
- Kepolo.
- Koning.
- Bawa moeloet.
- Pipie.
- Edoeng.
- Molot.
- Motoh.
- Dagoë.
- Telingoh.
- Tòkòk.
- Otak.
- Dodoh.
- Soesoe.
- Behoe.
- Toembol.
- Tjikoet.
- Pangkallengen.
- Belakang tangan.
- Topak tangan.
- Indoek tangan.
- Toendjoek.
- Toendjoek matie.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

24 Djeridjie manis (ringvinger).	Toendjoek matie.
25 Antikan (pink).	Kelingkingan.
26 Peroet (buik).	Porot.
27 Igoth (ribben).	Roesoek.
28 Ari-arie (onderbuik).	Ari-ari.
29 Oeloe atoe (maagholte).	Tak atie.
30 Belakang (rug).	Belekong.
31 Alis (wenkbraauwen.)	Tenggik mata.
32 Boeloe mata (ooghaar).	Roema mata.
33 Belikat (schouderblad).	Toelang bahoe.
34 Tangan kirie (linkerhand).	Tongon kidau.
35 " kanan (regterhand).	Tangan kongon.
36 Toelang belakang (ruggestremg).	Toelang belekong.
37 Bòkòng (billen).	Poenggoeng.
38 Poekang (dijen).	Pohoh.
39 Beties (kuiten).	Boties.
40 Toengkak (hielen).	Toemit.
41 Boekoe lalie (enkels)	Pengoelotan kakie.
42 Koera-koera kaki (gewricht van den voet).	Belokong kakie.
43 Telapak kaki (voetzolen).	Tolepok kakie.
44 Ampolan " (holte van de zolen).	Indoek kakie.
45 Toendjoek kaki (toonien).	Oroj "
46 Kelek " (oksels).	Ketijak.
47 Goeloe (hals).	Temboeloekan.
48 Kemaloeän lakie-lakie (mannelijk schaamdeel)	Tjitjih.
Kemaloeän perampoean (vrouwelijk schaamdeel).	Bilak.
49 Djengkoe (knieën).	Boekoe loetoet.
50 Lingkeran peroet (darmen).	Lingkeran porot.
51 Djantoeng (hart).	Djontong.
52 Poesoe (longen).	Poroh.
53 Gigie (tanden).	Gigie.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

54 Ilat (tong).	Lidah.
55 Djemboet (haren van de schaamdeelen).	Boeloe sijal.
56 Masoek (binnen).	Mosok.
57 Toedja (steken).	Nikom.
58 Njembelih (slagten).	Somboloh.
59 Tetak (hakken).	Tetotok.
60 Bedjalan (loopen).	Bedjolon.
61 Gemoek (vet).	Lomok.
62 Koeroes (mager).	Mering.
63 Watoek (hoesten).	Nohol.
64 Berdihim (kuchen).	Nahamoen.
65 Bersisir (niesen).	Mahingo.
66 Telor (eijeren).	Tolok.
67 Itam (zwart).	Koembang.
68 Poeteh (wit).	Poteh.
69 Biroe (paarsch).	Beloe.
70 Beranak (bevallen).	Binok.
71 Kala (verliezen).	Koloh.
72 Air loeda (speeksel).	Air lijoer.
73 berloeda (spugen).	Meloedah.
74 berkata (spreken).	Bekotoh.
75 Poekoel (slaan).	Toekol.
76 Sebat (zweepen).	Petjoet.
77 Denger (hooren).	Dongoran.
78 Lihat (zien).	Pengeleh.
79 Keras (hard).	Lijoet.
80 Liemboet (fijn).	Lombot.
81 Tatoe (wond).	Loeko.
82 Pegat (echtbreken).	Sareh.
83 Kawin (trouwen).	Djadie.
84 Kebat (binden).	Kobot.
85 Angkat (opligten).	Tating.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

89 Berat (zwaar).	Berot.
90 Ringan (ligt).	Engon.
91 Loebang Idoeng (neusgaten).	Lijang Idoeng.
92 Datang (komen).	Detong.
93 pesan (bestellen).	Poson.
94 Koekoe (nagels).	Bongolan.
95 Medoe (honig).	Oph.
96 Lading (mes).	Kekoetoengan.
97 Bakoel (mand).	Bekol.
98 Batok (klapperdop).	Sajak.
99 Tembakoe (tabak).	Tombokau.
100 Bawak (brengen).	Bewok.
101 Lepakan (zitten).	Potikon.
102 Ambil (nemen).	Tjook.
103 Berantie (ophouden, stilstaan).	Bedadoe.
104 Sebit (scheuren).	Tjarik
105 Patah (breken bijv. den arm breken).	Potiho.
106 Petjat (ontslaan).	Potjot.
107 Barang-barang (gezamentlijk).	Membirong.
108 Koera-koera (landschildpad).	Koera.
109 Kerangrang (roode mieren).	Konggoh.
110 Tikar (matje).	Tiko.
111 Semoet (mieren).	Somot.
112 lalat (vlieg).	Solot.
113 Mara (berispen).	Bérot.
114 Soesa atie (verdriet)	Melangoen.
115 Tempat (plaats).	Tokoe.
116 Tjampak (vallen).	Tjompok.
117 Galak (veel van iets houden).	Gilok.
118 Panas atie (hartzeer).	Ketjik atie.
119 Betoedja (verwonden).	Betikom.
120 Bergoetjoh (boksen).	Bertindjo.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

121 Moela (begin).	Poentjeh.
122 Djalan keliling (rondzwerven).	Djalan bepoetas.
123 Andjoek (geven).	Kosih.
124 Koeting (lont).	Tonem.
125 Ngapak (omhakken).	Ngopok.
126 Njoetjoek (steken bijv. een visch steken).	Tindik.
127 Belah (opensnijden).	Bolah.
128 Ngatap (dak beleggen).	Ngotop.
129 Garang (streng).	Gelogor.
130 Pintoe (deur).	Lohok.
131 Tjagak (stijlen).	Tihang.
132 Alang (lang gras).	Kongko.
133 Mising (grootte boodschap verrigten).	Bèhak.
134 Batang (boomstam).	Bétong.
135 Binatang (dier).	Binotong.
136 Boenjie (geluid).	Boeweh.
137 Manggil binie (de vrouw roepen).	Gaek.
138 Keries (dolk).	Koris.
139 Toembak lada (dolk, doch niet te Koris sekin. verwarren met keris).	
140 Koedjoer (lans).	Tohoek.
141 Perang (kapmes).	Kijang.
142 Walie (aarde- of ijzerenpot).	Sekoedjam.
143 Pedang (sabel).	Podong.
144 Belijoeng (bijl).	Bolijong.
145 Senapan (geweer).	Bodil.
146 Matjan (tijger).	Notong.
147 Badak (rhinoceros).	Bédok.
148 Gadjah (olifant).	Godjo.
149 Mandjangan (hert).	Roeso.
150 Tenoek (taphir).	Tonok.
151 Berock (grootte soort apen).	Tjioeng.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

152 Kera (apen).	Koroh.
153 Toepih (eekhoorns).	Topoij.
154 Kidjang (reebok).	Kidjong.
155 Kantjil (hertzwijn).	Kontjil.
156 Beroewang (honigbeer).	Borowang.
157 Babie (zwijn).	Bobie.
158 Andjing (hond).	Ondjing.
159 Ajam (kip).	Ojom.
160 Bibik (eend).	Itik.
161 Binie (vrouw, echtgenoot).	Gaoek.
162 Sinie (hier).	Sijà.
163 Siteo (daar).	Kijjoen.
164 Anak Lanang (zoon).	Koeloep.
165 " perampoean (dochter).	Koepik.
166 Tegak (staan).	Togok.
167 Ngoeling (wentelen).	Baring.
170 Anak manggil mak (moeder roepen).	Loeh.
Anak manggil Bapak (vader roepen).	Bepak.
171 Kemana kae (waar gaat gij naar toe?).	Kemina mikaij.
172 Pergie (gaan).	Pogie.
173 Sandja (bezoeken).	Tandang.
174 Pajoe kita pergi (kom laat ons gaan).	Mikaij anda pogie.
175 Tida maoe (niet willen).	Idak ondok.
176 Air (water).	Aijik.
177 Lekas pergi (spoedig vertrekken).	Tjingkok tjingkok.
178 Lambat (langzaam).	Loempoe.
179 Mampier (aandoen).	Betemoewan.
180 Tida inak (niet aangenaam).	Tidak baik.
181 Bikin (maken, vervaardigen).	Boeat.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

182 Lain (anders).	Lowin.
183 Pagi ari (morgen).	Koeboet.
184 Makan (eten).	Mikon.
185 Poelang (terugkeeren).	Bolik.
186 Tidoer (slapen).	Tidor.
187 Bangoen (opstaan, ontwaken).	Tang karit.
188 Mantjarie (zoeken).	Bêlaoek.
189 Rasa (gevoel).	Asa.
190 Petja (breken bijv. eenbord breken).	Potjo.
191 Roesak (bederven).	Rosok.
192 Tijoep (blazen).	Nijop.
193 Djahat atie (valsch).	Gemat atie.
194 Pétier (donderen).	Potier.
195 Gambir (een gomsoort).	Gimber.
196 Kasie barang (goederen geven).	Momborie.
197 Tjampak (glijden).	Titik.
198 Doerijan (een vrucht).	Doerijon.
199 Manggis (id.).	Monggós.
200 Tjampedak (id.).	Temidak.
201 Nangko (id.).	Nongko.
202 Ramboetan (id.).	Romboetan.
203 Remonas (een soort van ramboetan).	Poeroe biantjak.
204 Kemang (een soort van manga).	Komong.
205 Batjang (id.).	Bitjong.
206 Djagoeng (mais).	Djikong.
207 Pisang (een vrucht).	Pisang.
208 Teboe (suikerriet).	Toboe.
209 Kelapa (kokosnoot).	Nijor.
210 Djering (walchelijke soort van boonen).	Djoring.
211 Peteh (walchelijke soort van boonen).	Poteh.
212 Kemirie (een soort van noten).	Kemiling.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

213 Pedara (een soort van kersen).	Doreh.
214 Salak (een soort van peren).	Lain som.
215 Oebie (een aardvrucht).	Dolo.
216 Timoen (komkommers).	Lepang.
217 Tjoeng (ook genaamd terrong, een vrucht).	Troeng.
211 Rotan (rotting)	Raoetan.
219 Rokok (cigarettes).	Nipa.
220 Tjelana (broek).	Siwal.
221 Kain (vrouwendragt).	Koewing.
222 Ikat-ikat (hoofddoek).	Koeloek.
223 Badjoe (baadje).	Bëdjoe.
224 Ikan Lemak	Ikan Lomok.
225 " Toman	" Tjagat.
226 " Delak	" Rowan.

Bikin roemah di samboeng
loewan tjagaknja pandak atap-
nja daoen lipaij.

Boeat romoh sambong
loewan tokop koeta atap
lipaij romoh bewa.

Toengal basa.

Atoeran orang oetan ber-
soempa di toenoe meijan
kelaoet tida boleh minoem
kedarat tida boleh makan
njoengok moetaken nana
noendoek moetaken dara
mati di kintjit boemi langit
di makan motjon tida bolé
mengodep mata ari di tim-
po poenggoer.

Toengal basa.

Maling idak ngakoe di
soempahken itoe atoeran
orang oetan.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

Adat berbini berasan dengan orang toewanja kapan anakmoe boleh koerasanie kami andak kapan tida boleh kami oeroeng kapan djadi rasan djantan-djantan njaroengken tjintjin selako mentjari koetoe djantan-djantan jang djantan-djantan mentjari koetoe betina kasie l koewali djantan-djantan sama betina kasie l tohoek dengan doeloer betina jang djantan.

Kapan maoe pegat itoe bini di poelangken dengan toewanja.

Kapan andak sarak itoe gaoek di baliken dengan bapanja.

Kaloe ambil bini orang oekoemnja die boenoe sampé matie.

Oekoem ambil orang poenja gaoek di boenoe matie.

Kaloe orang mentjoerie di hoekoem denda satoe batang toembak.

Orang maling di oekom denda satoe batang toek.

Mentjari benatang jang berkakie ampat.

Pogi bobidok jang bekaki ampat.

Pergi mantjari ikan di air.

Pogi belaok.

Gading (ivoor).

Gading.

Tjoela (Rhenoceroshoorn).

Gading.

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

Montjarie Oebie.

Montjarie sebanoer.

Makanan.

Makanan.

Bikin roemah di tanah.

Negak roemah di tanah.

Masak nasie.

Masak nasie.

Sakit atie sama orang di boe-
noe sampi matie.Ketjik atie sama orang di
tikom matie.

Perampoean andak beranak
di goelingken abis di toewangi
air dingin peroetnja, itoe boe-
dak keloear di tada dengan
koelit' kajoe, tida die mandik-
ken dan tida di tjoekoer, tida
di soenat, tida di potong gigie
sampe matie.

Betina andak bonak be-
boring porot di toewongi
dengan ajik beloepoek boe-
dak memoentjol di lepij
dengon daon kajoe di man-
diken dengan aijk mata ta
ada di tjoekoer sampi tato
matie tak ada di soenat tak
ada die daboeng.

Makan paké pandjang mang-
kok tempat ikan.Atoeran makan paké ping-
gan mangkok tapon laoek.

Toengal basa.

Iang di sembah orang oet-
tan pertjaija pada diwa dia
poenja diwa gadja biring
boeroeng gading dan poenie
gading.

—

—

—

—

Toengal basa.

Pesoko orang oetan man-
di di tapiän betina di oe-
koem 1 batang tohoek be-
tina mandi di tepian djan-
tan di oekoem 1 batang to-
hoek.

—

—

—

—

—

Timbangan jang adil.

Timbangan jang bonar.

Pajoe adik minta toeloeng
kesakitan penjakit banjak se-

Andoe adik andoe adik
tegoeloeng andoe adik an-

BASA MELAIJOE.

BASA KOEBOE.

paja baik minta toeloeng pada
dia poenja diwa.

Pajoe kita andak gari diwa
bawa roebo-roebo tempat roe-
ba antara air dengan darat
boeat sanggar isie rokok siri
pinang tembakoe minta toe-
loeng kesakitan.

Toengal basa.

—

—

—

—

Toengal basa.

—

—

—

—

Toengal basa.

—

—

—

—

Toengal basa.

—

—

—

doe adik tegoeloeng andoe
adik andoe adik tegoeloeng
andoe adik.

Ondjoe ngiang morook
angin komie andak meloem-
pat moro angin redjoe-oe
kamie andak meloempat
kepoedjoek angin.

Asal orang oetan 2 bera-
dik bawa minjak lobie jang
titik di air djadi orang
doesoen jang di bawa ke-
darat djadi orang oetan.

Diwa orang oetan iang
djadiken boemi langit 1
gadja biring 2 boeroeng
gading 3 poenie gading
asalnja orang.

Atoeran orang oetan ma-
tie di boeat roema di poe-
tjoek kajoe itoe orang ma-
tie maoe bolik kelangit itoe
djalan orang matie tida bo-
leh di gari.

Pakian orang oetan paké
tjawat koelit terap koelit
epoe nekap kemaloean sa-
dja.

AANTEEKENINGEN

VAN

H. N. VAN DER TUUK

OP

DEIBERT'S WOORDENLIJST.

(De Koeboesche woorden zijn met k en de Maleische met m aangewezen.)

- 1 *rĕmboet* (k), hoofd-haar; de ě in de eerste lettergreep, zoo geen schrijffout, is niet verklaarbaar.
- 2 *kĕpolo* (k), hoofd. Dus de Jav. uitspraak van *kapala*. In 't Menangkabouwsch Mal, is het *kapalā*; vgl. No. 8 en 13.
- 3 *koning* (k), voorhoofd; ook 't Men. Mal. gebruikt كنگ met de beteekenis van voorhoofd. De o in de 1ste lettergreep is naar de Tobasche en Mandailingsche uitspraak.
- 4 *bawa moeloet* (k), lippen. Moet men hier denken aan *bawah moeloet*, of aan *bawa*, dat in sommige talen, evenals in 't Bat. (*baba*), mond beteekent?
- 6 *tjoengoer* (m), neus. In 't Jav. *snuif* en zeer gemeen met de beteekenis van neus (vgl. ook 't Jav. *tjongor*). In 't Bal. is *tjoengoeh* 't gewone woord voor *neus*. In No. 91 daarentegen *idoeng*.
- 7 *molot* (k) in pl. v. *moeloet*. Deze wijziging van den klinker vindt men ook in 't Menangk. Mal., b. v. in *tōlōng* in pl. v. *toeloeng*. Vgl. voorts No. 11 en 12.
- 8 *motoh* [k] is denkelijk *moto*, vgl. No. 2 en 13.
- 10 *tĕlingo* [k] is 't Mal. *tĕlinga* [Men. *talingā*]. Het als Mal. opgegeven *koeping* is eigenlijk Javaansch.
- 11 *toekoek* [m], *tokok* [l] is 't Bat. *tangkoehoek* [Mandail. *tangkoek*]; vgl. Mal. تڤڤڤڤ. 't Weglaten van de *ng* als

sluiter vóór een *k* is ook in 't Malagasy, Tobasch en Aboensch gebruikelijk. De uitspraak is dus *toekkoeck* en *tokkok*. De *oe* in de 1ste lettergreep van 't Malwoord blijft echter nog te verklaren.

- 12 *otak* [k] vgl. 7.
- 13 *dodoh* in pl. v. *dodo* d. i. *dddá*; zie No. 8.
- 15 *behoe* [k]. De *e* niet te verklaren.
- 16 *lengen* [m]. Is dus Jav. [*lěngěn*]. De Maleische uitspraak is *lěngan*.
- 17 *sikoet* [m], *tjikoet* [k] is niet Mal. maar Jav.; *tj* en *s* verwisselen meer onder den invloed van een *i*.
- 18 *pangkal lěngěn* [k] is wel 't *dikke einde van den arm*. Deze benaming is zonderling, daar het niet op 't gedeelte v. d. arm, waaraan de armbanden gedragen worden [*pěrgělangan*], toepasselijk is.
- 19 *koera-koera tangan* [m]. Vgl. 42.
- 20 *topok* [k] in pl. v. *tapak* [m]. De *o* in pl. v. *a* hier, zonder dat er aan een *ě* te denken is, vindt men ook in 't Loeboesch.
- 21 *ampolan* [m] is oud-Jav. *ěmpol²-an*; *indoek tangan* [moeder van de hand] is in overeenstemming met *ina ni tangan* [Bataksch] en *inan lima* [Bal.], die juist 'tzelfde beteekenen; vgl. 44; (de vertaling moest zijn *grootte toon*).
- 22 alle woorden die *wijsvinger* beteekenen staan in verband met 't begrip *wijzen*; v. d. in 't Bat. *si-toemóedoe* [de wijzer]; Bal. *tudjuh*, Mal. *těloendjoek* van *toendjoek*. In 't Koeb. bet. *toendjoek* in 't algemeen *vinger* en *toon*, zie No. 23 en 24.
- 25 *antikan* [m] is Jav. [*ěntikěntikan*].
- 26 *porot* [k] is *pěroet*, zie No. 3.
- 27 *igoh* [m] is jav. [*igá*], terwijl *roesoek* [k] daarentegen Mal. is.
- 28 *ari-ari* is bekend, maar met een andere beteekenis [zie de Mal. en Jav. Wd.boek.].
- 32 *roema* [mata] is 't Jav. *roma*. In pl. v. *mata* had men

- moto* verwacht, zie No. 8, en in pl. v. *roema: roemâ*.
- 34 *kidau* [k] is ook Maleisch v. Sumatra [bij Pijnappel een drukfout?]; vlg. *Journey to Pasumah lebar* in de *Malayan Miscellanies* bl. 68.
- 35 *tongon* [k] schijnt de uitspraak te zijn v. 't Jav. *těngěn*.
- 36 *poenggoeng* is ook Mal.
- 38 *poekang* [m] is Jav. en *pohoh* [k] is 't Mal. *paħa* op zijn Jav. uitgesproken [*pâħâ*].
- 39 *boties* [k] zie No. 3.
- 40 *toengkak* [m] is Jav. en *toemit* [k] daarentegen Mal.
- 41 en 42 vgl. Men.
- 46 *kelek* [m] is Jav., maar *kětijak* [k] Mal.
- 47 *goeloe* is Jav., en *těmboeloekan* [k] is in 't Mal. eigenlijk *krop* van een vogel.
- 49 *djěngkoe* [m] is Jav. en *boekoe loetoet* bet. in 't Mal. *gewricht van de knie*.
- 50 *lingkeran* [k] zoude tot stamw. hebben *lingkěr* [Mal. *lingkar*, Lamp. *ringkěl* en *lingkor*], en dus 't *opperolde voorwerp*.
- 51 *djontong* [k] zie boven bij 20.
- 53 *poesoe* is toch niet 't Bat. *poesoe-poesoe*? *po.oh* [k] schijnt ʾ te zijn.
- 54 *ilat* [m] is Jav. terwijl *lidak* ook Mal. is.
- 55 *djěmboet* [m] is Jav.
- 57 *toedjah* [m] is Jav. en Bal.; *nikom* is 't Mal. *mănikam* [Jav. *nikēm*?]
- 58 *somboleħ* [k] is *sěmbělĭħ*.
- 59 *tětokok* [k] komt overeen met 't Mal. *tětak* met herhaalde eerste lettergreep. De *o* in de laatste lettergr. in pl. v. *ě*; Bal. *těktěk*.
- 61 *lomok* [k] is 't Mal. *lěmak*, Bal. *lěměk*.
- 63 *watoek* [m] is Jav.
- 64 is wel *běrděħēm*; Verg. No. 160.
- 66 *tolok* [k]. De *k* in pl. v. *r*. als sluitersprek; in 't Sasaksch is het *těloeg* [de *g* om de opgeslokte *k* uit

- te drukken], terwijl *tělor* er teelbal, *těstikel* beteekent [vgl. Bat. Wdb. onder *pira*].
- 69 *běloe* [k]. Toch niet 't Mal. *blauw* in de brabbeltaal gebruikelijk? of heeft men hier te denken aan 't Bal. *pěloeng*?
- 71 *kala* is 't Jav. *kalah*.
- 72 en 73 *loedak* en *lijoer* zijn beide Mal.
- 75 *toekol* [k] vgl. Mal.
- 76 *sebat* is Jav. en *pětjoet* zoowel Jav. als Mal.
- 79 *lijoet* [k] misschien 't Mal. *lijat* [taai]?
- 81 *tatoe* [m] is Jav. en *loekâ* Mal. met de Men. uitspraak.
- 82 *pěgat* is Jav.; *sareh* 't Mal. سارق?
- 84 *kobot* [k] Mal. *kěbat*.
- 90 *engon*. De weglating van de *r* [of als sluiters *h*] is Bal. [*ingan* = Mal. *ringan*].
- 91 zie bij No. 6.
- 96 *lading* [m] bekend.
- 98 *batok* [m] is Jav.; *sajak* is Bataksch.
- 100 *bawak* [m] is in 't Men. Mal. ook gebruikelijk [باو].
- 103 *bedadoe* [k] is misschien براد.
- 104 *sěbit* [m] is Jav.; *tjarik* Mal.
- 107 *barang* is 't Jav. *barěng*.
- 109 *krangrang* is Jav.
- 113 misschien سار [vertoornd]; *berot* schijnt 't Bat. *birat* te zijn [vertoornd].
- 114 *mělangoen* [k] een verbale vorm van 't Jav. *woelangoen*?
- 117 ongeveer dezelfde beteekenis in 't Jav. en Bal.
- 118 *kětijk* [k] is wel 't Mal. كچي in pl. v. *kětjil*.
- 119 zie aanm. bij 57.
- 120 *tindjoe* [k] is ook Mal.
- 121 *poentjeh* is misschien فذچق.
- 123 *andjoek* [m] in pl. v. *oendjoek* [Mal]?
- 124 *tonom* is 't Mal. *toenam*.
- 126 vgl. چوچق en تندق.
- 127 *bělah* is Mal., *bola* Tobasch.

- 128 van Mal. *atap* [Jav. *atèp*].
- 129 *garang* [m] vgl. Bat.
- 131 *ijagak* [m] is Jav.; *tihang* [k] Sund en Lamp. = *tijang* [Mal.].
- 132 *alang-alang* is Jav. [Mal. en Bal. *lalang*].
- 133 *mising* [m] is Lamp. [Bal. *aan buikloop ijden*]. Jav. *ngising*; *behak* schijnt in pl. v. 't Mal. *بيرق* te zijn.
- 137 *gaoek* [k] is Bataksch [Bal. *kaok*]; vgl. 't Sund. *gaoek*. Uit No. 161 schijnt de beteekenis alles behalve zeker.
- 139 *toemboek lada* [m] is op de W. kust van Sumatra bekend; vgl. 't Bat. *toetoe pege* [gemberstamper].
- 140 *tohoek* [k] vgl. Jav. *toewèk* [oud-jav. *těwèk*].
- 141 verbastering van *parang*?
- 142 *wali* met weglating van *ka* in pl. v. *koewali*.
- 149 *mandjangan* [m] is Jav., *roeså* daarentegen Mal.
- 150 *těnoek* is Lamp. en Mal. [niet *تينق* zooals bij Pijnappel]; in de oud-jav. wetboeken *sěnoek*.
- 151 *běroek* [m] is bekend; bij *tjioeng* denkt men aan den sund. eigenaam *tjioeng wanara* [*wanara* is *aap*].
- 153 *toepik* zal wel *toepej* moeten zijn.
- 160 *bibik* [m] in pl. v. 't Jav. en Bal. *bèbèk*; vgl. 64.
- 162 *sijo* [k] doet denken aan 't Sund. *ijeu* met ingelaschte *s* [evenals in *di-s-itoe*, *di-s-ini* v. *itoe* en *ini*]. In 't Sund. zegt men echter *di dijeu* [*alkhier*].
- 164 *lanang* [m] en *koeloep* [k] zijn beide Jav.
- 165 *koepik* [k] schijnt 't Men. Mal. *اوفي* te zijn.
- 166 *těgak* is ook Men. Mal.
- 167 *ngoeling* [m] v. *goeling*; *baring* is uit 't Mal. bekend.
- 171 *kaoe* is 2de pers., maar jegens vrouwen in 't Men. Mal. [niet *كو* zooals Pijnappel opgeeft, maar *كاو*]
- 173 *sandja* is Jav. en *tandang* Mal. en Bat.
- 175 *ondok* [k] is wel 't Mal. *hěndak*; *idak* verkorting van 't Mal. *تيدق*, maar in No. 180 vinden we *tida* [k].
- 176 *ajik* [k] is 't Bat. *ajèk* of *aèk*.

- 189 *asa* [k] is ook Sund. en Bal.
- 193 *gemat* [k]; vgl. Bal. *gëmët* [ijverig, nauwgezet].
- 197 vgl. No. 116; *titik* misschen wel *druppelen, vallen* van een druppel.
- 199 *mangos* [k] is Lamp.; *mangoes* [Sund. *manggoe*].
- 203 *poeroe biantjak* als naam van een ramboetan-soort herinnert een Lamp. benaming v. een soort v. die vrucht *takoejoeng aloë* [leguaan-rug], want *biantjak* is hoogstwaarschijnlijk 't Mal. *bijawak* [leguaan] zooals men zien kan uit Tobasche spraakkunst [Aant. op bl. 15] maar wat is hier *poeroe*?
- 209 *nijor* [k] is Men. Mal. *njoer* = Mal. نجر.
- 211 is *pëtej*.
- 212 *këmiling* [k] is Lamp.; Marsden geeft het ten onrechte als Mal. op.
- 216 *lepang* [k] is Lamp.
- 217 *tjoeng* [m] dus samentrekking van *tjoeng* [Lamp.]; *tërong* is Jav. en Mal. van Batavia [Mal. *tëroeng*].
- 218 *raoetan* [k] zie Bataksch leesb. 4de stukje.
- 219 *nipah* [k] is in 't Mal. de naam v. d. palm, waarvan de bladen voor sigaretten gebezigd worden.
- 220 *siwal* [k] schijnt wel een verbastering van 't Ar. Mal. *saroewal*.
- 222 *ikat-ikat* [m] is Lampongsch en *koeloek* [k] is Jav. of 't Mal. تشكولق.
- 226 *dëlak* [m] is 't Jav. *dlëk* en *rowan* misschien 't Mal. ارون.

In de korte zin, voorkomendé op bl. 455 en vlg., is de spelling der woorden te onzeker, om er iets uit te halen, dat van belang is; zoo b.v. lezen we op r. 12 v. o. (bl. 454) *meijan*, dat evengoed *mëñjan*, kan zijn als 't Mal. *koemäjan*, (meestal كمانين gespeld) met afknotting van de eerste lettergreep. Vele der vorenstaande aanteekeningen zijn overbodig geworden door de hier volgende lijst van den heer van Berckel, die mij eerst naderhand gewerd.

WOORDENLIJST

VAN

J. M. VAN BERCKEL.

Kontroleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch-bestuur in Palembang.

Houdende eenige verbeteringen in de Maleisch-Koeboesche woordenlijst van J. H. Deibert.

Taal in de Moesi-ilir gesproken.

Koeboetaal.

1 Ramboet (hoofdhaar).	Ramboet; — de <i>ě</i> in de eerste lettergreep v. h. woord is fout.
2 Kěpala (hoofd; — de open <i>a</i> in een eindlettergreep, wordt in de Moesi-ilir als <i>é</i> uitgesproken: spr. dus kepalě.	Kěpalā; — de <i>ā</i> uit te spreken als in 't Menangkabansch.
3 Kěning (voorhoofd).	Kěning; — niet Koning.
4 Bibir (lippen).	Bibir; — bawah moeloet wordt wel eens gebruikt voor onderlip.
6 Tjoengoer (neus); — voor de snuit van dieren wordt <i>idoeng</i> gebruikt.	Idoeng; — voor <i>snuit</i> wordt <i>djôngòr</i> gezegd; juist omgekeerd dus als bij den Maleier.
7 Moeloet (mond).	Moeloet.
8 Mata (oogen); — zie 2.	Matā.
10 Tělinga (ooren); — zie 2. <i>Koeping</i> wordt op de	Tělinga; — de Koeboe Kapas spreken dit woord

- hoofdplaats Palembang ge- als tĕlingå, de Koeboe
bruikt. Dangkoe als tĕlinga uit.
- 11 Toekoek (nek). Toekoek; — de K. Ka-
pas zeggen ook koedoek.
- 12 Oetak (hersens). Oetak.
- 13 Dada (borsten), zie 2. Dadå.
- 15 Bahoe (schouders). Bahoe; De $\frac{1}{2}$ vrij sterk
geäspireerd.
- 16 Lĕngan, meer bepaaldelijk Kĕmbar; de *bovenarm*
voorarm. heet lĕngan.
- 17 Sikoet (ellebogen). Tjikoek; niet tjikoet.
- 18 Pĕgĕlangan tangan (het ge- Pĕgĕlangan tangan, pĕ-
deelte van den voorarm, ngĕratan.
bij 't gewricht v. d. hand).
Pangkal lĕngan is 't dikke
bovengedeelte v. d. arm bij
de schouders. Pangkal lĕngan.
- 19 Koera-koera tangan (bo- Belakang tangan.
venvlak v. de hand; niet
handgewricht.
- 20 Tĕlapak tangan (palm). Tĕtapak tangan.
- 23 Djĕridji tengah (midden- Djariek mati; toendjoek
vinger); — ook djariek. wordt alleen gebruikt voor
wijsvinger.
- 24 Djĕridji manies (ringvin- Djariek manies.
ger).
- 26 Pĕroet (buik). Pĕroet.
- 27 roesoek (ribben); — igoh Roesoek.
wordt op de hoofdplaats
gebruikt.
- 39 Oeloe ati (maagholte). Soedoek ati; — tak is
niet bekend.
- 30 Bĕlakang (rug). Bĕlakang.
- 31 alis (wenkbraauwen). Boeloe alis; tĕnggik is
niet bekend.

- 32 Boeloe mata (ooghaar) zie 2. Roma matå; — en niet roema De K. Kapas zeggen romå matå.
- 34 Tangan kiri (linkerhand; ook kidau). Tangan kidau.
- 35 Tangan kanan (rechterhand). Tangan kanan.
- 36 Toelang bĕlakang (ruggestreng). Toelang bĕlakang.
- 38 Poekang (dijen). Pahé; niet pohoh. De K. Kapas spr. pãhá.
- 39 Bétis (kuiten). Bĕtis; — djantoeng bĕtis wordt 't dikste gedeelte der kuiten genoemd.
- 40 Toengkak (hielen). Toembit; — ook toemit.
- 41 Boekoe lali (enkels). Boekoe lali; — pengolotan kaki is onbekend.
- 42 Koera-koera kaki (bovenvlak v. d. voet; wreef, niet gewricht). Bĕlakang kaki.
- 43 Tĕlapak kaki (voetzolen). Tĕlapak kaki.
- 44 Ampolan kaki (grote toon, niet holte der voetzolen). Indoek kaki.
- 45 Toendjoek kaki (teenen). Djariek kaki; oroj is onbekend.
- 46 Kĕlĕk (oksels). Tĕkijak; niet kĕtijak.
- 47 Goeloe (hals). Lĕhĕr; tĕmboeloekan ook gronggongan worden zoo in 't Mal. als 't Koeb. gebruikt voor *krop in den hals* van menschen en dieren.
- 48 Kĕmaloean laki-laki. Tjitjĕh; — tjaïl bij de K. Kapas.
- " id pĕrampoean. Bilak; — lijang bij de K. Kapas.
- 49 Djĕngkoe (knie). Loetoet; — boekoe loetoet is kniegewricht.

- 50 Lingkëran përoet (darmen), oesoës. Lingkëran përoet.
- 51 Djantoeng (hart). Djantoeng.
- 52 Poesoeh (longen). Pëmparoe, niet poroh.
- 54 Lidah (tong); ilat te Palembang. Lidah.
- 55 Djëmboet. Djëmboet of boloe sijal.
- 56 Masoek (binnen). Mosoek.
- 57 Toedjah (steken), ook nikam. Nikam.
- 58 Njëmbëlih (slagten). Njëmbëlih.
- 59 Nëtak (hakken); stamw. tëtak. Nëtak.
- 60 Berdjalan (loopen; de *r* wordt gewoonlijk niet gehoord. Bëdjalan.
- 61 Gëmoek (vet). Lëmak; voor *dik* zegt men gëmoek.
- 62 Koeroes (mager). Koeroes; — koeroes mëring beteekent zóó mager dat er als 't ware niet dan vel en been overblijft, wat de Maleïer hier „koeroes kring” noemt.
- 63 Watoek (hoesten). Ngòhòl; — niet nòhòl.
- 64 Bërdèhèm (kuchen); zie 60. Bërdèhèm; nahamoen onbekend.
- 65 Ngingoes, niezen; bërsisi wordt te Palembang gezegd. Ngingoes; niet mëhingo. Voor snuiten wordt gebruikt brësin (M. en K.)
- Ngoap (gapen). Ngoam.
- Ngoelët (zich uitrekken). Bëkëdang; ook ngëlijat.
- 66 Tëlor (eieren). Tëlor.

De *r* in te slikken; het woord klinkt dus tëlò, — zóó is trouwens hier de gewone uitspraak van woor-

den. die op *or* uitgaan; woorden uitgaande op *ar*, *er* of *ir* klinken in de uitspraak gewoonlijk ook als *ò*; *běsar* spr. *běsò*, *ajer* spr. *ajò*, *gambir* spr. *gambò*.

67 Itam (zwart).

Koembang; — de Koeboe kent slechts twee benamingen voor kleuraanduiding; *poetih* = wit en *koembang* voor de andere kleuren. Kleedingstukken, die een in den handel bekende naam dragen, worden bij den naam genoemd: b. v. *kain boegis*, *tadjoeng soetrà*, en 't noemen der kleuren van die kleedingstukken komt niet voor. Alleen de bladeren der boomen zijn *idjou*; — groene kleederen zouden met de benaming *koembang* aangeduid worden. 't Bovenstaande is niet toepasselijk op de Koeboe *Kapas*, die de Mal. kleurbenamingen hebben aangenomen.

70 Běranak (bevallen).

Běranak; — niet *binok*.

De transcriptie der lijst is niet zeer naauwkeurig geschied. Onder velen blijkt dat ook uit 't woord *binok*, dat onbekend is; *banak* zou verklaarbaar zijn in de uitspraak, daar de ineensmelting van lettergrepen hier vaak plaats heeft; zoo b. v. voor *parang*, *pěrang* of *prang*, *běrat* spr. *brat*.

71 Kalah (verliezen).

Kalah.

72 Ajèr loedah (speeksel).

Ajek lijoer.

74 Berkata (spreken) zie 2 en 60.	Bĕkatå.
75 Poekoel (met een stuk hout slaan) ook banat.	Banat.
Tampar of tabok (met de hand slaan).	Tabok.
76 Sĕbat (met een zweep slaan) ook pĕtjoet.	Sĕbat, pĕtjoet.
77 Dĕngar (hooren) zie 66.	Dĕngar.
78 Lihāt (zien); ook tĕsĕlik, tĕkĕlik, ngĕlik.	Ngĕlik, tĕpilat.
79 Kĕras (hard).	Kĕras; lijoet is glad en wordt zoowel in 't Mal. als in 't Koeb. gebezigd.
80 Lĕmboet (fijn).	Lĕmboet.
81 Tatoe (gewond).	Loeka; — bij de Koeb. Kapas loekå.
82 Pĕgat (scheiden), sarak.	Sarak.
84 Kĕbat (binden).	Kĕbat.
89 Bĕrat (zwaar).	Bĕrat.
99 Ringan (ligt).	Ringan.
91 Lobang tjoengoer (neusgaten).	Lijang idoeng, ook tĕlagå idoeng.
92 Datang (komen).	Datang.
93 Pĕsan (bestellen).	Pĕsan.
94 Koekoe (nagels).	Boengalan; — niet bongolan.
95 Mĕdoe (honig).	Rĕpa; ook in 't Mal. gebruikelijk.
96 Lading (mes).	Lading; — koetoeng is een lading van bijzondere vorm.
97 bakoel (mand).	Bakoel.
99 Tĕmbakou (tabak).	Tĕmbakou.
100 Bawak (brengen); wordt te	Bawak.

- Palembang gebruikt; hier bezigt men gawak.
- 101 Lëpakan (neerzetten, van goederen), wordt gewoonlijk niet gebruikt; wel tëlëpak of tëlëpik (b. v. tëlëpak këmpëk, zet die kempek neër). Pëtika; niet potikon.
- 102 Ambil (halen, b. v. water). Tjaoek.
- 103 bërënti (stilstaan, ophouden). Bërinti; — bërdadoe onbekend.
- 104 Sëbit (scheuren b. v. van kleederen). Koejak.
Koejak (splijten van hout door den bliksem). Tjarik.
- 105 patah (breken). Patah.
- 106 Pëtjat (ontslaan). Pëtjah.
- 107 Barang-barang (gesamentlijk); ook sërëmpak. Sërëmpak-rëmpak.
- 108 Koera-koera (landschildpad). Koera; — ook met herhaling zie 10.
- 109 Kërëngga (roode mieren) zie 2; kërangrang te Palembang. Kërëngga.
- 110 Tikar (matje) zie 66. Tikar.
- 111 Sëmoet (mieren). Sëmoet.
- 112 Lalat (vlieg). Lalat.
- 113 Marah (vertoornd). Birat; — niet bëröt.
- 114 Soesah ati (verdriet). Soesah ati; — mëlangoen raakt in onbruik en beteekende *rouw* door dat een sterfgeval werd beschouwd als een teeken van den toorn der goden. Om zich aan dien toorn te onttrekken en tevens weder met de goden te verzoenen, verliet men de streek, welke men eerst

na geruimen tijd, weder durfde bezoeken. Die tijd nu was een tijd van rouwe, en deze werd „melangoen” geheeten. Nu zich de koeboes voor 't meerendeel in doesoens hebben vereenigd, komen verhuizingen ten gevolge van overlijden zelden meer voor.

- 115 Tapat (plaats om iets te bergen), tapan. Takoe.
- 116 en 197 Tjampak (vallen, uitglijden zoo dat men valt). Titik; dit laatste ook gezegd van 't druppelen v. d. regen.
- 117 Galak (veel v. iets houden). Galak; niet *gilok*.
- 120 Bergoetjoh (boksen). Bergoetjoh.
- Berbalah (vechten). Bëbantak.
- 121 Moela (begin). Moelå; — poentjeh heb ik niet kunnen weêrvinden; wêl is pangkal in gebruik, in den zin van kepala, 't hoofd, de voor naamste.
- 122 Djalan këliling (rondzwer- Djalan këliling; — poetas (poeter) wordt gebruikt in den zin van „in een kring rondgaan”.
- ven).
- 123 ëndjoek (geven) liever *oendjoek*. ëndjoek; — kasih wordt gebruikt in den zin van medelijden hebben, uit medelijden iets geven.
- 124 Koeting (lont). Toenam; — (bij de K. Kapa ook këkoenting) gemaakt van fijngestampte boombast en gebruikt bij 't halen van mëdoe.
- 125 Ngapak (omhakken); van kapak (Pal), hier *soelang* een soort van dissel. Ngapak.

126 Njoetjoek (rijgen).

Misir; — b. v. van vischen door de kiewen aan een touw geregen; njoetjoek (K) beteekent door 't lichaam steken.

Tindik beteekent 't doorbooren van de oorlellen; het woord en de kunstbewerking zijn tot heden bij den Koeboe onbekend.

127 Bëlah (dóórsnijden).

Bëlah.

128 Atap (dakbedekking).

Atap.

129 Garang;

Garang.

Ofschoon 't woord bij den Koeboe niet onbekend is, zoo bestaat de zaak toch bij hem niet. (De K. Kapas beginnen thans, in navolging der Maleiers garang's te maken). Garang is een uitstek, dat hier elk Mal. huis heeft. 't Wordt dikwijls door den inlander met gëlégâ (niet gëlógòr, dit is heel wat anders) verwisseld, ofschoon dit laatste eigenlijk slechts de *ramoan garang* beduidt.

130 Pintoe (deur) liever — lawang.

Pintoe; eigenlijk deurgat: de deur heet *katoep* pintoe. Lohok onbekend.

132 Alang-alang (soort v. gras).

Lalang; — kongko niet bekend: misschien wordt oengké bedoeld, een soort v. gras dat op de ladangs groeit, doch is dit woord wel bij den Maleier, niet bij den Koeboe bekend.

133 Mising.

Bërak; niet bëhak.

134 Batang (boomstam).

Batang.

135 Binatang (dier) vgl. 146.

Natang.

136 Boenji (geluid).

Boewik.

- 137 en 161 manggil bini (zijn vrouw roepen). Manggil bini; zoo is de vertaling en Mal. uitdrukking. Gaoek is fout en moet zijn goewak. 't Be-teekent niet „zijn vrouw roepen”; 't is de aan-roep zelf, dien een man tegen zijn vrouw, maar ook omgekeerd de vrouw tegen haar man gebruikt. *Owei* is 't zelfde; b. v. *kë-mai gowak (owei)* kom hier man of vrouw. *Go-wak* en *owei* mogen door andere personen dan de echtgenooten, niet gebe-zigd worden.
- 138 Këris. Këris.
- 139 Toembak lada of toemboek lada. Toemboek lada, sëkin.
- 140 Koedjoer (lans). Koedjoer, toembak; — to-hoek is een soort v. toembak.
- 141 Përang (kapmes). Parang; — ook *kejang* en *lidit*.
- 142 Koewali (ijzeren pot of pan). Koewali.
Bëlangå (aarden pot). Bëlangå; sëkoedjam on-bekend.
- 143 Pëdang (zwaard). Pëdang.
- 144 Bëlijoeng (diksel). Bëlijoeng.
- 145 Sënapang (geweer), bëdil. Bedil.
- 146 Matjan (tijger). Laoek bëngis, rimou, (*harimou natang* is een ver-korting van *binatang* en heeft een algemeener be-teekenis).

- 147 Badak (rhinoceros). Badak.
- 148 Gadjah (olifant). Gadjah.
- 149 Mandjangan (soort v. hert). Roesa; bij de K. Kapas
roesã.
- 140 Těnoek (tapir). Těnoek.
- 151 Běroek (soort aap). Běroek.
- 152 Kěra (id.). Kěra; ook tjěngkěra.
- 153 Toepei (eekhoorn). Toepei.
- 154 Kidjang (reebok). Kidjang.
- 155 Kantjil. Kantjil.
- 156 Běroewang (honigbeer). Běroewang; ook bakan.
- 157 Babi (zwijn). Babi.
- 158 Andjing (hond). Andjing.
- 159 Ajam (kip). Ajam.
- 160 Běběk (eend). Běběk; — itik heeten de
jonge, onvolwassen eenden.
- 163 Siteo (dáár) kasitoe, itoe; Kijoen ook kijoe; — 't
het eerste woord is ook op Sumatra's Westkust door
mij gehoord in de beteekenis van *siteo* en *kasitoe*.
- 166 Těgak (staan). Těgak.
- 170 Anak manggil mak. Loeh is onbekend; —
een kind, dat zijn moeder
roept, zegt *mik* (moeder),
een verbastering van *mak*.
- Bapak. Bapak.
- 171 Kěmana kae (waar gaat
ge heen), zie 2. Kemana mikah.
- 172 Pěrgi (gaan), spreek uit: Pěgi.
- 173 Sandja (bezoeken) is ge-
bruikelijk op de hoofd-
plaats; hier wordt *tandang*,
němoe gebezigd. Tandang.
- 174 Pajo kita pergi. Mikah endak of handak
pěgi.

- 175 Tidak maœe. Idak ëndak (tidak handak).
- 176 Ajer (water) zie 66; — vaak wordt *banjoe* gebruikt. Ajek.
Mengambil ajer. Tjaoek ajek.
- 177 Lëkas përgi wordt niet gezegd, men gebruikt gantjang-gantjang. Tjëngkak-tjëngkak of djëlas-djëlas
- 178 Lambat (langzaam), ook met herhaling. Rëmban, loempoe-loempoe.
- 180 Tidak ênak. Idak baik.
- 182 Lain (anders). Lain.
- 183 Pagi hari. Këboes-këboes; niet koeboet.
- 184 Makan (eten). Makan.
- 185 Poelang, balik. Balik.
- 187 Bangoen (ontwaken). Djagâ; tangkarit is ontstaan van 't neêrliggen en heengaan.
- 188 Mantjari (zoeken) Mëntjari; bëlaoek betekent mëntjari laoek d. i. mëntjari daging, ikan, vischen, jagen. Ikan laoek is ook op Sumatra's W. kust gebruikelijk in den zin van visch; laoek is eigenlijk 't vleeschachtig gedeelte van land- en waterdieren.
- 189 Rasa (gevoel) zie 2. Parasâ; niet asa.
- 190 Pëtjah (breken). Pëtjah.
- 191 Roesak (bederven). Roesak.
- 192 Tijoep (blazen). Tijoep.
- 193 Djahat ati (valsch). Djahat ati; — niet gëmat.
- 194 Pëtir (donderen). Pëtir.

195 Gambir, zie 66.	Gambir.
196 Oendjoek barang (geven),
berkasih wordt in dezen
zin niet gebezigd.	Endjoek, mēmbri.
198 Doerijan, ook doerèn.	Doerijan.
199 Manggies.	Manggies.
200 Tjēmpēdak.	Tēmēdak.
201 Nangka, zie 2.	Nangkā.
202 Ramboetan.	Ramboetan.
203 Ramanas (soort ramboe-
tan).	Poeroe bijawak; — niet
biantjak, dat wel door den
Maleier, niet door den Koe-
boe wordt gebruikt. De
vrucht is ruw en vol met
bulten even als de huid
v. d. leguaan. Van daar
haar naam poeroe = uit-
slag, zweer.
204 Kēmang.	Kēmang.
205 Batjang.	Batjang.
206 Djagoeng.	Djagoeng.
207 Pisang.	Pisang.
208 Tēboe.	Tēboe.
209 Njioer (kokosnoot), nijoer.	Kēlapā; en niet nijoer,
dat daarentegen gewoon-
lijk door den Maleier ge-
bezigd wordt.
210 Djëring.	Djëring.
211 Pētei.	Pētei.
212 Kēmiling; — kēmiri wordt
op de hoofdplaats gezegd.	Kēmiling.
213 Pēdara, zie 2.	Bēdarā.
214 Salak.	Salak; linsoem (salak
oelar, M). een salaksoort.
215 Oebi.	Oebi; — met <i>dolo</i> zal,

gis ik, *kětola* bedoeld zijn, dit laatste komt overeen met het Mal. gëndoela ook brëstoe, een oebiesoort.

217 Tëroeng; — tjoeng te Pa- lembang.	Tëroeng.
218 Rotan (rottan).	Rotan.
219 Rokok nipah (cigarette).	Rokok nipah.
220 Sërawal (korte broek).	Sërawal.
Tjëlana (lange id.) zie ook 2.	Tjëlana.
221 Kain.	Kain.
222 Ikat ikat (hoofddoek van mannen).	Gëtang.
Tangkoeloek (id. door de vrouwen gedragen).	Tëkoeloek.
223 Badjoe (baadje).	Badjoe.
224 Ikan (iwak) këlëmak.	Ikan lëmak.
225 Ikan toman.	Ikan toman, tjogat.
226 Ikan dëlëk.	Ikan rowan.
Tjoelâ (rhinoceroshoorn)	Tjoela; ook tjoelâ.
mentjari oebi.	Mëntjari oebi; sëbano is fout en moet zijn <i>banoe</i> , een oebiesoort.

A A N H A N G S E L.

1 Batang ënow.	Batang ënow.
2 Bëloeloek (vrucht v. d. arenboom).	Boeât ënow.
3 Idjoek (vezel v. id.)	Idjoek.
4 Tënggiling (mierener).	Tënggiling.
5 Bijantjak (leguaan).	Bijawak.
6 Tjëtjak (hagedis).	Tjëtjak.
7 Damar (spreek uit: damò).	Damar.

8 Aboe, arang (asch).	Arang.
9 Soedara (broeder) doeloer.	Doeloer.
10 Patjat (bloedzuiger).	Patjat.
11 Laki-laki (mannelijk) djan- tan van dieren.	Djantan.
12 Përampoean (vrouwelijk), batina ook wel v. menschen doch gewoonlijk v. dieren.	Batinâ.
13 Akar (boomwortel), oejoet.	Bangkar.
14 Agas (soort v. muskiet).	Rëngit.
15 Aloe (rijststamper).	Antan.
16 Lësoeng (rijstblok), loem- pang.	Lësoeng.
17 Ngoedoet (rooken); — mē- ròkòk zeer zeldzaam.	Mëròkòk.
18 Oelat (worm).	Oelat.
19 Ikan, daging.	Laoek.
20 Gondang (slak).	Këmboewei.
21 Keloekop gondang (slak- kenhuis).	Koekoep këmboewei.
22 Bëkatjoek.	Ngantjik, bëkèlè.
23 Rëbab (soort speeltuig).	Rëdap.
24 Njamoeck (muskiet).	Njamoeck.
25 Djangoet (baard).	Ròma, ook româ.
26 Pëdës (heet).	Bisa.
27 Mak, oemak (moeder).	Mik.
28 Bapak (vader).	Bapak.
29 Nènèk.	Gëdih.
30 Rangda (weduwe).	Djandâ; — zoo voor we- duwe als weduwenaar ge- bezigd.
31 Doeda (weduwenaar).	
rangda en doeda worden door den Maleier ook gebruikt in de beteekenis van gescheiden echtelieden; — hiervoor wordt door den Koeboe „bagoran” gebezigd.	
32 Sini (hier).	Sijâ.

33 Kēsini, kemari (hierheen).	Kēmaé.
34 Ini (deze).	Jai, nijā.
35 Tidak ada.	Bědaoet.
36	Mikah; — komt overeen met het Mal. „kanti”, b. v. kēmai mika = kom eens hier vriend.
37 Babat (zuiveren v. land door omkappen v. h. opgeschoten jonge hout).	Njēsap; gebezigd voor 't zuiveren v. ladangs van het opgeschoten hout, als men ze ook 't 2 ^e jaar na den aanleg wil beplanten.
38 Kēmbang mēlati.	Boengā mēloor.
39 badan, awak (lichaam).	Awak.
40 Bērēntak.	Boedjoek.
41 Doekoen (inl. dokter).	Malim.
42 Bětoenang, toenangan.	Běkoelih, koelih; — ook de Maleier gebruikt 't woord koelih, echter in een eenigzins andere, meer algemeene beteekenis.
43 Tai.	Aring.
44 Poewan (melk); soesoe zelden in deze beteekenis.	Soesoe.
45 Asēm pajā.	Kloembi.
46 Alang-alang.	Lalang.
47 Pinang.	Pinang.
48 Mana.	Mānā.
49 Mana pērang.	Mānā parang.
50 Anakkoe lanang.	Anakkoe djantan.

VIJFTIG MENANGKABAUSCHE PANTOENS

MET EENE

VERKLARENDE WOORDENLIJST,

DOOR

L. K. HARMSSEN.

*onderwijzer aan de Kweekschool voor inlandsche onderwijzers
te Fort-de-Kock.*

Het Menangkabausch dialect wordt den beoefenaren der Indische talen meer en meer bekend. Dr. VAN DER TUUK heeft reeds in zijne Tobasche spraakkunst (welk boek ik niet bezit, ook niet in leen heb weten te bekomen, en het daarom ook niet heb kunnen raadplegen) menige belangrijke aanteekening over dat dialect ten beste gegeven. Dr. PIJNAPPEL heeft om een „eerste begin te maken” zich groote moeite moeten getroosten met de uitgave van eenige Menangkabausch-Maleische zamenspraken (*), die menig lichtpunt omtrent dat dialect hebben aangebracht en Dr. VAN LIMBURG BROUWER gaf ons onlangs (†) eene proeve van Menangkabausch dialect in „Tjoerito palasik.”

't Is er echter nog verre af, dat men kan zeggen goed op de hoogte van dat dialect te wezen. Daartoe zullen nog vele bijdragen moeten worden geleverd; en ieder, die kan, hebbe mede te werken tot verspreiding

(*) Menangkabausch-Maleische zamenspraken opgesteld door Si Daoed Radja Medan; 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1872.

(†) Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, deel XXI p. 238.

van meerdere kennis omtrent het bedoelde dialect. Ter bereiking van dat doel meende ik te moeten medewerken. Mijn verblijf in de Padangsche-Bovenlanden heb ik mij ook zooveel mogelijk ten nutte gemaakt tot het verzamelen van eenige manuscripten (waarover wellicht later meer), en van 150 pantoens. Een 50 tal hiervan heb ik gelezen en deze wensch ik nu als eene bijdrage aantebieden.

Vooraf echter eenige opmerkingen omtrent het Maleische letterschrift der inlanders, omtrent de regels, waarop ik mijne transcriptie heb gebouwd, en de pantoens zelve.

Omtrent het schrijven met Arabisch karakter is op te merken, dat de inlander al zeer weinig begrip van spelling aan den dag legt. Waar ook, hier vooral zouden we met VON DE WALL mogen spreken van eene „*edja toekang tanak*”, keukenmeidenspelling. Men schrijft menigmaal veel slechter dan men spreekt. Nog niet lang geleden ontmoette ik in een brief van iemand uit hooger stand, het alles behalve Maleische woord *kasi* (*kaseh*) vervormd tot *mangassi*, in plaats van *memberi* (dat gewoonlijk als *mambari* wordt uitgesproken), en *mahalakan* voor *mengalahkan*. De vorm der letters laat gewoonlijk veel te wenschen over en is zeer questieus. Onderwijs kan ook in dit opzicht veel verbetering aanbrengen. Er zijn er reeds velen die goed en duidelijk schrijven. Laat de spelling van de samenspraken voor Dr. PIJNAPPEL zeer veel te wenschen over, geen wonder, want de vervaardiger heeft, gelijk ieder ander, zonder oplettendheid zijn werk afgemaakt. Moest deze nu zulk een werk leveren, het zou met veel beter gevolg zijn.

Er zijn echter ook vele woorden, die door den Maleier goed gespeld worden, al is de uitspraak verre van met de spelling overeenkomstig. De hierbij gevoegde pantoens, die ik door een inlander naar zijn eigen opinie met Arabische letters heb doen schrijven, kunnen het gezegde bevestigen. Dat omgekeerd de uitspraak menigmaal een groot bezwaar is om de rechte schrijfwijze van een woord

te weten, kan ons duidelijk worden uit de reeds bestaande woordenlijsten (opgenomen in PIJNAPPEL'S woordenboek en in bovengenoemde samenspraken); bovendien is het mij dikwijls voorgekomen, dat mijn Agamsche helpers niet wisten hoe een woord in quèstie te schrijven.

De bijzondere wijze van spelling en de vreemde uitspraak der woorden hebben bij mij een gewichtigen strijd verwekt. Hoe moest ik de pantoens met Latijnsch karakter transcribereen? Hoe moest ik de juiste uitspraak der woorden weêrgeven? De aanwijzingen, die ik daarvoor vinden kon (en die ik voor een groot gedeelte beknopt hierbij opgeef), heb ik allen nagegaan (*) en beproefd. Geen neiging tot *nieuwheid*, maar alleen tot *juistheid*, deed mij ten opzichte van spelling met anderen verschillen. Verder heb ik getracht te verklaren wat anderen nog niet duidelijk mocht zijn; en misschien heb ik nog een en ander aan 't licht gebracht wat anderen onbekend was. Zoo hoop ik althans.

Voor alle duidelijkheid geef ik hieronder in volgorde de regels, die ik bij mijne transcriptie heb voor oogen gehad. De voorbeelden ter opheldering daarbij, zijn volgens de schrijfwijze der Maleïers.

1e. De eindconsonant س na eene < of >, alzoos *as* en *is*, wordt uitgesproken als eene *s* en de voorafgaande klinker is eene *è*, gelijk in 't Fransch *père*. Alzoos:

اتس atas wordt اتیه atèh (†); لکس lekas = لاکیه lakèh; کيس کيس

(*) Vergel. de voorrede van meergenoemde Men. Mal. zamenspraken, en Handl. bij de beoefening der Mal. taal- en letterkunde van Dr. DE HOLLANDER, 3e dr. p. 288 vv. — Ik breng hierbij tevens in herinnering, dat ik alleen spreek over het Maleisch zooals het in de afd. Agam wordt gesproken; in Tanah-Datar, Moko-Moko en Rau kan men nog een andere uitspraak hooren.

(†) Zou اچیه, Atjeh, naam van het tegenwoordig veel besproken rijk, voor *Atjas* staan?

kijas (*) = كيه kijèh; كريس keris = كاريه karih; هابس habis = هابيه habih; گادس gadis = گاديه gadih.

2°. De eindconsonant س na eene ُ, alzoos, wordt uitgesproken als eene ي, als stond er اي, en de uitspraak komt overeen met die van 't Fransche *oui*. Alzoos:

بagoes = باگوي bagoewi; هاروس haroes = هاروي haroewi; تروس teroes = تاروي taroewi.

3°. De eindconsonanten ر en ل na eene َ worden niet uitgesproken en de َ wordt een zuivere *a* klank. Staan die consonanten na eene ِ zoo worden zij ook niet uitgesproken, de Maleier schrijft in plaats van die *r* en *l* eene ي doch de klank, die men hoort gelijkt op *i-jè* (†). Zoo:

پاسر pasar wordt پاسا pasa (§); بيسر besar = باسا basa; كندل kenal = كانا kana; كابل kapal = كاتا kapa; اير ajer (***) = اي اي ai-jè; پاسر pasir = پاسي pasijè; كمپل kampil = كمثي kampijè.

4°. De eindconsonanten ر of ل na eene ُ, alzoos, worden niet uitgesproken; men hoort daarvoor in de plaats eene klank, geheel overeenkomende met *ois* in het

Ik durf het niet beslissen; doch zeker is, dat men hier *Atjas* zeer dikwijls hoort gebruiken als naam van dat rijk; ook hoort men *tjangkas* voor *tjangkeh*. Hierbij zou dus juist het omgekeerde van bovenstaanden regel het geval zijn. *Oetas* wordt echter *oentai*, niet *oentèh*.

(*) *Kijas* (*Arab.*?) bet. *sindir*, zoowel in *Agam* als in *Bengkoelen*.

(†) Ik schrijf *i-jè*, al is de vorm ook niet mooi, omdat de *i* met nadruk wordt uitgesproken, en daardoor een sterke overgang tot *jè* wordt gehoord.

(§) Voor *benar* zegt men echter gewoonlijk *banai*; en *dèlò* voor *de-star*. Waarom?

(**) Wat Dr. PIJNAPPEL in de zamenspraken (p. XII) bedoelt met „*ja* wordt na eene *a*, *i* b. v. in *air* voor *ajar*” erken ik niet te begrijpen. Het is de vraag of het niet beter zou zijn *i-jè* in *i-jèk* te veranderen, want een bijklank *k* meen ik gehoord te hebben. Daartegenover staat echter, dat men in *Tanah-Datar* *ajer* zeer duidelijk als *ai-ja* uitspreekt.

Fransche woord *trois* (trwa); van daar dat ik die heb weergegeven door *oewä*. Zoo:

کاسر kasoer = کاسوا kasoewä; توکل toekol = توکوا toekowä; هانچر hantjoer = هانچوا hantjoewä; باکل bakol = باکوا bakoewä.

5°. Komt als eindconsonant de ت na eene ے, ِ, ُ of ِ, zoo wordt daarvoor in de plaats een ق of ُ geschreven en ook zoo uitgesproken. De zeer sterke aspiratie na de *oe* gaat bovendien gepaard met eene *i* klank. Ik heb alzoo *at*, *it* en *oet* weergegeven door *èk*, *ik* en *oewik*, doch laatstgenoemde uitgang spreke men zoo kort mogelijk uit (*). B. v.:

هولت hoelat wordt هوليق hoelèk (†); امطت empat = امطيق ampèk; سمطت soempit = سمطيق soempik; کولت koelit = کوليق koelik; اودت oedoet = اودو oedoewik; قوت peroet = قاروق paroewik.

6°. De eindconsonant ث na eene ے wordt gehoord

(*) VAN DER TUUK geeft *oet* en *oep* weer door *wi*, om geen aanleiding te geven, dat men aan twee lettergrepen denke (Verg. Zamenspraken v. Dr. Pijnappel p. X). Echter wij Hollanders hechten aan de *w* een anderen klank dan aan de *oe*, en *oedwi* b. v. zouden we heel anders lezen dan *oedoewik*.

(†) Ik vind in deze verandering van *at* in *èk* eene aanleiding tot eene opmerking omtrent twee woorden voorkomende in het Woordenboek van DR. PIJNAPPEL. De eerste geldt het woord اچچ *atjih* kleine boombloedzuigers. In het helaas onvoltooide woordenboek van H. VON DE WALL wordt dit woord overgenomen, echter met verwijzing naar *patjat*, en terecht, want wellicht is *atjih* eene slechte lezing voor *atjèk* اچق, gelijk men dit woord hier uitspreekt, en in Bengkoelen zegt men *patjat* en *atjat* Het andere woord is کيائي *kiai* (p. 189) De C. daar achter is „eene waarschuwing om voorzichtig te zijn.” Immers C. heeft te Bengk. کيک *kièk* gehoord; zoo spreekt men ook daar het Sanskr. woord *kyat* uit. Het woord bet. niet alleen behendigheid, maar vooral: overleg bij al hetgeen men doet, in zooverre ook: slag om iets te doen.

als eene ق en de َ wordt eene dlammah berimalah (اؤ); — na eene َ wordt de ُ eene ɣ, en na eene َ eene ي. Dit laatste geval geeft veel moeilijkheid om juist te weten of een woord op oes of oep eindigt, wijl in beide gevallen oewi (oui) gehoord wordt. De drie uitgangen ap, ip en oep geef ik terug door ðk, ih en oewi. Alzoo hoeroef = حرويف hoeroewi; hidoep = هيدوي hidoewi; hatap = هاتف hatòk; sarap = ساروف saròk; arip = عاريف arih.

7^e. De ق als eindconsonant na eene َ is zoo weinig hoorbaar, dat ik deze heb weer gegeven met den spiritus lenis (٢). Alzoo كودق = كودوق; كودق = كودوق. De ق na een َ blijft in uitspraak onveranderd; men schrijft echter تيدق zoowel als تيد٢.

8^e. De ق na eene َ hoort men uitspreken als i-jě (ijěk?), en men schrijft zeer gaarne بايي baijě inplaats van بايق baik; تاري tarijě voor تارق tarek.

9^e. Komt de ɣ als eindconsonant na eene َ, َ, of َ berimalah, dan heeft ze als bijklank een doffe a, die ik als ä heb afgebeeld, en de ɣ zelve wordt zeer zacht uitgesproken. Alzoo djatoeh wordt djatoehä; ريه rijoech = ريوه rijoechä; لبه lebh = لبيه labihä; djernih = djernihä. Komt de ɣ na eene َ dan blijft zij onveranderd in uitspraak; zoo سده soedah (*).

10^e. Komt als eindconsonant de ڠ na eene َ of َ dan hoort men tusschen de ng en de o of i nog een klank, die veel op eene ʒ gelijkt; zoo hoort men انتڠ anting en oentoeng uitspreken als anti-ěng en oentoe-ěng. In de transcriptie heb ik deze ʒ niet opgenomen.

(*) De eenigste uitzondering op dezen regel zijn de suffixen kah en tah, die in Agam als kó en tó worden uitgesproken, zoo adakah = laikó en adakó; apatah = apató. Lah blijft onveranderd.

11°. Wordt een woord niet door eene djazm (◌) afgesloten dan verandert *a* immer in eene *o* = *â* = *ô* (*). Zoo *كأد* kepada = *كأدو* kapadô; *كو* koeda = *كوو* koedô. Onder dezen regel vallen ook die woorden, welke eindigen op *wa*; *bawa*, *djawa* hoort men als *ba-ô*, *dja-ô*. (†)

12°. Woorden eindigende op *ï*, worden met een zeer doffe *â* (ook weder *ä* (§)) uitgesproken; zoo: *ملي* moelija = *moelijä*; *كروني* keroenija = *karonijä*; *بلي* belija = *balijä*.

In de meermalen aangehaalde Men.-Kab. samenspraken wordt met juistheid de opmerking gemaakt, dat *as* en *ar* in het midden van een woord de consonant verliezen. Ik geloof die opmerking te mogen versterken met te zeggen, dat bijna alle praefixen, op *s* of *r* eindigende, die letter verliezen. Zoo *ber*, *ter*, *per*, *kar*, *djer*, *tjer*, *tjar*, *has*, *das* enz. worden *ba*, *ta*, *pa*, *ka*, *dja*, *tja*, *tja*, *hè*, *dè*, in: *basin*, *tadjoen*, *palak*, *kadjô*, *djanih*, *tjadik*, *hètô*, *dètô*, *pagam* voor *bersin*, *terdjoen*, *perlak*, *kerdja*, *djernih*, *tjardik*, *hasta*, *destar*, *pergam*, enz. En *doesta* wordt *doetô*; *koesta* = *koetô*; *restoeng* = *ratoeng*; *selesma* = *salèmô*.

Het gebruik van de *oe* is verre van regelmatig. Zoo wordt *saolah-olah* uitgesproken als *saolah-oelah*; *orang* als *oerang* en *rang*; *boleh* als *boelèh*; *hitoeng* als *ètong*; *hidoeng* als *hidong*; *tempoeroeng* als *temporong* en *koeroes* wordt dikwijls *kèroes*.

Ook andere woorden worden onregelmatig uitgesproken,

(*) Uitzonderingen op dezen regel zijn de woorden *kena* en *rasa* die gewoonlijk als *kanai* en *rasai* worden uitgesproken en geschreven. *Kanô* en *rasô* worden echter een enkele maal gebruikt. Zou *katai-katai*, ijlen (b. v. in de koorts), niet van *kata-kata* afkomen?

(†) Verg. Zamenspraken p. XI vv.

(§) DR. PIJNAPPEL spreekt in de Zamenspraken p. VI over eene *a*, die veel overeenkomst moet hebben met de fransche *eu*. Ik heb in dat boekje naar woorden met die letter gezocht, doch niet gevonden. Mij is ook geen woord bekend, waarin de *a* die *eu*-klank zou hebben.

zonder dat men daarvoor een regel kan opgeven; zoo hoort men *oedëró*, *soedëró*, *soedëgó*, *semó* voor oedara, soedara, soedagar, sama. *Sana* wordt *sanan* en *sënan*.

Omtrent de onderscheiding in drie onderdialecten van het Menangkabausch door v. d. Tuuk gemaakt (*), durf ik mij niet uitlaten, omdat ik mij nimmer buiten de afdeling Agam heb kunnen begeven. Zeker is het echter, dat de *ž* in het Agamsch bijna immer *a* wordt, in Tanah-Datar *ô*, naar men mij heeft meêgedeeld. In het Moko-Mokosche (te oordeelen naar de uitspraak van eenige leerlingen op onze school, van daar afkomstig) schijnt men het juiste onderscheid tusschen de *ž* en de *a* te laten hooren. Men denke echter in het Agamsche niet immer, dat waar men eene *a* hoort eene *ž* moet geschreven worden, want dan zou *lading* en *ladang* b. v. *lëding* en *lëdang* moeten worden (in Tanah-Datar *ladang* = *lôdang*).

De praefixen *me*, *men*, *mer* en *meng*, verandert men immer in *ma*.

Het nadruksaanhechtsel *lah* wordt gewoonlijk voorafgegaan door het infix *ma*, en soms gevolgd door de interjectie *hà!* Zoo wordt *pergilah* tot *paimalah* en *paimalah hà!* *Adjarlah* tot *adjamalah* en *adjamalah hà!*

De verwisseling van *m* in *n* heeft in Agam al zeer zelden plaats; in Tanah-Datar echter altijd; men zegt daar *hajan*, *malan*, *garan*, *balon* voor *hajam*, *malam*, *garam*, *belom* (†).

Nog een enkel woord omtrent de pantoens zelve. *Pantoens* zijn volgens PIJNAPPEL (in zijn Woordenb.) een soort van vierregelige gedichten, inlandsche volksdichten; KLIN-

(*) Verg. Zamenspraken p. XIII.

(†) Meerdere opmerkingen omtrent verwisseling van consonanten in het Menangk. dialect worden gegeven in meergemelde Zamenspraken p. XII vv. en vooral in DR. DE HOLLANDER'S Taal- en Letterkunde, 3^e dr. p. 288 vv.

KERT noemt ze *minnedichten*. Dat ze niet immer vier-regelig zijn blijkt uit achterstaande, en minnedichten kunnen lang niet *allen* genoemd worden. Immers het grootste gedeelte der pantoens heeft hier den bijnaam van: *pemainan anak moeda*. Het Maleische kind moet zich zelf van zijne jeugd aan in de pantoen-wereld inwijden; het leert pantoens van ouders en kennissen; het maakt ze zelf. En geen wonder: het kind wordt eerst gezegd te kunnen praten, als het een paar pantoens gemaakt heeft. Dit neemt echter niet weg, dat er ook een groot aantal *minnedichten* zijn. Deze schijnen meestal van vroegeren oorsprong te wezen (*). Men heeft mij hier meegedeeld, dat er vele pantoens te vinden zijn in twee, onder de inlanders zeer bekende, manuscripten: de *hikajat Intjik Malim* (naam van een Atjihnees) en *Mqlim Déman* (†). Pantoens uit beide manuscripten worden zeer weinig gezongen, want als men ze zelf niet kan maken wordt men voor zeer dom gehouden. De mooisten (?) echter worden geschreven en verspreid door de vrouwen. Deze houden zich ook bezig met de vervaardiging van nieuwe. Men denke nu echter niet, dat de meeste vrouwen alhier kunnen schrijven, of zich met vervaardiging van nieuwe pantoens bezig houden. Het moeten er betrekkelijk weinige zijn, en bovendien staan zij slecht ter naam en worden door niemand geacht. Hierin ligt wellicht de reden dat het vrij moeielijk is pantoens machtig te worden; het heeft mij althans heel wat moeite gekost. Dat de priesters zich tegen het maken van pantoens zouden verklaren (§) zou

(*) Verg. Bijdragen Koninkl. Instituut. 3e Volgr. dl. I p. 51 vv. en Tijdschrift van Ind. Taal-, Land- en Volk. dl. XIX p. 312 vv.

(†) De „Intjik Malim” hoop ik binnen kort in eigendom te hebben; en in dat geval zal ik later op dit manuscript terugkomen. Omtrent „Malim Déman” vindt men een (vrij uitvoerig overzicht in de Bijdragen van het Koninkl. Inst., dl. I 1866, p. 255.

(§) Verg. Bijdragen enz. dl. I 1866 p. 51.

mij niets verwonderen, want vooral het gehalte der minnedichten laat veel te wenschen over. De meeste pantoens schijnen mij onbeduidend van inhoud te zijn. De beteekenis echter is niet immer even gemakkelijk te vatten, wijl men, om te doen rijmen soms nietalledaagsche woorden gebruikt.

De vorm der pantoens is bekend. De eerste twee of meer regels hebben een of meer beelden, die dikwijls in 't geheel niet op elkander gelijken en groote onzin zijn. Hetgeen men eigenlijk zeggen wil, is vervat in de twee of meer laatste regels, die men de *lawannja* of tegenstelling noemt.

De pantoens kan men ten allen tijde gebruiken. Ontbreekt het den lieden aan stof tot praten, dan vermeidt men zich met het zingen van pantoens, als bij beurtzangen. (zie b. v. no. 17 en 18). Dit doet men niet alleen in den kampong, maar ook langs den weg. Niet het minst worden ze gezongen door hen, die immer een zwervend leven hebben, of met slechte bedoelingen uitgaan (de orang risau).

Van de muziek der pantoens moet men zich geen groot denkbeeld vormen. De zangwijze gaat van den een op den ander over; doch het zal wel niet veel moeite kosten, om zelf zangwijzen te maken, want het „geneurie” dat men hoort, heeft geen aanspraak op den naam van zangwijs.

Eene vertaling der pantoens heb ik voorloopig achterwege gelaten. Wellicht volgt er later eene bloemlezing uit mijn 150 tal. Ter opheldering echter, geef ik een woordenlijstje, (niet immer alfabetisch in volgorde) dat eene menigte woorden bevat, in de bestaande Woordenboeken niet voorkomende of daarin niet duidelijk genoeg verklaard.

FORT DE KOCK Juni 1874.

١
 مول دفرغ جيرة نكك
 رابه فندان اتس فمانغ
 تارق كورنتوغ جو لنگكين
 جاتوه سوماراي بوغ لاد
 مول ديكارغ سورة نكك
 دودق برمانوغ سام سوغ
 تكمل اونتغ جو بگيان
 جاتوه بداري اير مات

٢
 سوتن كرنيا داهولن
 كيني دباروه كليفتوغن
 ساي اورغ ملي داهولن
 كيني دسابق فرونتوغن

٣
 كود سيالم نن باتوه
 سيشكه دكبن كلماري
 دهول ساي اورغ باتوه
 كيني سالمبون تيدق لاي

٤
 انق سفاغم فوني تانه
 گيلو برتمب مشكق جوا
 ساجككل تيشكي دري تانه
 گيلو جو اونتغ مابق جوا

1.

Moelô diparang djirék nangkô,
 Rabah pandan atêh pamatang,
 Tarijê koeroentoeng djô langgajan,
 Djatoehă soemarai boengô ladô.
 Moelô dikarang soerék nangkô,
 Doedoe^s bamanoeng samô soerang,
 Takana oentoeng djô bagijan
 Djatoehă badarai aijê matô.

2.

Soetan Karoenijă dahoeloenjô,
 Kini dibaroehă kalintoengan;
 Sajô oerang molijă dahoeloenjô,
 Kini dimaboe^s paroentoengan.

3.

Koedô si Alam nan batoewah
 Singgah di kaboen kalamari;
 Dahoeloe sajô oerang batoewah,
 Kini sa amboen tidak lai.

4.

Anak si pagam poenai tanah
 Gilô batimbô mangkoe^s djoewô;
 Sadjangka tinggi dari tanah
 Gilô djô oentoeng maboe^s djoewô.

لاي دتمب نن باء اورغ
 تيداق كرون توغ دالم ريهب
 لاي دچينت نن باء اورغ
 تيداق كا اوننغ اف داي

٦

كارغ تبالق دفراهو
 كويت مانس ددالم فادي
 لارغ مخلق نن كتاهو
 داكغ مناعس دالم هاتي

٧

فيتاله جو بوغ تذجوغ
 كتينگ جو گونغ راج
 تيداق سله بندا مغدوغ
 سله دبادان بورق فينت

٨

اگغ سمبوين باوا نايق
 كود بلاري ماسق كمقوغ
 اوننغ سوراتن نن قاء بايق
 دالم رحيم بندا مغدوغ

٩

ملاشوة جاوي اورغ كورغ
 ملاشوة ماهيمبو كاون
 مناعس مپدار اوننغ
 اوننغله تيفگي داري هاون

5.

Lai ditimbô nan ba^s hoedang
 Tidak koeroentoeng dalam rimbô;
 Lai ditjintô nan ba^s oerang
 Tidak kaoentoeng apô daijô.

6.

Karang tabaloe^s di parahoe,
 Koelik manih di dalam padi;
 Larang makaloe^s nan katahoe,
 Dagang manangih dalam hati.

7.

Pitalah djô Boengô Tandjoeng
 Katigô djô Goenoeng Radjô;
 Tidak salah boendô mangandoeng,
 Salah di badan boeroe^s pintô.

8.

Agoeng samboeijan bawô naijě,
 Koedô balari masoe^s kampoeng;
 Oentoeng soeratan nan ta^s baijě
 Dalam rahim boendô mangandoeng.

9.

Malangoehä djawi oerang koeboeng,
 Malangoehä mahimbau kawan;
 Manangih manjada oentoeng,
 Oentoenglah tinggi dari hawan.

۱۰

بښکښول فسرڼ لاشغ
 دق سوکور تمغت مېمبالي
 داهول بادان نن سنغ
 کيني باء راس جادي کولي

۱۱

اورغ يوشس بباچو رنتلي
 سيدځکه دراجغ بښکښول
 فانوت بنر بادان مراسلي
 بايق ماتن باځي مځکون

۱۲

کراک ماري رغ سوس
 تاريق فيسو بله انديغ
 نن تاتف اونيله دوس
 نن ريسو کماري لايغ

۱۳

مان مځکغ مان فيامس
 مان باتو کليرن تاجي
 تيشگل کمغوغ تيشگل هلاس
 تيشگل تافين تمغت مندي

۱۴

برچنچين فرمات هيچو
 کاجنچين کليغکغ کيږي
 تولقله داځغ نن فريسو
 راس مېمبارة کنځري

10.

Bangkahoeloe pasanja langang,
 Dèk soeka tampèk mambali;
 Dahoeloe badan nan sanang,
 Kini ba-rasô djadi koeli.

11.

Oerang Boengoewi babadjoe rantai,
 Singgah di Ridjang Bangkahoeloe;
 Patoewik bana badan marasai,
 Banjak matônjô bagai mangkoedoe.

12.

Karakòk mari rang soesoen,
 Tarijê pisau balah indajang;
 Nan tatòk oenilah doesoen,
 Nan risau koemari lajang.

13.

Manô Manggoeng? manô Pijaman?
 Manô batoe kiliran tadji?
 Tingga kampoeng! tingga halaman!
 Tingga tapijan tampék mandi!

14.

Batjintjin paramatô hidjau,
 Katjintjin kalingking kerî;
 Toelaklah dagang nan parisau,
 Rasô mambarèk kanagari.

هارو سباتغ تفي تمفت
 مزيچو فرغ جو اوجوئن
 تولقله داڳڻ نن فمبذسه
 کريسو مندي داوونتنن

کماتي جرڻ انن کاچڻ
 اورڻله فايه منجلاکن
 کفائي جوڻ مله داڳڻ
 اورڻله فايه مشڪيلاکن

بايق کيت فيڻي بلاداغ
 کساوه بلولق^۲
 بايق کيت فيڻي بدائڻ
 ديروهه مرڱو ايندق

کق جادي فيڻي بلاداغ
 کايين فنڇڻ چاري داهول
 کق جادي فيڻي بدائڻ
 ايندق سمڻ چاري داهول

کق فندي بکايين فنڇڻ
 لابه باء بکايين ساروڻ
 کق فندي منجلاکنن
 کق فندي با ايندق سمڻ

15.

Haroe sabatang tapi tampèk,
 Maritjô parang djô oedjoengnjô;
 Toelaklah dagang nan pambansèk,
 Karisau mandai dioentoengnjô.

16.

Kamati djoegô annjô katjang,
 Oeranglah pajah mandjèlôkan;
 Kapai djoegômalah dagang
 Oeranglah pajah manggilôkan.

17.

Baijè kitô pigi baladang,
 Kasawah baloeloe^s-lœeloe^s;
 Baijè kitô pigi badagang
 Di roemah maragoe indoe^s.

18.

Kòk djadi pigi baladang
 Kain pandjang tjari dahoeloe;
 Kòk djadi pigi badagang
 Indoe^s samang tjari dahoeloe.

19.

Kòk pandai bakain pandjang,
 Labihã ba^s bakain saroeng,
 Kòk pandai mandjèlôkannjô;
 Kok pandai ba-indoe^s samang

لابه افما مندي كندوځ
كق فندي ممبراكنن

۲۰

راميله فكن تلق كايځ
تمفة برچول بلي كايځ
كلو تيداق اوځ دكندوځ
دنسانق جادي اوځ لايځ

۲۱

رومبگو دالم كتيدځ
نن دو كبندر فادځ
سابوه كباتځ هاري
باتيگ لاون سليځ
بادو ببلق فوځ
سورځ تيداق تننو فلي

۲۲

فرقتي تځ ككويځ
تديب دكويځ مغلانځ
سبله فچه ماتن
باتيگ داځ نن هيلځ
سورځ ماتي سورځ بروځ
سورځ هندام ككمفوق راج

۲۳

اجوځ ۲ فولو رومبگو
ساتن سفوشكق ماكن ايكن
اجوځ تنجوځ فولو نن تيگ
سانالله داځ بناغييسن

Labihâ oepamô mandai kandoeng
Kok pandai mambawôkannjô.

20.

Ramilah pakan taloe Kaboeng,
Tampèk badjoewa bali kain;
Kalau tidak oewang di kandoeng,
Dansanak djadi oerang lain.

21.

Roembigô dalam katiding,
Nan doewô kabanda Padang,
Saboewah ka Batang hari;
Batigô lawan saliring,
Badoewô babalijë poelang,
Soerang tidak tantoe pai.

22.

Parapati tabang ka Koeboeng,
Tibô di Koebang mangalabang
Sabalah patjah matônjô;
Batigô dagang nan hilang:
Soerang mati, soerang baoetang,
Soerang handam ka Kampong Radjô.

23.

Adjoeng-adjoeng poelau Roembigô,
Sanan siponggok makan ikan;
Oedjoeng Tandjoeng poelau nan tigô,
Sènanlah dagang batangihan.

بلاق اوان باء کيني
 تينغىل دجالن سفردو
 توگق داگق باء کيني
 موسم فبيل کسمغين

باتغ گندم جو بانغ فينغ
 دفتحت سوتن چنياگ
 داگق نن بلم ايلق هيلىغ
 كق هيلىغ بلم ايلق لام

تالغ دبوکيۛ کونخ اوانس
 تمبلغ اولو فغالي
 بنغ فودس بوله داوانس
 داگق هيلىغ سوسه مشکنتي

انق سكمبغ دارق
 تبغ ملایغ ماسق لادغ
 كق ناء بجالن لاي ببلق
 لاي كمندي ننتي داتغ

له ايک لام سيکيلغ
 كق رومقه فذجغله کيني
 كق فادي تمبيله بنتو
 باتوغ جو رومغتن توگرکن

24.

Balarak awan ba:kini,
 Tingga di djalan sapadoewô;
 Taragak dagang ba:kini,
 Moesim pabilô kasampainjô?

25.

Batang gandoem djô batang pinang
 Dipandjèk Soetan Tjiniagô;
 Dagang nan baloem èlok hilang,
 Kok hilang, baloem èlok lamô.

26.

Talang di boekik goenoeng Oelèh,
 Tambilang oeloe pangali;
 Banang poetoewi boeleh dioelèh,
 Dagang hilang soesah mangganti.

27.

Anak si Koembang darijè-darijè,
 Tabang malajang masoè^s ladang;
 Kok na^s badjalan lai babalijè,
 Lai ka mandai nanti datang.

28.

Lah ikô lamô si Kilang,
 Kok roempoewih pandjangleh kini,
 Kok padi toemboehälah bantô,
 Batoeng djô roempoewihnjô toegakan.

له ايك لام داڱ هيلغ
 كق هيدف گداغله كيني
 كق ماني تمبوهره چافو
 كمفوغ منونتوت دتيشگلكن

۲۹

له هيلر اورغ بوكيه تيشگي
 ناء لالو كفداغ فنجغ
 ماپيسي فماتغ فني
 له هيلغ لنتق نكري
 سماءت كورغ نڱ گداغ
 تاء كمفوغ باهوني لاي

۳۰

اوره جيلانغ راغ فنتوكن
 گمبولو دارن هالس دولغ
 تيف اورغ داتغ دتاپكن
 دجوشنت فولو كات اورغ

۳۱

بدو دودق دتدجوان
 منجايت باجو كلمكاري
 مندي مناغس كويسوان
 داڱ ناء تننو موري ۲

۳۲

بلاير بيدق ككفداغ
 بلاهوه تننغ اوچ ساوا
 فولو اوچغ فولو فيامن
 تمفاه نڱ داري فولو فيسغ

Lah ikô lamô dagang hilang;
 Kok hidoewi, gadanglah kini;
 Kok mati, toemboehâlah tjapô;
 Kampung manontoewih ditinggakan.

29.

Lah hilijê oerang Boekik Tinggi,
 Na^s laloe ka Padang Pandjang,
 Manjisi pematang pantai;
 Lah hilang lantak nagari,
 Soemangèk korong nan gadang
 Ta^s kampung bahoeni lai.

30.

Oerèk djilatang rang pantôkan,
 Gamboelau daoen haléh doelang;
 Tijòk oerang datang ditanjòkan,
 Di djoengoewik poelau katô oerang.

31.

Badoewô doedoe^s di tindjawan
 Mandjaik badjoe kalamkari;
 Mandai manangih karisauwan,
 Dagang ta^s tantoe moeri-moeri.

32.

Balaija bidoe^ska ka Padang,
 Balaboehâ tantang Oedjong Saô;
 Poelau Oedjoeng, poelau Pijaman,
 Tampak nan dari poelau Pisang.

باتغ فوگگت اورغ کایهکن
 سانن بدرای بوغ لاد
 تاء بمین دریمب لای
 بادان کچل جولغ بداگغ
 بیدق اورغ چین نن دتمفغ
 دودق برمانغ دهلوان
 درنجق لایر کروغ گونی
 تیب د داد دیکانهکن
 سانن بدرای ایر مات
 تیداق بادان برسوا لای

۳۳

فورس دتنتغ اوجغ فندان
 دهادغ فاسر اوجغ کراغ
 دتاقق باتغ بوغ ری
 ترلی ری فندن لاک
 برامبس اشن تمور بنتن
 مئاله داگغ سام سئورغ
 تلمفو رانه اوجغ تئجورغ
 ترلای ۲ نن چیلاک

۳۴

سجنندو ماتنی دنداس
 ماتنی دنداس دالم تئگق
 دتنتغ فولو تانه نیاس
 سام دلامن ۲ امبق

۳۵

چیننتغ دبوکیه فوتس
 دتاتم کایغ دالم فادی

Batang poegagô oerang kajoehâkan,
 Sènan badarai boengô ladô,
 Ta^f bamban di rimbô lai;
 Badan katjijë djolong badagang
 Bidoe^s oerang Tjinô nan ditompang;
 Doedoe^s bamanoeng di haloewan
 Di rèndjèk laija karoeng goni;
 Tibô di dadô dikaloehâkan,
 Sènan badarai aijë matô,
 Tidak badan basoewô lai.

33.

Peroewi di tantang Oedjoeng pandan;
 Di hadang pasijë Oedjoeng karang
 Di takoe^s batang boengô rajô
 Taralai-ralai pandan lakô;
 Baramboewi angin timoewă Bantan;
 Mangaloehă dagang samô soerang;
 Talampau ranah oedjoeng Tandjoeng
 Talalai lalai nan tjilakô.

34.

Sidjantoe mati di tandèh,
 Mati di tandèh dalam toenggak;
 Di tantang poelau tanah Nijèh,
 Samô dilamoen-lamoen ombak.

35.

Tjinantoeng di Boekik Poetoewi
 Di tanam katjang dalam padi,

بارو بدانتوش امبق فورس
داگغ سغسي دمان کيني

۳۶

همفسکن کادام دبوله
دباتغ فاوه تمفوکن
کايو کلت دتغه لاداغ
ساکتله فانه دالم لوراه
سمفیکن فاسن دگوره
دداگغ جاوه کاتکن
سوره ببلق ايث فولغ
الت ماننتي دالم رومه

۳۷

دتانم کاجغ جو امفالو
دتانم ددالم لادغ
انق کندوغ فولغ داهول
مندي تراگق مالم سياغ

۳۸

ايسق لنتيکنله دبمبن
مودق بلادغ ليمو فوره
ايسق رسيکنله دپادن
فغاچر مندي تاء دتوره

۳۹

مکين ايسق مکين کفاوه
فاوه بفکر جو بنتوشن
مکين ايسق مکين کجاوه
جاوه دباوا فرننتوشن

Baroe badantoeng ombak Poeroewi,
Dagang sangsai di manô kini.

36.

Hampéhkan kadam di boëloehä
Di batang paoehä timpôkan;
Kajoe kalèk di tengah ladang,
Sakèklah paoehä dalam loeroehä.
Sampaikan pasan di goeroehä
Di dagang djaoehä katôkan;
Soeroehä babalijë injô poelang
Alèk mananti dalam roemah.

37.

Ditanam katjang djô ampaloe
Ditanam didalam ladang;
Anak kandoeng poelang dahoeloe
Mandai taragak malam sijang.

38.

Isoe lantaikanlah di Bamban;
Moedijë baladang limau poeroewih;
Isoe rasaikanlah di badan
Pangadja mandai ta di toeroewih.

39.

Mikin isoe, mikin ka Paoehä;
Paoehä bapaga djô bintoengan;
Mikin isoe, mikin kadjaoehä;
Djaoehä di bawô paroentoengan.

۱۳۰

انق تيدوغ اتس رمدوتن
 بربوني برتشمکت فاره
 سفتن اجوش دلاوتن
 داتغ اغن برتولق جاوه

۱۳۱

دکالي ۲ اوره فندان
 دکالي لالو دتمبوني
 دکاجي ۲ اونتغ بادن
 دکاجي لالو دتاشسي

۱۳۲

چوبادق دو ترگنتغ
 سابوه تشکولي ساچ
 بارو تکنل فد اونتغ
 تيدر برتيلم اير مات

۱۳۳

فنجاييت فشاغ بوغ
 دکارش سمبل کبوتوشن
 دالم راهب دکندغ بندا
 د دنيا ايک فکوشن

۱۳۴

گال ۲ دوش راشت
 راشت دوش گال ۲
 سلما مانفتغ لاشت
 بلم دراسي نن باء نغک

40.

Anak tijoeng atèh ramboetan
 Baboeni batoengkèk paroehä;
 Sapantoen adjoeng di laoetan
 Datang angin batoelak djaoehä.

41.

Dikali-kali oerèk pandan
 Dikali laloe ditimboeni;
 Dikadji-kadji oentoeng badan
 Dikadji laloe ditangih.

42.

Tjoebadak doewò tagantoeng,
 Saboewah panggoelai matjò;
 Baroe takana padò oentoeng
 Tidoewä batilam aijé mafò.

43.

Pandjsik pangarang boengò,
 Dikarang sambijé kaboeboengan;
 Dalam rahib dikandong boendò,
 Di doenijä ikò panakoengan.

44.

Galò-galò diparang rangik,
 Rangik diparang galò-galò;
 Salamò manantang langik,
 Baloem dirasai nan ba^s nangkò.

۴۵

تارشن فرغ جو ملاري
 داڻيخ ۲ ممشڪو فون
 اٿن ۲ سلما چاري
 بايغ ۲ دسڻڪ تون

۴۶

بدارن تابغ تمبوڪ
 تابغ مراهب اتس بالي
 ستاهن تيدق برسوا
 ستافق تيداق برچاري

۴۷

ڪق بوله ڪلاف تومبه
 دتازم داوجغ لادغ
 لنگواس دهلامنن
 ڪق بوله ڪانت نن سڻڪه
 دگونغ دباوا تبغ
 ناء فواس هاتي راڪننن

۴۸

گدغ مسيو دبيروگ
 تمغاء نن دري فاسر گداغ
 هاتي نن سام هيپ ۲
 انق ڪچاري سام گداغ

۴۹

برچنچن فرمات اڪق
 دبري فرمات دولغ

45.

Tarangan parang djô malarai;
 Dajang-dajang mamangkoe poewan;
 Angan-angan salamô tjarai;
 Bajang-bajang di sangkô toewan.

46.

Badaroen taboeng tamboekô,
 Taboeng marahab atèh balai;
 Satahoen tidak basoewă;
 Satapak tidak batjarai.

47.

Kok boelihă kalapa soemboehă
 Di tanam di oedjoeng ladang,
 Langkoeèh di halamannjô;
 Kok boelihă katô nan soenggoehă,
 Di goenoeng di bawâ tabang,
 Na^c poewèh hati rakanannjô.

48.

Gadoeng masijoe di Biroegô
 Tampak nan dari pasa gandang;
 Hati nan samô hibô-hibô
 Anak katjarai samô gadang.

49.

Batjintjin paramatô akijë
 Dibari paramatô doelang;

کق ایشن کام دادیق
ادیق ددالم تاشن اورغ

۵۰

تیف سلاي راغ فنتوکن
دداهن فادي کات اورغ
تیف راغ لالو دتاپکن
دبوکیت تیغکی کات اورغ

Kok ingin kami di adijě,
 Adijě di dalam tangan oerang.

50.

Tijok salajô rang pantôkan,
 Di dahan padi katô oerang;
 Tijok rang laloe di tanjôkan,
 Di Boekik Tinggi katô oerang.

WOORDENLIJST.

N. B. p. bet. pantoen.

Adjoeng, in p. 40 = *ědjoeng*, vaartuig in 't algemeen, groote prauw; in p. 23 *adjoeng-adjoeng*, is de bet. volgens den een, dat bij poelau Roembiga zooveel groote visschersprauwen zouden zijn, volgens den ander, dat het eiland Roembiga op een *ědjoeng* of Wangkang zou gelijken. Het eil. Roembiga ligt volgens mededeeling tegenover Batangkapas (afd. Painan). Zie verder: *Roembiga*.

Adik, p. 49, een meisje dat bemind wordt, een beminde.

Angan, p. 45, *tarangan* en *angan-angan*, peinzen, met verlangen aan iets denken; ook het hard op spreken in den slaap.

Akik, p. 49, *permata akik* is hier de naam van een schoon, donkerbruin steentje in een ring.

Agoeng, p. 8, is *ěgoeng*, de gong; hier de bijvoeging *samboejan*, of soms *sampaijan*, omdat hij altijd aan een soort rek wordt gehangen.

Agak, p. 24 en 37, = *rindoe*, reikhalzend verlangen, oprecht beminnen, liefhebben.

Alai, p. 33, in *taralai-ralai*, wellicht *teralai-alai* van *ali-ali*; want het bet. heen-en-weer-slingeren, schommelen, b. v. van een boom door den wind; wordt ook gezegd van een zieke, die door zwakte een waggelende beweging maakt.

Alat, p. 36, wordt uitgesproken als *alèk*, visite, gast, bezoeker; hier feestgenooten, die op des zwervelings terugkomst met smart zitten te wachten.

Amboen, p. 3, *ěmboen*; *sa'ěmboen*, een dauwdrup-

pel; de zanger acht zich zelf nog minder dan een dauwdruppel.

Ampaloe, p. 37, een struikgewas, dat zonder eenig nut schijnt te zijn.

Ombak, p. 35, *ombak poeroes*; de golven nabij kampong Poeroes; deze staat bij vloed dikwijls onder water.

Oëntoeng, p. 1 e. a., Dit woord wordt door den Maleier veel gebruikt, zelden echter alléén, gewoonlijk in verbinding met *bagijan*, alzoo *oëntoeng djó bagijan* of *oëntoeng bagijan*, bet. in 't algemeen noodlot (*nasib*), *oëntoeng baik* en *oëntoeng djahat* te zamen. Bij een veroordeeling, ten gevolge van gedaan kwaad is een uitroep als deze: „apa boleh boewat, oëntoeng bagijan hamba akan begini!” niet zeldzaam. — In p. 1 overweegt de minnaar zijn lot, de wisselvalligheden van zijn leven. — *Oëntoeng* in p. 9 = *oëntoeng baik* = voorspoed; *per-oëntoengan* in p. 2 en 39 = geluk.

Indajang, p. 12, het witte, zeer dunne omhulsel van de pinangvrucht. Wanneer het trosje pinangvruchten te voorschijn komt, valt de indajang, *endajang?* er af.

Annja, p. 16, *hanja*, slechts; *djoega annja* well. hetzelfde als *djoegamalah*.

Indoek, p. 17, evenals *mandai*, lichamelijke moeder; *indoek samang*, p. 12, bij v. D. WALL „vrouw, die voor lichte vrouwen zorgt”; in de Pad. Bov. een naam voor ieder, die een ander aan brood helpt; zoo ook een controleur, die een inlander den weg wijst om het meeste voordeel van zijn sawah te trekken; een onderwijzer die onderricht geeft, opdat zijn discipel later daarvan de vruchten plukke.

Inja, p. 36, verkorting van *dianja* of *ijanja*, welke beide woorden men zeer veel gebruikt, *inja* = *dija* of *ija*, hij.

Anak, zie *kandoeng*.

Oeni, p. 12 en 29, well. beter *hoeni*, blijven, wonen; ook: op iets passen.

Oetang, p. 22, seorang beroetang, bet. hier slaaf geworden, tot zoolang hij zijn schuld zal voldaan hebben.

Oelas, p. 26, *boekit Oelas*, de naam van een heuvel. Waar deze ligt is mij onbekend. *Oelas* = samboeng, hoeboeng d. i. verbinden, vereenigen, aan elkander voegen, ook: vervolgen, voortzetten.

Oelat, p. 30, wortels der boomen.

Elok, p. 25, bet. ook: goed. Men zegt b. v. „*tidak elok djalan lama-lama*” tegen iemand die wat gauw moet loopen, dus in de bet. van: haast u wat.

Ika, p. 28, 43, = ini, dit, deze; *ba^s ikó* en verkort *bèkó* = nanti, sabentar, straks, op het oogenblik.

Isoek, p. 38, beter *ěsoek*, bet. ook: kemoedijan, later, te eeniger tijd; zie ook p. 39.

Ajer, p. 42, *ajer mata*, tranen. De zanger stort, bij het overdenken dat hij zoover van zijn geluk, zijn huis en haard verwijderd is, zooveel tranen, dat hij er in kan zwemmen; eig. staat er: dat hij, in plaats van zijn matje, zijn tranen gebruiken kan.

Ba, gewone uitspraak en schrijfwijze voor *be* en *ber*.

Ba^s, p. 10, 24, 44, in *ba^s rasa*, *ba^s kini* en *ba^s nangka*, bet.: gelijk, evenals.

Batoewah, p. 3, of *bětoewah*, bet. niet alleen onkwetsbaar, maar ook meerder dan een ander zijn, boven een ander uitmunten, in kennis; ook sijnoniem met *keramat*, eerbiedwaardig, heilig.

Batang, *batang-hari* p. 21, het land waar de Batanghari stroomt, n. l. het rijk Djambi.

Batoeng, p. 28, bamboe betoeng.

Badan, p. 32, tweemaal in plaats van het Pron. pers. *ik*; *badan ketjil*, ik die klein ben, en *tidak badan bersoewa lagi*, het is maar beter indien ik niet terugkeer (n. l. naar mijn land). De minnaar stelt zich in deze pantoen als zeer ongelukkig voor, als geheel in 't stof verneerd, om zoo te meer liefde bij zijn beminde optewekken.

Baroeh, in *di baroeh* = *di bawah*, onder, beneden.

Barat, p. 14, = *berat*; *memberat*, bezwaard, belast zijn geworden (hier, met eene schuld).

Bari, p. 49 = *beri* in de bet. van *tatah*, inzetten, inleggen (van een edelgesteente).

Bagai p. 11, gelijk, evenals.

Balok, p. 6, *tabalok* = *terbeloek*, van *běloek*, omvaren, ergens omheen varen (hier om een koraalif).

Balai, p. 46, komt hier voor in de bet. van de vloer der bedekte loods, waar men kampong-vergaderingen (*rapat*) houdt, die ook *balai* heet.

Bawa, p. 12, ook *bawak*, schijnt hier de bet. te hebben van: volgen. Deze pantoen is een lofrede op een *indoek-semang*, die hooger in achtig gesteld wordt dan een eigen moeder, en die men in alle opzichten niet wil weerstreven, maar uit liefde in alles volgt.

Bajang, p. 45, *bajang-bajang*, hier iemands *beeld*, portret dat men voor zich kan halen.

Bintoengan, p. 39, soort van kreupelhout, met wittachtige bladeren, dat dikwijls voor omheiningen gebruikt wordt.

Bantó, p. 28, *banta* een grassoort, ook *roempoet koeda* genoemd, die na den padiogst, in de sawah groeit.

Bantan, p. 33, of men hierbij moet denken aan de Residentie Banten is twijfelachtig; de zwerveling stelt zich voor, dat de Oostewind van Banten komt.

Boenda, p. 7, evenals *mandai*, *mak*, een gewone naam voor moeder.

Bandar, koopstad aan zee en waterleiding, maar ook: goot en sloot, zoowel op het land, als langs de wegen.

Bansat, p. 15, = *bangsat*, schurk, slechtaard.

Banang, p. 26 = *běnang*.

Bamban, p. 38, een kampong nabij *Palembajan* (Afd. Agam); in p. 32 de naam van een banaanachtige boom,

welks water zeer frisch en gezond is om te drinken; zijn hout is onbruikbaar en zijn vrucht oneetbaar.

Boekit, zie bij *Oelas*; *boekit Poetoes*, p. 35, een bergje zeer nabij Painan, dat *poetoes* geheeten wordt, omdat men daarover een weg heeft gemaakt; *Boekit Tinggi*, Fort de Kock.

Boeloeh, p. 36 bamboe.

Boewah, p. 21, *saboewah* n.l. saboewah katiding.

Bidoek, p. 32 een algemeene naam van sloopje, prauw.

Biroega, p. 48, naam van den kampong, alwaar te Fort-de-Kock het nieuwe kruithuis is gebouwd; zoowel dit kruithuis als de daarom heenliggende nieuwe kazernes leveren van den pasar gezien, een mooi gezicht op.

Ta, p. 29, = tijada.

Tabang, p. 22, 27, 47 = terbang.

Taboeng, p. 46, well. beter *t^hboeng*; *taboeng* is wel een bamboezen waterkoker, doch van één roewas (geleding) lengte; een grootere koker heet *perijan*.

Tatap, p. 12, ook *tatab* = tetap.

Tadji p. 13, kunstspoor van een vechthaan, gewoonlijk van ijzer gemaakt, en zeer scherp.

Tarek, p. 1, 12, = ambel.

Taragak, p. 37, zie *agak*.

Tangan, p. 49, adik di dalam tangan orang d. i. de beminde is reeds met een ander man gehuwd.

Tangis, *batangihan*, p. 23, = bertangisan, bij voortdurend weenen.

Tapi, p. 15, = tepi. *Tapijan*, p. 13, is niet alleen de plaats waar men water uit de rivier haalt, maar ook: algemeene badplaats, ook zelfs al is die niet in of bij de rivier. De gemetselde badplaats op den pasar van Fort-de-Kock (gewoonlijk réservoir genoemd), waarin door een bamboezen waterleiding het water moet komen, en waar ook inlanders recht hebben te baden, heet ook *tapijan*.

Takoe, p. 33, = *takoek*, een keep, een kerf in een boom tot herkenningsteeken.

Talang, p. 26, dunne bamboesoort met fijne schil en groote geledingen.

Toenggak, p. 34, pilaar, paal, kolom (hier well. van bamboe).

Tanggoeng, p. 43, *penakoengan*, *penanggoengan*, dragen, torschen (van smart en verdriet). De bet. der pantoen is: zoolang de zanger in zijns moeders buik was wist hij van geen verdriet; maar nu hij in deze wereld is, moet hij ook alle smart zelf dragen.

Tinggal, p. 13, *selamat tinggal* = vaarwel!

Tambilang, p. 26, spade, die vooral dient om gaten in den grond te maken; *oeloe tambilang*, de steel van den tambilang;

Tampak, p. 32, gezien kunnen worden.

Tompang, p. 32, *toempang*, hier en daar verblijf houden.

Timpó, p. 36, *timpakan* van zelf vallen, b. v. een vrucht van den boom. De *kadam* die op den bamboe is gesmeten, springt van zelf op en valt neer op de *paoeh*.

Tindjawan p. 31, van *tindjau*, een opening, een venstertje, waarvoor men zit te naaien, en waardoor men naar buiten kan zien.

Tandas, p. 34, of *tendas*, sekreet, waaronder stroomend water loopt.

Tantang, p. 44, = *tentang* van *entang*, tegenover; hier tegenover het uitspansel; de zanger wil zeggen: zoolang hij reeds het licht aanschouwd heeft, heeft hij nog nimmer zooveel verdriet en zorgen gevoeld als nu.

Tamboeka, p. 46, = *terboeka*.

Tanja, p. 50, dit woord krijgt eerst beteekenis, indien men er bij denkt: naar de beminde, de geliefde, die men, naar het zeggen der menschen, te Fort-de-Kock moet zoeken.

Toelak, p. 14, = *oesir*, weggagen, verbannen.

Toegar, p. 28, poten b. v. van aardappelen; hier: begraven in een kuil (van het gras).

Tiba, p. 22, tot, aangekomen; in p. 32 moet men er vallen, neerstorten (de zeilen vallen tegen zijn borst) bij denken, en dientengevolge gaat hij kreunen, stenen van pijn.

Djadi, p. 20, gelijk, gelijkgeworden; omdat ik toch geen geld op zak heb, wordt mijn broeder onverschillig jegens mij.

Djela, p. 16, in *mandjelókan*, is *djalar*, ergens om heen slingeren, kruipen, van planten.

Djangkal, p. 4, *djengkal*, in de bet. van: zeer klein zijn, een turf hoog zijn.

Djilatang, p. 30, brandnetels.

Djantoe p. 34, krekkel.

Djó, p. 1,37 e. a., ook *djan* = *sama*, *dengan*, en, met.

Djoewal p. 20, *djoewal-beli*, handeldrijven, koopen en verkoopen.

Djoengoet, p. 30, *djoengoer*, hier kaap, vooruitstekende punt van een eiland.

Djalong, p. 32, voor het eerst (gaan handelen).

Djirèk, p. 1, = *djirat*, hooge boom, wiens hout als timmerhout gebruikt wordt, en wiens eethare vruchten gelijken op de *rambai*.

Djela, p. 19, = *sila*, beleefd zijn; in deze lofrede op den ind. semang, alles doen, om dóor heru (haar) bemind te worden. Dit woord *djela* schijnt echter in beteekenis zeer nauw verwant te zijn met hetzelfde woord in p. 16, want een beleefdheids vorm is ook, dat men zijn kain met het eene gedeelte los over den schouder heenslaat, en het andere gedeelte laat afhangen.

Tjapa, p. 28, plant veel overeenkomende met de tabak; de bladeren zijn evengroot, doch dikker. Men gebruikt de

tjapa-bladeren, die zeer sterk ruiken, als middel om neusbloedingen en verkoudheid wegtenemen; om de huid te reinigen, en de kleine kinderen nog bovendien als papertjes, om zich na een groote boodschap te reinigen. De bladeren van de *tjapa-boekit* worden als groente gegeten.

Tjarai p. 48, *tjerai*; *anak katjarai* = *anak jang akan tjerai*.

Tjoebadak, p. 42, *angka holanda*, zuurzak; in Bengkoelen heet deze vrucht: *tjapëdak*.

Tjilaka, p. 33, *nan tjelaka*, ik, rampzalige.

Tjinantoeng, p. 35, moet een soort van groote sprinkhaan zijn, ook de naam van een boom; hier de naam van eene kleine markt.

Darik, p. 27, *darik-darik* schijnt aan het klappend geluid van de harde vlerken der tor ontleend te zijn, het beteekent hier: het vliegen der tor. Volgens anderen zou het afkomstig zijn van het geluid, wanneer men een tor trapt, op *r-r-r* of *rik* gelijkende.

Darai, p. 32, of *derai*, afvallen (van bladeren), storven (van tranen). Verg. Woordenb. PIJNAPPEL EN KLINKERT.

Daja, p. 5, *apa daja* schijnt hier te beteekenen: *apa boleh boewat! wat kan ik er aandoen?*

Dagang, p. 6, 22, 36, wordt dikwijls gebruikt voor orang dagang, vreemdeling, zonder dat de bet. van koopman er aan verbonden is. (zie p. 22). Dikwijls is *dagang* = *saja*, ik.

Dajang, p. 45, is een naam voor jonge kinderen; bet. ook gouvernante, bonne; well. ook: gouverneur.

Di, dikwijls = *kepada*; *di dagang* p. 36; *di goenoeng* p. 47.

Daroen, p. 46, van *deroe*, geluid van neerstortend water, van daar: *ajer badaroen* = waterval; hier gutschten, stroomen uit de taboeng.

Dantoeng, p. 35, geluid, van voorwerpen die neerploffen; *berdantoeng* neerploffen, hier van golven. Verg. *dentam* Supplem. KLINKERT.

Dansanak, p. 20. *donsanak* en *doensanak* naam voor een echte broeder.

Doewa, *saperdoewa*, p. 24, een gedeelte (behoeft niet juist de helft te zijn).

Doelang, p. 49 het kuiltje in een ring, waarin de steen kan worden ingezet.

Dahan, p. 50 zoo heeten ook de lange bladen, die uit den padihalm opschieten.

Ranah, p. 33, steeds voortgaan, recht vooruitgaan, zonder zich door iets te laten hinderen. In dezelfde beteekwordt ook *rantau* gebruikt.

Rasai, p. 38, = *rasa*, ondervinden, gevoelen (hier verdriet, omdat hij de lessen zijner moeder niet heeft gevolgd).

Rangit, = *rengit*, p. 44, zeer kleine muskiet; vlieg.

Rahim, p. 8, de uterus. Het schijnt, dat de Maleiers het geloof hebben, dat zij reeds, vóór zij het levenslicht aanschouwen, goede en kwade gedachten kunnen koesteren. Deze pantoen geeft althans aanleiding tot deze meening.

Raja, *boenga-raja*, p. 33, de welbekende *kembang sapatoe*, die gebruikt wordt, om schoenen te poetsen, als medicijn en ook om aan witte kool een roode kleur te geven. Er zijn ook paarsche boenga raja.

Rahib, p. 43, = *rahim*.

Rahab, p. 46, omvallen, omkantelen.

Rang, verk. van *orang* p. 12, 30, komt dikwijls voor.

Rakanan, p. 47, makker, vriend, huisgenoot, echtgenoot; de vrouw noemt haar man, de man zijn vrouw zoo; beteekent ook: deelgenoot in zaken zijn. Of *rakanan* daarom van *reckon* (KLINKERT) afkomt, is lang niet zeker.

Ramboetan, p. 40, de boom.

Roembiga, p. 21, heester, van welks bladeren men een geneesmiddel maakt, om de jeuking van de kinderpokken (ketoemboehan peranakan) te doen verminderen.

Rendjèk, p. 32, = *angkat*, opbeuren, optillen.

Risau, p. 12, 15, 31, e. a., *landlooper*, is zeker wel de eerste beteekenis, doch hiervoor heeft men ook *toewalng*. *Risau* bet. ook arme, verlatene, zwerveling; ook iemand die niet weet, wat hij doen moet; b. v. in een ontevreden stemming; komt overeen met „*poesing kepala*” zijn; b. v. p. 15 *karisau* waar de moeder *soesah hati* heeft over het slechte gedrag haars zoons; in p. 31 *karisauwan* = kasoesian.

Sakat, p. 36, parasietplanten (paritjoto JAV.), welke in holten van boomen (tusschen stam en tak) groeien. Bevinden zij zich aan het uiteinde der takken, dan heeten zij *bindaloe*; het vogeltje, dat de kiempjes daarvoor heeft aangebracht, heet *boeroeng bindaloe*. Vooral op de limauboomen treft men *bindaloe* aan.

Sanan, p. 32 e. a., ook *sènan* = sana, sitio.

Sadar, p. 9, *manjadar* van *sedar*, met schrik ontwaken.

Saô, p. 32, naam van een eilandje; poelau Saô, p. Angso en p. Tangah zijn drie, bij elkander liggende, eilandjes tegenover Priaman.

Sangsai, p. 45, zwerven, overal heengaan; ook: uitgeteerd zijn door ziekte.

Sambil, p. 43, dewijl (hij naar het dak klimt).

Soemarai, p. 1, *samarai* = petjah, aanstukken, kapot, opengebarsten.

Soetan, p. 2, verbastering van Soelthan; een naam, dien duizende Maleijers zich toeëigenen, zonder er in het minst recht op te hebben; evenzoo gaat het met *radja*. Ieder, die nu lust heeft, om deze pantoen te neuriën kan zich zoo noemen, want de naam duidt aan: vroegere grootheid tegenover tegenwoordige geringheid.

Soeratan, p. 8, wellicht hebben we hierbij aan praedestinatie te denken, want nog in moeders schoot zijnde, is het noodlot reeds bepaald. (opgeschreven).

Soesoen, p. 12, op elkander leggen (hier sirih bladeren).

Soemangat, p. 29, (Verg. woordenb. Pijnappel); hier: leeg, zonder leven; doodsch; — nu de verstandigste, de bekwaamste en daarom de meest geliefde uit de kampong verdwenen is, is het zoo stil, zoo doodsch geworden, als of niemand meer in de kampong woont.

Soerang, p. 1, 33, *sa-orang sama sa-orang*, alléén, zelf.

Soewa, p. 46, ontmoeten; hoewel hij in een jaar tijds zijn beminde niet ontmoette, toch is hij geen voetstap van haar verwijderd geweest.

Salajó, p. 50, *lajo* of *lajoe*, onrijp rijstkorreltje nog in de schil; *Lajoe*, *lajoer* verwelken van bloemen of planten. *Silaja*, een soort van duif (PIJNAPPEL), Mën. *silajo*^s met *si* als praefix tot het vormen van een naam.

Parang, p. 1, hakken, houwen, vellen van boomen; ook voor *perang*, p. 44 en 15, in p. 15 schijnt het het balanceeren van de naald in een weegschaaltje te moeten beteekenen??? zie bij: *maritjó*.

Pasan, p. 36, *pesan*, bevel (hier aan den donder).

Pai, p. 16, 21 e. a., = pergi.

Pagam, p. 4, *pergam* soort van duif *balam*, met witte vlekken op den nek; *poenai tanah*, id. grijsachtige van kleur.

Patjah, p. 22, *petjah*, bezeerd, beschadigd.

Paroeh, p. 40, *bertoengkat paroeh*, de open stand van den snavel van een bejo, die fluit of praat.

Paoeh, p. 36, (niet met KLINKERT *paoe*), is een soort van *merperlam* (mangga), doch kleiner. In p. 39 is *Paoeh* de naam, van de plaats ten oosten van Padang gelegen, gewoonlijk *Pau* genoemd.

Pakan, p. 20, *de groote markt* (die éénmaal per week gehouden wordt), terwijl *pasar* de plaats heet, waar iedereen dag een kleine markt is.

Pabila, p. 24, *apabila*, wanneer, d. i. op welken tijd,

zal mijne liefde haar doel bereikt hebben; of wanneer zal mijne liefde volkomen zijn.

Pangkoe, p. 45, *mamangkoe poewan*, de sirehdoos in den arm dragen.

Pangali, p. 26, moet zijn *panggali*, *tambilang* *oe-oe pangali* wil zeggen: de steel van den *panggali*. *Tambilang* is ook de naam van den steel van dat werktuig; wordt de *panggali* nu aan dien steel gezet, dan is de steel *oeloe* geworden. Zie ook *tambilang*.

Ponggok, p. 23, een kleine, dikke sprinkhaan, die eetbaar is. In Benkoelen ook naam voor: *schuifuij*.

Pitalah, p. 7, *Pitalah* (toch niet verwant met *petala*?), *Boenga-Tandjong* en *Goenong-Radja*, zijn drie plaatsjes tusschen *Batipoe* en het meer *Singkarah* (*Padangsche Bovenlanden*).

Poegaga, p. 32, moet een soort struik zijn, met ronde blaadjes, welks sap men als middel tegen de koorts gebruikt.

Pematang, p. 1, 29, dijkje, voetpad tusschen twee *sawah's*; ook: de rug van den neus (verg. *batang* bij *PIJNAPPEL*).

Pandan, p. 1, de *pandan poeteh*; p. 33 de *pandan lako*; van beider bladeren maakt men matjes.

Pinta, p. 7, = *permintaän*. De bet. schijnt hier te zijn: 't is niet de schuld van mijne moeder, die mij gedragen heeft (dat ik zoo slecht ben geworden); maar het gevolg van mijne eigene slechte bede (aan God).

Pandai, p. 19 e. a., kunnen, in staat zijn.

Pantokan, p. 30, 50, van *panta*, zoo noemt men die figuren, strepen, die b. v. bij glad geschaafde eiken en andere planken zichtbaar zijn, ook in zijde, lint, en bij ons *het water* genoemd worden. Men maakt ze met verdikwijls na. Door met daoen ampelas te wrijven wil men de *panta* ontdekken van de wortels der brandnetels (p. 30). Om die streepjes, figuurtjes te zien, wordt het onrijpe *padi-korreltje* gedroogd, daarna gebraden (p. 50).

Pantoen, p. 40, *sa-pantoen* = *seperti*, gelijk, evenals.

Poeroes, p. 33, kampong dicht bij Padang; een paar paal noordelijker ligt kampong Oedjoeng-Karang; daartegenover moet weer kampong Oedjoeng-Pandan liggen, welke laatste mij echter niet bekend is.

Poewas, p. 47, hier zoo verzadigd zijn, dat men genoeg aan iemand heeft, en jegens hem onverschillig wordt.

Poetoes, p. 35, zie *boekit*.

Pijaman, p. 13, 32, = Priaman; *poelau Priaman* (p. 32) is wellicht ook de naam van een of meer eilandjes die voor Priaman gelegen zijn.

Ka, ook in de bet. van *hendak*, *akan* (Verg. p. 32, 16, 15).

Kaboeng, p. 20, *telok-kaboeng*, de Boengoesbaai nabij Padang.

Katjang, p. 16, 35, is de gewone katjang pandjang of peroet hagam, die zeer veel gegeten wordt.

Kadji, p. 41, *kedji*? bet. overdenken, bedenken.

Karang, p. 43, vervaardigen, maken; *pengarang boenga* een bloemenkrans.

Kali, p. 41, = *gali*.

Kalat, p. 36, *kelat*? naam van een zeer mooie, donkere houtsoort, dat veel verwerkt wordt.

Kadam, p. 36, *kedam*? doosje voor kalk bij de sireh.

Kaloeh, p. 33, *keloeh*, zuchten van groote droefheid.

Kanal, p. 1, *kenal*, hier: *pikir*, denken, overdenken.

Kain, p. 18, *kain pandjang* ook *selendang* genoemd, waarvan het eene gedeelte over den schouder wordt geslagen.

Kajoeh, p. 32, *kajoehkan*, roeën.

Koeroentoeng, p. 1, ook *karoentoeng* van *roentoeng* (verg. *rantang* bij PIJNAP. en KLINK.) een rotanmand, die men gebruikt om er zand in te dragen, vooral om visch in te dóen; zij is pyramidaal vormig, van boven met een nauwe opening.

Karakok, p. 12, een soort sirehbladeren, die in het wild groeien, doch door niemand gebruikt worden.

Katiding, p. 21, gewone manden uit bamboeschors vervaardigd, worden vooral gebezigd om groenten, vruchten, rijst e. a. dingen in te dragen (ook: *bakoel*).

Kok, meestal gelijk *kalan*, *djika*, *apabila*; in p. 25 schijnt *kok* = *meski* te zijn.

Kalapa, p. 47, *kelapa toemboek*, deze uitdrukking heeft haar oorsprong in de gewoonte, om een klappernoot eerst te doen uitspruiten, voor zij geplant wordt.

Kalamari, p. 3, *kelamari* eergisteren.

Kalamkari, p. 31, is dat met groote bloemen gekleurde sits, dat tot overtrek op banken, door inlanders als een soort spreij over het bed, wordt gebezigd.

Kampoeng, p. 28, voor *orang kampong*; *kampong Radja*, p. 22, geen kampong van dien naam bekend zijnde, is dit wellicht een andere naam voor Pagar-roejoeng.

Koembang, p. 27, gewone zwarte tor, ook wel *koembang tjirit* genoemd, wellicht omdat zij een onaangename reuk nalaat. Zeer erg gonzende komt zij des avonds het huis binnen, en vliegt overal tegen aan.

Kandoeng, p. 7, *mengandoeng* een kind onder 't hart dragen; in p. 20 is *kandoeng* de naam voor de plaats waarin men zijn geld bewaart, n. l. zijn *ikat pinggang* (een soort buikband); *anak kandoeng*. p. 37, echt kind.

Koeboeng, p. 9, 22, er zijn in de Pad. Bovenl. verscheidene kampongs die *Koeboeng* of *Koembang* heeten; volgens mededeeling wordt Solok ook wel zoo genoemd; hier kan niet bepaald worden welk *Koeboeng* men bedoelt. In plaats van *koeboeng*, schijnt men de streek van Solok ook nog wel *Koembang* of *Koemboeng* te noemen, althans men spreekt daar van *angin koembang*, naam voor den sterken oostewind, en van *orang koembang* die *badarik-darik* (zeer streng) in hunne adats zijn (wat hiervan waar zij, weet ik niet zeker); het schijnt wel dat deze laatste verklaring van *darik*

en *koembang* geen toepassing kan vinden bij p. 27: zie aldaar.

Korong, p. 29, kampoeng, dorp.

Kilir, p. 13, *batoe kiliran*, slijpsteen, oliesteen.

Kilang, p. 28, naam eener afdeeling (*laras*) in Solok.

Kini, = *sakarang*, *sakarangini*.

Kelintoengan, p. 2, van *galintoeng*? eene struik waaruit een zeer vergiftige hars moet komen.

Gadang, p. 28, 48, groot; *kok hidoep gadanglah kini*, d. i. als hij nog leeft (onder weg niet gestorven is) dan is hij zeker groot geworden (p. 28); *pasar gadang*, de groote markt van Fort-de-Kock, alwaar men iederen zaterdag duizenden Maleijers bij elkander kan zien.

Gadoeng p. 48, *gedong*, groot huis, pakhuis; *gadoeng masijoe*, kruithuis.

Gala, p. 44, *gala-gala*, zeer kleine, vliegende insecten, zoo groot als de rengit, die met elkander in een gat leven, en eene witte wasachtige stof voortbrengen.

Gamboelau, p. 30, heestergewas met groote ronde bladeren; deze zijn zoo groot dat ze als legger (evenals bij ons een kleedje, matje) onder een doelang (schotel) zouden kunnen dienen. Zij worden echter tot dat doeleinde niet gebruikt; gewoonlijk gebruikt men daarvoor pisang-bladeren, die rond gesneden worden.

Goelai, p. 42, *panggoelai*; heet alle toespijs, die met water gekookt is.

Goni, p. 32, *karong goni*, de welbekende goenizakken van zeer grof linnen vervaardigd; hier schijnt men op een zeil te doelen van die stof gemaakt (naar zeggen de zonnentent).

Gila, p. 4, 16, *gek*; dit woord heeft in het Maleisch ook die nevenbeteekenis, die wij uitdrukken door „als om gek te worden.” Zoo, in p. 4, niet ophouden met een kop te scheppen als om er gek van te worden; zoo spreekt men ook van *gila manoelis*, zoo druk bezig zijn met schrij-

ven, om er gek van te worden. *Menggilakan*, p. 16, wordt in deze streek ook gebruikt voor *pelihara*, onderhouden; de zwerveling wil hier dus zeggen: laat ik maar verder gaan, want de menschen zijn mij moede geworden en willen mij toch den kost niet meer geven.

Labang; *mengalabang*, p. 22, moet het met schrik opvliegen van een vogel beteekenen. Komt het woord van *tabang*, *terbang*? Het beteekent ook: het fladderen van een vogel op zijn nest.

Larang, p. 6, = *mahal*, zelden.

Larak, p. 24, *larat* voortgaan, voortdrijven (hier van de wolken), wordt ook van een menschenmassa gezegd, die te gelijk zich voortbeweegt. v. *arak*.

Larai, p. 45, van elkander scheiden, afzonderen, verwijderen, b. v. van twee vechtende jongens.

Lakô, p. 33 well. *laka* of *leka*; naam van een pandan, van wiens bladeren men matten maakt.

Lalai, p. 33, geheel dof, suf zijn (van verdriet).

Lawan, p. 21, met elkander praten, een gesprek voeren, hier: drie vrienden, volgens inlandsche wijze achter elkander loopende, praten met elkander.

Lamoen, p. 34, de voortdurende beweging *timboel teng-gelam*) der golven, het dobberen van de prahoe op de golven, ook: bespoelen van het zeestrand.

Lajô, p. 50, het nog niet rijpe rijstkorreltje. Verg. *salajô* en *pantô*.

Lai, p. 3, 27, 29, gewoonlijk = *lagi* maar ook = *ada*, ja, jawel, b. v. *Lai toewan di roemah? lai!*

Lajang, p. 12, *koemari lajang*, overal heen zwerven, dwalen; p. 27, naar beneden strijken van een vogel.

Langgajan, p. 1, van *lenggai*? bamboezen rekje waartegen de bamboezen waterkokers, *perijan* steunen.

Langoeh, p. 9, van *tengoeh*? het loeien van de koe.

Langang p. 10 *lengang* eenzaam, stil, weinig bezocht b. v. van den pasar.

Langkoewas, p. 47, soort van witte kurkema, veel in kleur en smaak overeenkomende met mierikwortel.

Lantak, p. 29, schijnt oorspronkelijk *grenspaal* (tusschen twee sawah's, ladangs) te beteekenen, ook hetgeen tot zoodanig doel dient, b. v. een boom, een steen, een hoop steenen. Komt er nu moeielijkheid tusschen twee eigenaars over grensscheiding, welnu de *lantak* beslist de questie. Met deze beteekenis zeer overeenkomstig is *lantak negeri*, p. 29, Zoo noemt men iemand, die in bekwaamheid boven anderen uitmunt, die aan ieder raad weet te geven, en daar om met groote achting wordt aangezien; zoo noemt men ook hem, die een hooger rang in de kampong bekleedt, ook die van hooge afkomst is.

Lantai, p. 38, vloer; *lantaikan*, een vloer maken, hetzij van hout of bamboe of zand; een huis bouwen.

Loeroek, p. 36, *loerah*? de holte tusschen den boomstam en zijn tak, waarin de *sakat*, weekerplant.

Loeloek, p. 17, modderige aarde van de sawah.

Liring, p. 21, rij, de ganzenmarsch der inlanders, die immer gewoon zijn achter elkander te loopen; het komt van *iring*, volgen. Een rij boomen heet ook *saliring*. Zeer nauw verwant met *liring* is *lirit*, dat in Menangk. en Bengkoelen algemeen gebruikt wordt voor lijn, streep, ook voor: naast elkander staan of loopen gelijk de soldaten; *lirit* van *eret* (*irit* Pad. Bovl. en Bengk.) trekken, sleepen, b. v. een dier.

Limau, p. 38, *limau poeroet*, een soort van zeer grove citroen, die vooral in de geneeskunde gebruikt wordt. Deze *limau* wordt echter ook misbruikt door wanhopige minnaars. B. v. de minnaar heeft zijne liefde aan een meisje verklaard, doch deze heeft die niet beantwoord met wederliefde; elke poging om haar te verkrijgen mislukt. Nu bedenkt hij zich er op om haar ongelukkig te maken. Liefst midden op den dag, omstreekt 12 uur, klimt hij in een *limau-poeroet*-boom, plukt daarvan een takje waar-

aan 3 of 7 vruchten zitten; zoo stil mogelijk maakt hij zich uit de voeten, bewaart de vruchten tot den avond, wringt ze alsdan uit in een schoteltje of kom, en nu zoekt hij of een handlanger van hem naar eene gelegenheid om dat citroensap aan de beminde te drinken te geven. Hij ontmoet haar aan een waterput (want de vrouwen halen hier algemeen water), en hetzij met lieve woorden of, gedwongen de vrouw moet het water opdrinken. Deze wordt dadelijk bewusteloos, en schijnt na een paar dagen zeer ernstig krankzinnig te worden, zoodat men haar moet binden of opsluiten. Na geruimen tijd in dien toestand geweest te zijn, herstelt zij weer langzamerhand. Dit heet *men-sidjoendaikan* van *djoendai*.

Lah, alleen: gewoonlijk een interjectie; als suffix: = *telah*, *soedah* (zie p. 28 en 36.)

Ma, praefix = *me*, *meng*, *men*.

Maboek, p. 2, zeer ontsteld, ter neergeslagen zijn.

Matja, p. 42, is geen schelpdier (PIJNAPPEL) maar een vischje ongeveer een vinger lang, ruitvormig van gedaante; het wordt door inlanders zeer veel gegeten.

Mikin, p. 39, en *mingkin* = *makin*; hoe langer hij loopt, hoe meer hij Pau nadert; hoe langer hij loopt, hoe verder hij afdwaalt.

Manoeng, p. 1, in gedachten verzonken, n.l. over verdrietige zaken, want over andere zaken denken de Maleiers gewoonlijk nog niet diep na.

Maragoe, p. 17, van *ragoe*, in de war; in de war brengen, verdriet aandoen, veel moeite veroorzaken.

Maritjô, of *maritjau* p. 15, Hierover zijn mijn Maleïsche berichtgevers het lang niet eens; bij de verklaring van het woord *parang* (zie ald.) ben ik reeds het slachtoffer geworden van verkeerde inlichting. Het is mij duidelijk geworden, dat de inlanders zelf dit woord niet begrijpen; de één zegt dat het woord *naratja* beteekent; een ander *maritja* (*lada*); doch in beide beteekenissen is de zin van

maritjé parang djé oedjoengnjé vrij onduidelijk. Hebben we hier wellicht te denken aan *mertjoe*, uitkijk, top van een toren ook: graftombe? Ik durf niet beslissen.

Mangkoedoe, p. 11, *bengkoedoe*, de wortels van dien boom worden in de geneeskunde gebruikt; de vruchten, die zeer veel *mata-mata* (putten) hebben, rieken zeer onaangenaam. *Banjak matónjé bagai mangkoedoe* beteekent even zooveel kuren (*tingkah*) hebben als er putten in den *mangkoedoe* zijn; dus zeer wispelturig zijn ook ten opzichte van vrouwen. *Bagai* beteekent dan: *gelijk, evenals*.

Manggoeng, p. 13 kampong nabij Priaman.

Mandai, p. 19, moeder; *mandai kandoeng*, eigen moeder; deze wordt in de pant. minder geacht dan de *indoek semang*.

Manoentoet, van *toentoet* p. 28, navragen, met aandrang vragen, onderzoek doen (waar de zwerveling gebleven is).

Manjisi p. 29, soms ook *manisi*, van *sisi*, *menjisi pamating pantai* beteekent hier: loopen over het voetpad langs de rivier.

Moedik, p. 38, n. l. van kampong Bamban af.

Moeri, p. 31, *moeri-moeri* = *kasana-kasini*, onbestemd waarheen, overal heen.

Moesim, p. 34, jaar.

Nangka, p. 1, 44, = *ini*; *ba^c nangka* = *saperti ini*.

Na^c, p. 27, 47 e. a., = *hendak*.

Nan, = *jang*.

Hadang, p. 33, = *hadap*.

Haroe, p. 15, op Java bekend onder den naam van *pohon tjemara*.

Halas, p. 30, = *alas*; *alas doelang*, iets wat onder de *doelang* gelegd wordt, een boomblad b. v..

Halaman p. 13, *halaman roemah*, front van een huis; van daar ook het huis zelf.

Himbau, p. 9, roepen, zoowel menschen als beesten.

Hampas, p. 36, neersmijten, neergooien.

Handam, p. 22, dit woord vindt zijne verklaring in eene nu voor een gedeelte krachteloos geworden wetsbepaling, luidende: *salah kepada Radja mati, salah kepada panghoeloe beroetang*. Wie vroeger de koninklijke bevelen (van Pagarroejong) durfde overtreden, werd streng gestraft. B. v. een vrouw had overspel bedreven; op deze daad stond de doodstraf, doch de Radja veranderde die straf door haar tot lijfeigene te verklaren; nooit werd zij meer vrij. Ook de overspeler werd lijfeigene; doch voor een korten tijd slechts. Nu had de vrouw de *hoekoem handam* ontvangen, en voor hare familie was zij *handam*; in het laatste geval zou ik *verloren*, in den zin van zedelijk dood, vertalen; in het eerste ook *verloren*, in den zin van niet meer waardig te leven.

Hoedjoeng en *oedjoeng*, p. 28, 33 e. a., Oedj. Tandjoeng moet eene kaap zijn in het Regentschap Indrapoera; tegenover die kaap liggen drie kleine eilandjes, welke? Oedjoeng Pandan is wellicht de kaap aan den ingang der Boengoes-baai; Oedjoeng Karang is bekend als naam eener kampong.

Hiba, p. 48, in de Pad. Bov. nooit als *iba* (PIJNAP.) uitgesproken; bedroefd, treurig, weemoedig, verdrietig. Komt dikwijls voor in verbinding met *kaséhan* en *semak*, zoo: *hiba kasehan*, en *semak-semak hiba*.

HI LINGGA P'TA.
(BALINEESCH VOLKSGEDICHT.)

DOOR

J. DE VROOM

TWEDE GEDEELTE.

Vervolg op pag. 446.

Ter verklaring, waarom het tweede gedeelte van dit gedicht afzonderlijk wordt gegeven, mag allereerst het gezegde in de inleiding op 't eerste gedeelte vergeleken worden. Ook dient medegedeeld, dat het eerste gedeelte ter perse zou gaan, juist even voor dat ik der geëerde Direktie van 't Bataviaasch Genootschap berigt kon doen geworden, dat ik een tweeden lontar, dit tweede gedeelte bevattende gevonden had. Lontar No. 2 was niet alleen een afzonderlijk stuk op zich zelf, maar begon ook met het gewone leesteeken, dat anders bij de volkslitteratuur slechts dient bij den aanvang van een geheel nieuw opstel, of, in grootere gedichten, tot aankondiging van eene andere zangwijs. Het eerste vers of koeplet van deze transkriptie, blijkt evenwel zoo duidelijk zich bij vs. 48 van 't eerste gedeelte aan te sluiten, dat ik meende wel met dat vers als „49” hier te mogen beginnen en daarop voort-te-tellen. Dit tweede stuk is even zoo onbekend, als het eerste algemeen bekend is; een tweede handschrift was echter evenmin van dit als van het andere te krijgen. Niemand weet ook te zeggen, of er nu na vs. 156 nog veel ontbreekt, om tot het einde tegeraken. Derhalve — deze inleiding maakt reeds den lezer bekend, dat het al

te eenvoudige volksgedicht ook thans nog niet tot een einde komt. Zoo is het; maar men gelieve te bedenken, dat het twee jaren geleden is, dat het eerste gedeelte werd ingezonden, en waarom ik toen vrijmoedigheid had tot het verzoek om plaatsing voor een inkompleet stuk uit eene wereld, die dan toch nog wel wat meer en beters oplevert, heb ik in de inleiding aldaar genoegzaam duidelijk gezegd.

Ook van de onbeduidendheid van den inhoud naar onze, ik bedoel westersche begrippen behoeft thans niets naders gezegd. Beoefenaren van de inlandsche talen van ons Indië, in verband met de land- en volkenkunde, zullen willen toestemmen, na kennismeming, dat dit tweede gedeelte in ieder geval niet minder dan het eerste een niet onbelangrijke bijdrage vormt tot nadere kennis van de taal, godsdienst en zeden der zoo merkwaardige Balineezen. Niet onbelangrijk; — ik haast mij hierbij te voegen, dat ik daarbij 't oog heb, niet op vertaling en aantekening, maar in de eerste plaats op de stof voor dezen door den inhoud geleverd.

Heeft men aan 't begin van 't eerste gedeelte door den schrijver als datum „Goembrëg Boedha Klijon” gevonden, — aan 't slot van dit tweede stuk is op den lontar een andere datum door den schrijver of afschrijver genoemd; ook zijn naam is er bijgevoegd. Het verschil betreft echter slechts een paar dagen, van woensdag tot zaterdag; grooter was dat tusschen de leelijke hand van Hi Srinakta in lontar No. 2, en die van den onbekenden schrijver van No. 1; en 't was dus niet gemakkelijk overal . . . Maar geen verwijt; hij, Srinakta, zal in zijne taal overwogen hebben de waarheid van zeker oud spreekwoord (iemand, die het weten kon, zeide mij eens, het was een Latijnsch spreekwoord), „slechts door te smeden wordt men smid.”

49. Hatmané Hi Lingga P'ta
 di dalëm kari hanangis
 tangisé hatma hoedanan
 kangĕn maring goestin hipoen
 déwa ratoe goestin titijang
 kari woegi | makarija da njakrawartija,,
50. Néné mak'mit di sétra
 handja-handja lan mam'di
 lawéjan koemangmang rĕko
 tangan-tangan lan katoegtoeg
 boeta soengsangé padingklak
 banaspati | rarégèk tĕndas balakas,,
51. Dérèng toetoeig tigang dina
 sang hatma t'ka mahipi
 noetoerang bikasé p'djah
 sampoenang hi ratoe bĕndoe
 di hatin titijangé noe trĕsna
 njokor dini | baja widi mamĕlijang,,
52. Goestiné lawoeh ngandika
 mangoeda kola blasin
 moenjin nani t'kĕn kola
 mati hidoep barĕng hakoe
 nadijan sih mangamah tanah
 hapang nani | dini barĕng t'kĕn kola,,
53. Déwa ratoe titijang mindah
 sampoenang hi ratoe s'dih
 sampoen panamajan titijang
 soekajian titijang twah poepoet
 baja twah titijang ngahoela
 doeking ngoeni | besoekan titijang mamandjak,,

54. Sapoenika déwan titijang
né mangkin titijang mapamit
njënëng ké tjokor hi déwa
matangi hanaké hagoeng.
Hi Lingga P'ta hamoktah.
néne djani | kotjap tiba ring kajangan,,
55. Goestiné djani kotjapan
di patoer'wan tēka malinggih
bēngong-bēngong mangoe-mangoe
rabiné lahoet mahatoer
napi déwa goestin titijang
t'ka linggih | sada mak'lo ngandika,,
56. Titijang ngipi hi bawoe san
Hi Lingga P'ta ja mahi
njawoep njangkol ngarasaras
tēka ja gati mitoetoer
noe toerang bikasnja p'djah
holèk pasti | bawoe twara mangalijang,,
57. Titijang bēngong madingēhang
bikasé woelah noe hoerip
hēnto marga mangoen lara
hingēt titijang bisé hidoep
bikasé twara h'lèn nja
nang hakikit | baktin moenjiné mangonjang,,
58. Gœstiné mangkin tan kotjap
hatmané kotjapan mangkin
sarawoehé ring kajangan
. lawoet rawoeh
kotjap noeroen ring kajangan
kotjap mangkin | Hi Lingga P'ta mapëndak,,

59. Sang Tjikra Bala ngandika
 ring Hi Lingga P'ta mangkin
 maring hatma woewoeh prapta
 ring kajangan ja maloenggoeh
 paran marga hingsoen p'djah
 kaki niki | doeking mrëtjapada ngoenija,,
60. Toewi-toewi né satwajang
 h'da kaki nganggo batjin
 hala tan këlidang réko
 Hi Lingga P'ta mahatoer
 sapoeniki pakranannja
 doeking ngoeni | titijang s'dëk mamarëkan,,
61. S'dëk titijang kaloewasan
 ka Bratan mapasoeh tadj
 woesan manglamboesin réko
 marèrèn manglantas mandoes
 bawoe titijang masoegi m'wa
 kagèt nolih | toembak tjatjëndëkan ngambijar,,
62. Raris hipoen manaradjang
 tan wènten hipoen mamoenji
 titijang tan panahën baja
 titijang noe manoenggoe mandoes
 bawoe titijang matingtingan
 déwa hadji | raris titijang kapoepoetang,,
63. Sapoenika pakranannja
 margan titijangé ng'masin
 doeking mrëtjapada ngoenija
 Sang Tjikra Bala hamoewoes
 daging maman tan padosa
 doeking ngoeni | këmbaranija déning désa,,

64. Patin kaki kagawénang
doeking lémahé ring ngoeni
wénang kaki maring swarga
parék ring Batara Goeroe
Hi Lingga P'ta hangoetjap
titjjang ngiring | sara ko kajoen hi déwa,,
65. Nah kaki hénak mamarga
marék ring batara lèwih
ring Swargaloka poenika
toemoeli mangké loemakoe
saréngan Sang Tjikra Bala
kagèt prapti | rawoeh ring t'gal malakang,,
66. Kapanggih hatmané sasar
ring t'gal malakang mangkin
pag'moek hada matédoh
di batan mandori mawoeb
pahoem sami hatma sasar
tjèrik kéliah | loeh moewani pada sasar,,
67. Gawok hatmané mak'djang
loeh moewani badjang tj'rik
ng'tonang Hi Lingga P'ta
bahan roepannjané bagoes
Sami ngoetjapang mēlah
kagèt prapti | Sang Djogor Manik k'danggada,,
68. Sang Djogor Manik ngandika
ring Sang Tjikra Bala mangkin
hiki hatma woewoeh prapta
Sang Tjikra Bala mawoewoes
hiki hatma soetji dahat
wirang djani | katoer ring Hida Batara,,

69. Matinjané kabantjana
 twara bisa nganggo roentik
 kinĕmbaran déning désa
 Sang Djogor Manik hamoewoes
 nah k'ma lawoet hatoerang
 nira djani | h'noe manggingsirang hatma,,
70. Sang Djogor Manik ngandika
 hapa né lijoenang moenji
 hapan krama boeka kèto
 katoedoch ring Hijanga Goeroe
 jan madalĕm hatma sasar
 nira djani | kasakitan ring Hijang Siwa,,
71. Hatmané lawoet dinanda
 toemoeli lawoet kagitik
 pablĕsit hatma sasar
 hada malahib malaloeng
 hang'ling masasambatan
 kéné panggih | hawaké bisa mangléjak,,
72. Hada kagantoeng kalablab
 sédjénan kaborbor djani
 hada tiba maring kawah
 pakawoek pada pawoeloen
 p'tĕng lĕmah kasakitan
 sahi-sahi | tiba ring kawah goemoeka,,
73. Hatmané Hi Lingga P'ta
 gawok hatiné ngiwasin
 ngĕtonang hatmané sasar
 hi mémé dini kat'poek
 hi bapa hi bibi pada
 dini panggih | mang'ling Hi Lingga P'ta,,

74. Déwa ratoe titijang mindah
 poeniki hatman hi bibi
 hi mémé t'kèn hi bapa
 hatmané kasasar hikoe
 Hi Lingga P'ta noenasang
 Déwa hadji | sampoenang nigtig poeniki,,
75. Sang Djogor Manik hangoetjap
 masa kanda nanijatoewi
 jadin hada boeka kèto
 hapan winaja kag'boeg
 katoedoech déning Batara
 néné djani | njakitin hatma kasasar,,
76. Sang Djogor Manik mandjagdjang
 lawoet mangëpoeng manigtig
 matjikang hatmané sasar
 di batan mandori mawoeb
 mahilëhhanija mangërak
 néné mangkin | mahatoer Hi Lingga P'ta,,
77. Hitjènin dja koeda titijang
 mamitang hatmané niki
 hi mémé t'kèn hi bapa
 hi bibi djanma tat'loe
 né toenas hitjajang titijang
 Déwa hadji | doeroes hitjèn koeda titijang,,
78. Sang Djogor Manik ngandika
 nira hadjrih mangoewèhin
 déning hatmané baskatah
 sikoetnija batang hahoekoed
 nira bani mangampahang
 tèkèn tjahi | jèn lëbihan nira mindah,,

79. Hatmané Hi Lingga P'ta
 bélbélan lawoet mang'ling
 twara gawèn nja ko titijang
 mamanggih swargané loehoeng
 hi mémé hi bapa sasar
 m'wang hi bibi | hadènan titijang sarèngang,,
80. Jadin papa sarw'wa pélag
 titijang soeka manjèboerin
 lamoen titijang sampoen sarèng
 t'kèn hi bapa (mémé) ditoe
 di kawah batjin goemoeka
 néné mangkin | sarèngang titijang sapisan,,
81. Sang Djogor Manik hangoetjap
 ring Sang Tjikra Bala mangkin
 kémèng ko bahan ngitoengang
 wangi né matimpal wangoe
 djani sok hab'sik djoewang
 bènan gisi | lamoen soeba katoedoewang,,
82. Hawaké bisa nglènanng
 trèsnan hanaké né djani
 hanaké né mémé bapanja
 dj'ngah hatinjané noetoe
 ngènot mémé bapa sasar
 pada dini | kasakitan p'tèng lèmah,,
83. Hatmané Hi Lingga P'ta
 mapamit moenjiné manis
 ring Sang Tjikra Bala rëko
 Sang Tjikra Bala hamoewoes
 nira takoet mangoewakang
 sara tjahi | jadin tiba maring kawah,,

84.

85.

86.

87.

88.

84. Hatmané Hi Lingga P'ta
makiré matjêboer djani
sabikas-bikasnja lijang
kêdèk-kêdèk kënjoeng-kënjoeng
toemoeli lahoet mamarga
néné djani | sampoen tiba maring kawah,,
85. Hatmané Hi Lingga P'ta
halajang ring kawah mangkin
prabawa ngadëg ring kawah
têdja goeling koewoeng-koewoeng
rêm rêm Sanghijang Diwangkara
toengtoeng riris | pringg'tih ngadëg ring kawah,,
86. Hoedjan boenga masrijakan
gègèr déwatané sami
hapa djani hada rëko
bëngong prabawané loewoeng
nah k'matoehoen kaw'wanang
hapang pasti | di pada djani tatasang,,
87. Dèrèng mamargi ka pada
Sang Tjikra Bala né prapti
sarëng Djogor Manik rëko
parëk ring Batara Goeroe
Batara Goeroe ngandika
sada haris | hapa to hada di pada,,
88. Sang Tjikra Bala ngatoerang
Déwa Ratoe titijang sisip
sapoeniki pakranannja
sangkan wènten tédja moeroeb
wènten hatma rawoeh prapta
ngangkën soetji | djaga titijang mangatoerang,,

89. Rawoeh ring tégal malakang
 mémé bapanja kapanggih
 titiga t'kèn toeminnja
 saréng kasasar poenikoe
 raris hipoen noenas hitja
 nagih ngidih | titijang hadjrih misoekajang,,
90. Hipoen dj'néng s'moe djéngah
 bélbélan mas'moe sédih
 noeda tjahi boeka kèto
 m'lah ké ja toenas doemoen
 parék ring Hida Batará
 Siwa Hadji | titijang sampoen sapoenika,,
91. Hipoen kédèh twah mamindah
 hapang hipoen saréng hoegi
 tékèn mémé bapa réko
 kènèhnjané saréng koempoel
 toemoeli tiba ring kawah
 Déwa Hadji | boja dados handég titijang,,
92. Poenika pakranannja
 sarahé Hi Déwa Hadji
 titijang kimawon ngatoerang
 Hida Batará mawoewoes
 lamoen kèto kèngkèn bahan
 hénah djani | tédoenang watèk déwata,,
93. Dané toendèn mangrawosang
 di gamané djwa halihin
 patoet-patoeté né djoewang
 satingkah hatma poenikoe
 Sang Tjikra Bala hanjoembah
 titijang ngiring | toemoeli lawoet madjalan,,

94. Toemoeli lawoet mamarga
 watëk déwatané sami
 Sang Tjikra Bala ngatoerang
 satingkah hatma poenikoe
 watëk déwatané kotjap
 sami ngiring | sandikan hida Hi Déwa,,
95. Mapamit Sang Tjikra Bala
 kari Déwa titijang pamit
 watëk déwata ngandika
 nah madjalan tjahi maloe
 nira noe njëmak hagama
 titijang pamit | Sang Tjikra Bala mamarga,,
96. Sang Tjikra Bala woes prapta
 parëk ring Batara Lëwih
 s'dëkan Hida di hodal
 Sang Tjikra Bala hoematoer
 Déwa Ratoe Soesoehoenan
 Déwa Lëwih | noehoen pada ta kawoela,,
97. Sampoen titijang mangrawoehang
 watjanaan Hi Déwa Lëwih
 dané kari ngambil gama
 Hida Batara mawoewoes
 dérèng poepoet pangandika
 kagèt prapti | watëk déwata mak'djang,,
98. Batara Siwa ngandika
 ring watëk déwata sami
 nah mahi lawoet mënëkan
 sawatëk déwata matoer
 sandikan Hida Hi Déwa
 titijang ngiring | noewoen pada ta kawoela,,

99. Ngarawos di balé h'mas
 masasotjan mirah hëndih
 makralasa bahan gédah
 madingding ban mèka moeroeb
 madjalidjih bahan mirah
 sami lëwih | manatah hi boelan këmbar,,
100. Mat'ngérah p'téng lëmah
 sarwa kasoemané lëwih
 jèn nja koetjoep katon sandja
 das lëmah k'njing ja bangoen
 hanggèn Hida paténgéran
 sahi-sahi | hapa madèn swarga moelija,,
101. Hida Batara ngandika
 t'kèn prarési né mangkin
 nah djani tjahi rawosang
 gama di gamané roeroeh
 w'nang-w'nang njané djoewang
 ditoe halih | dijagamané hanggèn paksa,,
102. Prarési mangiring pisan
 sandikan Hida Jang Lëwih
 raris kagagahang gama
 tingkah hatmané poenikoe
 néné hajoe manggih papa
 to krawosin | sandikan Hida Jang Siwa,,
103. Djani sampoén krawosang
 héméng pangrawosé sami
 pada s'lèng patinangang
 prarésiné sami bingoeng
 ban twara moenggoeh di gama
 sampoen kalih | t'loeng toeroen kagagahang,,

104. Prarésiné matoer sěmbah
ring Hida Batara Lěwih
Déwa Ratoe Soesoehoenan
tan wěntěn pisan da moenggoeh
gama di gamané tēlas
Déwa Hadji | sapoenapi hantoeck titijang,,
105. Hida Batara ngandika
nah té boewin saringin
pitoeng toeroen to gagahang
prarésiné sawoes hanoet
sandikan Hida Hi Déwa
titijang ngiring | malih katoeroenang gama,,
106. Prarési sami ngandika
wěntěn hada dasa diri
sami hěmpěran pangrawos
ban wangi matimpal wangoe
malih tongada krawosan
néné djani | djaksa nahěn kasisipang,,
107. Prarési djadjěněng kotjap
kěnkěn nja djani ngrasanin
mangrasa djani kapongor
hantoeck Hida Jang nga Goeroe
bahan twara karawosan
néné djani | kěngkěn bahan mangatoerang,,
108. Sang Tjikra Bala hangoetjap
sapoenapi hantoeck mangkin
dėning twara moengg'wing gama
sami ko sampoen karoeroeh
gama di gamané tēlas
kasoelochin | masa twara kapanggiha,,

109. Sang Tjikra Bala ngatoerang
ring Hida Batara Lëwih
Déwa Ratoe Soesoehoenan
sapoenapi hantoe k ratoe
sampoen ko kapakën tjajang
Déwa Lëwih | Hida Batara ngandika,,
110. Lamoen twara karasanan
nira mangrasanin djani
hapan w'nang ja manantan
mémé bapannja né ditoe
tan lijan tèkën toeminnja
w'nang djani | pijanaknjané maningtingang,,
111. Djaksa djadjënéngé salah
w'nang hipoen mamëndakin
hatmané Hi Lingga P'ta
kotjap di malakang hagoeng
kapapag hantoe djampana
mas masang'ling | masasotjan mirah ratna,,
112. Dadari sarëng nga mëndak
djoeroe tjanang djoeroe habik
lën djoeroe ngëpëtin réko
tjëndéké madjalan maloe
sopatjara Hida Siwa
néné djani | hapa madèn hatma swarga,,
113. Gagawan nisoka mëndak
sarwa hëndah sarwa lëwih
sopatjara sarwa moelija
prapta ring bandjara santoen
gègèr sami wang sowarga
néné djani | désa-désa kang nga mëndak,,

114. Kasoewèn djani di djalan
toemoeli kagèt parapti
kotjap di t'gal malakang
di sisin kawah poenikoe
sang Tjikra Bala ngandika
sadaharis | t'kèn Hi Lingga P'ta,,
115. Nah to tjahi Lingga P'ta
w'nang tjahi dojani ngangkid
hi mémé t'kèn hi bapa
hi bibi djanma tat'loe
w'nang tjahi djani nantan
toemin tjahi | pangandikan Hida Siwa,,
116. Lingga P'ta mësawoera
sandikan Hida Hijang Lëwih
toemoeli lawoet mangkidan
sami hatmané tat'loe
hatmané Hi Lingga P'ta
ja mabrësih | lawoet sinalinan wastra,,
117. Makambèn hatar warangan
masapoet pér'mas wilis
mas'lèt hoerangka danta
danganané hëndih moeroeb
sasotjané nawa ratna
moedëng batik | masëmbar hangin-hanginan,,
118. Hanak bagoes masalinan
warnané soemingkin loewih
gawok hanaké mamëndak
dadariné pada ngrëboet
hada manampajang tjanang
né ngajahin | kotjap dadari titiga,,

119. Sang Tjikra Bala hangoetjap
ring Hi Lingga P'ta mangkin
w'nang tjahi madjampana
Hi Lingga P'ta hamoewoes
titijang mindah sapoenika
Déwa Hadji | banggajang titijang mamarga,,
120. Sapoenika dahat hitja
poenapi ng'gèn mamëndakin
pahitjan Hida Batara
dadara-dadari moewoes
tékèn Hi Lingga P'ta
néné djani | hapan sadija pakajoenan,,
121. Jadin wantah pakajoenan
titijangé télas mapamit
bétjikan titijang mamarga
Sang Tjikra Bala hamoewoes
jèn tjahi twara ngiringang
nira sisip | Hida Batara njisipang,,
122. Hatmané Hi Lingga P'ta
padjengah-djengah né djani
ngédalëm t'kèning hawak
moenggah ring djampana sampoen
Sang Tjikra Bala nabdabang
di pamargi | soroh djani di padjalan,,
123. Tjendèké maloe djalanang
dadap kolëm gèn bongkolin
rarontèké di poengkoeran
sarèng tékèn hoemboeloemboel
Sang Tjikra Bala ngéntérang
di pamargi | hapang soebanan njalingsang,,

124. Sampoen hoesan kasorohang
toemoeli lawoet mamargi
mapadjeng sawèta këmbar
pèndèté pada matëmboeng
néné mangabih di djalan
né ngépétin | dadariné sajang-sajang,,
125. Sang Tjikra Bala mangoetjap
tèkèn né noetoetin sami
nah djani rëgëp ban gita
toemoeli hada makidoeng
hada masat'wa di djalan
makakawin | tjirin tingkah katma swarga,,
126. Hatmané sasar kotjapan
bilang djalan sada njamping
bëngong hatmané malèdjang
soeba té ja hanak bagoes
kèto hatmané ngoetjapang
to né djani | rawoe ja di marggatiga,,
127. Malih pamëndaké prapta
ring marga tigané mangkin
ditoe malih madjanggèlan
né mamëndak makta sangoe
Sang Tjikra Bala hangoetjap
nah djanggèlin | djoeroe pikoelé hingétang,,
128. Sampoen hoesan kasangoewan.
toemoeli lawoet mamargi
dadariné mangapitang
pak'dèk pada pak'njoeng
magagoejonan di djalan
néné djani | kagèt kédéké mabijag,,

129. Sang Djogor Manik hangoetjap
 da kadoeroes koeda goesti
 kapidëngang maring swarga
 doeka Hida Jang nga Goeroe
 sampoen tampëk maring swarga
 néné djani | rawoeh di bandjaran s'kar,, 134.
130. Hatmané Hi Lingga P'ta
 matakèn moenjiné manis.
 samoenjinnja madadajan
 désa napi niki ratoe
 dadariné masawoeran
 sada haris | niki désa Bandjaran s'kar,, 135.
131. Bëngong kalangéné ngonjang
 boengané djadjar di margi
 g'nahhé soeloer-soeloeran
 sanggar langité hangrëmboen
 limgilo sarëng hangsana
 hanggrék grinsing | gambir haworlan katrangan,, 13
132. Sarwa pala masoeloeran
 g'nahhé mangapit margi
 kapoendoeng doerèn lan langsung
 manggis boeloewan mapoendoeh
 g'nahhé mangapit marga
 néné djani | djalan kalangéné ngonjang,, 13
133. Sang Tjikra Bala hangoetjap
 héné nora kadèn kaki
 ditoewan bënau lëwihan
 hénah té madjalan maloe
 t'këd di taman bagëndra
 n'to hiwasin | sing knëhang pada hada,, 13

134. Tan kotjap di Bandjar s'kar
 kotjap di pamargi djani
 rawoeh ring taman begéndran
 malih kalangéné loehoeng
 talaga ngapit bantjingah
 toewoe lëwih | pantjoran mapindan naga,,
135. Malih néné di poerajan
 babatarané mawoekir
 tèmboek matjangkëng kawat
 hantjak sadji hëndih moeroeb
 mapindan malalampahan
 karang tjoering | karang boma karang limas,,
136. Papatrahan lasa lan bama
 tjrangtjang sami mahoekir
 sanggah wang patra walanda
 tadapaksinnjané loehoeng
 patra poenggël karang sëmbar
 patra sari | h'boené woelat mêngolan,,
137. Hatmané Hi Lingga P'ta
 kalënglëng dané manggihin
 panganggèn baléné kawot
 di pada twara kat'poek
 di djro hagoeng balé katah
 pada panggih | twara mirib hada pada,,
138. Sang Tjikra Bala hangoetjap
 ring Hi Lingga P'ta mangkin
 hènak ta kaki mangrawos
 Hi Lingga P'ta mahatoer
 hinggih titijang bawoeninga
 kotjap mangkin | toemoeli raris mamarga,,

139. Tan kotjap taman bagèndran
 Hi Lingga P'ta mamargi
 sampoen mangliwatin taman
 tampèk ring bantjingah hagoeng
 hatmané Hi Lingga P'ta
 mangiwasin | kadja kangin masoewaran,,
140. Méroe marèp mangambara
 toempang sanga likoer hëndih
 poetjak manik mangoepoera
 tédjannjané hëndih moeroeb
 hatmané Hi Lingga P'ta
 bəngong djani | mənəng tong dadi map'ta,,
141. Hoendag gèdah toeroen solas
 madjalidjih mirah hëndih
 goepoera mamanik toja
 lawangan kombala moeroeb
 sarwa maniké mak'djang
 néné djani | dadariné mangatoerang,,
142. Sampoenja katoer soepèksa
 ring Hida Batara Lèwih
 tingkah hatma wahoe prapta
 di bantjingah wahoe rawoeh
 Hida Batara ham'dal
 néné mangkin | Hijang Siwa Hida manjingak,,
143. Raris Hida mawatjana
 hiki kaki wahoe prapti
 Hi Lingga P'ta manjoembah
 tabé titijang sang sinoewoen
 kawoela rawoeh parapta
 nahèn sisip | Padoeka Déwa Batara,,

144. Paran polahé ring ngoenija
doeking mrétjapada ngoeni
pakranané margá p'djah
doeking mrétjapada hiloe
Hi Lingga P'ta ngatoerang
Déwa Lëwih | margán titijang mangkin p'djah,,

145. Sapoeniki pakranannja
doeking mrétjapada ngoeni
titijang noemadi kalaran
mémé bapan titijang poepoet
sèpan titijang hoeninga
Déwa Lëwih | glis titijang katinggalan,,

146. Wëntën kawoelan Hi Déwa
hanging raman titijang toewi
rawing h'loeh daha toewa
poenika w'las manoedoek
manganggèn titijang pijanak
mangajahin | kranan titijang mangingétang,,

147. Bahoe hantës mas'lèt titijang
goestiné ngadjak ka poeri
manoedoek nganggèn parëkan
titijang tan poenapi ratoe
titijang noemadi kawoela
déwa Lëwih | titijang djati mamarëkan,,

148. Kasoewèn titijang mamandjak
goestiné soemangkin bangkit
titijangé sampoen paradang
tong manahén titijang poepoet
titijangé toewi mamandjak
Déwa Lëwih | kémawon margajang titijang,,

149. Titijang poepoet tan pakrana
 kinanggèh titijang marosih
 poenika margajang titijang
 sakénak kajoen hi ratoe
 jèn wénang lawan tan wénang
 déwa Lèwih | poenika margajang titijang,,
150. Hida Batara ngandika
 ring Hi Lingga P'ta mangkin
 wénang tjahi mamiroga
 nagih mijoe toempang pitoe
 doewoer korinnjané tagijang
 néné djani | sandikan Tjokor Hi Déwa,,
151. W'nang tjahi kasoengsoenga
 di pat'ngahané nganggih
 jèn nja twara nangoen hënggal
 w'nang dahané karëmpeoh
 kanggo tjahi mamiroga
 mënjakitin | p'tëng lëmah mamiroga,,
152. Sandikan Tjokor Hi Déwa
 né mangkin titijang mapamit
 titijang toewoen mamiroga
 Hida Batara hamoewoes
 nah lé ma toehoen miroga
 manjakitin | h'da mak'lo di pada,,
153. Sampoen rawoeh maring pada
 Hi Lingga P'ta ngimbangin
 dahané djani kotjapan
 sarëng kakasijan noenoen
 sambil makidoeng m'asat'wa
 néné djani | kagèt kédèké mabijag,,

154. K'tégan matjatjandétan
 bikasé ngènak kènakin
 hanak lijoe ngambijari
 di wang padjongkok pada pahoem
 sahada manjaroe mapasang
 néné djani | hada njaroe m'lali sijap,,
155. Toenin dahané mangoetjap
 ngawoekin pijanaké djani
 toehoen maloe njahi Njoman
 dahané lawoet masahoet
 makèmpijoeng moenjiné rénjah
 mangédanin | n'dèn hitjang noe ngénjasang,,
156. S'rab hanaké di wangan
 mak'djang pada ningalin
 ningéhang moenjiné rénjah
 pabisik hanaké nganggoer
 patoehnja pada di wangan
 néné djani | pabisik pada manglénang,,

Poeniki sastra papladjahan lintang kahon pisan, —
 jèn kirang hoendjoekin, — jèn lintang kirangin, — sam-
 poenang njalit kajoen bawosin sastra néki, — hanging
 wong lintang tambèt doewéjang sastra néki, — doekanjoe-
 rating dina, sa [sanistjara], P'wa [Pon], warah Goem-
 brëg, — né njoerat Hi Srinakta, ring Banjoemala.

ZAKELIJKE VERTALING.

49. De ziel van Lingga P'ta, weende nog, na aankomst zelfs in den tempel der dooden, van verlangen naar zijnen vorst. De tranen stroomden als een stortbui neêr, terwijl hij den goden smeekte zijnen vorst wel grootheid en glorie te willen schenken.
50. Op de begraafplaats waarden allerlei geesten rond; handja-handja, mam'di, boeta soengsang, banaspati en anderen.
51. Nog waren geen drie dagen verlopen, of de ziel verscheen aan den vorst in een droom, verhalende op welke wijze zij gedood was geworden. „Wees niet toornig, o vorst! (dat ik u verlaten heb). In mijn hart is de liefde nog dezelfde en voor mijn gevoel of ik nog steeds hier uw nederige volgeling ben. [Ik heb mij niet eigenmagtig verwijderd maar] de wil Gods heeft mij van u gescheiden.
52. De vorst van Lingga P'ta, zijn heerscher, sprak: „hoe kondet gij mij verlaten, daar gij mij toch verzekerd hadt, dat gij in leven en sterven bij mij woudt blijven; — ja al had het er ook op aan gekomen aarde te moeten eten. Kom, blijf hier bij mij.”
53. „Verheven vorst! ik bid u, houd mij verontschuldigd en treur nu niet over mij. Door mijn tegenwoordigen staat gebonden, heeft de vreugde (der aarde, in uwe dienst,) voor mij een einde genomen.

Evenwel, mijn vroegere gelofte blijf ik getrouw; in een volgende generatie zal ik wederom u dienen.

54. Met uw verlof, ik ga; leef, mijn vorst (lang en gelukkig)!" Nu ontwaakte de vorst, maar L. P'ta was verdwenen naar de woningen der goden.
55. De heerscher rigtte zich overeind in zijne slaapstede en bleef zoo zitten, verward van geest, als tusschen waken en droomen. De vorstin vroeg nu: „Wat is er, mijn heer en koning, dat gij overeind gaat zitten? „Het duurde echter eenigen tijd, vóór de aangesprokene aldus antwoordde:
56. Ik heb zoo even gedroomd, dat Hi Lingga P'ta hier kwam. Hij omhelsde en kuste mij en verhaalde op welke wijze hij om 't leven was gekomen. Zijn voorkomen en manieren waren weêrgaloos schoon.
57. Ik ontstelde bij het vernemen van een en ander. Zijn voorkomen was of hij nog leefde; dat is de reden waarom ik zoo geheel treurig ben. Ik herinnerde mij hem als toen hij nog leefde; — zijn gedrag in niets veranderd; de eerbied van zijn spreken liet niets te wenschen over.”
58. Nu wordt verder niet van den vorst, maar van L. P'ta gesproken, van zijn aankomst in de kajangan. Men kwam hem daar met eerbiedige begroeting tegen.
59. Sang Tjikra Bala sprak, na de ziel van L. P'ta verwelkomd te hebben, en nadat deze had plaatsgenomen: „Op welke wijze zijt gij nu wel om 't leven gekomen daar in de wereld der menschen?
60. Spreek vrij uit de volle waarheid, niets verbergende.

(Goed of) kwaad; kom, waardgeachte! vertel 't aan mij." Hi Lingga P'ta deed nu in eerbiedige termen verslag van wat hem op de aarde bejegend was.

61. Bij gelegenheid dat ik naar Bratan ging, om hanesporen te doen slijpen (ben ik omgekomen). Nadat het vuur was aangeblazen, moest ik nog blijven wachten en ging ik mij baden; maar nauwelijks had ik mijn gezigt gewasschen en zag ik op, of ik was van alle zijden door lanssen en spietsen omringd.
62. Van rondom werd ik aangevallen, zonder dat er een woord (tot verklaring van zoodanige handelwijze) gezegd werd. En ik, och Heere! was op geen gevaar hoegenaamd verdacht; ik zou gaan baden; doch zie, ik had mij nauwelijks opgerigt, of ik werd afgemaakt.
63. Aldus heeft zich de zaak van mijn dood toegedragen." Toen sprak Sang Tjikra Bala: „Wel, mijn waarde, dan zijt gij door uwe desagenooten onschuldig om 't leven gebragt.
64. Werd aldus uw dood veroorzaakt, dan is het betamend dat gij in den hemel opgenomen wordt; dat gij voor Batara Goeroe verschijnt." Hi Lingga P'ta antwoordde: „Uw dienaar, heer! ik volg uw begeeren."
65. Nu, laten wij dan zamen op weg gaan, om te verschijnen voor den verheven God in 't Hemelhof." Toen maakten zij zich op en kwamen weldra aan het Breëveld, de plaats der dwalende zielen.
66. Te dezer plaatse zag men de gepijnigde zielen hier en daar neergehurkt, maar allen zoo mogelijk eenige

schaduw zoekende onder de schaduwlooze mandorplant; man, en vrouw, groot en klein (zielen van alle leeftijden en standen).

67. Allen kwamen in de uiterste verbazing bij het zien van Hi Lingga P'ta, wiens schoonheid zij eenstemmig roemden. Toen kwam Sang Djogor Manik aan, gewapend met zijn knods.
68. Hij sprak tot zijn kollega: „Deze pas aangekomen ziel, wat is er dat voor een?” De ander antwoordde: „dit is eene heilige, zuivere ziel, welke ik tot de Godheid geleiden zal.
69. Door list werd hij gedood, bij een oploop werd hij het slagoffer; eigenlijk iemand te goed om kwaad te worden, dus onschuldig gevallen.” Sang Djogor Manik sprak: „(Als dat zoo is), nu ga dan je gang maar; je kunt passeeren. Wacht, ik zal eventjes die zielen daar wat opjagen om ulieden ruimbaan te maken.
70. Wat zullen wij er veel konsideratie mede gebruiken? Het is immers *adat* door de bevelen van onzen God! Zoo wij medelijden hebben met de zielen zullen wij zelven door Batara Siwa gepijnigd worden.”
71. Vervolgens werden de zielen afgestraft; de geeselslagen deden ze in alle rigtingen naakt en jammerlijk vlugten. Men hoorde geween en gekrijs en ook die riepen: „äch, zoo vinden wij hier het loon onzer betooveringen!”
72. Er werd gekookt, gehangen, gebrand en in de hel geworpen. Schreeuwen en gillen namen geen einde, want dagelijks werden er gepijnigd of in de groote hel geworpen.

73. De ziel Hi Lingga P'ta was verbaasd bij het aanschouwen van al deze pijnigingen. (Doch ziet), daar ontmoet hij hier ook zijn vader, zijne moeder en zijne tante. Hij barstte in schreien uit.
74. „Ach Heer! laat nu af van mij (ik zal niet verder meêgaan); — vind ik hier niet de zielen van tante, moeder en vader? Ach mijnheer! wil dezen toch niet slaan als 't u belieft.”
75. Sang Djogor Manik sprak: „Wat zal ik? — ik doe niet meer dan mijn pligt, daar zij gestraft worden naar hehooren, volgens het bevel van God.” — En meteen ging hij met zijne pijnigingen weder voort.
76. Hij vervolgde de zielen van alle kanten; te vergeefs zochten zij zich bij de mandori tegen zijne geeselingen te beveiligen. Thans nam Lingga P'ta eerbiedig het woord:
77. „Ik bid en smEEK u duizendmaal, schenk mij deze drie zielen, vader en moeder en tante. Ach Heer! wijs dit mijn verzoek niet van de hand als 't u belieft.”
78. Sang Djogor Manik sprak: „Ik durf daar niet in treden; gij vraagt te veel, drie zielen te gelijk; nota bene! Als 't nu eens om eene enkele te doen was, ja dan zou ik wel durven; die zou ik kunnen laten glippen (zonder vrees van ontdekt te worden door Batara Siwa).”
79. De ziel Lingga P'ta barstte in snikken los. „Ach, wat geeft het mij dan, den schoonen hemel te verwerven, — als ik vader en moeder en tante niet mag medenemen; — dan wil ik maar met hen vereenigd blijven.

80. Met hen vereenigd zullen de helsehe smarten mijne zaligheid zijn. Kom, dat ik mij met een maar in den poel der rampzaligheid werpe, om voor goed met mijne ouders hereenigd te zijn."
81. Sang Djogor Manik sprak: „Wel, Tjikra Bala, dat is een moeilijk geval; — hoe kunnen stank en geur verbroederd worden? Één zal er worden weggehaald en die neemt nog anderen mede; (waar moet dat heen? Nu, mij zal het wèl zijn), doch het zal mij van hooger hand gelast moeten worden.
82. Hoe zal ik de liefde van die ziel veranderen? Zijn hart is ontsteld en weigeren zal hij te volgen, daar hij nu gezien heeft, dat zijne ouders in de rampzaligheid zijn en nacht en dag gepijnigd worden."
83. Lingga P'ta vroeg toen eerbiedig zijn afscheid van Sang Tjikra Bala. Deze antwoordde: „Zie, ik zou bevreesd zijn u tot iets te regtigen; doch doe gelijk Gij wilt. (Gij zijt zoo'n welbeminde, dat) al gaat gij ook ter helle, (gij zelfs dáár de lieveling der goden zult blijken)."
84. Hi Lingga P'ta, op 't punt van zich in de hel te werpen, was uitgelaten van vreugd en begaf zich op weg. Ter helle aangekomen,
85. was hij daar zwevende en (Doch zie, wat gebeurt er.) In de hel verrijst een symbolisch hemelteeken. Schitterend licht met al de kleuren van den regenboog. De zon wordt verduisterd; een zachte regen valt neder; meer of min bestemde lichtplekken vertoonen zich hier en daar aan 't uitspansel, en
86. een regen van bloemen verspreidt zich naar alle

kanten. (Dit vreemd verschijnsel, in de hel plaats grijpende) bragt de geheele godenwereld in rep en roer. Verbaasd, verbijsterd vroeg de een den ander: „wat mag dat zijn? Komt, laten wij nederdalen en de zaak ter plaatse zelve onderzoeken.”

87. Zij hadden zich nog niet op weg begeven, of daar kwamen Sang Tjikra Bala en Djogor Manik aan; en deze beiden, voor Batara Goeroe verschenen zijnde, werd hun door de Godheid vriendelijk gevraagd: „wel, wat is er toch aan de hand daar in de onderwereld?”
88. Sang Tjikra Bala antwoordde: „Ach, verheven Godheid! Aldus is de reden dat er een vlammeend licht (als hemelteeken in de hel) is ontstaan. Er is eene ziel aangekomen, die door zijne bekentenissen (mij genoegzaam blijk gegeven heeft) een geheiligde (d. i. onschuldige) ziel te zijn, en die ik daarom ook voornemens was tot u te geleiden.
89. Wij waren echter naauwelijks op het Breëveld aangekomen, of hij ontmoet daar zijn vader, zijne moeder en zijne tante, alle drie onder de gepijnigde zielen. Daarop bad en drong en smeekte hij, ik zou hem met hen vereenigen hetgeen ik echter niet durfde inwilligen.
90. Hij liet mij niet los; werd treurig, begon te schreien en door zijn droefheid overmeesterd te worden. Hoe kunt ge nu toch zoo doen? zeide ik tot hem. Kom ga eerst met mij mede om uw opwachting bij Batara Siwa te maken; draag daar uwe smeekbede voor (ik heb de magt niet tot inwilliging van uw verzoek). Zoo heb ik tot hem gesproken; (maar te vergeefs).

91. Hij bleef volharden in zijne weigering; hij wilde maar met zijne ouders vereenigd zijn, dat was zijn eenig verlangen. Vervolgens wierp hij zich in de hel; het was mij, bij alle goden, niet mogelijk hem terug te houden.
92. Dit is de toedragt der zaak, Uwer Goddelijkheid thans naar uw verlangen voorgedragen." Batara antwoordde: „Als die zaak zoo is gelegen, wat zullen wij daaraan doen? Het best is dat gij den raad der goden bijeen roept.
93. Dat hunne Edelheden raadplegen en de wetboeken onderzoeken, om naar bevind van zaken overeenkomstig de uitspraken der schrift te beslissen, wat er met zoodanige ziel behoort te geschieden." Sang Tjikra Bala groette eerbiedig; „ik volg uw bevel," zoo sprak hij en begaf zich op weg.
94. Nadat de Godheden bijeengekomen waren, deed Sang Tjikra Bala hun verslag van de zaak en van het bevel van Batara Goeroe, waarop zij zich gereedmaakten om dienovereenkomstig te handelen.
95. Sang Tjikra Bala vroeg en verkreeg zijn afscheid. „Ja, ga jij je gang maar," zeiden de goden; „wij moeten hier nog eerst de wetboeken onderzoeken."
96. Sang Tjikra Bala, bij Batara teruggekomen, vond hij den verheven God buiten zijn verblijf gekomen. Hij sprak: „Magtigste Heerscher, voor wien ik mij in 't stof buige,
97. Uw woord heb ik den goden aangezegd. Hunne Edelheden zijn nu nog bezig met de schriften ter hand te nemen." Batara wilde antwoorden, maar terzelfder tijd verscheen daar reeds de geheele vergadering der Goden.

98. God Siwa sprak: „Komt op en nadert.” De vergadering antwoordde eerbiedig: „’t zij naar uw woord, o Heer! wij kussen het stof uwer voeten.”
99. Zij namen nu plaats, ter beraadslaging, in de Gouden Balé (waar ook Batara gezeten was); — een gebouw van goud, edelsteenen en kostelijke versierselen, schitterende met verblindenden glans. De grond was van glas en spiegels bekleedden hier de plaats der bewegelijke wandschermen.
100. Door de onafgebroken lichtschittering van zooveel goud, kristal en edele steenen was daar geen onderscheid van dag en nacht waar te nemen, — anders dan door de prachtige bloemen (welker eigenaardige schoonheid met die der evengenoemde kostelijke zaken heerlijk wedijverde). Zij waren als de vorstelijke tijdmeters van zijne verhevenheid den Batara: sloten zij zich, dan was het avondstond; openden zij zich, als met blijden lach den morgenstond begroetende, dan rekende men de dag was aangebroken. — Ach, waar is eene heerlijkheid, welke met die des hemels kan vergeleken worden?
101. Batara rigtte nu het woord tot de verzamelde goden, zijne dienaren: „Thans moet jelui maar eens beraadslagen. Zoekt met ijver den regten, vaak verborgen zin der schrift; tracht wel te speuren het meest verbindende en deelt elkander uwe meening mede.
102. Het onderwerp uwer beraadslaging is: eene zuivere ziel, die in de rampzaligheid 'is gekomen (door eigen keus); hoe met eene zoodanige moet gehandeld worden; onderzoekt of de wetboeken dienaangaande

ook eenige bepaling inhouden." — Allen antwoordden diep eerbiedig: „'t zij naar uw woord, verheven Siwa!"

103. Het onderzoek nam nu een aanvang; maar heel lang duurde het niet of zij raakten allen van de wijs. Want ofschoon zij wel wederkeerig elkander hun meening zeiden, zij konden toch tot geen resultaat komen, — om reden dat zij betreffende deze zoo ingewikkelde kwestie niets hoegenaamd in de schriften bepaald vonden. Toch hadden zij reeds twee, ja drie (boek-) deelen nageslagen.
104. Eerbiedig kwamen zij bij Batara Siwa terug en maakten hem met hun bezwaren bekend. „Allerverhevenste," zoo spraken zij, „hoe moeten wij daarmede aan? Wij hebben de bloem der schriften doorzocht, maar vinden geen woord aangaande eene kwestie als thans aan de orde is gesteld."
105. God Siwa antwoordde: „Welnu, onderzoekt dan nog maar verder. [Opent niet slechts drie, maar] opent tot zeven boeken." Op de onderdanigste wijze beloofden zij te volgen; en daarop nam het onderzoek op nieuw een begin.
106. [Maar het gaf niet veel; ofschoon] zij waren met hun tienen; in de boeken was niets bepaald aangaande eene zoodanige vermenging van geur met stank (≡ heiligheid met onreinheid); zij zaten er vreeselijk mede in 't nauw. Regters gevoelden zich hier als naar de bank der beschuldigten verhuisd!
107. Zij rezen van hunne zetels op, de een tot den ander de vraag rigtende: „wat zullen wij begin-

- nen? Zeker zal Batara Goeroe ons zijn toorn doen ondervinden, omdat wij deze zaak niet kunnen klaren. Wat zullen wij zeggen als wij voor hem verschijnen?"
108. Ook Sang Tjikra Bala zeide: „Ja, hoe zullen wij met deze zaak? Ofschoon alle schriften doorzocht zijn, is er toch niets gevonden.”
109. Daarop ging dezelfde naar Batara Siwa, gaf dezen God te kennen, dat het grondigst onderzoek niets had opgeleverd en vroeg verdere bevelen.
110. „Als zij het niet kunnen vinden,” zoo sprak Batara, „dan zal ik nu maar uitmaken wat er moet gedaan worden. Omdat hij in ijver voor zijn kinderlijken plicht zijne ouders derwaarts gevolgd is, zoo mede zijne tante, daarom zullen zij allen thans door hun kind (*) uit hun staat van rampzaligheid opgeheven worden.
111. Maar de regters van zoo even hebben schuld, [daarover dat zij niet zelven tot deze beslissing zijn gekomen]; daarom moeten zij nu maar medegaan om de ziel Lingga P'ta in te halen.” Wat dezen aangaat, nu wordt van hem verhaald, dat men hem te gemoet trok met een gouden draagstoel, belegd met edele steenen van schitterenden glans.
112. De hemelnimfen sloten mede zich bij den optogt aan. Daar waren die de sirihsnoodigheden droegen; die waaïjers voeren, ontbraken niet; even zoo

(*) Ooms en tantes spreken op Bali van neven en nichten als van hun eigen kinderen, en verder zal men zien dat de tante van Lingga P'ta voor hem na den dood zijner ouders als eene moeder was geweest.

die voor allerlei kleine diensten in een vorstelijken optogt behooren, waren op hunne plaats. De korte staatsielansen werden voor den stoet uitgedragen, met de rijkssieraden van Batara Siwa. Hoe groot is de heerlijkheid eener tot den hemel verwaardigde ziel!

113. Naarmate men voorttrok, sloten telkens meerderen zich bij den optogt aan, uitgelokt door den schoonen glans der rijkssieraden, [en ook om het doel van den togt.] Toen men ter hoogte van de kampong Bloemwijk gekomen was, kwam er letterlijk een oploop onder de hemelbewoners; désa bij désa liep uit om mede deeltenemen aan de begroeting.
114. Zoo kwam men eindelijk aan het doel van den langen togt. Op het Breëveld, aan den rand der hiel gekomen, sprak Sang Tjikra Bala en riep vriendelijk tot Hi Lingga P'ta:
115. „Namens God Siwa hebt gij verlof uw vader en moeder en tante, alle drie, uit hun hellestaat op te trekken en met u [ter zaligheid] te geleiden.”
116. Lingga P'ta antwoordde [eerbiedig dankende]: „Het zij naar het woord van den grooten God.” De drie zielen werden opgetrokken en Lingga P'ta ging zich een weinig opknappen. Hij waschte zich en verwisselde van kleeding.
117. Met een fraaijen sarong kwam hij voor den dag; een schoone kris, aan welks scheede en gevest ivoor en edele steenen niet ontbraken, stak hem in den gordel, terwijl een fijn gebatikte hoofddoek zijne haren zaamgebonden hield.
118. Hij zag er nu schooner uit dan ooit. Geen wonder,

dat de widijadari's, gezonden om hem tegemoet te gaan, elkander verdrongen en de eer betwistten van hem de sirihdoos aan te bieden. Drie waren er voor de dienst der sirihdoos en andere kleine behoeftigheden aangewezen.

119. Nu deed Sang Tjikra Bala aan Hi Lingga P'ta het voorstel, dat deze, gelijk het thans paste [aan zijne hooge positie, door de bijzondere gunst der goden], op den draagzetel plaats zou nemen. Maar L. P. bedankte beleefdelijk voor deze eer; zijne nederigheid deed hem vragen dat men hem hiervan zou verontschuldigen; hij zou wel, evenals al de anderen, te voet gaan.
120. Ook de widijadari's drongen er bij Lingga P'ta op aan, hij zou op den draagzetel, de gave van Batara, ten bewijze van diens hooge gunst, plaats nemen. Maar Lingga P'ta bleef bij zijne afwijzing; hij zeide:
121. „Och, zoo het eventjes kan geschieden, laat mij niet op dien troon behoeven plaats te nemen; wezenlijk, het is beter dat ik te voet ga.” Maar nu kwam Sang Tjikra Bala er tusschen en zeide kortweg: „Kom, als je niet volgt, dan zal het mij maar door Batara als schuld aangerekend worden.”
122. Op deze woorden nam de ziel L. P. zijne plaats in op den draagzetel, maar wist zich van beschaamdheid haast niet te bergen. De hoofdpersoon alsnu gezeten zijnde, zette de stoet zich in beweging, naar rang- en volgorde, door Sang Tjikra Bala aangewezen.
123. Men zag allerlei wapenen in den trein; lanssen, spe-

- ren, schilden, banieren. Sang Tjikra Bala was de leidsman, die de orde bewaarde.
124. Niet voor dat allen hunne plaatsen waren aange-
wezen ging men voor goed op weg. Aan beide zij-
den werd een witte regen- en zonnescerm boven
den draagzetel gehouden; dansers, als bij de gods-
vereeringen, zongen schoone wijzen en allen die tot
persoonlijke diensten waren aangewezen hielden zich
in de onmiddellijke nabijheid van den held van den dag.
125. Sang Tjikra Bala zorgde ook voor afwisseling in
de vermakelijkheden; nu eens werden er kidoengs
gezongen, dan weder kawi-liederen; straks wederom
werd men door vertellers aangenaam bezig gehouden.
In 't kort, alles had men en werd gedaan, gelijk
het bij den optogt van een verheerlijkte ziel behoorde.
126. De veroordeelde zielen kwamen allen uitloopen; zij
schaarden zich langs den weg en gaven elkander
hun verbazing te kennen over de zeldzame schoon-
heid van Lingga P'ta. Alzoo naderde men tot den
driesprong van den weg.
127. Hier verschenen wederom andere (hemellingen) ter
begroeting; zij hadden spijsen met zich gebragt.
Daarom gaf S. Tjikra Bala bevel dat men hier wat
rusten en daarom den dragers gelasten zou stil te
houden.
128. Nadat men zich met spijsze verkwikt had, werd de
togt weer voortgezet, onder lach en luim en uit-
gelaten scherts.
129. De uitgelatenheid nam zoo toe, dat Sang Djogor
Manik tot stilte moest aamanen. „Maakt het niet

al te bont, mijne waardsten," — zoo sprak hij; „denkt er om, dat wij hier digt bij den hemel zijn; Batara Goeroe zou toornig kunnen worden." — Zij waren nu gekomen tot de plaats Bloemwijk genaamd.

130. De ziel Lingga P'ta vroeg nu vriendelijk en zoo bescheiden, of hij vreesde zich aan te groote vrijpostigheid schuldig te maken: „zegt mij, als ik zoo vragen mag, wat is de naam van deze plaats?" Waarop de nimfen allervriendelijkst ten antwoord gaven: „dit is de desa Bloemwijk als 't u belieft."
131. Men moest zich ook wel verbazen over de schoonheid van deze plaats: de prachtigste bloemen van allerlei soort en kleur schitterden daar in al den glans van haren bloei.
132. Zij vormden heggen langs de wegen, en met haar allerlei soort van vruchten, wel geschikt om het gezigt en den smaak te streelen.
133. Sang Tjikra Bala sprak: „Wel, vriendje! dat is alles schoon, niet waar? maar och, het heeft nog niets te beteekenen bij wat gij dáár zult zien. Laten we maar voortgaan tot den vorstelijken lusthof Gods; dáár moet gij zien; wat iemand maar bedenken kan, wordt daar gevonden."
134. Van de désa Bloemwijk wordt nu niet verder gesproken; de togt werd voortgezet en men kwam ter plaatse van den goddelijk vorstelijken lusthof. Het voorplein was gelegen tusschen twee vijvers, waarbij, een fontein in den vorm van een reusachtige slang uitgehouwen.
135. Het plaveisel binnen en de trappen waren allen met

- gebeeldhouwde steenen; de omwalling bestond uit rasterwerk met hekken van glinsterend metaal en tafereelen uit de overlevering der geschiedenis voorstellende. Fraai gewerkte zij- en hoektorens strekten tot nog meerdere versiering van het schoon geheel.
136. Zie bij de aantekeningen op vs. 135.
137. Geen wonder, dat Lingga P'ta als verblind werd door den glans van wat hij hier aanschouwde. Op de aarde was zoo iets nergens te vinden. Ja, in het paleis van zijnen vorst waren zeker ook wel fraaije verblijven; maar toch niet om met die hij hier vond te vergelijken.
138. Toen Sang Tjikra Bala hem dan ook vroeg: „wel mijn waarde! hoe vindt gij het hier?” moest hij verklaren: „ik heb nog nooit iets dergelijks gezien; ik kan slechts zeggen, alles fraai en schoon.” Toen gingen zij voort.
139. en wordt er van dezen tuin nu verder niet gesproken. In de nabijheid van het groote voorplein zag L. P. naar regts en links; van alle zijden straalde een verblindende glans hem tegen.
140. Een hooge Méroe van negen-en-twintig verdiepingen reikte met kristallen spits tot aan het firmament. Hi Lingga P'ta was buiten zich zelve van bewondering; hij kon geen woord uitbrengen.
141. Elf treden van een kristallen trap, ook nog met schitterende edele steenen voorzien, verleenden toegang tot de poort (van het verblijf van Batara.

Hier aangekomen), ging eene der widijadari's Lingga P'ta aandiennen.

142. Nauwelijks had Batara de kennisgeving ontvangen, of hij kwam naar buiten en zag Hij uit (naar de plaats, waar de pas aangekomene zich bevond).
143. Vervolgens heette Hij hem vriendelijk welkom, en Lingga P'ta groette daarop de Godheid op de eerbiedigste wijze, naar het behoort (volgens de inlandsche wijze) zijn schuld belijdende.
144. Hij verhaalde zijn wedervaren en gedragingen op de aarde en hoe zijn sterven veroorzaakt was en zich toegedragen had.
145. „Och ja, verhevene!” (zoo ging hij voort) „ik ben als een diep ellendige op de aarde geboren geworden; want mijn vader en moeder zijn zoo vroeg gestorven, dat ik ze niet eens gekend heb. Nog heel jong zijnde, bleef ik als weeze achter.
146. Maar nu was er nog eene tante van mij; eene oude vrouw, die nooit gehuwd was geweest; deze met mijn lot begaan, nam mij tot zich en voedde mij op, of ik haar eigen kind ware geweest.
147. Toen ik nu groot genoeg was een kris te dragen, nam de vorst mij als volgeling in de poeri; mij, de armen knaap van de laagste kaste, — en heb ik daar den vorst met getrouwheid gediend.
148. De vorst was uiterst goed voor mij; ik mogt vrij in- en uitgaan; en daar ik met getrouwheid diende zon ik op geen doodsgevaar, (ik hinderde niemand) en ging mijn eigen weg.

149. Gansch onschuldig van een overspeligen aanslag verdacht, stierf ik echter een gewelddadigen dood. (Maar met vol vertrouwen) onderwerp ik dezen mijnen weg aan de uitspraak van uw goddelijk oordeel.
150. } Nu sprak de verheven Godheid tot Lingga P'ta:
 151. } „ Daar de zaak aldus gelegen is, behoort gij een Méroe van zeven daken te eischen, om van dezen uwen zetel uwe wraak over uwe belagers uit te storten. Zoo zij niet met haast tot de oprigting overgaan, zult gij vooral de dochter des huizes zonder aflaten met uwe pijnigingen treffen.”
152. „Ik volg het woord van Uwe Hoogheid”, antwoordde Lingga P'ta; „ik daal neder om te pijnigen.” „Goed”, zei Batara, „maar blijf niet zoolang op de aarde; (ik wil u wel spoedig wederzien).”
153. Ter aarde gekomen, zag L. P'ta de jonge dame (van wie nu weder gesproken wordt), vrolijk bezig aan den weefstoel, in vereeniging met hare vriendinnen en allen elkander bij afwisseling met vertelling, zang en scherts vermakende.
154. Terwijl daarenboven het welluidend gerinkkel en geraas van het weven de vrolijke stemming der meisjes verhoogde, waren daar buiten de jonge mannen verzameld, die op allerlei wijs haar aandacht zochten te trekken, kwanswijs druk bezig hetzij met pasangspel (soort van damspel) of hanevechten.
155. Nu werd de maagd door hare tante van haar werk afgeroepen en hoorde men haar met betooverende zilveren stem antwoorden: „Ja ik kom, doch wacht eventjes, dat ik eerst mijn toilet wat in orde make.”

156. Op het hooren van haar woorden zagen al de jongelieden daarbuiten naar haar uit, en had er een algemeen gefluister plaats. Allen van dezelfde meening over de schoonheid van het meisje, had toch ieder hunner weer wat anders tot haren lof op te merken.

(ONDERSCHRIFT). Dit is een verhaal door den opsteller tot eigen oefening geschreven. Het ontbrekende gelieven aan te wijzen; wat er te veel is wel te bekorten. De geëerde lezer zij niet toornig tegen den schrijver, die maar een dom mensch is. Geschreven op Zaterdag van de zevendaagsche week Goembrëg, Pon van de vijfdaagsche week. De schrijver heet Hi Srinakta, van Banjoemala (in Boeleleng.)

AANTEEKENINGEN.

49. *Dalém* of *Poerá*, is de naam der tempels, die zich bij begraaf- en verbrandingplaatsen, als daarbij behoorende, bevinden. Daar verblijven de zielen (die gezaligd zullen worden[?]), terwijl zich in den grafkuil alleen hun stoffelijk omhulsel (*hampas*) bevindt; slechts bij gelegenheid, dat de nablijvende verwanten doodenoffers brengen, begeven zij zich uit den tempel naar de begraafplaats om te eten. De tempels der Balineezen zijn van zeer onderscheiden soort en beteekenis. Eenige namen mogen hier volgen.

Poera balé hagoeng. Hoofdtempel van een distrikt.

„ désa. Hoofdtempel van een désa.

„ pëmajoen. Schijnt in rang op den vorigen te volgen. (Verkl. als tempel der godenkinderen; „halit-halit.”)

„ di braban } Kleine tempels in de sawahs, aan

„ bedoegël of } het soebak of gezelschap van land-
bëdoegoel } bouwers die een gemeenschappelij-
 } lijke waterleiding hebben, toebe-
 } hoorende.

„ soetji. } Misschien niets bijzonders en maar een-
 } voudig in de beteekenis van godshuis;
 } door iemand die maleisch kende deze
 } naam aldus opgegeven.

„ dadija. Gemeenschappelijke famielje-tempel?

„ pënahoe. Dezelfde als p. dadija?

„ mëlajoe. Zoo noemt men den tempel bij de heilige bron in de buurt van Boeleleng. De

goden aldaar kunnen Maleisch spreken, —
„bisa mekata.”

Poera pĕnjĕti, of poelo mĕndjĕti. Een tempel in de buurt van Singaradja; de naam, aan een der schriften ontleend, schijnt maar geheel willekeurig bij zekere gelegenheid aan dezen tempel gegeven.

„ mĕlanting. Naar 't schijnt uitsluitend aan Déwa Hajoe Melanting, de volksgodin der tuinen en vruchten, gewijd.

„ Mijoe (= miroe = méroe). Over dezen zie verder deze Aanteekeningen bij vss. 140, 150.

De huistempels der laagste kaste heeten eenvoudig sanggah en die der adellijken, vorsten en priesters pam'radjan. Men vergelijkte voorts verslag van Friederich, op het hoofdstuk „Godsdienst” Hoe zeer verschillend het meer of minder aanzien is van den eenen tempel bij den anderen, kan o. a. ook daaruit blijken, dat Brahmanen naar hun eigen verklaring, geen vereering mogen brengen in de poera bĕdoegoel. De verklaring boven van den naam poera melajoe gegeven, is lang niet algemeen bekend bij de buurlieden; sommigen zeggen: die u dat verteld heeft, wilde u maar wat op de mouw spelden. Zoo kan het ook wel zijn, en dan heeft men hier een staaltje van balineesche uitlegging als honderdmaal gegeven wordt, zonder dat men toch mag afgaan op den schijn van verzekerdheid door den zegsman aangenomen. Nog heeft men als tempelnaam Poesĕh; hier te Boeeleng staat er een bij de zee; maar in Kloengkoeng en Karangasĕm is het de naam eener verzameling van bĕdoegoels aan den oorsprong der waterleiding (pangoeloe) of op de rijstvelden. (In Boeeleng behoort ook Déwa K'toet Poesĕh Boeeleng tot de algemeen vereerde volksgoden. „sami hadjak njoengsoeng.”)

50. In dit vs. worden verscheidene meer en minder bekende namen genoemd van geesten of spoken, die op de begraafplaatsen rondwaren en die soms hij nacht en ontijde den voorbijganger geweldigen schrik aanjagen. *Handja-handja*, R. 14, „hondja-hondja,” eene soort van boeta soengsang, maar kleiner dan deze; de figuur wordt anders niet zeer duidelijk omschreven. — *Mam'di* (zie bij *wëdi*, R. 399), een spook of duivel. Onder de verschillende Sanghijang-spelen der Balineezen neemt het Sanghijang Mam'di een voorname plaats in, ofschoon het in de laatste jaren hier veel minder dan vroeger vertoond wordt; zes, zeven jaren geleden was het in de désa Boeeleng met lichte maan aan de orde van den dag. De buurlieden zijn daarbij in een kring gezeten en zingen; door welk gezang een hunner, meest een jongeling of jonge man, soms met een vervaarlijke pruik van talidoek (vezels van den aren-palm) vermomd, in een staat van bezetenheid gebracht wordt. Deze Sanghijang Mam'di springt dan als een dolle in 't rond, is voor den schijn of ook wel in werkelijkheid buiten zichzelf en jaagt bij tusschenpoozen den kring uiteen, als wanneer allen onder groot gejoel op de vlugt gaan, — maar om straks terugtekeeren en hetzelfde spel van voren af te beginnen. Volgens de Balineezen hebben de Mam'di's eene menschelijke gedaante, maar zijn vreeselijk, met geweldig veel haar, groote knevels en slagstanden uitgerust. — *Lawéjan* (zie R. 439 en te verg. lawijan ald.); zij hebben volgens alhier gegeven verklaring geen hoofd, maar dragen hun aangezicht in 't midden van de borst. Die zoo'n spook ontmoet, wordt thuis ziek en sterft. *Koemangmang*; bestaan slechts uit hoofd en hals. — *Tangan-tangan*, bestaan slechts uit een paar armen met de handen; de hoofd- of de aan-

gezigtsdeelen, oogen, neus en mond zitten boven in 't schoudergedeelte. Hun vingers zijn vol ringen. — *Katoegtoeg* bestaat uit een been (of een paar beenen?) van den voet tot aan de heup; daar ter hoogte bevindt zich het gezigt. Als de vorige met (voet-)ringen versierd, en gaat hinkende. — *Boeta Soengsang*, de meer bekende boeta-figuur, met het hoofd naar beneden en de beenen naar boven, vaak afgebeeld of aan tempelmuren in steen uitgehouden. (Zie Soengsang Jav. Wb.). — *Banaspati* (R. 678 „eigen. van een boozen geest),” moet vurige haren hebben; — in 't Wb. van Rigg, Sund. en Eng. vindt men dezen naam verklaard als „the genius or genii who preside over forests and their trees. (Known also on Bali as a devil).” — *Rarégèk*, ander soort van geest of spook, met een hoofd als een blakas (kapmes), of om zijn zonderlingen vorm hiermede vergeleken. Hij is verschrikkelijk mager en van achteren geheel open of ten minste zoo doorzigtig (bèdah), dat men 't hart, de longen, ingewanden enz. kan zien liggen. Hij heeft de aardigheid iemand een doodschrik op 't lijf te jagen, door hem zijn afzigtelijken rug toe te keeren. — Dat deze figuren en gestalten reeds van oude dagtekening zijn, kan o. a. ook uit de „Geschiedenis der Pandawas (naar een Mal. handschrift, door den heer van der Tuuk)” afgeleid worden. Men leest daar bij den strijd tusschen Ardjoena en Sa-sërabahoe, van pijlen, „welke allen monsters zijn, zooals raksasa's, danawa's en boeta's in verschillende gedaanten, waarvan sommige alleen uit een hoofd, andere slechts uit een hand bestaan.”

Padingklak of *paddingkrik*, dansen, dansende zich voortbewegen, tegen elkander in dansen enz.

51. *Mamëljang*, hier scheiden beteekenende, heeft *lih*

tot grondwoord, grondvorm van kalih, van klijan, lijan, lèn en and. (Men vergelijkte Kawi-Studien; Ardj. Wiw. van prof. Kern, ald. blz. 45, 58, 126). Zie ook 't verband van mēngalijang in vs. 56.

52. *Nani*, vnv. 2de persoon, hier en ook in andere gedichten, tegenover *kola*, alsdan vorstelijk vnv. 1ste persoon, gebruikt. Men zie den derden regel van dit vs., waar *kola* om 't rijm met *hakoe* wordt afgewisseld. In de spreektaal is *kola* tegenwoordig nog in Tabanan gebruikelijk. *Nani* is teederheids titel, mannelijk, waartegen te vergelijken het vrouwelijke *nini* Jv. Wb.; maar het schijnt toch ook wel eens vrouwelijk gebruikt te worden, gelijk bijv. *hiba* l., waaraan vrouwelijk *siga* l. beantwoordt. Evenwel hoort men *hiba* van vrouwen, uit den lagen stand en onderling gelijk, ook bij vriendschappelijk gesprek, terwijl *siga* meer bepaaldelijk bij 't spreken uit de hoogte of bij ruziemaken wordt vernomen.

Sih. Hier vormwoordje. Men heeft ook *sa* en *si*, *sé* en *séh.* „Di dja sa?” wáár dan toch? — „Mak' lo sa!” o, al zoo lang! — „Hapa si gawènnjané di maloe? — wat mag hij dan vroeger toch wel hebben uitgevoerd? — „Njèn sé bani manidongin?” wie durft er te ontkennen? — „Ngalih swarga kidja séh bënë?” Naar den hemel, welken weg moet je dan uit?

53. *Paněmaja(n)*. Vg.: *Samaja*, Jv. Wb. tijd, termijn, overeenkomst, bepaling enz. — „Sěmajan g'lěmmé,” de tijd van de opkomst der koorts. — „Hapan doeroeng toetoeğ sěmajan pěmargginé,” dewijl het de tijd nog niet is, dat het kind al zou kunnen loopen.

56. *San*, verkort van *pisan* h. of *pësan* l. Bawoesan komt dus overeen met 't *MI.* (ten minste op Java wel gebruikelijke) *baroesan*.
57. *Holèk* hier = bagoes, schoon, mannelijk schoon. Hetzelfde woord als 't *MI.* *èlokh*? Voorbeelden van omzetting van woorden, waarbij dan de beteekenis soms gewijzigd wordt, zijn niet zeldzaam. Zoo wordt behalve dit *holèk*, ook nog *tolèk* opgegeven als = *djègèg* (het laag-Bal. woord voor vrouwelijk schoon) en *kèlot*, alsdan in de beteekenis van mannelijk schoon (bagoes). Nog een paar omzettingen: *kènot* katon; — *léjar* (goudgewicht) = *rèjal* of *reaal* (Holl.); *nahoës* = *hoësan*; — *kènjël*, vermoeid, Jav. *kèsël*, in Bal. geschriften ook *sèkël*; — *hingorob* = *hingobor* (borbor) gebrand, verbrand; — de naam van de week *Koerantil*, *Koelantir* geschreven. — (Rontal als omzetting eenvoudig van *lontar*, bij een vorige gelegenheid opgegeven, mag evenwel niet maar zoo eenvoudig weg als zoodanig aangemerkt worden. Deze herroeping op bevoegd gezag.) — *Pirata*, voor *pitara* of *pitra*, de geesten der afgestorvenen, de schimmen. — *Ganara* Bali voor *nagara* Bali, in geschrifte aangetroffen. — *Toekoeng* voor *koetoeng* of omgekeerd dit voor dat, — breken, gebroken. — Zie ook nog een voorbeeld in het 100ste koeplet, waar men *koetjoep* vindt, voor het zich sluiten van bloemen, en dat toch wel hetzelfde woord zal zijn, als *tjoekoe*, dat bijv. van het digtdoen van een regenscherm wordt gebruikt (*).

(*) In 't *MI.* *Wb.* van prof. Pijnappel vindt men *Koentjoep*, in dezelfde beteekenis als hier *koetjoep*. Een *MI.* voorbeeld o. a. van letteromzetting vindt men daar p. 176 „*kërambil*, ook *këlambir*.” In de verhandeling van Dr. H. N. v. d. Tuuk over 't Lampongsch en zijne tongvallen vindt men voor *worm*, *ruks*, *hoerol*, in twee andere dialekten *hoelol*. Zie ald. ook voor *vlieg lalor* en *raral*.

58. Het hier afgescheurde van den lontar is van weinig belang, tenzij dan dat daar genoemd konden worden, hetzij goden of dienaren, die L. P. tegemoet kwamen. Kajangan — godenverblijf — onvertaald gelaten, dewijl niet zeer duidelijk is, of er de tempel, in 't algemeen de onzienlijke wereld, dan wel meer bepaald de onderwereld mede bedoeld wordt. Aan de laatste zou men denken om 't woord *noeroen* en ook om het volgende, de ontmoeting met Sang Tjikra Bala. Deze is een dienaar van Batara Jama en van hem, zoo mede van zijn kollega Sang Djogor Manik wordt nader in de aantekeningen op 't volks-gedicht Hi Drëman gesproken (*).
59. Hoe het hoofsche persoonl. vnw. van den 1sten persoon „hingsoen” hier verzeild komt, kan niet verklaard worden, — misschien van een afschrijver.
61. *Tjatjëndëkan* van tjëndëk, dat kort, kortweg, beknopt beteekent en welk woord ook zoo op zich zelf als de naam van de korte lansen der Balineezen, in onderscheiding van de lange, gebezigd wordt. Zie vs. 112.
63. *Maman*, oom (vgl. Ml. paman), wordt hier als teederheidstitel gebruikt, gelijk elders met kaki het geval is. In brieven komt het woord dikwijls voor, maar in 't spraakgebruik, ten minste van Boeieleng, zelden of nooit; hier wordt rërama als benaming gebezigd voor ooms (soms zelfs tantes), onverschillig of die verwanten jonger dan wel ouder zijn dan

(*) Dit gedicht bij de Directie v/h Gen. v. K. & W. ingezonden nog vóór de bewerking van dit tweede ged. van L. P'ta, is in de 4de afl. van dit deel opgenomen.

de spreker. Uit de dienstbrieven en processtukken zou als waarschijnlijk kunnen worden afgeleid, dat *maman* alleen in aanzienlijke famieljes wordt gebruikt, ofschoon anders ook wel beweerd wordt, dat de benaming aan stand of kaste vreemd is, en voor hoog en laag, jongere oom of die nog ongehuwd is en geen kinderen heeft beteekent. (Vg. No. III van de Lontarbrieven met Aanteekeningen in dit Tijdschrift, en vs 146 van den Bal. tekst, waar *raman titijang* „mijne tante” beteekent.)

65. *Tëgal mëlakang*, vertaald om aan de vertaling der verzen, waarin het woord voorkomt, eenige kleur te geven in overeenstemming met den inhoud; maar het schijnt toch eigenlijk wel een eigennaam te wèzen van een plaats in het gebied van hemel en hel (bij de Balineezen niet zóó streng onderscheiden of deze van genen verwijderd gedacht als naar onze begrippen); al is het dan ook, dat het meermalen algemeen gebruikt wordt voor: uitgestrekt en onbebouwd of onvruchtbaar vlakland, — onvruchtbare vlakte. Komt het ook al voor in nog een geschrift als eigenaam, door de menschen wordt het woord gelijk verklaard met *tëgal linggah*, *tëgal wéra*, vlakte of vlakland als voren (*tanah lapang* Ml.). In de „Bima-Swarga” heeft men *tëgal panangsaran*, met welken naam daar dezelfde plaats als hier bedoeld wordt, de *pagénahan hatmané papa-papa*. (Panangsaran komt ook van *sasar*, in ellende rond dwalen; met *n* voor den aanvangsletter *s* en ingelaschte *ng*, of *tjëtjèk*).
66. *Pag'moek* en *matèdoh*, gelijk *madjongkok* en *matimpoeh*, neergehurkt op de wijze der mannen en zitten op de wijze der vrouwen, de beenen onder 't lichaam gebogen en zijwaarts naar eene zijde uit-

stekende, terwijl men zich op eene hand steunt,
Ml. Jav. id.

67. Sang Djogor Manik, zie boven de aant. op vs. 58. *Kědang gada*. Wordt door een Balinees verklaard, moet zijn noengkědang gada, van toengkěd, stok; dus zijn knods als een wandelstok gebruikende. 't Kan zijn, maar dan zou de regel een lettergreep te lang worden. Misschien kěděng, trekken, sleuren, en dan met zijn knods, onder 't gaan, gelijk met een stok of sabel over den grond slepende.

70. Waarom hier herhaald wordt: „Sang Djogor Manik sprak”, is niet regt duidelijk, daar dezelfde ook in 't vorige koeplet het woord voerde; — misschien echter ontbreken er een of meer verzen, en mogt dit het geval zijn, dan kan ook voor de juistheid zelfs der „zakelijke vertaling” in verband met het vorige niet worden ingestaan.

71. *Pablěsih*, in alle rigtingen vlugten. („Lilih pada pabalěsat sangsitě”; voorbeeld aan een balineesch geschrift over de expeditie tegen Sangsit-Djagaraga ontleend.)

„Zoo vinden wij hier het loon onzer betooveringen!” Dit is wel karakteristiek. Van straf van andere zonden wordt hier verder geen gewag gemaakt. Duizendmalen schrijft de Balinees de smarten, ziekten, sterfgevallen in zijn famielje eenvoudig weg aan betoovering toe, en worden door dit bijgeloof velen geheel onschuldig de slagtoffers van de ongunstige opinie hunner dorpsgenooten. Er zijn onder ons Europeanen, wien meermalen in alle vertrouwelijkheid de voorslag gedaan werd, om door een tooverformulier of door eenig geheim middel een man of eene vrouw zonder veel complimenten naar

de andere wereld te helpen, om reden hij of zij door de kunst van beheksen slechts allerlei ongeluk over de desa, de bureu en vrienden bragt. In het binnenland wordt ook soms door de vorsten en grooten geen ander voorwendsel gebruikt, om eene onschuldige vrouw of weduwe als slavin naar elders te verkoopen, waarvoor zij dan zich beloond zien, door den belanghebbende, met een paar vaatjes kruut, een paar geweren of een geëvenredigde som gelds in blinkende rijksdaalders

72. *Kawah gomoeka*, door groote hel vertaald. Volgens betere inlichtingen, voor welke gaarne dank wordt betuigd, zijn hemel en hel — gelijk boven reeds opgemerkt werd — bij de Balineezen niet zoo streng onderscheiden of afgescheiden en is dit geen dwaalbegrip van het min kundige volk, maar zuiver indisch, en moet het bij de aanschouwelijke beschrijvingen in geschriften als dit en dergelijke gedichten wel in 't oog gehouden worden. De afleiding van *gomoeka*, of de verwantschap van dit woord met *goemoek*, vroeger als vermoedelijk aangegeven, is foutief. De meeste Balineezen, hoewel zij het woord gebruiken, weten toch niet, dat het — naar de betere inlichtingen boven bedoeld. — eigenlijk zamenstelling is van twee woorden: *go*, dat stier beteekent (*Kawi*?) en *moeka*, aangezigt, gelaat (In 't Jav. Wb. vindt men. *m*: Kw. „een koebeest (Skr. *gô*, *gauh*)”, en sommigen der inlanders schrijven dan ook wel *gohmoeka*, maar dat zij hierom nog niet geacht kunnen worden het woord te verstaan, blijkt uit de verklaring die zij geven, dat nl. *goh*, hier het Balineesche *goh*, vermenging of mengsel, hetgeen met iets anders gemengd moet worden, en niets anders zou zijn!). Het denkbeeld van hel als zoo-

danig, de kawah, moet niet aan 't Siwaïsme, maar aan 't Boedhisme ontleend zijn. Vgl. Jav. Wb. en daar ook nog „tjondra-dimoeka, of tjondra-goemoeka, „Kw., ziedend water, waarin de zielen der afge- „storvenen, die gezondigd hebben, gedaan worden, de „hel der Boedhisten.” (*) — Misschien heeft nu verder de benaming *go-moeka* eenvoudig betrekking op den vorm of liever het voorkomen van den ketel, in welken de zielen door koking gepijnigd worden (de djambangan, van welke in 't gedicht Hi Drëman gesproken wordt.)

P'èng-èmah, nacht en dag. Het Javaansche *lëmah*, grond, bodem, aarde, land enz. schijnt in 't Bal. alleen nog maar overgebleven te zijn in *palëmahan*, dat gebied, omtrek beteekent, maar dan altijd slechts in betrekking tot eene beperkte ruimte gebruikt wordt; een erf, een tempel, een enkele *desa*; — *palëmahan B'lèlèng* bijv. beteekent de omtrek der hoofddesa van Boeëleng; van 't gebied van dit geheele landschap als rijk of vorstendom sprekende, moet men *wawèngkon Boelèlèng* zeggen.

(*) Door den Heer van der Tuuk verneem ik ook nog, dat dit een fout is in 't Jav. Wb. Het woord moet zijn: *tambra-gomoeka*, of *tambra-gomoeka*; — *tambra* bet. koper in 't Skr. — Dit *tambra* vindt men op Bali nog overgebleven in de spreektaal, als benaming van dunne metalen („koperen”) plaatjes, die met gaatjes ingeprikt, tot genezing op vuile wonden gelegd of liever stevig gebonden worden! — *Kawah* wordt *MI.* (Wb. *PIJN.*) ook kortweg „ijzeren pannen (ketels?)” verklaard. Het blijkt dus, dat de beteekenis van deze drie woorden: *kawah*, — *go-moeka*, — *tambra-gomoeka*, niet tot de hel in 't algemeen, maar tot den helleketel in 't bijzonder moet worden teruggebracht. — Tot vermijding ook van den schijn van geleende veëren, bij hier niet genoegzame kennis van Jav. en *MI.*, laat staan *Kawi*, gaf ik na betere informatie, aan 't plaatsen van deze noot de voorkeur boven omwerking van de reeds geschreven aantekening.

75. *Winaja* wordt verklaard = hogija = patoet; doch zie Jv. Wb., *Engan*. Kw. stelen, diefstal (= njolong).
76. *Mětjikang* *h.* (van bětjik), = mēlahang *l.* (van mēlah, bet. goed, best, schoon) en = mēnahang *l.* (immers van bēnēh = Jv. Ml. bēnēr). Deze woorden worden niet alleen gebruikt in den zin van goedmaken, regtmaken, verbeteren, herstellen, maar ook van verzorgen, onderhouden, toezigt oefenen enz. „Mětjikang hajam doewē”, de hanen van den vorst verzorgen, voederen, met het toezigt over's vorsten vechthanen belast zijn.
- Mandori* is de naam van eene in 't wild groeiende, niet zeer fraaije plant, die naar men zegt op Java zeldzaam, maar op Bali allerwegen gevonden wordt, vooral op steenachtige gronden. Naar een oude naamlijst van planten zou de botanische naam *calothropis gigantea* zijn, en volgens eene Javaansche doekoen te Boeলেখeng in 't Javaansch *sadoeri*. De roode of witte bloempjes worden aan de krekels te eten gegeven, om deze wild te maken voor het gevecht, terwijl het sap (getahnja) bij oogziekte als geneesmiddel wordt aangewend.
81. Misschien kunnen de beide laatste regels van dit vers ook eenigzins anders aldus vertaald worden. Een wordt er weggehaald, en die neemt nog anderen mede (gisi, houden, vasthouden); nu, mij goed als 't dáár — in den hemel maar goedgevonden wordt.”
82. *Mang'wakang* is regt geven, magtigen, volmagt geven, bijv. aan iemand om een aangewezen persoon op te pakken, waar hij hem ook vinden mag. Nu kan de zin der woorden zijn, gelijk in de vertaling op advies van een Balinees omschreven werd en ook zeer goed past bij hetgeen volgt; maar niet zonder

grond zou men ook deze lezing kunnen verkiezen:
„Ik durf niet, zonder nadere magtiging, U toestaan,
dat ge u in de hel werpt; al is 't dan ook, dat ik
altoos ligter (iemand) verlof kan geven naar de hel
te gaan, dan dat ik (hem) op mijn eigen gezag den
hemel zou kunnen ontsluiten.”

84. *Lijang*, gezond, opgeruimd, tevreden, ongestoord, welvarend enz., een woord van rijke beteekenis.
85. *Sanghijang Diwangkara* is een der vele mythologische bijnamen van de zon, ook in 't Jav. Wb. opgegeven.
86. *Pada*, doorgaans uitsluitend de *manoesapada* of menschenwereld; hier, en in 't volgende vers, in 't algemeen genomen voor de lagere deelen des heelals dan die der godenwereld.
88. *Sisip h.* = *salah l.* schuld, zonde enz. Hier behoeft men echter juist nog niet een schuldbelijdenis te lezen, maar wordt het woord gebruikt in den regel der balineesche beleefdheidsvormen. „Titijang ma-toer sisip,” is in den zin van: „neem niet kwalijk” de inleiding tot hetgeen een mindere aan eenen meerdere te zeggen heeft (vg. aant. op vs. 29, in 't eerste gedeelte van dit gedicht).
99. *Makralasa*, misschien schrijffout voor *maklasa*. *Klasa* Jav. mat, gevlochten mat.
Mëka, spiegel; *dingding*, de meestal van klapperblad gevlochten schermen of bewegelijke wanden der open balés, huizen of gebouwen tot onderscheiden doeleinden.
Manatah hi boelan këmbar. Welk soort van snij- of inlegwerk hier eigenlijk bedoeld wordt, is niet regt duidelijk, hoe eenvoudig ook de benaming.

102. *Gagak*, openen, opendoen, losmaken.
107. Voor *djadjèñèng*, waarvan de beteekenis in de vertaling moeilijk schijnt weêr te geven; zie Jav. Wb. en verg. de vertaling van dit vers en vers 111.
108. De tweeslachtig-lijdende vorm *kapangiha* is slechts daaraan te wijten, dat de dichter een slotwoord op *a* uitgaande noodig had.
110. *Manantan* beteekent laten zakken, hangen, optrekken, aflaten, bepaaldelijk aan een lang touw, in onderscheiding van *manadtad*, dat hetzelfde, maar aan een kort touw, of een korten draad, beteekent.
112. *Djoeroe habih*. Ngabih wordt verkl. = ngadjak, ngëmban, vergezellen, begeleiden. Men moet hier denken aan de inlandsche wijze, waarbij vorsten of vorstinnen te paard of in draagstoel, door vele volgelingen omringd en ondersteund worden, alsof zij anders vallen zouden.
113. *Bandjaran santoen*, om 't aanschouwelijke door Bloemwijk vertaald. Bandjar en bandjaran bet. ook in 't Balineesch buurt, wijk, deel van eene desa; en de heer Cohen Stuart heeft ergens bij 't woord bandjaran aangeteekend (zie ook Jav. Wb.), dat het inzonderheid een laan, of rij van boomen of bloemen aanduidt. (Zie ook djadjar in vs. 131).
123. *Bongkolin*, van bongkol, dat in 't Balineesch de voet, het grondstuk, de basis van een voorwerp beteekent. Men spreekt zoowel van bongkol, goenoeng, den voet van een berg of gebergte, als van bongkol padang, het onderste gedeelte, boven den grond, van een grashalm. In dit vers wordt 't woord gebruikt in den zin van de achterhoede vormen.

Njalingsang, verkl. = naast elkander gaan, gelijk naar onze westersche manier, in gelederen, maar naar inlandsche wijze niet passend. Balineesch gebruik vordert *mrèrod*, d. i. achter elkander gaan; — bij de regeling van een balineeschen optogt worden de kleinste meisjes vooraan en zoo de geheele stoet in volgorde geplaatst, als 't ware een trap der jeugd vormende.

124. *Pèndèt* zijn een soort van tandak of dansers, die men, naar ik meen, alleen in de tempels, bij gelegenheid van sommige godsdienstige feesten, laat optreden. Daar zij hier onder de hemelburgers vermeld worden, schijnen zij een hemelsch korps te moeten verbeelden.
127. *Djanggèl*, ophouden, hoort men zelden of nooit in 't dagelijksch spraakgebruik; maar in de schriften schijnt het meermalen voor te komen. „Djanggèl pèdjalannjané hi landa,” wordt van de hollandsche troepen bij Djagaraga in een inlandsch geschrift gezegd. — „Djanggèl melahib bah bangoen”, heet het interlineair Balineesch, ter verklaring van *Kawi* (Brata Joeda): „kanggèk moendoerangoenggoe-toenggoe.” Men zou dus kunnen aannemen dat het woord bepaaldelijk „bij afwisseling of telkens stilhouden” beteekent.
131. Hier en vervolgens worden inlandsche vruchten en bloemen opgenoemd. Betreffende de merkwaardige hanggrèk gringsing vergelijkte men no. 127 van de Balineesche spreekwoorden, door R. van Eck, in dit tijdschrift. Bij de daar opgegeven beteekenissen van 't spreekwoord kan nog vermeld worden, dat het ook gebruikt wordt in de beteekenis van ons: „die zijn neus schendt, schendt zijn aangezigt.”

133. *Bagèndra* is misschien gelijk Jav. Mal. bagènda of baginda, en hebben welligt de Balineezen er bagèndra van gemaakt in de meening, dat Batara Indra door dezen naam werd aangeduid. Over dezen titel kan men, in verband tot beteekenis en afleiding ook van den balineeschen Brahmana-titel *hida*, vergelijken een opstel van den heer v. de Wall in dit Tijdschrift (Deel. II, 1859, blz. 334).
135. Hier en vervolgens worden bouwkunstige ornamenten en figuren genoemd, welke in de vertaling zooveel mogelijk omschreven zijn. De lezer moet echter voor lief nemen dat zij in deze aantekeningen niet nader beschreven of de namen verklaard worden; want voor de duidelijkheid zouden hier dan eigenlijk afbeeldingen moeten bijgevoegd worden, maar die zijn moeilijk zelfs voor veel geld te krijgen. En, behalve om deze reden, ook om mijne onbekendheid met de technische termen van het beeldhouwersvak, heb ik het geheele 136ste vers onvertaald moeten laten.
138. *Bawoeninga* = bahoe hoening.
140. *Méroe*, gelijk men weet, in de eerste plaats de naam van den indisch — mythologischen berg, die de aarde draagt, „het centrum der wereld” — „de navel der aarde”; op Bali, in de tempels, als goddelijke zetel, voorgesteld door een meestal houten gebouw of gebouwtje, met meerdere boven elkaâr geplaatste daken of ook met een enkel dak, dat dan zeer fijn en zeer stevig van tali-doek (de vezels van den arènpalm, Bal. *djaka*) gemaakt is. Een méroe met meer dan elf daken wordt niet aangetroffen, naar ik meen; dien men hier vermeld vindt, van negen-en-twintig

daken, behoort in den hemel te huis. Te Soedadji in Boecleng is een Méroe van negen daken, reeds een zeer hoog gevaarte. Over de Balineesche voorstellingen van den Méroe en haar aanwending bij 's volks eeredienst, in de vormen van toegoe's, wadah's, tempeltjes kan nog, wel het een en ander wetenswaardigs worden medegedeeld; maar van de eigenlijke volksgodsdienst is ons nog te weinig bekend, dan dat zulks anders dan in den vorm van hier en daar opgevangen losse berigten zou kunnen geschieden; het zij daarom tot een nadere, betere gelegenheid uitgesteld.

Magoepoera, moet zijn magopoera, zie de aantekening boven bij vs. 72. Hier wordt bedoeld dat de top van den Méroe met een kristallen tempel of poort in miniatuur en in den vorm van eene gopoera gekroond was. De verheven tempelportalen dragen dikwijls een klein tempeltje of poortje tot versiering van de spits.

143. *Nahèn sisip*, schuld gevoelen, belijden, erkennen, wordt hier gelijk matoer sisip gebruikt en is beleefdheidsformule; (zie boven de aant. op vs. 88).
144. *Hiloe* is gelijk maloe *l.* en doemoen *l.* en beteekent vroeger, eertijds; ofschoon meestal slechts in schrift, wordt het woord toch ook wel in de spreektaal gebezigd.
145. *Noemadi* wordt hier voor geboren worden gebezigd; het beteekent eigenlijk, in 't algemeen spraakgebruik, voor de tweede of zoo en zooveelste maal geboren worden (naar de leer der zielsverhuizing. Iedere Balinees, geboren wordende, komt terug van een vroeger generatie, en zal ook in een volgende wel weer

terugkomen; het is toch maar nergens beter dan op de heerlijke goemi Bali. Of de leer en het doel der verbrandingen met het geloof aan de gewenschte zielsverhuizing (in den zin namelijk van terugkomst als mensch naar herwaarts) in strijd zijn, dat doet voor den Balinees niets af. Het een wordt door hem aangenomen en het andere niet verworpen. Elke leer zou hem goed zijn en alle soorten van leer tegelijk, zoo maar vrolijke feesten met volop eten en drinken kunnen behouden blijven.

148. *Pradang* in zijn meest voorkomende beteekenis, wordt in zamenstellingen gebruikt in den zin van 's morgens zeer vroeg; zeer vroeg op zijn; zeer vroeg op weg of aan zijn werk gaan; matineus zijn. Maar het woord heeft ook eene beteekenis gelijk *bébas*, vrij, los, van banden bevrijd zijn (welk laatste woord bijv. algemeen gebruikt wordt van bruid en bruidegom, als zij, nadat de wederzijdsche famieljes het eens zijn geworden uit hun schuilhoek mogen te voorschijn komen.) Misschien zijn het niet zoo zeer verschillende, dan wel onderscheidenlijk afgeleide beteekenissen van eenzelfde woord; gelijk hiervan ook wel uit 't Balineesch meerdere voorbeelden zijn aan te wijzen.
150. *Mijoe* is gelijk *Miroe* en *Méroe*, zie boven aant. op vs. 140; maar wordt niet geheel gelijk dit laatste gebruikt. *Poera Mijoe*, dat dan vertaald „Méroe-tempel” zou moeten zijn (ofschoon in alle tempels ook *Méroe* worden aangetroffen), beteekent puitsluitend een tempeltje, dat ter nagedachtenis en vereering van een onschuldig omgebragte wordt opgericht, — en wel door den moordenaar of de famielje van dezen. Te Boeieleeng, in de onmiddellijke nabij-

heid van de poera dalëm, tot de groote begraaf- en verbrandingplaats behoorende, kan men zoo'n kleine tempel vinden. Het is al een zeer oud en vervallen gebouwtje van kleimuren; maar nu en dan kan men toch wel waarnemen dat er nog onlangs versche offers gebragt of aan de déwa-huisjes eenige herstellingen werden gedaan. Wanneer iemand, gelijk in dit gedicht de held des verhaals, onschuldig om 't leven gekomen is („poepoet tan pakrana”, — „mati bënëh” enz.) dan wordt zijn geest, — pitra, of, in dit geval liever déwa, naar de volksmeening, — geacht de oorzaak te zijn van alle mogelijke rampen en ongelukken, welke over den moordenaar en diens famielje komen. Ter verzoening moet dan, ter aanbidding van het door zijn onschuldigen dood vergoddelijkt slagtoffer, een tempel gesticht en eene Méroe als goddelijke troon of zetel (pasanggrahan) daarin opgezet worden. Nog dient opgemerkt dat deze verplichting vooral of uitsluitend betrekking heeft op die gevallen, waarin de moordenaar verborgen of op eenige wijze buiten het bereik der strafwet bleef. Meermalen heb ik gevraagd, of de moordenaar zich dan niet bloot gaf door de stichting van eene poera mijoe, of de overheid tot haar eigen dekking noodzaakte hem alsnog door boete of doodvonnis te treffen (als wanneer van verzoening door godsdienstige vereering naar balineesche begrippen geen spraak meer behoeft te zijn); maar op zulke en dergelijke bepaalde vragen krijgt men toch geen bepaald antwoord. Het maatschappelijk en godsdienstig leven der Balineezen gelijkt, met zijn naar onze opvatting, zoo ingewikkelde, verwarde begrippen en verplichtingen, eene kunstige machine, die, nu eenmaal in beweging gezet, ook zonder hapering in beweging blijft. Ieder voor zich is een deel van die machine;

volgt zijn nauwkeurig afgebakenden weg, maar doet geen de minste moeite zich rekenschap te geven van het hoe en 't waarom van 't organisme in zijn geheel. Als men iets weten wil, moet men niet beginnen met er naar te vragen, maar eene gunstige gelegenheid afwachten om het te betrappen. Er moet hier ook nog op gewezen worden, hoe er niets stuitends gelegen is voor den Balinees in het gedrag van Lingga P'ta, die dan toch als een goed mensch bij uitnemendheid, vervolgens als eene verheerlijkte ziel wordt voorgesteld, maar zich bij al zijn nederigheid en zelfverloochening onmiddellijk bereid toont tot weerwraak op zijne vijanden, ten zij dan — dat zij nedervallen en hem aanbidden.

Doewoer korinnjané tagijang. Niet regt duidelijk is het, of hier bedoeld wordt: eisch een verheven poort bij die poera (een schoone en kunstige poort is het beste deel van een tempel), dan wel: gij, boven hun deur gezeteld, dus als een last op hun huis drukkende, zult van daar uw bezoeken over hen uitstorten, opdat of totdat zij een tempel tot uwe eer en aanbidding stichten. (*Kori* is deur, laag-Balineesch; van een tempeldeur sprekende, zou minstens het woord *lawangan* moeten gebruikt worden; maar daar hier Batara Siwa spreekt, dus de allerhoogste, kan het dialekt niet beslissen wat er eigenlijk bedoeld wordt).

151. *Nganggih* wordt verkl. = nongos, verblijven, wonen, hier dus zetelen.
153. *Ngimbangin* = ng'limbangin? wachthouden, schilderen, op schildwacht staan? *Himbang* Jav. Wb. „op gelijken afstand van elkander, paralel.”
154. *Manjaroe*, zie eerste gedeelte, aant. op vs. 9.

Hier moest het woord in zamenstelling met mapasang en met m'lali sijap door ons „kwanswijs” vertaald worden.

155. In 't eerste gedeelte heette het meisje K'toet (Bal. naam van het vierde kind, mannelijk of vrouwelijk); hier in dit gedeelte Njoman (als voren naam van het derde kind). De schrijver van dit tweede gedeelte had zeker den eersten naam vergeten, of, nog meer waarschijnlijk, hier heeft hij Njoman gezet, omdat K'toet hem niet als rijmwoord dienen kon. Dichterlijke vrijheid.

Ngënjasang; misschien moet het ngijasang (van hijas) zijn; zich opschikken, de kleeren in orde schikken; den slendang omdoen, die bij het weven afvalt, doch steeds bij de hand gehouden wordt.

156. *S'rab*, allen tegelijk, allen gezamenlijk, op 't zelfde oogenblik. — „Taroenané bangoen s'rab,” al de volgelingen des vorsten rezen te gelijkertijd op. — *S'rab* wordt ook gezegd van den stand der padi, naar ik meen in de derde maand, tusschen „hëmboed” en „koening hatoegël.”

BOELELENG, 12 September 1874.

The first part of the book is a general introduction to the subject of the history of the world. It is divided into two parts, the first of which is a general history of the world, and the second of which is a history of the world as it is at present. The first part is divided into three parts, the first of which is a general history of the world, the second of which is a history of the world as it is at present, and the third of which is a history of the world as it is at present. The second part is divided into three parts, the first of which is a general history of the world, the second of which is a history of the world as it is at present, and the third of which is a history of the world as it is at present.

The second part of the book is a general introduction to the subject of the history of the world. It is divided into two parts, the first of which is a general history of the world, and the second of which is a history of the world as it is at present. The first part is divided into three parts, the first of which is a general history of the world, the second of which is a history of the world as it is at present, and the third of which is a history of the world as it is at present. The second part is divided into three parts, the first of which is a general history of the world, the second of which is a history of the world as it is at present, and the third of which is a history of the world as it is at present.

